

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI
MAKTABGACHA VA MAKTAB TA‘LIMI
VAZIRLIGI**

**NAVOIY VILOYATI PEDAGOGLARNI YANGI
METODIKALARGA O‘RGATISH MILLIY
MARKAZI**

**TA‘LIM TIZIMIDA YANGI METODIKALAR
VA ULARDAN FOYDALANISHNING AMALIY
ASOSLARI**

**RESPUBLIKA ILMIY-AMALIY
KONFERENSIYA MATERIALLARI**

T O‘ P L A M I

Navoiy-2023

Ta'lim tizimida yangi metodikalar va ulardan foydalanishning amaliy asoslari. Respublika ilmiy-amaliy konferensiya materiallari. – Navoiy: Navoiy viloyati PYaMO'MM nashri, 2023. 370 b.

Navoiy viloyati pedagoglarni yangi metodikalarga o'rgatish milliy markazida tashkil etilgan "Ta'lim tizimida yangi metodikalar va ulardan foydalanishning amaliy asoslari" mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy konferensiya materiallari to'plamida uzluksiz ta'lim tizimida tadqiqot olib borayotgan mutaxassis-olimlar, mustaqil izlanuvchilar ilmiy-nazariy izlanishlarining amaliy tadbiqlari keltirilgan. Raqamli texnologiyalar asosida o'qitish metodikasini takomillashtirish borasidagi tajribali maktab o'qituvchilarining taklif va tavsiyalari, umumta'lim fanlarini o'qitishda raqamli texnologiyalardan foydalanish hamda ta'lim, fan, xalqaro aloqalar va boshqaruv faoliyatining ustuvor yo'nalishlarini rivojlantirish hamda "Insonga e'tibor va sifatli ta'lim yili" Davlat dasturida belgilangan vazifalar doirasida bajarilayotgan izlanishlarga bag'ishlangan ilmiy tadqiqot natijalari yoritilgan.

Konferensiya materiallaridan oliy ta'lim muassasalari professor-o'qituvchilari, akademik litsey va kasb-hunar kollejlari, umumta'lim maktablari o'qituvchilari, magistrantlar va iqtidorli talabalar hamda shu sohada ilmiy ish olib borayotgan tadqiqotchilar foydalanishlari mumkin.

TAHRIR HAY'ATI

<i>Ro'ziqulov F.R.</i>	- psixologiya fanlari nomzodi, dotsent
<i>Pulotov A.M.</i>	- pedagogika fanlari nomzodi. dotsent
<i>Suvonov O.O.</i>	- kafedra mudiri, dotsent
<i>Cho'liyev E.A.</i>	- fizika-matematika fanlari nomzodi, dotsent
<i>Xasanova Sh.B.</i>	- kafedra mudiri, dotsent
<i>Djurayeva P.S.</i>	- dotsent v.v.b.
<i>Qurbonova X.T.</i>	- katta o'qituvchi
<i>Hamdamova N.X.</i>	- katta o'qituvchi
<i>Boboqulov J.Q.</i>	- UKTTE bo'limi boshlig'i

Texnik muharrir:

Jalilov D.J.

Maqolalar mazmuni va ma'lumotlarning haqqoniyligiga mualliflar mas'ul.

Konferensiya materiallari to'plami Navoiy viloyati PYMO'MM Ilmiy-metodik kengashi (2023-yil 28-fevral, 2-sonli) qarori bilan nashrga tavsiya etilgan.

KIRISH SO'ZI

Assalomu alaykum!

Aziz mehmonlar, anjuman ishtirokchilari! "Ta'lim tizimida yangi metodikalar va ulardan foydalanishning amaliy asoslari" mavzusidagi bugungi respublika onlayn ilmiy-amaliy anjumanida, (videokonferensiyada) Siz muhtaram mehmonlar, ilm-ma'rifat ahli bilan muloqotda bo'lishni o'ta mamnuniyat bilan qabul qilaman.

Bugungi kunda dunyo taraqqiyotini ilm-fan va axborot texnologiyalarisiz tasavvur qilib bo'lmaydi.

Muhtaram Prezidentimiz Shavkat Miromonovich Mirziyoev mamlakatimizdagi ijtimoiy jarayonlar haqida ishonchli axborot berish maqsadida matbuot anjumanlari, brifinglar, mediaturlar tashkil etilmoqda, hayotimizdagi muammo va hodisalarga tezkor munosabat bildirilmoqda, ularning veb-saytlar, ijtimoiy tarmoqlar, mobil missenjerlardagi sahifalari yangilab borilmoqda. Bugun biz hamma sohada, jumladan, ommaviy axborot vositalarini rivojlantirish borasida yutuqlar bilan birga, kamchiliklar va nuqsonlar bo'lishi ham tabiiydir. Jahonda shiddat bilan davom etayotgan globallashuv, inovatsion texnologik jarayonlarning murakkablashishi va tezlashishi natijasida axborot xurujlarining inson ruhitiga tasirining mohiyatini ochib berish, insondagi o'ziga xos psixologik xususiyatlar rivojlanishini ob'ektiv aks ettirish muammosi yuzaga kelmoqda. Axborot xurujlari olam shaxsning psixologik, ijtimoiy, madaniy, axloqiy xususiyatlariga katta o'zgarishlar olib kelmoqda. Shu nuqtai nazardan insoniyatning xususan, yoshlarning butun dunyo bo'ylab duch keladigan asosiy muammolardan biri internetga tobelik bo'lib, o'z-o'zidan yoshlarning kundalik turmush tarziga, kasbiy tayyorgarligi va kamolotiga sezilarli darajada salbiy ta'sirini oldini olish, ijtimoiy tarmoqlardan foydalanish metodikasini ishlab chiqish dolzarb ahamiyat kasb etib bormoqda. Axborot texnologiyalardagi taraqqiyot yoshlarimizni, o'sib kelayotgan avlod uchun yangi qirralarni ochilishiga imkon bersa-da, undan foydalanishning ham o'ziga xos muammolari mavjud. Bolalar internetdan foydalana turib yovuz niyatli odamlarga duch kelib qolmoqdalar. Internetdagi noma'lum kishi bilan muloqot ishonchli va do'stona munosabat o'rnatishga imkon yaratadi. Jinoyatchi ushbu afzallikdan foydalangan holda tajribasiz yoshlarni o'ziga bog'lab olmoqda. Siz farzandingizni interetdagi xavfdan asray olasiz, qaysiki uni tarmoqdan qanday foydalanayotganligini nazorat qila olsangiz. Jinoyatchilar bolalar bilan chatda lahzali axborotlar almashtirishda, elektron pochta yoki forumlardan foydalanib aloqa o'rnatish ustunligiga erishmoqda.

Bu esa, yoshlarda axborotni tahlil qilish kompetentsiyasini rivojlantirish va har qanday axborot xurujlariga qarshi kurashish ko'nikmasini shakllantirish ta'lim tizimida faoliyat yuritayotgan fidokor ustozlarimizning asosiy vazifalaridan biridir.

Shu o'rinda aytib o'tish kerakki, keyingi vaqtlarda mamlakatimizga nisbatan axborot-psixologik tahdidlar sodir etilmoqda. Xususan, ular hozirgi zamon ommaviy axborot vositalaridan foydalanish orqali dunyoning turli hududlarida o'zlariga mos mafkuraviy muhitni shakllantirish maqsadlarini ko'zlamoqda.

Pedagogik markazimizda amalga oshirilayotgan ishlarning asosiy mazmuni bu - yoshlarni milliy g'oya ruhida tarbiyalash, ularni ilmiy-tadqiqot ishlariga jalb qilinishini kuchaytirish, dars mashg'ulotlari sifatini yuqori darajada ta'minlashhamda ilg'or pedagogik va axborot texnologiyalarni amaliyotga joriy etish, yuqori malakali ilmiy-pedagogik kadrlar salohiyatini ko'tarish, ta'lim ko'rsatkichlari sifatini nazorat qilish tizimini uzluksiz takomillashtirish, ta'limning ishlab chiqarish bilan integratsiyasi darajasini ko'tarish, mehnatga bo'lgan munosabatini tubdan o'zgartirish va ijro intizomiga qat'iy rioya qilishni talab etadi.

“Umumta'lim maktablari ta'lim jarayonida axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanishning dolzarb muammolari va yechimlari” mavzusidagi respublika ilmiy-amaliy anjumanni maqsadi ilmiy izlanuvchilarning nazariy va amaliy tavsiyalarini, ta'lim jarayoniga xalqaro tajriba va innovatsiyalarni tadbiq etish, taklif va tavsiyalarni umumlashtirish, fanlarni o'qitishda innovatsion-pedagogik va axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini joriy qilish, uzluksiz ta'limdagi mavjud uzviylikni takomillashtirishdan iboratdir.

Hurmatli anjuman ishtirokchilari! Ta'lim tizimidagi innovatsion islohotlarga kreativ yondashuv, milliy ta'lim va uzluksiz malaka oshirishni hamkorlikda tashkil etishda mamlakatimizda ta'lim sohasini rivojlantirish, xalq ta'limi muassasalarini dunyo reytingining yuqori pog'onalarida turadigan ta'lim muassasalari bilan raqobatlasha oladigan ta'lim dargohlariga aylantirish maqsad qilib qo'yilgan. O'ylaymanki, ushbu anjuman ham o'ziga xos tarzda muayyan maqsadlarimizni amalga oshirish, innovatsion yondashuvlar milliy ta'lim tizimini takomillashtirishning zamonaviy tadqiqotlar asosidagi munozaralar bilan boyitishga xizmat qiladi.

Qadrli anjuman ishtirokchilari va aziz mehmonlar!

Shu fursatdan foydalanib, anjumanda ishtirok etayotgan hurmatli professor-o'qituvchilar, ustoz va murabbiylarga, ilmiy konferentsiyaga tashrif buyurganingiz uchun o'z minnatdorchiligimni bildirgan holda, Sizlarga mustahkam sog'lik, ilm-fan yo'lidagi xayrli ishlaringizda omadlar tilayman. Anjumanni o'z nufuzi jihatdan yuqori ilmiy saviyada samarali o'tishiga tilakdoshman.

F.R. Ro'ziqulov
Navoiy viloyati PYMO'MM direktori

1-SHO'BA: MAKTABGACHA VA BOSHLANG'ICH TA'LIMDA INNOVATION TEXNOLOGIYALARDAN SAMARALI FOYDALANISH ASOSLARI.

MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTI TARBIYACHISI ISH HUJJATLARINI RAQAMLASHTIRISH

*Tairova M.B.,
Andijon davlat pedagogika instituti v.b dotsenti,
Qodirova N.R.,
Andijon davlat pedagogika instituti o'qituvchisi*

Annotatsiya. Ushbu maqolada maktabgacha ta'lim tashkiloti tarbiyachi ish hujjatlarini yuritish bo'yicha yo'riqnomalar keltirilgan hamda ularni raqamlashtirish yuzasidan ma'lumotlar berilgan.

Kalit so'zlar. "Ilk qadam", ish hujjatlari, tarbiyachi, ta'lim jarayoni, tarbiyalanuvchilar, raqamlashtirish, raqamli makon.

O'zbekiston Respublikasi ilk va maktabgacha ta'lim yoshdagi bolalar rivojlanishiga qo'yiladigan Davlat talablari, "Ilk qadam" maktabgacha ta'lim tashkilotining davlat o'quv dasturi Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida ta'lim jarayonini mavzuli rejalashtirish ta'lim muassasasida hujjatlashtirish miqdoriy va sifat jihatidan ta'lim jarayoni holatining xususiyatlari, uning mazmuni va kadrlar bilan ta'minlash, moliyaviy-xo'jalik operatsiyalari va boshqalar, ifodalangan so'zlar bilan aytganda, til vositalari mavjud.

O'zbekiston Respublikasi maktabgacha ta'lim vazirligi 2019-yil 30- avgustdagi "Davlat maktabgacha ta'lim tashkilotlari pedagoglarning ish hujjatlari to'g'risida"gi 155-sonli buyrug'i asosida tarbiyachi ish hujjatlari e'lon qilindi. 05-maktabgacha ta'lim tashkiloti tarbiyachisi ish hujjatlari quyidagicha:

05-01 Davlat dasturlari, shov-shuv dasturlari, maktabgacha ta'lim tashkilotlarida ta'lim jarayonini tartibga solish)

05-02 davomatini qayd qilish daftari (hisobot kartasi, filmr, patronaj va ota-onalar tirisrisidagi ma'lumotlar)

05-03 Tarbiyachining shaxsiy ish rejasi (ish jurnallari)

05-04 Guruhdagi bolalarning rivojlanish haritalari kabilar.

Maktabgacha ta'lim tashkilotlari hujjatlari quyidagilarni o'z ichiga oladi: alifbo tartibida keltirilgan tarbiyalanuvchi va tarbiyachilarning shaxsiy ishlari kitobi, o'quv va fakultativ jurnallar, kengaytirilgan kun guruhlari jurnallari, ta'lim to'g'risidagi guvohnomalarni berishni hisobga olish kitoblari, yig'ilish bayonnomalari kitobi maktabgacha ta'lim tashkilotlari kengashi va pedagogik kengash, buyruqlari kitobi, tarbiyachilar uchun buxgalteriya kitobi, o'quv mashg'ulotlarni o'tkazib yuborish va almashtirishni hisobga olish jurnali va boshqalar.

Maktabgacha ta'lim tashkilotlari hujjatlarining ko'pligi haqiqati ham uni ishlatish jarayonida olingan ma'lumotlarning xilma-xilligi va boyligi haqida bir necha yillar davomida ma'lumotlarni o'z ichiga oladi. qiyosiy tahlil, ayniqsa prognostik faoliyat uchun juda muhimdir. Hujjat aylanishi-bu hujjatlar harakatini tashkil etish faoliyati hisoblanib, muassasada ular tashkil etilgan yoki olingan paytdan boshlab ijro tugaguniga qadar hujjat, shu jumladan arxivlash va keyinchalik saqlash.

Hujjatlarning harakatlanish tartibi haqida gapirganda, bir necha bosqichlarni ajratish mumkin:

- qabul qilish va dastlabki ishlov berish (yoki ekspeditsiyani qayta ishlash) tashkilotga kelgan hujjatlar;
- hujjatlarni oldindan ko'rib chiqish;
- hujjatlarni ro'yxatdan o'tkazish;
- tashkilot ichidagi hujjatlar harakatini tashkil etish (shu jumladan axborot-ma'lumotnoma, hujjatlarni ijrochilarga yetkazish, ularning bajarilishini nazorat qilish, shuningdek tasdiqlash va imzolashdan o'tish hujjatlar loyihalari);
- bajarilgan va yuborilgan hujjatlarni qayta ishlash (ekspeditsiya) kabilardir.

Hujjat aylanish tizimini tanlash nafaqat texnologik yoki muhandislik vazifasi, bu tashkilotni rivojlantirishning umumiy strategiyasi bilan bog'liq. Hujjat aylanish tizimini tanlashda ko'plab omillarni hisobga olish kerak, eng muhimlaridan biri ish oqimining samaradorligi bo'ladi.

Ta'limni rejalashtirishni amalga oshirish uchun tarbiyachi-pedagog mashg'ulot mavzusi bo'yicha quyidagi rejalashtirish hujjatlarini yuritadi va mustaqil ravishda belgilaydi:

- o'quv materialini taqvim va tematik rejalashtirish;
- o'quv materialini mashg'uloti (joriy) rejalashtirish, boshqarish shakli qaysi biri, uning hajmi va boshqalar.

Tarbiyachi tomonidan to'liq qo'llaniladigan didaktik ssenariy dars rejasi, uni qo'shimcha qayta yozish talab qilinmaydi. Mashg'ulot paytida mashg'ulotning mavzusi, turi va turiga qarab rejalashtirish quyidagilarni o'z ichiga olishi mumkin quyidagi bo'limlar: mashg'ulot mavzusi, maqsad va vazifalari, jihozlar, mashg'ulotning borishi (tashkiliy moment, tekshirish uy vazifasi, tarbiyalanuvchilar uchun zarur bo'lgan bilim va ko'nikmalarni yangilash yangi materialni o'rganish, o'rganilganlarni birlashtirish materiallar, mashg'ulot natijalarini sarhisob qilish, uy vazifasi).

Maktabgacha ta'lim tashkiloti asosiy hujjatlari ro'yxatiga quyidagilar kiradi:

- tarbiyalanuvchilarning shaxsiy tarkibi to'g'risidagi hujjatlar;
 - Maktabgacha ta'lim tashkilotining asosiy faoliyati to'g'risidagi hujjatlar;
 - moliyaviy-xo'jalik hujjatlari;
 - statistik hisobot;
 - ish yuritish hujjatlari.
- tarbiyalanuvchilarning shaxsiy tarkibi to'g'risidagi hujjatlar quyidagilardan iborat hujjatlar:

- alifbo kitobi talabalar yozuvlari;
- tarbiyalanuvchilarning shaxsiy kartalari;
- guruh jurnallari;
- kengaytirilgan kun guruhlari jurnallari;
- maktabgacha ta'lim tashkilotlari internat jurnali;
- tarbiyalanuvchilar bilan to'garak ishlarini hisobga olish jurnali;
- umumiy o'rta ma'lumot to'g'risidagi sertifikatlarni hisobga olish va berish kitoblari;

- buxgalteriya kitoblari va umumiy asosiy ma'lumotlar to'g'risidagi guvohnomalarni berish kabi hujjatlarni raqamlashtirilgan holda elektron platformada foydalanib yuqori samaradorlikka erishdik.

Maktabgacha ta'lim tashkilotlari o'quv me'yoriy hujjatlarini yuritishda bo'yicha elektron o'quv-metodik kompleksning mazmuni

“Maktabgacha ta'lim tashkilotlari hujjatlarini yuritish va raqamlashtirish” kelajakda pedagogik intizomi oshirishga imkon beradi:

- ✓ mutaxassis muvaffaqiyatli bo'lishi uchun zarur bo'lgan bilim va ko'nikmalarni o'rganadi va fikrlarini kengaytiradi.

- ✓ ta'lim muassasasida samarali kasbiy ish tajribasi, pedagogik tashkilotni tashkil etish talablari va standartlariga rioya qilish

- ✓ zamonaviy tarbiyachining faoliyati ya'ni o'quv intizomi bo'yicha elektron o'quv-metodik kompleksni ta'minlaydi.

- ✓ tarbiyachining kasbiy vazifalari, ular o'rganish jarayonida olgan.

Direktiv hujjat bu - yo'l-yo'riq, ko'rsatma, ya'ni yuqori bo'limlar tomonidan quyidagi bo'limlarga yoki rahbaming o'z xodimlariga bergan ko'rsatma, yo'l-yo'riqlariga aytiladi. Raqamli ta'lim resurslaridan foydalanish oqlanadi, chunki bu tarbiyachilar faoliyatini faollashtirishga imkon beradi, pedagogik jarayonning sifatini va tarbiyachi o'qituvchilarning kasbiy darajasini oshirishga, ta'lim munosabatlarining barcha ishtirokchilarining o'zaro munosabatlari shakllarini diversifikatsiya qilishga imkon beradi.

Hozirgi vaqtda atrofdagi raqamli makon yoshligidan boshlab bola hayotining ajralmas qismiga aylandi. Bolaning atrofdagi dunyo, umuminsoniy qadriyatlar, odamlar o'rtasidagi munosabatlar haqidagi g'oyalarini shakllantirish manbai nafaqat ota-onalar, ijtimoiy muhit va ta'lim tashkilotlari, balki media-resurslardir. Zamonaviy bolalar uchun kompyuter vositalaridan foydalangan holda kognitiv, tadqiqot, o'yin faoliyati kundalik, jozibali faoliyat, yangi bilim va taassurotlar olishning qulay usuli hisoblanadi.

Planshetlar va telefonlar aravachada va ota-onasining tizzasida o'tirgan bolalarning o'yinchoqlari ekanligi bizni ajablantirmaydi. Erta yoshdan boshlab bolalar elektron qurilmalarni o'zlashtiradilar, qaysi tugmani bosishni biladilar. Va kattalar uchun bu qulay: bola bilan muloqot qilishdan bezovtalanishning hojati yo'q. Bolalar elektron qurilmalar o'yinchoq bo'lib xizmat qilishiga odatlanib qolishadi. Ammo ularning imkoniyatlari doirasi ancha kengroq.

Ta'lim sohasidagi davlat siyosatining yo'nalishi bolalarning kognitiv-tadqiqot va ilmiy-texnik ijodini qo'llab-quvvatlash va rivojlantirishdir, bu shaxsning dolzarb va istiqbolli ehtiyojlari va mamlakatning strategik milliy ustuvorliklariga mos keladi.

Ushbu yo'nalishni amalga oshirish maktabgacha yoshdagi sezgir davrda, mustaqil tadqiqot faoliyati tajribasi shakllanganda, bolaning intellektual faoliyati qobiliyatlari rivojlanganda boshlanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Ўзбекистон Республикасининг “Мақтабгача таълим ва тарбия тўғрисида”ги қонуни ЎРҚ-595-сон. Т.-2019.

2. Ўзбекистон Республикасининг янги тахрирдаги “Таълим тўғрисида”ги Қонуни ЎРҚ-637, 2020. Электрон манбаа: <https://lex.uz/docs/4545884>

3. Ўзбекистон Республикасининг “Илк қадам” Мақтабгача таълим муассасасининг Давлат ўқув дастури. -Т.-2018.-72 б. Электрон манбаа: <https://lex.uz/docs/3255680>

4. Джамилова Н.Н. Мақтабгача таълимда методика фанларни ўқитиш технологияси. Т.-2017. 125 б.

5.Джанпаисова Г.И. Мактабгача ёшдаги болаларнинг математик таълимида моделлаштириш усулларидан фойдаланиш. // ж.Замонавий таълим 2017 № 5.89-94 б.

6.Ижтимоий ахборот таълим портали: www.ziynet.uz.

7.Мактабгача таълим вазирлиги: www.mtv.uz.

BOSHLANG'ICH TALIM OQITUVCHILARINING MALAKA OSHIRISH JARAYONIDA ZAMONAVIY YONDOSHUVLAR

Salieva P.A.,

Qoraqalpog'iston Respublikasi PYMO'MM katta o'qituvchisi

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 11-may-dagi "2022-2026 yillarda Xalq ta'limini rivojlantirish bo'yicha Milliy dasturni tasdiqlash to'g'risida" PF-134-son Boshlang'ich ta'lim umumiy o'rta ta'limning asosiy poydevori sanalib, o'quvchilarning kelajakda komil inson bo'lib voyaga yetishini ta'minlovchi asosiy ta'lim bosqichi hisoblanadi. [1].

O'quvchiga tilni o'qitish orqali shu til bo'yicha egallanadigan nutqiy faoliyatning asosiy to'rt turi: nutqni tinglab tushunish, gapirish, o'qish va yozish amallari bo'yicha har bir sinfda taqozo etiladigan malaka va ko'nikmalar me'yorini rivojlantirish, bunda o'qish hamda mehnat jarayonida, oila va jamoat joylarida yuzaga keladigan turli nutqiy vaziyatlarda mustaqil ravishda fikr almasha olish va fikr bayon eta bilish, eshitilgan materialni idrok etish, shuningdek, yozma manbalarni o'qish orqali axborot olish, voqea-hodisalarga o'z munosabatini bildirish tarzida muloqotga kirish malakasini egallab borish dinamikasi nazarda tutiladi. DTS da umumiy o'rta talim muassasalarida ona tili o'qitishning asosiy maqsadi quyidagicha : "o'z fikrini og'zaki va yozma tarzda to'g'ri va ravon bayon qiladigan, kitobxonlik madaniyati shakllangan, mustaqil va ijodiy fikrlay oladigan, o'zgalar fikrini anglaydigan – muloqot va nutqmadaniyati rivojlangan shaxsni kamol toptirishdan iborat". Ona tili fani o'quv dasturi (1-4-sinf) TUSHUNTIRISH xatida korsatib otilganidek, o'qituvchilarimiz har bir 45 daqiqalik drsi jarayonida milliy oquv dasturi talab va vazifalariga amal qilishi zarur. Darslarimizda o'quvchilarning faolligini oshiradigan, tasavvurlarini boyitadigan texnologiya, metod va usullardan foydalanish, asarlarni janr mazmunidan kelib chiqib, rollarga bo'lib o'qish, qahramonlar nomidan qayta hikoya qilish, qahramonning taqdiri haqidagi hikoyani davom ettirish, qiziqarli mavzularda og'zaki hikoya tuzdirish kabi ijobiy topshiriqlardan foydalanish kabi ishlar amalga oshiriladi. O'quvchining kundalik va kasbga oid sohalarda faoliyat olib borishi uchun fan dasturlari talablari bo'yicha o'zlashtirgan bilimlarini muloqot jarayonida qo'llash malakasini rivojlantiruvchi nutqiy kompetensiyalar va ona tilida og'zaki va yozma savodxonligini rivojlantirishga yo'naltirilgan lingvistik kompetensiyalar o'quvchining o'zlashtirgan bilimlari asosida o'zini o'zi mustaqil rivojlantirish, egallangan bilim, ko'nikma va malakasini turli vaziyatlarda qo'llay olishga qaratilgan tayanch kompetensiyalarni shakllantirishini ko'zda tutadi.

Ona tili fanini o'qitishning asosiy vazifasi sifatida "o'quvchi shaxsini fikrlashga, o'zgalar fikrini anglashga, o'z fikrini og'zaki hamda yozma shaklda savodli bayon qila olishga qaratilgan nutqiy kompetensiyani shakllantirish; o'quvchida grammatikaga oid o'zlashtiriladigan bilimlarni (fonetika, leksikologiya, yozuv, so'zning tarkibi, so'z

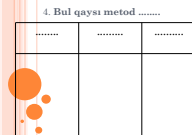
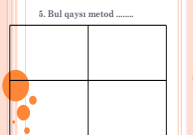
yasalishi, morfologiya, sintaksis, yozuv va imlo, tinish belgilari, nutq uslublari, stilistikaga oid tushunchalarni) rivojlantirish; ona tilining keng imkoniyatlaridan unumli foydalanish holda to'g'ri va ravon bayon eta olishni rivojlantirishga qaratilgan lingvistik kompetensiyalarni shakllantirishdan iborat" ekanligi belgilangan. Tinglangan audiomatn tarkibidagi insonning tashqi ko'rinishi va xarakterini ifodalashda ishlatiladigan til birliklarini aniqlay olish va ularning imlosi bilan bog'liq mashq va topshiriqlar ustida ishlash, she'riy matn tarkibida qo'llanilgan gaplar, ularning ifoda maqsadiga ko'ra turlari, tinish belgilarining ifodalanishi bilan bog'liq bilimlarni takrorlash, she'riy matnni ifodali o'qish bilan bog'liq topshiriqlar va qaysi bir mavzu bilan bog'liq 3 yoki undan ortiq gap tuzib ijodiy matn yaratish, bu jarayonda unli va undosh harflarning yozma nutqda qo'llanilish qoidalari, so'zlarni bo'g'inlarga ajratish, bosh va kichik harflarning imlosi, gapda tinish belgilarining qo'llanilishini boshlang'ich ta'limda interfaol metodlardan foydalanish orqali darslik asosida mavzular bo'yicha interfaol metodlarni tanlash va asoslab berish. metodlarning abzalliklarini va qaysi kompetensiyaga asoslanganligiga e'tibor qaratish, dars jarayonida ilg'or tajribalardan samarali foydalanish talab etiladi.

O'qitishning interfaol metodlari – ... ?

Siz ish faoliyatingizda foydalanadigan interfaol metodlar

“INTERFAOL METODLAR FORMULASI” – mashqi

1. Bul qaysi metod	2. Bul qaysi metod	4. Bul qaysi metod	5. Bul qaysi metod	7. Bul qaysi metod
1. _____ 2. _____ 3. _____ 4. _____ 5. _____				“√” - “_” - “+” - “?” -

Kichik guruhlarda ishlash.

Har bir guruh a'zolari metodlardan birini tanglab metod haqida malumot beradi

Kreativlik o'qituvchining kasbiy va shaxsiy sifatining integratsiyasi ekanligi, interfaol metodlarning o'qituvchilarni innovatorlikka undovchi pedagogik kategoriya hisoblanishi, o'qituvchining kreativ yondashuvini rivojlantirish masalalari ahamiyati ta'lim sifatini oshirishda oqituvchilarning innovatsiyon texnologiya vositalarida ta'limga zamonaviy yondashish, pedagogik texnologiya va interfaol metodlarni darsda qo'llash ko'nikmalarini rivojlantirish talablarini beradi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Ta'lim-tarbiya tizimini yanada takomillashtirishga oid qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida” 2020-yil 6-noyabrdagi PQ-4884-son qarorida ko'rsatib o'tilgan hamda 2020-yil 30-oktabrdagi videoselektorda ta'lim-tarbiya tizimini yanada rivojlantirish bo'yicha belgilab bergan ustuvor vazifalar zamonaviy talablar asosida dars jarayonining mazmunini takomillashtirish, dasturda

o'quvchilarning bilim darajasiga talab va vazifalar, boshlang'ich ta'lim fanlarini o'qitish sifati va samaradorligini yanada oshirish nazarda tutilgan.

2021-yil 25-yanvardagi PQ-4963-son qarori, O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2022-yil 17-yanvardagi "Xalq ta'limi xodimlarini uzluksiz kasbiy rivojlantirish tizimini tashkil etish tartibi to'g'risidagi nizomni tasdiqlash haqida"gi 25-son qarori, O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi vazirligining "Xalq ta'limi xodimlarini uzluksiz rivojlantirish tizimini joriy etish to'g'risida"gi 18-sonli buyruqlari ijrosini ta'minlash maqsadida, shuningdek, zamonaviy talablar asosida xalq ta'limi muassasalari pedagog kadrlari malakasini oshirish jarayonlarining mazmunini takomillashtirish hamda ularning kasbiy kompetentligini muntazam oshirishni nazarda tutadi. [2].

O'zbekiston Respublikasining ta'lim sohasidagi Davlat siyosati, mas'uliyat va moslashuvchanlik, axborot kommunikatsiya texnologiyalari va mediasavodxonlik, kommunikativ ko'nikmalarni rivojlantirish, uzluksiz kasbiy rivojlanishlarni o'z ichiga olib, ular bo'yicha tegishli yangi bilim, ko'nikma, malaka va kompetensiyalarni shakllantirishga yo'naltirilgan. Demak, o'qituvchi, shu jumladan boshlang'ich sinf o'qituvchisi pedagogik jarayonni to'g'ri boshqara bilishi uchun chuqur bilim va kasbiy kompetentlikka ega bo'lishi lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Ўзбекистон Республикаси Президентиининг 2022 11 мартдаги "Халқ таълимини ривожлантиришга оид қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида"ги ПҚ 241 сон қарори,

2. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2022 йил 17 январдаги 25-сон қарори билан "Халқ таълими ходимларини узлуксиз касбий ривожлантириш тизимини ташкил этиш тартиби тўғрисида низом"

НЕКОТОРЫЕ АСПЕКТЫ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ИКТ В ДОШКОЛЬНОМ ОБРАЗОВАНИИ

*Таджибаев С.С.,
и.о.доцента кафедры «Дошкольное образование» Андижанского
государственного педагогического института*

За последние годы в системе образования нашей республики, особенно в системе дошкольного образования, произошли большие позитивные изменения. Учитывая, что в настоящее время 74,4 процента детей посещают дошкольные учреждения, важно качественно организовать их образовательный процесс.

Развитие современного общества неразрывно связано с научно-техническим прогрессом. Информационно-коммуникационные технологии прочно входят во все сферы жизни человека, также это затрагивает и воспитательно-образовательный процесс дошкольных учреждений. Главной целью внедрения информационно – коммуникативных технологий (ИКТ) является создание единого информационного пространства образовательного учреждения, системы, в которой задействованы и на информационном уровне связаны все участники образовательного процесса: администрация, педагоги, дети и их родители.

Средства ИКТ помогают педагогу-воспитателю разнообразить формы поддержки образовательного процесса, повысить качество работы с родителями

воспитанников, а также владение данными технологиями помогает педагогу-воспитателю чувствовать себя комфортно в новых социально-экономических условиях. Конечно, работе с родителями в ДОО уделяется большое внимание, сложившаяся система позволяет вовлекать их в процесс воспитания детей согласно задачам учреждения. Для этого применяются различные формы: дни открытых дверей, родительские собрания, наглядная информация, досуги, родительские клубы, конкурсы

Очень хочется построить работу с родителями так, чтобы они были заинтересованы в успехах своих детей и стремились всячески помочь ДОО в создании единого образовательного пространства через организацию сотрудничества семьи и детского сада. Анализируя деятельность дошкольных учреждений, хочется отметить, что использование педагогами ИКТ в работе с родителями находится не на самом высоком уровне.

Владение приемами по использованию информационных и коммуникационных технологий и созданию электронных дидактических ресурсов, умение планировать и моделировать занятия с использованием ИКТ помогает педагогам-воспитателям решать конкретные образовательные задачи, повышать познавательную активность и мотивацию дошкольников.

Как известно, методы обучения дошкольников можно разделить по источнику знаний и по характеру познавательной деятельности. В качестве методов обучения дошкольников по источнику знаний мы рекомендуем использовать метод демонстраций, метод иллюстраций, упражнения.

Метод демонстраций следует использовать для визуализации изучаемых объектов, явлений, процессов с целью их изучения дошкольниками.

Метод иллюстраций предполагает показ предметов, процессов, явлений в их символическом изображении (фотографии, рисунки) .

Практические методы направлены на формирование умений и навыков, к ним можно отнести упражнения. Упражнения способствуют развитию речи, внимания, памяти, познавательных способностей, личностных качеств и выработке навыков их применения, например, в качестве упражнений можно в графическом редакторе Paint дать задание по созданию и редактированию рисунка.

По характеру познавательной деятельности можно использовать следующие методы обучения: объяснительно-иллюстративный, предполагающий словесные объяснения с привлечением наглядности; метод проблемного изложения, частично-поисковый метод, метод компьютерных дидактических игр. При использовании проблемного изложения детям предлагается найти способы разрешения проблем. Частично-поисковый метод предполагает решение поставленной задачи педагогом вместе с дошкольниками.

Выбор методов обучения определяется с учетом возможностей дошкольников, их возрастных и психофизиологических особенностей.

В обучении дошкольников можно использовать мультимедийные программные средства, детские электронные презентации, дидактические игры, электронные энциклопедии, содержащие базу данных с мультимедийной информацией, компьютерными играми педагог-воспитатель может использовать программу Microsoft Power Point для создания презентаций, слайд-шоу, чтобы

использовать их в качестве наглядного и дидактического материала. Для подготовки презентаций необходимо определить жанр презентации, отобрать содержание, создать макет слайда: вставить в слайд заголовок, текст, картинки, создать фон слайда, настроить анимацию текста, рисунков. Презентация должна быть интерактивной. Для этого необходимо в процессе демонстрации презентации изменять последовательность предъявления слайдов.

Для создания дидактической игры в Power Point педагог-воспитатель должен:

1. Разработать понятные для дошкольников правила и увлекательный сюжет игры (обеспечить возможность выбора вариантов содержания изучаемого материала, выбора режима работы) .

2. Составить конспект, где должен описать алгоритм действий (все действия показывать стрелками, мигающими значками, выделением, увеличением размера объекта. Это позволит ребенку сосредоточить внимание на нужном объекте, запомнить порядок действий)

3. Определить цель и обучающие задачи игры.

4. Определить действия дошкольника в игре, направленные на решение обучающей задачи.

5. Задать игровую мотивацию (что будем делать, для кого и для чего) .

6. Показать дошкольникам способ выполнения задания (как это делать) .

Для ребенка, хорошо усвоившего правила игры, желающего повторить игру, должна быть предоставлена возможность перехода к слайду начала игры.

Грамотное использование современных информационных технологий позволяет существенно повысить мотивацию детей к обучению. Позволяет воссоздавать реальные предметы или явления в цвете, движении и звуке. Что способствует наиболее широкому раскрытию их способностей, активизации умственной деятельности.

Из всего выше сказанного можно сделать вывод:

В заключение хочется отметить, что в условиях детского сада возможно, необходимо и целесообразно использовать ИКТ в различных видах образовательной деятельности. Совместная организованная деятельность педагога с детьми имеет свою специфику, она должна быть эмоциональной, яркой, с привлечением большого иллюстративного материала, с использованием звуковых и видеозаписей. Всё это может обеспечить нам компьютерная техника с её мультимедийными возможностями.

Однако, каким бы положительным, огромным потенциалом не обладали информационно-коммуникационные технологии, но заменить живого общения педагога с ребёнком они не могут и не должны.

Литература:

1. Закон Республики Узбекистан «О дошкольном образовании» (O'RQ-595). Ташкент. 16 декабря 2019 года.
2. Постановление №802 от 22 декабря 2020 года Кабинета Министров Республики Узбекистан «Об утверждении стандартов дошкольного образования и воспитания».

БАСТАУЫШ СЫНЫПТАРДА БӨЛШЕК САН ҰҒЫМЫ МЕН ОНЫ ОҚЫТУ ӘДІСТЕРІН ҮЙРЕТУ

*Джурсаева П.С.,
“Мектепке дейінгі, бастауыш және арнайы білім беру методикасы”
кафедрасы доценті м/а*

Үлестермен таныстыру. Оқушыларды үлестермен таныстыру оларға үлестер туралы нақты түсінік беруді білдіреді, яғни балаларға практикалық тұрғыдан іс жүзінде қалай жасау керектігін үйрету. Мысалы, шеңбердің төрттен бір бөлігін жасау үшін шеңберді 4 тең бөлікке бөліп, осы бөліктердің бірін алыңыз; Бөлімнің бестен бір бөлігін жасау үшін оны бес тең бөлікке бөліп, осы бөліктердің бірін алу керек. Бөлшектермен таныстыру. Бөлшектерді құру сияқты нұсқаулықтарды қолдану арқылы қарастырылады.

Шеңберді 4 тең бөлікке бөліңіз. Осы бөліктердің әрқайсысы қалай аталады? Жазыңыз. Төрттен үш бөлігін көрсетіңіз. Сіз бөлшекті жасадыңыз - төрттен үш. Бұл бөлшекті кім жаза алады? 4 саны нені білдіреді? (Шеңберде неше тең бөлік бар?) 3 саны нені білдіреді? (Осының нешеуінен алынған.) Сол сияқты оқушылар әр санның нені білдіретінін түсіндіре отырып, басқа бөлшектерді құрастырып жазады. Бүтін сандар жиынында қосу, азайту және көбейту әрекеттерін орындау әрқашан орынды, бірақ бөлу әрқашан мүмкін емес. Себебі, бүтін сан екіншісіне бүтін болса, бөлу кезінде бүтін сан әрқашан құрылмайды. Мысалы, $7:2 = 3.5$, $9:4 = 2\frac{1}{4}$, ... Осы жерде құрылған бөлімшеде 3.5 ; $2\frac{1}{4}$, ... сандары бүтін сандар жиынында жоқ. Жалпы алғанда, $m \cdot x = n$, $m \neq 0$ түріндегі теңдеудің шешімі бүтін сандар жиынында әрқашан бола бермейді, бұл теңдеу әрдайым $x = \frac{n}{m}$ көрінісіндегі шешімше ие болуы үшін бөлшек түсінігін енгізу арқылы бүтін сандар жиынтығын кеңейтіп, оған барлық теріс және оң бөлшек сандарын қосу керек. Бұл $\left\{-\frac{p}{q}, 0, \frac{p}{q}\right\}$ көрінетін рационал сандар жиынын құруды білдіреді. Сонда ғана $m \cdot x = n$ түріндегі теңдеулердің әрқашан шешімі болуы мүмкін. Мұндағы r және q натурал сандар. Жоғарыда келтірілген пікірлерге сүйене отырып, рационал санды келесідей анықтауға болады: $\frac{p}{q}$ көрінісіндегі азайтылмайтын бөлшекті рационал сан деп атайды.

Енді бөлшек ұғымын енгізу үшін қолданылған мысалдарды қарастырайық. Ұзындығы бір метр ағаш кесіндісі бірдей екі бөлікке бөлінсе, онда әрбір кесіндінің ұзындығы сол ағаштың ұзындығының жартысына тең болады және $\frac{1}{2}$ солай жазылады. Ұзындығы бір метр болатын бұл ағаш тең үш бөлікке бөлінсе, онда әрбір кесіндінің ұзындығы ағаш кесіндісінің ұзындығының үштен біріне тең және $\frac{1}{3}$ былай жазылады. Сол сияқты $\frac{1}{4}$, $\frac{1}{5}$, $\frac{1}{6}$

Ұзындығы бір метр ағашты тең үш бөлікке бөліп, екі бөлегін алсақ, алынған

$\frac{2}{3}$ ұзындық болып жазылады.

Бұл ағашты төрт бөлікке бөліп, одан үш бөлікті алсақ, алынған бөлік $\frac{3}{4}$ ұзындықпен көрсетіледі. Жоғарыда айтылған ойларға сүйене отырып, бөлшек анықтамасын келесідей анықтауға болады.

Сипаттама: Бүтін санның өзара тең болған үлесін сол санның бөлшегі деп атайды.

Жоғарыда $\frac{1}{2}$, $\frac{1}{3}$, $\frac{2}{3}$ бөлшек сандарды құрдық. Берілген санның немесе бөлшектің бөлгіші санның бөлімі, ал бөлшектер саны берілген санның алымы болып табылады. Бөлгіш ондық сызықтың астына жазылады, ал алымы ондық сызықтың үстіне жазылады. Ол әдетте $\frac{p}{q}$ бөлшек түрінде өрнектеледі. Бұл жағдайда p - бөлшектің алымы, q - бөлшектің бөлімі. Көрінетін бөлшектерге қарама-қарсы бөлшектер $-\frac{p}{q}$ түрімен өрнектеледі.

Координаталар осінде $-\frac{p}{q}$ көріністегі бөлшектер нөл санының сол жағында орналасқан. Бүтін сандар жиынын кеңейту арқылы $-\frac{p}{q}$ және $\frac{p}{q}$ көрінісіндегі бөлшектерді құру. Нәтиже координат осіндегі $\{-\frac{p}{q}, 0, \frac{p}{q}\}$ түріндегі сандар жиыны болып табылады.

Мұндай жиын рационал сандар жиыны деп аталады. Рационал сандар $-\frac{p}{q}$ va $\frac{p}{q}$ жиынының азайғышы – ал бөлшектердің бөлімі $q = 1$ десек, бізге белгілі бүтін сандар жиыны болады. Бұдан шығатыны, бүтін сандар рационал сандар жиынының ерекше жағдайы. Рационал сандар жиыны мен түзудегі нүктелер арасында бір мәнді сәйкестікті орнатуға бола ма деген сұрақ табиғи түрде туындайды. Бұл сұраққа келесідей жауап беруге болады, керісінше әрбір нүктеге бір рационал санды сәйкестендіру мүмкін емес.

Бөлшектердің үш түрі бар: 1. Дұрыс бөлшектер. 2. Бұрыс бөлшектер.

3. Ондық бөлшектер.

1. Бөлшектің алымы оның бөлімінен кіші болса, ондай бөлшектер дұрыс бөлшектер деп аталады. Мысалға: $\frac{1}{2}$, $\frac{3}{4}$, $\frac{1}{6}$...

2. Бөлшектің алымы оның бөлімінен үлкен болса, ондай бөлшектер бұрыс бөлшек деп аталады. Мысалға, $\frac{5}{2}$, $\frac{7}{4}$, $\frac{17}{5}$

3. Бөлшектің бөлімі бір немесе нөлден тұратын болса, ондай бөлшектерді ондық бөлшектер деп атайды. Мысалы, $\frac{1}{10}=0,1$; $\frac{1}{100}=0,01$;

Бөлшек ұғымы енгізілгеннен кейін бөлшектің теңдігі ұғымы енгізіледі. Бұл ұғымды оқушыларға былайша түсіндіруге болады: Бізге ұзындығы бір метр бөлік берілді делік. Бұл бөлікті $\frac{1}{2}$ екі тең бөлікке бөлетін болсақ, ол әрбір бөлімнің ұзындығы сияқты бөлшекпен көрсетіледі. Енді бір бөлімді екіге бөлетін болсақ, әрбір бөлімнің ұзындығы $\frac{1}{4}$ бөлшек түрінде көрсетіледі. Осы тең төрт бөліктің екеуінің ұзындықтары $\frac{2}{4}$ бөлшекпен өрнектеледі. Бұл кесінді ұзындығының $\frac{1}{2}$ бөлшектерімен өрнектелген бүкіл қима ұзындығының мәніне тең. Сондықтан $\frac{1}{2} = \frac{2}{4} = \frac{4}{8} = \dots$. Бұдан көрініп тұрғаны, $\frac{1}{2}$ және $\frac{2}{4}$ бөлшектердің мәндері тең және олардың өрнектері әртүрлі болып шықты.

Бөлшектердің теңдігі ұғымын оқушыларға түсіндіріп болған соң, бөлшектердің келесі қасиеттерін көрсетуге болады.

1 - қасиет. Бөлшектің алымы мен бөлімі бірдей санға көбейтірілсе, бөлшектің мәні өзгермейді. $\frac{p}{q} = \frac{p \cdot n}{q \cdot n}$.

Мысалдар:

- 1) $\frac{2}{5} = \frac{2 \cdot 2}{5 \cdot 2} = \frac{4}{10}$;
- 2) $\frac{3}{7} = \frac{3 \cdot 4}{7 \cdot 4} = \frac{12}{28}$;
- 3) $1 = \frac{1}{1} = \frac{1 \cdot 4}{1 \cdot 4} = \frac{4}{4} = \frac{4 \cdot 25}{4 \cdot 25} = \frac{100}{100}$.

2 - қасиет. Бөлшектің алымы мен бөлімі бірдей санға бөлінсе, бөлшектің мәні өзгермейді.

$$\frac{p:n}{q:n} = \frac{p}{q}. \text{ Мұнда } n > 1 \text{ болуы керек.}$$

Мысалдар: 1) $\frac{4}{8} = \frac{4}{4 \cdot 2} = \frac{1}{2}$; 2) $\frac{15}{3} = \frac{3 \cdot 5}{3} = \frac{5}{1} = 5$.

3 - қасиет. Егер суреттегі сандар мен бөлшектің бөлгішінің ортақ бөлгіштері болмаса, онда мұндай бөлшек өзгермес бөлшек болады.

Мысалы, 5 пен 7, 4 және 5, 17 және 19 сандарының ортақ бөлгіштері болмағандықтан, олар бөлінбейтін бөлшектер.

Пайдаланған әдебиеттер

1. Н.У. Бикбаева. Жалпы орта білім беретін мектептердің 4-сыныбына арналған оқулық. Ташкент, «Мұғалім» баспасы. 2020.
2. Р. Ишмұхаммедов және т.б. Білім берудегі инновациялық технологиялар. - Т.: Истеъдод, 2008. - 180 б.
3. С. Әлихонов. Математиканы оқыту әдістемесі. - Т.: «Шолпон» баспасы, 2011. - 304 б.
4. Жас математиктердің энциклопедиялық сөздігі. - Т.: Энциклопедиялардың бас редакциясы, 1991. - 480 б.
5. Артикбаева З. Біліктілікті арттыру жүйесінде мектеп математика пәні

мұғалімдерінің кәсіби-әдістемелік шеберлігін арттыру. Реферат kand.diss.TDPU, 2004.

Электрондық оқыту ресурстары

1. Өлеуметтік ақпараттық білім беру порталы: www.ziynet.uz.
2. <https://www.lex.uz> - Өзбекстан Республикасының заңнамасы Ұлттық мәліметтер базасы.

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALAR SHAXSINING SHAKLLANISHI

Azizova Z.F.,

Andijon davlat pedagogika instituti dotsenti

Bog'cha yoshdagi bolalarga beriladigan tarbiya, ularning murakkab harakatlarini o'zlashtirish, elementar gigiyena, madaniy va mehnat malakalarini shakllantirish, nutqini rivojlantirish hamda ijtimoiy axloq va estetik didining dastlabki kurtaklarini hosil qilish davridir.

Mashhur rus pedagogi Lesgaftning fikricha, insonning bog'cha yoshidagi davri shunday bir bosqichki, bu davrda bolalarda xarakter xislatlarining namunalari shakllanib, axloqiy xarakterning asoslari yuzaga keladi.

Bu davrda bolaning nutqi jadal rivojlana boshlaydi. U yangiliklarni egallashga nisbatan o'zi bilganlarini mustahkamlashga ezhtiyoj sezadi, o'zi bilgan ertagini qayta-qayta eshitish va bundan zerikmaslik, shu davrdagi bolalarga xos xususiyatdir.

2-3 yoshli bolalar ma'lum bir predmetlarning o'rniga ularning o'rnini bosishi mumkin, deb hisoblagan boshqa narsalardan ham foydalanadilar. Masalan, o'yin jarayonida bola qoshiq yoki termometr o'rnida, yog'ochdan yasalgan krovat yoki mashina o'rnida foydalanishi mumkin. Bir predmetni boshqasi o'rnida qo'llash mumkinligini anglash, bola uchun atrof-olamni bilish, o'rganishdagi ahamiyatli burilish hisoblanadi va u dastlabki tasavvurlarini yuzaga keltiradi. Bu yoshdagi bolalar endi, asta-sekinlik bilan kattalar aytib berayotgan ertak, voqea yoki hikoyalari, shuningdek rasmda chizilgan narsalarni tasavvur eta oladilar. Ertaklarni eshitish jarayonida bola ertak qahramonlarini kimgadir o'xshatishga harakat qiladi, ba'zida esa u o'zi mustaqil ertak yoki hikoyalarni to'qiy olishi ham mumkin. Ilk bolalik davrida xotira bilishdagi asosiy funktsiya hisoblanib, u bilishning barcha ko'rinishlarini rivojlanishida ishtirok etadi.

Bu davrda bolaning xotirasi jadal rivojlanadi. Bolaning hayotiy tajribalarni o'zlashtirishida dastlab harakatli, emosional va obrazli xotira ishtirok etadi. Bu borada harakatli va emosional xotira ustunlik qiladi.

Xotira bu yoshda asosan ixtiyorsiz bo'ladi. Bu davrdagi bolalarga ko'p kitob o'qib berish natijasida ular ertak, she'r va hikoyalarni eslab qoladilar, lekin bunday eslab qolish bolaning umumiy aqliy rivojlanishidan ham, xotirasining individual xususiyatidan ham dalolat bermaydi. Bu ilk bolalik davridagi bolalarning barchasiga xos bo'lgan nerv sistemasining umumiy egiluvchanligi natijasidir, o'zi va atrof hayoti haqidagi voqea va hodisalarda ketma-ketlik borligi uchun ham ularni hali to'liq, ravishda xotirasida saqlab qola olmaydi.

Bog'cha yoshidagi bola atrofidagi narsalar dunyosini bilish jarayonida shu narsalar bilan bevosita amaliy munosabatda bo'lishga intiladi. Bu o'rinda shu narsa xarakterliki,

bola bilishga tashnalgidan atrofdagi o'zining haddi sig'adigan narsalari bilangina emas, balki kattalar uchun mansub bo'lgan, o'zining kuchi ham (yetmaydigan, haddi sig'maydigan narsalar bilan ham amaliy bilan birga, o'yinning umumiy mazmunidan ham chetga chiqib ketmaslikka tirishadi. Bu esa, har bir boladan o'zining butun qobiliyatini ishga solishni talab etadi. Ma'lum rollarga bo'lingan jamoaviy o'yin bolalardan qat'iy qoidalariga bo'ysunishini va ayrim vazifalarni talab doirasida bajarishni taqozo etadi. Shuning uchun bolalarning bunday jamoa o'yinlari psixologik jihatdan katta ahamiyatga ega. Chunki, bunday o'yinlar bolalarda irodaviylik, xushmuammolilik, o'yin qoidalariga, tartib-intizomga buysunish va shu kabi boshqa ijobiy xislatlarni tarbiyalaydi va rivojlantiradi.

Katta bog'cha yoshida syujetli-rolli o'yinlar esa endi o'z mavzusining boyligi va xilma-xilligi bilan farqlanadi. Bu o'yinlar jarayonida bolalarda sardorlik xususiyati yuzaga kela boshlaydi, ularda tashkilotchilik ko'nikma va malakalari rivojlana boshlaydi.

Bog'cha yoshidagi bolalarning o'yin faoliyatlari haqida gapirar ekanmiz, albatta ularning o'yinchoq masalasiga ham to'xtab o'tish kerak.

Bolalarga o'yinchoqlarni berishda ularning yosh xususiyatlarini, taraqqiyot darajalarini va ayni paytda ularni ko'prok, nimalar qiziqtirishini hisobga olish kerak. Ma'lumki, 1-3 yoshdagi bolalar hali tashqi muhitni juda oz o'zlashtirgan bo'ladilar. Ular hali ko'p narsalarning rangini, hajmini ham yaxshi ajrata olmaydilar. Shuning uchun ularga qo'g'irchoq bilan birga har -xil rangli qiyqim, lahtak matolar ham berish kerak. Ayniqsa, qiz bolalar o'z qo'g'irchoqlarini har -xil rangli matolarga o'rab, ro'mol qilib o'ratib mashq qiladilar. O'g'il bolalarga esa, har -xil rangli, bir-birining ichiga sig'adigan quticha o'yinchoqlarni berish foydalidir.

O'yin faoliyati bolalarni insoniyatning ijtimoiy tajribasini egallashning faol shakli bo'lgan ta'lim faoliyatiga tayyorlaydi. Odam birdaniga ijtimoiy tajribani o'zlashtirishga kirisha olmaydi. Ijtimoiy tajribalarni faol egallashi uchun odam, avvalo, yetarli darajada nutqni egallagan bo'lishi, ma'lum malakalar, uquvlar va sodda tushunchalarga ega bo'lishi kerak bo'ladi. Bularga bola yuqorida ko'rsatib o'tganimizdek, o'yin faoliyati orqali erishadi.

Bog'cha yoshidagi bolalarda sezgi, idrok, diqqat, xotira, tasavvur, tafakkur, nutq, xayol, hissiyot va irodaning rivojlanishi jadal kechadi. Bola ranglarni hali bir-biridan yaxshi farq qila olmaydi. Unga ranglarning farqini bilishga yordam beradigan o'yinchoqlar berish lozim, rangli kiyimlar berish, rangli xalqalar, qutichalar va shu singari o'yinchoqlar. Bog'cha yoshidagi bolalarning turli narsalarni idrok qilishida ularning ko'zga yaqqol tashlanib turuvchi belgilariga (rangi va shakliga) asoslansalar ham, lekin chuqur tahlil qila olmaydilar.

Bog'cha yoshidagi bolalar shaxsining shakllanishiga ko'ra, bu davrni uch bosqichga ajratish mumkin;

- birinchi davr - bu 3-4 yosh oralig'ida bo'lib, bola emosional jihatdan o'z-o'zini boshqarishning mustahkamlanishi bilan bog'liqdir;

- ikkinchi davr - bu 4-5 yoshni tashkil qilib axloqiy o'z-o'zini boshqarish;

- uchinchi davr esa shaxsiy ishchanlik va tadbirkorlik xususiyatining shakllanishi bilan xarakterlanadi.

Maktabgacha davrda axloqiy tushunchalar borgan sari qat'iylasha boradi. Axloqiy tushunchalar manbai sifatida, ularning ta'lim- tarbiyasi bilan shug'ullanayotgan

kattalar, shuningdek, tengdoshlari ham buo'lishi mumkin. Axloqiy tajribalar asosan muloqot, kuzatish, taqlid qilish jarayonida, shuningdek, katgalarining ayniqsa, onalarning maqtovi va tanqidlari ta'sirida o'tadi va mustahkamlanadi. Bola doimo baho, ayniqsa maqtov olishga harakat qiladi. Bu baho va maqtovlar bolaning muvaffaqiyatga erishishga bo'lgan harakatlarining rivojlanishida, shuningdek, uning shaxsiy hayoti hamda uning kasb tanlashida ahamiyati juda kattadir.

Bog'cha yoshidagi davrda bolalarda muloqotning yangi motivlari yuzaga keladi. U shaxsiy va ishbilarmonlik motivlaridir. Shaxsiy muloqot motivlari - bu bolaning tashvishga solayotgan ichki muammolari bilan bog'liq, ishbilarmonlik motivlari esa u yoki bu ishni bajarish bilan bog'liq bo'lgan motivlardir. Bu motivlarga asta-sekinlik bilan bilim, ko'nikma va malakalarni egallash bilan bog'liq, bo'lgan o'qish motivlari qo'yiladi. Bu motivlar ilk bolalik lavridan boshlanib, yuzaga keladigan bolalarning tabiiy qiziquvchanligi o'rnida paydo bo'ladi, o'zini namoyon qilish motivlari ham bu yoshda yaqqol namoyon buladi. Bu motiv, asosan, bolalarning syujetli-rolli o'yinlarda asosiy rolni egallashga, boshqalar ustidan rahbarlik qilishga, musobaqaga kirishishga qo'rqqanligida, nima bo'lganida ham yutishga harakat qilishlarida ko'rinadi. Maktabgacha yosh davri bolalari uchun kattalar beradigan baholari juda muhim. Bolalar birinchi navbatda ma'naviy axlok, me'yor va qoidalarini, o'z majburiyatlariga munosabat, kun tartibiga rioya etish, hayvon va narsalar bilan muomala qilish me'yori egallaydilar. Bunday me'yorlarni egallash bu yoshdagi bolalar uchun qiyin hisoblanib, ularni yaxshi o'zlashtirishi uchun syujetli-rolli o'yinlar yordam berishi mumkin. Bog'cha yoshining oxirlariga kelib, ko'pchilik bolalarda aniq, bir axloqiy qarashlar tarkib topadi, shuningdek, odamlarga munosabat bilan bog'liq bo'lgan shaxsiy sifatlar ham shakllanadi. Kishilarga nisbatan diqqat-e'tibor, mehribon bo'lishi xususiyatidir. Katta yoshdagi bolalar ko'p hollarda o'z xatti-harakatlari sabablarini tushuntirib bera oladilar.

3-3,5 yoshlar oralig'ida o'zlarining muvaffaqiyat va muvaffaqiyatsizliklariga o'z munosabatlarini bildiradilar va bu munosabat, asosan, ularning o'zlariga beradigan baholari asosida shakllanadi. 4 yoshli bolalar esa o'z imkoniyatlarini real baholay oladilar. Lekin, 4-5 yoshli bolalar hali shaxsiy xususiyatlarini idrok etishga va baholashga qodir emaslar, shuningdek o'zlari haqida ma'lum bir xulosani bera olmaydilar, o'z-o'zini anglash layoqati katta bog'cha yoshidan rivojlanib, avval u qanday bo'lganini va kelajakda qanday bo'lishini fikrlab ko'rishga harakat qiladi. Bu esa bolalar beradigan "Men kichkina paytimda qanday bo'lgan edim?", "Men katta bo'lganimda qanday bo'laman?" singari savollarida ko'rinadi. Kelajak haqida fikr yuritib, bolalar kelgusida kuchli, jasur, aqlli va boshqa qimmatli insoniy fazilatlariga ega bo'lishga harakat qiladilar.

Kichik va o'rta bog'cha yoshida bola xarakterining shakllanishi davom etadi. U asosan, bolalarning kattalar xarakterini kuzatishlari asosida tarkib topadi. Shu yillardan boshlab, bolada ahamiyatli hisoblangan - iroda, mustaqillik va tashabbuskorlik kabi ahamiyatli shaxsiy xususiyatlar rivojlana boshlaydi. Katta bog'cha yoshida bola atrofidagi odamlar bilan turli faoliyatlarda muloqot va munosabatlarga kirishishga o'rgana boshlaydi. Bu esa unga kelajakda odamlar bilan muloqotga kirisha olishida, ish bo'yicha va shaxsiy munosabatlarini samarali o'rnatish olishida foyda keltiradi.

Bu yoshdagi bolalar shaxsining shakllanishida ularning ota-onalari alohidagi fikrlari va ularga beradigan baholari nihoyatda ahamiyatlidir.

Bog'cha yoshidagi bolalarning xayoli asosan, ularning turli-tuman o'yin faoliyatlarida o'sadi. Biroq, shu narsa diqqatga sazovorki, agar bog'cha yoshidagi bolalarda xayol qilish qobiliyati bo'lmaganda edi, ularning xayoli ham xilma-xil bo'lmas edi. Bog'cha yoshidagi bolalarning xayollari turli xil mashg'ulotlarda ham o'sadi. Masalan, bog'cha yoshidagi bolalar loydan turli narsalar yasashni, qumdan turli narsalar qurib o'ynashni va rasm solishni yaxshi ko'radilar. Ana shunday mashg'ulotlar bolalar xayolining o'sishiga faol ta'sir qiladi.

Bog'cha yoshidagi bolalar xayoliniig o'sishiga faol ta'sir qiluvchi omillardan yana biri - ertaklardir. Bolalar hayvonlar haqidagi turli ertaklarni eshitganlarida shu ertaklardagi obrazlarga nisbatan malum munosabatlari yuzaga keladi.

Katta bog'cha yoshidagi bolalarda burch hissi - «nima yaxshi-yu», «nima yomonligini anglashlari bilan ularning axloqiy tasavvurlari orasida bog'liqlik bor. Katta odamlar tomonidan buyurgan biron topshiriqni bajarganlarida mamnunlik, shodlik tuyg'ulari paydo bo'lsa, biron tartib-qoidani buzib qo'yanlarida xafalik, ta'bi xiralik hissi tugiladi. Shuningdek, bog'cha yoshidagi bolalarda ma'naviy hissiyotlardan o'rtoqlik, do'stlik va jamoachilik hislari ham yuzaga kela boshlaydi. Bolaning bog'cha yoshidagi davrida estetik hissiyotlari ham ancha tez o'sadi. Bog'cha yoshidagi bolalarda estetik hislarning namoyon bo'lganini, ayniqsa, ularning chiroyli, yangi kiyim-bosh kiyganlarida juda yaqqol ko'rish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. M.G.Davletshin, Sh.Do'stmuhamedova, M.Mavlonov, S.To'ychiyeva. Yosh davrlari va pedagogik psixologiya (o'quv metodik qo'llanma). Nizomiy nomidagi TDPU, 2004.
2. Davletshin M.G., Tuychiyeva S. M. Umumiy psixologiya. Toshkent, 2002.
3. G'oziyev E.G. Psixologiya. Toshkent, 1994

BOSHLANG'ICH TA'LIMDA INNOVATSION TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH YO'LLARI

Hamdamova N.X.,

Navoiy viloyati PYMO'MM katta o'qituvchisi

Biz o'g'il- qizlarimizni o'zlarini anglashga, mustaqil, ongli fikrlashga o'rgatishimiz, ularning tafakkurida bo'shliq vujudga kelishiga yo'l qo'ymasligimiz lozim.

Sh. Mirziyoyev.

O'quvchilarni mustaqil fikrlashga, ijodiy izlanishga va tashabbuskorlikka o'rgatish, ta'lim samaradorligini oshirish uchun innovatsion texnologiyalardan foydalanish maqsadga muvofiq. **"Innovatsiya"** ingl. "Innovatsion" so'zidan olingan bo'lib, **"yangilik"** degan ma'noni bildiradi. Innovatsion texnologiyalar pedagogik jarayonga, o'qituvchi va o'quvchi faoliyatiga yangilik, o'zgarishlar kiritish orqali amalga oshiriladi. Innovatsion texnologiyalarni amalga oshirishda interfaol metodlardan foydalaniladi.

Interfaol ing. "Interaktive" so'zidan olingan ("Inter"- bu o'zaro, "ast"- "harakat") bo'lib, "o'zaro harakat qilmoq" degan ma'noni bildiradi. Interfaol metodlarning o'ziga xosligi shundaki, ular faqat o'qituvchi va o'quvchilarning birgalikda faoliyat ko'rsatishi orqali amalga oshadi.

Interfaol ta'limni mohiyati shundaki, darsda barcha o'quvchilar bilim olish

jarayoniga jalb qilinadilar, ularda bilgan narsalari bo'yicha tushunish va harakat qilish imkoniyati bo'ladi. O'quvchilarning bilim olish jarayonida birgalikdagi faoliyati, o'quv materialini o'zlashtirishi, har bir ishtirokchi o'zini alohida hissasini qo'shishini, bilim va ma'lumotlar, g'oyalar almashuvi ro'y berayotganini anglatadi. Bularning barchasi xayrixohlik va o'zaro yordam muhitida amalga oshadi. Bunda o'quvchi nafaqat yangi bilimlar oladi, balkim idrok etishni rivojlantiradi, hamkorlik yuzaga keladi.

Boshlang'ich sinflarda interfaol metodlardan foydalanish o'quvchilarning tafakkuri va malakalarini ko'p tomonlama rivojlantiradi, shuning uchun faqat birgina metod bilan cheklanib qolmasdan har xil metodlarni qo'llash o'rinli bo'ladi.

O'quvchilar qiziquvchanligini, faaolligini oshirish, refleksiv kuzatuvchanligini shakllantirish, diqqatini barqarorlashtirishda loyihalash metodlarini-dars paytida munozara o'tkazish, darslik, didaktik materiallar bilan mustaqil ishlash, o'rganilayotgan o'quv materialini muammoli tarzda bayon etish, masalalar yechish, tayanch signallardan foydalanish ham talab etiladi.

Darsda interfaol metodlarni tanlash oson narsa emas. Bu muayyan yosh davrlarga mos holatda didaktik metodlarni tanlash, ulardan oqilona foydalanish hisoblanadi. Biroq o'qitish shartlarining muayyan to'plami borki, uning yordamida o'quvchida ongli fikrlash ko'nikmalarini tarbiyalash mumkin. O'quvchilarga interfaol metodlari orqali ta'lim berish jarayonida quyidagi shartlarga alohida e'tibor berish zarur:

1. Mantiqiy va izchil fikrlash tajribasini orttirishga vaqt va imkoniyat berish;
2. O'quvchilarga fikrlash imkoniyatini berish;
3. Turli g'oya va fikrlarni qabul qilish va ularni to'g'ri qabul qilishga o'rgatish;
4. O'quv jarayonida o'quvchilarning faol qatnashishlariga imkon berish;
5. O'quvchilarni tanqidiy mulohaza yuritishga qodir ekanligiga ishonitirish.

O'quvchilarni faol o'ylash jarayoniga kiritish, muammoli vaziyatni yechish, mantiqiy jarayonlarni oqilona hal etishga o'rgatish bilim o'zlashtirishda ijobiy natijalarga olib kelishi muqarrar.

Masalan: "Aqliy hujum" interfaol metodidan foydalanilganda o'quvchilarning barchasini jalb etish imkoniyati bo'ladi, shu jumladan boshlang'ich sinf o'quvchilarida muloqot qilish va munozara olib borish madaniyati shakllanadi. Albatta, ushbu metodni 4- sinf o'quvchilari bilan o'tkazish maqsadga muvofiq. O'quvchilar o'z fikrlarini faqat og'zaki emas, balki yozma ravishda bayon etish mahorati, mantiqiy va tizimli fikr yuritish ko'nikmasi rivojlanadi. Bildirilgan fikrlar baholanmasligi o'quvchilarda turli g'oyalar shakllanishiga olib keladi. Bu metod o'quvchilarda ijodiy tafakkurni rivojlantirish uchun xizmat qiladi.

Ilm qasri

Qasr konturlari bilim darchalari bilan bezatiladi. O'quvchilarda yangi bilimlar, tushunchalar shakllanishiga xizmat qiladi. Oldin o'tilgan mavzular va yangi mavzu o'rtasida bog'lanish hosil qilishda, o'quv materialining uzviyligini davom ettirishda qo'llaniladi. Ushbu interfaol metoddan boshlang'ich sinflarning barcha dars jarayonlarida foydalanish mumkin.

Dialog

Ushbu texnologiya muammoli vaziyat yechimini topishga qaratiladi. O'qituvchi muammoli vaziyat asosida o'quvchini fikrlashga undaydi. Javoblar asoslanayotganda mantiqiy izchillik, fikrlar ketma - ketligiga alohida e'tibor qaratiladi. Bu texnologiyadan o'qish, ona tili darslarida foydalanilganda o'quvchilarning intellektuallik va kreativlik

darajasini oshirishga xizmat qiladi.

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, innovatsion texnologiyalardan foydalanib, o'tilgan darsda o'quvchilar o'z qobiliyati va imkoniyatlarini namoyish qilishga erishadilar, jamoa bilan ishlash malakasiga ega bo'ladilar, o'zgaralar fikrini hurmat qilishni o'rganadilar. Bu esa darsning samaradorligini oshirib, ta'lim sifatini kafolatlashga xizmat qiladi.

BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARINING MA'NAVIY DUNYOQARASHINI SHAKLLANTIRISHDA, O'QISH DARSLARINING SAMARALI USULLARI

*Narziyeva M.S.,
Buxoro viloyati PYMO'MM katta o'qituvchisi*

O'zbekistonda amalga oshirilayotgan ijtimoiy-iqtisodiy, ma'naviy-marifiy o'zgarishlar mazmunida tarixiy, milliy, ma'naviy qadriyatlarni o'rganishga alohida e'tibor qaratilmoqda. Hozirgi kunda yoshlarimiz ta'lim olishi uchun yetarli shart-sharoitlar yaratilgan. Ulardan to'g'ri va oqilona foydalanish esa, ta'lim-tarbiya sifati va samaradorligini ta'minlashning muhim shartlaridan biridir. Tarbiyada inson shaxsini oliy ijtimoiy qadriyat deb tan olish, har bir yosh avlodning betakrorligi va o'ziga xosligini hurmatlash, uning ijtimoiy huquqi va erkinligini hisobga olish bugungi kun talablaridan biri hisoblanadi.

Ta'lim-tarbiya tizimini tubdan o'zgartirish, yosh avlodni yuksak ma'naviyatli, chuqur bilimli, keng mushohadali, vatanparvar ijodkor va faol qilib tarbiyalash bugungi kunning dolzarb vazifasi bo'lib kelmoqda. Bugungi kunda ota-bobolardan bizlarga meros sifatida yetib kelgan milliy-ma'naviy qadriyatlarni yoshlar ongiga singdirish har qachongidan ham dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Yoshlarni ma'nan yetuk shaxs qilib tarbiyalash jarayonlarida buyuk siymolar faoliyatidan ibrat-namuna sifatida foydalanish orqali ularda milliy g'ururni tarkib toptirish mumkin.

Madaniy merosimizga o'zlarining beqiyos hissalarini qo'shgan allomalarimiz Beruniy, Forobiy, Abu Ali ibn Sino, Mahmud Qoshg'ariy, Yusuf Xos Hojib va boshqalar ijodini o'rganish kelajak avlod uchun katta ma'rifiy-tarbiyaviy ahamiyatga egadir. Ularning har biri jahon sivilizatsiyasining rivojiga tegishli hissasini qo'shib kelgan. Bu silsilada Yusuf Xos Hojibning nomini ham faxr va iftixor bilan tilga olish mumkin. Yusuf Xos Hojibning "Qutadg'u bilig" hamda Mahmud Qoshg'ariyning "Devoni lug'otit-turk" asarlari ma'naviyat durdonalaridan biridir.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarining ma'naviy dunyoqarashi haqida so'z borar ekan, yuqorida aytib o'tilganidek, ularni ilk maktab yoshidan boshlab buyuk mutafakkirlarimizning ma'naviy merosi bilan tanishtirib borish orqali boy ma'naviy dunyoqarashga ega shaxsni tarbiyalashga erishishimiz mumkin.

Boshlang'ich sinflardagi o'qish darslari orqali o'quvchilarda savodxonlik sifatлари shakllantiriladi, kitobga bo'lgan muhabbat tuyg'usi uyg'onadi, ularning atrof-muhit haqidagi bilimlari kengaytiriladi, nutq va tafakkuri oshadi. Nutq tarbiyasida "matn" ham markaziy tushuncha hisoblanadi. Zero, umumiy o'rta ta'lim maktabida nitqni rivojlantirish bo'yicha ishlarning pirovard maqsadi o'quvchini o'z fikrini og'zaki va yozma shaklda erkin bayon qilishga o'rgatishdir.

Bola kichik yoshida ta'sirchan, atrofdan kelayotgan barcha ma'lumotlarni tez

qabul qiluvchi bo'ladi. U nimani eshitsa, eshitganicha talaffuz qilishga va uni, nutqida qo'llashga intiladi. Shuning uchun ham boshlang'ich sinf o'quvchilarining o'quv yili boshidanoq nutq doirasini aniqlab, nutqaidagi nuqsonlarni bartaraf etish choralari ko'rish va ular ustidan ish olib borish lozim. So'z boyligi o'quvchilarga barcha fanlardan beriladigan bilimlarni tez va puxta o'zlashtirib olish hamda ta'lim dasturlarida ko'zda tutilgan ko'nikma-malakalarni o'zlashtirishga zamin yaratadi. O'quvchilarning o'qish malakalarini takomillashtirish, savodxonligini oshirish, nutqini o'stirish talabi zaminida, nutq madaniyati turadi. Farzandlarning ma'naviy kamolotida qadimdan nutq madaniyati va odobiga alohida ahamiyat berib kelingan. Shunday ekan, o'quvchilar nutqini o'stirishga yo'naltirilgan amaliy vazifalar hal etilishi lozim.

Shu o'rinda 1-sinf o'qish kitobini "Biz buyuklar avlodi" bo'limi orqali birinchi bo'lib yozuvchi Muhammad Alining "Amir Temur" bobomiz haqida ibratli matn berilgan bo'lib, undan so'ng Amir Temur o'gitlari o'quvchilarga aniq va tushunarli holda bayon etilgan. Bo'limdagi mavzularni o'tishda quyidagicha usullarni qo'llashimiz mumkin. O'quvchilar buyuk mutafakkirlar: Alisher Navoiy, Husayn Boyqaro, Abu Ali ibn Sino, Mirzo Ulug'bek, Bobur Mirzo va Amir Temur nomlarini esda saqlab qolishlari lozim.

Zakovat o'yini: O'qituvchi sinfdagi o'quvchilarni ikki guruhga bo'ladi va aylana stol atrofiga joylashtiradi. Guruhlarga bo'lim asosida navbati bilan savol beriladi. Savollar quyidagich bo'lishi mumkin:

-bo'limdagi hikoyalarni o'qib, buyuk ajdodlarimizdan kimlarning hayoti bilan tanishdingiz?

-vatanimiz va xalqimiz tarixida o'chmas iz qoldirgan yana qaysi buyuk kishilarni bilasiz?

-biz nima uchun ular bilan faxrlanamiz? Va hokazo...

Guruhlarning qaysi biri ushbu savollarga tez, mazmunli va aniq javob bersa, shu guruh g'olib hisoblanadi. O'qyin orqali o'quvchilarning tezkorligi, bilimlarini aniq ifoda eta olishi qobiliyatini, bo'limni qay darajada yaxshi tushunganliklarini, bilib olishimiz mumkin. Shu o'rinda o'quvchilar ma'naviy dunyoqarashini o'stirish va barkamol inson qilib voyaga yetkazishda quyidagi gapga ahamiyat qaratish lozim:

-o'quvchilar ma'naviy dunyoqarashini o'stirishda mavzularni, ma'naviy tushunchalarni bir-biri bilan chambarchas bog'liq tarzda o'rgatib borish.

-ma'naviy dunyoqarashini shakllantirishda o'qish darslarida berilgan o'tmish mutafakkirlarining asarlariga oid mavzulardan keng foydalanish va o'quvchiga tushunarli qilib yetkazib berish.

-o'quvchilarning mavzularni o'zlashtirishlariga, mustaqil fikrlashlariga erishish choralari toppish, har bir darsga ijodiy yondashish.

-darsda turli usullardan, interaktiv metodlardan, ilg'or pedagogik texnologiyalardan, o'rinli va maqsadga muvofiq foydalanish.

-turli didaktik o'yinlar bilan o'quvchilarni mavzuni o'rganish va o'zlashtirishga qiziqtirish.

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, boshlang'ich sinflarda maktab ta'limining yetakchi predmetlarida bo'lgan o'qish darslari orqali olingan bilimlar poydevori quriladi. O'quvchilar ma'naviy dunyoqarashini o'stirishda eng munosib, eng qulay metod va usullardan, ilg'or pedagogik texnologiyalardan o'z o'rnida va maqsadga muvofiq foydalanish, o'qish-o'qitish ishlarida samarali natijalar beradi.

BOSHLANG'ICH TA'LIM SAMARADORLIGINI OSHIRISHDA INNOVATSION YONDASHUV VA ILG'OR PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALARDAN SAMARALI FOYDALANISH

Jabbarova Z.O.,

Jizzax viloyat PYMO'MM katta o'qituvchisi

Ta'lim jarayoni samaradorligini oshirish, ta'lim oluvchilarning mustahkam nazariy bilim, faoliyat, amaliy ko'nikma, malaka, kompetensiyalarini shakllantirish orqali hayotga tadbiiq etishini ta'minlash maqsadida ta'lim-tarbiya jarayonida innovatsion yondashuv va zamonaviy pedagogik texnologiyalardan samarali foydalanish davr taqozosi hamda ijtimoiy zaruriyat sifatida kun tartibiga qo'yilmoqda.

Hozirgi kunda o'qitishda interfaol metodlardan foydalanish, uning mazmun mohiyatini bilish, uni ta'lim jarayoniga tadbiiq etish va metodikasini yaratish juda muhimdir. Shuning uchun ham boshlang'ich ta'lim jarayonida innovatsion pedagogik faoliyatni amalga oshirish metodikasini yaratish muhim hisoblanadi. Pedagogik kadrlarni innovatsion pedagogik faoliyatga tayyorlashda ularning metodik tayyorgarligini shakllantirish jarayoniga innovatsion texnologiyalarni joriy etish mazkur jarayonning samaradorligini orttirishga zamin tayyorlaydi. Shu sababli boshlang'ich ta'lim fanlaridan dars samaradorligini oshirishda innovatsion usullardan foydalanish o'qituvchining metodik tayyorgarligini tarkibiy qismlariga muayyan o'zgartirishlar kiritish, uning mazmunini yangilash va dars samaradorligini oshirishda innovatsion usullardan foydalanish yo'llarini ishlab chiqish lozim.

Bugungi kunda maktab ta'lim tizimidagi an'anaviy va ommaviy ko'rinishdagi ta'lim va tarbiya jarayonlari o'rniga ta'lim muassasalari rivojlanishida o'ziga xos yangilik bo'lib innovatsion jarayonlar kirib kelmoqda. Innovatsiya (in-"lik", novus-"yangi") yangilik kiritish, yangilik degan ma'noni anglatadi. "Innovatsion ta'lim" deganda odatda o'quv jarayoniga yangi (foydali) elementlar olib kirish tushuniladi. Shuning uchun ta'lim tizimida innovatsiya o'zgartirish bilan bevosita bog'liq.

Bunday o'zgartirishlar ta'lim tizimining:

- maqsadiga, mazmuniga, metod, texnologiyasiga, tashkil etish shakli va boshqaruv tizimiga;

- pedagogik faoliyatdagi o'ziga xoslik va o'quv-bilish jarayonini tashkil etishga;
- ta'lim darajalarini nazorat qilish va baholash tizimiga;
- o'quv-metodik ta'minotiga;
- tarbiyaviy ishlar tizimiga;
- o'quv reja va o'quv dasturlariga;
- o'quvchi va o'qituvchi faoliyatiga bog'liq.

Yangilik tarixiy aspektda nisbiylik ahamiyat kasb etadi. Yangilik aniq tarixiy xarakterga ega, ya'ni o'z vaqtdan oldin paydo bo'lishi mumkin, o'z vaqtida me'yor bo'lishi yoki eskirishi ham mumkin.

Yangilik xillari (tiplar) maktab tizimda turlicha asoslarga ko'ra guruhlanadi: Birinchi klassifikatsiya (guruh) yangiliklarni kiritish, maktab va oliy tizimda sodir bo'ladigan pedagogik jarayonga aloqadorligi bilan asoslanadi.

Pedagoglar o'qitishning interfaol metodlarini bilish va kommunikativ faoliyatni tashkil etishning maxsus shakli bo'lib, unda ta'lim oluvchilar bilish jarayoniga jalb

qilingan bo'ladi, ular biladigan va o'ylayotgan narsalarni tushunish va fikrlash imkoniyatiga ega bo'ladi. Interaktiv darslarni tashkil etishda o'qituvchi ob'yekt o'quvchilar sub'yekt bo'lib o'quv faoliyatida dars maqsadlariga erishishga yo'naltirishga olib keladi. Bu usullarning o'ziga xosligi shundaki, ular faqat pedagog va o'quvchilarning birgalikdagi faoliyat ko'rsatishi orqali amalga oshiriladi. Bundan pedagogik hamkorlik jarayoni o'ziga xos xususiyatlarga ega bo'lib, ularga o'quvchining dars davomida befarq bo'lmaslikka, tanqidiy fikrlash, mustaqil fikrlash, ijod qilish va izlanishga undash, o'quvchilarning o'quv jarayonida fanga bo'lgan qiziqishlarini oshirish, o'quvchilarning hamkorlikdagi faoliyatini doimiy ravishda tashkil etish lozim.

Har bir ilg'or tajribali o'qituvchi o'quv jarayonida interfaol metodlardan foydalanib o'quv jarayonini samarali va sifatli tashkil etishdan iborat. Ayniqsa, boshlang'ich sinflarda bu muhim ahamiyat kasb etadi. Boshlang'ich ta'lim umumta'lim maktablarining bosh bo'g'ini hisoblanadi. Bu paytda bolalarning aqliy holati mukammal rivojlanib borishiga katta e'tibor qaratish zarur. Sababi ular endigina maktab ostonasiga qadam qo'yib kelayotgan o'quvchilarni maktab hayotiga ko'niktirish, zamonaviy bilim olishlariga yo'l ochib berishlari zarur bo'ladi. Boshlang'ich sinflarda interfaol usullardan samarali foydalanish orqali o'quvchilarni bugungi hayotga tayyorlash g'oyalari mavjud. O'quvchilarning fikr doirasi, ongi, dunyoqarashlarini o'stirish, ularni erkin tinglovchidan erkin ishtirokchiga aylantirmoq nihoyatda muhimdir. O'qituvchi darsda boshqaruvchi o'quvchilar esa ishtirokchiga aylanmog'i lozim. Ana shu vazifani uddalashda innovatsion faoliyat ustunligi ko'p qirrali samara keltiradi.

Ta'lim jarayonida ilg'or pedagogik texnologiyalarni faol qo'llash, ta'lim samaradorligini oshirish, tahlil qilish va amaliyotga joriy etish bugungi kunning muhim vazifalaridan biridir.

Boshlang'ich ta'lim umumta'lim maktablarining bosh bo'g'ini bo'lgani sababli ana shu jarayonda o'quvchi shaxsining mukammal rivojlanib borishiga ko'proq e'tibor qaratmoq lozim. Boshlang'ich sinf o'qituvchilarining mas'uliyatlari cheksizdir. Ular maktab ostonasiga endigina qadam qo'ygan o'quvchilarni maktab hayotiga ko'niktirib, zamonaviy bilim olishlariga yo'l ochib beradi hamda ijtimoiy turmushga, hayotga tayyorlaydi. Bolalarning o'qishga munosabatlari, aqliy salohiyatlari ana shu davrda shakllanadi. Bu ham boshlang'ich sinf o'qituvchilarining vazifasi mas'uliyatli ekanligini ko'rsatadi. Ilg'or pedagogik texnologiyalar asosida tashkil etilgan darslar tashkiliy usullari, o'tkazish metodlariga ko'ra o'quvchi ehtiyojiga mos tushishi kerak. Chunki bunday darslar bola ruhiyatiga yaqinroq bo'ladi. O'quvchilarning o'quv materiallarini o'zlashtirishga bo'lgan qiziqishi, xohishi va istaklarini qo'zg'otish asosida maqsadga erishishda motivatsiya bo'lib, bu o'qituvchi va o'quvchilarning o'zaro ichki yaqinlashuvidir. Boshlang'ich sinfda ta'lim jarayonida o'quvchilarning o'qish motivini rivojlantirish katta ahamiyatga ega. Chunki motiv o'quvchilarni ta'lim jarayoniga qiziqtiradi, darsga faol qatnashishga, bilimlarni egallashga undaydi. Interfaol metodlar o'qish motivini rivojlantirishga katta yordam beradi. Boshlang'ich sinflarda ko'proq bolalarning yoshini, bilim saviyasini hisobga olish lozimligini unutmaslik kerak. Ularga oddiy, oson va vaqt kam sarflanadigan ta'limiy o'yin, mashqlaridan foydalanib darslar o'tish yaxshi samara beradi. Ko'proq atrof-muhit, jamiyat bilan bog'lab o'tilgan darslar bolalar ongini, dunyoqarashini, erkin fikrlash, erkin bayon etish, mustaqil ishlash ko'nikmalarini rivojlantiradi.

O'quv jarayonida innovatsion texnologiyalardan dars jarayonida foydalanishning

o'ziga xosligi shundaki, ular o'qituvchi va o'quvchilarning birgalikdagi faoliyati orqali amalga oshiriladi. O'qitish jarayoni o'qituvchi hamda o'quvchilar faoliyatini o'z ichiga oladi. O'qituvchining faoliyati o'quv materialini bayon qilish, o'quvchilarning fanga bo'lgan qiziqishini orttirish, fikrini teranlashtirish va e'tiqodini shakllantirish, o'quvchilarning mustaqil mashg'ulotlariga rahbarlik qilish, ularning bilim, ko'nikma va malakalarini tekshirish hamda baholashdan iborat. O'z ishiga ixlos bilan qaragan o'qituvchida dars jarayonida dars samaradorligi yuqori bo'ladi.

Darsning oldindan loyihasi, ya'ni texnologik xaritasi tuziladi. Texnologik xarita tuzish uchun o'qituvchi darsning har bir bosqichida amalga oshiriladigan ishlar, ularda o'qituvchining pedagogik va o'quvchilarning o'quv bilish faoliyatini tashkil etish, boshqarish va faollashtirish yo'llari, teskari aloqani amalga oshirish, ularga ajratilgan vaqtni aniq belgilash lozim. Texnologik xaritada albatta tashkiliy qism, yangi mavzuni yoritish, o'quvchilar bilimni tekshirish, yangi mavzuni o'rganish va uni mustahkamlash, erishilgan natijalarni tahlil qilish va yakun yasash kabi bosqichlari bo'ladi. Bunda o'qituvchi va o'quvchining dars davomidagi hamkorlikdagi faoliyati bosqichma-bosqich qayd etiladi. Dars texnologik xaritasining mukammal tuzilishi, maqsad va vazifalarini amalga oshirish, samaradorlikka erishish va bosqichlar o'rtasidagi uzviylikni ta'minlash, vaqtdan unumli foydalanish imkonini beradi.

Xulosa qilib aytganda, ilg'or pedagogik texnologiyalar, didaktik o'yinlar, interfaol uslullar, ta'limiy mashqlar va ta'limiy topshiriqlardan foydalanish orqali o'quvchini yangi mavzuni puxta o'zlashtirishga va ta'lim sifatini oshishiga xizmat qiladi. Zamonaviy pedagogik texnologiyalarni qo'llash orqali o'quvchilar kreativ fikrlash, mustaqil ishlash ko'nikmalari rivojlantiriladi. O'quv jarayonida motivatsiyadan foydalanish va rag'batlar berish ham, albatta, innovatsion yondashuvda juda qo'l keladi. Har bir o'qituvchi o'quv jarayonida innovatsion yondashib, zamonaviy pedagogik texnologiyalardan foydalanish orqali yuqori samaradorlikka erishiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. T.G'afforova, "Boshlang'ich ta'limda zamonaviy pedagogik texnologiyalar" - T.: 2016
2. M.X.To'xtaxodjaevaning umumiy tahriri ostida. "Pedagogika" – T.: Faylasuflar Milliy jamiyati, - T.: 2010
3. S.Matjonov va boshqalar "Boshlang'ich sinf o'qish darslarini pedagogik texnologiyalar orqali tashkil etish" - T.: 2008
4. www. Ziyonet. uz
5. w.w.w. /pedagog/ uz.

ILK BOLALIK DAVRIDA BOLALAR SHAXSINING RIVOJLANISHI

**Azizova Z.F.,
ADPI dotsenti**

Ma'lumki, shaxs tarkib topish jarayonining psixologik qonuniyatlarini, uning ilmiy asoslarini mukammal bilmay turib, ta'lim va tarbiyaning nazariy hamda amaliy masalalarini muvaffaqiyatli hal etib bulmaydi.

Tabiat va jamiyatning qonunlari singari kamol topayotgan inson shaxsi rivojlanishining ham o'ziga xos qonunlari mavjud. Ma'lumki, har bir davr uzining muhim hayotiy sharoitlari, ehtiyojlari va faoliyati, o'ziga xos qarama-qarshiliklari,

psixikasining sifat xususiyatlari va psixik jihatdan xarakterli yangi sifatning hosil bo'lishi bilan ajralib turadi. Har bir davr o'zidan oldingi davr tomonidan tayyorlanib, uning asosida shakllanishi va o'z navbatida, o'zidan keyingi davrning paydo bo'lishi uchun asos bo'lib xizmat qiladi. Shu o'rinda psixologiyada mavjud yosh davrlarini tabaqalash nazariyalariga urg'u berib o'tish maqsadga muvofiqdir.

4-5 oylikdan boshlab, bola o'z yaqinlarini begonalardan ajrata boshlaydi. Kattalar bilan emosional munosabat shu yoshdagi bolalarning asosiy yetakchi faoliyati bo'lib, bola isixik taraqqiyotining asosi bo'lib hisoblanadi. Kattalarning doimiy ravishda bola bilan birga bo'lishi, unga nisbatan diqqatning qaratilishiga odatlanishi, uning o'yinchoqlarga nisbatan qiziqishining susayishiga olib kelishi mumkin. Tarbiyaning to'g'ri olib borilishi bolaning kattalar bilan bo'ladigan muomala munosabatini predmetlar, o'yinchoqlar bilan munosabatining almashinishiga olib keladi. Kattalar yordami bilan bajariladigan barcha xatti-harakatlari bolaning kelgusi psixik rivoji uchun asos bo'ladi. Kattalarning bolaga nisbatan emosional munosabati, ularning gaplariga bolaning o'z diqqatini qaratish, javob qaytarishga harakat qilishi, ba'zi so'zlarni yodida saqlab qolib, emosiya bildirishi, diqqat, xotira, nutq, va boshqa bilish jarayonlarining rivojlanishiga zamin bo'ladi. Ikki oylik davridan boshlab bolada oddiy ranglarni ajratish, 3-4 oylikdan boshlab, esa predmetlarning shaklini ajratish layoqati yuzaga kela boshlaydi.

Go'dak bola 2 oylik vaqtdan boshlab, o'z onasining yuzini va ovozi o'zgalarnikidan ajrata boshlaydi. 2-3 oylikdan boshlab esa, onasining tabassumi va kulgusiga tabassum va turli harakatlar bilan javob qaytaradi.

3-4 oylikdan boshlab, bolalar yaqinlariga o'z harakatlari bilan ko'rish, eshitish yoki gapirishni xohlayotganligini ko'rsatadilar, 8 oylikdan boshlab esa, bola o'zgacha muhit va begonalar qo'liga tushsa, o'z xavotirini yig'ishi orqali namoyon etadi. Bu xavotir 14-18 oylikda asta-sekinlik bilan kamaya boshlaydi. 2-3 oylik bolalarda yuzaga keladigan narsalarni ushlay olish harakatlarining shakllanishi ularning predmetlarning shakli va hajmini idrok qilishlarini rivojlanishiga olib keladi. Bir yoshga yetgan bolada atrof-muhitni bilishga qiziqishi va rivojlanayotgan bilish faolligi ko'zga tashlanadi.

Ilk bolalik davri: gundalik davridan so'ng rivojlanishning yangi bosqichi ilk bolalik (1-3 yosh) davri boshlanadi. Ilk bolalik davri bola hayotidagi eng ahamiyatga molik, uning kelajakdagi psixologik rivojlanishini belgilab beruvchi - muhim davr hisoblanadi. Bu davrdagi rivojlanishning asosini bolaning-to'g'ri yurishi, muloqotga kirishishida predmetli faoliyatni egallash xususiyatlari tashkil etadi. Tikka va to'g'ri yura olish imkonini bolani, doimiy ravishda yangi ma'lumotlarni egallashga zamin bo'ladi. Bu yoshdagi bolalar o'z xatti-harakatlari bilan juda faol va kattalar bilan muloqotga kirishishiga intiluvchan bo'ladilar.

1-3 yoshdagi bola shakllanishida psixik rivojlanishning o'ta ahamiyatligini inobatga olgan holda, ayrim psixologlar (R.Zazzo) inson tugilganidan to yetuklik davrigacha bo'lgan psixik rivojlanishining taxminan o'rtalari, 3 yoshga to'g'ri keladi, degan mulohazani bildiradilar. Bu yoshdan boshlab, bolalar predmetlarni o'rganish olamiga qadam qo'yadilar. U endi kattalar bilan nutq orqali muomala-munosabatda bo'la oladi va sodda axloq qoidalariga amal qila boshladilar. Kattalar bilan bo'ladigan muloqoti tufayli bola atrof, hayot haqida ko'proq, ma'lumot oladi. Nutq - bu yoshlarda nafaqat muloqot, balki bola tafakkurining rivojlanishiga va o'zini-o'zi, shuningdek, bilish jarayonlarini boshqarish vositasi bo'lib ham xizmat qiladi.

Ilk davridagi bolalarning yetakchi faoliyat turi-predmetlarni o'rganish hisoblanadi. Go'daklik davridagi bolalarga nisbatan, ilk bolalik davridagi bolalar atrof-muhitdagi narsa va hodisalarga nisbatan ko'proq qiziqish bilan qaraydilar. Agar, go'dak bola qo'lga ushlagan narsani oddiy harakatlar bilan kuzatsa, 2-3 yoshdagi bola shu predmet qismlarini diqqat bilan o'rganganidan so'nggina, o'z amaliy faoliyatida ishlata boshlaydi. Bolani dastlab, ayni shu predmetlarning qo'llanish vazifasi, mohiyati qiziqtirib, u o'z savoliga javob olish maqsadida ko'pincha kattalarga "Bu nima?" degan savol bilan murojaat qiladilar. 3 yoshlar arafasida predmetlarning vazifalarini to'la o'zlashtirgan bolalar, o'z o'yinlarida, shu predmetlardan maqsadsiz foydalanib qolmay, balki ularni o'z vazifalariga ko'ra ishlatadilar ham. Bolaning nutqi u 1,5 yoshga qadar yetgungacha birmuncha sekinlik bilan rivojlanadi. Bu davr ichida u 30-40 ta so'zdan, to 100 tagacha so'zni o'zlashtiradi, lekin ularni amaliyotda juda kam qo'llaydi. 1.5yoshdan boshlab esa, uning nutqi jadal rivojlana boshlaydi. Endi bola predmetlarning nomlarini aytishlarini so'rabgina qolmay, balki bu so'zlarni o'zi talaffuz etishga ham harakat qiladi. Nutqning rivojlanish darajasi jadallashadi. 2 yoshlarning oxirlariga borib, bola 300 tagacha, 3 yoshlarning oxirlariga borib esa, 500 dan to 1500 tagacha so'zni o'z nutqida ishlata oladi. Shuningdek, so'zlarni ham aniq talaffuz etib, jummalarni to'g'ri tuza oladilar.

Xulosa qilib aytganda, bola shaxsining tarkib topish jarayonining psixologik qonuniyatlarini, uning ilmiy asoslarini mukammal o'zlashtirgan holda ta'lim-tarbiya jarayoniga kirishish tarbiyaning to'g'ri olib borilishiga yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. M.G.Davletshin, Sh.Do'stmuhamedova, M.Mavlonov, S.To'ychiyeva. Yosh davrlari va pedagogik psixologiya (O'quv metodik qo'llanma). Nizomiy nomidagi TDPU, 2004.
2. Davletshin M.G., Tuychiyeva S.M. Umumiy psixologiya. Toshkent, 2002.
3. G'oziyev E.G. Psixologiya. Toshkent, 1994.

MAKTABGACHA TA'LIMDA INNOVATSION TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH

Raxmonova D.M.,
Navoiy innovatsiyalar instituti o'qituvchisi

Zamonaviy maktabgacha ta'lim muassasalarida bolaning rivojlanishi uchun eng ahamiyatli ta'lim bosqichlari bo'lib, kattalar va tengdoshlar bilan keng hissiy-amaliy muomala tajribasini o'zlashtiradigan joydir, tayyorlov guruhi bolalari va kichik maktab yoshidagi o'quvchilar o'z ehtiyojlari, qobiliyatlari va imkoniyatlariga muvofiq holda individual rivojlanishga bo'lgan huquqini shu jarayon uchun tashkiliy-pedagogik sharoitlar yaratilgan holda amalga oshiradi; pedagog o'zining kasbiy va shaxsiy fazilatlarini rivojlantiradi, rahbar bolalar va pedagoglar faoliyatining muvaffaqiyatli bo'lishini ta'minlaydi. Muassasa ota-onalarning o'z bolalari kelajagi yuzasidan fikrlarini inobatga olgan holda, bolalar hamda ta'lim-tarbiya jarayonining barcha ishtirokchilari bilan konstruktiv hamkorlik munosabatlarini ta'minlaydi.

Bugungi ta'lim-tarbiya sohasida turli xususiyatdagi, yo'nalishdagi ko'zga ko'ringan innovatsiyalar mavjud. Hozirgi vaqtda kichik maktab yoshidagi bolalar bilan ilg'or innovatsion texnologiyalar va yangi dasturlar asosida ishlay oladigan mutaxassis pedagog tarbiyachilar zarur. U pedagogik jarayonning ijodkori bo'lishi, moslashuvchan

fikrlashga ega bo'lishi, innovatsiyalardan mohirona foydalanishi lozim.

Ta'lim-tarbiyaning barcha bosqichlarida bo'lgani kabi maktabgacha ta'lim muassasalarida ham innovatsion texnologiyalarni joriy etish masalasiga jiddiy qaralmoqda. Chunki ta'lim muassasasining ishiga innovatsiyalarning joriy etilishi-maktabgacha ta'lim-tarbiya tizimini takomillashtirish va isloh etishning eng muhim shartidir.

Pedagogik innovatsiyalar deganda pedagogik faoliyatga yangiliklar kiritish, samaradorligini oshirish maqsadida ta'limning mazmuni va texnologiyasidagi o'zgartirishlarni tushunish lozim. Shunday qilib, innovatsiyalar jarayoni yangilik mazmuni va tashkil etilishining shakllanishidan va rivojlanishidan iborat.

Yangiliklar tashuvchisi-pedagog innovatsiyalar jarayoni tuzilishining elementi sifatida yangilikni idrok etish, o'zlashtirish va baholash, maqsad qo'yish va maqsadga erishish birligi jihatidan tavsiflanadi.

Motivatsiya (istayman), nazariy (qila olaman), texnologik (qilaman) va natija (olaman) intilishi va tayyorgarligining jamuljamligi kichik maktabgacha ta'lim va boshlang'ich ta'lim pedagoglarining innovatsion uquvliligi tizimini tashkil qiladi.

O'qituvchining yangilikka intilishi, innovatsion salohiyati va xulqi, yangilikni qabul qilishi kabi fazilatlari ham juda muhim. Yangilik kiritish fenomeni yangiliklarni joriy qilish, yuqori aqliy salohiyat, tanqidiy munosabat, muqobil yo'llarni izlashni o'ziga maqsad qilib qo'ygan pedagoglarning asosiy faoliyat turi hisoblanadi.

Innovatsion salohiyatning asosiy qismi bo'lgan qabul qilish yangilikni sezish, unga tayyorgarlik, muammo bilan tanishish, uni hal etishning mavjud yo'llarini tahlil qilish, qaror qabul qilish kabilar bilan belgilanadi.

Bundan tashqari, zamonaviy axborot texnologiyalari faoliyat sifatiga va uning mahsuliga qo'shimcha talablarni qo'ymoqda.

Zamonaviy pedagogik jarayonning o'ziga xosligi shuki, pedagog markazi o'rin tutgan an'anaviy ta'limdan farqli ravishda, bu yerda asosiy diqqat bolaga-uning faolligi, tanlovi, kreativligiga qaratiladi.

O'qituvchining muhim funksiyasi bolani o'z faoliyatida qo'llab-quvvatlash, uning muvaffaqiyatli ilgarilab borishiga yordam berish, yuzaga keluvchi muammolar hal etilishini osonlashtirish, turli-tuman ma'lumotni o'zlashtirishga yordam berish hisoblanadi.

Shunday qilib boshlang'ich ta'lim va maktabgacha ta'lim muassasasida innovatsion texnologiyalardan foydalanishning zaruriy shartlari pedagogning salohiyati va harakatlari, uning yangilikni sezishi, ochiqqligi va faslitatsiyasi hisoblanadi.

Pedagog va bolaning ta'lim jarayonida tutgan o'rnining o'zgarishi o'zaro munosabatlar, eng avvalo pedagoglar o'zaro munosabatlari-integratsiyasi va o'zaro moslashuvi tizimini qayta qurish, shuningdek "pedagog-bola-ota-ona" uchburchagida o'zaro munosabatlarni takomillashtirishni taqozo etmoqda. Bu bir tomondan, maktabgacha ta'lim muassasalarida innovatsion jarayonning zaruriy sharti, boshqa tomondan-uning natijasi va muvaffaqiyatning ko'rsatkichi bo'ladi.

Shunday qilib, ta'lim madaniyatning bir qismi bo'lib, unda amalga oshiriladigan o'zgarishlar insonlarning hayotiy faoliyati usullarini o'zgartiradi, demakki, ta'limda innovatsiyalar yuzaga kelishiga olib keladi. Inson sivilizatsiyasining postindustrial davrida, ya'ni ko'p olimlar tomonidan axborot-innovatsion davr deb ataladigan davrda bilim va ta'lim tub asosiy tushunchalarga aylanadi.

BOSHLANG'ICH TA'LIMDA INNOVATSION TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISHNING AFZALLIKLARI

*Aslanova S.S.,
Buxoro viloyati PYMO'MM o'qituvchisi*

Ta'lim jarayonini innovatsion metodlardan foydalanib tashkil etish uchun, avvalo, darsning rejasi va loyihasi aniq ishlab chiqilishi zarur. Dars loyihasini tuzishda o'qituvchi o'zining ish shakllari va o'quvchilarning ko'nikmani egallash jarayonidagi ishlari doirasini aniq belgilab olishi lozim. Shuningdek, qanday o'qitish metodlaridan foydalanishi ham muhim ahamiyatga ega. O'qitish metodi – ko'zlangan maqsad, yoki rivojlantirilgan aniq bir maqsadga erishish yo'lidagi amallar ketma-ketligidir. “Interfaol ta'lim” - bu doimiy muloqatga asoslangan metodlar tizimi, birgalikda o'qish va faol ishtirok etishdir. Bu - o'zaro harakat, ya'ni hamkorlik asosida o'qitish demakdir. Biz darslarda o'quvchilar bilan birgalikda, juftlikda, guruhlarda ishlashda juda ko'plab interaktiv metod va mashqlardan “Guruhlarda ishlash”, “Taqqimot” yangi mavzuni bayon qilishda “Kichik ma'ruza”, “Rolli o'yin”, “Aqliy hujum”, “Charxpalak” metodlaridan va “Hamma, hammaga o'rgatadi”, “Mevalar salati”, “Impuls” “Hayot yo'li”, “Vaziyatlar” “Aqlcharxi” mashqlaridan foydalanishimiz mumkin. Bunda o'quvchilar ta'lim olish jarayonida guruhlarda, hamjihatlikda ishlaydilar, mustaqil bajaradilar va eslab qoladilar. O'quvchilarni guruhlarga bo'lishda ham “kichik guruhlar ishi” metodidan foydalanish mumkin. O'quvchilarni guruhga bo'lish jarayonida “enerjayzer” mashqlaridan foydalanish mumkin. Bunda stol ustiga 3-4 xil mevalarning rasmlari teskari holda qo'yiladi. O'quvchilar bu rasmlarni navbatma-navbat oladilar. Uzun rasmini olgan o'quvchilar bir guruh, pomidor rasmini olgan bolalar ikkinchi guruhni, olma rasmini olgan bolalar esa uchinchi guruhni tashkil etadi. Har bir jamoa o'ziga ajratilgan joyga borib o'tiradi. Bu guruhlarda turli metodlardan foydalanib, munozarali masalalarni hal etishda, bahs-munozaralar o'tkazishda, yoki o'quv rejasi asosida biror bo'lim o'rganib bo'lingach, umumlashtiruvchi darslarda qo'llash mumkin. Bunday metodlarning barchasida ham o'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi hamkorlik, o'quvchining ta'lim jarayonidagi faol harakati nazarda tutiladi. Quyida ana shunday metodlardan ayrimlarini e'tiboringizga havola etamiz. “Charxpalak” metodidan ona tili darslarida “So'z turkumlari” mavzusini mustahkamlashda foydalanish mumkin. Bunda o'quvchilarni istalgan metodingiz bilan guruhlarga bo'lib olishingiz mumkin. Bu metod o'quvchilarni juftlikda ishlashga, bir-birining fikrini tinglashga, so'z turkumlarini farqlay olishiga, ijodiy fikrlashga, barcha o'quvchilarning faol qatnashishlariga yordam beradi. “Hamma, hammaga o'rgatadi” mashqidan foydalaish boshlang'ich sinflarda ham qo'l keladi. Buni barcha fanlarga moslab o'tkazish mumkin. Matematikada mustahkamlash darslarida o'qituvchi mavzularga doir ma'lumotlarni qisqacha yozib keladi. Masalan, uzunlik birliklariga millimetr, santimetr, detsimetr, kilometrlar kiradi. Hamma tomonlari teng to'rtburchak kavadrat deyiladi va hokazo. Bu ma'lumotlar o'quvchilarga tarqatiladi. Ular o'zlaridagi ma'lumotlarni o'qib, o'rganadilar. Ma'lum vaqtdan keyin yonidagi o'rtog'i bilan bir- birining ma'lumotini o'rganadi. Belgilangan vaqt tugagach, 4 ta o'quvchi bir biriga ma'lumotlarini o'rgatadilar. O'qituvchi tomonidan vaqt belgilanib, vaqt tugaganligi, endi yonidagi sherigiga o'rgatishini eslatib, aytib boradi. Mashq tugagach, o'qituvchi quyidagi savollar bilan o'quvchilarga murojaat qilishi mumkin: ushbu mashq sizga nimasi bilan yoqdi va nimalari foydali bo'ldi? Bu

mashqda siz uchun nima osonroq bo'ldi, o'zingiz o'qib o'rganganingizmi yoki boshqaga ma'lumot berganingizmi? Bu mashq orqali o'quvchilar o'tilgan mavzularni yodga oladilar. O'zlashtirmagan o'quvchilar bo'lsa, ular ham bilib oladilar. "Aql charxi" usulida o'quvchilarning mantiqiy fikrlash qobiliyatlari, nutqi rivojlanadi, tez va to'g'ri javob berish malakasi shakllanadi. Bu mashqda ikki yoki uchta o'quvchidan iborat guruhlar ishtirok etadi. Birinchi o'quvchi mavzuga oid terminlardan birini aytadi, ikkinchi o'quvchi birinchi o'quvchi aytgan terminni qaytaradi va o'zi ham bitta termin aytadi. Uchinchi o'quvchi avvalgi ikkita terminni qaytaradi va bitta termin qo'shib aytadi. Navbat birinchi o'quvchiga keladi. Qaysi o'quvchi adashib ketsa yoki, aytilgan terminni qaytarib aytsa, o'yindan chiqadi. Bu o'yinni tashkil etishda – maqsad aniq bo'lishi va o'quvchilarning qaysi bilim, ko'nikma va malakalarni egallashlariga e'tibor qaratilishi lozim. Masalan: ot – so'z turkumiga tegishli so'zlarni ayting:

Ta'lim-tarbiya jarayonida dars samaradorligini oshirish, o'quvchilar bilimini mustahkamlash, o'quvchilarning darsga bo'lgan qiziqishlarini oshirishda innovatsion texnologiyalar va interaktiv metodlarni qo'llash bilan birgalikda turli ko'rgazmali qurollardan foydalanish maqsadga muvofiqdir.

Bunda ayniqsa qo'lda, ijodkorlik bilan tayyorlangan ko'rgazmalar muhim ahamiyat kasb etadi. Masalan, ana shunday ko'rgazmalardan biri oddiy daraxt shoxining rasmi chizilgan plakat bo'lib, uning shoxlariga gullarni, qushlarni, mevalarni joylashtirish mumkin. Bu qo'lda tayyorlangan ko'rgazmadan barcha fanlarda o'z o'rnida foydalanish mumkin. Bu ko'rgazma orqali o'quvchilar fanlarning bir-biriga o'zaro bog'liqligini, vatanning muqaddasligini, tabiatni sevishni, jonivorlarni asrashni o'rganadilar. Quyida ana shunday ko'rgazmalardan namuna keltirilgan: Masalan, matematika darslarida gullardan foydalanganimizda mashqni shunday davom ettirish mumkin. Gullarning bir tomoniga matematika faniga oid savollar yozilgan bo'ladi, ikkinchi tomoniga esa bo'g'inlar yozilgan O'quvchilar gullarning bir tomoniga yozilgan matematikaga oid savollarni o'qiydilar va bo'g'inli tomonini daraxt shoxiga qistiradilar. "Kimki savollarga to'g'ri javob bersa, daraxtning gullashiga yordam beradi." – degan gaplar o'qituvchi tomonidan aytiladi. Shu tariqa daraxt shoxlaridagi gullarda bo'g'inli so'zlar hosil bo'ladi. Darslarning samaradorligini oshirish, o'quvchilarning bilim darajalarini boyitishda darslarda turli interfaol metodlardan foydalanish yaxshi samara beradi. O'quvchilarda bilimga ishtiyoq uyg'otadi. O'quvchilar darsga puxta hozirlik ko'rishga intiladilar. Bunday usullar darsning qiziqarililigini va ta'sirchanligini oshiradi, o'quvchilarni ta'lim jarayonining faol sub'yektlariga aylantiradi. O'quvchilarning mustaqil bajarib, tushunib yetishlari uchun turli interaktiv metodlar va mashqlardan foydalanishimiz mumkin.

TA'LIM JARAYONIDA YANGI METODIKALAR VA USULLARDAN FOYDALANISH HAMDA TA'LIMDA INNOVATSION TEXNOLOGIYALARNING O'RNI

*Ergasheva N.E.,
Jizzax viloyati PYMO'MM katta o'qituvchisi*

*"Dars ma'nosiga to'g'ri kelmaydigan har qanday salbiy
harakat ta'lim olishni murakkablashtiradi"*

Bugungi kunda fan- texnikaning rivojlanishi bilan inson faoliyati nihoyatda kengayib, yangi texnologiyalar kirib kelmoqda. Sifat o'zgarishlari shundan dalolat beradiki, endilikda yangi metodikalarni talab etadigan va ta'lim jarayonining ajralmas qismiga aylanib borayotgan, unga o'zining ma'lum xususiyatlarini joriy etadigan yangi texnikaviy, axborotli, audiovizualli, audial vositalar ham mavjud bo'lib, ular zamonaviy pedagogik texnologiyalarni aniq voqelikka aylantirdi.

Zamonaviy pedagogik texnologiya boshqa sohalaridagi texnologik jarayonlar bilan uzluksiz boyib boradi va an'anaviy o'quv jarayoniga, uning samarasini oshirishga ta'sir ko'rsatishning yangi imkoniyatlarini egallab oladi. O'quv-tarbiyaviy jarayonni texnologiyalashtirish tarixiy voqelik va jarayoni hamda axborotlashtirish jarayondagi inqilobiy burilish va uning muhim bosqichidir.

Davlatimiz rahbari ta'lim sifatini oshirish Yangi O'zbekiston taraqqiyotining yakkayu yagona to'g'ri yo'li ekanini ta'kidlab, ushbu sohada boshlangan islohotlar jadal davom ettirilishi, ta'lim dargohlariga borib, o'qituvchi va murabbiylar bilan ko'proq muloqot qilish, o'quv-tarbiya ishlari sifatini ular bilan birgalikda oshirish kerakligini ta'kidladi.

Maktablarda o'qitish sifatini oshirish orqali jamiyatda inson kapitalini rivojlantirish, ishsizlik va kambag'allikni qisqartirish uchun poydevor yaratiladi.

Ana shunday poydevorni barpo etishda uning me'morlari- o'qituvchilar o'z fanini puxta bilishi, yuksak pedagogik mahoratga, yangi metodikalarni ishlab chiqish va undan samarali foydalanish qobiliyatiga ega bo'lishi shart va zarur. Bunday mas'uliyatli vazifani bajarish, o'z navbatida, oliy pedagogik ta'lim mazmuni va infratuzilmasini yangi bosqichga olib chiqishni talab qiladi.

Dunyo miqyosidagi keskin raqobatga bardosh bera oladigan Milliy ta'lim tizimini yaratish zarurati paydo bo'ldi. Shuningdek, umumiy o'rta ta'limni yangi rivojlanish bosqichiga ko'tarish maqsadida ilg'or milliy va xorijiy tajribalar, xalqaro baholash dasturlari talablarini inobatga olgan holda o'quv dasturlari, o'qitish metodikasi va ta'lim sifatini baholash tizimini takomillashtirish vazifalari belgilab berildi.

Pedagog kadrlarni tayyorlash tizimini tubdan takomillashtirish bo'yicha barcha ta'lim muassasalari oldiga aniq vazifalar qo'yildi. Xususan, maktablarda o'qitish metodikasi eskirgani, ilg'or xorijiy tajribalarga asoslangan yangi o'qitish usullari ishlab chiqilmagani va o'qituvchilar metodik salohiyatining uzluksiz oshirib borilmagani alohida qayd etildi.

Shu vaqtgacha an'anaviy ta'limda o'quvchilarni faqat tayyor bilimlarni egallashga o'rgatib kelingan edi. Bunday usul o'quvchilarda mustaqil fikrlash, ijodiy izlanish, tashabbuskorlikni so'ndirar edi.

Hozirgi kunda ta'lim jarayonida interfaol usullar (innovatsion pedagogik va axborot texnologiyalari)dan foydalanib, ta'limning samaradorligini ko'tarishga bo'lgan qiziqish, e'tibor kundan-kunga kuchayib bormoqda. Zamonaviy texnologiyalar qo'llanilgan mashg'ulotlar o'quvchilar egallayotgan bilimlarni o'zlari qidirib topishlariga, mustaqil o'rganib, tahlil qilishlariga, hatto xulosalarni ham o'zlari keltirib chiqarishlariga qaratilgan. O'qituvchi bu jarayonda shaxs va jamoaning rivojlanishi, shakllanishi, bilim olishi va tarbiyalanishiga sharoit yaratadi, shu bilan bir qatorda, boshqaruvchilik, yo'naltiruvchilik vazifasini bajaradi. Bunday o'quv jarayonida o'quvchi asosiy figuraga aylanadi.

Pedagog - olimlarning yillar davomida ta'lim tizimida "Nega o'qitamiz? Nimani

o'qitamiz? Qanday o'qitamiz?" savollariga javob izlash bilan bir qatorda qanday qilib samarali va natijali o'qitish mumkin? - degan savoliga ham javob qidirdilar.

Bu esa, olim va amaliyotchilarni o'quv jarayonini texnologiyalashtirishga, ya'ni o'qitishni ishlab chiqarishga oid aniq kafolatlangan natija beradigan texnologik jarayonga aylantirishga urinib ko'rish mumkin, degan fikrga olib keldi. Bunday fikrning tug'ilishi pedagogika fanida yangi pedagogik texnologiya yo'nalishini yuzaga keltirdi.

Ta'limning bugungi vazifasi o'quvchilarni kun sayin ortib borayotgan axborot — ta'lim muhiti sharoitida mustaqil faoliyat ko'rsata olish, turli sohalarida zamonaviy axborot texnologiyalarini samarali qo'llash va axborot oqimidan oqilona foydalanishga o'rgatishdan iborat. So'nggi yillarda ta'lim tizimiga shiddat bilan kirib kelayotgan zamonaviy pedagogik texnologiyalar, innovatsiyalar, yangi-yangi pedagogik-psixologik tushunchalar, interfaol metodlarni ta'lim beruvchi tomonidan o'zlashtirilib va qo'llanib borilishi ta'lim mazmunini tubdan o'zgartirib yubordi desak mubolag'a bo'lmaydi.

Hozirgi kunda barcha soha-yu fanlar jadal rivojlanib borayotgan bir paytda maktablarda samarali o'qitilyaptimi? Bugungi kunda barcha o'qituvchilar dars mashg'ulotini to'g'ri tashkil qila oladimi? Dars mashg'ulotining samaradorligi qanday omillarga bog'liq?

Zamonaviy o'qituvchi dars jarayonida "aktyor" emas "rejissyor" bo'lishi kerak. U o'z o'quvchilarini fanga ijodkorlik bilan qarashlarini tashkil etish, ularda izlanuvchanlik xususiyatlarini shakllantirish, shuningdek pedagogik texnologiyalardan foydalangan holda darsni tashkil etishi kerak. Buning uchun esa o'qituvchi yangi ta'lim usullari va me'todlarini bilishi, dars jarayonida ulardan samarali foydalanishi maqsadga muvofiq.

Ta'lim jarayoniga innovatsiyalarni qo'llash bugungi kunda quyidagi vazifalarni amalga oshirishni talab etadi:

- o'quv fanining aniq maqsadini aniqlash;
- fanning hajmi va mazmunini aniqlash;
- zarur bo'lgan ta'lim texnologiyalarini ishlab chiqish va tavsiya etish;
- fanning moddiy va texnik ta'minotini yaratish;
- ta'lim oluvchilarning xususiyatlarini o'rganish;
- o'qituvchining tayyorgarligi va dars mashg'ulotini loyihalash.

Yuqoridagi vazifalar ichida eng muhimi, bu o'quv jarayonini tashkil etish uchun eng maqbul bo'lgan ta'lim texnologiyalarini ishlab chiqish va uni amaliyotda samarali qo'llashdir. Shunday ekan, interfaol usullardan foydalanish, barkamol va komil shaxslarni tarbiyalash uchun xizmat qiladi.

Ta'limdagi innovatsion texnologiyalar ta'limni tartibga solish, uni to'g'ri yo'lga yo'naltirish imkonini beradi.

Ta'limdagi innovatsion faoliyat ta'lim sohasidagi innovatsiyalarning paydo bo'lishiga qaratilgan kompleks faoliyatni o'z ichiga oladi. Bu innovatsiyalar ta'lim jarayonini tashkil etishning usul va uslublari, ta'lim va tarbiya jarayonida foydalaniladigan resurslar, ilmiy nazariyalar va tushunchalar bo'lishi mumkin. Innovatsiyalar yangi ilmiy bilimlarni, qandaydir kashfiyotlar, ixtirolarni olishga qaratilgan tadqiqot faoliyatidan foydalanish orqali rivojlanadi.

O'quv jarayonida ta'lim oluvchilarning nazariy va amaliy bilimlarini rivojlantirish amalga oshiriladi, keyinchalik ular innovatsiyalarni yaratish bilan bog'liq bo'lgan amaliy hayotning turli sohalarida qo'llanilishi mumkin. Ta'limda innovatsion texnologiyalar o'qitishda muayyan yondashuvlarni qo'llash asosida qo'llaniladi, ya'ni

yangi texnologiyalarni rivojlantirish uchun asos bo'lgan talablar va maqsadlarni o'z ichiga olgan tamoyillar. Pedagogik sohadagi barcha innovatsiyalar jamiyat ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishining hozirgi bosqichiga aniq mos kelishiga asoslanadi. Hozirgi vaqtda ular o'quvchilarning mustaqilligini rivojlantirishga, o'z-o'zini o'rganish va o'z-o'zini rivojlantirish qobiliyatlarini shakllantirishga, o'quv dasturlarini mexanik ravishda emas, balki ongli ravishda o'zlashtirishga qaratilishi kerak.

O'qituvchi innovatsion texnologiyalarga asoslanib darsni tashkil etar ekan, turli texnik vositalardan ham (kompyuter, proyektor, elektron doska va hokazo) foydalanishi mumkin. O'qituvchining faoliyatida innovatsiyalar qanchalik ko'p bo'lsa, mazmun shunchalik oshadi.

Xulosa qilib aytganda, ta'lim sifati - davlat ta'limining ijtimoiy tizimi, jarayoni va natijada shaxs, jamiyat va jamiyatning manfaatlari mos keladigan ehtiyojlarini qondirish imkoniyatini ta'minlaydigan ta'lim xizmatlarining iste'mol xususiyatlari to'plamidir. Innovatsion texnologiyalardan dars jarayonida foydalanishning o'ziga xosligi shundaki, ular o'qituvchi va o'quvchilarning birgalikdagi faoliyati orqali amalga oshiriladi. O'qitish jarayoni o'qituvchi hamda o'quvchilar faoliyatini o'z ichiga oladi. O'qituvchining faoliyati o'quv materialini bayon qilish, o'quvchilarning fanga bo'lgan qiziqishini orttirish, fikrini teranlashtirish va e'tiqodini shakllantirish, o'quvchilarning mustaqil mashg'ulotlariga rahbarlik qilish, ularning bilim, ko'nikma va malakalarini tekshirish hamda baholashdan iborat.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning Oliy Majlisga Murojaatnomasi. 2022 yil.
2. Ibragimova G.N. Interfaol o'qitish metodlari va texnologiyalari talabalarning kreativlik qobiliyatlarini rivojlantirish omili. Monografiya. - T.: «Fan va texnologiyalar», 2021 yil.
3. Golish L.V., Fayzullayeva D.M. Pedagogik texnologiyalarni loyihalashtirish va rejalashtirish. T., "Iqtisodiyot", 2012.
4. www.ziyonet.uz

TA'LIMIY TOPSHIRIQLAR ORQALI INTEGRATSIYA

G'oyibnazarova N.R.,

Namangan viloyat PYMO'MM katta o'qituvchisi

Annotatsiya: Mazkur maqolada ta'limiy o'yinlar orqali fanlarni integratsiyalash va ulardan foydalanish yo'llari haqida yozilgan.

Kalit so'zlar: ta'limiy topshiriqlar, integratsiya, fan, integratsiya, so'zlar, jarayon, yondashuv.

Аннотация: В этой статье рассказывается о способах интеграции и использования дисциплин с помощью обучающих игр.

Ключевые слова: образовательные задания, интеграция, наука, интеграция, слова, процесс, подход.

Zamonaviy yondashuvlar ona tili va o'qish savoxonligi fani va matematika fanini ta'lim berishda nazariya va amaliyotni dars jarayonida turli o'yinlar orqali integratsiyalash o'quvchilarni fanga bo'lgan qiziqishlarini orttirishga olib keladi. Ona tili va o'qish savodxonligi va matematika mashg'ulotlarida o'yin texnologiyalaridan

foydalanish jadallashtiruvchi va faollashtiruvchi faoliyat bo'lib, o'quvchilarning og'zaki va yozma nutq ko'nikmalarini tarkib toptiradi. Ikki fan mashg'ulotlari jarayoniga didaktik o'yinlarni tatbiq etish orqali ta'lim sifati va samaradorligini oshirishga erishiladi.

Ta'limiy o'yinlardan, avvalo, mavzuga oid oddiy, qiziqarli savol-javoblardan darsning ma'lum qismida foydalanish lozim. Shuningdek yana turli boshqotirma, tez aytish kabi o'yinlarni muntazam o'tkazib turilsa, o'quvchilarda ma'lum bir ko'nikmalar to'planib boradi.

Bu esa o'quvchilarda ma'lum, mustaqil o'qishni kitoblar oqishni nazarda tutadi. Bunda beriladigan ta'limiy topshiriqlarning o'zni alohida ahamiyat kasb etadi.

"So'zdan soz tuzishl" O'quvchilarning lug'at boyligini oshirishda, so'z boyligini orttirishga yordam beradi.

O'yinda o'quvchilar 3- guruhga bo'linadilar. Mavzuga oid bir necha so'z yozib qo'yiladi. So'zdagi harflardan foydalangan holda boshqa harf ishlatmasdan, o'zgacha ma'noga ega bo'lgan so'zlarni topib yozish taklif qilinadi. Masalan: mavzusidagi guruhlar o'yinini quyidagicha tashkil etish mumkin

Domino (juft raqamlarni top). Bu o'yin darsning kirish qismida o'tkazilishi mumkin. O'qituvchi biron juft raqamni aytadi. O'quvchilar davom ettiradilar. O'qituvchi boshlagan raqamdan keyingi juft raqam davom ettiriladi. Sakkiz, o'n ikki, o'n to'rt, o'n olti kabi ko'rinishda bo'ladi.

Navbatdagi topshiriqda berilgan so'zning uchunchi harfidan matematika faniga oid so'z aytish kerak bo'ladi.

Har bir guruhga alohida-alohida so'zlar topshiriq sifatida beriladi.

1- guruhga so'zning 3 harfidan bosshlanadigan matematika faniga oid so'z toping;

2-guruhga so'zning 2 -harfidan boshlanadigan matematika faniga oid so'z toppish vazifasi beriladi.

3-guruhga: So'zning oxirgi harfini topish vazifasi beriladi

M:Ko'cha – chiziq bunda 3 raqamda turgan harf -ch shuning uchun –ch bilan boshlanadigan so'z topib yozildi.

Shodlik – doira

Aziza – ikki

Shamol - misol

Qayiq - yechim

Ertak – tenglik

Danak - nol

Qolgn guruhlarga ham shu tarzda beriladi.

FSMU metodidan ham munozarali masalalarni hal etishda, bahs-munozaralar o'tkazishda yoki umumlashtirish darslarida yoki o'quv reja asosida biror bo'lim o'rganib bo'lingach foydalanish mumkin.

FSMU metodini quyidagicha o'tkazish mumkin:

F- fikringizni bayon eting.

S-fikringizning bayoniga sabab ko'rsating.

M- ko'rsatgan sababingizni isbotlab misol (fakt) keltiring.

U- fikringizni umumlashtiring.

Demak, qisqacha bu metodni fikr, sabab, misol, umumlashmadan iborat deb olish mumkin.

Matematikani olishimiz mumkin.

Fikringizni bayon eting Matematika aql kaliti. U hisoblashni o'rgatadi	Fikringizga sabab ko'rsating Hayotda hamma narsani o'lchami va hisobi bor
Ko'rsatilgan sababni isbotlang Ovqat qilishda nechta kartoshka nechta piyoz va qancha yog' solinishi uni is'temol qiladigan kishilar sonidan hizoblanadi	Fikringizni umumlashtiring Demak matematika hayot davomida bizga kerak ekan. Uni har kuni uchratamiz

Yana quyidagi topshiriqlar ham o'quvchilarni integratsion tarzda fanlarni bo'g'liqlik jihatini ko'rsatadi.

“Tartibi ayt” o'yini Bunda o'qituvchi doskaga yoki ekranga oldida tartib rami berilgan misollar ko'rsatadi. Ularni javobi ustoz tomonidan aytiladi. O'quvchilar uni og'zaki hisoblab qaysi misol bo'lsa shu misolning tartib raqamini aytishi kerak.

M; 1.34+23=	5. 23+43=
2. 67-43=	6. 56-11=
3. 22+17=	7. 90-67=
4. 90-45=	8. 44+23=

57 – bunda o'quvchilar misolni tartib raqamini aytadilar ya'ni 1

Bunday o'yin topshiriqlar orqali o'quvchilar o'z fikrlarini himoya qilishga, erkin fikrlashni ochiq bahslashish, o'z qarashlarini turli fnlarga bo'glashga o'rganadilar. Shu bilan birga ushbu usul o'quvchilarni o'quv jarayonida egallagan bilimlarini tahlil etishga hayotiy ko'nikmalarni egallashiga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Matchonov S va b. 4-sinfda o'qish darslari. -T.: „Yangiyul poligraph service“, 2007.
2. Matchonov S va boshq. Boshlang'ich sinf o'qish darslarini pedagogik texnologiyalar asosida tashkil etish. - T.: Yangiyul poligraph service'1, 2008

MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTLARI O'QUV ME'YORIY HUJJATLARINI YURITISH TIZIMINI RAQAMLASHTIRISHGA YO'NALTIRILGAN JARAYONNING MAZMUNI

Qodirova N.R.,
ADPI o'qituvchisi

Annotatsiya. So'nggi yillarda olib borilayotgan islohotlar ijtimoiy hayotga raqamli texnologiyalarni faol joriy etish bilan birga aholining elektron xizmatlardan foydalanish, davlat xizmatlarini bosqichma-bosqich elektron shaklga o'tkazish hamda aholining raqamli ko'nikmalarini oshirish kabi ustuvor vazifalarni belgilamoqda. Davr talabiga javob bera oladigan ta'lim tizimni yaratish ko'zda tutilmoqda. Ushbu maqolada maktabgacha ta'lim tizimida zamonaviy o'qitish shakllari, yangi pedagogik va axborot texnologiyalarini joriy etish, jumladan, bolalarning o'sishi hamda maktabgacha ta'lim bilan qamrab olinishi jarayonlarini monitoring qilish, ota-onalar tomonidan to'lanadigan badall pullari onlayn rejimda to'lash imkoniyati yaratilganligi haqida so'z yuritiladi.

Kalit so'zlar: raqamlashtirish, yangi tizim, axborot tizimi, bolalar bog'chasi, elektron to'lov, taomnoma, sog'lom ovqatlantirilishini, biometrik identifikatsiya.

Абстрактный. Проводимые в последние годы реформы, наряду с активным

внедрением цифровых технологий в общественную жизнь, ставят приоритетные задачи, такие как использование населением электронных услуг, постепенный переход государственных услуг в электронный вид, совершенствование цифровых навыков населения. Планируется создать образовательную систему, отвечающую требованиям времени. В данной статье рассказывается о внедрении современных форм обучения, новых педагогических и информационных технологий в систему дошкольного образования, в том числе о мониторинге процессов роста детей и включения в дошкольное образование, а также о возможности оплаты взносов родителей в онлайн-режиме.

Ключевые слова. оцифровка, новая система, информационная система, детский сад, Электронная оплата, план питания, здоровое питание, биометрическая идентификация.

Abstract. The reforms carried out in recent years, along with the active introduction of digital technologies into social life, set priorities such as the use of electronic services by the population, the gradual transition of state services to electronic form, and the improvement of digital skills of the population. It is planned to create an educational system that can meet the needs of the times. This article talks about the introduction of modern forms of teaching, new pedagogical and information technologies in the preschool education system, including monitoring the processes of children's growth and inclusion in preschool education, and the possibility of paying fees paid by parents online.

Key words. digitization, new system, information system, kindergarten, Electronic payment, meal plan, healthy eating, biometric identification.

Kirish. Bugungi kunda raqamli texnologiyalar barcha sohalarga va odamlar hayotiga jadal kirib boryabdi. Mamlakatimizda ham raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish eng muhim vazifaga aylangan. Raqamlashtirish nafaqat mahsulot va xizmatlar sifatini oshiradi, ayniqsa, vaqtni tejashda, zarur ma'lumotlarni tez va oson topishda qulay hisoblanadi. Bundan tashqari ortiqcha xarajatlarni, korrupsiyani keskin kamaytiradi. O'zbekiston o'z oldiga kuchli demokratik, ilg'or rivojlangan davlatlar safidan mustahkam o'rin egallashni maqsad qilgan. Bu boradagi islohotlar esa xalqimizga munosib sharoit yaratib berish maqsadida amalga oshirilmoqda. "Bola dunyoga kelganidan boshlab, unda aynan maktabgacha bo'lgan yoshda aqliy faollik oshadi, axloqiy-estetik va jismoniy xislatlar shakllanadi. Shu bois ham kelgusi yillarda maktabgacha ta'lim sohasini rivojlantirish borasidagi strategik maqsadimiz – ijtimoiy ahvolidan qat'i nazar, bog'cha yoshidagi har bir bolani ushbu ta'lim yo'nalishi bilan to'liq qamrab olish uchun zarur sharoitlarni yaratishdan iborat..."¹. Tashkilotlarni raqamli o'zgartirish jarayoni - yangi axborot texnologiyalarining rivojlanishi va butun dunyo bo'ylab faol tarqalishiga javob hisoblanadi. Raqamli o'zgartirish turli darajalarga erishib, ular o'rtasidagi farq ikkita atama – "raqamli ko'rinishga keltirish" va "raqamlashtirish" o'rtasidagi farq bilan bir xil ma'noga ega bo'ladi. Raqamli ko'rinishga keltirishga misollar elektron kitoblar, elektron to'lovlar, suratning raqamli nusxasini yaratish va boshqalar. Bunda axborot strukturasi o'zgarishi ro'y bermaydi, u faqat elektron shaklga ega bo'ladi, xolos.

Tadqiqot ob'ekti va uslubiyatlari. Prezidentimizning 2020 - yil 6 - noyabrda
"Ta'lim-tarbiya tizimini yanada takomillashtirishga oid qo'shimcha _____"

¹O'zbekiston Respublikasi Sh.M.Mirziyoyevning Oliy Majlisga murojatnomasi 29-

dekabr 2020-yil. chora-tadbirlar to'g'risida"gi qarorida 2022 - yil 1 - yanvarga qadar maktabgacha ta'lim tizimida zamonaviy o'qitish shakllari, yangi pedagogik va axborot texnologiyalarini joriy etish, jumladan, bolalarning o'sishi hamda maktabgacha ta'lim bilan qamrab olinishi jarayonlarini monitoring qilish bo'yicha "Bolalar bog'chasi" axborot tizimini ishga tushirish va unga kiritiladigan ma'lumotlar shaffofligini ta'minlash belgilangan. Shuningdek, maktabgacha ta'lim xizmatlari uchun elektron to'lov tizimlarini joriy etish, sohada axborot tizimini boshqa vazirlik va idoralarning axborot tizimlari bilan integratsiya qilish kabi vazifalar ham yuklatilgan. Maktabgacha ta'lim vazirligi tomonidan "Bolalar bog'chasi" axborot tizimi yordamida bolalarni maktabgacha ta'limga qamrab olishni monitoring qilish, yagona interaktiv davlat xizmatlari portali hamda Davlat xizmatlari agentligi bilan axborot tizimi integratsiyasi orqali bolalarni maktabgacha ta'lim tashkilotlariga navbatga qo'yish va qabul qilish uchun yo'llanma olish bo'yicha davlat xizmati ko'rsatiladi. Bugungi kun talablaridan kelib chiqqan holda, Maktabgacha ta'lim vazirligi MTT xodimlari va tarbiyalanuvchilarini zamonaviy raqamli texnologiyalarni qo'llagan holda avtomatik hisobga oladigan "Bolalar bog'chasi" axborot tizimini takomillashtirish loyihasini ishlab chiqdi.

Tadqiqot natijasi va ularning muhokamasi. Ushbu tizimni yo'lga qo'yish maqsadida respublikamizning bir nechta maktabgacha ta'lim tashkilotlari tajriba-sinov sifatida belgilandi. Buning uchun tashkilotlarda biometrik identifikatsiya qurilmalari o'rnatildi. Tajriba-sinovi muvoffaqiyatli amalga oshirildi. Tajriba-sinov natijalaridan kelib chiqqan holda, Maktabgacha ta'lim vazirligi boshqa tashkilotlar bilan hamkorlikda 2022 - yil 1 - iyunga qadar "Bolalar bog'chasi" tizimining takomillashtirilgan ko'rinishini yurtimizdagi barcha davlat maktabgacha ta'lim tashkilotlarida joriy etish rejalashtirildi va hozirgi kunda respublikamizdagi barcha MTT lar yangi tizim bo'yicha o'z faoliyatlarini amalga oshirilib kelmoqda. Yangi tizim orqali bolaning maktabgacha ta'lim tashkilotidagi har bir daqiqasi nazoratda bo'ladi. Xodimlarning ham har bir kuni, soatigacha ko'rsatilib boriladi. Agar MTTning biror xodimi ishdan vaqtli ketsa yoki sababsiz ishga kelmasa, ularning ish soati to'laonli yozilmaydi. Bu esa, o'z navbatida, davomat masalasida kuzatilishi mumkin bo'lgan ba'zi ko'rinishdagi korruptsion holatlarga ijobiy yechim bo'lmoqda. Tizim ishga tushirilganiga ko'p bo'lmagan bo'lsada o'z samarasini ko'rsatayotganini mutaxassislar ta'kitlab o'tishmoqda. Shuningdek, tizimda oziq-ovqat xarajatlarini avtomatik hisobga olish, tahlil o'tkazish va lavozimlar bo'yicha kadrlar etishmovchiligini aniqlash maqsadida maktabgacha ta'lim tashkilotlarining kadrlar salohiyati haqidagi ma'lumotlarni yig'ish va tahlil qilish mumkin. Dastlab bu tizimni tushunib olish qiyinchilik tug'dirgan bo'lsa-da, hozirgi kunda qiyinchiliksiz foydalanilmoqda. Bu tizim nafaqat tarbiyalanuvchilar, balki xodimlarni ham tartib-intizomga o'rgatdi. Qolaversa, bolalarning salomatligini asrash, sog'lom ovqatlanishini ta'minlashda ham ahamiyati katta bo'lyapti. Mazkur tizim MTTda oziq-ovqat xarajatlarini nazorat qilishda ham afzalliklarga ega. Oshxonada ovqat tayyorlash plitalari oldida elektron tarozi qo'yilgan. Tarozi ko'rsatkichlarini ko'rish uchun qulay bo'lgan joyda internet tarmog'iga ulangan 3 ta kamera o'rnatilgan. Taomnoma bo'yicha oziq-ovqat mahsulotlari bevosita qozonga solishdan avval majburiy tartibda elektron tarozida tortiladi. Biometrik identifikatsiya qilish joriy etilgani MTT xodimlari va tarbiyalanuvchilarining yagona ma'lumotlar bazasini shakllantirish, xodimlarning ish vaqti va tarbiyalanuvchilarning davomatini real vaqt rejimida

monitoring qilish, MTTlarda oziq-ovqat xarajatlarini avtomatik hisobga olishni zamonaviy raqamli texnologiyalar orqali yuritish imkonini bermoqda.

Xulosa. Xulosa qilib aytganda, yuqoridagi faoliyatlarni amalga oshirishdan maqsad — maktabgacha ta'lim tizimini raqamlashtirish hisobiga mehnat resurslarini tejash, ish unumini oshirish hamda tizimning ochiq va shaffofligini ta'minlashdir.

Foydalanilgan adabiyotlar

- 1.<https://xs.uz>
- 2.[https://uz up wiki.one](https://uz.up.wiki.one).
- 3.Maktabgacha ta'lim vazirligining Mdo.uz saytidan olingan.

BOSHLANG'ICH TA'LIMDA MOTIVLAR HOSIL QILISHDA DIDAKTIK O'YINLARNING O'RNI

*Hamdamova N.X.,
Navoiy viloyati PYMO'MM katta o'qituvchisi*

Boshlang'ich ta'limda motivlar hosil qilishda didaktik o'yinlarning o'рни beqiyosdir.

O'yin - boshlang'ich sinf o'quvchilarida ma'lum sifatlarni shakllantirish uchun kattalar - o'qituvchilar, tarbiyachilar, ota-onalar tomonidan qo'llaniladigan usul. O'yin vositasida o'quvchilarning bilim o'zlashtirish jarayoni qulaylashadi, turli xil predmetlar bilan munosabatda bo'lishga o'rganadi, ularda muomala madaniyati shakllanadi.

Didaktik o'yinlarning boshqa faoliyat turlaridan farqlanadigan muhim belgilari uning tarkibi qat'iyligidir. Didaktik o'yinlarning tarkibiy komponentlari quyidagilar: o'yin mantiqi, o'yinning harakati, o'yin qoidasi.

O'yin mantiqi asosan uning sarlavhasida aks etadi. O'yin harakati jarayonida o'quvchilarning bilish faolligini oshirishga, o'quvchilarning o'z qobiliyatini namoyon qilishga, o'yin maqsadga erishish uchun o'z bilimi, ko'nikma va malakalarini qo'llashga imkoniyat yaratiladi.

Chex pedagogi Ya.A.Komenskiy o'yinni bola faoliyatining asosiy shakli ekanligini ta'kidlab, aynan o'yin bolaning tabiati va qiziqishlariga mos kelishini aytgan edi. Olim o'yin bolaning aqliy qobiliyatlarini har tomonlama o'stirishi, uning atrof-tevarak haqidagi tasavvurlarini kengaytirishi, nutqini o'stirishini ta'kidlaydi.

Bolalar tarbiyasida didaktik o'yinlardan ikki yo'nalishda: barkamol insonni shakllantirish va tor didaktik maqsadlarda foydalaniladi. O'yin o'quvchi faoliyatining asosiy shaklidir. O'yin - muhim aqliy faoliyat turlaridan biri bo'lib, unda o'quvchi qobiliyatining hamma turlari rivojlanadi, uning atrof-olam haqidagi tasavvurlari kengayadi, nutq boyligi oshadi. Didaktik o'yinlar o'quvchining turli-tuman qobiliyatlari, idroki, nutqi va diqqatining rivojlanishiga samarali ta'sir ko'rsatadi.

Didaktik o'yinda bola yaxshi xulqiy sifatlarga ega bo'ladi. Didaktik o'yinlar bir necha bosqichlarga bo'linadi. Har bir bosqichda bolaning ma'lum bir imkoniyatlari namoyon bo'ladi. Tarbiyachining bu bosqichlar xarakterini bilishi didaktik o'yinlarning samaradorligini aniqlashda katta ahamiyatga ega. Birinchi bosqichda bolada o'ynash ishtiyoqi paydo bo'ladi va o'yinda faollik ko'rsata boshlaydi. Ana shu bosqichda bolani o'yinga qiziqtirish maqsadida topishmoqlar, tez aytishlar, aytishuvlar yoki suhbatlar tashkil qilish mumkin. Ikkinchi bosqichda bola o'yin topshiriqlarini bajarish, qoidaga rioya qilishga o'rganadi va o'yinda qatnashishga kirishadi. Bu bosqichda bolalarda

to'g'riso'zlik, maqsadga erishishga astoydil kirishish, irodaviylik, o'yinda yutqizish alamini ham yenga bilish, o'z muvaffaqiya- tidangina emas, o'rtoqlari muvaffaqiyatidan ham quvona bilish kabi ijobiy sifatlar shakllanadi. O'yinning uchinchi bosqichida bola o'yin qoidalarini yaxshi biladi. U endi o'yinga ijodiy yondoshadi, o'zi yangiliklar kiritadi, mustaqil ijodiy izlanadi. O'yinda qatnashish jarayonida u tez javob topish, yashirish, izlash, yugurish, tasvirlash va boshqa shu kabi vazifalarni bajaradi.

Didaktik o'yinlar o'quvchilarda mustaqil fikrlashni tarbiyalashning eng to'g'ri samarali metodidir. U ma'lum bir materiallar yoki shart-sharoitlarni talab etmaydi, balki o'qituvchidan o'yinni tashkil etish sohasidagi bilim va malakalarni talab etadi. O'yinning ma'lum bir tizim va metodika asosida tashkil etilishigina o'quvchilarda mustaqil fikrlash qobiliyatini tarbiyalashda muhim o'rin tutadi.

Didaktik o'yinlar bir qancha vazifalarni bajaradi:

- ta'limiy, tarbiyaviy (o'quvchi shaxsiga ta'sir ko'rsatadi, tafakkurini rivojlantiradi, dunyoqarashini kengaytiradi);

- qo'llanuvchanlik (aniq vaziyatda har qanday o'quv topshiriqlarini bajarish uchun bilimlarni qo'llay bilish);

- motivni qo'zg'ash, qiziquvchanlikni oshirish (o'quvchilarni bilish faoliyatiga qiziqtiradi, rag'batlantiradi, bilish qiziquvining rivojlanishiga yordam beradi).

Boshlang'ich sinf o'qituvchilarimiz tajribasida qo'llaydigan ba'zi didaktik o'yinlardan misollar keltiramiz:

a) O'yin – mashq. Bu o'yin guruhda, yoki jamoada birgalikda qo'llanish mumkin. Lekin bu o'yin individuallashtirilgan. Ya'ni, har bir o'quvchining o'z bilimi va imkoniyatlarini ro'yobga chiqarishga imkon beradi. Bu o'yindan darsni mustahkam- lash yoki o'quvchilar bilimini nazorat qilish maqsadida ham foydalanish mumkin. Masalan, "Adashgan harfni toping". Bir necha o'rganilgan harflar qo'yilib, orasida bitta o'rganilmagan harf ham aralashtirilib qo'yiladi. O'quvchilar o'rganilgan harf- larni ongida tiklab o'rganilmagan harfni topib o'qituvchiga ko'rsatadilar.

b) Ijodiy izlanish o'yini. Bunda o'qituvchi hikoyadagi noto'g'ri gapni topish yoki hikoya mazmuniga mos bo'lmagan gapni topishni aytadi. O'quvchilar izlanadilar va bunday gapni topib, nega ortiqchaligini isbotlaydilar. Bunday o'yinlar ko'p vaqt ni olmaydi, maxsus jihozlarni talab etmaydi, lekin yaxshi natija beradi.

d) Mazmunli rolli o'yinlar. Bu o'yin o'quvchilar darsda o'qituvchi belgilagan maqsadga muvofiq hikoyalar yoki ertaklardagi qahramonlar rolini o'ynaydilar, yo- ki davra stoli tashkil etib, turli rollarni bajaradilar. Masalan, muxbir, tarixchi, qish- loq xo'jaligi xodimi. Bunday o'yinlar bolalarda bilimga qiziqish uyg'otadi, ularni ijodiy izlanishga undaydi, shuningdek, kasblar bilan tanishivlariga yordam beradi.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, didaktik o'yinlar vositasida o'quvchilarda bilimga qiziqishni uyg'otish ularning qiziqishlariga tayanib tashkil etilsa samarali bo'ladi. Bilimga qiziqishni muntazam rivojlantirish va mustahkamlash kichik mak tab o'quvchilarining o'qishga ijobiy munosabatlarini tarbiyalaydi, o'zlashtirish darajasini oshiradi.

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARDA ILK MATEMATIK TASAVVURLARNI SHAKLLANTIRISH

Musayeva Sh.,

Buxoro viloyati Vobkent tumani 20-DMTT o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqola maktabgacha yoshdagi bolalarda ilk matematik tasavvurlarni shakllantirishning mohiyati, metodvausullari haqida.

Kalit so'zlar; matematik madaniyat, ilg'or xorijiy tajribalar, STEAM ta'limi, intellectual qobiliyat.

Barchamizga ma'lumki, matematika fani insonning aqlini o'stiradi, uning diqqatini rivojlantiradi, ko'zlangan maqsadga erishish uchun o'zida qat'iyat va irodani tarbiyalaydi, o'zidagi algoritmik tarzda tartib-intizomlilikni ta'minlaydi va eng muhimi, uning tafakkuri kengayadi. Matematika olamni, dunyoni bilishning asosi bo'lib, tevarak-atrofimizdagi voqea va hodisalarning o'ziga xos qonuniyatlarini ochib berishda juda katta ahamiyatga egaki, matematik bilimlarsiz ishlab chiqarish va fanning rivojlanishini tassavur qilib bo'lmaydi. Shuning uchun ham matematik madaniyat — umuminsoniy madaniyatning tarkibiy qismi hisoblanadi.

Matematik ta'limning o'quv-metodik ta'minotini rivojlantirish bo'yicha quyidagi tadbirlar amalga oshiriladi: ilg'or xorijiy tajribalar, xalqaro standartlar va milliy an'analar uyg'unligida matematik ta'lim ishlab chiqilgan.

Maktabgacha yoshdagi bolalarni maktab ta'limiga tayyorlash, jumladan maktabda "matematika" fanida zarur bo'ladigan bilim va ko'nikmalarni maktabgacha ta'lim tashkilotlarida o'tiladigan mashg'ulotlarda shakllantiriladi. Dastlab: katta-kichik, uzun-qisqa, ko'p-kam, keng-tor elementar matematik tushunchalar berib boriladi va didaktik o'yinlar orqali, STEAM laboratoriyalarida amaliy bajarib ko'riladi.

STEAM — bolalar uchun juda qiziqarli va dinamik bo'lib, bolalarning zerikishlariga to'sqinlik qiladi. Ular vaqt o'tayotganini sezmaydilar, lekin charchamadilar ham.

S – science - tabiiy fanlar

A – art - san'at

T – technology - texnologiya

M – math. – matematika

E – engineering – muhandislik

Ushbu yo'nalishlar zamonaviy dunyoda eng mashhur bo'lib kelayotgan tizimdir. Shuning uchun bugungi kunda STEAM tizimi asosiy tendentsiyalardan biri sifatida rivojlanmoqda. STEAM ta'limi yo'nalishi va amaliy yondashuvni qo'llash, shuningdek, barcha beshta sohani yagona ta'lim tizimiga integratsiyalashuviga asoslangan. Kichik yoshdagi o'qishni bilmaydigan bolalarga ham sanash asoslarini o'rgatish mumkin. Faqat bu 1+1 kabi zerikarli, bolaning neyrofiziologik rivojlanishiga to'g'ri kelmaydigan ta'lim bo'lmay, balki interaktiv innovatsion yondashuvga ega ta'limni qo'llashdir. Kitob illyustrasiyadagi hayvonlar soni, barmoqlar soni, yuzdagi a'zolarining yonida "1" (og'zi bitta) yoki "2" (ko'zi ikkita) sonlarining namoyon bo'lishi bolada, matematika asoslarinishakllanishida va sonlarga qiziqishi uyg'unishiga yordam beradi.

Matematik tasavvurlarni rivojlantirishda bolalarning yosh xususiyatlari inobatga olinib qadamma-qadam tushunchalar nazariy va amaliy jihatdan tushuntiriladi. Maktabgacha yoshdagi bolalarga geometrik figuralarni ajrata olish, murakkab qirrali predmetlarni proyeksiyalash orqali intellektual qobiliyatlarini rivojlantirish, sensor

tarbiya orqali tafakurni boyitish, dunyoqarashini rivojlantirish, bolalarda ixtirochilik ruhida tarbiyalash kabi tushunchalarni o'zida mujassamlashtiradi.

Elementar matematik tasavvurlarni shakllantirishda amaliy metod yetakchi metod hisoblanadi. Uning mohiyati bolalarning buyumlar yoki ularning o'rnini bosuvchilar (tasvirlar, grafik rasmlar, modellar va x. k.) bilan ishlashning jiddiy aniqlangan usullarini o'zlashtirishga yo'naltirilgan amaliy faoliyatlarini tashkil qilishdani borat. Mazkur usul maxsus mashqlardan foydalanishni nazarda tutadi. Bu mashqlar ko'rsatish uchun belgilangan material shaklida, tashkil qilinishi yoki tarqatma material bilan mustaqil ish ko'rinishida topshiriq shaklida berilishi mumkin. Mashqlar hamma bolalar bir vaqtda yoki bitta bola doska yoki tarbiyachining stoli oldida bajaradigan yakka tarzda bo'lishi mumkin. Hamma bolalar bajaradigan mashqlardan bilimlarni o'zlashtirish va mustahkamlashdan tashqari, nazorat qilish uchun ham foydalanish mumkin. Yakka-yakka tarzda bajariladigan mashqlar ham o'sha vazifalarni bajaradi-yu, ammo ular bolalar faoliyatida yo'nalish oladigan obraz (namuna) sifatida ham xizmat qiladi. Ular orasidagi bog'lanishlar vazifalarining umumiyligi bilangina emas, balkidoimoalmashinibkelishi, qonuniyravishdabir-birlarining o'rnini bosishi bilan ham aniqlanadi.

Barcha yoshdagi guruhlarda bajariladigan mashqlar o'yin elementlari ko'rinishida, o'xshash harakatlar, ertak qahramoni va h. k. Dan iborat bo'lishi muhim. Matematik talimni shakllantirishda o'yinlarning roli juda muhimdir Bola bilish mazmunini o'yin shakliga kirgan o'rgatuvchi masalani (o'yin mazmunida) o'yin harakatlari va qoidalari oldindan nazarda tutilgan holda o'zlashtiradi.

Nima qayerda?

Maqsad: bolalarga oldinda, orqada, o'ngda, chapda, tepada, pastda, o'rtada degan so'zlarning ma'nosini misollar orqali tushuntirish. Tarbiyachi o'yinchoqlarni xonaning turli joylariga qo'yib chiqadi. Keyin esa bolalardan qaysi o'yinchoqqa

yerdagi turganligini so'raydi. Masalan, ayiqpolvon qaysi tomonda, qo'g'irchoq tepadami yoki pastda, mashina o'ngdami yoki chapda kabi savollarni beradi. Tarbiyalanuvchilar o'yinchoqlarni topish asnosida ularning qayerga qo'yilganini ham aytib beradi. O'yin guruhdagi hamma bolalar o'yinchoqlarni topib, ularning qayerdaligini aytguncha davom etadi.

Ko'pmi? Kam?

Maqsad: tarbiyalanuvchilarga «ko'p», «kam», «bitta», «ko'proq» kabi so'zlarning ma'nosini misollar orqali tushuntirish. Tarbiyachi bolalardan xonadan nima ko'p, nima kamligini so'raydi. Misol uchun: stullar ko'p, stol bitta. Kitoblar ko'p, doska bitta kabi so'zlar bilan bola xonadagi narsalarni bir-biriga solishtiradi.

Raqamni top

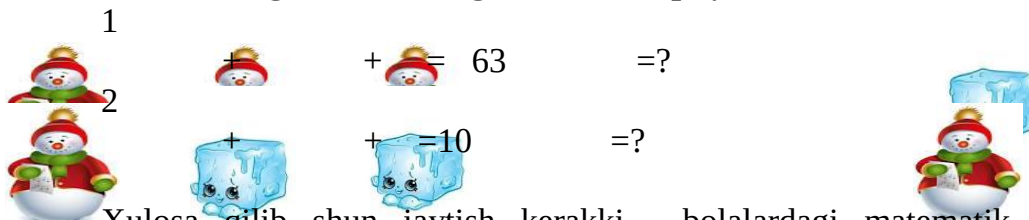
Maqsad: bolalarga birinchi o'ntalik raqamlarni o'yin yordamida o'rgatish. O'yin qiziqarli bo'lishi uchun bolalar ikki guruhga bo'linadi. Qaysi guruh ishtirokchilari ko'proq to'g'ri javob aytsa, o'sha guruh g'olib sanaladi. Savollar esa quyidagicha ko'rinishda bo'ladi: Qaysi raqam uchdan katta, beshdan kichik? Qaysi raqam uchdan kichik ammo birdan katta? Yettidan katta, to'qqizdan kichik raqam qaysi? Yettidan kichik, beshdan katta raqam qanday ataladi?

Olmaxonga yong'oq, quyonga sabzi

Maqsad: bolalarda sanash ko'nikmasini shakllantirish, o'yin orqali ularni matematikaga qiziqitirish. Tarbiyachi o'nta olmaxon va o'nta quyong'oq o'yinchog'ini stol

ustiga qo'yadi. Ularning yoniga beshta sabzi, yettita yong'och qo'yadi. O'yin shartiga ko'ra, bolalar har bir olmaxon soniga yarasha yong'och va quyon soniga yarasha sabzi ajratishlari kerak.

Rasm o'rniga mos keladigan sonlarni qo'y. Mantiqiy matematik o'yin

Xulosa qilib shun iytish kerakki , bolalardagi matematik bilim hayotdan ajralmagan holda dunyoni chuqurroq, to'laroq o'rganishga imkon yaratadi.

MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTIDA BOLALAR BILAN SAYRDA O'YNALADIGAN O'YINLARNING BOLA RIVOJIDA TUTGAN O'RNI

*Djurayeva D.N.,
Navoiy viloyati PYMO'MM o'qituvchisi*

Respublikamizda maktabgacha ta'lim tizimini yanada takomillashtirishga doir keng ko'lamli chora-tadbirlar tashkil etilmoqda. Jumladan, maktabgacha ta'lim tizimini yanada takomillashtirish, moddiy-texnika bazasini mustahkamlash, maktabgacha ta'lim muassasalari tarmog'ini kengaytirish, malakali pedagog kadrlar bilan ta'minlash, bolalarni maktab ta'limiga tayyorlash darajasini tubdan yaxshilash, ta'lim-tarbiya jarayoniga zamonaviy ta'lim dasturlari va texnologiyalarini tatbiq etish, bolalarni har tomonlama intellektual, axloqiy, estetik va jismoniy rivojlantirish uchun shart-sharoitlar yaratish maqsadida Maktabgacha ta'lim tizimini yanada takomillashtirish bo'yicha 2017-2021-yillarga mo'ljallangan dastur qabul qilinadi. Ushbu dasturning asosiy maqsadli vazifalari va yo'nalishlarida ilg'or xorijiy tajribani hisobga olgan holda bolalarni har tomonlama intellektual, axloqiy, estetik va jismoniy rivojlantirish sharoitlarini yaratish; maktabgacha ta'lim sifatini oshirish, maktabgacha ta'lim muassasalarida bolalarni maktabga sifatli tayyorlashni tubdan yaxshilash, ta'lim-tarbiya jarayoniga jahon amaliyotida keng qo'llaniladigan zamonaviy ta'lim dasturlari va texnologiyalarini joriy etish; zamonaviy pedagogik texnologiyalar va uslublarni inobatga olgan holda maktabgacha ta'lim muassasalariga pedagog kadrlarni tayyorlash va malakasini oshirishning o'quv reja va dasturlarini takomillashtirish¹ kabilarga e'tibor qaratilganligi ushbu sohani tubdan rivojlantirish, yosh xususiyatlarini inobatga olgan holda maktabgacha ta'lim tashkilotlari tarbiyalanuvchilarini har tomonlama yetuk shaxs etib tarbiyalash, shuningdek, ta'limiy-tarbiyaviy jarayonning asosiy shakllaridan biri bo'lgan jamoaviy ishlash

¹ O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2016-yil 29-dekabrda "2017-2021-yillarda maktabgacha ta'lim tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-2707-son Qarori // O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to'plami, 2017-y., 1-son, 11-modda, 35-son, 923-modda.

ko'nikmalarini rivojlantirishning ahamiyatli ekanligidan dalolat beradi.

O'yin maktabgacha yoshda yetakchi faoliyatdir. O'yin orqali ta'lim olish bolalarni ta'lim olishi va rivojlanishining yondashuvlaridan biridir. O'yin – bu bolani o'zini va atrofidagi dunyoni o'rganishga undashning tabiiy usuli. O'yin bolaning shaxsiyati, uning bilish, ijtimoiy-hissiy, ijodiy va jismoniy jihatlarini rivojlantiradi. O'yinda bolalarning tengdoshlari va pedagogi bilan o'zaro munosabati nutq va ijtimoiy ko'nikmalarni rivojlantirishga yordam beradi, uning motorikasi takomillashib boradi.

O'yin boshqa bolalar bilan hamkorlikda ta'lim olish imkoniyatini yaratadi, ularga tavakkal qilish, xato qilish va qiyinchiliklarni yengish imkonini beradi. Va, eng muhimi, o'yin ta'lim olishni quvonchli qiladi, bolalarning tasavvurini va ijodkorligini rivojlantiradi. O'yin har xil bo'lishi mumkin – bolaning yoki bolalar guruhining tashabbusi bilan to'raligicha erkin, pedagogning minimal yoki to'liq ishtirokisiz - pedagog tomonidan tashkil etilgan va uning ko'rsatmalari yordamida amalga oshiriladi. Erkin o'yinning ahamiyatini tushunish va e'tirof etish bilan birga, uyushgan o'yinda pedagogning hal qiluvchi rolini ham tan olish kerak.

Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida sayr bolaning bir kunlik faoliyatining 38% ni tashkil etadi. Bolalarni sayrga olib chiqish ob-havoga va bolaning umumiy holatiga bog'liq hisoblandi. To'g'ri tashkil etilgan sayr bolalarning jismoniy rivojlanishida muhim o'rin tutadi. Sayrda tabiatni, kattalar faoliyatini, ijtimoiy hayot voqealarini kuzatish imkoni yaratiladi sayr boshlanishida bolalarning mustaqil xatti-harakat qilishlari: yugurish, o'tirish, gaplashish va tomosha qilish uchun sharoit mavjud bo'ladi. Keyin harakatli o'yinlar, bolalarning mustaqil faoliyatlari, mehnat, kuzatish, turli-tuman ijodiy o'yinlar tashkil etiladi.

Maktabgacha ta'lim tashkilotida tarbiyalanuvchilarning kun tartibiga ko'ra sayr kunning birinchi va ikkinchi qismida tashkil etiladi.

Kunning birinchi qismidagi sayr quyidagi qismlarga bo'linadi:

1. Kuzatish.
2. Harakatli o'yin.
3. Ixtiyoriy o'yinlar.
4. Mehnat.
5. Tinch o'yin.

Kunning ikkinchi qismidagi sayr quyidagi qismlarga bo'linadi:

1. Ixtiyoriy kuzatish
2. Ixtiyoriy o'yinlar.
3. Ota-onalar bilan ishlash.

Sayr davomida o'ynaladigan o'yinlar ham bir nechta turga bo'linadi:

Harakatli o'yinlar - harakatli o'yinlarni bolalar yakka yakka yoki birgalikda bajaradilar (mas, koptok o'ynash, tez yugurish va boshqalar). Bu o'yinlar maktabgacha yoshidagi bolalarga ayniqsa foydalidir: bolalar sog'lig'ini mustahkamlaydi, ularni irodali qilib tarbiyalashga yordam beradi. Bolalarning sport o'yinlari ham harakatli o'yinlardandir;

Ixtiyoriy o'yinlar - Bolalarning ixtiyori va xohishiga ko'ra o'ynaladigan o'yinlar turkumi.

Tinch o'yinlar - Harakati kam, turli xil so'z o'yinlari va o'yin vositlari orqali o'ynaladigan o'yinlar.

«To'lqin keldi, to'lqin qaytdi»

Dengiz to'lqinini eslatadigan bir chiziq chizing va ishtirokchilar chiziq ortida tursinlar.

Tarbiyachi "To'lqin keldi" desa hamma chiziqni sakrab oldinga o'tadi. Tarbiyachi "To'lqin qaytdi" desa hamma orqaga sakraydi. Agar tarbiyachi ikki marta "To'lqin qaytdi" desa, bu paytda kim harakatlansa, o'yindan chiqadi.

Sayr davomida asosan harakatli o'yinlar o'ynaladi. Bunday o'yinlar bolaning ham jismonan ham aqlan rivojlantiradi. Sayr vaqtida o'ynaladigan o'yinlar bolaning nafas olish tizimini, qon aylanishini yaxshilaydi. Harakatli o'yinlar bolaning chiniqtiradi.

BOSHLANG'ICH SINFLARDAGI TA'LIM JARAYONIGA O'QISH DARSLARI MISOLIDA PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALARNI QO'LLASH USULLARI

O'razova B.R.,

Ro'ziyeva G.S.,

Navbahor tumani 19-umumiy o'rta ta'lim maktabi o'qituvchilari

Annotatsiya: Ushbu maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarini o'qitishda turli xil o'qish usullari, ularni ifodalash yo'llari haqida so'z yuritiladi.

Kalit so'zlar: Izohli o'qish, ifodali o'qish, ohang va intonatsiya, badiiy o'qish, izlanish metodi

Ta'lim metodlarini to'g'ri tanlash va ulardan o'rinli foydalanish – ta'lim samarasini ta'minlashga yordam beradi O'qitish metodi deganda ta'lim jarayonida o'qituvchi va o'quvchilarning kutilgan maqsadga erishishga qaratilgan birgalikdagi faoliyati tushuniladi. O'qitish usullari ta'lim jarayonida o'qituvchi va o'quvchi faoliyatining qanday bo'lishini, o'qitish jarayonini qanday tashkil etish va olib borish kerakligini belgilab beradi. O'qitish usullari har ikkala faoliyatning:

a) o'qituvchi tomonidan o'quvchilarni bilim, ko'nikma va malakalar bilan qurollantirish;

b) O'quvchilar tomonidan berilayotgan ilmiy bilim, ko'nikma va malakalarni o'zlashtirish faoliyatida qo'llanadigan yo'llarni o'z ichiga oladi.

Inson hayotida muhim ahamiyatga ega bo'lgan o'qish faoliyati barcha predmet darslarida amalga oshiriladi. Lekin o'qishga o'rgatish yo'l-yo'riqlarini o'qish metodikasi ishlab chiqadi. O'qish metodikasi kichik yoshdagi o'quvchilarning umumiy rivojlanishi, psixologiya, xususiy metodika sohasidagi yutuqlar asosida takomillashtirilib boriladi. Hozir maktablarda o'qish izohli o'qish metodi asosida olib borilayotgan ekan, quyidagicha savol tug'iladi: izohli o'qish nima?

Izohli o'qishga XIX asrning 60-70-yillarida rus pedagogi K. D. Ushinskiy asos solgan, u o'qishda o'quvchilarni "ongli, tushunib, o'ylab o'qishga" o'rgatishni alohida ta'kidlaydi va uni "Izohli o'qish" deb nomlaydi. Izohli o'qish metodiga K. D. Ushinskiy ishining davomchilari yangiliklar kiritdilar. Korf va Vaxterev izohli o'qish o'quvchilarga real bilim berish vositasi desa, Vodovozov va Bunakov o'quvchilarga o'qish jarayonida ham badiiy asar tahlili va asarning tarbiyaviy xarakteri bilan bo'g'liq holda beriladi, degan fikrni ilgari suradilar.

Professor Asqar Zunnunov o'qitishning mazmuni va usullari haqida fikr yuritib, o'quvchilarning oldin bilimlarni o'zlashtirishiga, so'ng yod olishlariga e'tibor berilishi ta'lim jarayonida izohli o'qish deb nomlanganini ta'kidlaydi.

Demak, izohli o'qish deb o'ylashga, his qilishga, asarni to'liq idrok qilishga, o'qilganning mazmunini o'zlashtirishga olib keladigan o'qishga aytiladi. Izohli o'qish asar mazmunini tushunishni, asardagi muhim fikrni, yozuvchi ilgari surayotgan g'oyani anglashni ta'minlaydi.

Izohli o'qish quyidagi tamiyillarga to'liq amal qilingandagina muvofaqqiyatli bo'ladi:

1. o'qishni hayot bilan bo'g'liq holda tashkil etish.
2. o'qishning ongli va ta'sirchan bo'lishi uchun o'quvchilarning hayotiy tajribalariga, taassurotlarga asoslanish.
3. O'qishni ko'rgazmali tashkil qilish, tabiatga, tarixiy joylarga ekskursiyalar uyushtirish, hayvonot olami va o'simliklar dunyosini kuzatish, rasmlar, jadvallar, predmetlar bilan tanishtirish hamda matnni o'quvchining ifodali o'qishi tarzida olib borish.

Boshlang'ich sinf o'qish darslarida asosan she'rlar, masallar, ertaklar, hikoyalar, afsonalar, maqol va topishmoqlar, ilmiy-ommabop asarlar o'qib o'rganiladi. Tabiiyki, ularning har biri o'ziga xos shakl, uslub va mazmunda yaratiladi. Shuning uchun ham har bir janrga mansub asarlarni o'ziga xos usulda o'qib o'rganish taqazo qilinadi.

Badiiy asarni izohli o'qishga yaqin bo'lgan metodlardan biri ijodiy o'qishdir. Atoqli metodist olim N. I. Kudryashov ijodiy o'qish metodi tarkibiga quyidagi ish usullarini kiritadi:

a) o'qituvchilarning badiiy matnni sharhlab o'qishi hamda o'quvchilarning asarni to'g'ri va imkon qadar yanada chuqurroq, emotsional idrok etishlarini ta'minlash maqsadini ko'zda tutuvchi so'zi:

b) o'qilgan asardan o'quvchilarning bevosita olgan taassurotlarini chuqurlashtirish maqsadiga ega bo'lgan va ularning diqqatini matnning muhim g'oyaviy va badiiy,

c) axloqiy, ijtimoiy-siyosiy muammoning qo'yilishi;

d) o'qituvchining asar o'qilganidan keyin o'quvchilarning asarni tadqiq etish jarayonida tug'ilgan badiiy kechinmalarini faollashtirish maqsadini ko'zda tutuvchi ko'rinadiki, ijodiy o'qish izohli o'qishdan farqli o'laroq, to'g'ridan to'g'ri matn mohiyatini ochishga ijodiy yondashishni taqozo etadi.

Masalan, 2-sifda "o'tinchi yigit", 3-sifda O'tkir Hoshimovning

“Xazonchinak”, 4-sinfda S. Anorboevning “Qo‘rqoq” asarlarini ham ijodiy o‘qish metodi asosida o‘qitish ijobiy samaralar beradi.

Ifodali o‘qish. Boshlang‘ich ta’lim tizimida mantiqiy o‘qish (matnni to‘g‘ri, tushunib, tez (me’yoida) o‘qish) va adabiy o‘qish mukammal o‘zlashtirilganidan song ifodali o‘qishga o‘tiladi. U yod olingan she’riy asarlarni ifodali o‘qishni ham o‘z ichiga oladi. Ifodali o‘qishning muvoffaqiyati o‘quvchilarning asar mazmuni, g‘oyaviy- badiiy xususiyatlari haqida muayyan tushunchaga ega bo‘lishlari bilan bog‘liq.

Ifodali o‘qish intonatsiya – ohang yordamida asarning g‘oyasi va jozibasini to‘g‘ri, aniq, yozuvchi niyatiga mos ravishda ifodalay bilishdir. Ifodali o‘qish adabiyotni aniq va ko‘rgazmali o‘qitishning dastlabki va asosiy shaklidir”, deb ta’kidlaydi metodist olim M. A. Ribnikova11.

Demak, “Ifodali o‘qishning asosiy vazifasi asarning mazmunini va emotsionalligini intonatsiya orqali o‘quvchilarga ko‘rgazmali qilib ko‘rsatishdir. Ifodali o‘qishning asosiy tamoyili o‘qiladigan asar go‘yasi va badiiy qimmatini chuqur tushunishdir”

Ohang va intonatsiya she’riy asarlarni ifodali o‘qishda qay darajada muhim bo‘lsa, nasriy asarlarni o‘qishda ham muhim talablardan biridir.

Nasriy asarlarni o‘qishdan oldin unda qanday g‘oya ilgari surilayotganini aniqlash zarur. Masalan, ifodali o‘qish oldiga qo‘yilgan 4-sinfda X. To‘xtaboyevning “Xatosini tushungan bola” hikoyasini ifodali o‘qishdan oldin o‘quvchilarga xatosini tushungan bola kim ekanligi, uning xatosi nimalardan iborat bo‘lganligi, maqtanchoqlikning yomon illat ekanligi to‘g‘risida tushuncha beriladi.

Ifodali o‘qish oldiga qo‘yilgan bu talab M. Abdurashidxonovning “Ha kim ekanin o‘rar”, kabi she’riy hikoyalarini o‘qishga ham xosdir.

Matnni ifodali o‘qishga tayyorlanish:

1. Matnni diqqat bilan o‘qing.

Unda nima haqida aytilganini tushunishga harakat qiling.

2. Mavzuni, asosiy g‘oyani, aytilish tonlarini aniqlang.

3. Matnni nima maqsadda o‘qishingiz va tinglovchilarni nimaga ishontirishingiz haqida o‘ylang.

4. Gapdagi muhim ahamiyatga ega bo‘lgan so‘zlar ma’nosini belgilang.

5. Qayerda pauzalar bo‘lishini belgilang.

6. Og‘zaki, ifodali nutqning yana qanday usullaridan foydalanishingizni o‘ylang, masalan, nutq tempi, ovoz balandligi yoki pastligi.

Xotira, nutq va tafakkurning rivojlanishiga 5 moduldagi ishlar xizmat qiladi. Bunday ishlarni tartibga so‘sh uchun quyidagi eslatmadan foydalanish maqsadga muvofiq.

Badiiy o‘qish. Badiiy o‘qish ifodali o‘qishning yuksak bosqichi hisoblanadi. Unda soz san’atining barcha komponentlari ishtirok etadi. U o‘quvchidan asar ruhiga batomom kirishni, san’atkorona o‘qishni talab etadi. Badiiy o‘qishda asar qahramonlarining ruhiy holati, kechinmalari to‘la anglab yetilgandagina

ta'sirchanlikka erishish mumkin. Badiiy o'qishga tayyorgarlik ko'rishda aktyorlarning audio-video tasmlarga yozilgan ijrolaridan foydalanish yaxshi samara beradi.

Badiiy o'qishning muvoffaqiyatini ta'minlaydigan omillardan biri tanlab o'qishdir. Masalan, 3-sinfda X.To'xtaboyevning "Hassa" hikoyasi bilan tanishish jarayonida Qobil boboning savollariga Shavkatning javoblari yoki S.Anorboyevning "Bahs" hikoyasidagi epizodi yuzasidan o'qituvchi topshirig'iga ko'ra mazkur o'rnlarni tanlab qayta o'qilishi natijasiga ushbu asarlarning badiiy-estetik qimmatini chuqurroq o'zlashtirishga erishiladi.

Izlanish metodi. Bu metod asardagi voqea va tafsilotlar asosida o'quvchilarga savol-topshiriqlar tuzishda, qahramonlarga baho berishda keng qo'llanilarigan usuldir.

O'qish darslarida reproduktiv metod keng qo'llaniladi. Xo'sh bu usulni qachon qo'llash mumkin? Bu usullar o'quvchilarning yangi tushuncha, hodisa va qonunlarni bilishdagi ijodiy faolliklari darajasini baholash asosida qismlarga ajratiladi. Reproaktiv usullar o'quvchilarning o'quv materiallarini mustahkamroq eslab qolishlarini ta'minlash, bilishga doir faoliyatni bevosita boshqarish, kamchiliklarni tez aniqlash uchun amaliy ko'nikma va malakalarni tarkib toptirish maqsadida qo'llaniladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Jo'rayev K. ifodali o'qish va hikoya qilish. - .: "o'qituvchi", 1968.
2. Mallayev O. Yangi pedagogik texnologiyalar. T. 2000-yil
3. Nishonaliev U. Ta'lim standarti va pedagogik innovatsiyalar. – «Xalq ta'limi», 1999-yil
4. Sayidaxmedov N.S. Yangi pedagogik texnologiya mohiyati. – «Xalq ta'limi», 1999-yil 1-son, 97-102 betlar.
5. Sayidaxmedov N.S. Pedagogik maxorat va pedagogik texnologiya. – Toshkent, 2003-yil
6. O'qituvchilar uchun metodik qo'llanma. Toshkent —O'zbekiston 2015-yil.
7. 2-sinf o'qituvchilari uchun ilg'or pedagogik va axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini ta'lim jarayoniga joriy etish bo'yicha metodik qo'llanma. — O'zbekiston milliy ensiklopediyasi Davlat ilmiy nashriyoti. Toshkent-2015-yil.

BOSHLANG'ICH TA'LIMDA INNOVATSION TEXNOLOGIYALARDAN SAMARALI FOYDALANISH

*Sodikova G.N.,
Navoiy shahar 8-IATCHO'IT maktabi o'qituvchisi*

Annotatsiya: Ushbu maqolada Boshlang'ich ta'limda innovatsion texnologiyalar samarali foydalanish haqida ma'lumotlar berilgan.

Kalit so'zlar: maktabgacha ta'lim, zamonaviy texnologiyalar, ta'lim tizimi, samarali yo'llar, o'qituvchi, usullar.

O'zbekiston ta'lim tizimini federal davlat ta'lim standartiga muvofiq

modernizatsiya qilish bo'yicha yo'riqnomalar - mavjudlik, sifat, samaradorlik maktabgacha ta'limga qo'yilgan talablarni oshiradi. Bolaning rivojlanish darajasi o'qituvchi va umuman butun ta'lim tizimining ish sifatining o'lchoviga aylanadi.[4] Shu sababli, federal davlat talablariga muvofiq maktabgacha ta'lim muassasasida bolaning shaxsini har tomonlama rivojlantirish muammolarini hal qilishni ta'minlaydigan samarali ish shakllarini topish muammosi juda dolzarbdir. Maktabgacha ta'lim o'qituvchisi esa keng ko'lamli zamonaviy texnologiyalarni yo'naltirishi kerak. Innovatsion texnologiyalar - zamonaviy ijtimoiy-madaniy sharoitlarda bolaning shaxsiy rivojlanishidagi dinamik o'zgarishlar tufayli ijobiy natijaga erishishga qaratilgan usullar, usullar, o'qitish usullari, ta'lim vositalari tizimi. Pedagogik innovatsiyalar ta'lim va tarbiya jarayonlarini o'zgartirishi yoki takomillashtirishi mumkin. Innovatsion texnologiyalar pedagogik faoliyat jarayonida o'z samaradorligini isbotlagan ilg'or ijodiy texnologiyalar va ta'limning stereotipik elementlarini birlashtiradi [1].

Pedagogik texnologiya tushunchasiga quyidagilar kiradi:

- kontseptual asos;
- o'qitishning mazmun qismi (o'quv maqsadlari va o'quv materialining mazmuni);[5]

- texnologik qism (ta'lim jarayonini tashkil etish; o'quv faoliyatining usullari va shakllari; o'qituvchi ishining usullari va shakllari; diagnostika).

G.K.Selevkoning so'zlariga ko'ra, har qanday pedagogik texnologiya ba'zi bir asosiy metodologik talablarga (texnologik mezonlarga) javob berishi kerak [2].Kontseptuallik ta'lim maqsadlariga erishish uchun falsafiy, psixologik, didaktik va ijtimoiy-pedagogik asoslashni o'z ichiga olgan ma'lum bir ilmiy kontseptsiyaga tayanishni nazarda tutadi. Mustahkamlik tizimning barcha xususiyatlarining mavjudligini o'z ichiga oladi: jarayonning mantiqiyliqi, uning barcha qismlarining aloqasi, yaxlitligi.

Boshqarish imkoniyati diagnostika maqsadlarini belgilash, rejalashtirish, o'quv jarayonini loyihalash, bosqichma-bosqich diagnostika, natijalarni tuzatish uchun vositalar va usullarni o'zgartirish imkonini beradi. Samaradorlik iqtisodiy samaradorlikni anglatadi, ma'lum bir o'rganish standartiga erishish kafolati. Qayta ishlab chiqarish pedagogik texnologiyani bir xil turdagi boshqa ta'lim muassasalarida, boshqa fanlar tomonidan qo'llash (takrorlash, ko'paytirish) imkoniyatini nazarda tutadi.

G.K. Selevko tomonidan amalga oshirilgan pedagogik texnologiyalar tahlili asosida maktabgacha ta'lim tizimida qo'llaniladigan quyidagi texnologiyalarni ajratib ko'rsatish mumkin: rivojlantiruvchi ta'lim texnologiyalari, muammoli ta'lim texnologiyalari, o'yin texnologiyalari, kompyuter (axborot) texnologiyalari. Muammoli ta'lim texnologiyasi O'quvchilarning bilim faolligini, ijodiy mustaqilligini rivojlantirish izchil va maqsadli.[3] Talabalar uchun kognitiv vazifalarni rag'batlantirish, ularni hal qilishda talabalar faol bilimlarni o'zlashtiradilar. Qidiruv usullari; kognitiv vazifalarni qo'yish.Rivojlantiruvchi ta'lim texnologiyasi Shaxs va uning qobiliyatlarini rivojlantirish O'quv jarayonini

shaxs salohiyatiga yo'naltirish va ularni ro'yobga chiqarish O'quvchilarni turli faoliyatga jalb qilish. O'yin pedagogik texnologiyalar Bilim, ko'nikma, ko'nikmalarni o'zlashtirishning shaxsiy-faol xarakterini ta'minlash; qobiliyatlari O'quv ma'lumotlarini izlash, qayta ishlash, o'zlashtirishga qaratilgan mustaqil bilim faoliyati O'quvchilarni ijodiy faoliyatga jalb qilishning o'yin usullari. Pedagogikani o'qitishda axborot texnologiyalari - bu maxsus texnik axborot vositalaridan (kompyuter, audio, video) foydalanadigan barcha texnologiyalar. Ta'limda kompyuterlar keng qo'llanila boshlandi, "kompyuterni o'qitish texnologiyasi" termini paydo bo'ldi.[1] Kompyuter texnologiyalari dasturlashtirilgan o'qitish g'oyalarini rivojlantiradi, zamonaviy kompyuterlar va aloqa vositalarining noyob imkoniyatlari bilan bog'liq mutlaqo yangi, hali o'rganilmagan texnologik variantlarni ochadi. Kompyuter (yangi axborot) ta'lim texnologiyalari - bu kompyuter orqali o'quvchiga ma'lumot tayyorlash va uzatish jarayonlari. Interfaol doskaga ega bo'lgan sinflar maktabgacha yoshdagi bolalar bilan ishlashning bir nechta variantlarini o'z ichiga oladi: Bolalar interfaol doskaga navbat bilan yaqinlashadilar va kerakli harakatlarni bajaradilar (rasm chizish), kerakli ob'ektni siljitish va hokazo). Bir vaqtning o'zida bir nechta bolalar interfaol doska bilan ishlaydi (2-3 bola), masalan, marker, stilus yoki interfaol o'chirgich vositasi bilan. Bitta maktabgacha tarbiyachi doskada turadi va boshqa ishtirokchilar uning harakatlarining mumkin bo'lgan variantlarini taklif qilishadi (katta maktabgacha yoshda). Bitta bola mustaqil ravishda doskada topshiriqni bajaradi. Stolda o'tirgan bolalar doskada turgan bolaga (katta maktabgacha yoshdagi) topshiriq berishadi. Kichik va o'rta guruhlarda bolalar o'qituvchi tomonidan berilgan topshiriqlarni bajaradilar, katta va tayyorgarlik guruhlarida esa bolalar mustaqil ravishda harakatlarni o'ylab topishlari yoki nima qilish kerakligini taxmin qilishlari mumkin. O'qituvchi qaysi ish variantini tanlashi, kelgusi darsning maqsad va vazifalariga bog'liq. Yosh guruhlarda ob'ektlarni saralash, tasniflash uchun interfaol didaktik o'yinlardan foydalanishingiz mumkin, masalan, sabzavotlarni taxtaning bir tomoniga, mevalarni esa boshqa tomoniga qo'ying. Yosh guruh uchun yana bir misol - o'tloq o'simliklarini o'rganish darsi. Bolalar doskaga navbatma-navbat kelib, undagi o'tlarning o'sish jarayonini (pastdan yuqoriga) tasvirlaydilar. Bu maysazor hosil qiladi. Keyin siz gullarni tugatishni taklif qilishingiz mumkin (o'quvchilar navbat bilan kelib, gulni poyaga bo'yashadi). Matematika darslarida natijalar vizual materiallardan foydalanganda samaraliroq bo'ladi: bolalar ekranda geometrik shakllarni harakatlantirishi, ob'ektlarni hisoblashi va hokazo. Interaktiv texnologiyalar yordamida katta yoshdagi maktabgacha yoshdagi bolalar uchun o'qish va yozishni o'zlashtirish osonroq bo'ladi (ekrandagi rasmlarni so'zdagi qattiq yoki yumshoq tovushga qarab guruhlash, diagramma yordamida so'zdagi tovush o'rnini aniqlash - boshi, o'rtasi yoki oxiri va boshqalar). Kexsa maktabgacha yoshdagi bolalarda kvest sifatida o'tkaziladigan sayohat o'yinlari katta qiziqish uyg'otadi. Masalan, Baykal ko'li sayohati o'yinida bolalar vazifalarni bajarishlari ("Raqamlarni tartib bilan taqsimlang va biz nima bo'lishini

bilib olamiz") va "sayohat"ida davom etadigan marshrut xaritasini o'z ichiga oladi (birinchi stansiya tarix, ikkinchi stansiya - yovvoyi tabiat va boshqalar). Ko'lining go'zal manzaralari bilan rang-barang taqdimot bolalarda yorqin taassurot qoldiradi. Katta va tayyorgarlik guruhlarida har bir bola shaxsiy kompyuterdan foydalanishi mumkin, masalan, o'quv o'yinlarida, individual topshiriqlarni bajarish. Bunday mashg'ulotlar 4-8 kishidan iborat kichik guruhlarda o'tkazilishi kerak. O'quv o'yinlari va dasturlari butunlay boshqacha bo'lishi mumkin: chet tillarini o'rganishda yordam berish, ijodkorlik, matematik qobiliyatlarni rivojlantirish va hokazo. Dars 3 bosqichda tuzilishi kerak: Kirish qismi, unda siz kelgusi ish, tanlovlar yoki topishmoqlar haqida suhbatlar o'tkazishingiz mumkin. va hokazo. Bolalar vazifalarni bevosita kompyuterda bajaradigan asosiy qism. Yakuniy qism, unda bajarilgan harakatlar to'g'risida xulosalar chiqariladi, material belgilanadi. Bu rasm chizish, ko'rgazmaga tayyorgarlik ko'rish va hokazo bo'lishi mumkin Ko'zlar uchun gimnastika ham taranglikni bartaraf etish uchun kerak. Sanitariya me'yorlariga ko'ra, maktabgacha yoshdagi bolaning bir dars davomida kompyuterda uzluksiz ishlash muddati 5 daqiqadan oshmasligi kerak.

Xulosa. Shunday qilib, yuqoridagilarni hisobga olgan holda, zamonaviy turmush sharoiti maktabgacha yoshdagi bolalarni ta'lim va tarbiyalashda innovatsion yondashuvlarni talab qiladi, degan xulosaga kelishimiz mumkin. Ushbu texnologiyalar bolaning qobiliyatlarini maqsadli ravishda rivojlantiradi, fikrlashni ozod qiladi, mustaqil tanlov qilishga va zamonaviy jamiyat sharoitlarini qabul qilishga qodir bo'lgan kichik fuqarolarni voyaga yetkazishga yordam beradi.

Foydalanadigan adabiyotlar

1. Ziyamammedov, Bo'ri, Mamarajab Tojiyev. Pedagogik texnologiya-zamonaviy o'zbek milliy modeli. Toshkent. 2009
2. Azizxo'jayeva N. N. pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. Toshkent. 2006.[3]
3. Abduqodirov A.A., Begmatova N.X. Ta'lim muassasalarida multimedia texnologiyasidan foydalanish uslubiyoti (Uslubiy qo'llanma)- Qarshi: 2011.
4. Tolipov O. Usmonboyeva M. Pedagogik texnologiyalarning tatbiqiy asoslari. Toshkent Fan 2006
5. www.ziyonet.uz

MAKTABGACHA VA BO'SHLANG'ICH TA'LIMDA INNOVATSION TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH USULLARI

Toshboyeva G.A.,

Navbahor tumani 19-umumiy o'rta ta'lim maktabi o'qituvchisi

Annotatsiya: Boshlang'ich ta'limda innovatsion texnologiyalarni tadbiq etishda bolani o'qishga rag'batini uyg'atish, savodxonlik, turli ma'lumotlar bilan ishlash, asosiy matematik amallarni bilish, ularni kundalik hayotda qo'llay olish,

mantiqiy, ijodiy fikrlash, o'z-o'zini bo'shqarish, jamoda o'zini tuta bilish, yozma va og'zaki muloqat madaniyatini egallashdir

Kalit so'zlar: Innovatsion taraqqiyot yo'li, bilimlarini hayotda qo'llay olish, mantiqiy, ijodiy fikrlash, o'z-o'zini bo'shqarish, so'z boyligi.

Mamlakatimiz innovatsion taraqqiyot yo'lida shiddat bilan rivojlanib borayotgan bir davrda, kelajagimiz davomchilari bo'lgan yosh avlodni tarbiyalashda Boshlang'ich sinf o'qituvchilarining asosiy maqsadi, bolani o'qishga rag'batini uyg'atish, savodxonlik, turli ma'lumotlar bilan ishlash, asosiy matematik amallarni bilish, ularni kundalik hayotda qo'llay olish, mantiqiy, ijodiy fikrlash, o'z-o'zini bo'shqarish, jamoda o'zini tuta bilish, yozma va og'zaki muloqat madaniyatini egallashdir. Darslarni nechog'li qiziqarli, foydali, samarali tashkil etish bu bizning ijodkorligimizga, tashabbuskorligimizga bog'liq.

Shu sababli biz o'qituvchilar zamon bilan ham nafas bo'lishimiz, o'z kasbiy mahoratimizni doimiy tarzda oshirib, ilg'or pedagogik texnologiyalarning izchil metodlari, didaktik o'yinlar mohiyatini to'liq anglash, uni o'z darslarida mohirona foydalanishni tahoza etadi. Bo'shlang'ich sinflarda o'qitishning innovatsion metodlarini qo'llash usullaridan biri - bu o'yindir.

O'yin-bola hayotining uzviy qismidir. O'yin orqali bola atrof -muhit, tabiat hodisalari, manzaralari, buyumlari, o'simliklar, hayvonlar dunyosi bilan tanishadi.

Bo'shlang'ich ta'lim davrida o'quvchilarning aqliy va jismoniy faoliyatini tashqil qilishda o'yinlar alohida ahamiyatga ega. O'yinlar o'quvchilar aqlini charxlaydi, so'z boyligining osishi, og'zaki nutqining rivojlanishida, mukammal inson bo'lib kamol topishda g'oyat katta tarbiyaviy ta'sir kuchga ega.

O'yinlar jarayonida, o'quvchilar o'in qoidalariga qat'iy rioya qilishga o'rganadilar, inoqlik his-tuyg'ulari, dunyoqarashlari shakillanib boradi. Ayniqsa, o'yin jarayonida ularning idroki, zehni, xotirasi, bilim olish ishtiyoqi va ehtiyoji mustahkamlana boshlaydi, ziyrakligi, diqqati, topqirligi ortib boradi. O'quvchilarning iste'dodi, ijodiy qobiliyati namoyon bo'la boshlaydi.

Maktab ostonasiga ilk qadam qo'ygan jajji o'quvchi undan qat'iy -intizomni talab etuvchi muhitga tezgina moslashib, kirishib keta olmaydi, o'zini ushbu muhitda yolg'iz his etadi. Shuning uchun kichik yoshdagi o'quvchilarning faoliyat turidagi o'zgarishlarga moslanuvchanligini samarali hal etish uchun, avvalo, uning 6-7 yoshlik davrini, maktabgacha yosh davridan maktab yoshiga o'tish davri sifatida metodik jihatdan ta'minlash, ta'lim olishga puxta tayyorlash talab etiladi.

Ta'lim jarayonida o'yinlar o'quvchilarning yosh xususiyatiga ko'ra tashkil etilishi kerak. Bu esa ularga bilim berishni yengillashtirishga, ko'rgazmalilikni ta'minlashga qaratilgan bo'lib, o'quvchilarni toliqtirnaslik, zeriktirmaslik imkoniyatini yaratadi.

Ta'limning o'yinli faol texnologiyalari zahirida o'quvchining maktab ta'lim-tarbiyasiga hadiksirab qarashdan, o'quvchi ko'rsatmalarini aynan takrorlashdan xalos etish, uni ta'lim jarayonining faol sub'ektiga aylantirish g'oyasi yotadi.

Qiziqarli materiallar, ayniqsa, o'zlashtirishning dastlabki bosqichlarida

sezish asosini yaratish uchun muhim hisoblanadi. Ular bevosita ta'lim maqsadiga xizmat qiladi. Shuningdek, ushbu materiallardan foydalanish o'quv materialini o'zlashtirishdagi qiyinchiliklarni bartaraf etadi. Qiziqarli savollar, ko'rgazmali vositalar, hazil topshiriklar, kutilmagan vaziyatlar o'quvchilarning aqliy faoliyat samaradorligini oshirib topqirlikka undaydi.

Xususan, "O'ylab top", "Estafeta", "Sonni top", "Kim chaqqon", "Davom ettir", "Zanjir", "Tez javob", "Zinnama- zina", "Video topishmoq", "Baliq ovi", "Mozaika", "Topib o'qi" o'yinlardan foydalanish maqsadga muvofiqdir.

O'yinlarni qo'g'irchoqlar, o'yinchoqlar, rasmlar, va tarqatmalar, turli geometrik shakllardan foydalanish o'quvchilarning faolligini, qiziqishini oshiradi. O'yinlar maqsadiga ko'ra 4 omilni o'z ichiga oladi.

1. O'yinning vazifasi. 3. O'yinning harakati.

2. O'yinnig qoidasi. 4. O'yinning yakuni.

Har bir o'yinni bo'shlanishidan oldin o'quvchilarga o'yinning qoidasi, mazmuni, yakuni nimadan iborat ekani o'qituvchi tomonidan tushuntiriladi. O'quvchilar uni tushunib, anglab, shu asosida harakat qiladilar.

Shunday qilib, matematika, ona tili, o'qish, tabiatshunoslik, odobnoma darslarida qiziqarli materiallardan, turli didaktik o'yinlardan foydalanish o'quvchilar faolligini oshiradi, ularning aqlini charqlaydi, mantiqiy fikrlashga o'rgatadi, diqqatini bir joyga to'playdi, o'rganilayotgan mavzularni yaxshiroq o'zlashtirish imkonini beradi, o'quv jarayonini boshqarish uchun puxta zamin yaratadi.

БАСТАУЫШ ТӘЛІМ МАТЕМАТИКА САБАҚТАРЫНДА ҮЛЕС ПЕН БӨЛШЕК ТАҚЫРЫБЫН ИННОВАЦИЯЛЫҚ ТҮРҒЫДАН ҰЙЫМДАСТЫРУ ӘДІСТЕМЕСІ

Жураева Г.,

*Кенимех ауданы 28-санды жалпы орта білім беру
мектебінің оқытушысы*

Сабақ мақсаты: 1.Бөлшекті – бүтіннің бір не бірнеше бөлігі және екі натурал санның бөліндісі ретінде түсіну. 2. Үлес,бөлшек туралы білетіндерін өмірмен байланыстыру.

Тірек сөздер: Бөлшек- сөзі «бөлу» етістігінен шыққан – бөлу, бөліктерге бөлу деген мағына береді.

Бөлшекті қатесіз оқиды; Ақпаратты сызбаға түсіреді. Сабақта диалог/жазу үшін пайдаланылатын тіл. -Фигура қанша тең бөлікке бөлінген?

-Қанша бөлігі боялған?

-Қай бөлігі боялмаған? Қай бөлігі үлкен (кіші)?

-Бөлшектің алымы нені көрсетеді?

-Бөлшектің бөлімі нені көрсетеді?

Пәнаралық байланыстар: Бөлшектің жазылу тәртібін сақтауда қазақ тілі пәнімен байланыс пайда болады. Бөлшектерді құру барысында өмірмен байланыстыру барысында табиғи пәнмен байланыс пайда болады. «Бөлшек» сөзі

«бөлу» етістігінен шыққан – бөлу, бөліктерге бөлу деген мағына береді.

Практикалық жұмыс: Үстел үстінде түрлі-түсті қағаздан қиылған геометриялық фигуралар (дөңгелек, шаршы) және қайшы бар. Барлық тәсілдерді біргелікте бір мезгілде орындалады.

– Дөңгелекті екі бөлікке кесеміз.

– Бір бөлігін көрсетіңіз, оның атын жазыңыздар. – Шеңбердің екінші бөлігін басқаша қалай атайды? (*Жарты*)

– Шаршыны алыңыздар. Оны 4 бөлікке бөліңіздер.

– Екі ширек бөлігін көрсетіңіздер. Жазыңыздар.

Шаршыда неше ширек бөлік бар? – 4

Бөлшектердің шығу тарихы туралы Бөлшектердің қазіргі мағынасы өз бастауын Ежелгі Үндістерден алады; оны арабтар да қолдана бастады, ал оларды XII–XIV ғасырларда еуропалықтар қолданысқа енгізді.

Бөлшектерді алғашпайдалана бастаған кезде бөлшек сызығы қолданылған жоқ. Тек 300 жылдай бұрын уақыттан кейін ғана бөлшек сызығы жиі қолданыла бастады. Ең алғаш бөлшектің қазіргі түрін қолданып, оны 1202 жылы тарата бастаған еуропалық ғалым, италияндық саудагер, саяхатшы, қалалық хатшы Фибоначчидің баласы – Леонардо Пизанский. Ол «бөлшек» сөзін енгізді. «Алым» мен «бөлім» атауларын XIII ғасырда грек монахи, оқымысты-математик – Максим Плануд енгізді.

Тыңдаушылардың назарын аударып, зейінін шоғырландыруды «Шапалақ» әдісімен жүргізу.

Кім мені есітіп тұр? – 1 шапалақ

Кім мені көріп тұр? – 2 шапалақ

Кім мені естіп те тұр, көріп те тұр? – 3 шапалақ

Жағымды психологиялық ахуал туғызу. Тыңдаушылар кезек - кезек саусақтарын жұбының саусақтарына тигізе отырып, бас бармақтан бастап орындайды.

Сізге (1 – бас бармақтарын тигізу)

Табыс (2 - балан үйрек)

Шаттық (3 - ортан терек)

Қуаныш (4 - шылдыр шүмек)

Тілеймін (5 - кішкене бөбек)

Сә-ле-мет-сіз бе?! (жұбымен алақандарын шапалақтау)

Бөлшек -Арифметикада – бірліктің (бір бүтіннің) бірнеше тең үлестерінен құралған сан. Ол (немесе м/н) белгісімен өрнектеледі, мұндағы м – бөлшектің алымы, ол бірліктен алынған үлес санын көрсетеді, ал н – бөлшектің бөлімі, ол бірліктің тең бөлікке бөлінгендігін көрсетеді. Бір санды екінші санға бөлгеннен шығатын сан бөлінді деп аталады. Алымы бөлімінен кіші бөлшек дұрыс бөлшек деп, ал алымы бөліміне тең не одан үлкен бөлшек бұрыс бөлшек делінеді. Бөлімі 10 санының бүтін дәрежесі болатын бөлшек ондық бөлшек делінеді. Оның бөлімінде қанша нөл болса, алымының оң жағынан сонша цифр (орын) үтір арқылы ажыратылады. Бөлшек туралы алғашқы түсінік ежелгі Вавилонның ескілікті жазуларында кездеседі. Вавилондағы “сексагезимал бөлшек” деп аталатын, яғни бөлімі 60тың дәрежесі болатын бөлшектің ежелгі арифметикада ерекше маңызы болған. Бірлікті 60 және $3600 = 60^2$ үлеске бөлу әдісі қазіргі кезге

дейін сақталған. Мысалы, сағат не градус 60 минутқа, ал әрбір минут 60 секундқа бөлінеді. Бөлшекке амалдар қолдану әдісі Мысырдағы Ахмес папирусында (б.з.б. 2000-1700 ж.) кездеседі.

Онда бөлшекті тек түрінде ғана болады деп есептеп, кез келген бөлшекті өзара тең бөлшектердің қосындысы түрінде жазуды ұсынған. Мысалы, бөлшектің осы заманғы белгіленуі ежелгі үнділерде пайда болған. Тапсырма: <https://twig-bilim.kz/> сайтына кіріп, математика бөліміндегі «Мысырлықтар және бірлік бөлшектер» фильмін қарау. Фильмде сіз мысырлықтарға бөлшекті сандардың күрделі жүйесін қолдануға негіз болған аңызбен танысасыздар.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Inoyatov U.I., Muslimov N.A., va boshq. Pedagogika: 1000 ta savolga 1000 ta javob. Toshkent.: Ilm-Ziyo, 2012
2. Matematika (1-sinf). Turon iqbol. 2018 yil 160 bet. O'quv qo'llanma
3. Jumayev M., YUldasheva M, Mingbayeva B., Mamatova G. Boshlang'ich ta'lim fanlarini o'qitish metodikasi moduli bo'yicha O'QUV-USLUBIY MAJMUA – T.: “Nizomiy nomli TDPU huzuridagi XTXQTMOHM” 2017
4. O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi vazirligi: www.uzedu.uz.

1-2 СЫНЫПТАРДАҒЫ АНА ТІЛІ ЖӘНЕ ОҚУ САУАТТЫЛЫҒЫ САБАҚТАРЫН ҰЙЫМДАСТЫРУ ҚҰРЫЛЫМЫ

Алибаева Л.,

Кенимех ауданы 34-санды жалпы орта білім беру мектебі оқытушысы

Аннотация: заманауи сауаттылықтың маңызы, сауаттылықты зерттеушілердің ой-пікірлері, әдеби тіл нормаларын, яғни емле мен тыныс белгілерін сақтау.

Тірек сөздер: ана тілі мен сауаттылық, сауат ашу, көркем шығарма, әдебиеттер үлгісі, ана тілі бағдарламасы.

Annotatsiya: zamonaviy savodxonlikning ahamiyati, savodxonlik tadqiqotchilarining fikrlari, adabiy til me'yorlariga, ya'ni imlo va tinish belgilariga rioya qilish.

Tayanch so'zlar: ona tili va savodxonligi, savodxonlik, adabiy asar, adabiyot namunasi, ona tili dasturi.

Сауаттылық деп - халық арасында ең болмағанда бір жолмен оқу және жазу қабілеті, негізгі сөздіктер мен оқу құралдарының анықтамаларында көрініс тапқан ұғым деп түсініледі. Дегенмен, 1980 жылдардан бастап сауаттылықты зерттеушілер оқу мен жазуды кез келген нақты құбылыстан бөлек дағдылар ретінде анықтай бастады және оқу мен жазудың әрқашан белгілі бір контексте және онымен байланысты құндылықтармен байланысты болатын күрделі тәсілдеріне баса назар аудара бастады. бұл контекст елемейді. Сауаттылық әрқашан әлеуметтік және мәдени элементтерді қамтиды деген көзқарас көрініс табады. «Сауаттылық – баспа және жазба материалдарды пайдалана отырып, анықтау, түсіну, түсіндіру, құру, қарым-қатынас жасау қабілеті». Бұл әртүрлі контексттерге байланысты.

Заманауи сауаттылықтың «әлеуметтік тәжірибелердің контексттендірілген жиынтығы» ретіндегі фокусы жеке адамдардың оқу және жазу тәжірибесі олардың мәдени, саяси және тарихи контексттері өзгерген сайын олардың өмір бойы дамып, өзгеретінін түсінуді көрсетеді. Мысалы, сауаттылық: «Оқу, жазу

және ақпаратты пайдалану, ақпаратпен жұмыс істеу, идеялар мен пікірлерді білдіру, шешім қабылдау және мәселелерді отбасы мүшелері, жұмысшылар, азаматтар және өмір бойы білім алушы ретінде шешу» деп анықталады.

Бастауыш сыныптарда ана тілі мен оқудың маңызы зор. Бұл сабақтарда бастауыш сынып оқушылары сауатты оқу мен жазуды үйренеді, ауызша және жазбаша сөйлеу ережелерін меңгереді. Ана тілі мен оқу саласындағы дағдылар (сөйлеу, оқу және жазу дағдылары) оқушылардың оқу-тәрбие жұмысының қажетті шарты мен құралы болып табылады. Оқушы оқу дағдысын меңгерумен қатар, ең алдымен ана тілін меңгеруі керек, өйткені ана тілі – білім мен зерденің кілті.

Ана тілі кабинеттері басқа пәндерді де оқыту құралы болып табылады: қоғам тарихы мен жаратылыстану пәндері ана тілі арқылы оқытылады. Сондықтан баланың жалпы дамуына, білімге, еңбекке деген құштарлығын оятуда ана тілі мен оқу сауаттылығы сабағының алатын орны ерекше. Көркем әдебиетті, газет-журналдарды оқыған бала бойына ең жақсы қасиеттерді тәрбиелеп, мінез-құлық мәдениетін игереді. Бастауыш сыныптарда ана тілі басты орынды алатындықтан, әрбір оқушының ана тіліне деген қызығушылығын, сүйіспеншілігін арттыру қажет. Бастауыш сыныптардағы ана тілі сабағының түрлері мен мазмұны төмендегідей мыналарды қамтиды:

1. Оқу, жазу, грамматикалық материалды оқу, бақылау және қоғамдық іс-әрекетке байланысты оқушылардың ауызша және жазбаша сөйлеуін дамыту.

2. Бірінші сыныпқа баратын балаларға, яғни оларға сауат ашу бастауыш оқу мен жазуды үйрету, бұл дағдыларды меңгеруге айналдыру.

3. Әдеби тіл нормаларын, яғни емле мен тыныс белгілерін сақтау. Сауатты жазуға, дұрыс айтылуға, сөйлеуге, мәнеріне үйрету, элементтерді иемдену.

4. Грамматика, фонетика, лексикологиядан теориялық материалдар оқу, тілден ғылыми ұғымдарды қалыптастыру.

5. Өнер, ғылыми және халықтық және басқа әдебиеттер үлгісімен таныстыру, оларда көркем шығарманы қабылдау қабілетін дамыту.

Бұл міндеттердің барлығы бастауыш сыныптарда ана тілі пәні арқылы шешіліп, ана тілі бағдарламасында көрініс табады. Бағдарлама білім беру пәнінің мазмұны мен көлемін, сондай-ақ осы пән бойынша білім, дағды және біліктілік деңгейіне қойылатын негізгі талаптарды айқындайтын мемлекеттік құжат болып табылады. Мұғалімдер мен оқушылар бағдарлама талаптары бойынша жұмыс істейді. Бұл оқу бағдарламасы ана тілін және оқуды түсіну дағдыларын дамытуға бағытталған. Оның айтуынша, ана тілі мен оқу сауаттылығы ғылымы тек оқу пәні ретінде қарастырылмайды. Бұл жағдайда тіл бүкіл болмысты: табиғатты, қоғамды, ғылымдарды, болмысты түсіну және тану құралына айналады. Ана тілі ғылымы мен оқу сауаттылығын меңгеру барысында оқушы тілді әртүрлі қоғамдық қатынастарда дұрыс, орынды қолдана білуге үйренеді.

Математика, физика, химия, биология, география, экономика, қоғамтану сияқты пәндерді меңгеруде тілдік факторды сезінеді. Көркем мәтінмен жұмыс жасау барысында шығармашылық қабілеттері ашылады, дүниетанымы кеңейеді. Белгілі бір саланың маманы атанған соң мектепте алған білім, білік, дағдыны өзбек тілінде әр түрлі стильде жұмыс істеуге, сөйлеуге, жазуға, өз ойын еркін, әр түрлі бағытта басқаларға әсерлі жеткізуге пайдаланады. қалыптастырады, ең бастысы, терең ойлауды біледі. Бастауыш сыныптарға арналған ана тілі

бағдарламасы екі бөлімнен тұрады:

1. Түсініктеме хат. 2. Негізгі бөлім.

Түсіндірме хатта ана тілі пәнінің рөлі, оның міндеттері, әдістемелік нұсқаулар берілген. Бастауыш білім беру 1-сынып оқу бағдарламасының мазмұны төмендегідей:

1. Дайындық кезеңі (дайындық кезеңіндегі оқу және жазу сабақтары).
2. Әліппе дәуірі (оқу мен жазуға үйрету).
3. Ана тілі.

2-4-сыныптарға арналған «Ана тілі және оқу сауаттылығы» бағдарламасы оқушының жас ерекшеліктеріне және сәйкес сөйлеу қажеттіліктеріне негізделген. Бастауыш сыныптардың оқу сабақтарының өз мәні, мақсаты және міндеттеріне сай білім беру жүйесінде алатын орны ерекше. Неліктен оның сауаттылық пен адамгершілік-тәрбиелік тәрбиенің негізі? Оқушы бірінші рет оқу сабақтарында мәтінді дұрыс, жылдам оқу, түсіну, мазмұнын меңгеру қабілеттерімен бетпе-бет келеді. Оқу сабақтары арқылы оқушылардың Мемлекеттік білім стандарты (МБСБ) талабы бойынша игерілуі күтілетін оқу дағдылары мен білімдерін меңгеруге жол ашылады. Дәл оқу тәрбиесінде адамның өзін, екіншіден, дүниені тануға деген талпынысы жанданады. Оқу сабақтары оқушыларды буын, сөз, сөйлеммен таныстыру, сурет бойынша әңгімелеу түрінде ұйымдастырылса, оқу техникасын меңгергеннен кейін белгілі бір тақырыптарды оқу тандап алынған көркем, ғылыми, көпшілік мәтіндер негізінде жүзеге асырылады. мәнерлеп оқу сабақтарының жетекші ерекшелігі – оқушылардың сауаттылығын қамтамасыз ету және оларды ұлттық идеология негізінде жоғары адамгершілік құндылықтар рухында тәрбиелеу. Бастауыш сыныптардың мәнерлеп оқу сабақтарында оқытылатын шығармалардың пәндік аясы біршама кең, олар табиғат-ана, жыл мезгілдері, халық ауыз әдебиеті, еңбек сүю, айтулы мерекелер, ұлттық тәуелсіздік, руханият сияқты жалпы тақырыптар аясында.

Бастауыш сыныптардың мәнерлеп оқу сабақтарында оқушылардың оқу дағдысын қалыптастыру және шығарма мәтінімен жұмыс жасау қарастырылады. Бастауыш сыныптарға арналған ДТС және «Ана тілі» оқу бағдарламасындағы оқуға білім беру талаптарын жүзеге асыру, сыныпта оқытуды дұрыс ұйымдастыру, оқыту кезеңдері, принциптері мен әдістері, ең алдымен, озық педагогикалық технологияларды орынды пайдалануға байланысты. Жалпы, бұл оқу сабақтарының алдында қойылатын дидактикалық міндеттеріне мыналар жатады:

1. Оқушылардың жақсы оқу қасиеттері бар: дұрыс, жылдам, саналы, мәнерлі оқуларын қалыптастыру.
2. Оқушылардың кітапты пайдалану, одан қажетті білім алу оқуға үйрету, кітапқа деген сүйіспеншілікті ояту; оларды қарапайым оқырманнан ойлы, шығармашыл оқырман деңгейіне көтеру.
3. Оқушылардың қоршаған орта туралы білімдерін кеңейту және ғылыми дүниетанымдарын байыту және қалыптастыру.
4. Оқушыларды адамгершілікке, эстетикалық тұрғыдан кемелденуге, еңбекке деген сүйіспеншілік рухында тәрбиелеу.
5. Оқушылардың байланыстырып сөйлеуін және әдеби-эстетикалық ойлауын дамыту.

6. Оқушылардың қиялын байыту.

7. Элементарлы әдеби ойларды қалыптастыру.

Бастауыш 1-2 сыныптарда тілдің барлық аспектілерін (айтылым, фонетика, лексика, грамматика, сөзжасам) өзара байланыстыра оқыту ана тілін оқытудағы жетекші ұстаным болып табылады және оны жүзеге асыру оқушылардың тілді тілдік тіл ретінде түсінуіне ғылыми негіз береді. күрделі, дамушы, өзара байланысты құбылыс. Тілдің мәнін мұндай қабылдау құбылыстардың дамуы мен өзара байланысқан бөліктердің құрылымын түсінуге негіз дайындайды.

Жас оқушылардың тілді меңгеру үдерісін қарастыру тілге ғылыми көзқарастың негіздерін қалыптастыру оның маңызды байланыстарын білуге де көмектесетінін көрсетеді. Атап айтқанда, оқушылардың сөздің дыбыстық жағы мен оның лексикалық мағынасы, сөздің морфемалық құрамы мен лексикалық мағынасы, сөздің грамматикалық мағынасы мен белгілі бір сөз табына жататындығы арасындағы байланысы осы мақсатқа қызмет етеді. сияқты нәрселерді үйренеді Бұл байланыс тілдің фонетикалық, лексикалық, сөзжасамдық және грамматикалық жақтарының өзара байланысын сипаттайтын жалпы байланыстардың ерекше түрі. Оқушылардың мінездемелік байланыстарын түсіндіру тек тілді меңгеру тұрғысынан ғана емес, олардың дүниетанымын қалыптастыруда да үлкен маңызға ие екенін айта кеткен жөн.

Тіл үйретуде оқушылардың өмірлік тәжірибесіне сүйену маңызды. Мұғалім теориялық жалпылауды қажет ететін дәлелдемелік материалдарды жинау кезеңінде де, алған білімін практикада қолдану кезеңінде де баланың өмірлік тәжірибесі мен сөйлеу тәжірибесіне сүйенеді. Тіл білімін зерделеу нәтижесінде оқушылардың сөйлеу әрекетінің сапасы өзгереді, саналылығы артады. Тіл үйренуді өмірмен байланыстыру дүниенің материалдылығын түсінуге негіз жасайды. Сонымен қатар, ана тілі сабағының басты міндеттерінің бірі – оқушылардың өз ойын ауызша және жазбаша түрде дұрыс, анық жеткізе білу қабілетін дамыту.

Ана тілін оқыту барысында мектептің 1-2 сыныптарында ана тілін оқытуға негіз болатын материал ерекше құнды. Материалдың идеялық бағыты мен көркемдік мәнерлілігі оқушылардың ой-өрісіне, сезіміне әсер етіп, қоршаған орта туралы білімдерін кеңейтіп, тіліне, оны жасаған ұлтқа деген қызығушылықтарын арттырып, оқушылардың жалпы даму деңгейін жоғарылатады. олардың жеке қасиеттері мен дүниетанымын қалыптастыру көрсетеді. Кейінгі жылдары мектепте ана тілі оқулықтары мен мұғалімдер пайдалану үшін жарияланған оқу құралдарының мазмұнына қойылатын талаптар: материалдың негізгі критерийі – мәтіннің және жеке сөйлемдердің танымдық құндылығы, лексикалық-стильдік дәлдігі, тақырыптық алуандығы, өмірдің әр түрлі аспектілерімен байланысы, мәтіндердің идеялық-тақырыптық бағыттылығы, жас студенттерге сәйкестігі.

Сонымен, тіл үйрену процесінде кіші мұғалімнің әдістемелік тәсілі, оқушылардың игеретін қоғамдық құбылыс ретінде дамитын тіл туралы білім кешені, оқушылардың игеретінін білу тәсілі, тіл үйренудің тәрбиелік, дүниетанымдық негізі - материалдың саяси-көркемдік құндылығы шешуші әсер етеді.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Касимова К., Матжонов С., Гуломова Х., Йолдошева Ш., Сариев Ш. «Бастауыш

сыныптарда ана тілін оқыту әдістемесі». - Т.: ТДПУ, 2009 ж.

2. У.Азимова және т.б. 1, 2 сынып «Ана тілі және оқу сауаттылығы» оқулығы. RTM-2021.

3.У. Машарипова және т.б. 3-сынып «Ана тілі» әдістемелік құрал – Ташкент. «Sharq» NMAK 2016 ж.

4.У. Машарипова т.б.4-сынып «Ана тілі» әдістемелік құрал – Ташкент. «Sharq» NMAK 2016 ж.

5. Г.Боймуродова және т.б. 3-сынып «Хрестоматия» әдістемелік құрал Ташкент. «Sharq» NMAK 2016 ж.

6. Г.Боймуродова және т.б. 4-сынып «Хрестоматия» әдістемелік құрал Ташкент қаласы. «Sharq» NMAK 2017 ж.

7. Х.Гуломова. «Бастауыш мектепте оқу сабағын ұйымдастыру әдістемесі».

<https://cyberleninka.ru/article/n/baslangich-sinfda-oqish-darslarini-tashkil-etish-metodikasi>

8. Бастауыш білім берудің жаңадан өңделген ұлттық оқу бағдарламасы – 2020 ж.

<https://infourok.ru/boshlang-ich-sinf-ona-tili-fanidan-kompetenziavii-jondashuv-asosedi-te-kuv-dasturi-darslik-metodik-ka-lanmalar-va-ularin-ta-4475236.html>

МАТЕМАТИКА ПӘНІН ОҚЫТУДЫҢ ОЗЫҚ ХАЛЫҚАРЫЛЫҚ ТӘЖІРИБЕЛЕРІ МЕН ПӘНДІ ОҚЫТУҒА ҚОЙЫЛАТЫН ЗАМАНАУИ ТАЛАПТАР

Пиримов З.,

Науаи инновация институты талапкері

Математик сауаттылық– бұл тұлғаның математик пікірлеу мен реал өмірдегі түрлі проблемаларды шешуде оларды математик өрнектеу, қолдау мен сипаттай алу қабілеті болып саналады. Ол оқиғаларды бейнелеу, түсіндіру мен ілгеріден айту үшін математик түсініктер, үдерістер, дәлел мен құралдардан пайдалануды өз ішіне алады. Ол адамдарға математиканың өмірлік маңызын түсіндіруге, негіздеуші пікір білдіруге және де практикалық әрі белсенді пікірлеуші бұқара үшін қажет болған қаулылар қабылдауға жәрдем береді.

Математик сауаттылықтың 1-дәрежесі: қайта тіктеу (қайталау), сипаттау мен есептеулер.

1. Шамалары тең болған екі дөңгелекті және үш дөңгелекті велосипедтер балалар ойыншық дүкенінде сатылуда. Барлық велосипедтер дөңгелектерінің жалпы саны қанша болуы мүмкін?

А) 16; Б) 24; С) 25; Д) 28; Е) 33.

Шешуі: Екі және үш дөңгелекті велосипедтер саны тең болғаны үшін олардың дөңгелектерінің саны 5-ке еселік болуы тиіс. Дұрыс жауап: С.

Оқушыларға берілетін тапсырма үлгілері: Үлестірімелі дидактик тапсырмалар

2. Япониядағы Фуджи “ұйқыдағы” вулкан тауына көтерілу үшін атакты тау есептелінеді. Фуджи тауы тек қана 1 июлден 27 августке дейінгі уақытта адамдар үшін ашық. Шамамен 200 мың кісі қазіргі уақытта Фуджи тауына шығуда. Орташа есеппен Фуджи тауына қанша адам көтеріледі?

3. Зат алмасу интенсивтігі (ЗАИ) тыныс алу, қорыту мен қан айналу жүйесі үшін қажет болатын энергия есептеледі. Бұл көрсеткіш 23°C температуралы

бөлмеде тыныш әрі ояу жатқан адам үшін анықталады.

Төмендегі формула көмегінде әйелдердің зат алмасу интенсивтігі (ЗАИ) анықталады. $ЗАИ = 9.74m + 172.9p - 4.737b + 667.051$

Мұнда ЗАИ - зат алмасу интенсивтігі, килокалорияларда, m – дене массасы, килограммдарда, p – бойының биіктігі, метрлерде, b – жасы, жылдарда.

4. Сатып алушы мезгілге сай бағасы 750 мың сум болған қысқы көйлекті арзан бағамен сатып алу кезінде шегеру құнында 300 мың сумға сатып алды. Сатып алушы неше пайыз қаражатын тежеген?

A) 60%; B) 150%; C) 90%; D) 87,5%; E) 78,5%

Шешуі: Шегеру құны мезгілге сай құннан $(750000 - 300000 = 450000)$ 450 мың сум кем болғандығы себепті, бұл айырмашылық мезгілге сәйкес бағаның неше пайызын табу керек болады, яғни 450000 саны 750000 дің неше пайызын құрастыруын табамыз. Дұрыс жауап: A.

5. Үш дос саяхатқа аттанды және шатыр сатып алуға келісті. Олардың бірі шатыр құнының 60% ын, екіншісі құнының қалған бөлегінің 40 % ын, ал үшіншісі болса – соңғы 30 долларын төледі. Шатыр қанша тұрады?

A) 120 доллар; B) 150 доллар; C) 90 доллар; D) 125 доллар; E) 100 доллар.

Шешуі: Шамалап көреміз, шатырдың құны x доллар болсын. Онда олардың біріншісі: $0,6x$ екіншісі: $- 0,4x \cdot 0,6 = 0,16x$, үшіншісі $x - (0,6x + 0,16x) = 0,24x$ доллар төлеген. Шартына орай, үшінші дос 30 доллар төлеген. Демек, $0,24x = 30$ немесе $x = 125$. Шатырдың бағасы 125 доллар. Дұрыс жауап: D.

Математик сауаттылықтың 2- дәрежесі: проблеманы шешу үшін қажет болған өзара қатынас пен байланыстарды анықтау.

1.Іскерлік көлемін өркендету үшін екі серік 50 мың доллар ажыратты. Базарда бағалардың өзгеруіне орай біріншісі өзінің үлесін 30 пайызға, екіншісі болса 70 пайызға асырды. Нәтижеде олардың жалпы капиталы 81 мың долларға тең болды. Әрбір серік қанша үлес қосқан? Шешуі: Бұл жағдайды екі айнымалы сызықты теңдеулер системасы түрінде моделдестіру мүмкін. Айтайық, x – бірінші серіктің үлесі, y – екіншісінің үлесі болсын. Бағалардың өсуінен кейін бірінші серіктің үлесі - $1,3x$, екінші серіктің үлесі болса $1,7y$ ке тең болады. Сызықты теңдеулер системасына ие болған: $x + y = 50000$, $1,3x + 1,7y = 81000$. Мұны шешіп, бірінші іскер 13 минг, ал екіншісі болса 68 мың доллар үлес қосқанын табамыз.

2. Үш дос ойын ойнады. Ойынды жүргізуші 1 ден 8 ге дейінгі цифрлармен цифрланған карталарды екі ойыншыға тарқатады. Бірінші ойыншыға 3 еу, ал екіншісіне 5 карта тарқатты. Нәтижеде олардағы карталардың цифрлары қосындысы екеуінде де бірдей болды. Үшінші қатысушы төмендегі пікірлерді айтты: 1) екінші ойыншыда үш карта тақ цифрлы; 2) 2 цифрлы карта екінші ойыншыда; 3) 1 цифрлы карта бірінші ойыншыда емес. Ол ақиқатты айтты ма? Шешуі: Ойыншылардағы карталардың цифрлары қосындысы бірдей болғаны, олар 1 ден 8ге дейінгі барлық сандар қосындысының жартысын құрайтыны мәлім. Демек, олардағы карталардың цифрларының қосындысы $(1+2+3+4+5+6+7+8=36$ жартысы) 18 ге тең. Демек, үш картасы бар бірінші ойыншыда цифрлары 5, 6 және 7 немесе 3, 7, 8 цифрлы карталары болуы мүмкін. Себебі, юаскаша жағдайларда карталардың цифрлары қосындысы 18 ден кіші болады. Онда екінші ойыншыда цифрлары 1, 2, 3, 4 және 8 немесе 1, 2, 3, 5 және

7 немесе 1, 2, 4, 5 және 6 ға тең карточкалар болуы мүмкін. Сөйтіп, бірінші пікір бұрыс, екінші мен үшінші пікірлер дұрыс.

Жауап: 1) Жок, 2) Иә, 3) Иә.

3. Математик жол апаты куәсі болып, төмендегілерді ойлап қалды: Айыпкер автомобилінің цифры төрт таңбалы сан болып, ол 19 ға бөлінеді және 19 санмен аяқталады. Айыпкерді табу үшін автомобиль инспекциясы қызметкерлері неше автомобилді тексеріп шығулары тиіс? Шешу: Айтайық, автомобиль цифры А санынан тұратын болсын. Онда А - 19 саны да 19 ға еселі болады. Екінші тараптан $A - 19 = k \times 19 = bx$ 100 мен 100 сандары өзара жай сандар. Демек, жүздер саны да 19 ға бөлінеді. Мұндай сандар бар жоғы 5 еу: 19, 38, 57, 76 және 95. Демек, тек қана цифры 1919, 3819, 5719, 7619 және 9519 болған Бес автомобилді тексеру тиіс.

Математик сауаттылықтың 3-дәрежесі: математик моделдестіру, қисынды пікірлеу, жалпыластыру және интуиция. 1. А банк 1 долларды 3000 тинор (шартты пұл бірлігі) ға ауыстырып береді және қанша пұлды ауыстырып беруіне қарамастан 7000 тинор пұлды қызмет көрсеткені, яғни ауыстырып бергені үшін алып қалады. Б банк болса 1 долларды 3020 тинорға ауыстырып береді және 1 доллар пұлды қызмет көрсеткені үшін алып қалады. Саяхатшы бұл банктерде белгілі мөлшердегі пұлын ауыстыру - оның үшін айырмашылығы жоқтығын анықтайды. Ол қанша мөлшердегі пұл ауыстырмақшы болды? Шешуі: Саяхатшы банктен x доллар алмақшы болсын. Онда ол мұның ақысына А банкке $(3000x + 7000)$ тинор береді, Б банкке болса $3020(x + 1)$ тинор береді. Шартына орай теңдеу құрастырамыз: $3000x + 7000 = 3020(x + 1)$, Оны шешіп, $x = 199$ екендігін табамыз. Демек, саяхатшы барлығы болып $3020 \times 200 = 60400$ тинор пұлын ауыстырмақшы. Жауап: Саяхатшы 60400 тинорды ауыстырмақшы, мұның үшін ол 199 доллар алады.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Avliyakov N.X., Musayeva N.N. Pedagogik texnologiyalar. – T.: “Fan va texnologiyalar” nashriyoti, 2008
2. Inoyatov U.I., Muslimov N.A., va boshq. Pedagogika: 1000 ta savolga 1000 ta javob. Toshkent.: Ilm-Ziyo, 2012
3. Mutalipova M., Imomov M. Ta’limda ilg’or xorijiy tajribalar moduli bo’yicha o’quv-uslubiy majmua. T.: TDPU, 2017
4. PISA 2012 Assessment and Analytical Framework (mathematics, reading, science, problem solving and financial literacy).
5. <http://www.edunet.uz> – maktablar, o’quvchi va o’qituvchilar sayti.

БАСТАУЫШ СЫНЫПТАРДА ҚАЙТАЛАУ САБАҒЫНДА ҚОЛДАНЫЛАТЫН ӘДІС-ТӘСІЛДЕР

Кулмаханова Н.М.,

Кенимех ауданына қарасты №28 жалпы білім беретін орта мектебі мұғалімі

Қайталау- сабақтың аса көп тараған түрі.

Қайталаудың мақсаты - өткен оқу материалдарының ең негізгі түйінді мәселелерін қайталап пысықтауды, оқушыларды өздігінен қорытынды жасауға

ўйретуді көздейді, мұғалімнің аса жауапкершілікпен ой жіберіп, тыңғылықты әзірлігін қажет етеді.

Қайталау сабақтары не сабақ үстінде, болмаса арнайы ұйымдастырылған сабақ

арқылы өткізіледі. Ол оқу бағдарламасы бойынша көлемі жағынан ірі тақырыптар немесе тарауларды оқып үйренуге байланысты соңында, сол сияқты оқу тоқсанының

және оқу жылының аяғында жүргізіліп отырады.

Мәселен, 4-сыныптың Оқу кітабы оқулығындағы "Күміс қыс" бөлімінде қайталау сабағын әр түрлі тәсілдермен (ауызша, жазбаша, графикалық, жұмыстары және саяхат жасау) ұйымдастыруға болады.

Сабақ соңында мұғалім оның нәтижесін қорытындылап, оқушыларға қосымша тапсырмалар беруі мүмкін. Мұғалім оқушылар біліміндегі басты жетістіктері мен кемшіліктерді басымырақ көрсетіп, келешекте қандай мәселелерге көбірек көңіл бөлу қажеттігіне оқушылардың назарын аударады.

Әр мұғалім жұмыс барысында әдіс-тәсілдерді дұрыс таңдап, тиімді пайдаланғанда ғана көзделген мақсатқа жете алады. Сондықтан осы мәселені ойдағыдай шешіп, екі жақты құбылысты тиянақты жүзеге асыру үшін сабақтарымда мынадай әдіс-тәсілдерді жиі пайдаланамын.

Ойын – бастауыш сыныптарда оқытудың ең тиімді әдісі.

Оқыту мақсатында қолданылатын ойындардың түрлері көп. Ойын - қанағат алу үшін жасалатын іс-әрекет. Оқуда да, еңбекте де ойын элементтерін қолдануға болады.

Сайысты сабақта ойын әдісі арқылы жүзеге асыруға болады

Мысалы: «Кім тез?» санауды қайталайды. Тактада жемістер мен жидектердің суреттерінде сандар жазылып тұрады. Балалар сол сандарды рет-ретімен атап, дауыстап санайды. Бұл ойындар жемістердің атауларын, сандарды қайталауға, тез санауды үйренуге мүмкіндік береді, оқушыларды ынталандырады.

Неміс педагогі Адольф Дистерверг: «Жаман мұғалім ақиқатты өзі айтып береді, ал жақсы оқушының өзін ізденуге жетелейді, ойлауға үйретеді»—деген.

Оқушының ойлау қабілетін, тілін дамытуға игі ықпал ететін, мен жұмысымда қолданатын оқытудың бір түрі сабақта деңгейлік тапсырмаларды қолдану. Деңгейлік тапсырмалар оқушының қазақ тілінен алатын білімін толықтыра отырып, қажетті дағдылар мен біліктердің қалыптасуын қамтамасыз етуіне ықпал етеді.

Деңгейлік тапсырмаларды белгілі бір тақырып біткен кезде, қайталау сабақтарын өткізгенде пайдалану өте ұтымды. Бұл тәсілдің ең маңыздылығы – әр оқушы өз шамасына қарай тапсырманы орындай отырып өзінің нені білетін және білмейтінін толық сезінеді, жолдастарынан қалмау үшін келесі жолы білмегенін біліп алуға тырысады.

Әңгімелесу әдісі білімді жинақтауға оқушылардың теориялық білімдерін қолдану тәсілдерін жүйелеуге бағытталған. Әңгімелесу барысында мұғалім сұрақты бір оқушыға немесе барлық сынып оқушыларына қояды

Бірлескен іс-әрекет арқылы оқушылар өздері еңбектеніп, ойланады.

Білімді жинақтайтын, бекітетін әңгіме оқушылардан теориялық білімдерін, оны қолдану тәсілдерін жүйелеуге бағытталған

Бүгінгі күнде математика пәнін сапалы оқыту ізденістері – пән мұғалімін толғандырып отырған келелі мәселелердің бірі. Сыни тұрғыдан ойлау барысында, оқушы өзі сүріп отырған өмірінің озық өнегесін санасына сіңіреді, функционалдық сауаттылығы артады, басқаның пікірін тыңдауға дағдыланады және өзі де пікір айтуға үйренеді.

Математиканы оқытудың мазмұнын жүзеге асыру үшін жаңа технологияларды тиімді пайдалану кез келген мұғалімнің қажеттілігіне бағытталғанын естен шығармауы тиіс. Математика сабағында оқушылардың өз бетімен білім алу дағдыларын дұрыс қалыптастыру - мұғалім үшін биік шыңға шыққанмен бірдей болмақ және оның алған қамалы деп те айтуға болады. Сондықтан да, тапсырмаларды өз бетінше тексеріп, қорытынды жасай білетін тұлға қалыптастыру мақсатында жаңа технологиялар әдістерін кеңінен қолдану қажеттігі туындайды.

Сол себепті де математика сабағында қолданып, тиімді нәтиже сәтті шыққан белсенді әдіс –тәсілдеріммен бөлісуді жөн санадым.

Мысалы , бірінші 4 сыныптың алгебра «Натурал көрсеткішті дәреже және оның қасиеттері» сабағында қорытындылау сабағында қолданған «Алтын балыққа арналған аквариум» атты әдіс-тәсілді сыныпты екі топқа бөліп, алтын балыққа арналған аквариумда топтың ең белсенді деген оқушыларын отырғызып, ал аквариумның сыртына қалған топ мүшелерін тыңдаушы ретінде қатыстырып қолдандым. Тыңдаушылар өтілген тақырыптар бойынша бірнеше тапсырмалар дайындап, аквариумда отырған топтардан сұрақтарының жауаптарын алып, өз білімдерін нақтылап қорытындылауға , түсінбеген тақырыптарын түсінуге талпынды. Бұл әдіс сабақты қайта қарап , әлі де түсінбеген жерлерін толықтырып алуға әбден мүмкіндік тудыратынын көруге болады. Осы тақырып бойынша дәреженің қасиеттерін дұрыс тұжырымдап айтуды үйренеді. Онда «Егер де және Керісінше» сұрақтары бойынша дәреженің барлық қасиеттерін тура бағытта, керісінше сұрақ берсе кері бағытта дұрыс жауабын беріп, тұжырымдамаларды қатесіз айтып үйренумен қатар, математикалық тілде сауатты сөйлеуге төселеді. Тыңдаушының ролінде отырған топ мүшелері ішкі топтың әбір жауабынан өзін үйрете отыра шындалып, ішкі топқа кіруге талпынады. Бұл тұста сын тұрғысында ойлаудың тағы бір керемет тәсілі Дананың сиқырлы кілттерін қолдан да өте тиімді. Дананың сиқырлы кілттерінің бірнеше түрлерін таңдауды оқушыларға ұсынуға болады. Соның бірі Дананың «Егер де...» кілті және «Керісінше» кілті. Кілттерді қолдана отырып, берілген сұрақтардың жауабын акваримдағы топ мүшелері арқылы ашуға болады. Натурал көрсеткішті дәреже және оның қасиеттеріне байланысты формулаларды білуі шарт екені бәрімізге мәлім. Олай болса , оқушы формуланы да нақты біліп , оны тапсырманы орындауда қолдануы тиіс. Формулаларды қатесіз жаттау үшін «Кір жуу» әдіс-тәсілін қолданған өте тиімді. Формуланы жатқа білмеген оқушы есептер шығаруда мүлде қолдана алмайды. Оқушыларға жұптық тапсырма ретінде формуланы жаттап дағдылану үшін , осы тәсілді қолданған өте тиімді. Себебі , оқушы «кірді таза жуу» керектігін біледі. Таза киім ғана жіпке ілінетіні шарт. Олай болса оқушылар формуланы қатесіз жаттап жазса ғана , «жуған кірін» жіпке ілетінін біледі. Жұптық жұмыс кезінде ұсынуға болады. Оқушылар бірнеше киімдерді жууға даярлайды, яғни қағазға бірнеше киім үлгісін қиып даярлап, жаттаған формуласын жазып шығуы

тиис.Кірді жууып біткен оқушы болғанын айтады. Жұптар бір-бірінің кірлерінің таза жууылғанын тексереді,яғни киім үлгісіндегі формулалар қатесіз жазылса жіпке ілінеді; ал қате жазылса , ол формуланы қайта қарап жаттайды. Жұптар бір-бірінің формулаларының қатесіз жазылғанын тексеру арқылы , бір сөзбен айтқанда бірін-бірі бағалауын іске асырып, түзету жұмыстарын жасатады. «Кір қашанғы таза жуылғанша», яғни формула дұрыс жатталғанша жалғастырылады. Алгебра пәнінен 4 сыныпта «Биквадрат теңдеу» тақырыбына тоқталғанда оқушылармен бірігіп зерттеу жұмысын жасауды ұсындым. Ол үшін «Фишбоун» әдісін ұсындым. Квадрат теңдеуді шешуді білетін оқушы үшін биквадрат теңдеуді шешудің ешқандай қиындығы болмайды. Биквадрат теңдеудің квадрат теңдеумен ұқсастығын байқау, егерде жаңа айнымалы енгізсе, ол қандай түрге келтірілетінін сұрастыра отырып, ұжым болып талдау талқылаулар жасай отырып, тақырыпты өздігінен түсінуге бағыт-бағыт беруге болады. Жетелеме сұрақтар мен ізденушілік қабілеттерін қолдана отырып, биквадрат теңдеудің шешу жолының әрбір қадамдарын анықтап зерттеп шығып, толық меңгертуге болатына көз жеткізуге болады. Бұл тәсіл оқушылардың ұжым болып, шешілмей жатқан проблемалардың жолдарын қалай анықтау қажеттігін іздестіріп, оның ізденіс қадамдарының жолдарын айқындаудың керектігін түсінуге, өздігінен зерттеу жұмысын жасауға тәрбиелейді.

4 сынып Математика пәні бойынша «Көпжақтар» тақырыбы бойынша:

«Көпжақтар»-дың 6 жағына сұрақтарды жазып, топтың алдына тастау арқылы сабақты Блум бойынша талдатуға болады. Сабақты толық қорытындылату үшін тапсырма түрінде алуға болады.Қатты қағаздан текшені даярланып, оның әр жақтарына тапсырмалар жазылады.

1-жағы: Мынаны жаз ... (Түсін, түрін, өлшемін немесе басқа қасиеттерін жазу)

2-жағы:Мынаны салыстыр ... (Неге ұқсайды ? Айырмашылығын тап?)

3-жағы:Болжамда... (Нені есіңе түсіреді?)

4-жағы: Талдау жаса... (Қалай жасалынды? Неден жасалынды??)

5-жағы:Қолдану... (Мынадан не жасауға болады? Мұны қалай қолданады?)

6-жағы:Ақиқат немесе жалған екенін анықта (Қолдау жаса немесе қарсы бол).

БАСТАУЫШ БІЛІМ БЕРУДЕ ТҮЛҒАҒА БАҒЫТТАЛҒАН ИННОВАЦИОН ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫҢ МАҢЫЗЫ

Бабахандова О.,

Нұрата ауданы 23-санды жалпы орта білім беру мектебі оқытушысы

Тұлғаға бағытталған тәлім - тәлім үдерісінің негізгі объекті оқушы болып, оның жеке мені, қадірі жоғары орынға қойылатын, негізгі мән беруді интеллектуал әлеуетін асыру, көзқарасын байыту, рухани-ақылақтық зейінін өркендетуге қаратылатын педагогик іс-әрекет түрі. Тұлғаға бағытталған тәлімнің түрлері: проблемалы, модулды, программаластырылған, дамытушы, ойын, интерактив, бірлестіктегі, дифференциал, индивидуал, өзіндік, инновация, қашықтықтағы, маңызы мен принциптері: адамгершілік, яғни адамға жан-жақтама құрмет пен махаббат көрсету, оған көмектесу, оның шығармашылдық қабілетіне

сеніммен қарау, зорлаудан толық бас кешу; бірлестік, яғни педагог пен оқушылар қарым-қатынасындағы демократизм, теңдік, серіктік; еркін тәрбиелеу, яғни тұлғаға оның өмірлік әрекетін кең немесе тар шеңберде тандап алу еркіндігі мен дербестікті беру, нәтижелерін сыртқы әсерден емес, ішкі сезімдерден келтіріп шығару. Тұлға өзінде жасырынған жаңа қабілет пен дарындарын жүзеге шығаруы, тұлғаның келешегіне жол ашу мүмкіндігін береді. Тұлғаға бақытталған технологиялардың коммуникатив негізі - педагогик үдерісте оқушыға адамилық-тұлғалық жанасу есептеледі. Өзіндік оқып-үйрену, оқу үдерісіндегі қиын жағдайларда оқытушының жәрдемісіз проблемаларды шешуге ұрыныс, осыдан кейін ғана өзінің қорытындылары дұрыстығына сенім білдіру үшін оқытушының көмегіне сүйенуі қажеттілігін аңғарту маңызды.

Толеранттық - (лот. толерантиа – шыдам, сабыр), кеңпейілділік–өзгелердің өмірлік тыныс-тіршілігі, мінез-құлқы, әдеттері, көңіл-күйлері, ой-пікірлері, идеялары мен сенімдеріне деген сабырлы, шыдамды болу. Бұл бір-біріне ұқсамаған адамдардың бірге татулықта жасауы.

1) толерансе (ингл.) – ашық қол, сабырлы болуға дайындық; то толерансе – сабырлы болу, ешбір басымсыз өзінің пікірін емін-еркін айта алу құқықын беру;

2) толерансе (фр.) – басқалар біздерге қарағанда жақсырақ және күрделірек пікірлеулері мүмкіндігіне болған қатаң сенімнің болуы;

3) толерансиа (исп.) – өзінің пікірлері мен идеяларынан да күштілері болуы мүмкіндігін тән алу;

4) куан ронг (хит.) – басқаларды барынша қабылдау мен басқаларға кеңпейілділік қатынаста болу;

5) тасамул (араб.) – көңілшенділік, мейір-шапағаттылық, кешірімділік басқаларды барынша қабылдау мен кешіру;

Гендер толеранттық – басқа жыныс өкілдеріне бұрыс қарым-қатынаста болмау, бір жыныстың екінші жыныс негізінде келіп шыққандығы жайлы идеялардан бас кешу;

Жасқа тән толеранттық – адамның жасымен байланысты өзіне тәндіктерін дұрыс қабылдау (қариялардың жастарды түсіне алмауы, оқушыларда білім мен тәжірибенің жетерлі еместігі және т.б.);

Мәліметтілік дәрежесімен байланысты толеранттық – салыстырмалы түрде төмен дәрежедегі мәліметке ие кісілердің пікірлері мен іс-әрекеттеріне сабырлы болу;

Нәсілдік толеранттық – басқа нәсіл өкілдеріне төмен назармен қарамау;

Ұлтаралық толеранттық - түрлі ұлт өкілдеріне құрметпен қатынаста болу, бірер-бір ұлт өкілінің кемшілік пен ұнамсыз әрекеттерін сол ұлтқа тән басқа кісілерде де бар деп есептемеу. Ұлтаралық толеранттық әрбір ұлт пен ұлыстың өзінің міндеттері мен борыштарын аңғарып жетуін көздейді.

Діни толеранттық – түрлі діндер, конфессиялар, конфессионал топтарға кеңпейілділікпен қатынаста болу;

Географик толеранттық – түрлі территорияда мекендейтін кісілердің бір-бірлерінің жасау жағдайларын барынша қабылдаулары, кемсітулерге жол қоймау, жікке бөліну толеранттық – қоғамдағы түрлі

Жіктер өкілдері (байлардың жарлыларға, жарлылардың байларға)ға сабырлы болуы;

Физиологик толеранттық – ауру, мүгедек, саламаттығында кемшілігі бар кісілерге деген құрметпен қарым-қатынаста болу

Мәдени толеранттық – мәдени қызығушылыққа қайшы болып, басқа мәдениеттерді тән алу, оларды дұрыс қабылдауға қабілеттілілік. Мәдени толеранттық мәдени әсер өткізу, мәдени экспанцияға жол қойылмастығын талап етеді;

Тұлғалараралық толеранттық – адамдардағы күрделі табиғилықты, олар арасындағы айырмашылықтарды аңғару мен қабылдауға қабілеттілілік болып, қатынас үдерісінде адамның басқаларды өзінің бар екендігі мен дамуының жоғары символы ретінде көре алу.

Саяси толеранттық – түрлі саяси партия мен қоғамдық бірлеспелер, саяси лидерлер іс-әрекетіне сабыр- қанағатты болу;

Проблемалы тәлім технологиясы - Проблемалы тәлім тәлім алушылардың тартысулары, пікірталастарында жүзеге асырылушы анализ-синтез әрекетіне негізделеді. Бұл - ізденімпаздық түрі. Осы тұрғыдан қазіргі жоғары мектептегі тиімді оқыту технологиясы - бұл проблемалы оқыту. Міндеті белсенді білу үдерісіне үндеу мен ой-өрісінде ғылыми-ізденіс әдісін қалыптастыру. Өзіндік жұмыс: Оқушылардың өзіндік жұмыстарын тиімді ұйымдастыру мен басқару оқу үдерісінің негізгі құрамдық бөлімдерінен бірі саналады. Өзіндік және шығармашылдық жұмыс түрлері, формаларын таңдауда “қарапайымнан-күрделіге” және де “жалпыдан-жекешелікке”, “белгісізден-анықтыққа” принциптеріне сүйену тиіс. Интерактив (“Интер” – бұл өзара, “аст” – әрекеттену) – өзара әрекеттену немесе әлдекіммен сұқбат, бәсеке тәртібінде болуды аңғартады.

Оқытудың интерактив методтары:

Когнитив (согнито – латынша сөз болып, білім, білу мағынасын білдіреді.) – ең алдымен оқушының зейінін қалыптастыруға ұжым талқыламасын ұйымдастырумен байланысты болған әдіс. Экспериментал – оқушылардың жанды, тұлғалық тәжірибе артыруларына бағытталған. Рөлді ойындар, модельдестіру – өмірлік жағдайларды модельдестіру және де белгілі рөлдерді орындау арқылы оларды сынап көруге бағытталған.

Фасилитатсия - (инг. фасилитате – оңайлату) топ жұмысын ұйымдастыру, көбінесе анық, шынайы практикалық тапсырмалармен байланысты, анық қаулы қабылдау бойынша бәсеке, іс-әрекеттің ақиқаттағы жоспарын істеп шығу, тартыс мүдделерін сәйкестендіруге көзделген.

“Ассесмент” –технологиясы: “Ассесмент” – бұл орталық, тұлғаның өзін-өзі бағалау технологиясы есептелінеді. “Ассесмент” - англ. ассесмент «бағалау». Мақсаты– оқушылардың білімін бірнеше жанасулар арқылы бірге бағалау, талдау, сынап көруден және өзін-өзі бағалауға мүмкіндік беруден тұрады.

Компетентті жанасу негізінде болашақ мамандарды кәсіптік қалыптастыру: Компетенция” термині кең мағынада жалпы мәселелерді шешуде практикалық тәжірибелер негізінде білім мен біліктерін қолдау, жемісті әрекеттену қабілетін білдіреді. Латынша “сампетере”-сәйкес болу сөзінен келіп шыққан. Америкалық психолог пен адам мотивациясы ізденушісі Девид Макклиланд ұжым, мекеме немесе компанияға компетентті жанасудың басталуында осыны сипаттайды“Адам жеке мені үйреніліп жатқанда кандидат немесе қызметкер өзінің кәсіптік іс-

эрекетіндегі жетістіктері туралы дұрыс жауап бермейді, себебі адам өзінің меніне жоғары баға береді, сондықтан компетентті жанасу ұжым, мекеме немесе компания администрациясы тарапынан заң шеңберінде істеп шығылуы керек.

“Кәсіптік компетенция” термині “бұл қызметкердің лауазым талаптарына сәйкес істеу қабілеті саналады”. Кәсіптік компетенциялар тұлғалық сипаттар сияқты баяндалуы мүмкін, мәселен, “стресске шыдамды”,

27 “команда ісіне лайықтылық”, “креативтілік” компетенциялары, дәл осындай иеленген біліктері сияқты көрсетілуі де мүмкін, мәселен: “сұқбат алып бару”, “бизнес-жоспар түзу” компетенциялары. Лауазым компетенциясы тізімін қалыптастыруда төмендегі 2 ережені есте сақтау тиіс:

мінез-құлқы (тікелей көру мүмкін болған); анық тұстары (компетенция дәрежесін анықтаудағы негіз).

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Ziyomuxammadov B. Pedagogik mahorat asoslari. T.:TIB-KITOB, 2009
- Inoyatov U.I., Muslimov N.A., va boshq. Pedagogika: 1000 ta savolga 1000 ta javob. Toshkent.: Ilm-Ziyo, 2012
2. Yo'ldoshev J., Hasanov S. Pedagogik texnologiyalar. – T.: “Moliya-iqtisod” nashriyoti, 2009
3. Muslimov N.A., Usmonboyeva M.H., Sayfurov D.M., To'rayev A.B. Pedagogik kompetentlik va kreativlik asoslari – Toshkent, 2015
4. Mutalipova M., Imomov M. Ta'limda ilg'or xorijiy tajribalar moduli bo'yicha o'quv-uslubiy majmua. T.:TDPU, 2017
5. Urastayeva G.D. Sravnitel'naya pedagogika. -Almaty, 2006
6. O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi vazirligi: www.uzedu.uz.
7. <http://www.edunet.uz> – maktablar, o'quvchi va o'qituvchilar sayti.

ONA TILI VA O'QISH SAVODXONLIGI DARSLARIDA ERTAKLARNI O'RGANISH

Ikromova Z.I.,

Xatirchi tumani 91-umumiy o'rta ta'lim maktabi o'qituvchisi,

Islomov N.R.,

Xatirchi tumani 91-umumiy o'rta ta'lim maktabi o'qituvchisi

Annotatsiya: Maqolada ona tili va o'qish savodxonligi darsliklarida berilgan ertaklar ustida ishlash orqali o'quvchilarda fanga oid va tayanch kompetensiyalarni shakllantirish haqida fikr-mulohazalar bayon qilingan.

Kalit so'zlar: Rasmlı ertak, xalq ertagi, adabiy ertak, g'oyaviy mazmun, xulosa, qo'rqoq bug'u, ikki irmoq, suhbat, generator, o'qib tushunish, kommunikativ,.

Ertak xalqning turmush tajribalari, kundalik kuzatishlari natijasida yuzaga kelib, o'z isbotini topgan maqollar, naqlarni hayot maktabi darsligi desak mubolag'a bo'lmaydi.

Ma'lumki, boshlang'ich sinflarda “Ona tili” va “O'qish kitobi” darsligi birlashtirilib, “Ona tili va o'qish savodxonligi” darsligi bitta fan sifatida 1—2-sinflarda 2021—2022-o'quv yilida, 3-sinfda 2022-2023-o'quv yilida joriy etildi. O'tgan o'quv yillarida ona tilidan fonetika, leksika, so'z turkumlari va boshqalar yuzasidan fonetik, morfologik, grammatik qoidalar o'quvchilar o'rgatilar va yod oldiriladi. Yangi

darslikda xalq ertaklaridan va adabiy ertaklar berilgan. Ertak matni ustida ishlash jarayonida soʻz, uning maʼnolari, oʻrindoshlari, qoʻllanish oʻrinlari oʻrganiladi va bu jarayon oʻquvchilar lugʻat boyligini oshiradi.

1-sinfda “Gʻalati ziyofat” rasmiy ertak boʻyicha dars oʻtiladi. Oʻquvchilarga xalq ertaklari haqida quyidagicha tushuncha beriladi: “Ertak-xalq toʻqigan badiiy asar. Hali kitob yoʻq vaqtda odamlar bir-biriga aytib berishgan. Bir kishi biron-bir eshitgan ertagini boshqa kishiga soʻzlab bergan. Shu yoʻl bilan ertaklar avloddan avlodga oʻtgan. Har bir xalqning oʻz milliy ertaklari bor. Ertak qahramoni-ertakdagi voqeaning asosiy qatnashchisi.”

Koʻrinib turibdiki, 1-sinf oʻquvchisiga xalq ertagi haqida qoida asosidagi nazariy maʼlumot emas, sodda tilda, xuddi oʻzaro suhbat shaklida tushuncha berilyapti.

2-sinfda “Unarning foydasi” rivoyati, “Yalqov va qunduz” matni “Yolgʻiz qolgan yoʻl belgisi” va “Donishmand soat” ertaklari oʻtiladi. Oʻquvchilar adabiy ertaklar haqida tushunchaga ega boʻladi.

3-sinfda darsligida “Vatan”, “Qoʻrqoq bugʻu”, “Ikki toʻlqin”, “Ikki irmoq” kabi adabiy ertaklarga koʻproq oʻrin berilgan, shuningdek, “Ertak qahramonlari haqida suhbat” ertaklari hamda “Ertaklar-yaxshilikka yetaklar” kabi mavzularda oʻquv materillari mavjud. Darslikga kiritilgan ertaklarni oʻquvchilar bilan tahlil qilganada, ularda ifodalangan gʻoyaviy mazmun oʻquvchilarning ertak haqidagi xulosasi orqali ochib beriladi. Darslikda berilgan ertak matnlari ustida ishlash jarayonida oʻquvchilar ertak haqida oʻzlarining mustaqil xulosasini aytadi, oʻqituvchi esa bolalarning xulosalarini umumlashtiradi. Jumladan, “Vatan” ertagida vatanni sevis, oʻzi tugʻilib oʻsgan yurtga mehr-muhabbat gʻoyasi ilgari surilgan. “Qoʻrqoq bugʻu” ertagi jasurlik va mardlik, qoʻrqoqlik haqida boʻlib, ertak orqali bolalarda mardlik va qoʻrqoqlik tuygʻusini his etish, ogʻir hayotiy vaziyatlardan qanday yoʻl tutish kerakligi, muammo tugʻilganda nima qilish lozimligi kabi xislatlar shakllantiriladi.

Darslikdagi ertaklar orqali oʻquvchilarda fanga oid va tayanch kompetensiya elementlari shakllantiriladi. “Ikki irmoq” matni asosida oʻtiladigan darsda oʻquvchilarda fanga oid va tayanch kompetensiya elementlarini shakllantirilishini koʻrib chiqamiz.

Ertakning 1-qismini oʻrganishda oʻquvchilarda oʻqib tushunish kompetensiyasini shakllantirish:

Oʻquvchilar darslikda berilgan “Ikki irmoq” matnini oʻqishlari lozim. Bunda oʻquvchilar bir yoki ikki gapdan oʻqigan holda matnni oʻqib chiqishadi. Bir oʻquvchi oʻqiyotgan vaqtda qolgan hamma matnni kuzatib turishi talab qilinadi. Matn 2–3 marta qayta oʻqib boʻlingach, 56-sahifadagi savollar bilan suhbat boshlanadi.

Ertakning 1-qismi asosida savol-javoblar oʻtkaziladi. Ushbu savollarga oʻquvchilar daraxtlarning irmoq oldiga peshvoz chiqqan oʻrnini topib, irmoq va daraxtning suhbatlari asosida mantiqan fikrlab javob berishi lozim. Oʻquvchilar berilgan savollarning javoblarini matndan keltiradi.

Oʻquvchilar ertak mazmunidan kelib chiqib, hikoyadagi voqealar real tabiatda sodir boʻladigan voqea-hodisalarning badiiy talqini ekanini his qiladi. Bolalar togʻdan oqib tushgan irmoqlar daryoni hosil qilishini bilib oladi.

Oʻquvchilar savollarga javob berib boʻlgach, ularning javoblari muhokama qilinib, munosabat bildiriladi. Oʻquvchilar darslikda berilgan test ustida ishlashda toʻgʻri javobni topib, nima uchun toʻgʻri ekanini, qolgan variantlarni nima uchun

noto'g'ri deb hisoblashlarini aytadilar.

Ushbu ertak ustida ishlash jarayonida o'quvchilar ibora, qiyoslash, o'xshatish haqida tushunchaga ega bo'ladilar.

Ertakning 2-qismini o'rganishd ham o'quvchilarda o'qib tushunish kompetensiyasini shakllantiriladi:

Ertakning 2-qismini o'qishda o'quvchilar bir yoki ikki gapdan bo'lib, matn o'qib chiqishadi. Bir o'quvchi o'qiyotgan vaqtda qolgan hamma matn kuzatib turishi talab qilinadi. Matn 2–3 marta qayta o'qib bo'lingach, savollar bilan suhbat olib boriladi.

Suhbat jarayonida o'quvchilar generator (GES) haqida tushunchaga ega bo'ladi. Generator daryoning kuchi bilan elektr toki oladi. Daryo oqimi gidroelektr stansiya (GES) ning generatorlarini harakatga keltiradi. Natijada elektr toki ishlab chiqariladi. Odamlar bundan bahra oladi, suvsiz dasht-u biyobonlarga suv yetib boradi.

Ertakning 2-qismi yuzasidan suhbat jarayonida o'qituvchi o'quvchilarning javoblarini tinglab, ularni to'ldirgan holda ibora, qiyoslash, o'xshatish kabi jihatlar so'zlarning ta'sirchanlik kuchini oshirishini tushuntirib beradi.

O'quvchilarda fanga oid kompetensiya: yozma nutq, sintaksis, sunktuatsiya bo'icha bilim, malaka va ko'nikmalar shakllantiriladi. O'quvchilar ushbu topshiriqlarni bajaradi:

- Ertakdan xabar, so'roq va buyruq mazmunidagi ikkitadan gap ko'chiring. Tinish belgilariga e'tiborli bo'ling.

Bunda o'quvchilar matn bilan ishlaydi. Har bir gapga so'roq berib, mazmunini anglagan holda ixtiyoriy ikkitadan so'roq, buyruq va xabar mazmunidagi gapni ko'chirib yozishi lozim. Bu topshiriqda asosiy e'tibor o'quvchining gaplarga to'g'ri so'roq berishi hamda tinish belgilarini o'rinli qo'llay olishiga qaratiladi.

Tahlildan ko'rinib turibdiki, kommunikativ yondashuv asosidagi topshiriqlar ertakning mazmunini anglashga yo'naltirilgan, so'zlar va gaplar ana shu mazmunni ifodalashda qanday vazifani bajarayotganiga e'tibor qaratilgan.

Ertakda takabburlik katta irmoq misolida qoralangan, takabburligi tufayli katta irmoq halokatga uchradi. Kichik irmoqlar mehnatsevarligi, bir-biriga yordam berib, qo'llab-quvvatlab katta daryo hosil qildi. Demak, ertakdan "Birlashgan uzar" degan xulosa kelib chiqadi.

Muxtasar qilib aytganda, yangilangan darslikdagi ertaklar o'quvchilarni matn tushunish va anglash ko'nikmalarini shakllantirish, mantiqiy fikrlashini rivojlantirish, ularda ijtimoiy hayotning turli sohalar haqidagi dunyoqarashini kengaytirishda muhim o'rin tutadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Umumiy o'rta ta'limning davlat ta'lim standartlari. 2017-yil.
2. Ona tili va o'qish savodxonligi. 3-sinf. (O'qituvchilar uchun metodik qo'llanma) Toshkent. 2022-y.
3. Ona tili va o'qish savodxonligi. (darslik 2-sinf uchun) 2021-y.
4. Ona tili va o'qish savodxonligi. (darslik 3-sinf uchun) 2022-y.

BOSHLANG'ICH SINFLARDA O'ZLASHTIRISHI QIYIN BO'LGAN O'QUVCHILARDA O'QISH KO'NIKMASINI SHAKLLANTIRISH

Shamsiyeva M.,

Uchquduq tuman 18-umumiy o'rta ta'lim maktabi o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada o'ziga ishongan, har qanday ishni uddalay olishiga ishonchi bor bo'lgan shaxslarni shakllanishidagi kichik, ammo katta muammolarga olib kelishi mumkin bo'lgan masalalar haqida mulohaza yuritilgan, tajribadan misollar keltirilgan.

Kalit so'zlar: Oilaviy ta'sir, jamoadagi muhit, ishonch tarbiyasi, bosqichma bosqich harakatlanish, amaliyot va natija.

O'sib kelayotgan yoshlarni barkamol shaxslar yetib shakllantirish hozirgi kunning dolzarb muammosidir. Ilm fanning rivojlanishi, hayotga avtomatika va telemexanika, kompyuter texnikasining joriy etilishi, iqtisoddagi bozor munosabatlari keng va asosiy bilimga ega bo'lishni talab etmoqda. Demak zamon talabiga mos yashay oladigan shaxs o'z bilimini muttasil boyitish bilan mashg'ul bo'lishi kerak.

Bilim olish ko'nikmasini shakllanishida boshlang'ich sinf muhim bosqichdir. Maktabga munosabat, ilm olishga o'qishga qiziqish, tez ravon, tushunib o'qish ko'nikmasi boshlang'ich sinfda hosil bo'ladi. Boshlang'ich sinfning o'qish texnikasi bo'yicha miqdoriy ko'rsatkich: - bir daqiqada 80-90 so'zni o'qiy olish Talablar: harflarni to'g'ri talaffuz etish: so'zlarni to'g'ri o'qishlarni tashkil etadi. Bundan tashqari, tinish belgilariga e'tibor berib, ravon, tushunib o'qish va boshqalar talab etiladi.

Ko'rinib turibdiki boshlang'ich sinfda egallanadigan o'qish ko'nikmalari juda murakkabdir. Bolaning savod o'rganishi bilangina o'qish ko'nikmasi shakllanib qolmaydi. O'qish ko'nikmasi o'qituvchining savod o'rgatish davrida foydalangan barcha ish usullariga o'quvchilarning maktabga qanday tayyorgarlik bilan kelganligi, ta'lim jarayonida o'qishga faol intilishi, yani qiziqishiga bog'liq bo'ladi.

O'qituvchi savod o'rgatish davrida turli ish usullaridan foydalanib, o'quvchilarning o'rgatilayotgan tovush va harflarni to'g'ri idrok etishini ta'minlashi tovush va harflarni mustahkam esda olib qolishiga erishishi, bog'in va so'zlarni to'g'ri o'qish ko'nikmasini shakllantirishi kerak.

O'qituvchilar tajribasida "Alifbe" kitobidan, undagi rasmlardan va o'qish materiallaridan, kesma harflar, bo'g'inlardan, harflarni eslab qolishni ta'minlovchi rasmlardan so'z plakatlardan, harflar haqidagi she'rlardan, ko'chma qora taxtalardan o'rinli foydalanishni kuzatish mumkin.

Lekin har qancha mukammal ish tashkil etilmasin, o'quvchilarning ma'lum qismida o'qish ko'nikmasi talab etilgan darajada shakllanmaydi. Shuning natijasida boshlang'ich sinfni tugatib, 5-sinfga ko'chgan o'quvchilar orasida matnni yetarlilicha tezlikda, tushunib, ifodali o'qiy olmaydigan o'quvchilar uchraydi.

Bunday o'quvchilarni qo'shimcha o'qitish ham juda qiyinchilik bilan otadi. Ularda faollik yetishmasligi, sust harakat qilish kuzatiladi.

Bunday o'quvchilarning o'qishga intilishini kuchaytirish, o'qish texnikasini mukammallashtirish uchun o'ziga ishonchini shakllantirish yo'llarini topish kerak edi. Buning uchun o'quvchilar bilan oson so'zlarni o'qishdan boshladik. Ularga o'qilishi oson bo'lgan 2 harfli so'zlar tanlab, ayrim varaqqa bosma shaklda yozib beriladi. Masalan:

Ot	osh	os	oq	it	un	ip	ol	Ish	ich

O'quvchilarga 25 ta shunday so'zlarni bosma shakli beriladi. O'quvchilar ularni tez va ravon o'qigandan keyin 3 harfli

tom	tosh	bol	suv	Bog`	sut	Tog`	bosh	Loy	
mol	qon	sol	sir	choy	til	non	boy	Zor	

4 harfli

To`rt	ikki	lola	bola	ukki	Sarf

5 harfli (vatan, parta, taxta, terak, parda, qalam, safar, bozor) kabi, 6 harfli (duldul, tandir, tokzor) kabi, 7 va 8 harfli (pomidor, kamalak, kapalak, Bahodir, sumalak, paxtazor, yaxmalak... kabi) so'zlar berib boriladi.

Dastlabki davrda bo'sh o'quvchilar shu oson so'zlarni ham o....t- ot, o....sh- osh, u....n-un shaklida o'qishga intiladi. Agar oddiy so'zlarni tez va sidirg'a o'qishga o'rgatilmasa, harflab o'qish keyin ham davom etaveradi. O'quvchilarga ko'p marta takrorlatib bo'lsa ham so'zlarni sidirg'a o'qishiga erishish kerak. Bunda avval o'quvchilarga tushunish oson, yaqqol tasavvur etish mumkin bo'lgan so'zlardan boshlash va keyin ma'nosi mavhumroq bo'lgan so'zlarga o'tish foydalidir. Quyida to'rt harfli so'zlarni o'rgatishga taklif etilgan tizimni keltiraman.

dala	lola	Bola
ipak	elak	Etak

O'quvchilar sana, shama, teri, suli, tug'i kabi so'zlashuvda kam qo'llaniladigan so'zlarni o'qishda qiyinchilikka uchraydilar. Shuning uchun so'zlar mazmunan asta-sekin murakkablashib borsa, o'quvchilarning oqishi yengillashadi. Bolalar bilan ishlashda ular o'qish ko'nikmasini qanday muvaffaqiyat bilan egallayotganini, qiziqishini hisobga olish muhimdir. Shunga erishish kerakki, o'quvchi to'g'ri, tez, qiynalmay o'qiy olishigacha yetishi kerak. Bolaning muvaffaqiyatiga qarab bir bosqichdan ikkinchisiga o'tiladi.

O'quvchi bu so'zlarni o'qish ko'nikmasini egallagandan so'ng to'liq jummalarni o'qishga o'tish foydalidir. Masalan: Xo'roz qichqirdi. Rustam keldi. Osh pishdi. Bunday jummalarni tez va tog'ri o'qigandan so'ng 3 so'zli, 4 so'zli, va 5, 6, 7 so'zli jummalarni tavsiya etish mumkin. Bu jummalarni sinf taxtasiga yozib ham o'qitish mumkin.

O'qituvchi chidam bilan izchil ravishda taklif etilgan ishlarni o'tkazsa, o'quvchilarning tez, to'g'ri va ravon o'qish ko'nikmasi mukammallashib boradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Karima Qosimova, Safo Matchonov, Xolida G'ulomova, Sharofat Yo'ldosheva, Sharofjon Sariyev Ona tili o'qitish metodikasi Boshlang'ich ta'lim fakulteti talabalari uchun darslik O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi tasdiqlagan Toshkent «NOSIR» nashriyoti 2009, www.ziyouz.com kutubxonasi
2. "Alifbe" darsligi 2019

BOSHLANG'ICH TA'LIMDA PEDAGOGIK INNOVATSION TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH

*Shodiyeva Sh.K.,
Navbahor tumani 19-umumiy o'rta ta'lim maktabi o'qituvchisi*

Annotatsiya: Ushbu maqolada innovatsion pedagogik texnologiyalarni amalda qo'llash orqali o'qituvchining haqiqiy o'qituvchilik faoliyatiga o'tishi, ya'ni u bolani o'qitishi emas, samarali yo'l-yo'riqlar, usullarni to'g'ri tanlab ko'rsatish va amalda samarali qo'llash orqali o'quvchilarning bilim sifatini muntazam oshirishi zarurligi haqida fikr yuritiladi.

Kalit so'zlar: Pedagogik taraqqiyot, milliy pedagogika, yangi pedagogik texnologiya, pedagogik diagnostika, kibernetik pedagogika, test reyting.

Insonning tafakkuri, aqliy salohiyati ijtimoiy boylik hisoblanadi. Ular har qanday jamiyatning ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyotini belgilaydi.

Har kuni talaygina yangilik, yangi texnologiyalar yurtimizga kirib kelmoqda. Yangi texnologiyalar o'z tushunchalari, „tili“ bilan kirib kelib, Vatan iqtisodiyoti, fan-texnika taraqqiyotining darajasini asta sekin yuksaltirmoqda. Vatanimizning pedagogik taraqqiyoti ham bundan mustasno emas, albatta.

Boshlang'ich sinflarda beriladigan ta'lim o'quvchilarning har tamonlama kamol topishida, yozma va og'zaki savodxonlikni shakllantirishda, nutq o'stirishda ta'limning asosiy poydevori hisoblanadi. Hozirgi rivojlangan davrda ta'lim jarayoning samaradorligini kafolatlovchi zamonaviy pedagogik texnologiyalardan va interfaol metodlaridan foydalanish keng tarqalmoqda.

Hozirgi milliy pedagogikamizning daraxti ikki hayotbaxsh irmoqdan suv ichadi. Biri – ming yilliklar davomida shakllanib, gavhar zarralaridan hosil bo'lgan milliy tarbiya tajribasi bo'lsa, ikkinchisi-jahonning ilg'or, sinalgan pedagogik innovatsiya yutuqlaridir. „Yangi pedagogik texnologiya“, „pedagogik diagnostika“, „kibernetik pedagogika“, „test reyting“ kabi tushunchalarning tub mohiyatini o'zlashtirmasdan, ulardan o'quv-tarbiya jarayonlarida foydalanmasdan turib, biz jahon pedagogik integratsiyasida o'zimizning munosib mavqeyimizga erishmog'imiz mushkul bo'ladi.

Birinchi Prezidentimiz I.A.Karimov ta'lim integratsiyasi haqida shunday degan edilar: „Jahon bozoridagi integratsiya, ilmiy-texnikaviy taraqqiyot sur'atlari xalq ta'limining barcha bo'g'inlari o'rtasidagi o'zaro aloqalarni mustahkamlashni talab etmoqda. Binobarin, bu hol tarbiya, ta'lim, siyosiy va kasbiy tayyorgarlik masalalarini hal etishga jambuljam yondashishni taqozo etadi“. Shu ma'noda, „integratsiya“ so'zi birlashtirish degan ma'noni bildiradi desak, yangilishmagan bo'lamiz.

Ayniqsa, darslik va o'quv qo'llanmalarida, terminologiyada qat'iylik, bir qiymatlilikka erishish kerak. Buning sababi shuki:

- Birinchidan, darslik va o'quv qo'llanmalarda fan erishgan yakuniy natijalar yaxlit holda aks etadi, bu esa bizga uning amaliyotga ta'sirining xarakterini tashxis qilishimizga imkon beradi;

- Ikkinchidan, darslik va o'quv qo'llanmalar olimlar tomonidan yaratiladi. Darsliklar tili ularni o'qiydigan kitobxonlar savodiga bevosita ta'sir etad;

- Uchunchidan, darslik va o'quv qo'llanmalardagi terminologik kamchiliklar ilmiy-tadqiqot ishlarini boshqa tadqiqotchilar tushunishlarini qiyinlashtiradi.

O'quvchilarning yangiliklarni qabul qilish darajalari har xil, xohish-istaklari turlicha, ular passiv eshituvchi, quloq soluvchi, bu ularning o'quv jarayonidagi mas'uliyatini, javobgarlik hissini susaytiradi. Demak ular mustaqil fikrlash, mushohada qilish, xulosa chiqarishdan yiroqda. Buning uchun biz o'quvchiga "sen buni bilishing kerak" degan majburlovchi da'vatdan "menga bu zarur va men buni bilishga, uni hayotda qo'llashga qodirman" degan ichki ishonch va intilishni uyg'otishga o'tishimiz kerak.

Bundan xulosa pedagogik texnologiyalarni amalda qo'llash orqali o'qituvchining haqiqiy o'qituvchilik faoliyatiga o'tishi, ya'ni u bolani o'qitishi emas, o'quvchilarning bilimlarni o'rganish, o'zlashtirish bo'yicha qiyin mehnatiga rahbarlik qilish, ularga qulay, oson, maqsadga tez yetadigan va samarali yo'l-yo'riqlar, usullarni to'g'ri tanlab ko'rsatish va amalda samarali qo'llash orqali o'z pedagogik mahoratini, o'quvchilarning bilim sifatini muntazam oshirib borishga erishishdan iborat.

Boshlang'ich ta'lim uchun zarur va ustuvor yo'nalishlardan biri ta'lim mazmunining yangilanishi, darsni ilg'or tajriba va g'oyalarga tayanib, zamonaviylashtirilgan, takomillashtirilgan hamda ilmiy-pedagogik texnologiyalar asosida o'tish zaruriyatini keltirib chiqardi. Chunki dars ta'lim-tarbiya berishning asosiy o'zagidir.

O'quvchining o'quv fanlarini chuqur o'rganib borishi davomida uning bilimi mustahkamlanadi, savodxonligi oshib boradi. Ta'limning asosiy bo'g'ini hisoblangan boshlang'ich sinf o'quvchilarini sog'lom avlod qilib voyaga yetkazishda dars va darsdan tashqari mashg'ulotlar muhim vosita hisoblanadi.

Boshlang'ich sinflarda interfaol darslarni tashkil etish uchun tinimsiz izlanish bugungi kunning ehtiyojiga aylandi. Bolaning ongi va tafakkuri shakllanib kelayotgan boshlang'ich sinflarda o'qituvchining mahorati, interfaol darslarni ta'lim jarayoniga mohirona tadbiq etishi, ta'limning yangi-yangi usullarini izlashi, ilg'or pedagogik tajribalardan foydalana olishi juda muhimdir.

Interfaol darslarni tashkil etish boshlang'ich sinf uchun bilim, ko'nikma, malakani qiziqib o'rganishlari uchun imkoniyat yaratsa, o'qituvchining tajribasi oshib borishida ko'mak beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Zamonaviy dars. Ilmiy-metodik to'plam. A. Avloniy nomidagi XTXQTMOMI. Toshkent -2007

2. J.G'. Yo'ldoshev, S.A. Usmonov. Zamonaviy pedagogik texnologiyalarni amaliyotga joriy qilish. Toshkent - 2008

3. M. I. Nutiddinova. Tabiatshunoslikni o'qitish metodikasi. Toshkent-2005

4. O'qituvchilar uchun metodik qo'llanma. Toshkent —O'zbekiston|| 2015-yil.

MAKTABGACHA TALIM TASHKILOTIDA BOLALARDA SENSOR TARBIYANI SHAKLLANTIRISH

*Abdullayeva O.,
Vobkent tuman 5-DMTT tarbiyachisi*

Annotatsiya: Maqolada maktabgacha talim tashkilotlarida bolalar tarbiyasida sensor tarbiyani shakllantirishning ahamiyati, usullari, bola rivojlanishidagi roli va tarbiya jarayoni haqida so'z boradi.

Kalits o'zlar: innovatsion texnologiya, sensor jarayon, ijtimoiy-siyosiy faoliyat, obrazli fikrlash.

Bugungi kunda davlatimizda maktabgacha talim tizimida, uni rivojlantirish, yangi innovatsion texnologiyalarni kiritish, kadrlar salohiyatini oshirish, bolalar bilan individual shug'ullanish va boshqa masalalarga jiddiy e'tibor qaratilmoqda. Jumladan O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2020-yil 22-dekabrda "Maktabgacha talim va tarbiyaning davlat standartlarini tasdiqlash to'g'risidagi 802 – sonli qarori bu soha uchun qator vazifalarni belgilab berdi.

Qarorga ko'ra:

-maktabgacha talim tizimining mazmuni va sifatiga qo'yiladigan talablarni belgilash;

-o'quv tarbiya jarayonida innovatsion pedagogik va zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini joriy etish va boshqa bir qancha yo'nalishlar amaliyotga joriy etilishi belgilandi.

Bu jarayonlarni olib borishda sensor tarbiyaning rolini alohida e'tirof etish lozim.

Maktabgacha talim yoshidagi bolalarni tarbiyalashda va ularda "sezgi, tuyg'u, idrok, sezish" ko'rinishidagi qobiliyatlarini shakllantirishda sensor tarbiya o'ta muhim hisoblanadi. Sensor tarbiya tevarak-atrofdagi borliqni bilish sezgi va idrokka asoslanadi. Demak, bola tasavvurining asosini bevosita sezish orqali idrok qilish mumkin. Bunday tasavvurning aniqligi, to'laligi, sensor jarayonlarning rivojlanish darajasi bilan belgilanadi.

Jamiyatning hozirgi taraqqiyoti inson faoliyatining ma'naviy va moddiy sohalarida katta o'zgarishlar qilishni taqozo etadi.. Bu shaxs omili, uning ijtimoiy-siyosiy faoliyati rolining ahamiyati ortib borayotganligi bilan belgilanadi. Zero, shaxs intellektual qobiliyatini rivojlantirmay uni ma'naviy –axloqiy tarbiyalamay, shuningdek, imkoniyatlarining yangi qirralarini to'la ro'yobga chiqarmay turib ijtimoiy taraqqiyotga erishib bo'lmaydi. Jamiyat tomonidan shaxs imkoniyatlarini ro'yobga chiqarish uchun zarur shart-sharoitlar yaratilar ekan, o'z navbatida shaxs qobiliyati, imkoniyatlari ana shu jamiyatning ham ijtimoiy, ham iqtisodiy, ham madaniy jihatdan rivojlanishiga o'z hissasini qo'shadi. Ayni paytda shaxs qobiliyati imkoniyatlarini rivojlantirish va uni yagona ijtimoiy maqsadga yo'naltirish o'ziga xos dolzarblik kasb etmoqda. Bu imkoniyatlarni rivojlantirishni yo'lga qo'yish, mukammallatirish esa maktabgacha talim yoshidayoq amalga oshirilishi lozim. Buning sababi 7 yoshgacha bo'lgan davrda jami idrok etadigan narsalarning 70% ini o'zlashtirib boradi.

Sensor tarbiya "sezgi", va "idrok" ma'nolarini bildiradi. Sensor tarbiya mazmuni butun maktabgacha yoshdagi bolalik davomida bolalarda turli yosh davrlarida vujudga keladigan va rivojlanadigan faoliyat turlarini hisobga olgan holda oshiriladi.

Sensor tajriba natijasida bola dunyoni hissiy bilish, ko'rgazmali obrazli fikrlash

usullarini egallaydi.

Bolalarning barcha turdagi faoliyati yanada takomillashadi, bilish va amaliy faoliyatdan hissiy mustaqillik shakllanadi.

Sensor tarbiyani shakllantirishning asosiy turlaridan biri bu- tekshirishdir.

Tekshirish- buyumlarni maxsus ravishda tashkil etilgan idrok qilishdan iborat bo'lib, uning natijalaridan keyinchalik ma'lum bir mazmunli faoliyatda foydalaniladi. Tekshirish jarayonida bolalar katta-kichiklikni, shaklni, fazoviy munosabatlarni, rangni, nutq tovushlari bilan musiqiy tovushlarning o'ziga xos xususiyatlarini ajratib ko'rsatish va farqlashga o'rgatiladi.

Mashg'ulotlarda bolalarnig hissiy bilish tajribasini egallab olishlari muhim rol o'ynaydi.

Bolalar biror bir buyumnini nima uchun sinchiklab qarash, ba'zi bir tovushlarni yaxshilab eshitish kerakligini aniq tushungandagina ular sinchiklab qarash, narsa va hodisalarni idrok qilish malakasi hosil bo'ladi. Shuning uchun bolalarga narsa va hodisalarni idrok qilishga o'rgatish jarayonida, ularga qiladigan ishlarning ma'nosini tushuntirib boriladi. Shundagini ular ancha tushungan holda idrok qiladilar va u biror maqsadga qaratilgan bo'ladi..

Bolalarni sensor ta'limida didaktik o'yinlar ham katta rol o'ynaydi. Bu o'yinlar tayyor mazmunga va aniq qoidalarga ega. Juda ko'p xalq o'yinlari avloddan-avlodga o'tib keladi. Pedagoglar tomonidan ham ko'pgina o'yinlar ishlab chiqilgan. Sensor o'yinlarning asosiy turlari:

- Piramida
- Bir-biriniichiga tushadigan o'yinchoqlar
- Obrazli o'yinchoqlar-qo'g'irchoqlar, hayvonlar va h.k
- Barmoq bilan surtiladigan bo'yoqlar.

Maktabgacha tarbiya muassasalarida bolalar butun yil davomida tabiat bilan tanishtirib boriladi.. Ularga o'simliklarni, qushlarni hayvonlarni parvarishlash topshiriladi. Bu esa yer, quyosh issiqligining xususiyatlarini sezib bilib olish uchun katta imkoniyatlar yaratadi. "Oldinda", "Orqada", "Tepada", "Pastda", "Uzoq-yaqin", "Chapda", "O'ngda" kabi fazoviy tasavvurlarni o'zlashtirib oladi.

Bolalar ko'proq tabiat bilan aloqada bo'lishlari tufayli taassurotlari, eshitib tasirlanish xususiyatlari ortib boradi.. Bolalarni qushlarning sayrashi, barglarning shitirlashi, shamolning g'uvillashi, yomg'irning shatirlashi va momaqaldiroqning gumbirlashini diqqat bilan tinglashga o'rgatish zarur.

Xulosa o'rnida aytish mumkinki, maktabgacha ta'limda sensor tarbiya o'ta muhim ahamiyatga ega ekan. Zero, bolalik yoshidan atrof-muhitnihi setish, idrok etish, bilish qobiliyatlari bilan voyaga yetsagina u kelajakda yetuk insonga aylanishi mumkin.

**ОҚУШЫЛАРДЫҢ КРЕАТИВТІЛІГІН ЖЕТІЛДІРУДЕ
ЭФФЕКТИВНОСТЬ ОБУЧЕНИЯ И ВЗАИМОДЕЙСТВИЕ «УЧИТЕЛЬ -
УЧЕНИК» В СИСТЕМЕ ОБРАЗОВАНИЯ**

*Норова Х.И.,
учитель школы №18 Учкудукского района*

Наш ум постоянно ищет и сортирует информацию. Мы хотим знать и

понимать все, что только возможно. Именно это внутреннее стремление заставляет нас жить. Все наши потребности в жизни поддерживает обучение. Без той пищи для ума, которую дает нам обучение, эти потребности не будут удовлетворяться. Если потребности не удовлетворяются, жизнь невозможна.

ПРЕПОДАВАНИЕ - один из основных смыслообразующих компонентов процесса обучения. В структуре обучения преподаванием называют процесс деятельности преподавателя (учителя), который может функционировать только в результате тесного взаимодействия с обучаемым как в непосредственной, так и опосредованной форме. Но, в какой бы форме это взаимодействие ни выступало, процесс преподавания обязательно предполагает наличие активного процесса учения. Таковым же он выступает при условии, когда деятельность учащихся обеспечивается, организуется и контролируется учителем, когда в процессе обучения осуществляется целенаправленное формирование у обучающихся готовности к самообразованию, когда целостность процесса обучения обеспечивается общностью целей преподавания и учения. Проблема эффективности обучения и взаимоотношений с учеником актуальна для любого педагога. Но в системе образования взаимозависимость характера отношений “учитель-ученик” и качества обучения является краеугольным камнем педагогического процесса.

Таким образом, сотрудничество учителя и ученика можно охарактеризовать как совместную деятельность в ходе образовательного процесса, направленную на усвоение знаний, умение учеников и повышение их мотивации к обучению. Для разных возрастных категорий учащихся сотрудничество должно принимать различные проявления. Например, для детей **дошкольного возраста** и учеников **младшей школы** сотрудничество выражается в игровом характере обучения, когда игровые задания и упражнения плавно переходят в обучающие. В **старших классах** делается упор на мотивацию обучению, как первого звена карьерного роста и благополучия. Педагогу, как человеку опытному и авторитетному важно донести до подростка, что знания необходимы для развития гармоничной личности и благополучия. И что именно благодаря накопленному багажу знаний и умений ребенок способен завоевать авторитет среди сверстников. Ведь для **подростка** актуально приобретение всех видов научных и практических, бытовых знаний, самоутверждение и самореализация. Он жадно усваивает житейский опыт значимых людей, и педагога в том числе, что дает ему возможность ориентироваться в обыденной жизни. В то же время впервые подросток начинает сам искать художественные и научные знания. Возникает необходимость не только в сотрудничестве, но и сотворчестве педагога и учащихся.

С одной стороны, обстановка деловая, где все трудятся в меру своих сил и способностей, с другой - непринужденная, светлая, насыщенная положительными переживаниями: удовлетворением, радостью. Дети желают учиться. Учитель вместе с детьми, а не над ними. Все превосходство учителя не в возрасте, не в особых правах и власти над детьми, а в жизненном опыте, в знаниях и эрудиции, в честно заработанном нравственном авторитете. Миссия учителя - возбудить любопытство, самостоятельность и самообразование. В этих условиях формируются действенные знания и происходит личностное развитие: нравственное, интеллектуальное, эмоциональное, волевое. Личностный подход в

сфере взаимоотношений учителя и учащихся - это доброжелательное и уважительное отношение к личности ученика. Главный инструмент личностного подхода – умение внушить ребенку, что он единственный и неповторимый среди других единственных и неповторимых. В любом процессе обучения существует **пять обязательных элементов**. Они похожи на инструменты строителя. Как плотник знает, что не может качественно выполнить работу без подходящих инструментов, так и преподаватель, который пытается создать программу обучения, не учитывая этих пяти элементов, обнаружит, что в ней чего-то не хватает.

Разнообразие. Если наш ум постоянно воспринимает одну и ту же информацию, он застаивается. Наше внимание привлекает необычное, и хороший преподаватель использует различные средства, чтобы обучение постоянно вызывало интерес. Это касается и содержания материала, и стиля обучения.

Ясность. Запутанную и непонятную информацию выучить невозможно. Информация будет воспринята только в том случае, если преподаватель ясно, непосредственно и просто объясняет информацию в той форме, которая соответствует уровню интеллекта учеников. Это относится и к содержанию, и к методологии обучения.

Вовлеченность. Как мы уже говорили, обучение — это не пассивная деятельность. Если ученик так или иначе не принимает активного участия в процессе обучения, никакого обучения не будет. Фактически, чем более интерактивен процесс обучения, тем больше будут успехи ученика.

Успех. Почему иногда кажется, что информация проходит мимо нашего сознания? Почему мы не прилагаем усилий, чтобы понять ее? Потому что считаем, что у нас ничего не получается, уверены, что не сможем усвоить новые знания. Преподаватель должен быть уверен, что ученик сможет успешно усвоить то, что преподается.

Сходство. Самое первое утверждение этого раздела гласило, что мы можем учиться только у тех, кому доверяем. Чтобы ученик воспринял информацию, преподаватель должен активно стремиться завоевать его доверие. Для этого, прежде всего, нужно оставаться честным и искренне заботиться об ученике, что позволит преподавателю адекватно и с сочувствием реагировать на его потребности.

Чтобы обучение осуществлялось как процесс сотворчества учителя и учащихся, оба субъекта должны тесно взаимодействовать, в идеале одновременно устремляясь к заданной цели.

Как показывает анализ практики, в ходе учебного процесса имеют место несколько вариантов взаимодействия учителя и учащихся, не все из которых реализовываются как содружество и сотворчество. Как утвердил, Лоуренс Стаут (Lawrence W. Stout), доктор философских наук, профессор Стокгольмской школы экономики, существует семь основных концепций, формирующих основу обучения.

1. Обучение основано на взаимоотношениях

Что делает одного человека учителем, а другого — учеником? Давайте забудем на время о классной комнате и подумаем о повседневной жизни. Вы приходите в гости к подруге, и она угощает нас восхитительным тортом. Вы

спрашиваете ее, как она его приготовила. Что при этом происходит? Вы превращаетесь в ученика, а наша подруга становится учителем. Как же возникает такая ситуация? При каких обстоятельствах? Дело не в том, что ваша подруга имеет больше образования или опыта, чем вы, хотя чаще всего мы именно так думаем о квалификации учителя или тренера. Основа ситуации обучения — просто доверие. Вы уверены, что ваша подруга знает, как приготовить торт, и может дать вам информацию, которая позволит нам приготовить такой же торт. Основа ситуации обучения — взаимоотношения доверия между учителем и учеником. Все основано на доверии. Возникает ли оно благодаря положению, опыту или профессионализму учителя — в основе обучения всегда лежит доверие. Что происходит, если его нет? Если учитель пытается научить вас новому навыку или новой процедуре, но при этом не обладает необходимыми знаниями или следует неудачной методологии, у вас возникает законный вопрос: а можно ли доверять этому учителю, адекватно ли он передает информацию? Дело не в том, что вы не уважаете авторитет учителя, дело в том, что обмануто наше доверие. Если доверия нет, никакое обучение просто невозможно.

2. Обучение — естественный процесс

Вся жизнь — это процесс передачи и восприятия информации. Вспомните, как вы в первый раз пришли на новое место работы. Вы впитывали массу новой информации: физическое окружение, ваши новые коллеги, нюансы ваших новых обязанностей. Все это происходило само собой — вы учились естественно. Но, как сказал Уинстон Черчилль, «я всегда готов учиться, но не всегда готов к тому, чтобы меня учили». Лучшая ситуация обучения — та, в которой естественные склонности человека в обучении направляются на то, что ему необходимо изучить.

3. Обучение необходимо

Обучение — наша фундаментальная внутренняя потребность. Самые основные потребности человека — физиологические (например, в пище). Затем выступают потребности в безопасности, за ними следуют личные потребности в любви и принадлежности. Большинство людей, знакомых с иерархией потребностей Маслоу, полагают, что эта иерархия — довольно жесткая структура, и прежде чем обращать внимание на потребности и отношениях, нужно удовлетворить социальные потребности, а до них нужно удовлетворить физиологические потребности и т.д.

4. Обучение индивидуально

Психологи стремятся обнаружить в человеческом поведении нечто общее. К сожалению, психологию отличает от точных наук один очень важный аспект. Люди ведут себя не так, как неодушевленные объекты или силы природы. Известный психолог Роберт Штернберг утверждает, что в психологии не существует ни одной теории, которую можно было бы назвать совершенной. Всегда есть исключения. Даже самая полная теория человеческого поведения не может охватить всех различий между реальными людьми. Этих различий слишком много. Для учителя это соображение очень важно, потому что даже самый лучший инструктор, использующий самую эффективную методологию, не может быть полностью уверен в том, что сумел «достучаться» до каждого ученика. Почему? Очень просто — между людьми существует масса

индивидуальных различий, и это значит, что все учатся немного по-разному. Реальная оценка прогресса в обучении возможна только в том случае, если учитель работаете учеником одни на одни.

5. Обучение — это работа

Хотя обучение естественно и необходимо, оно все же требует сознательных усилий. Мы должны активно трудиться в процессе обучения, это не пассивная деятельность. Существует психологический принцип, который гласит, что, если человек не верит, что сможет усвоить новую информацию хотя бы на 70%, он не будет прилагать для этого сознательных усилий. Учитель, который употребляет непонятные ученику термины, обнаружит, что ученик просто зубрит. Этот принцип подтверждает простой эксперимент, который в 1973 г. провел МакЛелланд. Людям давали большое пластиковое кольцо и просили набросить его на вкопанный в землю шест. Затем их просили найти место, с которого им было бы удобнее всего бросать кольцо на шест. Почти каждый сначала становился настолько близко, чтобы удачно набрасывать кольцо на шест в 100% случаев. Затем люди отходили дальше от шеста и становились там, где точность их бросков уменьшалась до 50%. Затем они снова подходили ближе к шесту и находили, что комфортнее всего чувствовали себя там, где точность их бросков составляла около 70%. Применительно к обучению этот эксперимент показывает, что если нужно приложить слишком мало усилий, интерес к обучению падает. Если усилия ученика приводят к очень небольшим успехам, его интерес также падает. Обучение требует работы, но ученик должен верить, что его усилия приведут к успеху.

6. Обучение заразительно

Сначала может показаться, что некоторые из представленных здесь принципов противоречат друг другу. Это происходит потому, что обучение нестатично. Этот процесс в высшей степени динамичен. Как мы уже говорили, обучение индивидуально. Но в то же время многое мы просто перенимаем у других. Это один из принципов, лежащих в основе концепции организации обучения. Заразительность обучения проявляется двумя путями. Если человек попадает в группу других людей, которые находят обучение интересным и радостным, он обязательно начнет считать так же. С другой стороны, если группе людей скучно учиться, новому человеку тоже будет трудно поддерживать свой интерес. Человек — существо социальное. Чтобы нормально жить и работать, мы нуждаемся в других людях. Это касается и обучения. Именно во взаимодействии с другими людьми мы учимся многим вещам.

7. Обучение тесно связано с практикой

Последний из семи наших принципов — самый главный. Обучение должно быть практическим. Да, существует теоретическое знание. Но каждая теория предполагает какое-то практическое применение. Наш ум не хранит того, что не имеет для нас практической ценности. Мы помним только ту информацию, которую считаем полезной. Случалось ли так, что во время беседы вдруг к вам в голову приходила какая-то мысль, воспоминание о том, что было много лет назад? Наш разум обладает невероятной способностью в нужный момент вспоминать то, о чем мы не помнили в течение десятилетий. Это явление подтверждает теорию, что если уж мы чему-то научились, то никогда этого не забудем. Но как мы

научились чему-то в первый раз? Мы просто занимались обычными делами, и случилось что-то, что имело для нас практическую ценность. И мозг запомнил эту информацию. Практическое, жизненное обучение существует потому, что наш ум постоянно обрабатывает информацию, стремясь понять смысл окружающего мира.

Значение этого принципа для обучения должно быть очевидно. Чем теснее связан с практикой тот материал, который узнает ученик, тем лучше он его усвоит. Чтобы учиться, мы должны видеть связь новых знаний с нашей жизнью. Они должны касаться нашего собственного личного опыта. Именно поэтому новые знания должны быть связаны с нашей культурой.

Таким образом, сотворчество учителя и ученика необходимо для творческого развития каждого из них, и особенно для развития творческого манерой мышления ученика, его креативности, творческих способностей, качеств, творческой личности.

Важным для сотрудничества и сотворчества педагога и учащихся является установление психологического контакта, личностный подход, эмоциональное сопереживание.

Основной составляющей в сотворчестве выступает творчество учителя и ученика, которое возможно лишь в благоприятной творческой атмосфере, создаваемой в педагогическом процессе, прежде всего учителем.

Список используемых источников

1. Андреева, Г.М. Социальная психология. [Текст] / Г.М. Андреева. - М.: Аспект Пресс, 1996. - 375 с.
2. Бахвалов, В.А. Развитие учащихся в процессе творчества и сотрудничества. [Текст] / В.А. Бахвалов. - М.: Центр «Педагогический поиск», 2000. - 144 с.
3. Зимняя, И.А. Педагогическая психология. [Текст] / И.А. Зимняя. - Ростов-на-Дону: Феникс, 1997. - 480 с.
4. Кан-Калик, В.А., Никандров, Н.Д. Педагогическое творчество. [Текст] / В.А. Кан – Калик, Н.Д. Никандров. - М.: Педагогика, 1990. - 141 с.

MAKTABGACHA VA BOSHLANG'ICH TA'LIMDA INNOVATSION TEKNOLOGIYALARDAN SAMARALI FOYDALANISH ASOSLARI

Umarova F.H.,

Xatirchi tumani 39-umumiy o'rta ta'lim maktabi o'qituvchisi

Bugungi kunda maktab oldiga qo'yilgan eng muhim vazifalardan biri ta'lim sifatini yangi bosqichga ko'tarishdir. Yurtimizda ilm-fan, ishlab chiqarish jadal sur'atlarda rivojlanib borayotgani har bir o'qituvchining zimmasiga yanada yuksak mas'uliyat va vazifalarni yuklaydi. Shuningdek zamonaviy o'qituvchi kelajagimiz egalari bo'lgan yosh avlodga Davlat ta'lim standartlari darajasida ta'lim berish, iqtidor va qobiliyatlarini rivojlantirish, yuksak vatanparvarlik tuyg'usini shakllantirish, tashabbuskorlik sifatlarini, kerativ qobiliyatlarini yuzaga chiqarishga turtki bo'lmog'i lozim.

Xalq ta'limi doimo yangilik, izlanish talab etadigan murakkab soha. Bu sohada zamon bilan hamnafas, izlanuvchan va iqtidorli insonlarga e'zozga loyiq bo'ladilar.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarida bilimlar poydevorini qo'yuvchi o'qituvchini

zakovat me'moriga o'xshataman. Bugungi globallashuv jarayonida o'qituvchi - murabbiylardan katta bilim va mahorat bilan birga axborot texnologiyalaridan ham foydalana olishni bilishi lozim deb o'ylayman .

Dars ta'lim jarayoning eng asosiy qismlaridan biri. Dars davomida o'quvchining egallagan ko'nikma va bilimlari harakatga keltirilib, ko'nikma va malakaga aylantiriladi. Hayotga tatbiq etish malakasi orttirilib kompetensiyaviy yondashuv hosil qilinadi.

Dars-muqaddas, shuning uchun o'qituvchi bu jarayonga alohida mas'uliyat , aniq bir maqsad bilan yondashmog'i zarur. Darsning samarali va natijali bo'lishida innovatsion texnologiyalarning o'рни va ahamiyati nechog'li yuksakligi pedagoglarimizga ma'lum. Pedagogik texnologiyalarni o'rganish va dars jarayoniga tatbiq etish , takomillashtirib borish o'qituvchidan kasbiy tajriba , mahorat bilimdan tashqari sabr-toqat iroda ham talab etadi . Juda ham ko'p o'qituvchi -murabbiylar innovatsion texnologiyalarni ko'radi , o'qiydi , lekin darsga tatbiq etishga qiynaladi.

Ta'lim yangi bosqichga ko'tarilmoqda , o'quvchilar fikr darajasi kengaymoqda. Axborot olish osonlashmoqda , bunday o'sish jarayonida o'qitishda innovatsion texnologiyalardan foydalanmaslik darsning samaradorligini pasaytirib yuboradi. O'quvchilarning faolligini oshirish uchun innovatsion texnologiyalardan keng foydalanilmog'i lozim.

O'qituvchi o'quvchilarga innovatsion usullardan foydalanib, fanlar aro bog'langan holda ekologik gigiyenik bilimlar bilan darsni to'ldirishi zarur.

Dars mashg'ulotlarida o'quvchilarning qiyin mavzularni oson o'zlashtirishini ta'minlovchi ilg'or uslublar, innovatsion texnologiyalardan foydalanishning ahamiyati katta. Ayrim vaziyatlarda pedagoglar murakkab mavzularni interfaol va chuqur tushuntirmasa, ko'zlangan maqsadlarga erisha olmasligi mumkin. Bitta dars puxta o'zlashtirilmadimi, demak, o'quvchining shu fanga oid bilimlarini bog'lovchi bir xalqa uzildi. Hatto darsdan keyingi qo'shimcha mashg'ulot ham kutilgandek foyda bermasa , o'qituvchilar ayniqsa yosh pedagoglar tabiiyki, mazkur yo'nalishdagi metodik materiallar, ustozlar maslahati, ko'magiga ehtiyoj sezadi. Shunday ekan har bir pedagog darsga tayyorgarlikni puxta qilishi va shu darsda innovatsion texnologiyalardan samarali foydalanmog'i lozim.

Xo'sh , o'zi innovatsiya so'zining ma'nosi nima?

Innovatsiya –(inglizcha) yangilik kiritish, yangilik degan ma'noni ifodalaydi, texnologiya esa yunoncha “texnos”-san'at , mahorat va “logos” – fan so'zlaridan olinib innovatsion texnologiya ta'lim tarbiya shakllari, metodlari va usullariga yangicha yondashish degan ma'noni bildiradi. Innovatsion texnologiyalardan foydalanishda o'qituvchiga quyidagi bilimlarni bilish taqazo etiladi.

- AKT bo'yicha bilim , ko'nikma va malakaga ega bo'lish
 - Yangi pedagogik texnologiya bo'yicha xorijiy tajribalardan boxabar bo'lish
 - Ta'lim jarayonini tashkil etishda didaktik o'yinlardan, interfaol usullardan foydalanish mahorati
 - Ilg'or pedagogik texnoloya bo'yicha bilimlarni o'zlashtirib borish
 - Dars jarayonida harakatli o'yinlardan unumli foydala bilish
 - Imkoni bo'lsa darsni internet tarmog'iga bog'lab o'ta bilish
 - O'z ustida tinimsiz ishlash , har bir sohaga oid yangiliklarni kuzatib borish
- Maktab ta'limining bugungi vazifasi, o'qituvchilarning yangi innovatsion axborot

texnologiyalari orqali dars davomida samarali foydalanib ma'lumotlarni aniq va tushunarli qilib yetkazib berish hisoblanadi. Shuning uchun ham dars davomida o'qituvchi o'quvchilarning fanni tushunarli, aniq qilib o'rganib borishi uchun ham darslarni yangi innovatsion zamonaviy axborot texnologiyalardan foydalanib tashkil etish va o'rgatish maqsadga muvofiqdir.

Zamonaviy metodlar va ta'lim samaradorligini oshirishga yordam beruvchi texnologik treninglar o'quvchilarda mantiqiy, aqliy, ijodiy, tanqidiy va mustaqil fikrlashni shakllantirish birga ularning qobiliyatlarini rivojlantirish, raqobatbardosh o'quvchilarga aylantiradi.

O'qituvchining faoliyatida innovatsiyalar qanchalik ko'p bo'lsa mazmun shunchalik oshadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Umumta'lim fanlari metodikasi .2017-yil
2. Qalb quyoshi .2011-yil oktabr -dekabr
3. Boshlang'ich ta'lim 2016-yil
4. Umumta'lim fanlari metodikasi.2018-yil

BOSHLANG'ICH SINFLARDA ONA TILI FANINI O'QITISHNING ZAMONAVIY VA XALQARO TALABLARI

Ahmedova Sh.J.,

Navoiy shahar 16- AFCHO'I maktabi o'qituvchisi

Bugungi kunda barcha sohalarda o'zbek tilining jamiyatdagi o'rni va nufuzini oshirish bo'yicha keng ko'lamli ishlar qilinmoqda. Davlatimiz tomonidan ijtimoiy-siyosiy, ma'naviy sohalardagi islohotlar, jumladan, ta'lim-tarbiya ishlarini zamon talablari asosida olib boorish yuzasidan qator ishlar qilinmoqda.

Davlatimiz tomonidan ijtimoiy-siyosiy, ma'naviy sohalardagi islohotlar, jumladan, ta'lim-tarbiya ishlarini zamon talablari asosida tashkil etish, madaniyat, san'at va adabiyot sohaslarini takomillashtirish, kitobxonlik madaniyatini oshirish bo'yicha qabul qilingan farmon va qarorlar o'zbek tili, xususan, ona tili ravnaqiga xizmat qilmoqda. Ona tilini fan sifatida o'qitish borasida o'z yechimini kutayotgan bir qator dolzarb muammo va kamchiliklar saqlanib qolmoqda.

Ona tili darslarida o'qituvchi o'z tajribasidan kelib chiqib, kuzatilayotgan kamchiliklar talaygina, jumladan, darslikdagi muammolar, undagi juz'iy xatoliklar, dars jarayonida berilgan mashqlarning vaqtga nisbatan nomutanosibligi asosiy muammolardan biri bo'lib kelmoqda.

Ona tili fanining ilmiy metodik ta'minoti jumladan, darslik, o'qituvchi kitobi, mashq daftari, multimedia ilovalar, didaktik materiallar etarli darajada ishlab chiqilmagan;

Mavjud oliy ta'lim muassasalarida ona tili fani yo'nalishida o'qituvchi, pedagog, kadrlarni tayyorlash sifati bugungi kun talablariga mos kelmasligi ona tili fanini o'qitishni tubdan qayta ko'rib chiqish va zamon talabiga mos ravishda yangilashni taqazo etmoqda.

Ona tili fanini o'qitishda asosan nazariy ma'lumotlarga e'tibor qaratilgan bo'lib, o'quvchining nutqiy (tinglab tushunish, gapirish, o'qish, yozish) kompetensiyasini oshirishga etarli e'tibor berilmagan;

Darslikda turli qoidalarining haddan tashqari ko'pligi boshlang'ich sinf o'quvchilari tushunishlari uchun murakkabligi sabab qiyinchilik tug'dirmoqda. Ona tili fanida o'qitiladigan mavzular sinflar kesimida tahlil qilinganda, o'quvchi uchun murakkab bo'lgan ko'plab grammatik mavzularning mavjud ekanligi fikrimizning yaqqol dalilidir.

Ona tili fanini hayot bilan bog'lab o'tishga, ona tilimizning boy imkoniyatlaridan unumli foydalangan holda, o'quvchilarga mazmunli, sodda, qiziqarli tarzda etkazib berishga e'tiborni qaratish zarurdir;

o'quvchilar darsliklardagi mavzularni o'zlashtirishida qiziqish, ishtiyoq, maylni hosil qiladigan, mantiqiy, kreativ, ijodiy fikrlashga undovchi mashqlar, topshiriqlar o'z aksini topmaganligini kuzatish mumkin;

Yuqoridagi muammolarni atroflicha kuzatib shunday xulosaga kelish mumkin.

1) O'quvchilarda ona tili fanidan sinflar kesimida zudlik bilan ish daftari ishlab chiqilish;

2) Chiqarilgan ish daftarida imloviy savodxonlikni oshirish bo'yicha mashqlar kiritish;

3) Darslikda berilgan mashqlar qayta ko'rib chiqilishi lozim. O'quvchining qobiliyati, yosh darajasiga mos kelishi;

4) Berilgan vaqt inobatga olinishi, shu vaqtda o'quvchi mashqni bajarishga ulgurish imkoni bo'lishi kerak.

Shulardan kelib chiqqan holda, ona tili ta'limining mazmuni o'quvchining fikrlash salohiyatini, aqliy rivojlanishini, mantiqiy tafakkurini o'stirishga xizmat qilishi lozim.

O'quvchilarni o'z-o'zini, moddiy borliqni tilning ifoda vositalari yordamida anglashga hamda o'z fikri va his- tuyg'ularini ona tilining keng imkoniyatlari doirasida bayon eta olishini ta'minlash vazifalarini hal etishga yo'naltirishimiz kerak.

BOSHLANG'ICH SINIF MATEMATIKA DARSLARIDA PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH

*Djumayeva O'.E.,
Karmana tumani 2-IATIDUM o'qituvchisi*

Har tomonlama barkamol insonni shakllantirish bugungi jamiyatimiz oldida turgan dolzarb masalalardan biri bo'lib qolmoqda. Hozirgi maktab o'rindiqlarida o'tirgan yosh avlod ertaga bizning qo'limizdan ishimizni oladigan, hayotimizni davom ettirib, o'zidan keying avlodga yetkazuvchi vorislarimizdir. Shunday ekan, ta'limni tarbiyadan, tarbiyani esa ta'limdan ajratib bo'lmaydi. Bu sharqona qarash, sharqona hayot falsafasi. Hozirgi kunda ta'lim tizimida jumladan boshlang'ich sinf matematika darslarida pedagogik texnologiyalarni qo'llash zarurdir.

Hozirda o'qituvchilarning yuqori kasbiy tayyorgarlikka, pedagogik mahoratga, yuksak ma'naviy – axloqiy fazilatlariga, va chuqur bilimlarga ega bo'lishi, ta'lim – tarbiya ishlarida zamonaviy pedagogik texnologiyalar, interfaol usullardan samarali foydalanishi davr talabi hisoblanadi.

Hozirda har bir maktabda ta'lim – tarbiya saramadorligini oshirish jiddiy vazifa bo'lib turibdi. Buning uchun har bir o'qituvchi o'z fanini o'qitishning eng samarali zamonaviy pedagogik texnologiyalarini puxta bilishi va bu sohadagi yangiliklarni uzluksiz o'rganib borishi orqali o'z kasbiy mahoratini muntazam oshirib borishi talab qilinadi. Zamonaviy pedagogik texnologiyaning asosiy mohiyati ta'limda o'quvchilarni

qiziqtirib o'qitish va bilimlarni to'liq o'zlashtirishga erishishdir.

Ta'limda berilayotgan bilimlarni o'quvchilarning aksariyat ko'pchilik qismi puxta o'zlashtirishi zamonaviy pedagogik texnologiyani joriy etilishining asosiy maqsadi hisoblanadi.

Bilimni ta'lim olayotgan barcha o'quvchi to'liq o'zlashtirishiga erishish mumkinmi?

Chet el olimlarining tekshirishicha ta'lim olayotgan guruhdagi 5% o'quvchi dastur talabidan ilgarilab bilim olish imkoniyatiga ega bo'ladi. Shu guruhdagi 5% o'quvchining esa dasturni umumiy tartibda o'zlashtirishga kuchi yetmaydi. Demak, o'qituvchi sinfdagi 95% bola bilan muvaffaqiyatli ishlay oladi. Dasturdagi bilimlar hajmining 70%ni o'quvchilarning barchasi o'zlashtirsa, to'liq o'zlashtirishga erishildi, deb hisoblash mumkin. Chunki, olimlarning fikricha shu darajada bilimga ega bo'lgan o'quvchi qolgan ma'lumotlarni mustaqil o'zlashtirish imkoniyatiga erishadi. Zamonaviy pedagogik texnologiya ta'lim jarayonida o'quvchiga Zug'um qilmay, ularni qiziqtirib o'qitishni, o'quvchilar o'zidagi barcha fikrlarini bayon etishiga imkoniyat yaratishni tavsiya etadi. Zamonaviy pedagogik texnologiya bilim olish jarayonida o'quvchilar yoqimli ruhiy holat bo'lishini, qiziqib ishlashini tashkil etishni talab etadi. Bu texnologiya asosida dars o'tishda eng asosiy talabi o'quvchining hayotiy tajribasi, avvalo o'zlashtirgan bilimlari va qiziqishlari asosida bilim berishni ko'zda tutadi. Ta'lim texnologiyasi nazariyasining umumiy asoslarini uning maqsadi, mazmuni, vazifalari, tamoyillari, ob'yektiv (tashqi) hamda sub'yektiv (ichki) omillari, ob'yekti, asosiy tushunchalari, mezonlari va boshqalar tashkil etadi.

Ta'lim texnologiyasi nazariyasining umumiy asoslari mohiyati xususida so'z yuritish uchun —Ta'lim texnologiyasi tushunchasining tub ma'nosini anglash talab etiladi.

-Texnologiya yunoncha so'z bo'lib, —techné – mahorat, san'at hamda —logos – tushuncha, ta'limot so'zlarining birikmasidan hosil bo'lgan.

-Ta'lim texnologiyasi tushunchasi esa lug'aviy jihatdan (inglizcha — an educational technology) ta'lim (o'qitish) jarayonini yuksak mahorat, san'at darajasida tashkil etish borasida ma'lumotlar beruvchi fan (yoki ta'limot) ma'nosini anglatadi. Pedagogik texnologiya tushunchasi keng ko'lamli, serqirra tushuncha bo'lib, u ta'lim-tarbiya amaliyotini rivojlantirish ehtiyojlari asosida kelib chiqqan va hozirda pedagogika, psixologiya fanlarida o'z o'rniga ega. Ta'lim –tarbiya faoliyatining mazmuni, maqsad va vazifalari davrlar o'tishi bilan kengayib borishi natijasida uning shakl va usullari ham takomillashib bormoqda. Zamonaviy ta'limni tashkil etishda qo'yiladigan muhim talablardan biri ortiqcha ruhiy va jismoniy kuch sarf etmay, qisqa vaqt ichida yuksak natijalarga erishishdir. Qisqa vaqt orasida muayyan nazariy bilimlarni o'quvchilarga yetkazib berish, ularda ma'lum faoliyat yuzasidan ko'nikma va malakalarni hosil qilish, shuningdek, o'quvchilar faoliyatini nazorat qilish, ular tomonidan egallangan bilim, ko'nikma hamda malakalar darajasini baholash o'qituvchidan yuksak pedagogik mahorat hamda ta'lim jarayoniga nisbatan yangicha yondashuvni talab etadi. Bugungi kunda bir qator rivojlangan mamlakatlarda bu borada katta tajriba to'plangan bo'lib, ushbu tajriba asoslarini tashkil etuvchi metodlar interfaol metodlar nomi bilan yuritilmoqda. Ta'limni isloh qilinishi jarayonining ajralmas, muhim qismi hisoblangan zamonaviy pedagogik texnologiyalar, interfaol metodlar ta'lim jarayoniga o'zlari bilmagan holda qiziqishi bilan kirishib ketadilar. Tajriba shuni

ko'rsatadiki, zamonaviy interfaol strategiyalar bo'lgan bilimlarni samarali o'zlashtiradi. Chunki bugun sinflarni to'ldirib o'tirgan o'quvchilar sho'x, beg'ubor bolalik gashtini surayotgan, ba'zan xayolparast bolalardir. Ular orasida hatto 45 daqiqalik dars jarayonining nihoyasini intiqlik bilan kutib, ta'limga yuzaki qaraydigan o'quvchilar ham yo'q emas. Hozirda ta'lim metodlarini takomillashtirish sohasidagi asosiy yo'nalishlardan biri interfaol ta'lim va tarbiya usullarini joriy qilishdan iboratdir.

Barcha fan o'qituvchilari shu jumladan boshlang'ich sinf o'qituvchilari ham dars mashg'ulotlari jarayonida interfaol metodlardan borgan sari keng ko'lamda foydalanmoqdalar.

Interfaol metodlarni qo'llash natijasida o'quvchilarning mustaqil fikrlash, tahlil qilish, xulosalar chiqarish, o'z fikrini bayon qilish, uni asoslangan holda himoya qila bilish, sog'lom muloqot, munozara, bahs olib borish ko'nikmalari shakllanib, rivojlanib boradi.

Interfaol degani, o'qituvchi va o'quvchilar orasida o'zaro hamkorlik tufayli dars samaradorligini oshadi, yangi darsni o'quvchi mustaqil harakat, mulohaza, bahs-munozara orqali o'rganadi, qo'yilgan maqsadga mustaqil o'zi darsda o'quvchi faol ishtirok etgan holda kichik guruhlarda javob topishga harakat qiladi, ya'ni ham fikrlaydi, ham baholaydi, ham yozadi, ham gapiradi, ham tinglaydi, eng keragi o'zi faol ishtirok etadi. Interfaol usullarining negizidagi topshiriq mazmunini anglab yetgan o'quvchilar ta'lim jarayoniga o'zlari bilmagan holda qiziqish bilan kirishib ketadilar.

Zamonaviy pedagogik texnologiyalarga asoslangan matematik ta'limning interfaol strategiyalari ta'lim jarayonining yengillashuvini, aniqlashuvini, keng jamoani qamrab olishga m o'ljallanganligini, o'qituvchining faqatgina yo'l yo'riq ko'rsatuvchi nazoratchiga aylanishini, o'qitishning erkin va majburiyatsizligini hamda eng asosiysi o'quvchilar uchun o'ta qiziqarligini va samaradorligini ta'minlab bera oladi. An'anaviy usulda tuzilgan darsga o'quvchilarning faqat bilim olishiga talab qo'yilgan bo'lsa, matematika ta'limining yangi modelida bilim bilan birga ta'lim samarasini oshirishda tanqidiy, mustaqil fikrlashga o'rgatish ham yuqori o'ringa qo'yiladi. Bunda dars mobaynida o'qituvchi va o'quvchi munosabatidagi an'anaviy, majburiy itoatkorlik o'rnini ongli intizom egallashiga katta e'tibor qaratiladi, buning uchun esa o'quvchiga tanqidiy, mustaqil fikrlash malakasini singdirib borish zarur. Bu borada quyidagilarni hisobga olish muhim ahamiyat kasb etadi:

1) matematikada o'qitish jarayoni zamonaviy pedagogik texnologiyalar yordamida tashkil qilinishini talab etadigan ma'lum tizimga ega bo'lgan yondashuvlar tamoyillari;

2) uzluksiz matematika ta'limini tizimiga pedagogik texnologiyalarni samarali qo'llash zarurati haqidagi ilg'or pedagogik g'oyalari;

3) o'qitish jarayonini faollashtirish hamda uzluksiz ta'limda pedagogic texnologiyalar nazariyasi;

4) tanqidiy tafakkurni rivojlantirish nazariyasi;

5) shaxsning ijobiy rivojlanish nazariyasi; Umuman olganda, matematika o'qitishda eng yuqori rivojlantiruvchi samaraga erishish mumkin, agar:

- uzluksiz matematik ta'lim tizimida o'qitishning interfaol metodlari o'qitilayotganlarning mustaqil, tanqidiy tafakkurini rivojlantirish vositasi sifatida qo'llanilsa;

- uzluksiz matematik ta'lim tizimida pedagogik texnologiyalarni qo'llash jarayonini o'qitilayotganlar haqiqiy o'quv imkoniyatlarini iloji boricha aniq hisobga

olgan holda, ularda matematik bilimlarni o'zlashtirishga nisbatan mustahkam qiziqishlarni shakllantirish imkoniyatlari ta'minlasa;

- uzluksiz ta'lim tizimida matematika o'qitish jarayoni murakkab aqliy faoliyat sifatida qaralib, u faqatgina ahdozali darsdagi da'vat, anglash va fikrlash bosqichlari to'g'ri amalga oshirilgandagina to'laqon bo'ladi, deb qaralsa;

- uzluksiz ta'lim tizimida amaliy mazmunga ega bo'lgan matematik tushunchalarni o'qitishdan 3 ta asosiy (ta'limiy, tarbiyaviy, rivojlantiruvchi) maqsadlarni amalga oshirish vositasi sifatida foydalanilsa. Buning uchun quyidagi ishlarni amalga oshirish maqsadga muvofiqdir.

1) o'quvchilarni matematika o'qitishda pedagogik texnologiyalarning ta'limiy – rivojlantiruvchi rolini aniqlash; 2) o'quvchilarni matematika o'qitishda interfaol metodlarni tanlash mezonini va ularni qo'llash tamoyillarini aniqlash;

3) uzluksiz matematik ta'lim tizimida ilg'or pedagogik texnologiyalarni qo'llashda mavjud darslik va o'quv qo'llanmalardan foydalanish usullarini aniqlash;

4) matematika o'qitish jarayonida interfaol metodlarni qo'llash bo'yicha maktablarga mo'ljallangan o'quv – metodik, didaktik tarqatma materiallarni ishlab chiqish.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, bolaning ongi va tafakkuri endi shakllanib kelayotgan boshlang'ich sinflarda o'qituvchining mahorati, uning pedagogik texnologiyalarni ta'lim jarayoniga mohirona tatbiq eta olishi, ta'limning yangi yo'l va usullarini izlashi, ilg'or pedagogik tajribalardan ijodiy foydalana olishi juda muhimdir.

TA'LIM-TARBIYA SAMARADORLIGINI OSHIRISHDA, INNOVATSION METODLARDAN FOYDALANISH

Kuldasheva X.N.,

Karmana tumani 1-umumiy o'rta ta'lim maktabi o'qituvchisi

Zamonaviy bilimlar sari keng yo'l ochish ta'limni takomillashtirishda pedagogik texnologiyalardan unumli foydalanish bugungi kunning eng asosiy talablaridan biridir. Mustaqil O'zbekistonimizda uzluksiz ta'lim tizimini isloh qilishni yangi Davlat ta'lim standartlari asosida tashkil etishga qaratilgan. Hozirgi kunda o'qituvchi faoliyatiga, uning pedagogik mahoratiga alohida e'tibor berilmoqda. Ta'lim jarayonida faoliyat ko'rsatayotgan o'qituvchilarning pedagogik fikrlashida o'rin ola boshlagan pedagogik texnologiyani dars jarayonida qo'llashga oid tavsiyalar o'qituvchilar uchun juda zarur. Ayniqsa, hamkorlikka asoslangan o'quvchilarning faolligini oshirishga mo'ljallangan: o'quvchilarni boshqalar fikrini eshitishi, tushunishi, hurmat qilishi, o'zgaralar manfaatlari bilan hisoblashishi, ularga o'rgatish, ta'sir qila olish. Ta'lim jarayonini innovatsion metodlardan foydalanib tashkil etish uchun, avvalo, darsning rejasi va loyihasi aniq ishlab chiqilishi zarur. Dars loyihasini tuzishda o'qituvchi o'zining ish shakllari va o'quvchilarning ko'nikmani egallash jarayonidagi ishlari doirasini aniq belgilab olishi lozim. Hozirgi kunda ta'lim jarayonida interfaol uslublardan foydalanib, ta'limning samaradorligini ko'tarishga bo'lgan qiziqish va e'tibor kundan – kunga kuchayib bormoqda. Ma'lumki, ta'lim – tarbiya uzluksiz, muayyan maqsadga yo'naltirilgan jarayon bo'lib, unda barkamol shaxsni shakllantirishga alohida e'tibor qaratiladi. Demak, pedagogik jarayonning asoiy maqsadi barkamol inson shaxsni tarbiyalab voyaga yetkazishdan iboratdir. Yurtimizda barcha tarmoqlar kabi axborot-

kommunikatsiya texnologiyalari ham jadallik bilan rivojlanib borishi pedagoglar oldiga yangidan – yangi vazifalarni yuklamoqda. Ushbu tarmoqni yetuk malakali kadrlar bilan ta'minlash zamon talabi bo'lib, ta'limda axborot texnologiyalarini qo'llash pedagogdan quyidagilarni bilishni talab qiladi: axborotdan jarayon sifatida bilim olish va ijod qilish; fan-texnika va madaniyatdagi axborot va kreativ jarayonlar; axborotda jamiyatni rivojlantirish muammolari; sun'iy intellektning axborot tizimlari va bilim berish usullari; axborotlashning texnik vositalari va telekommunikatsiya vositalari; o'quv materiallari haqida axborotli ma'lumot tizimini bilish va qo'llay olish; universal va muammoli-masofali axborot texnologiyalarini amalga oshirishning dasturiy vositalari haqida tasavvurga ega texnologiyalarni; axborotni modellashtirish asoslari; o'qitish va nazorat qilishning avtomatlashtirish tizimi; global internet kompyuter tarmog'idan foydalanish; o'quv jarayonida amaliy dastur paketlarini qo'llash; o'quv jarayonida elektron pochtdan foydalanish bo'yicha ko'nikmalarga ega bo'lish; mustaqil ishlash, o'zlashtirish va mustahkamlash uchun savollar to'plamini ishlab chiqish; bilimni sinash uchun test savollarini tuzish, sinov va imtihonlarni o'tkazish; o'quv mashqlarini bajarish, ketma-ketligini nazorat qilish va baholash shakllarini aniqlash; o'qitish natijalarini tahlil qilish va takomillashtirish bo'yicha taklif berish; nazorat ishlarini o'tkazish.

Ta'kidlash joizki, ta'lim va tarbiya elektron resurslar pedagoglar imkoniyatlarini oshiruvchi vosita bo'lib xizmat qiladi, lekin ular pedagog o'rnini bosa olmasligi tabiiy. Kompyuter va kishilarning birgalikdagi faoliyatida kishilar ehtiyoji o'z aksini topadi.

O'quvchilarning har tomonlama yetuk inson bo'lib yetishishida biz - pedagoglarning o'zni beqiyos. Bugungi kun o'qituvchisi faqatgina darslikdan foydalanib qolmasdan, ta'bir joiz bo'lsa, har bir dars uchun o'zi ham kichik kashfiyotlar yaratishi kerak. Chunki zamon ilgarilab borayotgan bugungi davr bolasini qirq besh daqiqalik dars mobaynida diqqatni faollashtirib bilim berish- murakkab jarayon. Shuning uchun bolalarga turli ko'rgazmalar va o'yinlar orqali ta'lim berish ularning nutqi rivojlanishiga va fikr doirasini kengayishiga imkon beradi. Eng asosiysi, darsda samaradorlikka erishiladi. Mavzuni idrok etish osonlashadi va hech kim zerikmaydi. Fikrlay olish bolalar o'yinlarida ham, o'qishda, mehnatda ham rivojlanadi. Fikr esa inson oldida, eng oddiy bo'lsa- da, biror muammo yoki vazifa turgandagina paydo bo'ladi. Bunda ko'p narsa insonning aql- zakovatiga, intellektual qobiliyatiga ham bog'liq.

Buning uchun birinchi navbatda, o'qituvchi ta'lim – tarbiya jarayoni oldiga qo'yilgan talablar, ta'limni tashkil etish va boshqarish prinsiplari hamda yo'llari, o'quvchining aqliy va jismoniy jihatdan rivojlantirish usullari, u bilan hamkorlik qilish, uni o'qishga o'rgatishga yo'naltirish, o'quvchi shaxsi faoliyatini to'g'ri tashkil etish, ular bilan muloqotga kirishishi, muammo va kelishmovchiliklarni bartaraf etish, sinfdan ijodiy, ishchan muhitni vujudga keltirish, o'quvchi faoliyatini aniq va to'g'ri baholash metodlari bilan qurollangan bo'lishi lozim.

Ta'limda yangi pedagogik texnologiyalarni qo'llash ta'limning butun jarayonini aniq reja asosida tashkil qilish hamda o'quv jarayonini maqsadga ko'ra individallashtirishni nazarda tutadi.

Har bir darsda o'quvchi bir-biriga o'xshamagan dunyoga kirib borishi kerak. Buning uchun dars jarayonida foydalanilgan interfaol usullar o'quvchi bilan o'qituvchi orasidagi faollikni oshirib, o'zaro harakat ta'sir ostida bilimni o'zlashtirishni

kafolatlaydi. Bu borada guruhlariga bo'lib dars o'tish, bahs-munozarali darslarni tashkil etish, o'quvchi imkoniyatlaridan foydalanish uchun zamin yaratadi.

ШЫҒАРМАНЫҢ РӨЛІ МЕН ОНДАҒЫ ҚАТЕЛІКТЕРДІ ЖОЮ ЖОЛДАРЫ

Таңатарова П.,

Кенимех ауданы 34-санды жалпы орта білім беру мектебі оқытушысы

Аннотация. сынып оқушылары, кітап, сауаттылық, көркем шығарма, әдебиеттер үлгісі, ана тілі бағдарламасы.

Тірек сөздер: сынып оқушылары, кітап, сауаттылық, көркем шығарма, әдебиеттер үлгісі, ана тілі бағдарламасы.

Annotatsiya: sinf o'quvchilari, kitob, savodxonlik, badiiy asar, adabiyot namunasi, ona tili dasturi.

Tayanch so'zlar: sinf o'quvchilari, kitob, savodxonlik, adabiy asar, adabiyot namunasi, ona tili dasturi.

Эссе - шығармашылық жұмыстың ең жоғарғы түрі және мектепте алатын орны ерекше; барлық сөйлеу жаттығулары белгілі мазмұнда эсеге бағынады. Эссе адамның шығармашылық қалыптасуында пайдалы құрал болып табылады, ол эмоцияны оятады, психикалық дербестікке, ойлауға, көрген-білгенін бағалауға, бақылауға, оқиғалар арасындағы себеп-салдарлық байланыстарды табуға, салыстыруға және салыстыруға үйретеді. қорытынды жасау. Эссе ойды жүйелейді, оқушыларды өзіне, өз күшіне, мүмкіндіктеріне сендіреді. «Эссе» әуелден араб тілінен аударғанда «жасау», «салу», «бастау» деген мағынаны білдіреді. Бұл сөздің мағынасы қазір әлдеқайда тарылып, негізінен студенттер жазған шығармашылық жазба. Іскерлік мағынада қолданылады.

Эссе – оқушының белсенділігін, қызығушылығын, ойлауын талап ететін шығармашылық және шығармашылық жұмыс. Материалды дайындау, оны жүйелеу, эссенің құрамы мен жоспарын ойластыру, логикалық байланыстарды анықтау, сөздер мен сөз тіркестерін таңдау, сөйлем құрау және оларды байланыстыру, емлесін тексеру, т.б. Ол оқушыдан өзінің рухани іс-әрекетін басқара білуді талап етеді. өзінің ақыл-ой күшін толық пайдалану.

Эсседе тіл теориясы сөйлеу тәжірибесімен ұштасады. Оқырман эссені өз бетінше, шығармашыл болғандықтан, «өзіндік» жазғандықтан жақсы көреді. Мектеп дамуының барлық кезеңдерінде балалардың өз бетінше жазған әңгіме-эсселеріне ерекше мән беріледі. Мектептердің оқушылардың сөйлеу тілін дамытуға, интеллектуалдық және шығармашылық өсуіне бағытталған жаңа бағдарламаға көшуіне байланысты оның маңызы арта түсті. Ауызша және жазбаша эссені оқыту процесінде студенттер тақырыпты түсініп, ашып көрсете білуі, өз эссесін нақты ойға жеткізе білуі, материалды жинақтауы, жүйелеуі және орналастыруы, жоспар құра білуі және жоспарға, мазмұнына сәйкес жаза білуі керек. және сөйлеу жағдаяттары. тілдік құралдарды пайдалану және жазбаша эссені жетілдіру дағдылары қалыптасады. Бұлардан басқа «техникалық» тапсырмалар да орындалады, яғни мәтінді жазуда емле ережелері мен грамматикаға көңіл бөлу, мәтінді абзацтан абзацқа жазу, жиегін сақтау да

орындалады.

Мектеп дамуының барлық кезеңдерінде балалардың ауызша және жазбаша шығармалары материалдың қайнар көзіне, дербестік деңгейіне, дайындалу тәсіліне, жанрына, тіл ерекшеліктеріне қарай жіктеледі. Материалдың қайнар көзіне қарай эссе мынадай үш бөлікке бөлінеді: 1) оқушының көргені, естігені, яғни еңбек, бақылау, экскурсия, ойын, өз тәжірибесіне және басқа да өмірлік материалдарға негізделген эссе; 2) кітап материалы, суреттер, фильм, пьеса, мұғалімнің әңгімесі және басқа да дереккөздерге негізделген эссе; 3) әртүрлі көздерден алынған материалды пайдаланатын эссе.

Дербестік деңгейіне және дайындалу тәсіліне қарай эссе екі түрге бөлінеді:

1) ұжымдық дайындықтан кейін жалпы тақырып бойынша сынып оқушылары үшін жазылған эссе;

2) белгілі бір тақырыпқа негізделген жеке дайындықтан кейін жазылған жеке эссе.

Жанрына қарай баяндауыш, сипаттамалық, пікірталас эсселері болып бөлінеді. Бастауыш сыныптарда иллюстрация және талқылау элементтері бар баяндау эсселері жиі қолданылады. Эссені классификациялау оқу міндеттерін терең түсінуге және әдістемелік құралдарды таңдауға, сонымен қатар жұмыс түрлерін қажетті бағытта бөлуге көмектеседі. Бастауыш сыныптарда жазылатын эссенің маңызды түрлерінің бірі – кіші жастағы оқушылардың жеке өмір тәжірибесіне негізделген эссе. Мектептерде сурет бойынша эссе жиі өткізіледі, өйткені сурет балалардың сөйлеу шығармашылығы мен қиялын байытуға қызмет етеді. Сурет балалардың интуициясына әсер етеді, баланың тәжірибесінде әлі кездеспеген өмір аспектілерін ашады. Сондай-ақ сурет оқушыларға таныс оқиғаларды тереңірек түсінуге көмектеседі. Суретті эссенің үш негізгі түрі бар: 1) суреттер тізбегі немесе кескіндемелік жоспар негізінде жазылған әңгіме стиліндегі эссе; 2) сюжеті бар сурет бойынша жазылған әңгіме стиліндегі эссе, оқушыларды ойлауға, гипотеза жасауға итермелеу; 3) суретті сипаттау (сипаттау эссе). Оқушыларға алдымен суреттер тізбегі бойынша, содан кейін бір сурет бойынша кескіндемелік эссе (суретті сипаттау) жазуға үйретіледі.

Бағдарлама бойынша 1-сынып оқушылары ойыннан, жұмыстан, оқиғалардан алған әсерлері бойынша мұғалімнің жетекшілігімен әңгіме құрастырып, белгілі бір дайындықтан кейін жазуы керек, 2-сыныпта шағын әңгіме құрастыру керек. суреттер тізбегі және топтық жоспарға сүйене отырып жазу, табиғат пен жұмыс барысын бақылау, балалардың ойындары, жұмыстары, іс-әрекеттері туралы алдымен мұғалімнің жетекшілігімен, содан кейін өз бетінше шағын әңгіме құрастырып, оны жазу, жеке тұлға туралы хат жазу. жұмыс, 3-сыныпта алдымен ұжымдық, сосын өз бетінше жоспар құрып, өмірлік тәжірибелері, бақылаулары, суреттер бойынша экскурсиядан алған әсерлері бойынша әңгіме жазу (бір тақырыптағы бірнеше сурет, бір сюжетті сурет, суретті сипаттау).

Бастауыш сыныптарда эссе тәрбиелік сипатта болса, тек 3-сыныпта емтихандық эссе өткізуге болады. Академиялық эссе де ынталандыру ретінде бағаланады, бірақ теріс баға ұсынылмайды.

Балалардың шығармашылық қабілетін дамытуда мыналарға назар аудару қажет:

1) оларды көп сұрақ қоюға ынталандыру және осы әдетті қолдау;

2) балалардың дербестігін ынталандыру және олардың жауапкершілігін күшейту;

3) балалардың өз бетінше әрекетін ұйымдастыру мүмкіндігін жасау;

4) балалардың қызығушылықтарына назар аудару.

Тұлғаның шығармашылық қабілетінің дамуына келесі факторлар кедергі келтіреді:

1) тәуекелді болдырмау;

2) ойлауда және мінез-құлықта дөрекілікке жол беру;

3) жеке қиял мен қиялды бағаламау;

4) басқаларға бағыну;

5) кез келген жағдайда тек табыс туралы ойлау.

Логикалық қателер:

1. Сипатталған оқиғаға қажетті сөз, кейде қажетті белгі, айғақ қалдырылады. Мұндай қатенің себебін түсіну үшін эссе жазу кезіндегі оқушының психикалық жағдайын бақылау қажет. Баяу жазады, бірақ еңбекке бой алдырады, тез ойлайды, яғни әңгіменің мазмұнын біледі, бірақ тез ойланып, баяу жазудың нәтижесінде кейбір жерлері жазуда көрініс таппай қалады.

2. Логикалық жүйелілік бұзылған. Мысалы, фабрикада мақта жіп иіріледі. Терімші мақта тергіште мақта тереді. Мұндай логикалық қателерді оқушылар мәтінді қайталап оқу және талдау барысында оңай түзетеді.

Қателер үстінде істеу

Қатені түзетуді сыныпта, мұғаліммен немесе үйде, мүмкін ата-ананың қадағалауымен жасауға болады. Мұғалім қателер бойынша жұмысты үй тапсырмасы ретінде тапсырса, ол барлық оқушылардың негізгі жұмыс алгоритмін білуін және есте сақтауын қадағалауы керек. Әр балаға әрекеттерді орындау реті туралы ескерту беру қажет болуы мүмкін. Әдетте, қателер бойынша жұмыс бақылау, өз бетінше немесе шығармашылық жұмыстардан кейін жүргізіледі. Кейбір мұғалімдердің іс-тәжірибелерінде әр сабақта немесе үй тапсырмасын орындауда жіберілген қателерді талдап, түзету бойынша жүйелі жұмыстар жүргізілуде.

Сабақта жұмыс істеудің бірнеше негізгі кезеңдері бар:

- кеңес,

- білім мен дағдыны түзету;

- нәтижелерді диагностикалау;

- бағалау қызметі.

Қателер үстінде істеу ережелері

1. Сөйлемнің бірінші сөзі бас әріппен жазылады.

Сөйлемді дұрыс жаз. Ойланып, басқа сөйлем жазыңыз. Бас әріптің астын сыз. Мысалы: Қар қалың жауды. Балалар бақытты.

2. Әріптерді түсіріп алған жағдайда. Сөзді жаз. Түсіп қалған әріптің астын сыз. Оқушы эсседен қате жіберген сөзді тауып, әріптермен жұмыс жасайды. Мысалы: қоңырау шалу, оқырман.

3. Буын. Сөзді буынға бөл. Дауысты дыбыстарды белгілеңіз.

Мысалы: мұғалім - o'qi-tuv-chi - 4 буынды.

Есінде сақта! Сөзде қанша дауысты дыбыс болса, сонша буын болады.

4. Буынның қозғалуы.

Сөзді буынға бөл.

Мысалы: - ана, бал, от. сынып

Есіңізде болсын! Буын жылжытқанда жолға бір әріп қалдырып, оны жаңа жолға көшіру мүмкін емес.

Демек, эссе – оқырманның тұлғасы. Эссе сонымен қатар оның шығармашылық және шығармашылық ойлау деңгейін, сөйлеу жағдайында әлемге қарсы, әдеби тіл нормаларын қолдану мүмкіндіктерін анықтайтын тепе-теңдік тасы болып табылады. Сондықтан ана тілін оқытуда осы негізгі және маңызды жұмыс түріне ерекше мән беріп, оның аясында айтылған барлық түрлер мен формаларды тиімді пайдалану сабақтың нәтижелі болуын қамтамасыз ететін маңызды фактор болып табылады.

Пайдаланған әдебиеттер

1. Qosimova K., Matjonov S., G'ulomova X., Yo'ldosheva Sh., Sariyev Sh "Boshlang'ich sinflarda ona tili o'qitish metodikasi". –T.: TDPU, 2009.
2. Boymurodova va boshqalar. 1-sinf "O'qish kitobi" metodik qo'llanma. –Toshkent. "Sharq" NMAK 2014-y.
3. G. Boymurodova va boshqalar. 2-sinf "O'qish kitobi" metodik qo'llanma. –Toshkent. "Sharq" NMAK 2015-y.
4. G. Boymurodova va boshqalar. 3-sinf "O'qish kitobi" metodik qo'llanma. –Toshkent. "Sharq" NMAK 2016y
5. G. Boymurodova va boshqalar. 4-sinf "O'qish kitobi" metodik qo'llanma. – Toshkent. "Sharq" NMAK 2017y
6. Boshlang'ich sinf o'quvchilarida kreativ qobiliyatlarni rivojlantirishda o'qituvchining roli. <https://cyberleninka.ru/article/n/boshlang-ich-sinf-o-quvchilarida-kreativ-qobiliyatlarni-rivojlantirishda-o-qituvchining-rol>
7. O'quvchilarning og'zaki va yozma nutqini o'stirishda mustaqil ishlardan foydalanish. <https://uz.denemetr.com/docs/768/index-95030-1.html?page=9>

O'Z-O'ZINI ANGLASH VA UNING SHAXS KAMOLOTIDAGI O'RNI

*Xamidova S.N.,
CHDPI magistranti*

Annotasiya: Maqolada kichik maktab yoshidagi bolalarda o'z-o'zini anglash tushunchasini ilmiy-nazariy o'rganishning ayrim masalalari yoritilgan, bu pedagogik yondashuvga oid muhim uslubiy tavsiyalar berilgan.

Kalit so'zlar: o'z-o'zini anglash, ta'lim, o'zini o'zi boshqarish, o'z-o'zini takomillashtirish, o'z-o'zini bilish, o'z-o'zini kuzatish, «Men» obrazi.

O'z-o'zini anglashni inson psixikasining eng yuqori cho'qqisi deb hisoblash an'anaviy bo'lib, u bir-biri bilan chambarchas bog'liq bo'lgan uchta komponentdan iborat:

- ❖ o'z-o'zini bilish,
- ❖ o'zini o'zi boshqarish
- ❖ o'z-o'zini takomillashtirish.

O'z-o'zini bilish, o'z navbatida, o'z-o'zini kuzatish va o'z-o'zini baholash orqali shakllanadi. Bundan tashqari, eng muhim shaxsiy shakllanishlardan biri sifatida o'z-o'zini hurmat qilishda o'z-o'zini anglash rivojlanishining vaqtinchalik dinamikasi eng

yaxshi tarzda kuzatiladi. Buning sababi shundaki, o'z-o'zini anglashni shakllantirish jarayonida insonning o'ziga nisbatan hissiy va qadriyatli munosabati maksimal intensivlik va chuqurlikka etadi. Turli xil hayotiy vaziyatlarda inson tomonidan turli vaqtlarda boshdan kechirilgan his-tuyg'ular va hissiy holatlarning xilma-xilligi nafaqat o'z-o'zini anglashning maxsus hissiy "fondini" tashkil qiladi, balki o'z-o'zini hurmat qilish uchun asos yaratadi, uni o'zgartiradi. Shu bilan birga, o'z-o'zini hurmat qilish o'zini o'zi boshqarishning butun jarayonini boshqaradi va oldindan belgilaydi, uning natijasi o'z-o'zini hurmat qilishning barqarorligi va dinamikasi bilan bog'liqdir. O'z-o'zini anglashning muhim tarkibiy qismi - bu erkak yoki ayol jinsiga mansubligini, ya'ni jinsi o'ziga xosligini anglash. Bu haqdagi birlamchi bilimlar odatda bir yarim yil davomida rivojlanadi. Ikki yoshida, chaqaloq o'z jinsini bilsa ham, unga tegishli ekanligini oqlayolmaydi. Uch yoki to'rt yoshga kelib, bolalar atrofdagilarning jinsini aniq ajratib turadilar va ularning jinsini bilishadi, lekin ko'pincha uning faqat ma'lum somatik va xulq-atvor xususiyatlari bilan, balki tasodifiy narsalar bilan ham bog'lashadi, tashqi belgilar, masalan, soch turmagi, kiyim-kechak va jinsni o'zgartirish imkoniyatini beradi. Butun maktab yoshda jinsiy sotsializatsiya va jinsiy farqlash jarayonlari qizg'in kechadi. Ular o'z jinsi qadriyatlariga yo'nalishlarni assimilyatsiya qilish, ijtimoiy intilishlar, munosabatlar va xatti-harakatlarning stereo tiplarini o'zlashtirishdan iborat.

O'z-o'zini anglash bizda o'zimizning o'ziga xosligimiz tuyg'usini yaratadi. Bu tuyg'uni o'tmishimiz xotirasi, bugun kechinmalarimiz, kelajakka umidlarimiz doimo qo'llab-quvvatlaydi.

Shaxsning o'z-o'zini anglashi yosh va jinsiy o'ziga xoslikka ega. Masalan, o'ziga nisbatan o'ta qiziquvchanlik, kim ekanligini bilish va anglashga intilish ayniqsa, o'smirlik davrida rivojlanadi. Bu davrda paydo bo'ladigan «kattalik» hissi qizlarda ham, o'smir yigitlarda ham nafaqat o'ziga munosabatni, balki o'zgalar bilan bo'ladigan munosabatlarini ham belgilaydi. Qizlardagi «Men» obrazining yaxshi va ijobiy bo'lishi ko'proq bu obrazning ayollik sifatlarini o'zida mujassam eta olishi, ayollik xislatlarining o'zida ayni paytda mavjud ekanligiga bog'liq bo'lsa, yigitlardagi obraz ko'proq jismonan barkamollik mezonlari bilan nechog'li uyg'un ekanligiga bog'liq bo'ladi. Shuning uchun ham o'smirlikda o'g'il bolalardagi bo'yning pastligi, muskullarning zaifligi va shu asosda qurilgan «Men» obrazi qator salbiy taassurotlarni keltirib chiqaradi. Qizlarda esa tashqi tarafdin go'zallikka, kelishganlik, odob va ayollarga xos qator boshqa sifatning bor-yo'qligiga bog'liq holda «Men» obrazi mazmunan idrok qilinadi. Qizlarda ham ortiqcha vazn yoki terisida paydo bo'lgan ayrim toshmalar yoki shunga o'xshash fiziologik nuqsonlar kuchli salbiy emotsiyalarga sabab bo'lsada, baribir chiroyli kiyimlar, taqinchoqlar yoki sochlarning o'ziga xos turmagi bu nuqsonlarni bosib ketadigan omillar sifatida qaraladi. Lekin shuni alohida aytish joizki, «Men» obrazining ijobiy yoki salbiyligida yana o'sha shaxsni o'rab turgan tashqi muhit, o'zgalar va ularning munosabati katta rol o'ynaydi. Odam o'zgalarga qarab, go'yoki oynada o'zini ko'rganday tasavvur qiladi. Bu jarayon psixologiyada refleksiya deb ataladi. Uning mohiyati — aynan o'ziga o'xshash odamlar obrazi orqali o'zi to'g'risidagi obrazni shakllantirishdir. Refleksiya «Men» obrazi egasining ongiga taalluqli jarayondir. «Men» obraziga doir bir qancha nuqtayi nazarlar mavjud bo'lib, bulardan eng ko'p tarqalgani quyidagi uch komponent bo'lib, bular:

1. Bilish komponenti (o'zini bilish).
2. Emotsional komponent (o'z-o'zini baholash).

3. Axloqiy komponent (o'ziga munosabat).

Insonning o'z-o'zini anglashi borasida ko'pgina olimlar ilmiy psixologik tadqiqot olib borganlar. Masalan, D. Mill «Men» konsepsiyasini xotira bilan bog'lagan bo'lsa, V. Vundt «Men»ni insonni shaxsiy hissiyotlari bilan bog'lagan. I.S.Kon o'zining «Men»ning yaratilishi» nomli asarida bu fikrlarni tahlil qilib, «inson avvalo kishining diqqat-e'tiborini o'ziga qaratadigan sifatlarini anglaydi» deydi. D. Midning fikricha, o'z-o'zini anglash bu — birgalikdagi faoliyati tufayli birlashgan odamlarning ko'zi bilan o'ziga boqishdir. A.N.Leontev o'z-o'zini anglashda ijtimoiy faoliyatning roli haqida fikrlab, shunday deydi: «Individual «Men» o'zining tarkibiga ko'ra, ijtimoiy malakalar natijasida yuzaga keladigan ijtimoiy tarkibdir». Insonning o'z-o'zini anglashi borasida yana bir qator mulohazalar bo'lib, uni o'rganishda asosiy fakt shundaki, u oddiy tavsiflar kabi yuzaga kelmaydi, lekin u shaxs tarbiyasining va tarbiyalanganligining muhim omillaridan hisoblanadi. Shu nuqtayi nazardan olib qaraganda, tarbiya shaxsning o'zi va o'z sifatleri to'g'risidagi tasavvurlarning shakllanishi jarayonidir, deb ta'rif berish mumkin. Demak, har bir inson o'zini, o'zligini qanchalik aniq bilsa, tasavvur qila olsa, uning jamiyat me'yorlariga qarshi harakat qilish ehtimoli ham shunchalik kamayadi, shunda u tarbiyalangan bo'lib hisoblanadi.

2-SHO'BA: TABIIY FANLARNI O'QITISHDA INNOVATSION TEXNOLOGIYALARNING O'RNI VA AHAMIYATI

SIFATI VA SAMARADORLIK TA'LIMNI ASOSIDIR MEZONLARIDIR

*Cho'liyev E.A.,
Navoiy viloyat PYMO'MM dotsenti*

Hozirgi kunda ta'limdagi dolzarb masalalar sifat va samaradorlikdir. Har bir jamiyatning kelajagi uning ajralmas qismi va hayotiy zarurati bo'lgan ta'lim tizimining qay darajada rivojlanganligi bilan belgilanadi. Hozirgi vaqtda umumiy o'rta ta'lim maktablaridagi ta'lim sifat va samaradorligini oshirish eng dolzarb masalalardan biri bo'lib hisoblanadi [1,2]. Ushbu masala haqida to'xtalishish asnosida, unga ta'sir qiluvchi omillar tahliliga qisqacha nazar tashlaymiz va zarur tavsiyalarni berib o'tamiz.

Bu muammoni tahlil qilish uchun quyidagi yondashuvni taklif etamiz. Biz oila, maktab va jamoatchilikni uyg'unlashgan ekanligini hamda bir-birini to'ldirib turishini ta'kidlaymiz.

Oilada ta'limni rag'batlantirishga ijobiy ta'sir etuvchi ko'rsatkichlar:

- 1) Oila totuvligi;
- 2) Oiladagi iqtisodiy ta'minot va barqarorlik;
- 3) Oiladagi ta'limga, o'qishga bo'lgan ijoboy munosabat;
- 4) Milliy qadriyatlarga hurmat va uni farzandlar tarbiyasida qo'llanilishi;
- 5) Oilaviy kutubxonani mavjudligi va undan foydalanish samaradorligi;
- 6) Farzandlar uchun ota-onani shaxsiy namuna bo'lishi.

Maktabda esa quyidagi ko'rsatkichlar bo'yicha ishlar olib borilishi lozim:

- 1) Maktab jamoasidagi ijobiy ijtimoiy va psixologik muhit;
- 2) Jamoaning o'z kasbiga fidoyiligi;
- 3) Fan o'qituvchisining yuqori bilim darajasi va pedagogi mahorati;
- 4) O'qituvchining dars mashg'ulotlarini olib borishda yangi ta'lim texnologiyalaridan foydalanish samaradorligi;
- 5) Dars mashg'ulotlari davomida fanlarni o'qitishda kompetensiyaviy yondashuvdan foydalanish;
- 6) O'qitishda xorij tajribasidan foydalanish darajasi;
- 7) O'quvchilar bilimini baholashda xalqaro baholash dasturlaridan foydalanish;
- 8) O'quvchining dars mashg'ulotlariga qiziqishi, faolligi va dars tayyorlashga ongli, sidqidildan yondashuvi, tirishqoqligi, maqsadga intiluvchanligi.

Endi yuqorida ko'rsatib o'tilgan jihatlarni ayrimlariga to'xtalib o'tamiz.

O'quvchilarda dars tayyorlash istagi qanday shakllanadi? Dars tayyorlashni boshlash va uni doimiy ravishda davom ettirishda eng muhim omillardan biri - insondagi ma'suliyat va bu to'g'risida qaror qabul qilish hisoblanadi.

Ushbu jarayonlarning amalga oshishi ikki xil bo'lishi mumkin. Kishi avval bir ish qilishni xohlaydi va rejalashtirib oladi. So'ngra o'ylagan ishini bajaradi. Bu istab bajariladigan ish jarayoni sanaladi. Xohlamasdan bajariladigan ishlarda esa avval yumishni bajarish boshlanadi va keyinchalik o'sha ish yoqtirib qolinadi.

Dars tayyorlash, odatda, ikkinchi turdagi, ya'ni avval ishni boshlab keyin yoqtirib qolinadigan jarayonlardan hisoblanadi. Shuning uchun o'quvchilar dastlab dars tayyorlashni boshlashi va ular to'xtab qolmasliklari uchun maqsadga intilishi lozim.

Oradan ma'lum bir muddat o'tgach esa o'sha ishni o'quvchilarni o'zlari istab bajara boshlaydilar. Bir kun oldin rejali dars qilishga kirishish kerak. Biror narsani ko'p o'ylash va istash odamni maqsadiga yetishtirmaydi, muvaffaqiyat qozonish uchun quyidagilar zarur:

- ishonish;
- g'ayratli bo'lish;
- samarali mehnat qilish;
- kerakli barcha qoidalariga amal qilish.

O'quvchilarni dars tayyorlashni istamasliklarining sabablaridan biri o'sha fanni yaxshi tushunmaslikdir. Ular tushunmagan mavzularidan juda tez sovib qolishadi, mavzuga doir misollarni yecha olmaydi, natijada, muvaffaqiyatsizlikka yo'l ochiladi. Bu yerda o'quvchilar e'tiborini qaratish kerak bo'lgan muhim jihat -mavzuga oid tushinib olish mumkin bo'lgan manbalardan unumli foydalana olishdir. Ularni o'zlari tushinadigan manbalardan o'rganish va bilmagan joylarini o'qituvchidan so'rab olib, mavzuni tushuna boshlaganlaridan so'ng o'sha fanga bo'lgan qiziqishi ortib boradi. Bu esa o'quvchini o'ziga bo'lgan ishonchni orttiradi va ularni samarali ishga undaydi.

Matematikadan qanday dars tayyorlash kerak? Avvalo shuni aytish lozimki, matematika fani biz o'ylaganchalik qiyin fan emas. Qandaydir sabablar tufayli fandan sovib qolgan o'quvchilarimiz bu fan juda qiyin degan xulosaga kelib qolgan bo'lishi mumkin.

Shu sababli dars tayyorlashning ilk bosqichi to'siqlarni yengib o'tishdan boshlanadi. Qila olishimizga ishonmagan ishimizni haqiqatdan qila olmaymiz. Aksincha, bunga ishonsak ishimizni albatta qila olamiz, ya'ni optimist bo'lishimiz lozim. Matematika fani haqiqatdan ham qiyin bo'lgan taqdirda ham, bu fanni o'zlashtira olaman degan qaror bizni matematika bilimdoniga aylantiradi. Aks holda, bu fikrlarning unchalik foydasi bo'lmaydi.

Endi esa o'quvcilarga dars tayyorlash va mavzularni o'zlashtirish bo'yicha bir qancha tavsiyalarni beramiz.

Masalan arifmetik hisoblashlarga no'noqman va mavzularni yaxshi tushunmayman deydgan o'quvchilarga maslahatimiz boshlang'ich mavzularni yaxshi o'rganish bo'ladi. Ya'ni ular eng avval sonlar ustida qo'shish, ayirish, ko'paytirish va bo'lish amallariga oid misollarni ko'proq ishlashlari kerak. Bu ishlarni natural va butun sonlar ustida bajarish va keyinchalik kasrli ifodalar va o'nli kasrlar ustida davom ettirish maqsadga muvofiqdir.

"Arifmetik hisoblashlarga qobiliyatim yaxshi, lekin mavzularni yaxshi tushunmayman" deydgan o'quvchilarga o'zi yaxshi bilmaydigan mavzularni o'zlashtirishga harakat qilishi lozimligini uqtiramiz. Agar qaysidir mavzuni qiyinchilik bilan bo'lsada tushunayotgan bo'lsalar, demak, ular bu mavzuni to'lig'icha o'zlashtira oladilar.

"Mavzularni tushunayapman, faqat mavzuga doir misollar yechishda qiynalaman" deydgan o'quvchilar uchun ko'proq misol yechishni maslahat beramiz. Chunki, ularda amaliyot kam va shu yo'l bilan ham mavzuni mustahkamlab olish, ham misol ishlash tezligini oshirish mumkin.

"Mavzularni yaxshi tushunaman, arifmetik hisob-kitobim ham yaxshi, lekin ko'p xato qilaman" deb kuyunuvchi o'quvchilarga ilk maslahatimiz: savollarni diqqat bilan o'qing va yeching. Dars qilish orqali xatolarni yo'qotish mumkin bo'lsa, unda dars

tayyorlang. Aks holda, biladigan odamdan maslahat so'rang.

Bundan tashqari, matematika fanini yaxshi o'zlashtirishning bir necha qoidalarini keltiramiz:

- Dars davomida tartibli ravishda kerakli nuqtalarni yozib oling.
- Uyga borganingizda yozib olgan narsalaringizni oqqa ko'chiring.
- Mavzuni tushunmay, misol yechishni boshlamang. Agar o'zlashtirganingizga ishonchingiz komil bo'lsa test va misollarni yeching hamda ularni hayotiy misollarga qo'llashga harakat qiling.
- Misol yechishda sizni eng qisqa yo'l bilan natijaga olib boradigan teorema, ayniyat va yo'llarni belgilab oling.
- Berilgan ma'lumotlarni tartib bo'yicha formula va teoremalarga tadbiq qiling.
- Natijani chiqarib bo'lgach, bir bora yechimingizni tekshirib ko'ring.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Alixonov S. Matematika o'qitish metodikasi. Darslik. - T.: Cho'lpon, 2011. 302 bet.
2. Roziqov U.F., Mamatova N.H. Matematika va turmush. -T.: O'zbekiston Respublikasi fanlar akademiyasi "Fan" nashryoti, 2020. 128 b.

TABIIY FANLARNI O'QITISHDA PISA TOPSHIRIQLARIDAN FOYDALANISH

*Yunusova N.,
Ibodullayeva D.,
Samarqand viloyati PYMO'MM o'qituvchilari*

Annotatsiya. Mazkur maqolada PISA testlarini qay tartibda tuzish, o'quvchilarning bilim, ko'nikma va malakalarini amaliyotda qay darajada qo'llay olish qobiliyati haqida ma'lumot berilgan.

Kalit so'zlar: Metod, bilim, ko'nikma, malaka, PISA, dastur, kompyuter, integral lashgan, innovatsion, kompetensiya.

O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018 yil 5 sentyabrdagi "Xalq ta'limini boshqarish tizimini takomillashtirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi PF-5538-son Farmoni ijrosi yuzasidan ishlab chiqilgan. O'zbekiston Respublikasining 2030 yilga kelib PISA (The Programme for International Student Assessment) Xalqaro miq- yosda o'quvchilarni baholash dasturi reytingi bo'yicha jahonning birinchi 30 ta ilg'or mamlakati qatoriga kirishishga erishdi.

PISA (inglizcha-Programme for International Student) turli davlatlarda 15 yoshli o'quvchilarning savodxonligini (o'qish, matematika, tabiiy fanlar) hamda bilimlarini amaliyotda qo'llash qobiliyatini baholovchi dastur. Bu dastur 3 yilda bir marotaba o'tkaziladi. Dastlab 1997 yilda ishlab chiqilgan va 2000 yilda birinchi marta qo'llanilgan.

PISA testlari 5 ta yo'nalish bo'yicha o'tkaziladi: o'qish, matematik savodxonlik, tabiiy-ilmiy fanlar, hamkorlikda muammolarni hal qilish va moliyaviy savodxonlik yo'nalishlari. O'zbekiston Respublikasi 2021 yilda uch yo'nalish: o'qish, matematik savodxonlik va tabiiy-ilmiy fanlar yo'nalishlari bo'yicha testlarda qatnashishni

rejalashtir- gan.

Testlarda asosiy e'tibor o'quvchilarning mazkur yo'nalishlar bo'yicha; Eng asosiy tushunchalarni bilish, bazaviy bilim va ko'nikmalarni egallagani, ulardan hayotiy vaziyatlarda foydalana olishiga qaratiladi. Xo'sh PISA dasturining maqsadi nima, u qanday va PISA savollari qanday prinsipga asoslangan holda tuziladi?

XXI asr- information texnologiyalar asri. Bu asr o'z mutaxassislaridan umuman oldingidan farq qiluvchi kompetensiyalarni talab qiladi. PISA testlari xuddi shu o'zgarishlarni ta'lim tizimida aks ettirishi, maktab o'quvchilarining haqiqiy hayotda kerak bo'ladigan hodisalarni tahlil qilish, ulardan xulosa chiqarish va muloqotga kirishish ko'nikmalarini qay darajada egallayotganligini, ta'lim tizimining bu o'zgarishlarga qanchalik moslashayotganini bilib olishdir.

PISA topshiriqlari kompyuterda bajariladi. Test topshiriqlari tayyor javobli bo'lib, ulardan to'g'risi tanlanadi. Shuningdek javobsiz testlar ham bo'ladi. Bularga o'quvchi to'liq yoki qisqa javob berishi so'raladi. Ayrim test topshiriqlari bitta hayotiy vaziyatga oid, biroq turli qiyinlik darajasidagi test savollaridan iborat bo'ladi.

1-PISA topshirig'i. Tinch holatda odam bir marta nafas olganda va nafas chiqarganda 500 ml havo oladi va shuncha havo chiqaradi. Odam chuqur nafas olganda va chiqarganda 1500 ml havo oladi va chiqaradi.

- a) O'pkaning tiriklik sig'imi qanday hisoblanadi.
- b) O'pkaning tiriklik sig'imi qaysi asbob bilan o'lchanadi.
- d) Odam tinch holatda 1 minut davomida 8-9 litr havo olib shuncha havo chiqaradi. U 1 sutka davomida necha litr havo olib, necha litr havo chiqaradi.
- s) Nafas olinganda o'pkaga o'tadigan havo tarkibida qaysi kimyoviy elementlar uchraydi?

2-PISA topshirig'ining yechimi

- a) nafas havosi + qo'shimcha havo + zaxiradagi havo = o'pkaning tiriklik sig'imi
 $500\text{ml} + 1500\text{ml} + 1500\text{ml} = 3500\text{ml}$

Javob: 3500 ml O'pkaning tiriklik sig'imi.

- b) O'pkaning tiriklik sig'imi spirometr yordamida o'lchanadi.

- d) 1 min- 8-9 litr; 1 sutka – 24 soat; 1 soat – 60 minut; $24 * 60 = 1440$ min
 $1440 \text{ minut} * 9 \text{ litr} = 12960 \text{ litr}$

Javob: 1 sutkada 12960 litr havo olib, chiqaradi.

- s) kislorod-O, azot-N, karbonat anhidrid-CO₂, inert gazlar va suv bug'lari

2-PISA topshirig'i. Og'iz bo'shlig'ida yashovchi bakteriyalar tishlar kariesining sabab- chisi sanaladi. XVIII asrdan boshlab shaker qamishdan shaker ishlab chiqarish hajmi or- tishi bilan karies muammoga aylandi. Hozirgi kunda karies haqida ko'p narsa bilamiz.

Masalan: - Kariesning sababchisi bo'lgan bakteriyalar shaker bilan oziqlanadi.

- Shakar kislotaga aylanadi.
- Kislotalar tishlarning ustki qoplamini zararlaydi.
- Tishlarni yuvish kariesning oldini oladi.

1-savol: Tishlar kariesida bakteriyalar qanday ahamiyatga ega?

- A) Bakteriyalar emal ishlab chiqaradi
- B) Bakteriyalar shaker ishlab chiqaradi
- C) Bakteriyalar nerallar ishlab chiqaradi
- D) Bakteriyalar kislotalar ishlab chiqaradi

Javob: D

Ba'zi mamlakatda bir nafar odamga to'g'ri keladigan karies bilan kasallangan tishlarining o'rtacha soni ancha yuqoridir. Bu mamlakatda karies bilan bog'liq muammo- larga ilmiy tadqiqotlar o'tkazish yo'li bilan quyida keltirilgan savollarga javob topish mumkinmi? Har bir savolda "Ha" yoki "Yo'q"ni doiraga oling.

2-savol: Karies bilan bog'liq muammolar bo'yicha quyida keltirilgan savollarga ilmiy tadqiqotlar o'tkazish orqali javob topish mumkinmi?

Ha yoki **Yo'q**

Vodoprovod suviga fluor qo'shish tishlar kariesi muammosiga ta'sir ko'rsatadimi?

Ha/Yo'q

Tish doktori qabulida bo'lish pullik bo'lishi kerakmi? **Ha/Yo'q**

Xulosa qilib aytganda, PISA topshiriqlari o'quvchining bilimni emas balki, ularning egallagan bilim va ko'nikmalarini duch kelgan vaziyatlarda qo'llay olishini, fikrlashini baholaydigan sistema hisonblanadi. Bundan tashqari PISA topshiriqlarida tabiiy fanlar uyg'unligini, ularning o'zaro bog'liqligini, integrallashganini ko'rish mumkin. Shu kabi innovatsion texnologiyalardan dars jarayonlarida foydalanish o'quvchilarda tayanch va fanga oid kompetensiyalar yanada rivojlanib boradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zR Vazirlar Mahkamasining 2018-yil 8-dekabrda qabul qilingan 997-sonli "Xalq ta'limi tizimida ta'lim sifatini baholash sohasidagi xalqaro tadqiqotlarni tashkil etish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarori.

2. Mavlonov O. Tilavov T, Aminov B. Biologiya(Odamvauningsalomatligi). Davlat ilmiy nashriyoti. Umumiy o'rta ta'lim maktablarining 8-sinfuchun darslik. Toshkent, 2019-y

TASVIRIY SA'NAT VA CHIZMACHILIKFAN O'QUVCHILADA KOMPETENSIYALARNI SHAKLLANTIRISHGA YO'NALTIRILGAN TA'LIM TEXNOLOGIYALAR

Samiyev N.T.,

Nurota tumani 37-umumiy o'rta ta'lim maktabi o'qituvchisi

Kompetentlikka yo'naltirilgan darslarni tashkil etish va darslarning texnologik xaritasini yaratish bo'yicha xalq ta'limi tizimida faoliyat olib borayotgan pedagoglarga kompetentlikka yo'naltirilgan darslarni tashkil etish bo'yicha ma'lumotlarni berish va uni tushunarli tarzda yetkazish. "Kompetentlik" (ingl. "competence" - "qobiliyat") - faoliyatda nazariy bilimlardan samarali foydalanish, yuqori darajadagi kasbiy malaka, mahorat va iqtidorni namoyon eta olish demakdir. "Kompetentlik" tushunchasi ta'lim soxosiga psixologik ilmiy izlanishlar natijasida kirib kelgan. Psixologik nuqtai nazardan kompetentlik "noan'anaviy vaziyatlar, kutilmagan hollarda mutaxassisning o'zini qanday tutishi, muloqotga kirishi shi, raqiblar bilan o'zaro munosabatlarda yangi yo'l tutishi, noaniq vazifalarni bajarishda, ziddiyatlarga to'la ma'lumotlardan foydalanishda, izchil rivojlanib boruvchi va murakkab jarayonlarda harakatlanish rejasiga egalikni anglatadi. Kasbiy kompetentlik - mutaxassis tomonidan kasbiy faoliyatni amalga oshirish uchun zarur bo'lgan bilim, ko'nikma va malakalarning egallanishi va ularni amalda yuqori darajada qo'llay olinishi Kasbiy kompetentlik mutaxassis tomonidan alohida bilim, malakalarning egallanishini emas, balki har bir mustaqil yo'nalish bo'yicha integrativ bilimlar va harakatlarning o'zlashtirilishini nazarda tutadi.

Shuningdek, kompetensiyamutaxassislik bilimlarini doimo boyitib borishni, yangi axborotlarni o'rganishni, muhim ijtimoiy talablarni anglay olishni, yangi ma'lumotlarni izlab topish, ularni qayta ishlash va o'z faoliyatida qo'llay bilishni taqozo etadi. Tasviriy san'at va chizmachilik fanio'quvchilarda umumiy va fanga oid kompetensiyalarni rivojlantirish:

Umumiy kompetensiyalar:

- Kommunikativ kompetensiya
- Axborot bilan ishlash kompetensiyasi
- Shaxs sifatida o'zini o'zishakllantiruvchi kompetensiya
- Ijtimoiy faol fuqarolik kompetensiyasi
- Umummadaniy kompetensiya
- Matematik savodxonlik va

fan-

texnika taraqqiyoti yangiliklaridan xabardor bo'lish hamda foydalanish kompetensiyasi

Kasbiy kompetentlik quyidagi holatlarda yaqqol namoyon bo'ladi:

- murakkab jarayonlarda;
- noaniq vazifalarni bajarishda;
- bir-biriga zid ma'lumotlardan foydalanishda;
- kutilmagan vaziyatdagi harakat rejasiga ega bo'la olishda

Kompetensiya – bilim, malaka va shaxsiy sifatlarini ma'lum sohada mufaffaqiyatli faoliyat uchun zarur bo'ladigan qobiliyatlar majmui. Bugungi kunda ilm-fan, texnika va axborot kommunikatsiya texnologiyalar, ishlab chiqarish soxalarining tez sur'atlarda jadallik bilan rivojlanishi ta'lim tizimi xodimlaridan ta'lim-tarbiya sifatini mazmun jihatidan yangi bosqichga ko'tarish, bunda innovatsion texnologiyalardan samarali foydalanishni talab etib, xar bir tizim xodimi, ayniqsa o'qituvchilar zimmasiga yanada yuksak mas'uliyat va vazifalarni yuklaydi. Umumiy o'rta ta'lim maktablarida ta'lim-tarbiya ishlarining har bir shaxs, jamiyat va davlat manfaatlarini ko'zlagan xolda amalga oshirilishi, ta'limning xamma uchun tengligini ta'minlanishi, o'quvchilarni mustaqil xayotga tayyorlash, ularda fuqarolik tuyg'usi, oila va davlat oldida mas'uliyat xis qilish ko'nikmalarini shakllantirish, ularning qiziqishlari va qobiliyatlarini rivojlantirish, zamonaviy bilimlarni egallashlari va xar tomonlama rivojlanishlari uchun ularga maksimal darajada qulay sharoitlarni yaratish ta'lim sifatini oshirishning eng muxdm omili xisoblanadi. Agarda bunday sharoitlar yaratilmasa, uzluksiz ta'lim tizimidagi majburiy bosqich bo'lgan umumiy o'rta ta'limni muvaffaqiyatli deb e'tirof etib bo'lmaydi. Shu jixatdan, innovatsion texnologiyalar asosida ta'lim jarayonlari sifat va samaradorligini oshirish muammosi shaxsni rivojlantirish va uni xayotga tayyorlashga yo'naltirilgan kompleks vazifalarni amalga oshirish bilan bog'liq bo'lib, ta'lim siyosatining bugungi kundagi muxim vazifalaridan biri hisoblanadi. O'quvchilar kelgusida hayoti davomida shaxsiy, ijtimoiy, iqtisodiy va kasbiy munosabatlarga kirishishi, jamiyatda o'z o'rnini egallashi, mazkur jarayonda duch keladigan muammolarning yechimini hal etishi, eng muhimi o'z sohasi, kasbi bo'yicha raqobatbardosh bo'lishi uchun zarur bo'lgan tayanch kompetensiyalarga ega bo'lishi lozim. Ma'lumki, umumiy o'rta ta'lim maktablari zimmasiga ta'lim-tarbiya jarayoni orqali o'quvchilarda tayanch kompetensiyalar, jumladan, kommunikativ, axborot bilan ishlay olish, shaxs sifatida o'z-o'zini rivojlantirish kompetensiyasi, ijtimoiy faol fuqarolik kompetensiyasi, umummadaniy kompetensiyalar, matematik savodxonlik, fan va texnika yangiliklaridan xabardor bo'lish hamda foydalanish kompetensiyalarini

tarkib toptirish vazifasi yuklatilgan.

Tasviriy sa'nat va chizmachilik fanilarda Ta'lim-tarbiya jarayoniga kompetensiyali yondashuv o'qitish maqsadlariga erishish uchun ta'lim mazmunini boyitish o'quv jarayonini innovatsion texnologiyalar asosida tashkil etish va natijalarini tahlil etishga imkon beradigan umumiy prinsiplar yig'indisi sanaladi.

- O'quvchilarning mustaqil hayotdagi turli faoliyat va yo'nalishlardagi muammolarni o'zlashtirgan bilim, ko'nikma va malakalar, o'zlarining hayotiy tajribalari, kuzatishlari, shaxsiy xulosalariga asoslanib hal etish, muammoli vaziyatlarda talab etiladigan faoliyatni maqsadga muvofiq bajarish qobiliyatlarini rivojlantirish;

- Tasviriy sa'nat va chizmachilik fanilarda Ta'lim mazmunini tanlash va metodik ta'minotini yaratishda o'quvchilarning qiziqishlarini orttirish, ilmiy dunyoqarashini kengaytirish, axloqiy, g'oyaviy-siyosiy, ekologik muammolarni hal etish, didaktik jihatdan qayta ishlangan o'zida o'quvchilarning avval o'zlashtirgan bilim, ko'nikma va malakalarini yangi kutilmagan vaziyatlarda qo'llash, o'zlarining hayotiy tajribalari, kuzatishlari yuzasidan ilmiy xulosalar chiqarishga imkon beradigan o'quv topshiriqlari bo'lishiga e'tibor qaratish;

- Tasviriy sa'nat va chizmachilik fanilarda Ta'lim-tarbiya jarayonini tashkil etishda asosiy maqsad o'quvchilarda DTS bilan me'yorlangan bilim, ko'nikma, malakalarni shakllantirish, shuningdek, axborot bilan ishlash, kommunikativ ko'nikmalarni egallash, matematik savodxonlik, ijtimoiy faollikka ega bo'lish, o'quv muammolarini mustaqil hal etishga doir tajribalarni egallashlariga sharoit yaratish;

Ta'lim muassasalarida amalga oshiriladigan innovatsion pedagogik faoliyat o'qituvchilarning ilmiy-metodik faoliyati xamda o'quvchilarning o'quv-tadqiqot faoliyati bilan uzviy bog'liqdir. Ko'p hollarda umumiy o'rta ta'lim muassasalarida pedagogik innovatsiyalarni tatbiq, etganda, birinchi o'ringa texnik va tashkiliy masalalar, keyingi o'ringa esa o'qituvchi va o'quvchilarni innovatsion jarayonlarga tayyorlash masalalari qo'yiladi. Tasviriy sa'nat va chizmachilik fanilarda innovatsiyalarni tatbiq etishga o'qituvchilarning psixologik tayyorligi pedagogik innovatsion jarayonning muhim sharti hisoblanadi. Shuning uchun, umumiy o'rta ta'lim muassasalarida pedagogik innovatsiyalarni tatbiq etishda o'qituvchilarning ilmiy-metodik tayyorgarligini rivojlantirish, kasbiy faoliyatini innovatsion yo'naltirish, ularni innovatsion pedagogik jarayonlarga tayyorlash masalalariga alohida ahamiyat qaratish lozim.

BIOLOGIYA DARSLARIDA MUAMMOLI TA'LIM TEKNOLOGIYASIDAN FOYDALANISH

Umrzaqova D.,

Paxtachi tumani 33-umumiy o'rta ta'lim maktabi o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada biologiya darslarida muammoli vaziyatlarni yaratish va uni hal qilish to'g'risida ma'lumotlar keltirilgan.

Kalit so'zlar: Zamonaviy ta'lim texnologiyasi, muammoli ta'lim, muammoli vaziyat, optimal yechim, bilim, ko'nikma, malaka, kompetensiya.

Ta'lim jarayonida salmoqli o'rin egallagan muammoli darslar zamonaviy ta'lim texnologiyalari bo'lgan muammoli ta'lim texnologiyasiga asoslangan. Mazkur darslarning o'ziga xos xususiyati dars davomida vujudga keltirilgan muammoli vaziyatlarga

asoslanadi.

Muammoli ta'lim texnologiyasining asosiy g'oyasi bilimlarni o'quvchilarga tayyor holda berish emas, balki ular tomonidan dars mavzusiga tegishli muammolar bo'yicha o'quv tadqiqotlarni bajarish asosida o'zlashtirishini ta'minlashdan iborat. Muammoli dars jarayonida o'qituvchi rahbarligida muammoli vaziyat vujudga keltirilib, mazkur muammo o'quvchilarning faol mustaqil faoliyati natijasida bilim, ko'nikma va malakalarni ijodiy o'zlashtirish va aqliy faoliyatini rivojlantirishga imkon beradi. Muammolar nazariy va amaliy yo'nalishda bo'ladi. Darslarda hosil qilinadigan muammoli vaziyat hamda o'quvchilarga hal etish taklif etiladigan muammoga qo'yiladigan eng asosiy talab o'quvchilarning qiziqishini oshiradigan bo'lishi kerak. Muammoli ta'lim texnologiyasi uch bosqichda olib boriladi

1. Muammoli vaziyat vujudga keltiriladi;

2. Mulohaza yuzasidan o'quvchilarning fikrlari tahlil qilinadi;

3. Muammoning eng optimal yechimi keltirib chiqariladi;

Botanika fanidam "O'simliklar dunyosini muhofaza qilish" mavzusini o'qitishda muammoli ta'lim texnologiyasini quyidagi jadval asosida o'tkazish mumkin.

O'quvchi tarqatmasi

Muammo	Muammoning kelib chiqish sababi	Muammoning yechimi
Bugungi kunda osimlik turlari kamayib ketmoqda.		

O'qituvchi tarqatmasi

Muammo	Muammoning kelib chiqish sababi	Muammoning yechimi
Bugungi kunda osimlik turlari kamayib ketmoqda.	1. Xomasho o'simliklaridan samarasiz foydalanish. 3. Dorivor o'simliklardan rejasiz foydalanish sababli o'simliklar kamaymoqda. 3. Orol dengizi qurishi tufayli, uning atrofidagi o'tloqlar qirilib ketmoqda.. 6. Aholi tabiatdan noto'g'ri foydalanishi oqibatida, kopchilik o'simliklarning turlari kamayib bo'lib qolmoqda.	1. Tog'da dam oluvchilar o'simliklarni ildizi bilan sug'urmasligi kerak. 2. Yetmak, rovoch, kiyiko'ti, shirach kabi boshqa dorivor o'simliklarni ko'paytirish usullari va asrab-avaylash to'g'ri yo'lga qoyilishi kerak. 3. Tabiblar, xususiylar tadbirkorlar dorivor o'simliklardan to'g'ri foydalanishlari zarur. 4. Yer osti suvlaridan me'yorida foydalanish. 5. Orol dengizi atrofida oqar suvlarni tashkil qilish 6. "Qizil kitob" ni qayta ko'rib chiqish. 7. Aholining ekologik madaniyatini oshirish choralarini tashkil qilish.

“Biologiyani o‘qitishda muammoli darslar o‘quvchilarning bilimlarini o‘zlashtirish darajasini o‘rttirish, ko‘nikmalarni malaka darajasiga yetkazish maqsadida qo‘llanilib, unda o‘quvchi o‘quv materialini tahlil qiladi, taqqoslaydi, sin- tezlaydi, ma’lumotlarni umumlashtirib yangi axborot oladi. Muammoli ta’lim texnologiyasida o‘quvchilarni muammoli vaziyatni tushuntirishlari, uning kelib chiqish sabablarini va ularni yechish chora-tadbirlarini tuzish imkoniyatlarini o‘rgatish dildir.

Xulosa qilib aytganda, “Muammoli ta’lim texnologiyasi” dan biologiya o‘quv jarayonining barcha bosqichlarida: yangi mavzu bayoni, mustahkamlash va bilimlarini nazorat qilishda muvaffaqiyatli foydalanish mumkin. Muammoli ta’lim texnologiyasi orqali o‘quvchilarda tayanch va fanga oid kompetensiyalar yanada rivojlanib boradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1.Tolipova J.O. va boshqalar. Odam va uning salomatligi darslari (O‘qituvchi kitobi) Umumiy o‘rta ta’lim maktablarining biologiya o‘qituvchilari uchun metodik qo‘llanma. (8-sinf) “Tafakkur” nashriyoti. Toshkent – 2016-y.

2.Mavlonov O. Tilavov T, Aminov B. Biologiya(Odam va uning salomatligi). Davlat ilmiy nashriyoti. Umumiy o‘rta ta’lim maktablarining 8-sinf uchun darslik. Toshkent, 2019-y.

ТАБИҒИ ПЭНДЕРДІ ОҚЫТУ ӘДІСТЕМЕСІНЕ ШОЛУ

Жураев М.,

Рақметова А.,

Нұрата ауданы 23-санды жалпы орта білім беру мектебі оқытушылары

Бастауыш тәлім үдерісінде баланың логик ой-өрісін елестей алуы, ақылының дамуы, дүниетанымын, коммуникатив сауаттылығы мен өзін-өзі аңғару әлеуетін қалыптастыруды көздейді. Бастауыш сынып оқушылары саламат болуды, болмыс әсемдіктерін сезінуді, эстетик қуаныштан көңілге тыным алуға үйретіледі.

Оқулықтың негізгі идеясы – адамның табиғатпен өзара байланысы, адам еңбегінің табиғаттағы маңызы, онда жүріс-тұрыстың ережесі болып саналады.

Практикалық жаттығу: 13-сабақ негізінде. Ауа-райы күнтізбесі. Бақылау күнделіктерін құру және жүргізу бойынша ұсыныстар.

Мұғалімдер мектеп оқушыларына ауа райы күнтізбесін жасауды жиі ұсынады. Ауа-райы күнтізбесі – ауа райының, температураның, жауын-шашынның, желдің күші мен басқа да табиғат құбылыстарының күнделікті есебі. Бастауыш сынып оқушыларына ауа райы күнделігін әртүрлі тәсілдермен жасау ұсынылады. Мұндай күнделік үшін сіз оларға тор дәптерін немесе қарапайым қағазды алуды ұсына аласыз, бірақ үлкен форматты жазу кітапшасында жұмыс істеу қызықтырақ болады: онда суреттер мен фотосуреттерді орналастыруға, графиктерді салуға және жазбалар жасауға болады. Дизайн неғұрлым түрлі-түсті болса, ауа-райын бақылау соғұрлым қызықты болады. Жазу дәптерінде ай атауы бар тақырып құрылады және қажетті бағандар саны бар кесте жасалады.

Мысалы: Қыркүйек, қазан, қараша, желтоқсан және басқа айларға арналған ауа райы күнтізбесі дәл осылай жасалады. Ауа температурасын термометр көмегімен өлшеуге және әртүрлі түстермен жазуға немесе бөлектеуге болады: көк - суық температура, сары - жылы. «Жаңбыр» бағанында жаңбырлы күні терезенің

сыртында жаңбыр немесе қар жауып жатқанын көрсетуге болады немесе түрлі-түсті белгілерді (суреттерді) немесе тіпті стикерлерді қолдануға болады. «Бұлттар» бағанында бұлттардың түрін көрсетіп қана қоймай, күн сайын аспанды суретке түсіру арқылы шығармашылықпен айналысуға болады. Жазбаларда әртүрлі табиғат құбылыстарын байқасаңыз, мысалы, жарқын кемпірқосақ, күшті найзағай туралы қызықты ойларды көрсетуге болады.

Декабрь айы ауа-райы күнтізбесі						
дүйсенбі	сейсенбі	сәрсенбі	бейсенбі	жұма	сенбі	Жексенбі
1	2	3	4	5	6	7
						
+1	+12	+8	+11	+3	+9	+11
8	9	10	11	12	13	14
						
+6	+10	+7	+9	+7	+12	+15
15	16	17	18	19	20	21
22	23	24	25	26	27	28
29	30	31				

Сонымен қатар, оқушыларға ауа райы күнделігі бойынша қосымша үй тапсырмасын беруге болады. Мысалы, күнделікті ауа температурасын анықтауды сағат 14:00-де енгізген дұрыс, тек осы уақытта термометрдің көлеңкеде ілулі тұрғанына көз жеткізу керек, әйтпесе көрсеткіш қате болуы мүмкін. Осыдан кейін ауа райының өзгеруі кезінде бұлтты, тұманды күндерді, желдің бағытын және жаңбырды жазу керек. Егер деректер болмаса (мысалы, жауын-шашын жоқ), содан кейін бағанға сызықша қоюға болады. Ал мәліметтерді толтыру үшін ауа-райы туралы ақпаратты ақпарат құралдарынан жаза алады дейді.

Ауа-райы күнтізбесі оқушының жаратылыстану саяхатының бастамасы болуы мүмкін. Жұмыстың бұл түрі сіздің оқушыңызға болашақта материалды талдаудың дұрыс стратегияларын жасауға көмектеседі. Сонымен қатар, сіздің оқушыңыз қоршаған табиғатқа және оның әртүрлі оқиғалары мен процестеріне назар аударуды үйренеді. Ауа-райы күнтізбесінің дизайнына келетін болсақ, мұнда бала өз қалауы бойынша шығармашылықты көрсетіп, күнделігін безендіре алады.

22-сабақ бойынша: Судан тиімді пайдалану.

Су - табиғатта кең таралған. Біздің планетамыздың шамамен 29% құрлық, 71% су. Адам ағзасы бірнеше миллион қан тамырларынан тұрады. Мұндай қан жүйесі біздің планетамызда да бар. Жердің қаны – су, қан тамырлары – өзен, бұлақ, бұлақ, көлдер. Су топыраққа сіңіп, өсімдікке, өсімдіктен ауаға, материктерден теңіздерге өзен арқылы және қайтадан ауа арқылы өтеді. Ол өзімен бірге қан сияқты заттардың көп мөлшерін алып жүреді. Өсімдіктер қоректік заттарды тек сумен ғана ала алады.

Су сонымен қатар табиғи қалдықтарды кетіреді. Су климаттық жағдайларға да әсер етеді. Ол жерде тұрақты айналымда. Ұлы суретші Леонардо да Винчи суды: «Жердегі тіршілік шырыны» деп атаған. Барлық тіршілік иелері судан жасалған. Адам – 60-70%, Медуза – 95%, адам миының жасушалары – 85%, қан – 90-92%, сүйектер – 20% су.

Дене салмағынан судың 1 пайызын жоғалту қатты шөлдеуге әкеледі. Егер суды жоғалту 10 есе артық, яғни дене салмағының 10% -ын құраса, бұл апатқа әкелуі мүмкін. Барлық дерлік өзгерістер су ортасында болады. Су құрлықта өмір сүретін адамдардың денесін буланып, салқындатады. Адам тамақсыз бір айға жуық өмір сүре алады, бірақ 5-6 күн сусыздануға шыдай алады.

Адам өмірі мен денсаулығын сақтауда судың қызметі зор, сондықтан оны бағалай білуіміз керек.

Тапсырма: Үйдегі крандар мен құбырлардан су ағынын бақылаңыз. 200 граммдық стақанды тамшылатып тұрған шүмектің астына қойып, оны толтыру үшін қанша минут қажет екенін көрсетіңіз. Ыдыстағы судың мөлшерін сағатқа, күнге, айға көбейтіңіз. Сонда бір сынған краннан қанша су ысырап болатынын білесіз. Енді сіз анықтаған су мөлшері туралы отбасыңызға хабарлаңыз. Қанша судың ысырап болып жатқанын білсін.

Бір краннан тамшылаудың салдарынан мөлшерінде су ысырап болса, оны басқа мақсатқа пайдаланса, бір күнде қанша су ысырап болатынын ойлаңыз!

Сұрақтар мен тапсырмалар:

1. Суды қалай үнемдеуге болады?
2. Су есептегіштерін орнатудың мақсаты қандай?

3. Су есептегішін тексеріп, бір айда қанша су жұмсалатынын біліңіз.

Пайдаланылган адабияттер:

1. O'zbekiston Respublikasi Xalq Ta'limi Vazirligi Respublika Ta'lim Markazi. Tabiatshunoslik Fanidan Mavzular Bo'Yicha Metodik Tavsiyalar (4-Sinf) Toshkent-2022. Tuzuvchilar: Z.Sangirova- Rtm Aniq Va Tabiiy Fanlar Bo'Limi Boshlig'i. E.Nazaraliyeva- Rtm Standart Va Baholash Bo'Limi Metodisti. M.Hojiyeva- Rtm Aniq Va Tabiiy Fanlar Bo'Limi Geografiya Fani Metodisti. Z.Tillayeva-Tabiiy Fanlar Darsligi Muallifi. M.Boymurodova- Tabiiy Fanlar Darsligi Muallifi
2. Ijtimoiy axborot ta'lim portal: www.ziynet.uz.
3. <http://www.edunet.uz> – maktablar, o'quvchi va o'qituvchilar sayti.

**MATEMATIKA FANINI O'QITISHDA KASBIY MAZMUNLI
MASALALARNING SIFATLI TA'LIMDAGI AHAMIYATI**

*Rustamov A.N.,
NavDPI magistranti*

Annotatsiya. Ushbu maqolada matematika fanini o'qitishda kasbiy mazmunli masalalar orqali o'quvchilarda kasbga bo'lgan qiziqishlarini shakllantirish ilmiy-nazariy tavsiyalar yordamida ochib berilgan

Kalit so'zlar: matematika, masala, kasb, ta'lim, dars, o'quvchi, geometriya, stereometriya, bilim, ko'nikma, malaka.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "O'zbekiston yangi taraqqiyot davrida ta'lim-tarbiya va ilm-fan sohalarini rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi farmonida 2021-2022 o'quv yilidan boshlab "Kasbga yo'naltirish tizimi"ni joriy etish, 7-sinf dan boshlab o'quvchilar o'rtasida interaktiv so'rovnoma o'tkazish, 7-9 sinflar uchun har oyda "Kasblar oyli" mavzusidagi tadbirlar tashkil qilish, kasbga yo'naltirishda "ustoz-shogird" tizimini yanada rivojlantirish kabi vazifalar belgilab berilgan.

Ushbu farmondan ko'rinib turibdiki yoshlarni ish bilan ta'minlash, kasbga yo'naltirish davlatimiz siyosatining ustivor vazifalaridan biri bo'lib turibdi. Bu borada maktab bitiruvchilarini kasbga yo'naltirish, iqtidoridan kelib chiqib to'g'ri kasb tanlashi katta ahamiyatga ega.

O'quvchilarning esa o'ziga mos kasbni tanlashda maktab ta'limidagi o'qituvchilarning kasb sohasini egallashida kerak bo'lgan bilim, ko'nikma, malaka, kompetensiyalarini shakllantirishga qaratilgan pedagogik faoliyatini amalga oshirishi muhim qismi hisoblanadi.

Xususan, matematika fanini o'qitishda kasbga yo'naltirish ishlari dars jarayonlarida quyidagicha amalga oshiriladi:

1. Matematik tushuncha va qonuniyatlarni kasb sohalari bilan o'zaro bog'lab tushuntiriladi;
2. Matematik kasbiy mazmunli masalalardan foydalaniladi;
3. Matematika darslarida kasbiy sohalarga aloqadorlikda aks ettirilgan matematik o'quv-ko'rgazmali qurollardan foydalaniladi.

Matematik kasbiy mazmunli masalalardan foydalanish deganda avvalo kasbiy mazmunli masala tushunchasini keltirib o'tishimiz lozim.

Kasbga yo'naltiruvchi amaliy masalalar bu kasbiy mazmundagi masalalar bo'lib,

bir tomondan fanga aloqador, ikkinchi tomondan kasbiy faoliyat uchun foydali masalalar tushuniladi.

Matematika o'qituvchisi tomonidan o'quvchilarni kasbga yo'naltirish imkoniyati boshqa fanlarga nisbatan yuqoriroq bo'lib, dars jarayonlarida o'quvchilarni turli masalalar orqali kasblar haqidagi tushunchalarni shakllantirish mumkin. O'quvchi kasbiy mazmunli masala yechish davomida bir tomondan matematik bilimlari mustahkamlansa, ikkinchi tomondan kasbga bo'lgan tushunchalari shakllanadi.

Kasbiy mazmunli masalalar quyidagi talablarga mos kelishi maqsadga muvofiq bo'ladi:

1. Masalada keltirilgan amaliy vaziyat o'quvchilarga tushunarli bo'lishi, ko'p sonli noma'lum atamalar kiritilmasligi, kiritilgan atamalar oson tushuntirilishi va tushunilishi;

2. Kasbiy amaliy masala o'quvchi bilim darajasiga mos ravishda tanlab olinishi va o'quvchi tomonidan masala yechimini topishning imkoni mavjud bo'lishi;

3. Kasbiy mazmunli masala mavjud matematika kursi o'quv rejasiga mos bo'lishi, kasbiy mazmunli masala o'quv jarayonining zaruriy tarkibiy qismi bo'lib bunda matematika ta'limi maqsadiga erishishning mantiqiy davomi bo'lishi va xizmat qilishi kerak.

Bunda mavzuning kelib chiqishiga ko'ra o'qituvchi tomonidan kasbiy mazmunli masala keltiriladi. Bu orqali matematik bilimlarni mustahkamlash bilan birga kasbga bo'lgan qiziqishlarini orttirish mumkin.

Matematika ta'limida kasbiy mazmunli masalalarni yechish bosqichi N.R.G'aybullayev quyidagicha yoritadi:

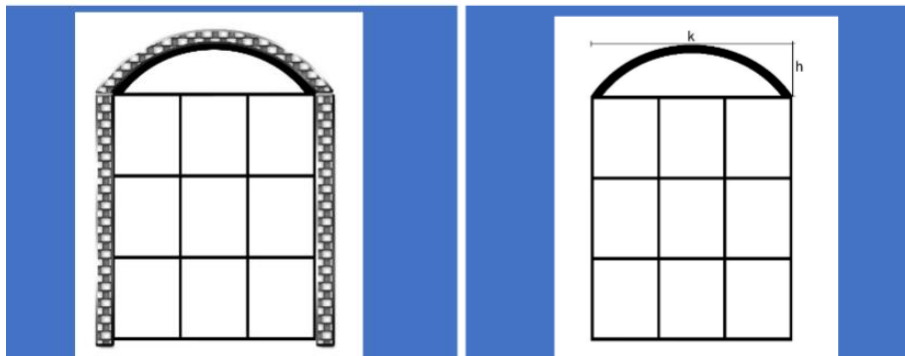
Formallashtirish bosqichi. Bu bosqichda berilgan real (masala) ning, unga adekvat bo'lgan matematik modeli quriladi.

Masalalarni model ichida yechish bosqichi. Bu bosqichda berilgan amaliy mazmunli masalalarning konkret mazmuni hisobga olinmay, I bosqichda tuzilgan matematik masalalar yechiladi.

Interpretatsiyalash bosqichi. Ushbu bosqichda tuzilgan formal matematik masalalarning yechimi, dastlabki berilgan amaliy mazmunli masalalar "tili"ga ko'chiriladi.

Kasbiy mazmundagi masalalardan namuna ko'rib o'tamiz:

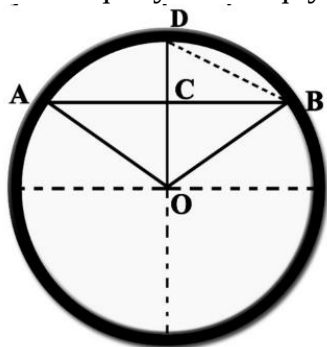
Masala. Haykaltarosh buyurtmaga ko'ra oynaga gipsdan bezaklar yasashi kerak. (1-chizma). Haykaltarosh oynaning aylanasi qismiga (aylanayoyiga) gipsli bezak yasash uchun uning faqat rasmda keltilgan k va h o'lchovlariga ega (2-chizma). Oynaning aylanasi qismiga gips yasashi uchun aylananing radiusi kerak bo'ladi. Radiusini toping?

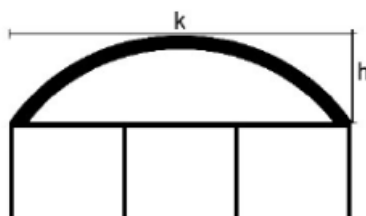
1-chizma. Oynaga gipsli bezak berilishi holadi.

2-chizma. Oyna holati

Yechish. I bosqich. Haykaltarosh aylana yoyi uzunligini tayyorlash uchun aylananing radiusini topishi va aylananing yoyini radiusi orqali chizishi kerak bo'ladi. Chunki aylana yoyi aylananing bir bo'lagidir. Haykaltarosh k va h uzunlik orqali radiusini topish uchun matematik tilga o'giramiz. Berilgan aylana yoyidan yaxlit aylana mavjud deb qaraymiz va quyidagilarni belgilab olamiz. (3-chizma)

3-chizma

4-chizma

Uzunlikni kiritamiz. h niesa CD deb belgilaymiz, u holda .Aylananing radiusi: ga teng. Masalada shartiga ko'ra h mavjudligi uchun biz izlagan radiusni quyidagicha olamiz: OD radiusni topish orqali masala javobi aniqlanadi. I bosqichda real holat dan, unga adekvat bo'lgan matematik modelga o'tish amalga oshirildi

II bosqich. Sof matematik tilga o'girilgan masalani matematik usullar va metodlar orqali yechimi topiladi

1. To'g'ri burchakli OBC uchburchakdan Pifagor teoremasiga ko'ra quyidagi tengliklar kelib chiqadi:

$$CO^2 + CB^2 = OB^2 \quad (1)$$

$$CO = OD - CD \quad (2)$$

2. (1) va (2) formulalardan $(OD - CD)^2 + CB^2 = OB^2$ tenglik kelib chiqadi. $OD = OB = R$, $CD = h$, $CB = \frac{k}{2}$ bo'lganligi uchun buni quyidagicha yozish mumkin:

$$(R - h)^2 + \frac{k^2}{4} = R^2$$

3. 2-qadamda keltirilgan tenglikning har ikki tomonini soddalashtiramiz:

$$\begin{aligned} R^2 - 2Rh + h^2 + \frac{k^2}{4} &= R^2 \\ 2Rh &= \frac{4h^2 + k^2}{4} \\ R &= \frac{4h^2 + k^2}{8h} \end{aligned}$$

4. Radius topildi.

III bosqich. Yuqoridagi bosqichlardan kelib chiqib, izlanayotgan radius

$$R = \frac{4h^2 + k^2}{8h} \text{ ga teng bo'ladi.}$$

Javob. Endi haykaltarosh radiusni topib aylana yoyini yasashi mumkin.

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, matematikani o'qitishda o'quvchilarga faqat matematik bilim va ko'nikmalarni berish bilan chegaralanib qolmasdan, balki ulardagi kasbiy tushunchalarini ham shakllantirib borish asosiy masala hisoblana- di. Chunki

o'quvchilar kelajakda matematik bilimlarini amaliy va kasbiy jarayonda qo'llay olsagina matematika ta'limidagi asosiy vazifa bajarilgan hisoblanadi. Shu-

ning uchun matematikani o'qitishda kasbiy mazmunli masalalarning o'zni alohida ahamiyatga egadir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "O'zbekistonning yangi taraqqiyot davrida ta'lim-tarbiya va ilm-fan sohalarini rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi farmoni, Toshkent, 2020-yil 6-noyabr, PF-6108-son.
2. Кондаков И.М. Диагностика профессиональных установок подростков. Вопросы психологии №1997 стр.122-130
3. Psixologik xizmat. Darslik/ Z.T.Nishanova, Sh.T.Alimbayeva, M.V.Sulaymonov. O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi. – T-2014. -424 b.
4. Alimatova G.R. –"Kollej o'quvchilarining matematik tayyorgarligini kasbga yo'naltirish metodikasi". //Diss...ped.fan.nomzod.// Toshkent-2004. 130 bet
5. Algebra va analiz asoslari: O'rta maktabning 10-11-sinflari uchun darslik/ Sh.O. Alimov, Y.M.Kolyagin, Y.V.Sidirov va boshq.-T.:O'qituvchi, 1996. -256 b.

TA'LIM JARAYONIDA INNOVATSION USULLARDAN FOYDALANISHNING O'RNI

*To'raqulova M.U.,
NavDPI talabasi*

Ta'limning bugungi vazifasi o'quvchilarni kun sayin ortib borayotgan axborot—ta'lim muhiti sharoitida mustaqil faoliyat ko'rsata olish, turli sohalarida zamonaviy axborot texnologiyalarini samarali qo'llash va axborot oqimidan oqilona foydalanishga o'rgatishdan iborat. So'nggi yillarda ta'lim tizimiga shiddat bilan kirib kelayotgan zamonaviy pedagogik texnologiyalar, innovatsiyalar, yangi-yangi pedagogik-psixologik tushunchalar, interfaol metodlarni ta'lim beruvchi tomonidan o'zlashtirilib va qo'llanib borilishi ta'lim mazmunini tubdan o'zgartirib yubordi desak mubolag'a bo'lmaydi.

Zamonaviy o'qituvchi dars jarayonida "aktyor" emas "rejissyor" bo'lishi kerak. U o'z o'quvchilarini fanga ijodkorlik bilan qarashlarini tashkil etish, ularda izlanuvchanlik xususiyatlarini shakllantirish, shuningdek pedagogik texnologiyalardan foydalangan holda darsni tashkil etishi kerak. Buning uchun esa o'qituvchi yangi ta'lim usullari va me'todlarini bilishi, dars jarayonida ulardan samarali foydalanishi maqsadga muvofiq.

Bugungi kunda fan- texnikaning rivojlanishi bilan inson faoliyati nihoyatda kengayib, yangi texnologiyalar kirib kelmoqda. Sifat o'zgarishlari shundan dalolat beradiki, endilikda yangi metodikalarni talab etadigan va ta'lim jarayonining ajralmas qismiga aylanib borayotgan, unga o'zining ma'lum xususiyatlarini joriy etadigan yangi texnikaviy, axborotli, audiovizualli, audial vositalar ham mavjud bo'lib, ular zamonaviy pedagogik texnologiyalarni aniq voqelikka aylantirdi.

Zamonaviy pedagogik texnologiya boshqa sohalaridagi texnologik jarayonlar bilan uzluksiz boyib boradi va an'anaviy o'quv jarayoniga, uning samarasini oshirishga ta'sir ko'rsatishning yangi imkoniyatlarini egallab oladi. O'quv-tarbiyaviy jarayonni texnologiyalashtirish tarixiy voqelik va jarayoni hamda axborotlashtirish jarayondagi inqilobiy burilish va uning muhim bosqichidir.

Hozirgi kunda ta'lim jarayonida interfaol usullar (innovatsion pedagogik va axborot texnologiyalari)dan foydalanib, ta'limning samaradorligini ko'tarishga bo'lgan qiziqish, e'tibor kundan-kunga kuchayib bormoqda. Zamonaviy texnologiyalar qo'llanilgan mashg'ulotlar o'quvchilar egallayotgan bilimlarni o'zlari qidirib topishlariga, mustaqil o'rganib, tahlil qilishlariga, hatto xulosalarni ham o'zlari keltirib chiqarishlariga qaratilgan. O'qituvchi bu jarayonda shaxs va jamoaning rivojlanishi, shakllanishi, bilim olishi va tarbiyalanishiga sharoit yaratadi, shu bilan bir qatorda, boshqaruvchilik, yo'naltiruvchilik vazifasini bajaradi. Bunday o'quv jarayonida o'quvchi asosiy figuraga aylanadi.

Pedagog - olimlarning yillar davomida ta'lim tizimida "Nega o'qitamiz? Nimani o'qitamiz? Qanday o'qitamiz?" savollariga javob izlash bilan bir qatorda qanday qilib samarali va natijali o'qitish mumkin? - degan savoliga ham javob qidirdilar.

Bu esa, olim va amaliyotchilarni o'quv jarayonini texnologiyalashtirishga, ya'ni o'qitishni ishlab chiqarishga oid aniq kafolatlangan natija beradigan texnologik jarayonga aylantirishga urinib ko'rish mumkin, degan fikrga olib keldi. Bunday fikrning tug'ilishi pedagogika fanida yangi pedagogik texnologiya yo'nalishini yuzaga keltirdi.

Ta'lim jarayoniga innovatsiyalarni qo'llash bugungi kunda quyidagi vazifalarni amalga oshirishni talab etadi:

- o'quv fanining aniq maqsadini aniqlash;
- fanning hajmi va mazmunini aniqlash;
- zarur bo'lgan ta'lim texnologiyalarini ishlab chiqish va tavsiya etish;
- fanning moddiy va texnik ta'minotini yaratish;
- ta'lim oluvchilarning xususiyatlarini o'rganish;
- o'qituvchining tayyorgarligi va dars mashg'ulotini loyihalash.

Yuqoridagi vazifalar ichida eng muhimi, bu o'quv jarayonini tashkil etish uchun eng maqbul bo'lgan ta'lim texnologiyalarini ishlab chiqish va uni amaliyotda samarali qo'llashdir. Shunday ekan, interfaol usullardan foydalanish, barkamol va komil shaxslarni tarbiyalash uchun xizmat qiladi.

Ta'limdagi innovatsion texnologiyalar ta'limni tartibga solish, uni to'g'ri yo'lga yo'naltirish imkonini beradi.

O'quv jarayonida ta'lim oluvchilarning nazariy va amaliy bilimlarini rivojlantirish amalga oshiriladi, keyinchalik ular innovatsiyalarni yaratish bilan bog'liq bo'lgan amaliy hayotning turli sohalarida qo'llanilishi mumkin. Ta'limda innovatsion texnologiyalar o'qitishda muayyan yondashuvlarni qo'llash asosida qo'llaniladi, ya'ni yangi texnologiyalarni rivojlantirish uchun asos bo'lgan talablar va maqsadlarni o'z ichiga olgan tamoyillar. Pedagogik sohadagi barcha innovatsiyalar jamiyat ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishining hozirgi bosqichiga aniq mos kelishiga asoslanadi. Hozirgi vaqtda ular o'quvchilarning mustaqilligini rivojlantirishga, o'z-o'zini o'rganish va o'z-o'zini rivojlantirish qobiliyatlarini shakllantirishga, o'quv dasturlarini mexanik ravishda emas, balki ongli ravishda o'zlashtirishga qaratilishi kerak.

O'qituvchi innovatsion texnologiyalarga asoslanib darsni tashkil etar ekan, turli texnik vositalardan ham (kompyuter, proyektor, elektron doska va hokazo) foydalanishi mumkin. O'qituvchining faoliyatida innovatsiyalar qanchalik ko'p bo'lsa, mazmun shunchalik oshadi.

Xulosa qilib aytganda, ta'lim sifati innovatsion texnologiyalardan dars jarayonida foydalanishning o'ziga xosligi shundaki, ular o'qituvchi va o'quvchilarning birgalikdagi

faoliyati orqali amalga oshiriladi

HUQUQIY TA'LIM- TARBIYA BERISHDA YOSH AVLODNI HAR TOMONLAMA YETUK, BARKAMOL INSON SIFATIDA TARBIYALASH

*To'raqulov Sh.T.,
NavDPI talabasi*

Ta'lim tizimini rivojlantirish, yosh avlodni har tomonlama yetuk, barkamol inson sifatida tarbiyalash uchun imkon beruvchi mukammal ta'lim tizimini yaratish, uning samaradorligini oshirishdir. Yuksak ma'naviy axloqiy qarashlarni o'zida mujassam etgan barkamol shaxsni yetishtirish, milliy qadriyatlarni saqlab qolish, o'sib kelayotgan yosh avlodni sog'lomligini mustahkamlash va ijobiy hal qilish uchun barcha imkoniyatlarni yaratmoqdalar.

Insonning tafakkuri qanchalik mustaqil bo'lsa, u shunchalik tashabbuskor bo'ladi. Odamning fikrlashi qancha erkin bo'lsa, u shuncha izlanuvchan, ijodkor bo'ladi. Shakllanib kelayotgan shaxs oilada kattalar, maktabda o'qituvchilar hokimligidan qutulsa, uning ruhiy, aqliy, jismoniy imkoniyatlariga qarab ish tutilsa, bolada o'z hatti-harakati uchun javobgarlik hissi paydo bo'ladi. U o'z fikri, qarashiga ega bo'ladi. Fikr kishisi hamisha o'z qarashlarini asoslaydi, kerak bo'lganda himoya qiladi. Shuning uchun yurtimizda mustaqil fikrlovchi shaxslardan iborat barkamol avlod tarbiyasiga alohida e'tibor berilgan.

Kelajagimiz bo'lmish yosh avlodni har tomonlama yetuk, barkamol qilib tarbiyalash xalqimiz uchun qadim zamonlardan beri eng muhim masalalardan biri bo'lib kelgan. Bularni biz o'rta asrlarda yashab o'tgan allomalarimiz tomonidan yaratilgan ilmiy asarlardan bilishimiz, o'rganishimiz mumkin. Abu Ali ibn Sino, Amir Temur, Alisher Navoiy, Abu Raihon Beruniy, Al -Xorazmiy, Abdulla Avloniy kabi buyuk mutafakkirlar o'zlarining turli fanlar sohasida yaratgan ta'limotlari bilan jahon fani va madaniyati xazinasiga ulkan boy meroslarni qoldirganlar. Buyuk bobomiz Alisher Navoiy aytganlaridek: har bir inson maktab egallar ekan, uni mukammal o'rganib, kelajak avlodlarga yetkazib berishi kerak. Maktab egalarini qadimda e'zozlab kelganlar. Bizning davlatimizda ham ularga bo'lgan hurmat ehtirom yanada ortdi. Hozirgi kunimizda bilimdon, mustaqil fikrlovchi, ijodiy izlanuvchi, yuqori malakali, madaniyatli, ijodkor, o'z ishinings mohir ustalari mustaqil O'zbekiston Respublikamizda ko'proq talab qilinmoqda.

Bunda o'qituvchi innovatsion faoliyatining eng muhim va markaziy masalasi o'quv jarayonini sifatli va samarali tashkil etishdan iborat. Bu faoliyat shaxsan o'qituvchini o'zigagina taalluqli bo'lib qolmay, bir qator shaxs, guruh, omma, institutsion masshtabda ham bo'lishi mumkin.

Yangilikni kiritish:

- Innovatsiyadan foydalanish mexanizmi (yangilikni va uning jarayonini amaliyotga kiritish);

Innovatsion texnologiya – pedagogik taraqqiyotni ta'minlashga qaratilgan tashkiliy faollik jarayoni (faollik, didaktik o'yinlar, everestik, kreativ, muammoli, loyihalashtirilgan, AKT texnologiyalari).

Innovatsiya – (inglizcha “Innovation” – yangilik kiritish) – tizim ichki tuzilishini o'zgartirish, amaliyot va nazariyaning muhim qismi. Innovatsion jarayonning mazmunini

tomonini o'z ichiga oladi (ilmiy g'oyalar va ularning texnologiyalarini amaliyotga kiritish).

Pedagogik yangilik – pedagogik faoliyatda ilgari ta'lim jarayonida noma'lum bo'lgan o'zgarishlarni kiritish orqali ta'lim va tarbiyaning nazariya va amaliyotini boyitish va uni rivojlantiruvchi vositasidir.

Innovatsiya – yangilikni yaratilish qonuniyatlarini o'zlashtirishni va targ'ibotini o'rganadigan fan.

Innovatsion jarayon – yangilikning kiritilishi va shart – sharoitlari, tizimni yangi ko'rsatgichlarga muvaffaqiyatli o'tishini ta'minlovchi o'zgarishdir. Innovatsion o'zgarishlarga tayyorgarlik ko'rish va uni amaliyotga kiritish jarayonidir.

Innovatsion o'qitish :

- 1) yangicha o'qitish tizimi
- 2) o'quvchi va talabalarni yangi kiritilgan texnologiyalar asosida o'qitish jarayoni (algoritmash, loyihali, modulli va b.).

Har bir huquqiy bilim beruvchi ustoz o'z oldiga aniq maqsad qo'yishi lozim. Huquqiy bilimning asosiy maqsadi shaxsda, bir guruh shaxslarda huquqiy tushunchani shakllantirish va uning asosida huquqiy tarbiyaga erishishdir. Huquqiy bilim olish jarayonida tinglovchilar qonunlarni bilishga, ulardan foydalanishga, hayotga tadbqiq etishga erishishlari, o'z huquq, erkinliklarini mukammal bilib, qonunga rioya qilish majburiyatlarini o'rganishlari lozim.

Huquqiy bilim bilan bog'liq huquqiy tarbiyada shaxslar huquqbuzarlik sodir etmasliklari, qonun doirasida ish tutishlari, o'zlarini va boshqa shaxslarni hurmat qilishlari, davlat, jamiyat va oilada o'rnatilgan tartib-qoidalarni buzmaslik kabi tarbiyaga erishishlari kerak. Bu maqsadni amalga oshirishda eng birinchi o'rinni huquqiy bilim beruvchi shaxs egallaydi. Fanning va o'qituvchining vazifasi ham shundadir.

Huquqiy bilim to'raligicha maxsus o'quv muassasalarida beriladi, u yerda mutaxassis- huquqshunoslar tayyorlanadi. Boshqa ta'limga esa, umumiy huquqiy bilim beriladi. Masalan, maktab o'quvchisiga jinoiy ish yuritish asoslarini o'rgatish shart emas.

Lekin u mehnat huquqidan, oila huquqidan va boshqa huquq sohalaridan o'ziga tegishli huquqiy ma'lumotlarni olib, bilimga ega bo'lishi lozim.

O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasini o'rganishda tinglovchi Konstitutsiya qanday hujjat, unda nimalar bayon etilgan, davlat suvereniteti, inson huquqlari, erkinliklari va burchlari nima, shaxsning qanday huquqlari mavjud, ular qanday kafolatlanadi?- degan savollar javobini egallash darajasida bilim olishi kerak. Huquqiy bilim olgan shaxs o'z bilimini hayotda ishlata olishi, kundalik hayotga tadbqiq eta olishi kerak. Olingan bilimlarni hayotga tadbqiq etish- bu shaxsning hayotida uchragan huquqiy muammolariga yechim topish demakdir. Huquqiy bilimga, ma'lumotlarga ega bo'lgan shaxs, huquqiy munosabatlarga kirganda harakatlarini qonun asosida amalga oshirishga erishadi. Masalan, yozgi kanikulda ishlayotgan o'quvchi bir kunda necha soat ishlashi mumkinligini, mehnat haqi qanday to'lanishini, mehnatni o'qish davrida davom ettirishi mumkinmi, degan bir qancha savollarning javobini dars jarayonida bilganligi sababli mehnat faoliyatini qonun asosida amalga oshirilishini kuzatadi.

3-SHO'BA: TA'LIM JARAYONIGA PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALARNI TADBIQ ETISHDA PSIXOLOGIK YONDASHUV

MOHIR MUTAXASSIS BO'LIB YETISHISHDA KASBIY AMALIYOTNING AHAMIYATI

*Ibadullayeva Sh.N.,
CHDPU o'qituvchisi,
Boqiyeva S.,
CHDPU talabasi*

Prezidentning "Pedagogik ta'lim sifatini oshirish va pedagog kadrlar tayyorlovchi oily ta'lim muassasalari faoliyatini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qaroriga muvofiq:

-2022/2023-o'quv yilidan boshlab kunduzgi ta'lim shaklidagi 2-4-bosqich talabalar uchun haftalik o'quv mashg'ulotlar "4+2", jumladan darslarning 4 kuni OTMda, 2 kuni umumiy o'rta ta'lim muassasalarida amaliyot o'tash tartibida olib boriladi.

-Shuningdek, bu yo'nalishlardan tashqari sirtqi ta'lim shakli bo'yicha pedagogik faoliyatga oid kamida 5 yillik ish stajiga ega bo'lganlar o'qishga qabul qilinishi belgilandi.

-pedagogik OTMning qo'shma ta'lim dasturlarida tahsil olayotgan talabalarning o'qish davri uchun to'lov-kontrakt qiymatini davlat budjeti mablag'lari hisobidan qoplab berish tartibi joriy etiladi;

- tajriba tariqasida pedagogik ta'lim muassasalari huzuridagi akademik liseylarga qabul ikki bosqichli saralab olish tizimi- yozma imtihon hamda test sinovlari asosida tashkil etiladi.

Pedagog kadrlar tayyorlovchi oily ta'lim muassasalari o'rtasida akademik mobillik tizimi yo'lga qo'yiladi.

Har yili kamida 5% professor-o'qituvchilar xorijiy davlatlarga tanlov asosida malaka oshirish va stajirovkaga yuboriladi.

Pedagogika ta'lim sohasida o'qituvchi kadrlarni tayyorlash, ularni zamon talablari darajasida o'qitish, bilim berish, fanning dolzarb xususiyatlarini qunt bilan o'rgatishda, shuningdek, bo'lajak o'qituvchini metodik jihatdan sinf xonalariga kirib o'zining yo'nalishi bo'yicha dars bera olish ko'nikmalarini shakllantirishda ta'lim jarayonlarining uzviy qismi hisoblangan malakaviy pedagogik amaliyotning o'zni beqiyos hisoblanadi.

Amaliyot nima? Amaliyot nega kerak?

Amaliyotning ta'limdagi o'zni qanday?

Sizda shunday savollar paydo bo'lgandir. Amaliyot qabul qilingan nomzodlar orasidan eng munosib xodimlarni tanlashni o'z ichiga oladi yoki lavozimga ko'tarilish va martabada muvaffaqiyatga erishish niyatida talab qilinadi. Amaliyot tushunchasi ish tavsifi qoidalari bilan tartibga solinadigan, ishda yangi ko'nikmalarni o'zlashtirish sohasini o'z ichiga oladi. Agar talaba yetarli miqdordagi amaliyotni tugatmagan bo'lsa, ta'lim muassasasini tugatgandan so'ng yaxshi mutaxassis bo'lishi qiyin. Amaliyotning maqsadi, stajyorga ish tajribasini berish va uni kelajakdagi kasbi bilan bog'liq bo'lgan mehnat sohasida rivojlanishi uchun tayyorlashdir. Shuningdek, o'quvchilarning mustaqil o'zlashtirilgan pedagogik bilim va ko'nikmalarini oshirish, o'z-o'zini yanada

takomillashtirish uchun zarur bo'lgan kasbiy pedagogik tajribani o'zlashtirish, o'quv mashg'ulotlarining yetarliligini baholash kabilardir. Amaliyotni o'tash uchun talabalar bolalar rivojlanishining yosh va individual xususiyatlari, bolalar bilan o'quv-tarbiyaviy ishlarning o'ziga xos xususiyatlari, jamoani shakllantirish xususiyatlari haqida ma'lumotga ega bo'lishlari kerak. Ular bolalar va kattalar bilan o'zaro munosabatda bo'lishga, turli xil ta'lim tadbirlarini rejalashtirish va o'tkazishga tayyor bo'lishlari lozim. Ko'zlangan maqsadlarga qarab, amaliyotlar quyidagilar bilan bog'liq bo'lishi mumkin:

-yangi ishga qabul qilingan xodimni ishning o'ziga xos xususiyatlariga o'rgatish maqsadida;

-kompaniyaning ishga qabul qilingan xodimlarining kasbiy mahorat darajasini oshirish, qayta tayyorlash va malakasini oshirish. Ta'lim muassasalari talabalarining to'lovsiz amaliyot o'tashlari alohida e'tiborga loyiqdir. Stajyor talaba tajriba orttiradi va olgan bilimlarini amalda qo'llaydi. Kelajakda olingan ko'nikmalar ishga joylashishda shubxasiz foyda keltiradi. Amaliyot bilan ishlash nafaqat ish bilan ta'minlay oladi, balki ko'plab yangi bilimlarni o'rganishga imkon beradi, bu esa moslashish va ish jarayoniga tez va oson qo'shilish davrida katta yordam beradi. Amaliyot uchun talabaning oladigan haqi nolga teng yoki past bo'ladi. Amaliyot bo'lajak o'qituvchini tayyorlashning yetakchi shakllaridan biri bo'lib, o'quvchilardan ta'lim va tarbiya jarayonlarining mazmun mohiyatini, ularning bola taraqqiyoti bilan bog'liqligini, umumiy pedagogik madaniyatni yuksak darajada bo'lishini talab qiladi. Amaliyot bakalavr bosqichidagi talabalarni o'zlarining ichki qarama-qarshiliklarini hal qilish uchun kasbiy va shaxsiy rivojlanishga yo'naltiradi, ularning ichki resurslarini faollashtirishga, kasbiy pozitsiyani shakllantirishda shaxsiy potensialiga hissa qo'shadi. Amaliyotning o'ziga xos xususiyatlari talabaning o'z pedagogik pozitsiyasini amalga oshirishga ko'maklashish, talabaning kasbiy mahoratini shakllantirishdir. O'quv amaliyoti bajarilgan ish uchun muloqot mas'uliyatni oshirishga muloqot va tashkilotchilik ko'nikmalarini rivojlantirishga, kurs va yakuniy malaka tadqiqotlarini o'tkazish uchun sharoit yaratishga, kelajakdagi ish joyini tanlashga va yo'naltirishga yordam beradi. Masalan biz, Chirchiq davlat pedagogika universiteti Maxsus pedagogika kafedrasida surdopedagogika yo'nalishi talabalari Toshkent shahridagi 101-maxsus maktab internatiga bordik. U yerda eshitishda nuqsoni bor bolalarning turli darajada o'qishining guvohi bo'ldik. Biz kirgan 1-D sinf o'quvchilari jami 12 nafardan iborat bo'lib, har birlarining alohida apparatlarini o'zlari uchun moslashtirilishi kerakligini, ular o'rta maxsus ta'lim maktablaridan ancha farq qilgan holda dars jarayonlarining yuzaki, oson va yengillashtirilgan darajada o'tilishini, sinfda birlamchi nuqsoni eshitishda bo'lgan daun sindromiga chalingan yoki eshitish nuqsoni hayoti davomida orttirilgan bolalarning ham bir sinfda o'qishlari mumkinligini bilib oldik. Ayniqsa, har bir sinf darsligidan o'rin olgan jismoniy tarbiya darsi ular uchun alohida ahamiyatga ega hisoblanar ekan. Biz amaliyotga chiqib imkoniyati cheklangan bolalarning oldida o'zimizni qanday tutishni bildik, dars jarayonlarini kuzatdik, turli xil apparatlar haqida ma'lumotga ega bo'ldik. Biz uchun dastlabki bo'lgan bu amaliyot mashg'uloti o'zimizning ustimizda yanada ko'proq ishlashimizga turtki bo'ldi. Kelajakda bu kabi amaliyotlarning ko'pida ishtirok etib, o'z kasbimizning ustasi bo'lishimizda yanada o'z hissasini qo'shadigan darslarda faol ishtirok etishni barchamiz o'z oldimizga maqsad qilib qo'ydik.

ARALASH TA'LIM. ARALASH TA'LIMNING AFZALLIKLARI

*Pulatova D.A.,
CHDPU o'qituvchisi*

Annotatsiya. Ushbu maqolada an'anaviy o'qitishga muqobil shakllaridan biri bo'lgan "Aralash ta'lim" ("Blended learning") ning mazmun-mohiyati va afzalliklari ochib berilgan. Shuningdek, bugungi kunda ta'lim sohasida mavjud muammolarni aralash ta'lim oqrali hal qilishim imkoniyatlari ko'rib chiqilgan.

Kalit so'z: aralash ta'lim, blended learning, AKT, masofaviy ta'lim, onlayn, "jonli" muloqot

Hozirgi zamon raqamli transformatsiyalanishga yuz tutgan ta'lim, o'quvchi o'qituvchining ta'sir obyekti bo'lgan ta'limdan, o'quv faoliyati subyekti o'quvchi, o'qituvchi esa tashkilotchi va yordamchi xodim sifatida ishtirok etuvchi ta'limga o'tishni taqozo etadi.

Aralash ta'lim –bu o'quvchi va o'qituvchi o'rtasidagi o'zaro ta'sir (muloqot) asosida qurilgan ta'lim va mustaqil ta'lim bo'lib, o'quvchiga turli shakllardagi o'quv jarayoni yo'nalishlarini beradi:

- 1) o'quv jarayonini rejalashtirish,
- 2) o'quv materialini o'zlashtirish va qo'llashni rag'batlantirish,
- 3) o'zlashtirilgan bilimlardan amaliyotda foydalanishni qo'llab-quvvatlash,
- 4) trening, diagnostik va yakuniy ishlarning borishini nazorat qilish,
- 5) ularni baholash,
- 6) o'quv jarayoni refleksiya (qaytaraloqa)ni boshqarish yoki jarayonni ekspertiza qilish, tekshirish.

Aralash ta'lim ta'rifining kaliti bu o'zaro ta'sir tushunchasidir. Darsda ko'rgazmalilik uchun o'quv materialini namoyish etish maqsadida o'qituvchi tomonidan elektron ta'lim resurslaridan foydalanishni aralash ta'limga bog'lab bo'lmaydi.

Aralash ta'lim – an'anaviy sinf-dars tizimi hamda elektron ta'lim texnologiyalarini uyg'unlashtirish konsepsiyasiga asoslangan, AKT va boshqa zamonaviy o'qitish vositalarining yangi didaktik imkoniyatlariga tayangan ta'lim jarayonini tashkil etish texnologiyasidir.

Aralash ta'lim bugungi kunda o'qitish amaliyotida qo'llanilayotgan texnologiyalarning kamchiliklarini bartaraf etishga yordam berish uchun yaratilgan. Birinchidan, an'anaviy, sinf-dars ta'limida har bir o'quvchini ta'lim jarayoniga jalb etish talabini amalga oshirishning har doim ham ilojisi mavjud emas. Sinfidagi ijtimoiy rollarning ma'lum taqsimlanishi (izdosh-lider), temperament xususiyatlari (passiv-faol), obyektivsharoitlar (uzrli sabablarga ko'ra yo'qligi) tufayli hamma ham va har doim ham muvaffaqiyatlarda qatnasha olmaydi.

Ikkinchidan, darsning vaqt doirasi ko'pchilikka muvaffaqiyatli qilinayotgan masalalarni tushunishning istalgan darajasiga yetishishga yo'l bermaydi, natijada o'quvchining turli shaxsiy bilish xususiyatini qondirishni ta'minlaydigan o'quv jarayonining moslashuvchanligi talabini amalga oshirish imkoni bo'lmaydi. Masofaviy ta'limda o'quv jarayonining tabiiyligi yo'qolishi tufayli assotsiativ g'oyalar va intuitive kashfiyotlar zanjirini tabiiy va tez qurish bosqichi tenglashtiriladi, mavjud bilimlarga yangi bilimlarni qo'shish talabini uziladi. Bundan tashqari, masofaviy ta'limda o'quv

faoliyatini kechiktirish tendensiyasi mavjud, chunki bu muhit ko'plab ta'lim oluvchilar tomonidan bevosita jonli aloqalar yo'qligi tufayli shaxsning individual xususiyatlari jonsiz qabul qilinadi, bu esa o'quv jarayonidan norozilikka olib kelishi mumkin. Shuningdek, ta'lim muhitining psixologik qulayligi talablari ham bajarilmaydi.

Shunday qilib, aralash ta'limning afzalliklari sifatida sinfda shakllangan shaxsiy (insoniy) aloqalar, yangi bilimlarni tezroq o'zlashtirishga imkon beradigan spontanlik (o'z-o'zidan paydo bo'lishlik va erkinlik) hamda axborot va ta'lim muhitida elektron ta'lim jarayonida shakllanadigan moslashuvchanlik, adaptivlik, individuallashtirish, o'rganish interaktivligi va refleksiyaning jiddiyligini e'tirof etish kerak. Aralash ta'limda moslashuvchanlik vaqt, makonning qat'iy chegaralanmaganligini, o'rganish tezligi va tempi sinfdagi boshqa o'quvchilarning ish tezligi va tempiga bog'liq emasligini anglatadi.

Aralash ta'lim o'quvchilarning 100% o'quv jarayoniga jalb etilishini ta'minlaydi. Moslashuvchanlik turli qobiliyat va ehtiyojlarga ega bo'lgan o'quvchilar uchun ta'lim jarayonini tashkil etish imkoniyati sifatida amalga oshiriladi. Individuallashtirish ta'lim jarayonini o'quvchilarning individual ta'lim ehtiyojlari va imkoniyatlaridan kelib chiqib amalga oshirilsa, o'qituvchi tomonidan darsda qo'llaniladigan metodik yondashuvlar va pedagogik texnologiyalar interfaol ta'lim vositalari va moslashtirilgan dasturiy ta'minot bilan to'ldiriladi. Interaktivlikka ta'lim jarayonining ikkala tomon subyektlari bir-biri bilan va mazmuni o'zaro ta'sirining o'zgaruvchan shakllari hamda usullaridan foydalanish orqali erishiladi. Aralash ta'lim o'quvchilari o'z mulohazalarini chuqur, batafsil ko'rib chiqish va asoslash uchun vaqtlari bor.

Aralash ta'lim bugungi kunda ta'lim sohasida yo'l qo'yilayotgan muammolarni hal qilish imkonini beradi:

- ❖ o'quvchilarning individual ta'lim ehtiyojlarini, shuningdek o'quv materialini o'zlashtirish sur'ati va tempini hisobga olgan holda ta'limning mavjudligi va moslashuvchanligini oshirish orqali ularning ta'lim imkoniyatlarini kengaytirish;

- ❖ o'quvchining subyektiv pozitsiyasini shakllantirishni rag'batlantirish: uning motivatsiyasini, mustaqilligini, ijtimoiy faolligini oshirish, shu jumladan o'quv o'zlashtirish, qaytar aloqa va o'zini nazorat qilish va natijada butun o'quv jarayonining samaradorligini oshirish;

- ❖ o'qituvchi uslubini transformatsiyalash: bilimlarni translyatsiya qilishdan o'quvchining o'z bilimlarini qurishga asoslangan o'quvchi bilan interfaol hamkorlikka o'tish;

- ❖ o'qituvchi yordamchi sifatida o'quvchini o'z ta'lim maqsadlarini, ularga erishish yo'llarini, o'z ta'lim ehtiyojlari, qiziqishlari va imkoniyatlarini hisobga olib mustaqil ravishda belgilashga undagan holda ta'lim jarayonini personallashtirish.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti PF-5847-son Farmoni. "O'zbekiston Respublikasi oliy ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi 08.10.2019-yil. URL: <https://lex.uz/ru/docs/4545887>
2. O.I.Gizatulina International experience and prospects for mixed learning of russian as a foreign language in higher education institutions. Journal of innovations in pedagogy and psychology, Vol. 5, Issue 3, 2022, pp.43-50
3. Komilova M.O. Смешанное обучение в современном образовательном пространстве. Fan ta'lim va amaliyot integratsiyasi.

4. Абрамова Я.К. Смешанное обучение как инновационная образовательная технология. //Перспективы развития информационных технологий. 2014. №17. С. 115-119.
5. Д.Н.АШУРОВА. АРАЛАШ ТАЪЛИМ МОДЕЛЛАРИ. Scientific-methodological electronic journal "Foreign Languages in Uzbekistan", 2021, No 1(36), 115-127
6. Pulatova, D. A. (2022). THE USE OF ICT IN CLASSES ON THE DEVELOPMENT OF AUDIO PERCEPTION AND FORMATION OF PRONUNCIATION IN CHILDREN WITH HEARING IMPAIRMENTS. *IJODKOR O'QITUVCHI*, 2(19), 441-445.
7. Pulatova, D. A. ESHITISHDA NUQSONI BO'LGAN BOLALARNING O'QUV FAOLIYATIGA MOTIVATSIYASINI OSHIRISHDA AXBOROT-KOMMUNIKATSIYA TEXNOLOGIYALARI IMKONIYATLARIDAN FOYDALANISH. *ЭКОНОМИКА*, 514-517.
8. Usmanovna, Q. F., Azamkulovna, P. D., &Maxkamovna, M. D. (2022). INKLYUZIV TA'LIMDA KADRLAR MASALASI. *O'ZBEKISTONDA FANLARARO INNOVATSIYALAR VA ILMIY TADQIQOTLAR JURNALI*, 2(14), 834-842.
9. Azamkulovna, P. D. (2022). BO'LAJAK O'QITUVCHI-DEFEKTOLOGLARGA ILMIY-TADQIQOT FAOLIYATINI OLIB BORISHNI O'RGATISH KASBIY FAOLIYATGA TAYYORGARLIK KO'RISH OMILI SIFATIDA. *Scientific Impulse*, 1(5), 413-418.

TEXNOLOGIYA FANIDAN O'QUVCHILARDA KOMPETENSIYANI SHAKLLANTIRISHGA YO'NALTIRILGAN TA'LIM TEXNOLOGIYALARI

Aripov I.Yu.,

Navoiy viloyati PYMO'MM katta o'qituvchisi,

Nurmurodov O.,

Navbahor tumani 9-umumiy o'rta ta'lim maktabi o'qituvchisi

Annotatsiya: Kompetensiyali yondoshuv asosida shakllantirilgan DTS amaliyotga joriyetish, ta'lim-tarbiya jarayonining boshqa tarkibiy qismlari: o'qitish metodlari, vositalarivashakllarini innovatsiya kiritish orqali modernizatsiyalashni talab etadi. Innovatsiyalarni tatbiq etishga o'qituvchilarning psixologik tayyorligi pedagogik innovatsionjarayonningmuhim shartihisoblanadi. Shuning uchun, umumiy o'rta ta'lim muassasalarida pedagogik innovatsiyalarni tatbiq etishda o'qituvchilarning ilmiy-metodik tayyorgarligini rivojlantirish, kasbiy faoliyatini innovatsion yo'naltirish, ularni innovatsion pedagogik jarayonlarga tayyorlash masalalarigaalohida axamiyat qaratish lozim.

Kalit so'zi: innovatsion texnologiyalar, kompetensiyali yondoshuv, kompetensiyalar texnologiya, ta'lim-tarbiya ,texnologiya, davlat ta'lim standarti, o'quv dasturi, bilim, ko'nikma ,malaka, kasbiy kompetentlik

O'zbekiston Respublikasining Vazirlar Mahkamasining 2017 yil 6 apreldagi 187sonli"Umumiy o'rta va o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limining davlat ta'lim standartlarini tasdiqlash to'g'risida" qaroriga muvofiq uzluksiz ta'lim, xususan umumiy o'rta ta'lim maktablarining ta'limmazmuni yangilandi, o'quv dasturlari va o'quv fanlari bo'yicha DTS kompetensiyali yondoshuvasosida qayta ishlendi. Mazkur kompetensiyali yondoshuv asosida shakllantirilgan DTSamaliyotga joriy etish ta'lim-tarbiya

jarayonining boshqa tarkibiy qismlari: o'qitish metodlari, vositalari va shakllarini innovatsiya kiritish orqali modernizatsiyalashni talab etadi. Jahonning rivojlangan mamlakatlarining ta'lim tizimidagi ilg'or tajribalarni o'rganish uzluksiz texnologiyata'lim jarayoniga kompetensiyali yondashuvni tatbiq etish zarurligini ko'rsatdi. Uzluksiz texnologiya ta'lim jarayoniga kompetensiyali yondashuvni tatbiq etish orqali quyidagi vazifalarni amal oshirish: Ta'lim-tarbiya jarayoniga kompetensiyali yondashuv o'qitish maqsadlariga erishish uchun ta'lim mazmunini boyitish o'quv jarayonini innovatsion texnologiyalarasosidatashkiletish va natijalarini tahlil etishga imkon beradigan umumiy prinsiplariyig'indisisanaladi. O'quvchilarning mustaqil hayotdagi turli faoliyat va yo'nalishlardagi muammolarni o'zlashtirgan bilim, ko'nikma va malakalar, o'zlarining hayotiy tajribalari, kuzatishlari, shaxsiy xulosalariga asoslanib hal etish, muammoli vaziyatlarda talab etiladigan faoliyatni maqsadgamuvofiq bajarish qobiliyatlarini rivojlantirish; Texnologiya ta'lim mazmunini tanlash va metodik ta'minotini yaratishda o'quvchilarning qiziqishlarini orttirish, ilmiy dunyoqarashini kengaytirish, axloqiy, g'oyaviy-siyosiy, ekologik muammolarni hal etish, didaktik jihatdan qayta ishlangano'zida o'quvchilarning avval o'zlashtirgan bilim, ko'nikma va malakalarini yangi kutilmagan vaziyatlarda qo'llash, o'zlarining hayotiy tajribalari, kuzatishlari yuzasidan ilmiy xulosalarchiqarishga imkon beradigan o'quv topshiriqlari bo'lishiga e'tibor qaratish; Texnologiya ta'lim-tarbiya jarayonini tashkil etishda asosiy maqsad o'quvchilarda DTS bilan me'yorlangan bilim, ko'nikma, malakalarni shakllantirish, shuningdek, axborot bilan ishlash, kommunikativ ko'nikmalarni egallash, matematik savodxonlik, ijtimoiy faollikka ega bo'lish, o'quv muammolarini mustaqil hal etishga doir tajribalarni egallashlariga sharoit yaratish; Ta'lim-tarbiya jarayonining natijalari mazkur jarayonning muayyan bosqichida erishilgan natijalar, ya'ni o'quvchilar tomonidan kompetensiyaga asos bo'ladigan egallangan bilim, ko'nikma va malakalarni o'zlashtirganlik darajalariga qarab baho berish; Kompetensiyali yondashuvda – o'qitish maqsadlari o'quvchilar tomonidan o'z-o'zini anglash, ta'lim-tarbiya jarayonida o'quv maqsadlariga erishish yo'llarini tushunish, o'quvchilarning o'quv-bilish faoliyatini faollashtirish, o'quvchilarning shaxs sifatida o'z-o'zini rivojlantirish orqali jamiyat va mustaqil hayotgamoslashuvi, ijtimoiylashuvi kabi ustuvor yo'nalishlarni mo'ljallash nazarda tutish zarur. Kompetensiya tarkib toptirish usullari va shaxs hayotidagi ahamiyatiga ko'ra darajalarga ajratiladi. O'quvchi shaxsining umumiy rivojlanishiga zamin tayyorlaydigan kompetensiyalar tayanch kompetensiya, faqat texnologiya o'quv fani orqali tarkib toptiriladigan kompetensiyalar xususiy kompetensiyalar deyiladi.

Tayanch kompetensiyalar – umumiy o'rta ta'lim maktablari o'quv rejasidan o'rin olgan barcha o'quv fanlari mazmuni va o'qitish jarayoni orqali tarkib toptiriladigan kompetensiyalar sanaladi. Umumiy (predmetli) kompetensiyalar- o'quv rejadan o'rin olgan ijtimoiy-gumanitar, tabiiy-matematik va amaliy o'quv fanlarni o'qitishda o'zaro fanlararo bog'lanishlarni amalga oshirish orqali tarkib toptiriladigan kompetensiyalar nazarda tutiladi.

Xususiy (texnologiya) kompetensiyalar – texnologiya ta'lim-tarbiya jarayonida DTS bilan me'yorlangan bilim, ko'nikma va malakalar asosida tarkib toptiriladigan kompetensiyalar hisoblanadi. Texnologiya fanidan o'quvchining kompetensiyasi – biologiya fani bo'yicha egallagan bilim, ko'nikma va malakalarini kundalik hayotida duch keladigan amaliy va nazariy masalalarni yechishda foydalanish va amaliyotda qo'llay olish qobiliyatidir. Kompetentlikka yo'naltirilgan darslarni tashkil etish va

darslarning texnologik xaritasini yaratish bo'yicha xalq ta'limi tizimida faoliyat olib borayotgan pedagoglarga kompetentlikka yo'naltirilgan darslarni tashkil etish bo'yicha ma'lumotlarni berish va uni tushunarli tarzda yetkazish."Kompetentlik" (ingl. "competence" - "qobiliyat") - faoliyatda nazariy bilimlardan samarali foydalanish, yuqori darajadagi kasbiy malaka, mahorat va iqtidorni namoyon eta olish demakdir. "Kompetentlik" tushunchasi ta'lim soxosiga psixologik ilmiy izlanishlar natijasida kirib kelgan. Psixologik nuqtai nazardan kompetentlik "noan'anaviy vaziyatlar, kutilmagan hollarda mutaxassisning o'zini qanday tutishi, muloqotga kirishi shi, raqiblar bilan o'zaro munosabatlarda yangi yo'l tutishi, noaniq vazifalarni bajarishda, ziddiyatlarga to'la ma'lumotlardan foydalanishda, izchil rivojlanib boruvchi va murakkab jarayonlarda harakatlanish rejasiga egalikni anglatadi. Kasbiy kompetentlik - mutaxassis tomonidan kasbiy faoliyatni amalga oshirish uchun zarur bo'lgan bilim, ko'nikma va malakalarning egallanishi va ularni amalda yuqori darajada qo'llay olinishi Kasbiy kompetentlik mutaxassis tomonidan alohida bilim,malakalarning egallanishini emas, balki har bir mustaqil yo'nalish bo'yicha integrativ bilimlar va harakatlarning o'zlashtirilishini nazarda tutadi. Shuningdek, kompetensiyamutaxassislikbilimlarini doimo boyitib borishni, yangi axborotlarni o'rganishni, muhim ijtimoiy talablarni anglay olishni, yangi ma'lumotlarni izlab topish, ularni qayta ishlash va o'z faoliyatida qo'llay bilishni taqozo etadi. Kompetensiya – bilim, malaka va shaxsiy sifatlarini ma'lum sohada mufaffaqiyatli faoliyat uchun zarur bo'ladigan qobiyatlar majmui. Bugungi kunda ilm-fan, texnika va axborot kommunikasiya texnologiyalar, ishlab chiqarish soxalarining tez sur'atlarda jadallik bilan rivojlanishi ta'lim tizimi xodimlaridan ta'lim-tarbiya sifatini mazmun jihatidan yangi bosqichga ko'tarish, bunda innovatsion texnologiyalardan samarali foydalanishni talab etib, xar bir tizim xodimi, ayniqsa o'qituvchilar zimmasiga yanada yuksak mas'uliyat va vazifalarni yuklaydi. Umumiy o'rta ta'lim maktablarida ta'lim-tarbiya ishlarining har bir shaxs, jamiyat va davlat manfaatlarini ko'zlagan xolda amalga oshirilishi, ta'limning xamma uchun tengligini ta'minlanishi, o'quvchilarni mustaqil xayotga tayyorlash, ularda fuqarolik tuyg'usi, oila va davlat oldida mas'uliyat xis qilish ko'nikmalarini shakllantirish, ularning qizikishlari va qobiliyatlarini rivojlantirish, zamonaviy bilimlarni egallashlari va xar tomonlama rivojlanishlari uchun ularga maksimal darajada qulay sharoitlarni yaratish ta'lim sifatini oshirishning eng muxdm omili xisoblanadi. Agarda bunday sharoitlar yaratilmasa, uzluksiz ta'lim tizimidagi majburiy bosqich bo'lgan umumiy o'rta ta'limni muvaffaqiyatli deb e'tirof etib bo'lmaydi. Shu jixatdan, innovatsion texnologiyalar asosida ta'lim jarayonlari sifat va samaradorligini oshirish muammosi shaxsni rivojlantirish va uni xayotga tayyorlashga yo'naltirilgan kompleks vazifalarni amalga oshirish bilan bog'liq bo'lib, ta'lim siyosatining bugungi kundagi muxim vazifalaridan biri xisoblanadi. Ta'lim muassasalarida amalga oshiriladigan innovatsion pedagogik faoliyat o'qituvchilarning ilmiy-metodik faoliyati xamda o'quvchilarning o'quv-tadqiqot faoliyati bilan uzviy bog'liqdir. Ko'p hollarda umumiy o'rta ta'lim muassasalarida pedagogik innovatsiyalarni tatbiq, etganda, birinchi o'ringa texnik va tashkiliy masalalar, keyingi o'ringa esa o'qituvchi va o'quvchilarni innovatsion jarayonlarga tayyorlash masalalari qo'yiladi. Xulosa. Innovatsiyalarni tatbiq etishga o'qituvchilarning psixologiktayyorligi pedagogik innovatsion jarayonning muxim sharti hisoblanadi. Shuning uchun,umumiyo'rta ta'lim muassasalarida pedagogik innovatsiyalarni tatbiq etishda o'qituvchilarning ilmiymetodik tayyorgarligini

rivojlantirish, kasbiy faoliyatini innovatsion yo'naltirish, ularni innovatsion pedagogik jarayonlarga tayyorlash masalalariga alohida ahamiyat qaratish lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Mirziyoev Sh.M. "Erkin va farovon, demokratik O'zbekiston davlatini mard va olijanob xalqimiz bilan birga quramiz" mavzusidagi O'zbekiston Respublikasi Prezidenti lavozimiga kirishish tantanali marosimiga bag'ishlangan Oliy Majlis palatalarining qo'shma majlisidagi nutqi. – T.: "O'zbekiston", 2016.-56 b.
- 2 O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 7 fevraldagi PF-4947-sonli "O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha harakatlar strategiyasi to'g'risida" Farmoni. – T.: O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to'plami, 2017 y., 6-son, 70-modda.
3. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2017 yil 15 martdagi Umumiy o'rta ta'lim to'g'risida nizomni tasdiqlash to'g'risida"gi 140-sonli Qarori. – T.: O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to'plami, 2017 y., 11-son, 167-modda.
4. Tohirov O.O. Texnologiya fanini o'qitishda zamonaviy yondashuvlar va innovatsiyalar. // O'quv moduli bo'yicha o'quv-uslubiy majmua. – T.: Toshkent shahar XTXQTMOMH, 2019.- 134 b.

BOSHLANG'ICH TA'LIM SAMARADORLIGINI OSHIRISHDA INNOVATSION YONDASHUV VA ILG'OR PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALARDAN SAMARALI FOYDALANISH

Jabbarova Z.O.,

Jizzax viloyati PYMO'MM katta o'qituvchisi

Ta'lim jarayoni samaradorligini oshirish, ta'lim oluvchilarning mustahkam nazariy bilim, faoliyat, amaliy ko'nikma, malaka, kompetensiyalarini shakllantirish orqali hayotga tadbiiq etishini ta'minlash maqsadida ta'lim-tarbiya jarayonida innovatsion yondashuv va zamonaviy pedagogik texnologiyalardan samarali foydalanish davr taqozosi hamda ijtimoiy zaruriyat sifatida kun tartibiga qo'yilmoqda.

Hozirgi kunda o'qitishda interfaol metodlardan foydalanish, uning mazmun mohiyatini bilish, uni ta'lim jarayoniga tadbiiq etish va metodikasini yaratish juda muhimdir. Shuning uchun ham boshlang'ich ta'lim jarayonida innovatsion pedagogik faoliyatni amalga oshirish metodikasini yaratish muhim hisoblanadi. Pedagogik kadrlarni innovatsion pedagogik faoliyatga tayyorlashda ularning metodik tayyorgarligini shakllantirish jarayoniga innovatsion texnologiyalarni joriy etish mazkur jarayonning samaradorligini orttirishga zamin tayyorlaydi. Shu sababli boshlang'ich ta'lim fanlaridan dars samaradorligini oshirishda innovatsion usullardan foydalanish o'qituvchining metodik tayyorgarligini tarkibiy qismlariga muayyan o'zgartirishlar kiritish, uning mazmunini yangilash va dars samaradorligini oshirishda innovatsion usullardan foydalanish yo'llarini ishlab chiqish lozim.

Bugungi kunda maktab ta'lim tizimidagi an'anaviy va ommaviy ko'rinishdagi ta'lim va tarbiya jarayonlari o'rniga ta'lim muassasalari rivojlanishida o'ziga xos yangilik bo'lib innovatsion jarayonlar kirib kelmoqda. Innovatsiya (in-"lik", novus-"yangi") yangilik kiritish, yangilik degan ma'noni anglatadi. "Innovatsion ta'lim" deganda odatda o'quv jarayoniga yangi (foydali) elementlar olib kirish tushuniladi. Shuning uchun ta'lim tizimida innovatsiya o'zgartirish bilan bevosita bog'liq.

Bunday o'zgartirishlar ta'lim tizimining:

- maqsadiga, mazmuniga, metod, texnologiyasiga, tashkil etish shakli va boshqaruv tizimiga;
- pedagogik faoliyatdagi o'ziga xoslik va o'quv-bilish jarayonini tashkil etishga;
- ta'lim darajalarini nazorat qilish va baholash tizimiga;
- o'quv-metodik ta'minotiga;
- tarbiyaviy ishlar tizimiga;
- o'quv reja va o'quv dasturlariga;
- o'quvchi va o'qituvchi faoliyatiga bog'liq.

Yangilik tarixiy aspektda nisbiylik ahamiyat kasb etadi. Yangilik aniq tarixiy xarakterga ega, ya'ni o'z vaqtdan oldin paydo bo'lishi mumkin, o'z vaqtida me'yor bo'lishi yoki eskirishi ham mumkin.

Yangilik xillari (tiplar) maktab tizimda turlicha asoslarga ko'ra guruhlanadi: Birinchi klassifikatsiya (guruh) yangiliklarni kiritish, maktab va oliy tizimda sodir bo'ladigan pedagogik jarayonga aloqadorligi bilan asoslanadi.

Pedagoglar o'qitishning interfaol metodlarini bilish va kommunikativ faoliyatni tashkil etishning maxsus shakli bo'lib, unda ta'lim oluvchilar bilish jarayoniga jalb qilingan bo'ladi, ular biladigan va o'ylayotgan narsalarni tushunish va fikrlash imkoniyatiga ega bo'ladi. Interaktiv darslarni tashkil etishda o'qituvchi ob'yekt o'quvchilar sub'yekt bo'lib o'quv faoliyatida dars maqsadlariga erishishga yo'naltirishga olib keladi. Bu usullarning o'ziga xosligi shundaki, ular faqat pedagog va o'quvchilarning birgalikdagi faoliyat ko'rsatishi orqali amalga oshiriladi. Bundan pedagogik hamkorlik jarayoni o'ziga xos xususiyatlarga ega bo'lib, ularga o'quvchining dars davomida befarq bo'lmaslikka, tanqidiy fikrlash, mustaqil fikrlash, ijod qilish va izlanishga undash, o'quvchilarning o'quv jarayonida fanga bo'lgan qiziqishlarini oshirish, o'quvchilarning hamkorlikdagi faoliyatini doimiy ravishda tashkil etish lozim.

Har bir ilg'or tajribali o'qituvchi o'quv jarayonida interfaol metodlardan foydalanib o'quv jarayonini samarali va sifatli tashkil etishdan iborat. Ayniqsa, boshlang'ich sinflarda bu muhim ahamiyat kasb etadi. Boshlang'ich ta'lim umumta'lim maktablarining bosh bo'g'ini hisoblanadi. Bu paytda bolalarning aqliy holati mukammal rivojlanib borishiga katta e'tibor qaratish zarur. Sababi ular endigina maktab ostonasiga qadam qo'yib kelayotgan o'quvchilarni maktab hayotiga ko'niktirish, zamonaviy bilim olishlariga yo'l ochib berishlari zarur bo'ladi. Boshlang'ich sinflarda interfaol usullardan samarali foydalanish orqali o'quvchilarni bugungi hayotga tayyorlash g'oyalari mavjud. O'quvchilarning fikr doirasi, ongi, dunyoqarashlarini o'stirish, ularni erkin tinglovchidan erkin ishtirokchiga aylantirmoq nihoyatda muhimdir. O'qituvchi darsda boshqaruvchi o'quvchilar esa ishtirokchiga aylanmog'i lozim. Ana shu vazifani uddalashda innovatsion faoliyat ustunligi ko'p qirrali samara keltiradi.

Ta'lim jarayonida ilg'or pedagogik texnologiyalarni faol qo'llash, ta'lim samaradorligini oshirish, tahlil qilish va amaliyotga joriy etish bugungi kunning muhim vazifalaridan biridir.

Boshlang'ich ta'lim umumta'lim maktablarining bosh bo'g'ini bo'lgani sababli ana shu jarayonda o'quvchi shaxsining mukammal rivojlanib borishiga ko'proq e'tibor qaratmoq lozim. Boshlang'ich sinf o'qituvchilarining mas'uliyatlari cheksizdir. Ular maktab ostonasiga endigina qadam qo'ygan o'quvchilarni maktab hayotiga ko'niktirib, zamonaviy bilim olishlariga yo'l ochib beradi hamda ijtimoiy turmushga, hayotga

tayyorlaydi. Bolalarning o'qishga munosabatlari, aqliy salohiyatlari ana shu davrda shakllanadi. Bu ham boshlang'ich sinf o'qituvchilarining vazifasi mas'uliyatli ekanligini ko'rsatadi.

Ilg'or pedagogik texnologiyalar asosida tashkil etilgan darslar tashkiliy usullari, o'tkazish metodlariga ko'ra o'quvchi ehtiyojiga mos tushishi kerak. Chunki bunday darslar bola ruhiyatiga yaqinroq bo'ladi. O'quvchilarning o'quv materiallarini o'zlashtirishga bo'lgan qiziqishi, xohishi va istaklarini qo'zg'otish asosida maqsadga erishishda motivatsiya bo'lib, bu o'qituvchi va o'quvchilarning o'zaro ichki yaqinlashuvidir.

Boshlang'ich sinfda ta'lim jarayonida o'quvchilarning o'qish motivini rivojlantirish katta ahamiyatga ega. Chunki motiv o'quvchilarni ta'lim jarayoniga qiziqitiradi, darsga faol qatnashishga, bilimlarni egallashga undaydi. Interfaol metodlar o'qish motivini rivojlantirishga katta yordam beradi.

Boshlang'ich sinflarda ko'proq bolalarning yoshini, bilim saviyasini hisobga olish lozimligini unutmash kerak. Ularga oddiy, oson va vaqt kam sarflanadigan ta'limiy o'yin, mashqlaridan foydalanib darslar o'tish yaxshi samara beradi. Ko'proq atrof-muhit, jamiyat bilan bog'lab o'tilgan darslar bolalar ongini, dunyoqarashini, erkin fikrlash, erkin bayon etish, mustaqil ishlash ko'nikmalarini rivojlantiradi.

O'quv jarayonida innovatsion texnologiyalardan dars jarayonida foydalanishning o'ziga xosligi shundaki, ular o'qituvchi va o'quvchilarning birgalikdagi faoliyati orqali amalga oshiriladi. O'qitish jarayoni o'qituvchi hamda o'quvchilar faoliyatini o'z ichiga oladi. O'qituvchining faoliyati o'quv materialini bayon qilish, o'quvchilarning fanga bo'lgan qiziqishini orttirish, fikrini teranlashtirish va e'tiqodini shakllantirish, o'quvchilarning mustaqil mashg'ulotlariga rahbarlik qilish, ularning bilim, ko'nikma va malakalarini tekshirish hamda baholashdan iborat. O'z ishiga ixlos bilan qaragan o'qituvchida dars jarayonida dars samaradorligi yuqori bo'ladi.

Darsning oldindan loyihasi, ya'ni texnologik xaritasi tuziladi. Texnologik xarita tuzish uchun o'qituvchi darsning har bir bosqichida amalga oshiriladigan ishlar, ularda o'qituvchining pedagogik va o'quvchilarning o'quv bilish faoliyatini tashkil etish, boshqarish va faollashtirish yo'llari, teskari aloqani amalga oshirish, ularga ajratilgan vaqtni aniq belgilash lozim. Texnologik xaritada albatta tashkiliy qism, yangi mavzuni yoritish, o'quvchilar bilimini tekshirish, yangi mavzuni o'rganish va uni mustahkamlash, erishilgan natijalarni tahlil qilish va yakun yasash kabi bosqichlari bo'ladi. Bunda o'qituvchi va o'quvchining dars davomidagi hamkorlikdagi faoliyati bosqichma-bosqich qayd etiladi. Dars texnologik xaritasining mukammal tuzilishi, maqsad va vazifalarini amalga oshirish, samaradorlikka erishish va bosqichlar o'rtasidagi uzviylikni ta'minlash, vaqtdan unumli foydalanish imkonini beradi.

Xulosa qilib aytganda, ilg'or pedagogik texnologiyalar, didaktik o'yinlar, interfaol usullar, ta'limiy mashqlar va ta'limiy topshiriqlardan foydalanish orqali o'quvchini yangi mavzuni puxta o'zlashtirishga va ta'lim sifatini oshishiga xizmat qiladi. Zamonaviy pedagogik texnologiyalarni qo'llash orqali o'quvchilar kreativ fikrlash, mustaqil ishlash ko'nikmalari rivojlantiriladi. O'quv jarayonida motivatsiyadan foydalanish va rag'batlar berish ham, albatta, innovatsion yondashuvda juda qo'l keladi. Har bir o'qituvchi o'quv jarayonida innovatsion yondashib, zamonaviy pedagogik texnologiyalardan foydalanish orqali yuqori samaradorlikka erishiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. T.G'afforova, "Boshlang'ich ta'limda zamonaviy pedagogik texnologiyalar" - T.: 2016
2. M.X.Toxtaxodjaevaning umumiy tahriri ostida. "Pedagogika" – T.: Faylasuflar Milliy jamiyati, - T.: 2010
3. S.Matjonov va boshqalar "Boshlang'ich sinf o'qish darslarini pedagogik texnologiyalar orqali tashkil etish" - T.: 2008
4. www. Ziyonet. uz
5. w.w.w. /pedagog/ uz.

TARBIYA FANINI O'QITISHDA ZAMONAVIY YONDASHUVLAR

*Karimova D.A.,
Navoiy viloyati PYMO'MM dotsenti*

Prezidentimiz tomonidan 2019-yil 23-avgustda xalq ta'limi tizimini rivojlantirish, pedagoglarning malakasi va jamiyatdagi nufuzini oshirish, yosh avlod ma'naviyatini yuksaltirish masalalariga bag'ishlab o'tkazilgan video selektor yig'ilishida "Tarbiya" fanini yaratish va o'qitish tashabbusi ilgari surilishi hayotiy zaruratdir. Shu maqsadda maktablardagi ma'naviy-tarbiyaviy ishlarni yangicha asosda tashkil etib, "Milliy g'oya", "Odobnoma", "Dinlar tarixi", "Vatan tuyg'usi" kabi fanlarni birlashtirgan holda, "Tarbiya" fani joriy etildi.

Ma'lumki, tarbiya o'z mohiyat - e'tibori bilan milliy, umuminsoniy va gumanistik mazmunga egadir. Har bir jamiyat o'z oldiga yetuk, har tomonlama kamol topgan, o'zida butun ijobiy, olijanob fazilatlarini birlashtirgan avlodni tarbiyalashni orzu qiladi. Tarbiyali, ma'naviyatli inson bugungi kun va kelajak haqida fikr yuritadi, shuningdek, kelgusi hayot va turmushning ravnaqi uchun o'z hissasini qo'shishga intiladi. Zotan, bugun xalqimizning "Milliy tiklanishdan — milliy yuksalish sari" buyuk maqsadiga erishuvida ma'naviyati yuksak, barkamol insonlar zarur.

Tarbiya metodlari o'quvchi shaxsini har tomonlama kamol toptirish maqsadi bilan belgilanadi va tarbiya jarayoniga taalluqli ko'pgina tarkibiy qismlarni o'z ichiga oladi. Tarbiya metodlari ijtimoiy jamiyat tomonidan ta'lim muassasalari oldiga har tomonlama barkamol, erkin, ijodkor, mustaqil fikr egasi etib tarbiyalash vazifalari bilan belgilanadi.

Tarbiya metodlari yunoncha («metodos»- yo'l)-bu o'qituvchi (tarbiyachi) va jamoa tomonidan g'oyaviy va ma'naviy e'tiqodlarini, ma'naviy his-tuyg'u va odatlarini tarkib toptirish maqsadida qo'llaniladigan shaxsga tarbiyaviy ta'sir ko'rsatish usullari demakdir. Tarbiya metodlari o'quvchi (tarbiyalanuvchilar)ning o'z shaxsini takomillashtirish borasidagi harakatni ham tashkil etishni nazarda tutadi. Shu bois ta'lim tizimida tarbiya metodlari o'qituvchi va o'quvchilarning tarbiyaviy vazifalarni hal qilishga qaratilgan o'zaro bog'langan, birgalikdagi faoliyati usuli sifatida qarab chiqiladi.

O'quvchilar u yoki bu tarbiyaviy ta'sirga turlicha munosabatda bo'ladilar. Bu ularning individual xususiyatlariga, tarbiyalanganlik darajasiga, tarbiya metodlarining qay darajada o'rinli va samarali tanlangani hamda mohirona qo'llanilganligiga bog'liq. Tarbiya metodlarini to'g'ri tanlash tarbiya vazifalarini ijobiy hal qilishda, o'quvchilarning o'z-o'zini tarbiyalash va faoliyatini rag'batlantirishda yordam beradi. Tarbiyaviy natijalarga erishishni istagan har bir o'qituvchi (tarbiyachi) tarbiya metodlari

va ularning mohiyatini puxta o'zlashtirib olishi maqsadga muvofiqdir.

Tarbiya qoidasi – pedagog ta'lim va tarbiya jarayonini yaxshiroq tashkil etish maqsadida foydalanadigan boshlang'ich holat, rahbarlik asosidir. Tarbiya qoidalari o'qituvchi, tarbiyachilarga yo'l - yo'riq ko'rsatuvchi qoidalar hisoblanadi, yangi kishini shakllantirish va zifalari bilan belgilanadi. Tarbiya qoidalari Sharq va Markaziy Osiyo faylasuf — donishmandlarining fikrlari va milliy pedagogika erishgan yutuqlarga asoslanadi. Tarbiya qoidalari mustaqil xarakterga ega bo'lib, tarbiyaning o'ziga xos xususiyatlarini va qonuniyatlarini aks ettiradi. Tarbiyaviy jarayonda bu qoidalarga rioya qilish uning samarasini oshiradi, yaxshi natijalarga olib keladi.

Tarbiyaning mazmuni, tashkil etilishi, usullari va ularga qo'yiladigan talablar shu qoidalarda o'zi fodasini topadi.

Tarbiya qoidalariga quyidagilarni kiritish mumkin: tarbiyaning ma'lum maqsadga qaratilganligi, tarbiyaning insonparvarlik va demokratik qoidasi, tarbiyani hayot bilan, mehnat bilan bog'liqligi qoidasi, tarbiyada milliy-madaniy va umuminsoniy qadriyatlarning ustivorligi qoidasi, tarbiyada o'quvchilarning yosh va shaxsiy xususiyatlarini hisobga olish qoidasi, izchillik, tizimlilik, tarbiyaviy ta'sirlarning birligi va uzluksizligi qoidasi va boshqalar.

Zamonaviy o'qituvchining asosiy vazifasi — shaxsning aqliy, axloqiy, his-tuyg'uli va jismoniy rivojlanishi, qobiliyatlarini har tomonlama kamol toptirish, imkoni boricha qulay sharoitlar yaratishdan iboratdir. Shuningdek, o'quvchilarda milliy g'urur va milliy axloq-odobni shakllantirishni ko'zda tutadi.

Tarbiyaishida izchillik juda muhimdir. Tarbiyachi avvaliga tarbiyalanuvchilardan biror narsani talab qilib, so'ngra o'zining bu talabini unutib qo'ysa yoki o'zi bu talabga xilof ishtutsa, bu hol tarbiyaga juda yomon ta'sir qiladi. O'qituvchi bir so'zli; o'z lafziga sobit bo'lishi kerak.

Tarbiya uzoq muddatli, murakkab jarayon bo'lib, unda ota- ona, o'qituvchi, jamoatchilik va boshqalar qatnashadilar. Shu sababli ularning ishida izchillik va davomiylik bo'lishiga rioya etish, o'quvchilarning tarbiyalanganlik darajasini, tarbiya usullari va shakllarini o'z vaqtida aniqlab olish juda muhimdir. Bu qoida tarbiya ishida tarbiyani amalga oshiradigan barcha bo'g'inlarning ham jihat va bamaslahat ish ko'rishini ko'zda tutadi. Chunki tarbiyaviy ta'sirdagi tizimlilik faqat yoshlarni emas, balki aholining barcha qatlamini qamrab olishi kerak.

O'quvchi o'qishni, tarbiya olishni istaydi, ulg'ayib jamiyat hayotida faol ishtirok etishni xohlaydi. Pedagog uni qay usulda, qanday munosabatlar sharoitida, qanday pedagogik jarayonda tarbiyalashi lozimligini bilishi kerak. Shu bilan birga o'quvchi o'zini o'zgartirishda faol ishtirokchi ekanligini ham unutmasligi lozim. O'quvchilar yaqin kishilarining munosabatlarini yaxshi bilsa, buunga ishda yordam bersa, shundagina o'quvchi pedagogik ta'sir o'tkazishga ochiq va moyil bo'ladi. O'qituvchi - do'st, murabbiy, yo'l boshlovchi bo'lgandagina o'quvchilar o'zlarining ichki dunyosini ochib ko'rsatadilar.

Yuqorida aytganimizdek tarbiya — tarbiyachi va tarbiyalanuvchi faoliyatlarini o'z ichiga olgan ikki yoqlama jarayon. Tarbiyachilar — bilim va tarbiyaga ega bo'lgan kishilar, tarbiyalanuvchilar — bilim va tajriba o'rganuvchi yoshlardir. Ammo tarbiyalanuvchilar muayyan darajada faol faoliyat ko'rsatmasalar, tajriba va bilim o'rgana olmaydilar.

Tarbiya vositalari biron-bir tarbiyaviy masalani maqsadga muvofiq yo'l bilan hal

qilishni tashkil etish uchun ishlatiladi (ko'rsatmali qo'llanmalar, kitoblar, radio, televidenie). Bundan tashqari o'quvchilar jalb qilingan faoliyat turlari — kinofilmlar, san'at asarlari, o'quvchining jonli so'zi, sport, badiiy havaskorlik to'garaklari va boshqa faoliyat turlari tarbiya vositalari bo'lishi mumkin. Tarbiya natijasi tarbiyaviy jarayonning usullari, uslubi, vositalari va shakllaridan mohirona foydalanishga bog'liq.

Shunday qilib, tarbiya darslarida o'qituvchi o'quvchi yoki sinf jamoasi manfaati yo'lida biron-bir tarbiyaviy masalani hal qilish uchun o'quvchilarning yosh va individual xususiyatlarini, tarbiyalanganlik darajalarini, pedagogik vaziyat xarakterini hisobga olgan holda ta'sir etish shakllariga rioya qilishi kerak.

Tarbiya g'oyatda murakkab jarayon bo'lib, har davrningi jtimoiy-siyosiy hayotini o'zida aks ettiradi. Uning usullari, vosita va omillari asrlar davomida shakllanib takomillashadi, o'zini oqlagan urf-odatlar an'anaga aylanadi. Binobarin, tarbiyada har bir xalqning o'z udumi, usuli tarixan shakllangan va tajribada sinalgan dunyoqarashi tarbiya vositalari bo'ladi, shuning uchun tarbiya milliy va tarixiy zamindan uzilmasligi kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasining Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning 2019-yil 23-avgust kuni "Yoshlarni Vatanparvarlik ruhida tarbiyalash va jamiyatda o'qituvchi mavqeini oshirish masalasi"ga bag'ishlangan videoselektrdagi ma'ruzasi. 2019-yil 27-avgust №19750-xh
2. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar mahkamasining 2020-yil 6-iyuldagi "Umumiy o'rta ta'lim muassasalarida «tarbiya» fanini bosqichma-bosqich amaliyotga joriy etish chora-tadbirlari to'g'risida"gi 422-sonli qarori.
3. J.Hasanboyev, H.Sariboyev, G.Niyozov va b. "Pedagogika" o'quv qo'llanma. — Toshkent, Fan nashriyoti, 2006, 282 bet.
4. <http://www.edunet.uz> — maktablar, o'quvchi va o'qituvchilar sayti.

BOSHLANG'ICH SINFLARDA INTERFAOL METODLARDAN FOYDALANISH

***Qurbonova X.T.,
Buxoro viloyati PYMO'MM o'qituvchisi***

***Xalqimizning ertangi kuni qanday bo'lishi farzandlarimizning bugun qanday
ta'lim va tarbiya olishiga bog'liq. Kelajak yoshlarimizning qo'lida.
Sh.M.Mirziyoyev***

Hozirgi kunda ta'lim jarayonida interfaol metodlar, innovatsion texnologiyalar, pedagogik va axborot texnologiyalarini o'quv jarayonida qo'llashga bo'lgan qiziqish, e'tibor kundan-kunga kuchayib bormoqda, bunday bo'lishining sabablaridan biri, shu vaqtgacha an'anaviy ta'limda o'quvchilarni faqat tayyor bilimlarni egallashga o'rgatilgan bo'lsa, zamonaviy texnologiyalar ularni egallayotgan bilimlarini o'zlari qidirib topishlariga, mustaqil o'rganib, tahlil qilishlariga, hatto xulosalarni ham o'zlari keltirib chiqarishlariga o'rgatadi. O'qituvchi bu jarayonda shaxsning rivojlanishi, shakllanishi, bilim olishi va tarbiyalanishiga sharoit yaratadi va shu bilan bir qatorda boshqaruvchilik, yo'naltiruvchilik funksiyasini bajaradi. Ta'lim jarayonida o'quvchi asosiy figuraga aylanadi.

Innovatsion texnologiyalar pedagogik jarayon hamda o'qituvchi va o'quvchi

faoliyatiga yangilik, o'zgarishlar kiritish bo'lib, uni amalga oshirishda asosan interfaol metodlardan to'liq foydalaniladi. Interfaol metodlar - bu jamoa bo'lib fikrlash deb yuritiladi, ya'ni pedagogik ta'sir etish usullari bo'lib, ta'lim mazmunining tarkibiy qismi hisoblanadi. Bu metodlarning o'ziga xosligi shundaki, ular faqat ta'lim jarayonini innovatsion metodlardan foydalanib tashkil etish uchun, avvalo, darsning rejasi va loyihasi aniq ishlab chiqilishi zarur. Dars loyihasini tuzishda o'qituvchi o'zining ish shakllari va o'quvchilarning ko'nikmani egallash jarayonidagi ishlari doirasini aniq belgilab olishi lozim. Shuningdek, qanday o'qitish metodlaridan foydalanishi ham muhim ahamiyatga ega. O'qitish metodi – ko'zlangan maqsad, yoki rivojlantirilgan aniq bir maqsadga erishish yo'lidagi amallar ketma-ketligidir. "Interfaol ta'lim" - bu doimiy muloqatga asoslangan metodlar tizimi, birgalikda o'qish va faol ishtirok etishdir. Bu - o'zaro harakat, ya'ni hamkorlik asosida o'qitish demakdir. Buyuk faylasuf Konfutsiy 2500 yil oldin shunday degan: "Eshitganimni yoddan chiqaraman, ko'rganimni eslab qolaman, mustaqil bajarsam tushunib yetaman". Biz darslarda o'quvchilar bilan birgalikda, juftlikda, guruhlarda ishlashda juda ko'plab interaktiv metod va mashqlardan "Guruhlarda ishlash", "Taqqimot" yangi mavzuni bayon qilishda "Kichik ma'ruza", "Rolli o'yin", "Aqliy hujum", "Charxpalak" metodlaridan va "Hamma, hammaga o'rgatadi", "Mevalar salati", "Impuls" "Hayot yo'li", "Vaziyatlar" "Aql charxi" mashqlaridan foydalanishimiz mumkin. Bunda o'quvchilar ta'lim olish jarayonida guruhlarda, hamjihatlikda ishlaydilar, mustaqil bajaradilar va eslab qoladilar. Bunda birinchi navbatda o'quvchilarda – "do'stona kelishuv" va hayotiy ko'nikmalar shakllantiriladi. "Do'stona kelishuv" - intizom, faollik, o'zaro hurmat, o'ng qo'l qoidasi, ijodkorlik, ijodiy jarima, reglament (aniq, qisqa, lo'nda fikrni bayon qilish) "Hayotiy ko'nikmalar" - muloqat qila olish, ijodiy fikrlash, stress hooorolatdan chiqib ketish, his-tuyg,ularni jilovlay olish, muammolarni hal qila olish, o'z-ozini tahlil qila olish, qaror qabul qilish, tanqidiy fikrlash. O'quvchilarni guruhlarga bo'lishda ham "kichik guruhlar ishi" metodidan foydalanish mumkin. O'quvchilarni guruhga bo'lish jarayonida "enerjayzer" mashqlaridan foydalanish mumkin. Bunda stol ustiga 3-4 xil mevalarning rasmlari teskari holda qo'yiladi. O'quvchilar bu rasmlarni navbatma-navbat oladilar. Uzun rasmini olgan o'quvchilar bir guruh, pomidor rasmini olgan bolalar ikkinchi guruhni, olma rasmini olgan bolalar esa uchinchi guruhni tashkil etadi. Har bir jamoa o'ziga ajratilgan joyga borib o'tiradi. Bu guruhlarda turli metodlardan foydalanib, munozarali masalalarni hal etishda, bahs-munozaralar o'tkazishda, yoki o'quv rejasi asosida biror bo'lim o'rganib bo'lingach, umumlashtiruvchi darslarda qo'llash mumkin. Bunday metodlarning barchasida ham o'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi hamkorlik, o'quvchining ta'lim jarayonidagi faol harakati nazarda tutiladi. Quyida ana shunday metodlardan ayrimlarini e'tiboringizga havola etamiz. "Charxpalak" metodidan ona tili darslarida "So'z turkumlari" mavzusini mustahkamlashda foydalanish mumkin. Bunda o'quvchilarni istalgan metodingiz bilan guruhlarga bo'lib olishingiz mumkin. Bu metod o'quvchilarni juftlikda ishlashga, bir-birining fikrini tinglashga, so'z turkumlarini farqlay olishiga, ijodiy fikrlashga, barcha o'quvchilarning faol qatnashishlariga yordam beradi. "Hamma, hammaga o'rgatadi" mashqidan foydalaish boshlang'ich sinflarda ham qo'l keladi. Buni barcha fanlarga moslab o'tkazish mumkin. Matematikada mustahkamlash darslarida o'qituvchi mavzularga doir ma'lumotlarni qisqacha yozib keladi. Masalan, uzunlik birliklariga millimetr, santimetr, detsimetr, kilometrlar kiradi. Hamma tomonlari teng to'rtburchak kavadrat deyiladi va hokazo. Bu

ma'lumotlar o'quvchilarga tarqatiladi. Ular o'zlaridagi ma'lumotlarni o'qib, o'rganadilar. Ma'lum vaqtdan keyin yonidagi o'rtog'i bilan bir- birining ma'lumotini o'rganadi.

Belgilangan vaqt tugagach, 4 ta o'quvchi bir biriga ma'lumotlarini o'rgatadilar. O'qituvchi tomonidan vaqt belgilanib, vaqt tugaganligi, endi yonidagi sherigiga o'rgatishini eslatib, aytib boradi. Mashq tugagach, o'qituvchi quyidagi savollar bilan o'quvchilarga murojaat qilishi mumkin: ushbu mashq sizga nimasi bilan yoqdi va nimalari foydali bo'ldi? Bu mashqda siz uchun nima osonroq bo'ldi, o'zingiz o'qib o'rganganingizmi yoki boshqaga ma'lumot berganingizmi? Bu mashq orqali o'quvchilar o'tilgan mavzularni yodga oladilar. O'zlashtirmagan o'quvchilar bo'lsa, ular ham bilib oladilar. "Aql charxi" usulida o'quvchilarning mantiqiy fikrlash qobiliyatlari, nutqi rivojlanadi, tez va to'g'ri javob berish malakasi shakllanadi. Bu mashqda ikki yoki uchta o'quvchidan iborat guruhlar ishtirok etadi. Birinchi o'quvchi mavzuga oid terminlardan birini aytadi, ikkinchi o'quvchi birinchi o'quvchi aytgan terminni qaytaradi va o'zi ham bitta termin aytadi. Uchinchi o'quvchi avvalgi ikkita terminni qaytaradi va bitta termin qo'shib aytadi. Navbat birinchi o'quvchiga keladi. Qaysi o'quvchi adashib ketsa yoki, aytilgan terminni qaytarib aytsa, o'yindan chiqadi. Bu o'yinni tashkil etishda – maqsad aniq bo'lishi va o'quvchilarning qaysi bilim, ko'nikma va malakalarni egallashlariga e'tibor qaratilishi lozim. Masalan, matematika darslarida gullardan foydalanganimizda mashqni shunday davom ettirish mumkin. Gullarning bir tomoniga matematika faniga oid savollar yozilgan bo'ladi, ikkinchi tomoniga esa bo'g'inlar yozilgan. O'quvchilar gullarning bir tomoniga yozilgan matematikaga oid savollarni o'qiydilar va bo'g'inli tomonini daraxt shoxiga qistiradilar. "Kimki savollarga to'g'ri javob bersa, daraxtning gullashiga yordam beradi." – degan gaplar o'qituvchi tomonidan aytiladi. Shu tariqa daraxt shoxlaridagi gullarda bo'g'inli so'zlar hosil bo'ladi. Darslarning samaradorligini oshirish, o'quvchilarning bilim darajalarini boyitishda darslarda turli interfaol metodlardan foydalanish yaxshi samara beradi. O'quvchilarda bilimga ishtiyoq uyg'otadi. O'quvchilar darsga puxta hozirlik ko'rishga intiladilar. Bunday usullar darsning qiziqarliligini va ta'sirchanligini oshiradi, o'quvchilarni ta'lim jarayonining faol sub'yektlariga aylantiradi. O'quvchilarning mustaqil bajarib, tushunib yetishlari uchun turli interaktiv metodlar va mashqlardan foydalanishimiz mumkin.

BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARIDA O'Z FAOLIYATLARINI BAHOLASH VA TASHXISLASH KO'NIKMALARINI SHAKLLANTIRISHNING PEDAGOGIK IMKONIYATLARI

***Ikromova G.A.,
Buxoro viloyati PYMO'MM o'qituvchisi***

Annotasiya: Ushbu maqola ta'lim jarayonida boshlang'ich sinf o'quvchilarini o'z faoliyatlarini baholash va tashxislash ko'nikmalarini shakllantirishning mazmun-mohiyati va pedagogik imkoniyatlari haqida.

Kalit so'zlar: shaxs moslashuvi, betaraf ob'ektlar, baholash va tashxislash ko'nikmalari.

Hozirgi jamiyatda inson shaxsi rivojlanishiga alohida talablar qo'yilmoqda. Ta'lim tizimi oldiga o'quvchilarda shunday ko'nikmalarni shakllantirish vazifasi turibdiki, bu ko'nikmalar jadal rivojlanayotgan jamiyatga shaxsni moslashuvini ta'minlashga xizmat

qilishi lozim. Shuningdek, uzluksiz ta'lim tizimida yangi malakalarni egallashga imkoniyat yaratilishi talab etiladi. Bu jarayonda o'quvchida hayotiy vaziyatlar, holatlar betaraf ob'ektlar, shaxsiy bilim va ko'nikmalar muayyan faoliyatning egallaganlik darajasini baholash va tashxislash ko'nikmasi shakllangan bo'lishi lozim.

Pedagogika fani oldida turgan dolzarb muammolardan biri o'quvchilarda maktab yoshidan boshlab, o'z faoliyatlarini baholash va tashxislash ko'nikmalarini shakllantirishning nazariy asoslarini yaratishdan iboratdir. Bu sohadagi ilmiy ma'lumotlarni yetarli deb hisoblab bo'lmaydi. Pedagogika nazariyasida o'quvchilarning o'z faoliyatlarini baholash va tashxislash ko'nikmalarini shakllantirishning nazariy asoslarini yaratish muhimdir. Shu bilan bir qatorda biz uzluksiz ta'lim jarayonida shakllanayotgan va rivojlanayotgan shaxs o'z faoliyatini, bilim va ko'nikmalarini jamiyat hayotiga moslashish darajasini baholash va tashxislash ko'nikmalarini egallashi lozimligini asoslashga harakat qilamiz.

O'quvchilarda o'z faoliyatlarini baholash tashxislash ko'nikmalarini shakllantirishning ijtimoiy va shaxsiy ahamiyatlilik darajasini ochib berish pedagogika fanining muhim vazifalaridandir.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarida o'z faoliyatlarini baholash va tashxislash ko'nikmalarini shakllantirish uchun ularda ruhiy-hissiy holat barqaror bo'lishi kerak. Buning uchun o'qituvchi o'quvchining o'zi yoki o'rtoqlarining bergan to'g'ri bahosini muntazam taqdirlab borishi kerak. . Ayniqsa o'quvchilarni tinchlantiruvchi mashqlarini bajartirish natijasida ular orasida vujudga kelgan tarang vaziyat bartaraf etiladi. Xotirjam harakat qilayotgan o'quvchi o'zi va o'rtoqlarining faoliyatini bir qadar to'g'ri baholay va aniq tashxislay oladi. Baholash va tashxislash ko'nikmalarini shakllantirishda o'quvchilar o'zaro bir-birlarini yutuq va kamchiliklarini ko'ra olishlari muhim ahamiyatga ega. Buning uchun o'quvchilar orasida o'zaro ishonch va bir-birini tushunish vaziyatini yaratish talab etiladi. O'quvchi o'zi yoki o'rtog'ining faoliyatini baholayotganida yoki tashxis qo'yayotganida o'qituvchi tomonidan pedagogik qo'llab-quvvatlovga ega ekanligini his etib turishi lozim.

O'qituvchi o'quvchilarning o'z xatolarini aniqlashga o'rgatib borish jarayonida ularni kamchiliklarga yo'l qo'yishdan qo'rqqanlikka odatlantirish zarur. Chunki o'quvchida xato qilishdan cho'chish kayfiyati mavjud bo'lsa, u o'zi va o'rtoqlarining kamchiliklarini topa olmaydi. Murakkab masalalarni yechish, ijodiy faoliyat ko'rsatish imkoniyatlarini cheklaydi. Murakkabliklardan cho'chish hissini hosil qiladi. O'qituvchi o'quvchi faoliyatini baholashga dastlab uning ijobiy tomonlarini ko'rsatib o'tishi, keyin yo'l qo'ygan kamchiligi haqida xabardor qilishi kerak. Uning yutuqlarini bir qadar bo'rttirib, olqishlab, boshqa o'quvchilarga namuna qilib ko'rsatish alohida ahamiyatga ega.

Bilimlarni o'zlashtirish jarayonida o'quvchi xato qilishi muqarrar. Biroq o'qituvchi u yo'l qo'ygan kamchiliklarini dalillar bilan isbotlab berishi lozim. Agar o'quvchi o'z xatosini o'zi topib tuzatsa, uni dastlabki vaqtlarda alohida taqdirlash lozim. Bunday hollarda o'quvchining bahosini pasaytirish tavsiya etilmaydi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarining o'z faoliyatlarini baholash va tashxislash ko'nikmalarini shakllantirishda o'yin darslardan ham samarali foydalanish mumkin. Chunki didaktik o'yinlar jarayonida o'quvchilar o'zlarining, sinfdoshlarining faoliyatlarini mumkin qadar aniq baholash imkoniyatiga ega bo'ladilar.

Syujetli o'yinlar o'ynash davomida u yoki bu o'quvchi xatoga yo'l qo'ygan

taqdirda o'yin to'xtatiladi hamda o'qituvchi kimning qanday xatosi bilan o'yin buzilganligi haqida o'quvchilardan birma-bir so'raydi. Shu tarzda o'quvchilar muayyan o'quv topshirig'ini bajarishda qanday xatoga yo'l qo'yganliklari, yutuqlari, dastlab ularning o'zlari, keyin o'qituvchi tomonidan tahlil qilinishi kerak. 1-2- sinf o'quvchilari o'yin darslari davomida ko'proq xatoga yo'l qo'yadilar. Ular ko'pincha xatolarini tan olmasdan bir-birlariga to'nkashga moyil bo'ladilar. . Bunday paytlarda o'qituvchi odil hakam sifatida ularning har biri erishgan yutuqlarini e'tirof etgan holda xatolarini ko'rsatishi lozim.

O'quvchilar o'zishlarini qanday baholashlarini aniqlashtirish uchun ta'lim jarayonida muayyan mashq va masalalardan foydalanish mumkin. Buning uchun quyidagi mashqlarni berish mumkin.

-o'zingizning uyda bajargan ishingizni baholang. O'quvchi o'z ishini baholagandan keyin, o'qituvchi tomonidan ham tekshiriladi va baholanadi. O'qituvchi o'quvchining bahosi bilan o'zi qo'ygan bahoni solishtiradi, o'quvchi qanday xatolarga yo'l qo'yganligini ko'rsatib berishi kerak.

-dars jarayonida o'quvchilarga o'qituvchi tomonidan taqdim etilgan ishlarni tekshirish hamda baholash haqida topshiriqlar berish mumkin. Bunday topshiriqlar o'quvchilarning o'zlari yoki quyi sinf o'quvchilari tomonidan bajarilgan ishlar bo'lishi mumkin.. Bunday topshiriqlar o'quvchilarnig o'z xatolarini topish va tuzatish ko'nikmalarini hosil qilishga qaratiladi. O'quvchilar har bir ishni baholash davomida xatoga nima sababdan yo'l qo'yilganligini aytib berishga odatlantirishlari kerak.

Shu bilan bir qatorda boshlang'ich sinf o'quvchilarining o'z faoliyatlarini baholash va tashxislash ko'nikmalarini faqatgina ta'lim jarayonida emas, balki turli hayotiy vaziyatlarda, o'yinlar, suhbatlar, sayohatlar, ertaklar davomida ham shakllantirib borishga erishish lozim.

Kuzatishlar shuni ko'rsatiki, boshlang'ich sinf o'quvchilari o'zlaridan ko'ra sinfdoshlarning ishlarini ishtiyoq bilan baholaydilar. Ular sinfdoshlarining xatosini batafsil izlaydilar. Shu bilan sinfdoshlarining muvaffaqiyatlarini e'tibordan chetda qoldiradilar. Bunday holatni o'qituvchi tezda bartaraf qilishi lozim. Ular o'z faoliyatlarini baholashga va tashxislashga sovuqqonlik bilan qaraydilar, kamchiliklarini va xatolarini barcha sinfdoshlari oldida oshkor etishni xoxlamaydilar. Bunday holatlarda o'quvchilarning o'z xatolarini topishi, uni tuzatishi va baholashi, ko'nikmalarini barqarorlashtirishga e'tibor qaratish lozim.

Chunki o'quvchilarining o'z faoliyatlarini baholash va tashxislash mayllarini barqarorlashtirish natijasida ularda mazkur jarayonni muntazam amalga oshirish ehtiyoji tug'iladi va bu tadbir ta'lim jarayoning muhim bir qismiga aylanadi .

Xulosa o'rnida aytish lozimki, o'quvchini shaxs sifatida shakllantirish muammosining markazi bu uning o'z faoliyatini baholay olishidir. O'z faoliyatini baholay olish ko'nikmasi, uning o'zini anglashni rivojlantirishning asosiy komponenti. Bunday ko'nikmalarga ega bo'lgan shaxs shubhasiz bilimli va salohiyatli ekanligining dalilidir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Абдуллаева.Қ.А, Сафарова Р.Ф. Бошланғич таълим концепцияси./Бошланғич таълим 1998 №6.12-186
2. Беспалько В.П. Основы теории педагогических систем-Воронеж 1997-281ст
3. Ҳасанова Г.Ҳ.Бошланғич синфларда ўқувчилар фаолиятини баҳолаш 2007 й

MAKTABGACHA TALIMDA BOLALARNI TASVIRIY FAOLIYAT MASHG'ULOTLARIGA QIZIQISHLARINI OSHIRISH

*Raximova S.A.,
Buxoro viloyati PYMO'MM o'qituvchisi*

Mamlakatimizda amal qilayotgan uzluksiz talim tizimining maktabgacha ta'lim bosqichi bolalarni jismoniy, manaviy, aqliy, axloqiy va estetik jihatdan tarbiyalashning dastlabki va eng muhim jabhasi hisoblanadi. Shuning uchun ham, aynan maktabgacha ta'lim yoshi bolalarning dunyo qarashini shakllantirishning asosiy bo'g'ini sifatida e'tirof etiladi.

Maktabgacha ta'limning maqsadi bolalarni maktabga ta'limiga tayyorlash, bolani sog'lom rivojlangan, mustaqil shaxs sifatida shakllantirish, ijobiy qobiliyatlarni ochib berish, o'qishga, tizimli ta'limga tayorgarligini ta'minlash va bu jarayonga bo'lgan ishtiyoqini tarbiyalashdani borat.

Maktabgacha talim muassasalarining birlamchi yo'nalishi maktabgacha yoshdagi bolalarni badiiy estetik tarbiyalash hisoblanadi. Bu yo'nalishning samarasi estetik yo'nalishning barcha vositalarini (teatr, musiqa, badiiyadabiyot, rasm chizish, applikatsiya) kompleks qo'llanillagandagina aniq bo'ladi. Maktabgacha ta'lim maskanlariga o'tiladigan tasviriy faoliyat mashg'ulotlari bolalarga beriladigan estetik tarbiya masalalarini yechishga katta ahamiyatga ega. Chunki tasviriy faoliyat o'z xususiyatiga ko'ra badiiy faoliyat hisoblanadi. Badiiy faoliyat mashg'ulotlarining barcha turlari qatori applikatsiya turi ham bolalarga go'zallikni bilish uchun, borliqqa emotsional-estetik munosabatni rivojlantirish uchun keng imkoniyatni ochib beradi. Maktabgacha yoshdagi bolalar shug'ullanadigan badiiy faoliyatning har bir turi ham umumiy estetik ta'sirdan tashqari o'zining maxsus ta'sir kuchiga ega. Maktabgacha ta'lim muassasalarida o'tiladigan "Tasviriy faoliyat" o'z tarkibiga ko'ra quyidagi mashg'ulot turlaridan iborat: "Rasm chizish", "Plastilin(loy) bilan ishlash", "Applikatsiya" hamda "Qurish-yasash" mashg'ulotlari. Bularning har biri bolalar tasavvurlarida atrof-olamni aks etish imkonini beradi.

Asosiy maqsadlardan yana biri zamonaviy tasviriy faoliyat orqali bolalardagi qobiliyat hamda imkoniyatlarini aniqlab, ularni to'g'ri shakllantirish va yuzaga chiqarishdir.

Tasviriy faoliyatning o'ziga xos murakkabliklarini tushunib, uning nozik qirralarini maktabgacha yoshdagi bolalarga ulashish mahoratiga ega bo'la oladigan tarbiyachilarni yetishtirib chiqarish vazifasi turibdi.

Maktabgacha ta'lim muassasalarida tasviriy faoliyat vositasida bolalarning estetik qobiliyatlarini shakllantirishda tarbiyachining o'rni beqiyos. U chuqur bilim va yuqori malakaga ega bo'lishi kerak. Buning uchun muntazam ravishda o'z ustida ishlashi, o'zining ilmiy nazariy saviyasini tinimsiz ko'tarishi, ilg'or tarbiyachilarga tayanishi kerak.

Maktabgacha ta'lim muassasasi mashg'ulotlarida bolalarning maktabda muvaffaqiyatli o'qib ketishlari uchun zarur bo'lgan vazifalar hal etiladi. Rasm, applikatsiya, loyishlari jarayonida bolalarning tahlil, sintez, takrorlash, aniqlashtirish kabi jihatlari shakllanadi. Shuningdek, bu jarayonlarda bolalar jamoada ishlashga o'z harakatini o'rtoqlarining harakatiga buysundirishga o'rganadilar. Maktabgacha ta'lim muassasalarida tasviriy san'at mashg'ulotlari, bolalarda o'quv faoliyatida zarur

bo'lgan qiziqishlar, malaka va ko'nikmalarini shakllantiradi.

Qiziqishning shakllanishi nafaqat tasviriy faoliyatning xususiyatiga, balki bolalar o'rtasidagi ijobiy munosabatlarning rivojlanishiga ham ta'sir qiladi. Qiziqarli, malumot beruvchi, jamoaviy kompozitsiyalarni yaratish, ularni umumiy yorqin tajribalar bilan birlashtiradi, natijada bolalar yanadart artib, do'stona, bir-biriga e'tiborli bo'lib qolishadi, tengdoshlarining yutuqlaridan xursand bo'lishadi va ularga o'z tashabbusi bilan yordam berishadi. Tasviriy faoliyat bolalarda rivojlanayotgan ijobiy munosabatlarga qiziqishni rivojlantirish uchun muhim rag'batdir. O'z navbatida, yuqori maktabgacha yoshdagi bolalarda ushbu faoliyatga qiziqishini shakllantirish, bolalar o'rtasida o'zaro tushunishni, ijobiy munosabatlarni o'rganishga yordam beradi, chunki bolalar ularning har birining natijalarini ko'rishadi.

Hozirgi zamon pedagogik va psixologik tadqiqotlarda, maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalarning estetik, aqliy rivojlanishi uchun tasviriy faoliyat mashg'ulotlarining zarurligi isbotlanmoqda.

Bolalar agarda tasviriy faoliyat bilan muntazam shugullanib bormagan bo'lsalar, ularni dastlab tuzilish jihatidan sodda bo'lgan topshiriqlarni bajarishga o'rgatish kerak bo'ladi.

"Akvariumdagi baliqlar". Bolalar akvariumda suzib yurgan baliqlarni ko'plab kuzatganlar. Endi ana shu baliqlarning rangli suratlarini ishlash bilan ham shug'ullanadilar. Buning uchun o'rtacha kattalikdagi qog'oz varag'i olinadi va uning sirtiga shar yoki to'g'ri to'rtburchak akvarium rasmi chiziladi. Uning ichiga esa suvda suzib yurgan baliqlar, suv o'tlari tasvirlanadi. Bolalarga ana shunday rasmlardan namunalar ko'rsatiladi. Ularni chizish tartiblari amaliy ravishda tushuntiriladi. Bolalarning tushunchalarini yanada boyitish uchun rangli qog'ozlardan qirqib tayyorlangan baliqlar tasviri akvarium tasvirlangan qog'oz sirtiga turli vaziyatlarga qo'yilib ko'rsatiladi.

"Raqsga tushayotgan bolalar" Bolalar turli xarakterli holatlardagi odamlar rasmini chizish yo'li bilan ham tanish bo'lishlari lozim. Bunda sodda ko'rinishlarda ishlangan suratlaridan foydalanish yaxshi natija beradi. Bolalarga dastlab sxematik ko'rinishdagi bolalar rasmini chizish tartibi ko'rsatiladi va tushuntiriladi. So'ng, ularning sirtiga kiyim-kechaklarini ishlash yo'llari ko'rsatiladi. Bolalarga topshiriq tushunarli bo'lishi uchun tayyor namunalar ko'rsatiladi.

"Guldastaning dekorativ tasviri" Bolalarning estetik didlarini yanada boyitishda dekorativ tarzda tasvirlanadigan guldastaning ahamiyati kattadir. Bunda bolalar to'g'ridan-to'g'ri mo'yqalamda guldasta rasmini ishlaydilar. Guldasta rang-barang gullardan tuzilgan. Ularni rasmlarda ko'rsatilgan tartibda ishlash mumkin. Bolalarga tayyor namunalar ko'rsatiladi va ishlash yo'li tushuntiriladi.

Xulosa qilinganda maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalarni maktabga tayyorlash juda murakkab jarayon bo'lib, tarbiyachilardan anchagina narsalarni bilishlari lozimligini taqozo etadi. Maktabgacha ta'lim muassasalaridan o'z samarasini beradi, qolaversa yosh bolalarni vataniga bo'lgan mehri muhabbatini oshirishda bosqichma - bosqich, ulg'aygan sayin yuqori darajalarga erishishiga yordam beradi.

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNI TARBIYALASHDA PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALARNING O'RNI

Raxmonova D.,

Navoiy viloyati PYMO'MM katta o'qituvchisi

Tarbiyada inson shaxsini oliy ijtimoiy qadriyat deb tan olish, har bir yosh avlodning betakrorligi va o'ziga xosligini hurmatlash, uning ijtimoiy huquqi va erkinligini hisobga olish bugungi kun talablaridan biri hisoblanadi.

Sharq mutafakkirlarining talim-tarbiya, oila va oilaviy tarbiya haqidagi qarashlari orqali shakllangan. Sharq mutafakkirlari ijodida aks etgan umuminsoniy g'oyalar islomiy ma'naviyat bilan hamohangdir.

Sharq mutafakkirlari oila va farzand tarbiyasi masalalariga katta e'tibor berganlar. Muhammad ibn Muso al-Xorazmiy, Abu Nasr Forobiy, Abu Rayhon Beruniy, Abu Ali ibn Sino, Muhammad Qoshg'ariy, Yusuf Xos Xojib, Kaykovus, Alisher Navoiy, Xusayn Voiz Koshifiy kabi mutafakkirlarning qator asarlarida bolalarni ma'naviy-axloqiy tarbiyalash masalalari o'rta qo'yilgan va ularni hal etish yo'llari ko'rsatib berilgan.

Abu Rayhon Beruniy insonning axloqiy fazilatlarini, umuman axloqiy tushunchalarni insonning tabiati bilan bog'laydi. Inson tabiati esa oilada shakllanadi. Shunga ko'ra, bola tarbiyasiga ota-ona ta'siri va namunasi benihoya kattadir, deb hisoblagan olim.

Beruniy tan va ruh pokligi masalasini o'rta qo'yishni tashlaydi. Oilada tozalik, poklik va tartib mavjud ekan, u yerda ma'naviy poklik ham bo'ladi. Bu fikrini tanani toza tutish bilangina cheklamaydi, balki ko'p harakat qilishga chaqiradi.

Harakat mehnat qilish demakdir. Uning qalb va harakat haqidagi fikri inson tani bilan ruhi pokligining bir butunligi to'g'risidagi g'oya bilan bog'liqdir. Beruniy ota-onalarga qarata bolani mo'tadillikda saqlashni tavsiya etadi. Bunga, asosan, bolani qattiq g'azablanishdan, qo'rqish va xafalikdan, uyqusizlikdan saqlash orqali erishilishini aytib, ularni xohlagan va foydali narsasini topib berishga, sevmagan narsasidan uzoqlashtirishga harakat qilish kerakligini uqtirgan. Ota-onaning bolaga turli munosabati turlicha xulqlarni keltirib chiqaradi. Mutafakkir bola xulq-atvorining mo'tadilligi natijasida tan va ruh sog'lomligi kelib chiqishini ham ilmiy asoslab bergan. Beruniy bola tarbiyasida irsiyat, muhit va tarbiya ta'sirining birdek muhim ekanligini ta'kidlab o'tgan edi.

Pedagogika fani yosh avlodning axloqiy rivojlanishida tarbiya va ta'limni muhim omil deb hisoblaydi. Pedagogika va ruhiyatga oid tadqiqotlar natijalarining ko'rsatishicha, maktabgacha tarbiya davri bolaning ma'naviy shakllanishida eng muhim bosqichdir. Shu davrda ma'lum maqsadga qaratilgan ta'lim-tarbiya ta'sirida shaxsning axloqiy sifatleri shakllana boshlaydi. 6—7 yoshda ijobiy xulq normalarining ancha barqaror shakli yuzaga keladi. Bola atrofdagilar bilan bo'ladigan munosabatlarida egallab olgan axloq normalariga asoslangan holda ish tutadigan bo'lib qoladi. Shuning uchun bolalarga ilk yoshdan boshlab axloqiy tarbiya berib borish muhimdir.

Maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalarni axloqiy jihatdan tarbiyalash vazifasi va mazmuni bolaning ma'naviy dunyosini, uning ongini, axloqiy hislarini, shaxsiy sifatlerini tarbiyalash va rivojlantirish, axloqiy tarbiya mazmunini amalga oshirishdan iborat. Maktabgacha yoshdagi bolalarga axloqiy tarbiya berishning vazifalari quyidagilardan iborat:

1. Bolalarda axloqiy tasavvurlar va hatti-harakatlarni tarbiyalash.
2. Xulq madaniyati va ijobiy munosabatlarni tarbiyalash.
3. Bolalarda axloqiy his-tuyg'ularni tarbiyalash.
4. Xulqdagi salbiy sifatlarni barham toptirish.

Maktabgacha talim muassasalarida axloqiy tarbiya berish har xil vositalar yordamida amalga oshiriladi. Birinchi galda bolalarni har xil faoliyatlar vositasida mashg'ulotlarda va mashg'ulotlardan tashqari vaqtlarda, ta'lim berish orqali kattalar mehnati bilan tanishtiriladi.

Har xil bayramlar, ijtimoiy hayot voqealari, bolalar adabiyoti, musiqa, o'yin materiallari, ommaviy axborot vositalari - televideniye, radio va boshqalar bolalarning axloqiy tarbiyasiga katta ta'sir ko'rsatadi.

Kichik yoshli bolalar axloqiy tassavur va bilimlarni faqat o'yin mashg'ulotlarida yaxshi o'zlashtirib oladilar. Bolalar tomonidan o'zlashtirib olingan axloqiy tasavurlarni ularga ongli ravishda tushuntirish dastlab mashg'ulotlarda, keyinchalik o'yin, mehnat jarayonlarida, sayrda, mustaqil faoliyatlar orqali amalga oshiriladi.

Ma'lumki, maktabgacha yoshdagi bolalarda axloqiy sifatlarni shakllantirish uzoq muddatli, uzluksiz pedagogik jarayon natijasida vujudga keladigan ruhiy, ijtimoiy, ma'naviy holatdir. Bu jarayonni amalga oshirishda ta'lim muassasalarida yaratilgan pedagogik shart-sharoit, sog'lom muhit va maqsadga yo'naltirilgan ta'lim-tarbiya muhim ahamiyat kasb etib, bunda zamonaviy pedagogik texnologiyalardan foydalanish zarur uslubiy omil hisoblanadi.

Bizga ma'lumki, pedagogik texnologiyalar ta'lim maqsadlariga erishish va shaxsning rivojlanishiga qaratilgan pedagogik faoliyatni muttasil ravishda rivojlantirish tizimi loyihasidir. Maktabgacha ta'lim mazmunini modernizatsiyalash maqsadi ham pedagogik jarayonni tashkil etishning yangi shakl va metodlarini talab qiladi.

Maktabgacha ta'lim muassasalarida olib boriladigan mashg'ulotlar jarayonida ishchan pedagogik muhitni yaratish va bunda tarbiyalanuvchilarning individual o'ziga xosligidan kelib chiqib, ta'lim mazmunini, faoliyatni tashkil etishning noana'naviy shakl, metodlaridan foydalanish maqsadga muvofiqdir.

Xulosa o'rnida ta'kidlash joizki, maktabgacha yoshdagi bolalarda axloqiy sifatlarni shakllantirish, shaxs ma'naviy barkamolligining asosini tashkil etib, bunda bolalarning yosh va psixologik xususiyatlarini inobatga olgan holda, ulardagi axloqiy sifatlarni o'zlashtirishga bo'lgan qiziqish, ehtiyojni to'la qondirishga yordam beruvchi, pedagogik texnologiyalarga asoslangan zamonaviy didaktik ishlanmalarni tayyorlash va ularni amalga oshirishning mustahkam mexanizmini ishlab chiqish muammoning amaliy yechimini ta'minlaydi.

BOSHLANG'ICH SINFLARDA ONATILI FANINI O'QITISHDA KREATIV FIKRLASHNI SHAKLLANTIRISH

**Murodova Sh.,
Buxoro viloyati PYMO'MM o'qituvchisi**

Hozirgi kunda mamlakatimizda talim tizimi jamiyatda amalga oshirilayotgan yangilanishlar, rivojlangan demokratik davlat qurilishi jarayonlari bilan hamohang tarzda taraqqiy etib bormoqda. Zamonaviy talimni tashkil etishda qo'yiladigan muhim talablardan biri ortiqcha ruhiy va jismoniy kuch sarf etmay, qisqa vaqt ichida yuksak

natijalarga erishishdir. Ona tili darslarida grammatik jadvallar, test, rasmlar, muhokamali topshiriqlar, har xil mantiqiy vaziyatlar, boshqotirmalar, videoroliklardan foydalanish darsni ijodiy tashkillashtirishga yordam beradi.

Kreativlik shaxsni rivojlantiruvchi kategoriya sifatida inson ma'naviyatining ajralmas qismi bo'lib, shaxsni o'z-o'zini rivojlantirish omili, shaxsiy jonbozlikning asosi, shaxsga ega bo'lgan bilimlarning ko'p qirrali ekanligida emas, balki yangi g'oyalarga intilishida va o'rnatilgan stereotiplarni yangilik yaratish jarayonini isloh qilish va o'zgartirishga, hayotiy muammolarni yechish jarayonida kutilmagan va noodatiy qarorlar chiqarishda namoyon bo'ladi.

Boshlang'ich sinflarda ona tili darslarida turli xil o'yinlardan foydalanish maqsadga muvofiq deb o'ylaymiz. Bunda o'yinlarni innovatsion shaklda ishlab chiqish juda dolzarbdir.

Hozirgi davrda inson aqli va ijodiy mahsuli jamiyatning iqtisodiy-ijtimoiy rivojlanishida asosiy omil bo'lib bormoqda. Prezidentimizning 2018-yil 21 sentabrda O'zbekiston Respublikasini 2019-2021-yillarda "Mamlakatning xalqaro maydondagi raqobatbardoshlik darajasini va innovatsion jihatidan taraqqiy etganini belgilovchi asosiy omil sifatida inson aqlini rivojlantirish strategiyaning bosh maqsadidir" deb takidlab o'tilgan.

Bola iqtidori nafaqat ta'lim va tarbiya berish jarayonida emas balki, bola tomonidan u yoki bu mazmunli ishni bajarilishi davomida aniqlanishi va o'rganishi mumkin.

Bola aqli iqtidorini namoyon bo'lishi, uning bolaligida ega bo'lgan ko'plab imkoniyatlari bilan bog'liq bo'ladi. Shuni nazarda tutish kerakki, maktab davrida barcha bolalarda aqliy rivojlanish, kreativ izlanish juda tez suratlarda amalga oshadi.

O'quvchilarning iqtidorini erta aniqlab, uni ro'yobga chiqarishda ta'lim muassasalarining o'zining sifatida, pedagogik jamoa ota-onalar bilan hamkorlikni to'g'ri olib borishi lozim. Oldimizga qo'yilgan vazifalarni hal qilish uchun biz ta'limda va oilada yangi innovatsion g'oyalar va ularni samarali amalga oshirish yo'l xaritasi va chora tadbirlarini ishlab chiqishimiz lozim. Buning uchun iqtidorli o'quvchilar bilan ishlash va ularni kreativ fikrlashga undovchi dastur ishlab chiqish lozimdir.

O'qov-tarbiya jarayonini zamonaviy o'qitish usullaridan pedagogika fanining ilgor yutuqlaridan foydalanib, shaxsga yo'naltirilgan hamda kompetensiyaviy yondashuvga asoslangan boshlang'ich ta'lim nazariyasini yaratish kabi vazifalar dolzarb bo'lib bormoqda. Boshlang'ich talimning asosiy vazifalardan biri ijodiy va mantiqiy tafakkur qila olish qobiliyatini, dunyoqarashini, salohiyatini shakllantirishdan iborat.

Dars jarayonida bir nechta metodlarda no'rinli foydalanish, darsning samaradorligini oshiradi, o'quvchini faollashtiradi, uni kreativ fikrlashga undaydi. Ta'lim shakli, metodlari sinfdan-sinfga o'tgan sari oddiydan murakkabga qarab rivojlanib borishi lozim hisoblanadi.

Kreativ darslarni tashkil etish, boshlang'ich sinf uchun bilim ko'nikma, malakalarni qiziqib o'rganishlarini uchun imkoniyat yaratsa, o'qituvchiga uning tajribasi oshib borishiga ko'mak beradi. Boshlang'ich sinflarda kreativ darslarni tashkil etish juda samarali bo'lib, o'quvchilarning kreativ fikrlash doiralarini har tamonlama kengaytirishda masalan, darsda ko'zlangan maqsadga erishishda, o'quvchilar diqqatini bir joyga jamlashga, ularni darsga qiziqishini oshirish va faollikka undashda katta ahamiyat kasb etadi. O'qituvchi dars jarayonida uchraydigan muhim muammolardan

biri bu-o'quvchilar diqqatini jalb etish va uni boshqara olishdir. Shunday ekan o'qituvchi bu muammodan mohirona chiqib ketishi uchun dars davomida o'quvchilarni qiziqtiradigan, ularni kreativ fikrlashga undovchi usullardan foydalanishi lozim.

Xulosa o'rnida ta'kidlash lozimki, boshlang'ich sinflardayoq o'quvchilarda kreativ faoliyatni shakllantirish kelajakda o'quvchining mustaqil ijodiy fikrlashga, o'z-o'ziga ishonch hosil qilishga, muammoli vaziyatlarda tezkor qaror qabul qilishga, yangi g'oya va innovatsion ishlanmalar ishlab chiqish qobiliyatlarini rivojlantirishga, o'quvchilarni o'z yo'nalishini tanlash va mustaqil hayotga tayyorgarlik ko'nikmalarini shakllantirishdek mas'uliyatli vazifani anglab yetishlariga asos yaratadi.

BOSHLANG'ICH SINF O'QUVCHILARINING IJODIY TAFAKKURINI RIVOJLANTIRISH USULLARI

***Ikromova G.A.,
Buxoro viloyati PYMO'MM o'qituvchisi***

Boshlang'ich talim jarayonida interfaol metodlar innovatsion texnologiyalar pedagogik va axborot texnologiyalarni oquv jarayanida qollashga bo'lgan qiziqish et'ibori kundan – kunga kuchayib bormoqda. Mashg'ulotlar mobaynida pedagogik texnologiyalarni qo'llash o'quvchilarni bilim egallash bilan birgalikda, ular egallayotgan bilimlarni mustahkamlashga, xulosalarni ham o'zlari chiqarishga o'rgatadi. Kichik maktab yoshidagi o'quvchilar ta'lim jarayonida anchagina ilmiy tushunchalarni o'zlashtiradilar, ammo oldingi darslarda o'zlashtirilgan turli alomatlar, belgilar, xususiyatlarni qorishtirib, chalkashtirib ham yuboradilar. Chunki ularda tushunchalar tarkibiga kiradigan narsa va hodisalar bilan ularning belgilari o'rtasida uzviy boglanish tarkib topmagan bo'ladi.

Ko'p tushunchalarni, chunonchi baland - past, uzoq- yaqin, kam-ko'p va hokazolarni, avval voqealigdagi narsa va hodisalar o'rtasidagi fazoviy munosabatlarni bevosita idrok qilish asosida o'zlashtiradilar. Yoshlar bilan ishlash masalalari alohida et'ibor talab qiladi. Biz madaniyamizning istiqboli yosh avlodimiz qanday tarbiya topishiga, qanday ma'naviy fazilatlar egasi bo'lib voyaga yetishiga, farzandlarimizning hayotga nechog'li faol munosabatda bo'lishiga, qanday oily maqsadlarga xizmat qilishiga bog'liq ekanini hamisha yodda tutishimiz kerak. Bizning bugungi mehnatimizga qanday baho berilishi ham ana shunga bog'liq.

Yosh avlodga ta'lim – tarbiya berishning maqsadi, vazifalari, mazmuni, uslubiy talablariga ko'ra fan, texnika va ilg'or texnologiya yutuqlarida namunli foydalanish, bugungi ta'lim tizimi oldida turgan dolzarb muamolardan biri hisoblanadi. Innovatsion metodlar o'quvchilarda o'z-o'zini anglash, kelgusi hayot yo'lini to'g'ri belgilash, ma'naviy va axloqiy qadriyatlar mohiyatini to'g'ri anglashga, turli muammoli vaziyatlarda to'g'ri qaror qabul qilish tafakkurini rivojlantirishga yordam beradi. O'quvchilar uchun muammoli savollar berish ulardagi mustaqil ijodiy fikrlarni taraqqiy ettiradi. Bolalarga birgina blankalarga

bir nechta doiralarni chizish topshirigi berilib shizilgan doiralarni hayotda mavjud predmetlarga o'xshatib berishlari so'ralsa, predmetlarni o'xshatish jarayonida ijodiy fikrlashi rivojlanib boradi. Bularni tahlil etish jarayonida bolalardagi mustaqil ijodiy fikrlash rivojlanib, o'xshatishlarni bir xilligi mavjud bo'lsa o'chirishlari kerak bo'ladi. Shundan so'ng qolgan o'xshatishlari sanalib, qaysi bo'lada ko'proq shakllar qolgan bo'lsa, o'sha bolalarga nisbatan mustaqil ijodiy fikrlashi rivojlanganligini aniqlash mumkin.

O'quvchilarning ijodiy qobiliyatlarini oshirish usullaridan yana biri badiiy o'qish darsidir. Odatda badiiy faoliyat bolalarning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishning eng samarali yo'nalishi hisoblanadi. Bunga tasviriy san'at, texnologiya va musiqa darslari yordam beradi.

"Nostandart Vaziyatlarni qabul qilish". Bu matn bilan ishlashda o'quvchilarni kutilmagan savollarga javob berish so'raladi.

-Odamlar boshlari bilan yurishni boshlasalar nima do'ladi?

-Agar jo'mrakdan sut oqsa nima bo'ladi? Va hokazo

Matn bilan ishlashda savollar ham nostandart bo'lishi kerak. Asosiysi, bola savolda qanday xarakter qayd etilganligi haqida tasavvurga ega. Bu jarayonda mantiqiy bog'liq bo'lgan, kompozitsion va grammatik jihatdan ishlab chiqilgan, kengaytirilgan va to'liq, hissiy semantik bayon qilingan izchil nutq rivojlanadi.

"Taqlid". Bu metodni o'tkazishda mavzu o'quvchilarga tushunarli bo'lishi va bolalar topshiriqni bajarish jarayonida asar qahramoniga mos harakatlar qilishi talab qilinadi. O'quvchi obrazga kirishi bilan bir qatorda uning nutqi va harakati hamohang bo'lishi talab qilinadi.

"Yozuvchi". Ushbu yoshdagi bolalar xayol qilishni yaxshi ko'radilar, buni har jihatdan rag'batlantirish kerak. Dastlab o'quvchilar o'qilgan matn uchun boshqa sarlavha qo'yishadi. Barcha aytilgan variantlar ijobiy baholanib, ularning ichidan eng yaxshi g'oyalar tanlab olinadi. O'qituvchi asar oxirini ochiq qoldiradi va o'quvchilardan matnning oxirini "yozib tugatish" so'raladi. Bu bolaga asar qahramonlarining tarixiga chuqur kirib borishi uchun imkoniyat beradi. Asarni yangi talqinda ixtiro qilish juda yaxshi uslubdir. Har bir shaxs muayyan ijodiy quvvatga ega. Mazkur ijodiy quvvatning asosini esa yangi narsalarni yaratish tashkil etadi. O'quvchilarning tasavvurlari ijodiy hamda yaratuvchilik xarakteriga ega bo'ladi. O'quv yoki badiiy adabiyotlarni o'qish jarayonida o'quvchilar ushbu kitoblarda bayon qilingan voqelikni o'z xotiralarida qayta jonlantirishlari talab etiladi. Ijodiy xayollar yaratuvchi xayollardan yangi namunalarni mustaqil yaratish bilan ajralib turadi. Ular o'quvchi faoliyatning o'ziga xos natijalarida aks etadi.

"Yopiq kitob" usuli- bu muayyan fan bo'yicha matn materialini qo'llanish usullaridan biri bo'lib, o'quvchilardan matnda bor ma'lumotlarni eslab qolishni, lekin munozara paytida matnni qayta bayon etmaslikni talab qiladi. Bu usul ham boshqa usullar bilan birgalikda qo'llanishni va o'quvchilar o'qishda faqat "qayta bayon etish" bilan o'quvchilarning ijodiy faoliyatlarini kengaytirishda va rivojlantirishga xizmat qiladi.

“Sayohat” o‘yinlari alohida pedagogik ahamiyatga ega. Ular geografik, tarixiy, o‘lkashunoslik xarakteriga ega. Bunda yo‘yinlar kitoblar, xaritalar va turli hujjatlar yordamida amalga oshiriladi. Ular o‘quvchilarda tasavvur qilish vaziyatlari yordamida o‘tkaziladi. Barcha harakatlar va kechinmalar o‘yindagi rollar yordamida aniqlanadi. Bu yerda o‘quvchilar geolog, iqtisodchi, zoolog, muhandis rollarida namoyon bo‘ladilar. O‘quvchilar kundaliklar, xatlar yozadilar, bilish xarakteriga ega bo‘lgan turli-tuman materiallarni to‘playdilar chegaralanmasliklarini talabq iladi.

“Sherni davom ettir”. Bunda o‘quvchilarga sherdagi yo‘qolgan satrlarni davom ettirish so‘raladi. Dilshod Rajabning “Bahor” sheri misolida;

Qish qahrini so‘ndirib

Osmonlarni to‘ldirib

Ayozdan g‘olib kelgan

.....

Xulosa qilganda zamonaviy talim barcha o‘quvchilarga o‘z qobiliyatlarini va barcha ijodiy qobiliyatlarini namoyish etish imkoniyatini beradi.

BARKAMOL AVLOD SHAXSINI SHAKLLANTIRISHDA UZLUKSIZ TA'LIM TIZIMINING O'RNI

Radjabova H.T.,

Karmana tuman 21-umumiy o‘rta ta’lim maktabi o‘qituvchisi

Barkamol shaxsni shakllantirishda uzluksiz ta’lim tizimining o‘rni va roli benihoyadir. Shu jihatdan ham Kadrlar tayyorlash milliy dasturining milliy modelida shaxsni shakllantirishga alohida ahamiyat berilgan. Demak, bugungi kunda barkamol avlod shaxsini voyaga yetkazish davlat siyosati darajasida amalga oshirilmoqda. Sog‘lom hayot, sog‘lom turmush tarzi, sog‘lom e’tiqod, barkamollik kabilar shaxs faoliyatining asosiga aylanadi. Shaxs faoliyatining mazmunida milliy qadriyatlarga sadoqat, jamiyatdagi tinchlik, xotirjamlikni saqlashga ongli munosabatda bo‘lish, tinch va farovon hayotni yaratish, ijtimoiy ma’naviyatni yuksaltirishga intilish kabi omillar asosiy o‘rin egallaydi. Shu sababli bugungi yoshlar dunyoqarashida millat, Ona tuproq, Ona vatan, xalq va uning tarixiy ildizlari asosidagi boy milliy ma’naviy merosimiz haqidagi ma’lumotlar rivojlanib bormoqda. Yoshlar ongida millat, milliy axloq, milliy g‘urur, milliy tarbiya, milliy salohiyat, Vatan qayg‘usi, Vatan sog‘inchi va shu kabi tushunchalar singdirib borish ularning milliy dunyoqarashini kengaytirish tarbiya jarayonining asosiy omillaridan hisoblanadi. Ularning o‘z faoliyatida jamiyat va davlatning ma’naviy muhitiga munosib hissa qo‘shishni o‘zining muqaddas burchi deb bilib, iymon, e’tiqod, mehr, vatanparvarlik, do‘stlik insonga cheksiz muhabbat, muruvvatlilik, qanoatlilik, sabr-toqatlilik, saxiylik, milliy g‘urur kabi fazilatlarni o‘zlarida mujassam etmoqdalar. Bu mislsiz tengi yo‘q ishda o‘qituvchilarning tarbiyachilarning, ta’lim sohasida mas’ul xodimlarning xizmati benihoyat kattadir.

Chunki, tarbiyachi tarbiyalanuvchilarni barkamol shaxs bo‘lib, yetishtirishda har tomonlama ta’sir ko‘rsatadi. Tarbiyachi o‘quvchilar jamoasining tarbiyaviy darajasini o‘rganib, unga ta’sir ko‘rsatish mahoratiga ega bo‘lishi tarbiyaviy tadbirlarni o‘quvchilarning ruhiyatiga qanchalik ijobiy ta’sir etganini kuzatib, uni yanada rivojlantirishi, takomillashtirilishi, tarbiyaviy ishlar samaradorligini oshirishda o‘z bilimini boyitib borishi lozim.

Tarbiya uch narsaga ehtiyoj sezadi: iste'dodga, ilmga va mashqqa degan edi, ulug' olim Arastu. Ana shu g'oyalarga asoslangan holda o'qituvchilar quyidagilarga amal qilishlari lozimdir:

- tarbiyada ulg'ayayotgan inson shaxsini oliy ijtimoiy qadriyat deb tan olish, har bir bola, o'smir va yosh yigitlarning betakror va o'ziga xosligini hurmatlash, uning ijtimoiy- huquqiy va erkinligini etiborga olish;

- milliylikning o'ziga xos an'ana, vositalarga tayanish, jahon madaniyatining ilg'or tajribalariga asoslanish;

o'quvchilar faoliyatida tarbiyaviy jarayonning asosini tashkil qilish, qiziqarli, to'laqonli bolalar yosh jihatlariga mos hayoti iqlimini yaratish, mehnat, hayriya, ijtimoiy foydali, ijtimoiy ko'ngilaochar va shunga o'xshash tadbirlarni tashkil etishi lozim. O'qituvchi o'zining tarbiyachining mahoratida milliy istiqlool g'oyasi ozod va obod Vatanga muhabbat va insonparvarlik, ma'naviy axloqiy, iqtisodiy, ekologik, nafosat, jismoniy tarbiyalashga va barkamol shaxsni shakllantirishga e'tibor berishi lozim.

Demak, o'qituvchi jamiyat hayotida yetakchi o'rin tutuvchi murakkab shaxs strukturasiga ega bo'lgan insonning kasbiy qiyofasidir. O'qituvchilarning pedagogik psixologik tayyorgarligi va bilimlar integratsiyasi, muomala madaniyati, psixologik vaziyatlarni e'tiborga olish kabilar kuchli bo'lishi kerak. Yuksak saviyali zo'r mahoratli tarbiyachilargina xalq orzusidagi barkamol shaxsni tarbiyalaydi. Xalqimizda tarbiyachilik san'ati qadimdan juda yuksak darajada rivojlangan. Sharq mutafakkirlari, pedagogik olimlar barkamol insonni yetishtirish uchun tarbiya naqadar zarurligini, uning mohiyati va mazmunini asoslab berganlar. Ilm insonni yuksaklik sari olib boradi. Abdulla Avloniy aytganidek: "Ilm insonlarning madori, hayoti, porloq kelajagi, rahbari najotiga aylangan". Ilm inson uchun g'oyat oliy va muqaddas fazilatdir. Shuning uchun avvalambor ilmi, tarbiyali bo'lmoq har bir yosh insonning burchi.

Shu maqsadda ko'nglida eng oliy orzularni jamlab, o'qituvchi ter to'kib ishlaydi. Ularning mehnatini hurmat qilib, bergan bilimlarini egallamoq kerak. Behbudiy aytganidek: "Dunyoda turmoq uchun dunyoviy fan va ilm lozimdir". Ibn Sino ta'kidlaganidek: "Kimga qanday pandu nasihat qilsang, unga avvalo o'zing amal qil".

Tarbiyaviy ishlarni tashkil qilishning milliy va nazariy asoslari mavjud bo'lib, o'qituvchilar o'zlarining faoliyati jarayonida:

- mustaqillik tufayli o'zbek xalqining milliy, diniy g'oyalarining keng ruyobga chiqishi;

- ma'rifatparvarlik va jadidchilik harakatining tarixiy asoslari;

- ona tilimiz va uning sofligini asrash;

- Turkiston xalqlarining avlod-ajdodlari yaratgan xalq og'zaki ijodiyotining milliy tarbiya vositasi sifatida qo'llanilishini yuzaga chiqarish va keng foydalanish;

- xalqimiz yaratgan milliy urf-odatlar va an'analарimizdan keng foydalanish;

- Qur'oni karim va Hadisi sharifda inson kamoloti haqidagi g'oyalarini yoshlarga o'rgatish;

- ma'rifatparvar mutafakkirlar, milliy qahramonlar faoliyati, ularning asarlarini o'rganish, ilg'or tarbiyaviy ta'sir ko'rsatuvchi ta'limotlarga amal qilishi va boshqalar.

Albatta, bunda o'qituvchining bilimi, mahorati beqiyosdir. O'qituvchining bilim darajasi sharqona fikr yurita bilishi, ish bilan harakatning birligi maktab o'quvchilarining ijodiy fazilatlarini takomillashtirishda muhim o'rin tutadi.

O'SMIR SHAXSI VA OTA-ONALARNING OILADAGI BOLALAR - O'SMIRLAR BILAN MUNOSABATLARI

*Faragatova M.T.,
Konimex tumani 28-umumiy o'rta ta'lim maktabi psixologi*

Oiladagi shaxslararo munosabatlarning dolzarbligi va ularning o'smir bolalarning shaxsiyati va xulq-atvorining shakllanishiga ta'siri quyidagicha: bolaning hissiy muvozanati va ruhiy salomatligida juda muhim omil - bu oila muhitining barqarorligi. Oilaning "sifati", uning tarbiyaviy qobiliyati katta ahamiyatga ega. Tarbiyaga qodir bo'lmagan oila bolaning ijtimoiylashuvi jarayonida jiddiy buzilishlarga olib keladi.

Shaxsning shakllanishiga asosiy ta'sir oila - ota-ona va qarindoshlardir. O'zlariga yaqin odamlardan iborat kichik guruh hayotida bevosita va doimiy ishtirok etish imkoniyatidan mahrum bo'lgan bolalar taqdir tomonidan jiddiy qashshoq va noqulay ahvolga tushib qolishadi.

Ota-onalar har bir inson hayotida katta va mas'uliyatli rol o'ynaydi. Ular xatti-harakatlarning birinchi namunalarini taqdim etadilar. Bola ona va otaga taqlid qiladi va unga o'xshash bo'lishga intiladi. Ota-onalar bolaning shaxsiyatining shakllanishi ko'p jihatdan ularga bog'liqligini tushunganda, ular o'zlarini shunday tutadilarki, ularning barcha harakatlari va umuman olganda, bolada ana shu fazilatlarni shakllantirishga va insoniy qadriyatlarni shunday tushunishga yordam beradi, unga yetkazishni xohlaydi. Bunday ta'lim jarayonini juda ongli deb hisoblash mumkin, chunki o'z xatti-harakatlarini, boshqa odamlarga bo'lgan munosabatini doimiy nazorat qilish, oilaviy hayotni tashkil etishga e'tibor bolalarni har tomonlama va barkamol rivojlanishiga yordam beradigan eng qulay sharoitlarda tarbiyalashga imkon beradi.

Shaxsning shakllanishiga asosiy ta'sir oila - ota-ona va qarindoshlardir. O'zlariga yaqin odamlardan iborat kichik guruh hayotida bevosita va doimiy ishtirok etish imkoniyatidan mahrum bo'lgan bolalar taqdir tomonidan jiddiy qashshoq va noqulay ahvolga tushib qolishadi.

Ota-onalarning to'g'ri pozitsiyalari va normal rivojlanish, bir tomondan bolaning xatti-harakati, shuningdek, ota-onalarning noto'g'ri munosabatlari va bolalarning xatti-harakatlaridagi buzilishlar o'rtasidagi bog'liqlik mexanizmini aniqlashga harakat qilindi. boshqa.

Muammoni o'rganishda ota-onalar o'rtasidagi munosabatlarning bunday uslublari, masalan, haddan tashqari qiziquvchanlik, bolaga nisbatan kamsituvchi munosabat va uni haddan tashqari himoya qilish kabi uslublari ajratildi. Oxirgi pozitsiya bir qancha xususiyatlardan iborat, masalan, bolaga shunday ohangda muomala qilish, go'yo u juda kichik, ya'ni u haqiqatdan ham yoshroq. Xuddi shu pozitsiyani bolaning erkinligini cheklash, uning sog'lig'i haqida haddan tashqari tashvishlanish, haddan tashqari qiziquvchanlik va boshqalar bilan bog'lash mumkin. Ba'zi qisman pozitsiyalar ikkita murakkab turli pozitsiyalarning bir qismi bo'lishi mumkin. Masalan, bolaga haddan tashqari talablar yoki uning ijtimoiy izolyatsiyasi uning himoyasi kabi ko'rinishi mumkin. Bu ota-ona munosabatlari ota-onalarning bolaga e'tiborining haddan tashqari hissiy kontsentratsiyasining ifodasidir, bu ko'pincha salbiy oqibatlariga olib keladi. Bolani doimiy tanqid qilish, unga qo'pol munosabatda bo'lish ham haddan tashqari talabchanlik pozitsiyalariga xos bo'lishi mumkin. Ushbu holatlarning har birida ota-

onalarning bolalarga munosabatining umumiy xususiyati bola ustidan to'liq hokimiyatga intilishdir.

Murakkab pozitsiyalar orasida ota-onalarning bolalarga nisbatan xatti-harakatlarining turli uslublarini tushuntirishga imkon beradigan asosiy turlarni ajratib ko'rsatish mumkin.

Asosiy turlar sifatida biz quyidagilarni tanlaymiz:

1) ota-onalar va bola o'rtasidagi haddan tashqari hissiy masofa va bolaga juda ko'p e'tibor qaratish, va ular orasida, markazda, biz bolaga nisbatan hissiy jihatdan muvozanatli munosabatni joylashtiramiz;

2) bolalarga nisbatan ustunlik va itoatkorlik, o'rtada - ona va otaning ichki mustaqilligi pozitsiyasi, bu sizga bolani erkin boshqarish imkonini beradi.

Muvofiqlik ota-onalarning xatti-harakatlarining yumshoqlik, bolalarni boshqara olmaslik yoki qobiliyatsizligi kabi xususiyatlari bilan tavsiflanadi. Bunday ota-onalarning talablari kam va o'zgaruvchan bo'lib, ularning buyruqlari va ko'rsatmalariga bolalar kamdan-kam amal qiladilar.

Ushbu hukmronlik pozitsiyasidan farqli o'laroq, hukmronlik ota-onalarning moslashuvchanligi, cheklovlarga moyilligi va jiddiyligi bilan tavsiflanadi. Intizom va rejim buyuriladi, bola ularni jazo tahdidi ostida o'rganadi, bu og'ir va hatto shafqatsiz bo'lishi mumkin, tashqi ko'rinishida yumshoq bo'lishi mumkin, lekin aslida bola uchun haqoratli va yoqimsiz, lekin har qanday holatda ham u tomonidan og'riqli qabul qilinadi.

Haddan tashqari hissiy masofa bilan ota-onalarning bola bilan aloqa qilish istagi etarli intensivlik bilan ajralib turmaydi. "Masofa" so'zi ota-onalarning boladan aqliy uzoqligini aniqlash uchun ishlatiladi. "Masofa" bilan ota-onalar bolaga emas, balki unga qarshi yoki undan tashqarida emas. Ularning aloqalari asosan yuzaki bo'ladi, ota-onalar yo befarq, yoki o'z his-tuyg'ularini ifoda etishda o'zini tutishadi yoki farzandiga nisbatan noroziligini ochiq ifoda etadilar.

Keling, bola bilan aloqani shakllantirishga nima yordam berishini ko'rib chiqaylik. Avvalo, bu bolalarga e'tiborni haddan tashqari to'plashsiz, balki haddan tashqari hissiy masofasiz, ya'ni tarang yoki juda zaif va tasodifiy emas, erkin aloqaga muhtoj bo'lgan yondashuv. Biz bolalarga bunday yondashuv haqida gapiramiz, uni muvozanatli, erkin, bolaning ongi va qalbiga yo'naltirilgan, uning haqiqiy ehtiyojlariga qaratilgan deb ta'riflash mumkin. Boshqa tomondan, bu haddan tashqari buyruq buyrug'i yoki itoatkor, passiv so'rov emas, balki ma'lum bir mustaqillikka asoslangan, o'rtacha qat'iy va qat'iyatli, bola uchun qo'llab-quvvatlash va vakolat bo'lgan yondashuv bo'lishi kerak.

Bolalarga e'tiborning haddan tashqari hissiy kontsentratsiyasi bilan, ota-onalarning o'jar va qat'iy istagi bolaning xatti-harakatlarini to'g'irlash, uni o'z-o'zidan saqlash va ijtimoiy aloqalarni cheklash kabi ko'rinadi.

Muvofiqlik faqat ota-onalarning bolaning xohish-istaklariga bo'ysunishini anglatmaydi. Bu uning butun borlig'iga mutlaqo bo'ysunishi bo'lishi mumkin, bu butunlay bolaning talablari va ehtiyojlariga bog'liq. Bunday ota-onalar o'z hayotlarini deyarli to'xtatadilar. Bolaga nisbatan itoatkor ota-onalar o'zlarining passivligini, ma'naviy uzoqligini namoyish etadilar. Ko'pincha, ular bolaning hissiy ehtiyojlarini e'tiborsiz qoldirib, u bilan muloqot qilishdan qochadilar.

Bola bilan aloqa qilishning bunday turlari noto'g'ri pozitsiyalarning asosiy turlarini aniqlaydi: rad etish, qochish, haddan tashqari talabchan va haddan tashqari

himoya. Haddan tashqari hissiy masofa va ota-onalarning hukmronligi bilan biz rad etuvchi pozitsiyaga duch kelamiz. Bola ota-onalar tomonidan “og‘ir yuk” sifatida qabul qilinadi. Ular bolani sevmaydilar va unga ega bo‘lishni xohlamaydilar, ular umidsizlik hissi va rejalarining barbod bo‘lishini boshdan kechiradilar. Ular unga g‘amxo‘rlik qilishni yoqimsiz deb hisoblashadi.

Yuqoridagilarga asoslanib xulosa sifatida aytish mumkinki, ota-onalar bolaning faoliyatining namoyon bo‘lishiga erkin, norasmiy munosabatda bo‘lishadi, uning individualligini hurmat qilishadi. Ular o‘z talablarini yoki qo‘llanilgan jazoni tushuntirishga va asoslashga tayyor. Bunday oiladagi bola undan nima kutilayotganini biladi, bu umidlarni oqlay olishini tushunadi.

Ota-onaning qiyin pozitsiyasining yana bir turi, ota-onalarning bolaga haddan tashqari e‘tibor qaratishlari bilan tavsiflanadi, lekin ular unga mos keladi. Bunday holda, ortiqcha himoya paydo bo‘ladi. Ota-onalarning bolaga munosabati odatda tanqidiy emas. Ko‘pincha ular o‘z farzandlarini mukammallik namunasi deb bilishadi. Ota-onalar bolaga go‘dakdek munosabatda bo‘lishadi; haddan tashqari vasiylik va haddan tashqari indulgensiya; uning uchun qiyinchiliklarni, uning mustaqilligi yo‘lidagi to‘siqlarni hal qilish; bolaning hayotiga haddan tashqari qiziqish; bolaning ijtimoiy izolyatsiyasi; uning sog‘lig‘i uchun haddan tashqari tashvish; qobiliyatlarning bir tomonlama rivojlanishini rag‘batlantirish.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Abramova G.S. Rivojlanish psixologiyasi: Universitet talabalari uchun darslik. - M.: Akademik loyiha, 2001.
2. Zemska M. Oila va shaxs: Per. Polshadan. Vasilyeva L.V.: Progress Press, 1986 yil.
3. Nartova-Bochaver S. Shaxs va shaxslararo munosabatlar psixologiyasi. - M.: EKSMO-Pressdan, 2001 yil.
4. Nemov R.S. Psixologik maslahat asoslari: Uchebn. stud uchun. pedagogika universitetlari. - M.: Gumatit. Ed. VLADOS markazi, 1999 yil.
5. Nemov R.S. Psixologiya: Proc. stud uchun. yuqoriroq ped. tarbiyaviy muassasalar: 3 ta kitobda. - M.: Insonparvarlik. Ed. VLADOS markazi, 2000. - Kitob. 1: Psixologiyaning umumiy asoslari.
6. Nemov R.S. Psixologiya: Proc. stud uchun. yuqoriroq ped. tarbiyaviy muassasalar: 3 ta kitobda. - M.: Insonparvarlik. Ed. VLADOS markazi, 2000. - Kitob. 2: Pedagogik psixologiya.

BOSHLANG‘ICH TA'LIM DARS SAMARADORLIGINI OSHIRISHDA INTERFAOL METODLARNI QO‘LLASH

Baqoyeva M.,
Navoiy shahar 7-umumiy o‘rta ta’lim maktabi o‘qituvchisi

Interfaol metodlar deganda – ta’lim oluvchilarni faollashtiruvchi va mustaqil fikrlashga undovchi, ta’lim jarayonining markazida ta’lim oluvchi bo‘lgan metodlar tushuniladi. Bu metodlar qo‘llanilganda ta’lim beruvchi ta’lim oluvchini faol ishtirok etishga chorlaydi. Ta’lim oluvchi butun jarayon davomida ishtirok etadi. Interfaol o‘qitishning mohiyati o‘quv jarayonini shunday tashkil etadiki, unda bar-cha o‘quvchilar bilish jarayoniga jalb qilingan bo‘lib, erkin fikrlash, tahlil qilish va mantiqiy fikr yuritish imkoniyatlariga ega bo‘ladilar. Bilish jarayonida o‘quvchi-larning

birgalikdagi faoliyati, ularni har birining o'ziga xos aloqada individual hissa qo'shishi, o'zaro bilimlar, g'oyalar va faoliyat usullari bilan almashinishlari tu- shuniladi. Shu bilan birga, bularning hammasi o'zaro xayrixohlik va qo'llab – quvvatlash muhitida amalga oshiriladi. Bu esa o'z navbatida yangi bilimlarni olish- gagina imkoniyat bermasdan, balki bilish faoliyatining o'zini ham rivojlantiradi, uni yanada yuqoriroq hamkorlik pog'onalariga olib chiqadi.

Interfaol usullar ta'lim jarayonida qatnashayotgan har bir o'quvchining faolligiga, erkin va mustaqil fikr yuritishga asoslanadi. Bu usullardan foydalan- ganda bilim olish o'quvchi uchun qiziqarli mashg'ulotga aylanadi. Interfaol metodlar qo'llanilganda o'quvchilar o'qituvchilar yordami va hamkorligida mustaqil ishlash ko'nikma va malakalariga ega bo'ladilar. O'quvchilar yangi bilimlarni ilmiy izlanish, tadqiqotchilik, tajriba sinovlar o'tkazish asosida o'zlashtiradilar. Ilm orqali bilim olish tamoyiliga amal qilinadi. Ta'lim jarayoni qatnashchilari kichik guruhlariga bo'lingan holda ishlaydilar. O'quv topshiriqlari alohida bir o'quvchiga emas, balki kichik guruhning barcha a'zolariga beriladi. O'qitish jarayonini tashkil etishning asosiy shakli bu darsdir. Hozirgi paytda darsning xilma xil noan'anaviy shakllari joriy etilmoqda. Bunday darslar o'quvchining ijodiy qobiliyatini o'stirish, aqliy salohiyatini kuchaytirish, ilmiy dunyoqarashini kengaytirish va har bir yan- gilikni tez va to'la qabul qila olish ko'nikma va malakalarining shakllanishiga xizmat qiladi. Dars jarayonida interfaol metodlarni qo'llash o'quvchilarda ilmiy izlanishga qiziqishni uyg'otadi, ijodkorlik va bunyodkorlik qobiliyatini rivojlantiradi. Natijada egallangan bilim, ko'nikma va malakalar amaliy faoliyatda tatbiq etiladi, o'zlashtirish sifati oshadi. Buning uchun o'qituvchi mahoratli bo'lishi va mavzularning mazmuniga qarab darsni to'g'ri rejalashtirishi, mashg'ulot davomida barcha o'quvchilarni faol va ongli ishlashlariga erishmog'i lozim.

Har bir o'qituvch izlanishi bugungi kun talablari asosida o'zini o'zi tarbiyalashi o'z ustida tinmay ishlashi zamonaviy pedagogik va axborot kommunikatsiya texnologiyalarini o'zlashtirishi uni ta'lim jarayoniga qo'llay olishi kerak. Hozirgi kunda buning uchun o'qituvchida barcha imkoniyatlar mavjud. Men shu o'rinda o'z ish tajribamda erishgan yutuqlarim haqida o'rtoqlashmoqchiman.

“Men kichkina aktyor va ijodkor” metodi. Bunda guruhlar tarqatmadagi hayvonlarni tanlab olishadi va tanlab olgan hayvonlariga ertak tuzishadi. Tuzgan ertaklarini rollarga bo'lib bajarishadi. Bu metoddan 2-3- sinf o'qish darslarida foydalanish mumkin. O'quvchilarni erkin fikrlashga, bog'lanishli nutqini o'stirish- ga, aktyorlik mahoratini oshirishga samarali natija beradi.

“Sehrli raqamlar” Bu metoddan boshlang'ich sinf o'qish, ona tili, ma- tematika darslarida foydalanish mumkin. Masalan, matematika darsida ko'p xonali sonlarni topishga doir misollar yechganda, ona tili darslarida bo'g'inlardan so'z, gap, matn, hikoya tuzishda ham foydalanish mumkin.

“Baliq skeleti” grafik organayzeri

Grafik organayzer o'quvchilarda mavzu yuzasidan muayyan masala mohiyatini tasvirlash va yechish qobiliyatini shakllantiradi. Uni qo'llashda o'quvchilarda mantiqiy fikrlash, mavzu mohiyatini yorituvchi tayanch tushuncha, ma'lumotlarni muayyan tizimga keltirish, ularni tahlil qilish ko'nikmalari rivojlanadi.

Grafik tasvirlar boshlang'ich sinf o'quvchilarining mavhum tafakkurini o'stirishda juda qo'l kelishi bilan birga, o'quvchining tilning yozma shaklini egallashga bo'lgan qiziqishini oshiradi, tilning bir butun qoliplangan sistema ekanini anglashlarini

ta'minlaydi.

Ayniqsa, o'zlashtirishi qiyin o'quvchilarga katta metodik yordam bo'ladi. Grafik tasvir ijodiy xarakterda bo'lsa, ular o'quvchilarning ijodiy fikrlashlarini rivojlantiradi, faollashtiradi. Topshiriqni bajarishda o'z kuchiga ishonchni paydo qiladi.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, darsni noan'anaviy tarzda tashkil etish uchun, hamda dars jarayonlarida interfaol metodlarni o'rinli qo'llash uchun avvalo o'qituvchi bu metodlar bilan tanish bo'lishi kerak. Shundagina u darsida shunday metodlarga o'rin bera oladi. Demak o'qitishni samaraliroq qilish, o'quvchilarning darsdagi faolligini oshirishda interfaol metodlarning ahamiyati kattadir. O'qituvchi izlanishga, yangilikni qo'llashga harakat qilsa, bu o'quvchilar bilimini mustahkamlanishida muhim samara beradi.

TARIX FANINI O'QITISHDA INTERFAOL METODLARDAN FOYDALANISH

*Hamdamova G.X.,
Qiziltepa tumani 32- umumiy o'rta ta'lim maktabi o'qituvchisi*

Yurtimiz kelajagi, xalqimiz, mamlakatimizning intellektual salohiyatiga, aql-zakovatiga, milliy ta'lim-tarbiya tizimini jahon andozalari asosida takomillashtirish, ta'lim tizimini yangi zamonaviy pedagogik texnologiyalar asosida tashkil qilishga, kadrlar tayyorlashga bevosita bog'lik. Yangicha fikrlaydigan, zamonaviy bilimlarga ega bo'lgan barkamol tashkilotchi va zukko kadrlarga ega bo'lishi uchun avvalo ta'lim-tarbiya tizimini tubdan o'zgartirish, uni hozirgi davr talabi darajasiga ko'tarish zarur va muhimligini hayot taqozo etyapti

Interfaol usullardagi darslar o'quvchini ijodiy fikrlashga, olingan axborotlarni faollikda hal etishga, fikrni erkin bayon etishga, tashabuskorlikka, guruhlarda masalalar yechimini topishga, hamkorlikda ish yuritishga, fikrni yozma ravishda bayon etishga chorlaydi. Bunday yondoshuvlar tarix fanlari o'qituvchilari uchun muximdir.

Interfaollik – bu o'zaro ikki kishi faolligi, ya'ni, bunda o'quv jarayoni o'zaro suhbat tariqasida dialog shaklida (komp'yuter yordamida) yoki o'quvchining o'zaro muloqotiga asosan kechadi. Interfaollik o'zaro faollik, harakat, ta'sirchanlik, o'quvchi va o'qituvchi muloqotlarida sodir bo'ladi. Interfaol usulning bosh maqsadi: o'quv jarayoni uchun eng qulay vaziyat yaratish orqali o'quvchining faol, erkin fikr yuritishiga muhit yaratishidir. U o'zini intellektual salohiyatini namoyon etadi va o'quv sifati va samaradorligini oshirishni ta'min etadi.

Interfaol dars shunday tashkil etilishi kerakki, bunda sinfdagi barcha o'quvchilar faollashishlari zarur. O'qituvchi bu jarayonning tashkilotchisi, rahbari va nazoratchisidir. Interfaol usulda dars olib borilayotganda o'quvchi sinfda o'zini erkin his qilishi o'quv jarayoni emosional jihatdan uni qoniqtirsagina amalga oshib o'z fikrlarini erkin bayon eta oladi. O'qituvchi o'quvchining bilimlarini mustahkamlash va sinash masadida albatta savolni to'g'ri qo'ya bilishi kerak.

Interfaol usullarning asosiy maqsad va vazifalari quyidagilardan iborat:

1. O'quvchilarni mustaqil, ijodiy, tankidiy, mantiqiy fikrlashga o'rgatish;
2. Muammoli vaziyatli amaliy va hayotiy topshiriqlarni bajarish;
3. Fikrlashga majbur etish;

4. Faollashtirish;

5. O'quvchilarni tashkilotchilik va yo'naltiruvchanlika undash.

Zamonaviy ta'limni tashkil etish, ayniqsa, interfaol metodlardan foydalanish asosida dars jarayonlarini tashkil etishga qo'yiladigan talablardan biri ortiqcha ruhiy va jismoniy kuch sarf etmay, qisqa vaqt ichida yuksak natijalarga erishishdir. Interfaol usullarni o'quv jarayonida liberalizasiya qilish, demokrat- lashtirish, hamkorlik ham ijodkorlikni tashkil etishni taqozo etmoqda. Bir so'z bilan aytganda, o'quv jarayoni markazida o'quvchi bo'lmog'i lozim va o'quv jarayoni unga qaratilgan, yo'naltirilgan bo'lishi talab etilmoqda. Shaxsga yo'naltirilgan ta'lim o'quvchining o'quv mehnatini tashkil etishni harakatlantiruvchi kuch bo'lib xizmat qiladi.

Bunday ta'lim o'qituvchi va o'quvchiga doimiy ijodiy izlanish, uzluksiz o'z ustida ishlash imkoniyatini beradi. Bu holatning ijobiy kechishi ta'limda sifat va samaradorlikning kafolatidir. Darslar jarayonida interfaol usullardan foydalanish o'z mohiyatiga ko'ra sub'ektiv xususiyatiga ega, ya'ni har bir pedagog ta'lim va tarbiya jarayonini o'z imkoniyati, kasbiy mahoratidan kelib chiqqan holda ijodiy tashkil etishi lozim.

Interfaol metodlar – shunday metodlarki, u o'quvchi-yoshlarning o'zaro muloqot va o'zaro ta'siridagi dars jarayonini amalga oshiruvchi usul. “Interaktiv” so'zi ingliz so'zidan olingan bo'lib “Interakt”, ya'ni “Inter” - bu “ o'zaro”, “akt” - “harakat, ta'sir, faollik” ma'nolarini bildiradi.

Tarix darlarini o'tishda quyidagi interfaol metodlardan foydalanish dars samaradorligini ortishda ahamiyati katta.

O'ylang (Juftlikda ishleng) Fikr almashing

Bu ancha jadallik bilan bajariladigan birgalikdagi faoliyat bo'lib, o'quv- chilarni axborot ustida fikrlashga va o'z fikrlarini sheriklar yordamida - aniq shaklga kiritishga yo'naltiradi. O'qituvchi odatda “ochiq”, uzoq fikrlashga un- daydigan savolni oldindan tayyorlab qo'yadi va ayrim o'quvchilardan qisqa javoblar yozishni so'raydi. So'ngra, o'quvchilar juftliklarga bo'linib, bir-birlari bilan o'z mulohazalarini o'rtoqlashadilar va ikkala fikrni o'z ichiga olgan yagona javobni tayyorlashga urinadilar va nihoyat, o'qituvchi bir necha juftlikdan (vaqt yetishiga bog'liq holda) o'ttiz sekund ichida auditoriyaga o'z ishini qisqacha yakunini bayon etib berishni so'raydi.

Venn diagrammasi

Axborotni grafik asosda tashkil qilishning bu shakli umumiy va farq qiladigan tamonlarga ega bo'lgan ikki yoki uch mavzuni taqqoslash jarayonida ishlatiladi. Chap doira bir mavzuning o'ziga xos bo'lgan tomonlari, o'ng doirada ikkinchi mavzuning o'ziga xos tomonlari yozib chiqiladi. Doiralarning tutashgan joylaridan esa ikkala mavzuning umumiy tomonlarini ko'rsatish uchun foyda- laniladi.

Interfaollik asosida darsni tashkil etish shunday kechadiki, bu jarayonda birorta ham o'quvchi chetda qolmaydi, ya'ni ular ko'rgan, bilgan, o'ylagan fikrlarini ochiq- oydin bildirish imkoniyatiga ega bo'ladilar. O'quvchilar ham- korlikda ishlashda mavzu mazmunini bilish, o'zlashtirishda o'zlarining shaxsiy hissasini qo'shish imkoniyatiga ega bo'ladilar. O'zaro bilimlar, g'oyalar, fikrlarni almashish jarayoni sodir bo'ladi.

TA'LIM JARAYONIGA PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALARNI TADBIQ ETISHDA PSIXOLOGIK YONDASHUV

Iydiyoyeva G.N.,

Nurota tumanidagi 33-umumiy o'rta ta'lim maktabi psixologi

Annotatsiya. Ushbu maqolada ta'limni zamon talabi darajasida isloh qilish, uning sifatini yuksak talab darajasiga ko'tarish muammolari atroflicha ko'rib chiqilgan bo'lib, ta'lim jarayoniga pedagogik texnologiyalarni tadbiq etishning psixologik kriteriyalari atroflicha yoritilgan. Shuningdek, maqolada yuqori mala- kali kadrlar tayyorlashda ta'lim jarayonining sifatini belgilovchi asosiy xususiyatlar ko'rsatib berilgan hamda ta'lim tizimidagi sifat tizimi tushunchasini asosini ifodalovchi qoidalar keltirilgan.

Ijtimoiy voqelik ta'limni boshqarish muammolarini ko'rib chiqish va hal qilishni mustaqil yo'nalish sifatida ajratib olish, ta'lim-tarbiya jarayonini bosh- qarishning asoslangan usul, vositalarini ishlab chiqish va joriy qilish zaruratini belgilab berdi. Uning o'qitish, tarbiyalash va rivojlantirish o'rtasidagi tashkiliy-boshqaruv, axborot aloqalari, ijtimoiy jihatdan ahamiyatga molik shaxsni shakllantirishdagi yaxlit jarayonning tarkibiy qismlari sifatini oshirdi. Insoniyatning rivojlanish davrlari almashganda pedagogik texnologiyalar butunlay yo'q bo'lib ketmaydi, balki pedagogik texnologiyalar keyingi davrlarga assotsiatsiya orqali fikran bog'lanadi, yangi sifatlar, xususiyatlarga ega bo'lib, kuchayadi va boyiydi. Bu jarayon borgan sari tezlashib boradi. Bugungi kunda xorij tajribalaridan andoza olish, ijodiy yondashgan holda amaliyotda joriy etish, zamon talabiga mos ravishda me'yoriy hujjatlar, o'quv metodik adabiyotlar, o'quv metodik majmualarni ishlab chiqish, ilg'or xorijiy tajriba asosida maktabgacha ta'lim tashkilotlarining rahbar va mutaxassislarida zamonaviy menejment va pedagogik texnologiyalar bo'yicha sohaga oid bilim va ko'nikmalarni shakllantirish vazifalari dolzarb masalalar sirasiga kiritilmoqda. Shu bois mamlakatimizda maktabgacha ta'lim tizimini tubdan takomillashtirish yuzasidan farmon va qarorlar qabul qilindi. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 6-noyabrdagi "Ta'lim tizimini yanada takomillashtirishga oid qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi PQ-4884- sonli Qarori shular jumlasidandir. Ta'lim tizimining hozirgi kundagi rivojlanish bosqichida maktabgacha va maktab ta'limi tizimida jadal o'zgarishlar yuz bermoqda va ular quyidagilarda namoyon bo'lmoqda:

- maktabgacha ta'lim tashkilotlari faoliyatining huquqiy-me'yoriy asosi takomillashmoqda;
- maktabgacha ta'lim tashkilotlari moliyaviy-xo'jalik faoliyatining yangi turlariga o'tmoqda;
- nodavlat maktabgacha ta'lim tashkilotlari tarmog'i kengaymoqda;
- maktabgacha va maktab ta'limi tizimiga ta'limning ilg'or texnologiyalari joriy etilmoqda;
- xodimlarning malaka oshirish tizimi takomillashmoqda;
- maktablarda yuqori sinf o'quvchilarini oily ta'limga jalb etish bilan bir-qatorda, har bir o'quvchini o'zi qiziqqan kasb-hunar bo'yicha qo'shimcha kurs- larga jalb etilib, maktab o'quvchisi kamida 2 ta kasbni o'rganish tizimi joriy etilmoqda.

Axborotli ta'lim jarayoni oldindan pedagogik loyihalangandagina ko'z- langan maqsadga erishish mumkin. Pedagogik jarayonni kompyuterlashti- rishning asosiy yo'nalishlaridan biri va Pedagogik texnologiyalar bilan shug'ullanishi lozim bo'lgan

sohadir.

O'qish, o'qitish – inson faoliyatining boshqa sohalari singari ijtimoiy foydali faoliyatdir. Iqtisodiy tuzumlar nima ishlab chiqarayotgani bilangina emas, balki qanday va qanaqa mehnat qurollari bilan ishlab chiqarayotganligi bilan biri ikkinchisidan farq qiladi, degan g'oya o'qish-o'qitish faoliyatiga ham taalluq- lidir.

Pedagogik texnologiyaning asosiy elementlari quyidagilardan iborat:

1. Pedagogik muloqot texnologiyasida o'qituvchi (pedagog) ning o'quvchi-talabalar bilan muloqoti.

Muloqotning vazifalari:

- shaxsni tanish, axborot almashish;
- kelgusi pedagogik muloqotni modellashtirish va tahlil etish;
- muloqotdan olgan tasavvurlari;
- muloqot yuzasidan fikrlashi;
- pedagogik muloqotni tashkil etish texnikasi;
- ishga ijodiy yondashishi.

2. Pedagogik talab texnologiyasi.

- “pedagogik talab” tushunchasi, uning o'ziga xos xususiyatlari;
- xulq-atvor va ijtimoiy madaniy qoidalarining namoyon bo'lishi;
- o'quvchi-talabaga bo'lgan hurmat va talab;
- pedagogik talabning psixologik tamoyillari va mezonlari.

3. Baholash texnologiyasi, pedagogik baho va belgilash.

- hatti-harakatlardan olgan taassurot, voqelikni, obyekt va subyektini qabul qilish;
- baho berish usullarini tanlash o'qituvchi (pedagog) o'z imkoniyatini tahlil etishi, ta'sir samaradorligini oshirishi);

- pedagogik baholash texnologiyasi.

4. Axborotning ta'sir ko'rsatish texnologiyasi.

- nutqiy-axborot berish, “ratsional axborot berish” tushunchalari, namoyishli va ko'rgazmali axborot olish vositalaridan biri sifatida;

- nutqiy ta'sir etish, suhbat, hamkorlik, tezis, argument, ko'rgazma obrazi;
- nutqiy ta'sir etish texnologiyasi;
- namoyish va ko'rgazmali vosita, iqtisodiy, etik, estetik, gigiyenik materiallar;
- qabul qilishning fiziologik va psixologik xususiyatlarini namoyyish qilish texnologiyasi.

Axborot texnologiyalari – kishilarning bilimlarini rivojlantiradigan, ularning texnika va ijtimoiy jarayonlarni boshqarish bo'yicha imkoniyatlarini kengaytiradigan ma'lumotlarni tashkil etish, saqlash, ishlab chiqish, tiklash, uzatish usullari va texnika vositalari hisoblanadi. Shuningdek, axborot texnologiyalari deganda, ma'lum bir maqsadga erishish uchun amalga oshiriladigan jarayonlar zanjiridan iborat yaratuvchi faoliyat tushuniladi. Agar texnologik zanjirni tashkil etuvchi jarayonlar, ular orasidagi axborot almashinuvini tashkil etish va ularni uyg'unlashtirishda kompyuterlardan foydalanish imkoniyati yaratilsa, har qanday texnologiyaning samaradorligi ortadi. Albatta, buning uchun mazkur texnologiyani sinchiklab o'rganish, jarayonlaridagi va ular o'rtasidagi axborot almashinuvini, shuningdek, jarayonlar zanjirini (ya'ni texnologiyani) boshqarishning axborot ta'minotini tahlil etish zaruriyati paydo bo'ladi.

Axborot texnologiyalari, birinchidan, axborotning sirkulatsiyasi va ishlov berish majmui, ikkinchidan, bu jarayonlarning tasviridir. Axborot texnologiyalari ta'lim

jarayonida muhim o'rin tutib, quyidagi vazifalarni hal etishga yordam beradi:

- har bir odamga xos noyob fazilatlaridan iborat individual qobiliyatlarni o'qitilayotgan o'quvchi va talabalarda ochish, saqlash va rivojlantirish, ularda bilish qobiliyatlarini, o'zini o'zi kamolotga yetkazishga intilishni shakllantirish;
- voqea va hodisalarni kompleks o'rganishni, texnika, ijtimoiy, gumanitar fanlar va san'at orasidagi o'zaro bog'liqlikning chambarchasligini ta'minlash;
- o'quv – tarbiya jarayonlarining mazmun, shakl va metodlarini doimiy dinamik yangilash.

Xulosa o'rnida shuni aytish joizki, ta'lim jarayoniga pedagogik texnologiyalarni tadbiq etishga psixologik jihatdan yondoshganda, buning bir necha ijobiy tomonlarini ko'rishimiz mumkin. Zamonaviy pedagogika har bir o'quvchining o'ziga xos tajribasi va xarakterini hisobga oladi, uning individualligi va iste'dodini rivojlantiradi. Ta'lim jarayonida pedagogik texnologiyalardan samarali foydalanish ta'lim sifatini oshiribgina qolmay, balki ulkan moliya zahiralarni tejashga imkon beradi hamda xavfsiz, ekologik toza muhitni yaratadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Sayidahmedov N., Ochilov M. Yangi pedagogik texnologiya mohiyati va zamonaviy loyihasi. – T.: RTM, 1999.
2. Ta'limda yangi pedagogik texnologiyalar: muammolar, yechimlar: Ilmiy-amaliy konferensiya materiallari. – T.: O'zPFITI, 2020

TA'LIM JARAYONINI INNOVATSION USULLARDA TASHKIL ETISHNING AHAMIYATI

Bozorova Sh.,

Karmana tumani 1-umumiy o'rta ta'lim maktabi o'qituvchisi

Bugunning taraqqiyot taqdirini ma'naviy jihatdan yetuk odamlar hal qiladi. Pedagoglarning texnikaviy bilimi, axborot kommunikatsion texnologiyalarini egallash qobiliyati va ma'naviy barkamollik, mustaqil tafakkur qilishi bir-biridan ajralmagan holda barobar o'zlashtirilishi kerak. Aqliy zakovat va ruhiy-ma'naviy salohiyat ma'rifatli insonning ikki qanoti bo'ladi. Bugun ma'naviy va ma'rifiy tarbiya borasidagi ishimizni shu qoidaga asoslanib qurmog'imiz lozimdir. Vatanimizning kelajagi bo'lgan yoshlar milliy qadriyatlarimiz ruhida qanchalik tarbiya topsalar, xalqimiz kelajagi ham shuncha porloq bo'ladi. Bu esa bugungi kun o'qituvchilarining oldiga bir qancha vazifalarni qo'yimoqda. Bugungi kunda biz o'qituvchilarning asosiy vazifamiz o'sib kelayotgan avlodni ma'naviy yetuk, mustaqil, erkin fikrlovchi shaxs qilib tarbiyalashimiz masalasi kun tartibimizdagi eng dolzarb masalalardan biri bo'lib qolmoqda.

Shuni qayd etish lozimki, hozirgi kun o'quvchilari juda ziyrak, izlanuvchan, harakatchan, yangicha fikrli yoshlar. Har bir o'quvchi o'zgacha, noyob xislatlarga ega shaxs, shuning uchun ularga alohida etibor darkor. O'qituvchilarning asosiy vazifalaridan biri o'quvchilarga erkin psixologik muhit yaratib, zimmalaridagi masuliyatni his qilishga o'rgatishdir. Ko'proq interfaol, innovatsion tarbiya texnologiyalaridan foydalanib har-bir o'quvchining shaxsiy ishtirokini ta'minlash tajribalar orqali o'zi tushunib bajarishga intilishi muvaffaqiyat garovidir. Yana bir muhim garovi–oddiylikda. Fikrimizning qanchalik oddiy, sodda misollar orqali

tushuntirsa, o'quvchilar shunchalik oson qabul qilishadi. Ta'lim samaradorligini oshirishda o'qituvchining mahoratiga, ayniqsa, interfaol metodlardan qanday foydalanishiga bog'liq. Mamlakatimizda yosh avlodga ta'lim tarbiya berish bilan bir qatorda, zamonaviy interfaol usullardan foydalanib, bugungi kun bilan hamnafas barcha talablarga javob bergan holda bolani hayotga tayyorlash kabi vazifalarga alohida e'tibor qaratilyapti. Bu borada o'qituvchilar zimmasiga katta mas'uliyat yuklatilgan. Ayniqsa, bolaning g'amsiz, tashvishsiz bir davrdan murakkab olamga kirib kelishida ularga boshlang'ich sinf o'qituvchilari suyanib, to'g'ri yo'l ko'rsatuvchi yo'ldosh hisoblanadi. Boshlang'ich sinf o'qituvchilari ustozlik mas'uliyati bilan bir qatorda, bolalarning sog'ligi, psixik rivojlanishi, yangi ijtimoiy muhitga moslashuvi, ma'naviy-axloqiy jihatlari bilan ham qiziqadilar. Agar o'quvchilarda biron bir kamchiliklar kuzatilsa, ularga yordam berishga tayyor turadilar.

Yangilanib borayotgan bir davrda ta'lim tizimida ko'pgina o'zgarishlar yuz berdi. Shunday ekan, savol tug'iladi. "Bugungi islohotlar jarayonida zamonaviy boshlang'ich sinf o'qituvchisi qanday bo'lishi kerak va interfaol usullardan dars jarayonida natijaviylikka erishish uchun nimalarga ahamiyat qaratmog'i darkor?"

O'qituvchi o'ta izlanuvchan, bilimli, ijodkor bo'lishi, yangi pedagogik texnologiyalar asosida ishlashi, bolaning mustaqilligini rivojlantirishga, uni erkin faoliyat ko'rsata oladigan qilib tarbiyalashga harakat qilishi lozim. Shu bilan birga o'qituvchi chet tilini bilishi, axborot texnologiyalaridan foydalanib, elektron axborot almashinuvi jarayonida ham faol qatnashishi kerak. Boshlang'ich sinf o'qituvchisi o'z faoliyati davrida maktab bilan oilaning hamkorligini yo'lga qo'yishi, ta'lim - tarbiya jarayonida, eng muhimi, ota - onalarni bolalar bilan birgalikda ishlashga jalb qilishi alohida ahamiyatga ega. O'quvchilarning dunyoqarashini, fikrlash qobiliyatini boyitishga yordam berib, atrofdagilar bilan do'stona munosabatda yashashga undash o'qituvchining vazifasi ekanligini har bir pedagog chuqur anglab yetishi lozim.

Interfaol ta'lim:

- dars jarayoni uchun qulay muhit yaratiladi;
- o'quvchilar o'zaro fikr almashinuviga imkon yaratiladi;
- o'zaro axborot olish va berishga sharoit yaratiladi;
- yangi dars mazmuni hamjihatlikda muhokama etiladi, o'zlashtiriladi;
- o'zlashtirilgan bilimlar bir-biriga namoyish etiladi;
- bir- biriga suyanib holda bilganlarini aytib ruhiy xoxish paydo bo'ladi;
- bir-birlaridan ilhomlanadilar, tushinish oson kechadi;
- vaqt o'tganini bilmay qoladilar;
- har-bir o'quvchi o'z nuqtai-nazaridan kelib chiqib jarayonning ijobiy kechishiga

shaxsiy hissa qo'shadi;

- o'zlashtirish to'la kafolatlanadi.

Interfaol usullar quyidagilarni o'z ichiga oladi:

- juftlikda ishlash;
- karusel;
- kichik guruhda ishlash;
- akvarium;
- tugallanmagan gaplar;
- aqliy hujum;
- Breun harakatri;

- Daraxt yechimi;
- o'z holimdan so'zlayman;
- fuqarolar eshituvi;
- rolli o'yinlar;
- press metod;
- o'z pozitsiyasini egallash;
- munozara;
- debotlar;
- katta davra va xk.

Innovatsion texnologiyalar pedagogik jarayon hamda o'qituvchi va o'quvchi faoliyatiga yangilik, o'zgartirishlar kiritish bo'lib, uni amalga oshirishda interfaol usullardan foydalaniladi.

Interfaol ("Inter"- bu o'zaro, "act"- harakat qilmoq) – o'zaro harakat qilmoq yoki kim bilandir suhbat, muloqot tartibida bo'lishini anglatadi.

Interfaol pedagogic texnologiya bu- ta'lim shakllarini optimallashtirish maqsadida texnik vositalar, inson salohiyati hamda ularning ozaro ta'sini inobatga olib, o'qitish va bilish ozlashtirishning barcha jarayonlarini aniqlash, yaratish va qo'llashning tizimli metodidir.

Ilg'or pedagogik texnologiyalar ta'lim jarayoning unumdorligini oshiradi, o'quvchilarning mustaqil fikrlash jarayonini shakllantiradi, o'quvchilarda bilimga ishtiyoq va qiziqishni oshiradi, bilimlarni mustaxkamlash, o'zlashtirish, ulardan amaliyotda erkin foydalanish ko'nikma va malakalarini shakllantiradi.

Aniqroq qilib aytganda pedagogik texnologiya deganda- ta'lim funksiyasini amalga oshirishdagi san'at va mahorat tushunilib, u juda qulay usullar asosida oquvchilarning bilim, ko'nikma va malakalarini rivojlantirishga asoslanadi.

Hozirgi kunda ta'lim jarayonida innovatsion pedagogik va axborot texnologiyalaridan keng foydalanib ta'lim samaradorligini oshirishga bo'lgan qiziqish kun sayin ortib bormoqda. Ushbu texnologiyalar asosida o'tkazilgan mashg'ulotlar o'quvchining ham o'qituvchining ham faoliyatiga yangilik, o'zgartirishlar kiritish bo'lib, uni amalga oshirishda asosan faol yoki interfaol metodlardan foydalaniladi. Aynan shunday metodlardan biri "zinama- zina" metodidir. Ushbu mashg'ulot o'quvchilarni o'tilgan yoki o'tilishi kerak bo'lgan mavzu bo'yicha yakka va kichik jamoa bo'lib, fikrlash hamda xotirlash, o'zlashtirilgan bilimlarni yodga tushirib, to'plangan fikrlarni umumlashtirish va ularning yozma, rasm, chizma ko'rinishida ifodalay olishga o'rgatadi. Bu metod o'quvchilar bilan bir guruh ichida yakka holda yoki guruhlariga ajratilgan holda yozma ravishda o'tkaziladi va taqdfimot qilinadi.

Texnologiyaning maqsadi:

O'quvchilarni erkin, mustaqil va mantiqiy fikrlashga, jamoa bo'lib ishlashga, izlanishga, fikrlarni jamlab ulardan nazariy va amaliy tushuncha hosil qilishga, jamoaga o'z fikri bilan ta'sir eta olishga, uni ma'qullashga, shuningdek mavzuning tayanch tushunchalariga izoh berishda egallagan bilimlarini qo'llay olishga o'rgatish.

Texnologiyaning qo'llanilishi:

Ma'ruza (imkoniyat va sharoit bo'lsa) amaliy va laboratoriya mashg'ulotlarida yakka tartibda yoki kichik guruhlarda o'tkazish va nazorat darslarida qo'llanilishi mumkin.

Mashg'ulotda qo'llaniladigan vositalar:

A-3, A-4 formatlarida tayyorlangan, chap tomoniga kichik mavzular yozilgan tarqatma materiallar, flomaster yoki rangli qalamlar.

Masahg'ulotni o'tkazish tartibi:

Oqituvchi o'quvchilarni mavzular soniga qarab 3-5 kishidan iborat kichik guruhlariga ajratadi, maqsad va o'tkazish tartibi tushuntiriladi.

Shaxsiy tajribamga tayangan holda shuni ayta olamanki, o'quvchilarni mustaqil fikrlashga o'rgatish, nutqini rivojlantirishda interfaol usullar, didaktik o'yinlar samara li natija berishiga ishonaman va tavsiya etaman.

TEXNOLOGIYA FANINI O'QITISHDA KOMPETENSIYAVIY YONDASHUVLAR

Qurbonov F.M.,

*Navoiy viloyati Alohida ta'lim ehtiyoji bo'lgan bolalar uchun ixtisoslashtirilgan
"Nurli maskan" maktab-internatning o'qituvchisi*

Umumiy o'rta ta'lim maktablarida texnologiya fanining tutgan o'rnini. Respublikamiz o'qituvchilari oldida umumiy ta'lim, hunar maktabini isloh qilish, yangi davr talabiga mos yetuk kishilarni, bozor iqtisodiy talabiga javob beradigan ta'lim-tarbiya jarayonini yanada takomillashtirish, maktab haqidagi konsepsiyani amalga tadbqiq qilishdek muhim vazifalar turibdi. Mustaqillik yillarida mamlakatda huquqiy demokratik davlat, kuchli fuqarolik jamiyati qurishga, erkin bozor munosabatlariga va xususiy mulk ustuvorligiga asoslangan iqtisodiyotni rivojlantirishga, xalq osoyishta va farovon hayot kechirishi uchun shart-sharoitlar yaratishga, ta'lim, madaniyat, ilm-fan, adabiyot, san'at va sport sohalarini rivojlantirishga, xalqaro maydonda O'zbekistonning munosib o'rin egallashiga qaratilgan kompleks chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda.

O'quvchilarni texnologiya darslarida texnik ijodkorlikni, qobiliyatini, tafakkurini rivojlantirish, dars jarayonida turli va tabiiy hamda metall va metallmas materiallarga texnologiya asosida ishlov berish usullarini o'rgatish orqali kasb-hunarga yo'naltirishni yanada kuchaytirish, xalq hunarmandchiligi asoslari, ro'zg'orshunoslik, elektrotexnika ishlarini bajarishda kasb-hunarga yo'llash bo'yicha bilim, ko'nikma va malakalarni ega kompetensiyaviy yondashuvga asoslangan o'qitishning asosiy mohiyati texnologiyadan tashkil etilgan ta'lim-tarbiya jarayonida o'quvchilar tomonidan egallangan bilim, ko'nikma va malakalarni o'z shaxsiy hayoti davomida, shuningdek, kelgusida kasbiy va ijtimoiy faoliyatlarida qo'llay olish kompetensiyalarini shakllantirishga yo'naltirish sanaladi. O'quvchilar kelgusida hayoti davomida shaxsiy, ijtimoiy, iqtisodiy va kasbiy munosabatlarga kirishishi, jamiyatda o'z o'rnini egallashi, mazkur jarayonda duch keladigan muammolarning yechimini hal etishi, eng muhimi o'z sohasi, kasbi bo'yicha raqobatbardosh bo'lishi uchun zarur bo'lgan tayanch kompetensiyalarga ega bo'lishi lozim. Ma'lumki, umumiy o'rta ta'lim maktablari zimmasiga ta'lim-tarbiya jarayoni orqali o'quvchilarda tayanch kompetensiyalar, jumladan, kommunikativ, axborot bilan ishlay olish, shaxs sifatida o'z-o'zini rivojlantirish kompetensiyasi, ijtimoiy faol fuqarolik kompetensiyasi, umummadaniy kompetensiyalar, matematik savodxonlik, fan va texnika yangiliklaridan xabardor bo'lish hamda foydalanish kompetensiyalarini tarkib toptirish vazifasi yuklatilgan. Texnologiya ta'lim mazmunini tanlash va metodik ta'minotini yaratishda o'quvchilarning qiziqishlarini orttirish, ilmiy dunyoqarashini kengaytirish, axloqiy, g'oyaviy-siyosiy, ekologik muammolarni hal etish, didaktik

jihatdan qayta ishlangan o'zida o'quvchilarning avval o'zlashtirgan bilim, ko'nikma va malakalarini yangi kutilmagan vaziyatlarda qo'llash, o'zlarining hayotiy tajribalari, kuzatishlari yuzasidan ilmiy xulosalar chiqarishga imkon beradigan o'quv topshiriqlari bo'lishiga e'tibor qaratish hamda ularni hayotda qo'llay olish layoqatini shakllantirish ko'zda tutilgan.

Umumiy o'rta ta'lim muassasalarida texnologiya o'quv fanini o'qitishning asosiy maqsadi – o'quvchilarda texnik-texnologik hamda texnologik jarayon davomida bajariladigan operatsiyalar yuzasidan olgan bilim, ko'nikma va malakalarini mustaqil amaliy faoliyatida qo'llash, kasb-hunar tanlash, milliy va umuminsoniy qadriyatlar asosida ijtimoiy munosabatlarga kirisha olish kompetensiyalarini shakllantirishdan iborat.

materiallar va ularning xossalari, xususiyatlari hamda texnik ob'ekt va texnologik jarayonlarga oid ma'lumotlarni o'rganish;

texnik ob'ekt hamda texnologik jarayonlarda maxsus va umummehnat operatsiyalarini bilish;

texnologik jarayonlarni boshqarish, maxsus va umummehnat operatsiyalarini amaliyotda qo'llay olish;

texnik va kreativ fikrlashni, intellektual qobiliyatlarini shakllantirish;

texnologik jarayon va tayyorlangan mahsulotlarni bajarish ketma-ketligi hamda mahsulot sifatini tahlil qila olish;

buyum tayyorlash jarayonlariga oid xulosalar chiqarish hamda mehnat jarayonlarini, mahsulot sifatini baholay olish;

ongli ravishda kasb tanlashga yo'llash ishlarini amalga oshirishda tayanch va texnologiya faniga oid kompetensiyalarni shakllantirish hamda rivojlantirishdan iborat²

Tayanch kompetensiyalar – umumiy o'rta ta'lim maktablari o'quv rejasidan o'rin olgan barcha o'quv fanlari mazmuni va o'qitish jarayoni orqali tarkib toptiriladigan kompetensiyalar sanaladi. Umumiy (predmetli) kompetensiyalar- o'quv rejadani o'rin olgan ijtimoiy-gumanitar, tabiiy-matematik va amaliy o'quv fanlarni o'qitishda o'zaro fanlararo bog'lanishlarni amalga oshirish orqali tarkib toptiriladigan kompetensiyalar nazarda tutiladi. Xususiy Texnologiya ta'lim kompetensiyalar – texnologiya ta'lim-tarbiya jarayonida DTS bilan me'yorga yozilgan bilim, ko'nikma va malakalar asosida tarkib toptiriladigan kompetensiyalar hisoblanadi. Texnologiya fanidan o'quvchining kompetensiyasi – biologiya fani bo'yicha egallagan bilim, ko'nikma va malakalarini kundalik hayotida duch keladigan amaliy va nazariy masalalarni yechishda foydalanish va amaliyotda qo'llay olish qobiliyatidir. Texnologiya fan o'qituvchisi o'quvchilarda yuqorida qayd etilgan tayanch kompetensiyalarni tarkib toptirish maqsadida o'quv fani mazmunini tahlil, etishi, o'qitishning barcha shakllari: dars, darsdan tashqari ishlar, ekskursiyalar va sinfdan tashqari mashg'ulotlarda olib boriladigan ishlarni tizim va bir-biriga uzviy ravishda amalga oshirishni loyihalashi lozim. O'quvchilarda yuqorida qayd etilgan o'quv mehnati ko'nikmalarining tarkib toptirilishi uchun o'qitish jarayonida innovatsion texnologiyalardan foydalanish tavsiya etiladi. Shuni qayd etish kerakki, Texnologiya darslarida didaktik o'yin texnologiyasining konferensiya, matbuot konferensiyasi, o'yin mashqlar, hamkorlikda o'qitish texnologiyasining kichik guruhlarda ishlash, komandada o'qitish, "arra" yoki "zigzag", "Birgalikda o'qiymiz"

metodlari, muammoli ta'lim texnologiyasini "Aqliy hujum", "Keys-stadi" metodlaridan foydalanish orqali o'quvchilarda bilim, ko'nikma va malakalarni tarkib toptirish barobarida kommunikativ kompetensiyalarni rivojlantirish imkoniyati mavjud. Texnologiya o'qituvchisi o'quvchilarda axborot bilan ishlash kompetensiyasini tarkib toptirish maqsadida mavzuga oid o'quv va videofilmlardan foydalanishi, qo'shimcha adabiyotlar va internet saytlaridagi ma'lumotlarni saralashi, shu asosda o'quvchilarga referat, doklad va taqdimot materiallarini tayyorlash yuzasidan topshiriqlarni berish orqali ularning ilmiy dunyoqarashini kengaytirishi uchun dars, darsdan tashqari ishlar, ekskursiyalar va sinfdan tashqari mashg'ulotlardan samarali va o'z o'rnida foydalanishi zarur. Texnologiya ta'lim o'qituvchisi ta'lim tarbiya jarayonida o'quvchilarda yuqorida ko'rsatilgan kompetensiyalarni har bir mavzuni o'rganish jarayonini loyihalashda dastlab shu mavzu mazmunidagi bilim, ko'nikma va malakalar asosida tarkib toptiriladigan tayanch, umumiy va xususiy kompetensiyalarni belgilashi, darsning texnologik xaritasida mazkur masalalar o'z ifodasini topishi zarur. Kasbiy kompetentlik - mutaxassis tomonidan kasbiy faoliyatni amalga oshirish uchun zarur bo'lgan bilim, ko'nikma va malakalarning egallanishi va ularni amalda yuqori darajada qo'llay olinishi Kasbiy kompetentlik mutaxassis tomonidan alohida bilim, malakalarning egallanishini emas, balki har bir mustaqil yo'nalish bo'yicha integrativ bilimlar va harakatlarning o'zlashtirilishini nazarda tutadi.

БАСТАУЫШ СЫНЫПТА ЗАМАНАУИ ӘДІС-ТӘСІЛДЕРДІ ТИІМДІ ПАЙДАЛАНУ

*ДЖандарбекова А.У.,
Кенимех ауданы 24-мектептің оқытушысы*

Егеменді еліміздің өсіп келе жатқан ұрпағын ойлы да іскер, өзіне – өзі сенімді, интеллектуалдық деңгейі биік азамат етіп тәрбиелеуде мектептің алатын орны ерекше. Бастауыш саты – білім, дағды, іскерліктің Қазіргі заманғы ғылыми – техникалық үрдістің қарқыны білім беру жүйесінің алдына үлкен мақсаттар мен жаңа міндеттер жүктейді. Жас ұрпақты жан – жақты жетілген, ақыл – парасатты, ой – өрісі биік, бәсекеге қабілетті азамат етіп тәрбиелеу – қоғамымыздың ең өзекті мәселесі. Бұл әр мұғалімнің шығармашылық ізденіспен жаңаша істеуін қажет етеді. Білім негізі мектеп қабырғасынан басталатыны белгілі. Мектеп оқушысы не нәрсені болса да білуге құмар, қолымен ұстап, көзбен көргенді ұнатады. Зейіндері тұрақсыз болғандықтан бір сарынды оқудан тез жалығады. Сондықтан оқу мазмұны мен тәрбие әдістерін жаңарту бағытында оқушыларға сапалы білім мен саналы тәрбие беру үшін жан – жақты іздене отыру керек. Білім беру саласындағы бүгінгі басты міндеттерінің бірі – оқушыларға терең білім беру. бастауыш буында жоғары сыныптарда оқылатын бүкіл пәннің іргетасы қаланып қана қоймайды, сонымен қатар білім алуға талпынушылық, яғни балалардың оқу әрекеті, танымдық белсенділік, жеке бастың адами қасиеттерінің негізі осы кезеңде қаланады. Сонымен қатар, осы кезеңде баланың белсенділігі, оның рухани және дене күші де дами бастайды. Осы жасқа лайықты мазмұн мен оны оқытудың әдісін саралау, бала жаны-на жақын қарым-қатынас арқылы оларды дамы-ту мәселесін ғылыми жолға қою оңай мәселе емес. Бастауыш баласы үшін жаңа рөл

- оқушы, жаңа әрекет - оқу болса, осы мәселелерге олардың шарша-май, жалықпай, қызығушылықпен араласып кетуіне, маңайы мен қарым-қатынасының күшеюіне жағдай жасау мұғалімнің шеберлігін және осы жастағы оқушының психологиялық ерекшелігін жете білуін керек етеді. Ал, оның негізі жалпы білім беретін мектептердің оқыту үрдісін жақсартуға білім саласына жаңа технологияларды енгізу болып табылады. Оқу – тәрбие үрдісіне жаңа инновациялық әдіс тәсілдерді енгізу оқушылардың білімге деген қызығушылығын, талпынысын арттырып өз бетімен ізденуге шығармашылық еңбек етуге жол салады. Пәндерді оқытуда тиімді әдіс – тәсілдерді пайдалана отырып, сабақты қызықты да тартымды өткізу мұғалімнің шеберлігіне байланысты екені баршамызға мәлім. Ол бүгінгі білім беру кеңістігіндегі ауадай қажет жаңару оқытушының қажымас ізденімпаздығы мен шығармашылық жемісімен келмек. Сондықтан да әрбір оқушының қабілетіне қарай білім беруді, оны дербестікке, ізденімпаздыққа, шығармашылыққа тәрбиелеуді жүзеге асыратын жаңартылған педагогикалық технологияны меңгеруге үлкен бетбұрыс жасалуы қажет. Өйткені мемлекеттік білім стандарты деңгейінде оқу үрдісін ұйымдастыру жаңа педагогикалық технологияны ендіруді міндеттейді. Білім, дағды, іскерліктің қалыптасуының бастамасы – бастауыш саты. Келешекте арнаулы мамандықтарға талпынудың іргетасы да осы бастауыштан басталмақ. Жас бүлдіршіндердің ой-қиялын біліммен нұrlандыратын, дүниетанымын кеңейтетін – ұстаз шеберлігі. Әсіресе, терең де тиянақты білім беруді ұлағатты тәрбиемен ұштастыруда бастауыш сынып пәндерінің өзіндік орны ерекше. Мемлекетіміздің білім беру үдерісіне енген жаңартылған білім беру бағдарламасы — заман талабына сай келешек ұрпақтың сұранысын қанағаттандыратын тың бағдарлама. өзбек тілі – мемлекеттік тіл, қарым-қатынас тілі қазақ тілі– орыс тілі және ағылшын тілі – әлемдік кеңістікті тану тілін оқытуда жаңа идеяларды әр сабақта жан-жақты қолданып, жаңаша оқытудың тиімді жолдарын тауып, жүйелі түрде қолдану – заман талабы болып отыр. Қазіргі таңда оқытудың парадигмасы өзгерді. Білім берудің мазмұны жаңарып, жаңаша көзқарас пайда болды. Осыған байланысты ұстаздар алдында оқытудың әдіс-тәсілдерін үнемі жаңартып отыру қалыптасуының бастамасы болып табылады. Біздің міндетіміз – жеке тұлғаны дамытып, білімге деген сенімін нығайту, оқуға қызығушылығын оятып, ынтасын арттыру. және жаңа технологияларды меңгеру, оны тиімді қолдана білу міндеті тұр. Бастауыш сынып пәндеріне арналған оқу бағдарламаларындағы оқу мақсаттары оқушылардан шынайы проблемаларды анықтап зерттей білуді талап етеді. Негізінен, жаңартылған білім жүйесі – құзыреттілікке және сапаға бағытталған бағдарлама. Оқушы тұлғасының үйлесімді қолайлы білім беру ортасын құра отырып сын тұрғысынан ойлау, зерттеу жұмыстарын жүргізу, тәжірибе жасау, АКТ-ны қолдану, коммуникативті қарым-қатынасқа түсу, жеке, жұппен, топта жұмыс жасай білу, функционалды сауаттылықты, шығармашылықты қолдана білуді және оны тиімді жүзеге асыру үшін қажетті тиімді оқыту әдіс-тәсілдерді (бірлескен оқу, модельдеу, бағалау жүйесі, бағалаудың тиімді стратегиялары) үйретеді. Оқушыларды заманауи әдіс-тәсілдермен оқытып, ой-өрісі кең, саналы, еркін азамат етіп тәрбиелеу қажеттілігі де осы себептен туындап отыр. Жаңартылған оқу бағдарламасы, оқу жоспарлары, тілдік дағдылар, педагогикалық әдіс-тәсілдер және белсенді оқыту

технологиялары да қарастырылды. Сол себепті қысқа мерзімді сабақ жоспарын құрастыру барысында оқушылардың жас ерекшеліктеріне басты назарды аударып, мысалы, «Өрмекшінің өрмегі», «Қораптағы сұрақ», «Серпілген сауал» әдіс-тәсілдерін күнделікті қолдану барысында оқушылардың сабаққа деген қызығушылықтарының артатындығын аңғардым. Сабақ барысында ресурстарды молынан қолдануға тырысамын. Әр сабақта қолжетімді ресурстарды дұрыс, әрі ұтымды пайдалану тиімді. «Алфавит тізбегі» оқушылар өткен тақырып бойынша алған білімдерін алфавиттегі әріптерден басталатын сөздерді кезекпен атап шығу керек. Мысалы тақырыбыңыз «Ақылды» «қала» «Менің достарым» болса, А – Астана Ә-әскер Б-бидай В-валюта Г-газ Ғ-ғимараттар «Эссе жазу» 3 минут ішінде өтілген тақырып бойынша не түсінгенін жазады. Сабақты қорытындылауға өте тиімді әдіс – тәсілдің бірі. «Сұхбат алу» ортаға үш оқушы шақырылады. Екі оқушы бір-бірімен тақырып бойынша сұхбат құрады. Үшінші оқушы түсінгенін әңгімелейді. Әр сабақта топқа бөлу арқылы әр оқушының жұптық жұмыс, топтық жұмыста өз шеберліктерін көрсете алады. Сабақтарымды қызықты әрі оқушыларға жан-жақты жұмыс жасауға тиімді жақтарын қарастырып отырамын. «Маршрут» ойыны. Бұл ойын бас қатыру есебі – ойланып табылған сөздің әріптерін, алдыңғы сөздің соңғы әрпі, кейінгі сөздің алдыңғы әрпі болып табылатындай етіп, бірінің соңына бірі тізбектеле орналасқан торкөздерге сөздер толтырады. Мысалы, Алматы-ыдыс-сабын-нар-рахмет-тарақ-қарбыз т.б. «Екі әріп» ойыны. Бірінші қатысушы бір сөз, зат есімді айтады. Келесі қатысушы сол сөздің соңғы екі әрпінен келетін сөзді ойлап табады, бірақ дауыстап айтпайды, тек өз сөзімен түсіндіреді, үшінші қатысушы мұның не туралы айтып жатқанын түсінеді де, сол сөздің соңғы екі әрпіне сөз ойлап табады. Бір қызығы балалар сөзді жасырушының не туралы айтып жатқанын біледі, бірақ ешкім оны дауыстап айтуына болмайды. «Еске түсіру» ойыны. Қатар отырған оқушылар бір-біріне теріс қарап отырады да, парталасының аты кім, көзінің түсі қандай, киімі қандай, аяқ киімі қандай, егер қыз бала болса юбкасының түсі қандай, құлағында сырғасы бар ма, осы сияқты белгілерді айтып шығады. Бұл ойын балалардың бір-бірін жақсы тануға, қарым-қатынасын реттеуге көмектеседі. Балалардың есте сақтау қабілеті, бақылағыштығы жақсарады. «Екі ассоциация» ойыны. Екі баған сызады да, оған төрт сөзден жазады. Бағанға кез келген адам, жануар, заттардың атын жазады. Осы екі жақтағы сөзді байланыстырып, ерекше бір ассоциация ойлап табуы керек. Мысалы егер бірінші бағанға мысық, екіншісіне жарық деп жазылса, екі сөзді қосып «жарыққа жылынған мысық», «лампочка спиралы мысық мұртына ұқсайды», «лампочка сияқты» мысық томпақ және жылы», «мысықтың басы лампочка сияқты» т.б. ерекше ұқсастықтар табады. Орындауға 5 минут уақыт беріледі. Жазғандардың ішінен ең қызықты ассоциация таңдалады. «Қара жәшік» ойыны. Оқушылар екі топқа бөлінеді. Стол үстіне екі жәшік қойып, ішіне көзілдірік, түйме, гүл, желпуіш, айна т.б. заттарды салады. Ойыншының міндеті жәшік ішіндегі затты өмірде қай кезде, қалай қолданатынын сипаттап айтуы керек. Қарсы топ оларды жасырып отырған затын айтқан сөздеріне қарап табуы керек «Жолға шығу» ойыны. Ойын айналадағы заттарға талдау жасауға мүмкіндік береді. Жолға шыққан жолаушы қандай заттарды алады? деген сұрақ қойылады. Бір топ керекті заттар тізімін айтады, екінші топ ол заттар не үшін қажет екенін айтып беруі керек. «Кемпірқосақ» ойыны. Бір минут ішінде түстері

эртүрлі бес түсті затты ретімен тез айтып шығуға тапсырма береді. Мысалы: қарбыз (қызыл), лимон (сары), аспан (көк), жапырақ (жасыл), топырақ (қоңыр). Кімде-кім түске сәйкес заттың атын таппай қалса, ойыннан шығады. Қорыта айтқанда, бағдарламаға сәйкес алынған тәсілдерді сабақта тиімді қолданысқа енгізсеңіз, баланың танымдық белсенділігін арттыруға, өз бетінше білім алуға, шығармашылығын қалыптастыруға ықпал етеді, оқушылар оқудың қызықты жеңіл өтетіндігін, ұжымда бірлесіп жұмыс жасауға үйрететіндігін, білімнің тереңдігі, әрі тиянақтылығы артатындығын баяндайды. Білім беру мазмұнын жаңарту аясында өз кәсіби біліктілігімізді шындап, құзыреттілігімізді қалыптастырсақ қана тиімді нәтижеге жетеміз деп сеніммен айта аламын.

Пайдаланылған әдебиеттер

- 1 Мұғалімге арналған нұсқаулар
- 2 Жұмабаев Ә.Е “сауат ашу” оқыту әдістемесі.
- 3 1001 әдіс-тәсідері
- 4 “Бастауыш сыныптар” журналдары

MEN YOSH BOLA EMASMAN

*Muzaffarov D.A.,
Qiziltepa tumani 35-umumiy o'rta ta'lim maktabi psixologi*

Annotatsiya: ushbu maqolada o'smir tarbiyasi va bunga ota-onalarning munosabati haqida so'z yuritilgan.

Tayanch tushunchalar: o'smir, oila, maktab, tarbiya, ota-ona, ko'zgu.

“Men yosh bola emasman” bu so'zni aytishga balog'at yoshiga yetgan o'smirni nima majbur qildi ekan. Xo'sh shu haqda hech o'ylab ko'rganmisiz? Balki ota-onalar bolalarini ulg'ayganini sezishmaganmikin, yoki ota-ona uchun farzand qirgga kirsam ham bola deb o'ylashar ehtimol ular bir gapni unitishgan yoki umuman eshitishmagan. Bola tarbiyasida 7 yoshgacha podshohga momila qilganday, 14 yoshgacha qulday, 14 yoshdan keyin do'stday munosabatda bo'lish kerak. Bu so'zni necha asrlardan buyon xalqimiz bola tarbiyasida qo'llanma sifatida foydalanib kelgan. Ammo shunga qaramasdan bugungi kunda ota-onalar o'smir yoshidagi farzandlari nimalarni his qilishmoqda, unda jismoniy va ruhiy jihatdan qanday o'zgarishlar ro'y bermoqda, bu haqida qiziqib ham ko'rishmaydi. Shuningdek oilada yakkahokimlik uslubini qo'llayotgan ota-onalar ham bor albatta bolasini tarbiyasini faqat maktabga yuklab qo'yib, hammasiga maktab aybdor deyishdan tonmay o'z burchini unitib qo'ygan ota-onalar ham yo'q emas. Shunday ham deylik farzandi 24 soatning faqat chorak qismini maktabda o'qituvchilar nazorati ostida o'tkazadi. Xo'p u qolgan vaqtini qayerda o'tkazadi? Oilasida albatta shunday bo'lgandan so'ng uning tarbiyasida kim ko'proq mas'ul o'smir kim bilan ko'proq muomolada bo'ladi, kimni tarbiyasini oladi albatta ota-onasini. Xalqimizda “ Qush inida ko'rganini qiladi “ degan ibora bejiz aytilmagan. Xo'p ota o'smir o'g'liga ichma chekma desayu o'zi o'g'lini ko'z o'ngida ichib chekib o'tirsa yoki ona o'smir qizi bilan birgalikda mentaletimizga zid bo'lgan chet el seriallarini tomosha qilsa ota o'zi o'rnak do'st bo'lish o'rniga faqat farzandini koyisa pand nasixatdan nariga o'tmasa, u farzanddan nimani kutish mumkin yoki yigit kishini ko'cha tarbiyalaydi degan noto'g'ri tushincha farzandini o'z qo'li bilan kim-kimlarni qo'lga topshirib qo'yish emasmi. Xo'sh farzandi ko'chada nimani ko'radi, nimani

o'rganadi, kimdan tarbiya oladi? O'z uyida ko'rmagan mehri, topolmagan do'stona munosabatni ko'chadan izlaydi. Ko'chada qo'shtirnoq ichidagi oliyanob va mehribon shaxslar balog'at yoshidagi o'smirni g'o'rligidan foydalanib o'zini do'st tutib har xil oqimlar domiga tortadigan shaxslar tarbiyalaydimi yoki o'smir qizlar onasi qilolmagan do'stlikni sirlasha olmagan sirlarini aytish uchun telefon yoki kompyuter orqali do'stlar bilan yozishayotgani-yu, qizlarning yo'qolib qolishayotgani bir necha oydan so'ng qaysidir arab davlatlarida paydo bo'lib qolayotganligi kimning aybi. O'smir ko'zguga o'xshaydi ya'ni nimani ko'rsa o'rgansa shuni aksini ko'rsatadi va juda ham ehtiyotkor munosabatda bo'lmasa dars ketadi va chil-chil sinadi. Farzandimni qornini to'q, ustini but qildim bo'ldi deymiz-u xotirjamlikka berilamiz. Xo'sh uning ongichi, uning ongini kim to'yg'azadi, kim uni ma'naviyat bulog'idan qondiradi. Kim yigitlarga mardlik, mehr-sahovat, burchga sadoqat, vatanga muhabbat tuyg'ularini singdiradi. Kim qizlarga ibo-hayo, vafo singari o'lmas fazilatlarni o'rgatadi. Albatta ota-ona buning uchun esa avvalo ota-onalarni o'zi tarbiyalangan ma'naviyatli bo'lishi shart shundagina yuqorida sanab o'tilgan yomon illatlar farzandlariga yaqinlashmaydi.

ONA TILI DARSLARIDA O'QUVCHILAR FAOLLIGINI OSHIRISH

Islomova S.A.,

Xatirchi tumani 33-umumiy o'rta ta'lim maktabi o'qituvchisi

Ona tili fani o'quvchilarni erkin fikrlash hamda nutqini to'g'ri ifodalay olishga o'rgatadi. Binobarin, ona tili fanining bosh maqsadi mustaqil fikrlovchi, dunyoqarashi keng, ijodiy va badiiy tafakkurga ega, savodxon shaxsni kamol toptirishdan iboratdir. Shunday ekan, darslarga ilg'or pedagogik texnologiyalarni olib kirish, o'quvchi darsning tinglovchisigina emas, balki faol ishtirokchisiga aylanishi bugungi kunning dolzarb vazifasidir. Bunga esa ona tili ta'limida interfaol metodlardan foydalanish orqali erishish mumkin. Faollik tufayli beriladigan bilim, ko'nikma va malakalar o'quvchining "shaxsiy mulki" ga ko'chadi va u bu bilimlarini tanish-notanish vaziyatlarda ishga solish imkoniyatiga ega bo'ladi.

Yangi pedagogik texnologiyaning muhim talabi hisoblangan interfaol metodlarda o'quv topshiriqlari bilan ishlash yaxshi natija beradi. O'quv topshirig'i orqali o'quvchi til hodisalarini kuzatadi, izlanadi, taqqoslaydi, umumiylikni aniqlaydi, farqlarini izohlaydi, guruhlaydi, xulosa va hukm chiqaradi, mustaqil tarzda amaliyotga tatbiq etadi. Masalan, "Tasviriy ifoda" mavzusini o'rganishda o'quvchi berilgan topshiriqni tahlil qilib, berilgan tasviriy ifodalarni diqqat bilan o'rganadi, ular ma'nosiga mos keluvchi so'zlarni topib yozadi, ularni o'zaro qiyoslaydi, farqli jihatlarini izohlaydi:

Dala malikasi - makkajo'xori

Mo'yqalam ustasi – rassom

Charm qo'lqop ustasi – bokschi

Aql gimnastikasi – shaxmat ...

O'quvchilardan tasviriy ifodaga mustaqil ravishda ta'rif berish talab etiladi. Berilgan topshiriqni bajarish natijasida o'quvchilar quyidagi umumlashmaga

keladilar: ma'lum bir so'zning so'z birikmalari bilan ifodalangan ma'nodoshlariga tasviriy ifoda deyiladi. Tasviriy ifodalar so'z ma'nosini oydinlashtirish, matnni badiiylashtirish, takrorning oldini olish uchun qo'llanadi. Shundan so'ng o'quvchi o'zida hosil bo'lgan umumlashmani darslikda berilgan ta'rif bilan qiyoslab, tahlil qiladi. Chunki interfaol metod har bir ish turning oxirida muayyan xulosaga - to'g'ri va samarali yechimga kelishni talab etadi. Bola o'z-o'zidan bunday yechimga kelmaydi. Bu murakkab jarayon o'quvchi tomonidan bosib o'tiladi.

Hozirgi vaqtda darslarda interfaol metodlarning quyidagi turlari keng qo'llanilmoqda:

Tushuntiruvchi metodlar.

Muammoli o'qitish metodlari.

Rivojlantiruvchi metodalar.

Nazorat metodlari.

Bu metodlar asosida tashkil etilgan zamonaviy darslarda o'qituvchi o'zidagi bor imkoniyatdan o'quvchi bilimini shakllantirishda, faolligini oshirishda foydalanishi lozim.

Barchamizga ma'lumki, "Ona tili" darsliklarida o'rganilgan mavzu doirasida berilgan so'zlar asosida gaplar tuzishga mo'ljallangan mashqlar ko'p. Aslida, darslikda ham, o'quv topshirig'ida ham o'quvchilardan mazmunli gaplar tuzish talab etilishi, ular oldiga aniq vazifa qo'yilishi shart. Ona tili darslarida bolalarni mazmundor gaplar tuzishga o'rgatishning qudratli omili - bu tasviriy san'at asarlaridan iborat ko'rsatmalilikdir. Demak, darslarda tasviriy san'at namunasidan foydalanish:

gap tuzish jarayonini estetik jihatdan boyitadi;

tuziladigan gaplarning mazmunli va ta'sirchan bo'lishi lozimligiga ishora qiladi;

o'quvchilarning bir tasviriy san'at asari asosida turli xil mazmundagi gaplarni tuzishga intilishi kichik hajmli matn yaratishda, insho yozishda tayyorgarlik vazifasini bajaradi, pirovard natijada ularni shunday insholarni mazmundorlik va ta'sirchanlik talabi bilan vujudga keltirish malakasi bilan qurollantiradi, yozma ishning bu jihatlariga e'tibor berishni odat tusiga aylantiradi, eng ahamiyatlisi, ta'limda uzviylikni ta'minlaydi.

Jumladan, ot va sifat so'z turkumlarini o'rganishda naturmort rasmlar qo'l keladi. Suratda musavvir narsa-buyumlarning go'zal tomonlarini bo'rttirib tasvirlaydi, shu sabab o'quvchilar e'tiborini ayni shu jihatga qaratish zarur. Harakat tasvirlangan rasmlarni ko'proq fe'l so'z turkumini o'rgatishda ishlatish muhim. O'rin-joy tasvirlarida ot so'z turkumidan tashqari, yordamchi so'zlardan ko'makchilar ortiqroq qo'llanadi. Ona tili ta'limida tasviriy san'at asari asosida har darsda tuziladigan mazmundor gaplar o'quvchining nutq madaniyatini shakllantirishda muhim omil bo'lib xizmat qilish bilan birga, mashg'ulotlar samaradorligini yanada oshiradi.

O'quvchi-yoshlar savodxonligini yaxshilashda, ularning lug'at boyliklari

kengayishida lug'atlar ustida ishlashning ahamiyati juda katta. Ona tili darslarida lug'at ustida ishlash o'quvchilar nutqini o'stirishga, savodxonligini oshirishga, so'z boyligini kengaytirishga qaratiladi. Bugungi kunda ona tili darsliklariga o'quvchilarni lug'at bilan ishlashga o'rgatuvchi leksikografik mashqlar ham kiritilgani quvonarli holdir. Bu mashqlarni bajarish davomida o'quvchi ona tilining lug'at boyligini o'rganadi, lug'at tarkibidagi so'zlarni to'g'ri yozishga intiladi, yangi-yangi so'zlar bilan tanishadi.

Xullas, o'qituvchi har bir darsini o'ziga xos ijod mahsuli sifatida o'quvchiga taqdim etmog'i va bu bilan ularni shu jarayonning zukko, faol ishtirokchisiga aylantirmog'i lozim. Zero, bu dars orqali bolaga bilim berish bilan birga, uni kamol toptirish, ona tilimizga bo'lgan cheksiz muhabbat ruhida tarbiyalash zarur.

TA'LIM JARAYONIGA PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALARNI TADBIQ ETISHDA PSIXOLOGIK YONDASHUVDA AXLOQIY FAZILATLARNI SHAKLLANTIRISH UCHUN AXLOQIY SUHBATDAN FOYDALANISH

Rashedova Q.T.,

Navbahor tumani 19-umumiy o'rta ta'lim maktabi o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarida do'stona munosabatlarni, birgalikda o'ynash va o'qish odatlarini, talablarga bo'ysunishni, o'z harakatlarida yaxshi odamlardan o'rnak olish, ijobiy, qahramonona munosabatni shakllantirish kerak. mashhur san'at asarlari. Boshlang'ich sinf o'quvchisini axloqiy tarbiyalashda muloqot madaniyatini tarbiyalash muhim o'rinni egallab kelishi haqida fikr yuritilgan.

Kalit so'zlar: axloqiy e'tiqod, hukm, baholash, suhbat, axloqiy sifatlar.

Tengdoshlar jamoasida boshqalarga hurmat, xayrixohlik, irodali fazilatlar, vazminlik shakllanadi. Jamoa bolalar hayotida tobora kuchayib bormoqda, bolalarning munosabatlari murakkablashmoqda. Har qanday axloqiy sifatni tarbiyalashda har xil tarbiya vositalari ishlatiladi. Umumiy axloqiy tarbiya tizimida axloqiy e'tiqod, hukm, baholash va tushunchalarni tarbiyalashga qaratilgan vositalar guruhi muhim o'rinni egallaydi. Bu guruh axloqiy suhbatlarni o'z ichiga oladi. Eksperimental guruh bolalarida axloqiy fazilatlarni shakllantirish uchun biz axloqiy suhbatlar tsiklidan foydalanamiz.

Tsiklning asosiy qismi ertaklar va hikoyalarni muhokama qilish uchun suhbatlardan iborat edi. 2 -ilovada MS Kutovanning kitoblaridan olingan ertaklar ro'yxati keltirilgan. "Ko'z yoshidan ertaklar: biz ota-onalarning asabini saqlaymiz", Petrova V.N. "7-11 yoshli bolalar bilan axloqiy suhbatlar: bolalar bog'chasida axloqiy tarbiya: o'qituvchilar va metodistlar uchun qo'llanma". Bundan tashqari, tematik axloqiy suhbatlar o'tkazildi, ularning ro'yxati 1 -ilovada ham bor. Biz o'z ishimizda bir nechta suhbatlarning borishini ajratib ko'rsatishni lozim deb bildik (3 -ilovaga qarang)

Dars paytida axloqiy suhbatlar samaradorligini oshirish uchun biz quyidagi shartlarni kuzatdik: 1) suhbatning muammoli tabiati, qarashlar, g'oyalar, fikrlar kurashi zarurligi. Savollar nostandart bo'lishi kerak, ularga javob berishda yordam ko'rsatish muhim. 2) bolalarga o'z fikrlarini aytish imkoniyatini berish. Ularga boshqalarning fikrini hurmat qilishni o'rgating, sabr -toqatli va to'g'ri nuqtai nazarni rivojlantiring. 3) ma'ruzalardan qoching: kattalar gapiradi, bolalar tinglaydi. Faqat ochiqchasiga aytilgan

fikrlar va shubhalar eksperimentatorga suhbatni boshqarishga imkon beradi, shunda bolalar o'zlari muhokama qilinayotgan masalaning mohiyatini to'g'ri tushunadilar.

Muvaffaqiyat suhbatning tabiati qanchalik iliq bo'lishiga, yigitlar o'z ruhlarini ochishlariga bog'liq. 4) o'quvchilarning hissiy tajribasiga yaqin bo'lgan suhbat uchun material tanlash. Faqat haqiqiy tajribaga tayangan holda, suhbat muvaffaqiyatli bo'lishi mumkin. 5) hech kimning fikrini e'tiborsiz qoldirmaslik, bu hamma nuqtai nazardan muhim - xolislik, adolat, muloqot madaniyati. 6) axloqiy suhbatga to'g'ri rahbarlik qilish - o'quvchilarga mustaqil ravishda to'g'ri xulosaga kelishlariga yordam berish. Buning uchun tajriba o'tkazuvchi voqea yoki harakatlarga o'quvchining ko'zlari bilan qarashi, o'z pozitsiyasini va u bilan bog'liq his -tuyg'ularni tushunishi kerak. Bolalar bilan axloqiy suhbatlar qulay muhitda o'tdi.

Ular tabiatan axloqiy emas edilar, ularda tarbiya, tanbeh va masxara bor edi. Bolalar o'z fikrlarini bildirishdi, o'z taassurotlari bilan bo'lishishdi. Suhbat davomida savollar, yorqin misollar, ishonarli izohlar, bolalarning gaplariga aniqlik kiritish, bolalarning faolligi va to'g'ri hukm va baholarni birlashtirish orqali ta'minlandi. Savollar ketma-ketligi bolalarni boshqa odamlar bilan muloqot qilishda va o'z vazifalarini bajarishda bajarilishi kerak bo'lgan axloqiy qoidalarini tushunishga undadi. Katta maktabgacha yoshdagi bolalar bilan axloqiy suhbatlarda o'yin-kulgi elementlari mavjud edi. Buning uchun suhbatlar mazmuniga ma'naviy muammoni o'z ichiga olgan turli vaziyatlar kiritilgan.

Maktabgacha yoshdagi bolalarning ijobiy harakatlari jamoatchilik fikrining ob'ekti bo'lishi juda muhimdir. Jamoatchilik fikrining rivojlanishi yangi axloqiy tushunchalarni kiritish va o'zgartirish, bolalarga jamoaviy hayot voqealarini, individual bolalar harakatlarini muhokama qilish va baholash qoidalarini o'rgatish orqali sodir bo'ldi. Bolalar jamoasining hayoti uchun ishlab chiqilgan qoidalar axloqiy baholash mezonini bo'lib xizmat qildi. Suhbat natijalarini sarhisob qilib, suhbat maktab o'quvchilarining ongi va his -tuyg'ulariga chuqurroq kirib borishi uchun yorqin bayonotlar keltirildi. Suhbat maqsadini tashkil etuvchi toifalar aniq ajratilgan.

Yigitlar tajribachining yordami bilan tengdoshlarining, ba'zan kattalarning xatti - harakatlariga adolatli baho berishni o'rgandilar, nima mumkin va nima bo'lmasin, nima yaxshi va nima yomonligini tushunishni o'rganadilar. Bizning darslarimizning estetik asosini she'rlar, topishmoqlar, qo'shiqlar qo'shib qo'ydi, ular asosiy qismga ham, bolalar bilan qo'shimcha ishlarga ham qo'shildi. Adabiy materiallar bolani axloqiy tarbiyalashda ajralmas hisoblanadi, chunki bolalarga boshqalarning xulq -atvori va harakatlarini o'zlariga qaraganda baholash osonroqdir.

Shaxsning har tomonlama rivojlanishi uchun biz bolalarni badiiy adabiyot bilan bog'liq turli tadbirlarga jalb qildik. Masalan, yigitlar ertak va ertaklarga asoslangan chizmalar yaratdilar. Ko'rgazma tashkil etildi. Har xil axloqiy fazilatlardagi bolalarning xulq -atvori, harakatlarining amalda namoyon bo'lishi - bu shakllanish bosqichining kutilgan natijasidir.

Foydalanilgan adabiyotlar

- 1) Alyabyeva E.A. Maktabgacha yoshdagi bolalar bilan axloqiy va axloqiy suhbatlar va o'yinlar. M.: Ta'lim, 2003.- 202 p.
- 2) Andreeva G.M. Ijtimoiy psixologiya. - M.: Aspekt Press, 1996.- 284 b.
- 3) Bogdanova O.S., Kalina O.D. Axloqiy suhbatlarning mazmuni va metodologiyasi. Moskva: Ta'lim, 1985.275 p.

4) Bolotina L.R., Komarova TS, Baranov SP Maktabgacha pedagogika: o'rta pedagogik o'quv yurtlari talabalari uchun darslik. 2 -nashr .. M: Akademiya, 1997. - 315 b.

ФОРМИРОВАНИЕ КЛЮЧЕВЫХ КОМПЕТЕНЦИЙ ОБУЧАЮЩИХСЯ НА УРОКАХ РУССКОГО ЯЗЫКА И ЛИТЕРАТУРЫ

*Норова Х.И.,
учитель школы №18 Учкудукского района*

Аннотация. Данная тема раскрывает основные тенденции в современном мировом образовании, рассматривает вопросы становления компетентностного подхода к обучению русскому языку в школе.

Ключевые слова: образование, компетентностный подход, компетенция, компетентность, русский язык, методика преподавания русского языка в школе

Современный этап развития методики преподавания русского языка и литературы характеризует новые подходы к определению целей обучения. Всё шире входит в лексикон понятие «**компетенция**».

Понятие компетенции (языковой) было введено в научный обиход в 60-х годах XX века американским лингвистом Н.М.Хомским, предпринявшим одну из первых попыток определения понятия «владение языком».

Прежде чем подробно говорить о компетенции, необходимо дать определение данному понятию.

Компетенция – совокупность определённых знаний, умений и навыков, в которых человек должен быть осведомлён и имеет практический опыт работы.

В педагогическом словаре под редакцией Мищериковой В.А. мы находим похожее определение: Компетенция – возможность установления субъектом деятельности связи между знанием и ситуацией, или способность найти, обнаружить ориентировочную основу действий, процедуру, необходимую для разрешения проблемы в конкретной ситуации.

Компетентность следует отличать от традиционных знаний, умений и навыков. Компетентностный подход выдвигает на первое место не информированность ученика, а умения разрешать проблемы по аналогии, возникающие в следующих ситуациях:

- При освоении современной техники и технологии;
- Во взаимоотношениях людей, в этических нормах, при оценке собственных поступков;
- В практической жизни при выполнении социальных ролей гражданина, члена семьи, горожанина, избирателя;
- При выборе профессии и оценке своей готовности к обучению в профессиональном учебном заведении, когда необходимо ориентироваться на рынке труда;
- При необходимости разрешать собственные проблемы жизненного самоопределения, выбора стиля и образа жизни, способов разрешения конфликтов.

Введение понятия «компетенция» в методику преподавания русского языка в школе связано с поисками более точного, строгого определения целей обучения, с выявлением уровней владения языком, иначе говоря, с ответом на вопрос, как

ученик владеет языком.

Коммуникативная компетенция предполагает овладение всеми видами речевой деятельности и основами культуры устной и письменной речи, базовыми умениями и навыками использования языка в жизненно важных для данного возраста сферах и ситуациях общения.

Языковая и лингвистическая (языковедческая) компетенции предполагают овладение необходимыми знаниями о языке, его устройстве и функционировании, о нормах русского литературного языка, лингвистике как науке; обогащение словарного запаса и грамматического строя речи; формирование способности к анализу и оценке языковых явлений и фактов.

Культуроведческая компетенция предполагает осознание языка как формы выражения национальной культуры, взаимосвязи языка и истории народа, национально-культурной специфики русского языка, владение нормами русского речевого этикета, культурой межнационального общения.

В зависимости от содержания образования (учебных предметов и образовательных областей) различают:

- Ключевые или межпредметные компетенции;
- Общепредметные;
- Предметные компетенции.

Ключевые

Самые общие понятия

Общепредметные

касающиеся нескольких
предметов

Предметные

касающиеся одного предмета

Языковая компетенция

Языковая компетенция – способность учащихся употреблять слова, их формы, синтаксические структуры в соответствии с нормами литературного языка, использовать его синонимические структуры в соответствии с нормами литературного языка, использовать его синонимические средства, в конечном счёте – владение богатством языка как условие успешной речевой деятельности.

Учитель подчеркнёт мысль о том, что словарное богатство русского языка создаётся не только большим количеством слов, но и наличием слов, близких по значению, противоположных по значению, огромным количеством устойчивых сочетаний, пословиц и поговорок.

Приведу несколько интересных, на мой взгляд, упражнений, используемых при закреплении и обобщении знаний, умений, навыков учащихся по теме «Лексика». Это упражнения с одним словом «друг».

Определите, сколько значений у слова **друг** в приведённых предложениях.

1) Любимых детских книг творец

И верный друг ребят,

Он жил, как должен жить боец.

И умер, как солдат.

- 2) А сколько вам, дорогой друг, лет?
- 3) В нашей школе есть кружок друзей русского языка.

Выделите при толковании слова родовой и видовой признаки. Сделайте запись в таблице.

Друг – это...

Найдите синонимы, антонимы, и слова, родственные слову **друг**.

Запишите их в таблицу.

- 1) Мы с приятелем вдвоём замечательно живём!

Мы такие с ним друзья, - куда он, туда и я.

Составьте словосочетания с синонимами слова **друг**.

Запишите в таблицу родственные слова.

Работа с таблицей: проверьте правильность своих записей.

Связи по значению слова **друг**

Родово – видовые связи:

Друг – человек, с которым дружишь

Родственные Антонимические связи: **друг** связи:

друг неприятель дружок недруг дружить дружный дружно

Синонимические связи:

Товарищ приятель

В каких предложениях вы употребите слово **друг**, **дружок**? Почему?

Эффективность такой работы в том, что у детей складывается целостное представление о слове (его родо - видовых связях) и формируются навыки и умения употребления в речи.

Лингвистическая компетенция

Следующий тип компетенций – **лингвистическая**. Иногда этот термин употребляется как синоним языковой компетенции, однако это понятие шире. Оно предполагает более глубокое осмысление устной и письменной речи – её законов, правил, структуры.

Лингвистическая компетенция обеспечивает познавательную культуру личности школьника, развитие логического мышления, памяти, воображения учащихся, овладение навыками самоанализа, самооценки.

Известно, что можно хорошо знать нормы произношения, слова и правила употребления их, грамматические формы и конструкции, уметь использовать различные способы выражения одной и той же мысли, иначе говоря, быть компетентным в лингвистическом и языковом отношении, однако не уметь использовать эти знания и умения адекватно реальной речевой обстановке, или, как говорят учёные, коммуникативной ситуации. Иначе говоря, для владения языком важны умения и навыки употребления тех или иных слов, грамматических конструкций в конкретных условиях общения, или коммуникации.

Именно поэтому в обучении русскому языку выделяется третий тип компетенции – **коммуникативная**.

Коммуникативная компетенция.

В значении, близком к этому термину, в литературе иногда используется термин «речевая» компетенция. Формирование коммуникативной компетенции предполагает знания о речи, её функциях, развитие умений в области четырёх основных видов речевой деятельности (говорения, слушания и понимания, чтения,

письма).

Коммуникативная компетентность предполагает способность к полноценному речевому общению во всех сферах человеческой деятельности, с соблюдением социальных норм речевого поведения. Основное же умение, формируемое в рамках коммуникативной компетенции – это умение создавать и воспринимать тексты – продукты речевой деятельности. Она включает в себя знание основных понятий лингвистики речи – стили, типы речи, строение описания, повествования, рассуждения, способы связи предложений в тексте и т. д., умения и навыки анализа текста.

Социокультурная компетенция.

Приобретение социокультурной компетенции – это становление представлений человека об окружающем мире. Эти представления и их смыслы, сосредоточенны в структурах сознания, отношения и функционирования образуют специфический этнический, национальный образ мысли.

Вхождение учащихся в русский мир и приобретение социокультурной компетенции, образование русской языковой картины мира – это также постижение специфического русского образа мыслей, русского менталитета.

Процесс формирования социокультурной компетенции осуществляется при усвоении новых значений лексики и фразеологии а национально – культурным компонентом семантики; знакомстве с исторической и религиозной жизнью народа; осознание смысла текста.

Таким образом, главная цель компетентностного подхода в преподавании русского языка и литературы заключается в формировании всесторонне развитой личности школьника, его теоретического мышления, языковой интуиции и способностей, овладение культурой речевого общения.

Школьный курс русского языка в соответствии с действующим стандартом образования обеспечивает необходимое для активной деятельности владение русским языком общение на нем во всех сферах: бытовой, социокультурной, официально-деловой, а также формирование языковой способности и приобщение к культуре народа изучаемого языка. Русский язык – государственный язык РФ и РТ, средство межнационального общения, консолидации и единения народов РФ. Также русский язык – средство общения, орудие познания и отражения действительности, важнейшее средство воспитания.

Использованная литература:

1. Юсупова З.Ф.. Компетентностный подход к обучению русскому языку в школе / З.Ф. Юсупова – Казань: Казан.ун-т, 2015. – 68 с.
2. Антонова Е.С. Методика преподавания русского языка: коммуникативно-деятельностный подход / Е.С. Антонова. – М.: КНОРУС, 2007

UMUMINSONIY QADRIYATLAR ASOSIDA KASBIY KOMPETENSIYANI SHAKLLANTIRISH

Nazarova G.K.,

Xatirchi tuman 33-umumiy o'rta ta'lim maktabi o'qituvchisi

Xalqimiz ma'naviyatini yuksaltirishda milliy urf-odatlarimiz va ularning zamirida mujassam bo'lgan mehr-oqibat, insonni ulug'lash, tinch va osoyishta hayot, do'stlik va

totuvlikni qadrlash, turli muammolarni birgalashib hal qilish kabi ibratli qadriyatlar, avvalo, o'qituvchi ongiga singgan bo'lishi va shu asosida o'quvchi ongiga singdirilishi, demokratik jamiyat barpo etish va uni mustahkamlash uchun barkamal avlodni tarbiyalashda muhim ahamiyat kasb etadi.

Shuning uchun hozirgi kun tarbiyachisi:

- pedagogik faoliyatda qobiliyatli, ijodkor, ishbilarmon;
- milliy madaniyat va umuminsoniy qadriyatlarni, dunyoviy bilimlarni mukammal egallagan, ma'naviy barkamol;
- O'zbekistonning mustaqil davlat sifatida taraqqiy etishiga ishonadigan, vatanparvarlik burchini to'g'ri anglagan e'tiqodli fuqaro;
- mutaxassislikka doir bilimlarni, psixologik, pedagogik bilim va mahoratni, shuningdek nazariy ilmlarni mukammal egallagan;
- o'qituvchilik kasbini va bolalarni yaxshi ko'radigan, har bir o'quvchi ulg'ayib, yaxshi odam bo'lishiga chin ko'ngildan ishonadigan, ularning shaxs sifatida rivojlanib, inson sifatida kamol topishiga ko'maklashadigan;
- erkin va ijobiy fikrlay oladigan, talabchan, adolatli, odobli bo'lmog'i darkor.

Ushbu qadriyatlar ta'lim-tarbiya asosida yosh avlod ongiga singdiriladi. Mamlakatimiz ta'lim muassasalarida faoliyat ko'rsatayotgan o'qituvchilar va tarbiyachilarning pedagogik mahoratida umumbashariy qadriyatlar ularning ma'naviy dunyosi naqadar keng ekanligini namoyish etadi. Buyuk allomalarimizning ta'lim-tarbiyaga oid qarashlarida umuminsoniy, ma'naviy qadriyatlarga bo'lgan e'tibor asosiy o'rin tutadi. Ota-bobolarimiz qadimdan bebaho boylik bo'lmish ilm-u ma'rifat, ta'lim va tarbiyani inson kamoloti va millat ravnaqining asosi deb bilganlar. Inson xulqi va xatti-harakati aqlga, ilm-fanni o'rganishga hamda ma'rifatga asoslangandagina kamolotga erishadi.

Yosh avlodni tarbiyalashda ularga ilmiy bilimlarni berish bilan birga ma'naviy bilimlarni ham berish hamda umuminsoniy qadriyatlar ruhida tarbiyalash maqsadga muvofiqdir. Shunday ekan bu maqsadlarga erishish uchun, eng avvalo, o'qituvchining ma'naviy dunyosi va umuminsoniy qadriyatlarga nisbatan munosabati juda yuqori darajada bo'lishi kerak.

O'qituvchilarning kasbiy kompetentligini rivojlantirish jarayonlarini tashkil etishda ma'lum omillarga e'tibor qaratish zarur:

- o'qituvchilarning kasbiy kompetentligini rivojlantirish jarayonlari samaradorligi o'qituvchilar faolligi va mustaqil ta'lim olish faoliyatiga bog'liqligi;
- ta'lim muassasasida o'qituvchi shaxsining rivojlanishiga turli darajada ta'sir ko'rsatuvchi tarbiyaviy munosabatlar jarayonlari o'qituvchilarning kasbiy kompetentligini rivojlantirish jarayonlarining komponenti sifatida ahamiyatliligi;
- tarbiyaviy munosabatlarning asosiy shakllaridan biri bo'lgan inson-kitob-inson munosabatlarini, ya'ni inson-kitob-inson munosabatlari jarayonida ham o'zaro ta'sir jarayoni mavjudligini inobatga olish o'qituvchilarning kasbiy kompetentligi jarayonlarini ilmiy asosda tashkil etishda o'ziga xos ahamiyat kasb etadi.

Buyuk Sharq allomalarining fikrlariga ko'ra, insonparvarlik g'oyalarining amalga oshishi ma'naviy barkamollikka erishish, bilimli va ma'rifatli bo'lishga bog'liq. Shuning uchun ham ular ilmlilikni insoniy qadriyat darajasida ulug'lab, jamiyatning barcha a'zolarini ilm egallashga chaqiradilar, muallimlarning mehnatini qadrlaydilar. Shu jumladan, Abu Rayhon Beruniy bilim-umuminsoniy qadriyatlarni o'rganishning

kaliti ekanligini alohida ta'kidlab, shunday yozadi: "Ilmning foydasi ochko'zlik bilan oltin, kumush to'plash uchun bo'lmay, balki u orqali inson uchun zarur narsalarga ega bo'lishdir"³. Demak, umuminsoniy qadriyatlarning mohiyatini pedagogik nuqtayi nazardan izohlaganimizda, insonning ma'naviy ehtiyojlari asosida paydo bo'lgan, amaliy faoliyatda davr sinovidan muvaffaqiyatli o'tgan, o'z shakl va mazmunida xalqning ma'naviy olamini mujassam etgan, asrlar davomida xalqning ma'naviy madaniyatini shakllantirish manbayi sifatida qadrlanib kelingan ma'naviy- ruhiy xatti-harakatlar, narsa va hodisalar tushuniladi.

Pedagogik faoliyatda umumbashariy qadriyatlar o'qituvchining qizg'in mehnati evaziga shakllanib boradi va quyidagi muammolar o'qituvchi uchun bugungi kunda eng muhim ahamiyatga ega:

- o'qituvchi mehnatida jamiyatga xos umumbashariy qadriyatlarni o'z maqsadlarining asosi deb bilishi;
- o'qituvchi mehnatida maqsadli qadriyatlarni samarali o'qituvchilarga uzatish istagining mavjudligi va imkoniyatlari;
- o'qituvchilar maqsadli qadriyatlarni qabul qilishi uchun o'qituvchi tomonidan zarur shart-sharoitlarning yaratilishi.

O'qituvchi mehnatining mohiyatida uning ma'naviy saviyasini ko'rsatadigan intellektual ong, yuksak ma'naviyat, an'analarga va umumbashariy qadriyatlarga tayanadigan zamonaviy ilg'or yutuqlardan oziqlanadigan milliy dunyoqarash va e'tiqod kabi mezonlar mavjud bo'lishi kerak.

Bizning milliy xususiyatlarimiz umuminsoniy qadriyatlar bilan bog'lanib ketgan. Asrlar davomida xalqimiz umuminsoniy, umumbashariy qadriyatlar rivojiga ulkan hissa qo'shgan. Turli millat vakillariga hurmat, ular bilan bahamjihat yashash, diniy bag'rikenglik, dunyoviy bilimlarga intilish, o'zga xalqlarning ilg'or tajribalari va madaniyatini o'rganish kabi xususiyatlar ham xalqimizda azaldan mujassam.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Abu Rayhon Beruniy: O'ylar, hikmatlar, naqlar, she'rlar. Toshkent.

TEXNOLOGIYA FANI O'QITUVCHISINING KASBIY MAHORATI VA KOMPETENSIYASI

Qo'chqarova F.S.,

*Navoiy viloyati Alohida ta'lim ehtiyoji bo'lgan bolalar uchun ixtisoslashtirilgan
"Nurli maskan" maktab-internatning o'qituvchisi*

Kasbiy kamolot jarayoni mutaxassisning kasbiy o'zini o'zi belgilashning manbai hisoblanadi. Kasb tanlash, kasbiy ta'lim va tarbiya kasbga kirishish va kasbiy mahorat kasbiy kamolot bosqichlari hisoblanadi. Ular shaxsiy-kasbiy sifatlarning shakllanish va kamol topishini nazarda tutadi.

Shaxsiy xususiyatlarga va kasbiy faoliyatning motivatsion asoslariga esa erkin muloqot yurita olish, hissiy barqarorlik, dominantlikka intilish, ijtimoiy etuklik, ijtimoiy dadillik, ishonuvchanlik, mustaqillik, ishonch, o'z-o'zini nazorat qilish, qo'zg'aluvchanlik, asabiy taranglik, muvaffaqiyatga intilish, yutuqqa ehtiyoj, o'z-o'zini baholash kiradi.

³ Abu Rayhon Beruniy: O'ylar, hikmatlar, naqlar, she'rlar. Toshkent: 44-bet.

Kasbiy sifatlarga – odamlar ishonchini qozona bilish, safarbarlik, o'z mehnatini hisobga olish va iqtisodiy baholash, kuzatuvchanlik, qat'iyatlik, chidam, uddaburonlik, turli xil va murakkab texnikadan foydalana bilish, uzoqni ko'ra bilishlik, tartiblilik, jamoada qulay sharoitni yaratish, tashabbuskorlik, amaliy mehnatga moyillik kiradi.

Kasbiy-shaxsiy xususiyatlarga, ishdagi muloqotmandlik, hissiy barqarorlik, ijtimoiy dadillik, marhamatlilik, kutilmagan holatlarga duch kelinganda o'zini yo'qotmaslik, ijtimoiy etuklik, onglik, halollik, umuminsoniy qadriyatlarni tasdiqlashga intilish, oqilona ishonuvchanlik, o'zini-o'zi nazorat qilish, qat'iyatlilik, tashabbuskorlik, safarbarlik, kuzatuvchanlik, tartiblilik, amaliy mehnatga moyillik va boshqalar kiradi.

Kreativlik (lot., ing. “create ” – yaratish, “creative” yaratuvchi, ijodkor) – individning yangi g'oyalarni ishlab chiqarishga tayyorlikni tavsiflovchi hamda mustaqil omil sifatida iqtidorlilikning tarkibiga kiruvchi ijodiy qobiliyati.

Shaxsning kreativligi uning tafakkurida, muloqotida, his-tuyg'ularida, muayyan faoliyat turlarida namoyon bo'ladi. Shuningdek, kreativlik iqtidorning muhim omili sifatida aks etadi. Qolaversa, kreativlik zehni o'tkirlikni belgilab beradi.

P.Torrens fikricha, “Kreativlik” tushunchasi negizida quyidagi yoritiladi:

- muammoga yoki ilmiy farazlarni ilgari surish;
- farazni tekshirish va o'zgartirish;
- qaror natijalarini shakllantirish asosida muammoni aniqlash.

Dunyoning AQSH, Buyuk Britaniya, Fransiya, Germaniya kabi ko'plab mamlakatlarida shaxs kreativligini tadqiq qilishga oid tadqiqotlar jadal olib borilmoqda. Bu boradagi tadqiqotlar natijalari sifatida zamonaviy pedagoglar e'tiborini o'ziga jalb qilayotgan empirik natijalar, shuningdek, ilmiy farazlar, konsepsiyalarni qayd etish mumkin.

Ko'pchilik konsepsiyalarda iqtidorlilik va uning rivojlantiruvchi asoslari shaxs kreativligi tushunchasi bilan ifodalanuvchi ijodiy imkoniyatlari va qobiliyatlari orqali tavsiflanadi. Kreativlik fikrlashda, muloqotda, faoliyatning alohida turlarida namoyon bo'lishi mumkin. U umumiy holatda shaxs yoki uning alohida qobiliyatlarini tavsiflashi mumkin.

“Kreativlik” tushunchasining turli ta'riflari mavjud² (1-shakl). Ko'pchilik holatlarda “kreativlik” deyilganda texnik malakalarni egallash, yaxshilash va takomillashtirish, muammolarni o'zgacha nuqtai nazardan o'rganish, yangi, nostandart echimlarni topish qobiliyati tushuniladi. Insonning ijodiy imkoniyatlari to'g'ridan-to'g'ri va bevosita uning bilim olish qobiliyatlari bilan bog'langan emas va hamma vaqt ham u intellekt testlarida namoyon bo'lavermaydi. Aksincha, ijodkorlik egallangan bilimlarning miqdori va turli-tumanligi bilan, balki qat'iy tarkib topgan tushunchalarni inkor eta oluvchi yangi g'oyalarni seza olishi bilan izohlanadi. Ijodiy g'oyalar odatda relaksatsiya paytida, oldindan jiddiy izlanishlar natijasida tayyorlangan, tarqoq diqqat paytida yuzaga keladi.

“Kompetentlik” tushunchasi ta'lim sohasiga psixologik ilmiy izlanishlar natijasida kirib kelgan. Psixologik nuqtai nazardan kompetentlik “noan'anaviy vaziyatlar, kutilmagan hollarda mutaxassisning o'zini qanday tutishi, muloqotga kirishishi, raqiblar bilan o'zaro munosabatlarda yangi yo'l tutishi, noaniq vazifalarni bajarishda, ziddiyatlarga to'la ma'lumotlardan foydalanishda, izchil rivojlanib boruvchi va murakkab jarayonlarda harakatlanish rejasiga egalik”ni anglatadi.

Kasbiy kompetentlik mutaxassis tomonidan alohida bilim, malakalarning egallanishini emas, balki har bir mustaqil yo'nalish bo'yicha integrative bilimlar va harakatlarning o'zlashtirilishini nazarda tutadi. Shuningdek, kompetensiya mutaxassislik bilimlarini doimo boyitib borishni, yangi axborotlarni o'rganishni, muhim ijtimoiy talablarni anglay olishni, yangi ma'lumotlarni izlab topish, ularni qayta ishlash va o'z faoliyatida qo'llay bilishni taqozo etadi

Maxsuskompetentlik– kasbiy-pedagogik faoliyatni tashkil etishga tayyorlanish, kasbiy-pedagogik vazifalarni oqilona hal qilish, faoliyati natijalarini real baholash, BKMni izchil rivojlantirib boorish bo'lib, ushbu kompetentlik negizida psixologik, metodik, informatsion, kreativ, innovatsion va kommunikativ kompetentlik ko'zga tashlanadi. Ular o'zida quyidagi mazmunni ifodalaydi:

Psixologik kompetentlik – pedagogik jarayonda sog'lom psixologik muhitni yarata olish, talabalar va ta'lim jarayonining boshqa ishtirokchilari bilan ijobiy muloqotni tashkil etish, turli salbiy psixologik ziddiyatlarni o'z vaqtida anglay olish va bartaraf eta olish;

Metodik kompetentlik – pedagogik jarayonni metodik jihatdan oqilona tashkil etish, ta'lim yoki tarbiyaviy faoliyat shakllarini to'g'ri belgilash, metod va vositalarni maqsadga muvofiq tanlay olish, metodlarni samarali qo'llay olish, vositalarni muvaffaqiyatli qo'llash;

Texnologik kompetentlik – kasbiy-pedagogik bilim, ko'nikma va malakalarni boyitadigan ilg'or texnologiyalarni o'zlashtirish, zamonaviy vosita, texnika va texnologiyalardan foydalana olish.

Ekstremal kompetentlik – favqulotda vaziyatlar (tabiiy ofatlar, texnologik jarayon ishdan chiqqan)da, pedagogik nizolar yuzaga kelgandaoqilona qaror qabul qilish, to'g'ri harakatlanish malakasiga egalik.

Shuningdek o'qitish jarayonida o'qituvchi tomonidan qo'llaniladigan tarqatma materiallar, kartochkalar, savolnomalar, yo'riqnomalar, amaliy ishni tashkil etish buyicha texnologik xaritalar kiradi.

Kompetensiya so'zi keng ma'noda - umumiy yoki muayyan keng qamrovli masalalarni yechishda mavjud bilim va ko'nikmalarni amaliy tajribada ko'llay olish qobiliyatini anglatadi.

Kasbiy kompetentlik - kasbiy faoliyatga oid masalalarni hal etishda bilim va ko'nikmalarni amaliy tajribada samarali qo'llay olish qobiliyatidir.

Kompetensiya - bu kutilgan natijaga olib keluvchi faoliyat belgisidir. U bilim mahsuli bo'lib, mutaxassis tomonidan uni amaliyotda qo'llay olish qobiliyatidir. Kompetensiyaning bilimdan farqi shundaki, vazifani amaliy bajarmasdan turib, uni aniklab ham, baxolab ham bo'lmaydi. Malaka kompetentlikning muhim mezon bo'lib, u turli holatlarda, shu qatori muammoli vaziyatlarda ham bir necha bor qo'llash natijasida namoyon bo'ladi.

BOSHLANG'ICH TA'LIMDA MILLIY O'QUV DASTURINI TATBIQ ETISH

Axmedova U.N.,

Navbahor tumani 17-umumiy o'rta ta'lim maktab o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada boshlang'ich ta'limda Milliy o'quv dasturini tatbiq etish haqida ma'lumotlar berib o'tilgan.

Kalit so'zlar: Milliy o'quv dasturi, mustaqil faoliyat, variativ o'quv dasturlari, kontekst, madaniy savodxonlik, Singapur modeli.

**Yoshlarimizning mustaqil fikrlaydigan,
yuksak intellektual va ma'naviy salohiyatga
ega bo'lib, dunyo miqyosida o'z tengdoshlariga
hech qachon bo'sh kelmaydigan insonlar
bo'lib kamol topishi, baxtli bo'lishi uchun
davlatimiz va jamiyatimizning bor kuch
va imkoniyatlarini safarbar etamiz.**

Sh.M.Mirziyoyev

Bugungi davr dunyo ta'limi oldiga ham katta vazifalarni qo'yimoqda. Bunda qo'yilgan asosiy talab yosh avlodni ma'naviy-axloqiy va intellektual rivojlantirishni sifat jihatidan yangi darajaga ko'tarish, tez o'zgarayotgan dunyoga moslashishni o'rgatishdan iboratdir. Shu bilan birga o'quv-tarbiya jarayoniga ta'limning innovatsion shakllari va usullarini joriy etishga qaratilgan.

Bugungi kunda respublikamiz maktablarida Milliy o'quv dasturi bo'yicha juda ko'plab ishlar amalga oshirilmoqda. Yangi milliy o'quv dasturi avvalgilaridan nimasi bilan farq qiladi? Ushbu savolga Respublika ta'lim markazi direktori Shuhrat Sattorov AOKA press-xolida o'tgan brifingda javob qaytardi:

- Avvalgi o'quv dasturlari mazmuni 90% nazariyadan iborat bo'lib, o'qitish metodikasi yodlatishga yo'naltirilgan.

- Yangi Milliy o'quv dasturi mazmuni 50% nazariya 50% amaliyotdan iborat bo'ladi va o'quvchining mustaqil faoliyatini qo'llab-quvvatlaydi.

- O'quv dasturlarida baholash esa faqat eslab qolgan bilimlar hajmini aniqlagan. Yangi dastur asosida o'quvchilarda shakllangan ko'nikmalar baholanadi.

- Fanlar soni va o'quv yuklamalari optimallashtirilib, o'quvchilar qiziqishiga ko'ra fanlarni tanlab o'qish imkonini beruvchi variativ o'quv dasturlar asosida hayotga va kasbiy faoliyatga tayyorlash imkoni yaratiladi.

- Milliy o'quv dasturi asosida fanlar chiziqli tartibda emas, spiralsimon tarzda o'qitiladi. Ya'ni mavzular takroriy emas, bir-birini mantiqan davom ettiruvchi hamda soddadan murakkabga tomon yo'naltirilgan tarzda kiritiladi.

O'zbekistonda maktab ta'lim sifatini yaxshilash uchun Milliy o'quv dasturi tomonidan qo'shilgan hissa sezilarli darajada, masalan:

- o'quv dasturini keng isloh qilish uchun kelishilgan yaxlit hujjat loyihasini taqdim etadi;

- o'quv dasturlarini ishlab chiqish uchun asos bo'lib xizmat qiladi;

- o'qituvchilar uchun kuchli pedagogik vosita bo'lib xizmat qiladi. O'quv natijalari va o'quv dasturlarining mazmuni har ikkala o'quvchining va o'qituvchilarning

qiziqishini ta'minlashi uchun ishlab chiqilgan bo'lib, bilim va ko'nikmalarni shakllantirish ishtiyoqini uyg'otadi;

- haqiqatdan ham "vakolatga asoslangan" modelni rag'batlantiradi;

- o'qituvchilar doimiy ravishda osongina baholanadigan aniq tuzilgan, o'lchanadigan vakolatlar bilan ishlashda o'quvchilarning ishonchini va ko'nikmalarini shakllantiradigan amaliy yondashuvlardan foydalangan holda sezilarli taraqqiyotga hissa qo'shishi mumkin;

- darslarni rejalashtirish va o'tkazish uchun baholashdan foydalanadigan va tabaqalashtirilgan mazmun o'quvchilarning o'ziga xos ehtiyojlarini qondira oladigan o'quv va o'qitish uslubini rag'batlantiradi. Pedagogikaga yondashuvning bu o'zgarishi vakolatga asoslangan o'quv dasturini samarali amalga oshirishning kalitidir;

- barcha fan yo'nalishlari bo'yicha yuqori ilmiy darajani qo'llab-quvvatlaydi. Milliy o'quv dasturi asosan O'rta ta'limning Xalqaro Umumiy Sertifikati (IGCSE) va A-Darajasi bilan mos keladi va agar yangi o'quv dasturi ingliz tilida o'qitilsa va xalqaro malakalar qabul qilingan bo'lsa maktab bitiruvchilari yetakchi xalqaro universitetlarda (shu qatori Buyuk Britaniya, Yevropa Ittifoqi va Amerika Qo'shma Shtatlaridagi o'quv muassasalarida) o'qishni davom ettirishi mumkin;

- xalqaro standartlar va ilg'or amaliyotga ko'proq mos kelish uchun xalqaro eng yaxshi amaliyot va innovatsion ta'lim islohotlaridan foydalanadi;

- muhim manbalardan foydalangan holda tayyorlangan, dalillarga asoslangan o'quv materiallariga kirishni ta'minlaydi;

- sezilarli darajada kuchli javobgarlikni o'rnatadi;

- O'zbekiston o'zining ta'lim natijalarini yetakchi xalqaro taqqoslovchilar bilan taqqoslashini ta'minlaydi;

- o'quv dasturini isloh qilish jarayoni ham tizimli, ham o'lchovli bo'lishini ta'minlash uchun amalga oshirish uchun batafsil yo'l xaritalarini o'z ichiga oladi.

Xalqaro baholash taqqoslashlarida yutuqlarni yaxshilash bo'yicha milliy kun tartibini hisobga olgan holda (masalan, PISA / TIMSS va boshqalar), yutuqlar va taraqqiyot darajasi sezilarli darajada yaxshilanishi muhimdir. Taklif etilayotgan Milliy o'quv dasturi standartlari akademik ko'rsatkichlarni barcha fan sohalari bo'yicha avvalgi standartlarga qaraganda ancha yuqori darajada ushlab turadi va dunyoning

yetakchi ta'lim tizimlariga mos keladi. Milliy o'quv dasturi yuqori ko'rsatkichlarni doimiy ravishda qo'llab-quvvatlagan Singapur kontekstiga katta e'tibor qaratadi.

Ushbu model boshqa joylarda amalga oshirilgan jiddiy ishlarni davom ettirish imkoniyatini beradi. Bu harakatlarning takrorlanishiga yo'l qo'ymaydi, shuningdek, O'zbekiston sharoitiga moslashuvchan ko'p manbali yondoshuvga imkon beradi. Biron bir kontekstda har qanday yondashuvning muvafaqiyati boshqasida muvafaqiyatni kafolatlamasa ham, ushbu model muhim manbalar bilan ishlab chiqilgan dalillarga asoslangan yondashuvlardan foydalanish imkoniyatini beradi

Ushbu model O'zbekistonga Singapur va Amerika Qo'shma Shtatlari tajribasi asosida yaxshi moliyalashtirilgan va sinchkovlik bilan kuzatiladigan ta'lim yondashuvlaridan foydalanishga imkon beradi, bu esa O'zbekistondagi yangi modelni yaratish noldan kelib chiqadigan xarajatlarni sezilarli darajada kamaytiradi. Ba'zi fan sohalarida bu sezilarli moslashishni talab qilishi mumkin ammo bu asosan kontekstdan mustaqil bo'lgan tabiiy fanlar, texnologiya, muhandislik, san'at va matematika (STEAM) kabi fanlarda unchalik sezilmaydi. Milliy o'quv dasturi doimiy ravishda

dunyodagi eng samarali ta'lim tizimlaridan biri bo'lgan Singapur ta'lim tizimi saboqlariga asoslangan. Ko'pgina mamlakatlar, shu jumladan Buyuk Britaniya, Avstraliya, Isroil va Kanada, standartlarni, xususan, STEAMni oshirish uchun Singapur modelini qo'lladilar.

Madaniy savodxonlikni xaritalash metodikasi O'zbekistondagi muayyan fanlarning o'quv dasturlari mazmuni va tegishli standartlarni aniqlash uchun taklif etiladi. Madaniy savodxonlik ma'lum bir madaniyatni anglash va unda erkin qatnashish qobiliyatini anglatadi.

Milliy o'quv dasturi xalqaro standartlarga muvofiq ishlab chiqilgan bo'lsada, maktablarda baholash yuqori darajada olib borilmasa, uning samaradorligi sezilarli darajada pasayishi mumkin. Agar o'qituvchilar ishni yuqori darajada baholasa, o'quvchilar tashqi imtihonlarda muvaffaqiyatsiz bo'lishlari mumkin; Agar o'qituvchilar ishni o'ta murakkab standart asosida baholasalar, o'quvchilar qiyin ahvolga tushib qolishlari mumkin; Agar o'qituvchilar baholari bemantiq bo'lsa, bu ichki baholash ma'lumotlarini va maktab, mintqa va mamlakat darajasidagi aralashuvlarni sezilarli darajada buzishi mumkin. Ushbu xatarlarni bartaraf etish uchun nisbatan past narxlarda amalga oshiriladigan taqqoslash vositalari tavsiya etiladi. Sinov modellari o'qitish metodikasi va o'quv dasturining mazmuniga ta'sir qiladi, shuning uchun Moo'quv dasturi va ta'lim standartlarini ishlab chiqishni yakunlash uchun ushbu masalani hal qilish kerak. PISA, TIMSS, PIRLS kabi yirik namunalarga asoslangan xalqaro baholash, avvalambor, o'quvchilar faoliyatini boshqa ta'lim tizimlari bilan taqqoslashga qaratilgan. Ushbu baholashlar, hisobot berish uchun foydali vositalar bo'lishiga qaramay, har tomonlama baholash vositasi yoki sinf amaliyoti bilan aloqa qilishning bevosita vositasi sifatida foydalanishga mo'ljallanmagan.

Yangi darsliklarni ishlab chiqish yuqori darajada mahalliyashtirilgan kontentni yaratishga imkon berishi mumkin bo'lsa-da, u past sifatli kontentga, xarajatlarning ko'payishiga va tender, shartnomalar tuzish, shartnomalarni boshqarish va hokazolarga tegishli muvofiqlik muammolariga olib kelishi mumkin. Ushbu muammolar, vaqt cheklangan bo'lsa, sinov paytida ayniqsa salbiy oqibatlariga olib kelishi mumkin. Ushbu yondashuv bilan maktablarda foydalanish uchun "kartografik" manbani ishlab chiqish mumkin. Unda hal qilinishi kerak bo'lgan turli xil vakolatlar haqida umumiy ma'lumot beriladi va keyinchalik ular bir qator manbalardan olingan oldindan qo'llanilgan darsliklarda aniq tarkib bilan bog'lanadi. Bu potentsial ravishda tejashni ta'minlashi va tasdiqlangan manbalardan foydalanishi mumkin, ammo, shubhasiz, avvalgi modelga qaraganda kamroq "mahalliyashtirilgan" bo'lishi mumkin.

Xulosa qilib aytganda, pedagogdan juda ko'p kasbiy va insoniylik xislatlari talab etiladi. Masalan, bugungi kunda Milliy o'quv dasturi asosida 1-2-sinf ona tili va o'qish savodxonligi darslarini tashkil etishda eng samarali interfaol metodlardan foydalanib darslarni tashkillashi, oz vaqtda ko'p natijaga erishish usullaridan foydalanishi, o'quvchilarini darsga qiziqitira olishi, dars jarayonida ko'zlangan maqsadga erisha olishi va o'quvchilarni Vatanga muhabbat ruhida tarbiyalash talab qilinadi. Shuning uchun o'qituvchi o'z ustida tinimsiz va muttasil ishlashi, o'zini isloh etib borishi, bilimi va xulqini doimiy takomillashtirib borishi zarur. Zero, mamlakatimizda o'qituvchilarga yetarlicha shart-sharoitlar yaratilmoqda. Prezidentimizning "O'zbekistonda bugundan boshlab, eng hurmatli, eng e'zozli inson — bu muallim!" yoki "O'qituvchini hurmat

qilmaganni men ham hurmat qilmayman!”²³, deb ta'kidlab turganligining o'zi biz pedagoglarga katta kuch-quvvat bag'ishlashi kerak, deb o'ylayman.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Prezident Shavkat Mirziyoyevning 1-oktabr O'qituvchi va murabbiylar kuniga bag'ishlagan tantanali marosimdagi nutqi. 2021 yil 1 oktabr.
2. Yangi milliy o'quv dasturi avvalgilaridan nimasi bilan farq qiladi? AOKA press-xolida o'tgan brifing. 2020-yil.
3. Recommendation to National Curriculum Framework Uzb. Milliy o'quv dasturi haqida ma'lumotlar majmuasi.
4. G'afforova T Boshlang'ich ta'limda zamonaviy pedagogik texnologiyalar: O'quv qo'llanma. Toshkent. Tafakkur, 2011.
5. Muslimov N. va boshqalar. Innovatsion ta'lim texnologiyalari – Toshkent: 2015. – 208 bet.
6. Qosimova K. va boshq. Ona tili o'qitish metodikasi. Toshkent-2009.
7. Saidaxmedov N. Yangi pedagogik texnologiyalar. Toshkent, 2003.
8. Internet ma'lumotlari: [www. ziynet.uz](http://www.ziynet.uz)
9. www.pedagog.uz

O'QITUVCHINING PEDAGOGIK-PSIXOLOGIK QOBILYATI TA'LIM SAMARADORLIGINI OSHIRISHDAGI MUHIM OMIL SIFATIDA

*Usmanov Sh.V.,
CHDPU magistranti*

Annotatsiya. Ushbu maqola o'qituvchining pedagogik-psixologik qobilyati yuzasidan ilmiy nazariy qarashlar bo'yicha adabiyotlarni o'rganish, savolga javob berishga harakat qilishdir. U o'ziga xos mazmunni o'z ichiga oladi va pedagogik ishtirokchilarning o'zaro ta'siri sullarini, mavzu sohalarini va muloqotni bilishni, ya'ni muloqotning asosiy xususiyatlarini o'z ichiga oladi. Ushbu tushunchadan kelib chiqqan holda, pedagogik-psixologik qobilyatini ta'lim jarayon samaradorligini oshirish omili deb hisoblash mumkin.

Kalit so'zlar: professional, omil, hodisa, o'zigaxoslik, aloqa, funktsiya, muvofiqlashtirish, o'z-o'zini ifodalash, sindikatlangan, taqdimot, tarjima, bilish, tashabbuskor, tuzilma

Аннотация. Данная статья представляет собой исследование литературы по научно-теоретическим взглядам на педагогическую и психологическую способность педагога и попытку ответить на поставленный вопрос. Он содержит конкретное содержание и включает в себя знания о взаимодействии педагогических участников, предметных областях и общении, то есть об основных особенностях общения. Исходя из этой концепции, педагогико-психологические способности можно рассматривать как фактор повышения эффективности образовательного процесса.

Ключевые слова: профессионал, фактор, событие, оригинальность, коммуникация, функция, согласование, самовыражение, синдикативность, презентация, трансляция, знание, инициатива, структура

Ushbu maqolaning maqsadi o'qituvchining pedagogik-psixologik qobilyati yuzasidan ilmiy nazariy qarashlar bo'yicha adabiyotlarni o'rganish, savolga javob

berishga harakat qilishdir. O'qituvchining pedagogik-psixologik qobiliyatining ahamiyatini ortiqcha baholab bo'lmaydi. Bu ta'lim samaradorligini oshirish va o'quvchilar muvaffaqiyatini rag'batlantirishning muhim tarkibiy qismidir. Kuchli pedagogik-psixologik mahoratga ega bo'lgan o'qituvchi o'quvchilarning faolligini va faol o'rganishini rag'batlantiradigan dinamik sinf muhitini samarali yaratishi mumkin. Loyihaga asoslangan ta'lim va tengdoshlar bilan hamkorlik kabi turli xil o'qitish strategiyalari va usullarini qo'llash orqali o'qituvchilar o'quvchilarning tanqidiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirish va muammolarni hal qilish qobiliyatlarini oshirishda yordam berishi mumkin. Bundan tashqari, o'qituvchilar har bir talabaning o'ziga xos ta'lim ehtiyojlarini hisobga olgan holda, ular hamma uchun foydali bo'lgan inklyuzivlik va xilma-xillik madaniyatini rivojlantirishga yordam beradi. Oxir oqibat, o'qituvchining pedagogik-psixologik qobiliyatini rivojlantirishga sarmoya kiritish oqilona sarmoya bo'lib, barcha uchun yaxshi ta'lim natijalari shaklida dividendlar beradi.

O'qituvchining pedagogik-psixologik qobiliyati o'qituvchilik kasbi uchun asosiy bo'lgan ko'nikma va malakalar majmuasini o'z ichiga oladi. Samarali muloqot, empatiya va talaba ehtiyojlariga nisbatan sezgirlik, shuningdek, mavzu bo'yicha bilimlarga ega bo'lish - bularning barchasi ko'nikmalar majmuasining muhim tarkibiy qismlaridir. Ushbu qobiliyatlarga ega bo'lgan o'qituvchi ularni o'z talabalari uchun boy va qoniqarli ta'lim tajribasini yaratish uchun ishlatishi mumkin. To'g'ri yondashuv bilan o'qituvchi nafaqat o'z o'quvchilariga qimmatli ko'nikmalarni rivojlantirishga yordam berishi, balki ularning akademik va shaxsiy hayotida foyda keltiradigan chuqur o'rganishga bo'lgan muhabbatni uyg'otishi mumkin. Qolaversa, o'z kasbiy rivojlanishini birinchi o'ringa qo'ygan va o'zining pedagogik-psixologik qobiliyatlarini oshirishga sarmoya kiritadigan o'qituvchilar ham o'z o'quvchilarini umrbod ta'lim oluvchilar bo'lishga ilhomlantirib, yanada bilimli va ilg'or jamiyatni yaratishga hissa qo'shadilar. Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, o'qituvchining pedagogik-psixologik qobiliyati o'quvchilarning intellektual, ijtimoiy va hissiy rivojlanishini shakllantirishda hal qiluvchi rol o'ynaydi, bu sohaga doimiy sarmoya va qo'llab-quvvatlash qiymatini ta'kidlaydi.

Pedagogik va psixologik tamoyillarni chuqur o'zlashtirib olish o'qituvchilarga ta'lim usullarini o'quvchilarning ehtiyojlari va kuchli tomonlariga moslashtirishga imkon beradi. Samarali o'qituvchilar ko'pincha tabaqalashtirilgan ta'lim uslublariga mos keladigan turli xil ta'lim tajribasini rivojlantirish uchun bir nechta o'qitish usullarini o'z ichiga oladi. Sinfidagi interfaol munozaralar, guruh loyihalari yoki individual o'qitish bo'ladimi, o'qituvchining turli yondashuvlardan foydalanishdagi mahorati o'quvchilarda qiziqish va o'rganishga ishtiyoq hissini uyg'otishga yordam beradi. Bundan tashqari, bu talabalarga faol va diqqatli bo'lishga yordam beradi, bu esa ijobiy akademik natijaga olib keladi. Shuning uchun ham aytish mumkinki, o'qituvchining pedagogik-psixologik qobiliyati nafaqat o'quv mahoratini hosil qiladi, balki o'quvchilarning yaxlit va ijtimoiy-emotsional rivojlanishini ham tarbiyalaydi.

O'qituvchilar pedagogik va psixologik tamoyillarni yaxshi tushunsalar, ular o'z o'quvchilari uchun xavfsiz va qo'llab-quvvatlovchi ta'lim muhitini yaratishlari mumkin. Bunday muhit sinfda kuchli hamjamiyat tuyg'usini rivojlantirish orqali yaxlit rivojlanish va hissiy farovonlikka yordam beradi. Ijtimoiy-emotsional ta'limga ustuvor ahamiyat beradigan o'qituvchilar talabalarga empatiya, nizolarni hal qilish va munosabatlarni o'rnatish kabi muhim hayotiy ko'nikmalarni rivojlantirish uchun imkoniyatlar yaratadi.

Bu nafaqat talabalarni yaxshiroq o'rganishga yordam beradi, balki ularni shaxsiy va professional hayotlarida kelajakdagi muvaffaqiyatlarga tayyorlaydi. Ilmiy mahorat bilan bir qatorda ijtimoiy-emotsional rivojlanishni tarbiyalash orqali o'qituvchilar sinfdan tashqari dunyo muammolarini hal qilish uchun yaxshi jihozlangan har tomonlama rivojlangan shaxslarni shakllantirishlari mumkin.

Pedagoglik kasbi ma'lumki har kimning ham qo'lidan kelavermaydi. Pedagogik faoliyatdagi yutuqlarga faqat shu kasbga qiziqqan, shu faollik bilan shug'ullanishga moyil oqibat natijasida esa pedagogik qobiliyatga ega bo'lgan kishilargina erisha oladi.

Qobiliyat — bu kishining biror faoliyatga yaroqliligi va shu faoliyatni muvaffaqiyatli amalga oshirishdir.

Pedagogik qobiliyat — bu qobiliyat turlaridan biri bo'lib, kishining pedagogik faoliyatga yaroqliligini va shu faoliyat bilan muvaffaqiyatli shug'ullana olishini aniqlab beradi.

Uzoq yillar olib borilgan tadqiqotlar, pedagogik qobiliyatlar murakkab va ko'p qirrali psixologik bilimlardan iboratligini ko'rsatib beradi. Ana shu tadqiqot ma'lumotlaridan foydalanib, pedagogik qobiliyat tuzilishida muhim o'rin egallaydigan qator komponentlarni ajratib ko'rsatish mumkin.

Didaktik qobiliyatlar – bu bolalarga o'quv materialini aniq va ravshan tushuntirib, oson qilib yetkazib berish, bolalarda fanga qiziqish uyg'otib, ularda mustaqil faol fikrlashni uyg'ota oladigan qobiliyatdir. Didaktik qobiliyatga ega bo'lgan o'qituvchi zarurat tug'ilganda qiyin o'quv materialini osonroq, murakkabrog'ini soddaroq tushunishi qiyin bo'lganini tushunarliroq qilib o'quvchilarga moslashtirib bera oladi.

Akademik qobiliyatlar — matematika, fizika, biologiya, ona tili, adabiyot, tarix va boshqa shu kabi fanlar sohasiga xos qobiliyatlardir. Qobiliyatli o'qituvchi o'z fanini faqat kurs hajmidagina emas, balki atroflicha keng, chuqur bilib bu sohada erishilgan yutuqlar va kashfiyotlarni doimiy ravishda kuzatib borib, o'quv materialini mutlaqo erkin egallab unga katta qiziqish bilan qaraydi hamda ozgina bo'lsada tadqiqot ishlarini olib boradi.

Ko'pchilik tajribali pedagoglarning aytishlaricha, o'qituvchi o'z fani bo'yicha bunday yuksak bilim saviyasiga erishishi boshqalarni qoyil qilib hayratda qoldirishi, o'quvchilarda katta qiziqish uyg'ota olishi uchun yuksak madaniyatli har tomonlama keng bilimdon bo'lishi lozim.

Perseptiv qobiliyatlar — bu o'quvchining tarbiyalanuvchining ichki dunyosiga kira bilish, psixologik kuzatuvchanlik, o'quvchi shaxsini vaqtinchalik, psixik holatlari bilan bog'liq nozik tomonlarini tushuna bilishdan iborat qobiliyatlardir.

Nutq qobiliyati – kishining o'z tuyg'u hislarini nutq yordamida shu bilan birga mimika va pantomimika yordamida aniq va ravshan qilib ifodalab berish qobiliyatidir.

Tashkilotchilik qobiliyati — bu birinchidan, o'quvchilar jamoasini uyushtira bilish, unda jamoani jipslashtira olish va ikkinchidan, o'zining shaxsiy ishini to'g'ri tashkil qila olish qobiliyatidir.

Avtoritar qobiliyat — o'qituvchining rostgo'ylik, irodaviy uddaburonligi, o'zini tuta bilishi, farosatligi, talabchanligi kabi irodaviy xislatlari hamda qator shaxsiy xislatlarga shu bilan birga o'quvchilarning tarbiyasida javobgarlikni his etish uning e'tiqodi, o'quvchilarga ma'naviy va ma'rifiy e'tiqodni singdira olishga ishonch kabi xislatlarga ham bog'liqdir.

Kommunikativlik qobiliyati – bu bolalar bilan muloqotda bo'lishga o'quvchilarga

yondashish uchun to'g'ri yo'l topa bilishga ular bilan pedagogik nuqtayi nazardan maqsadga muvofiq o'zaro aloqa bog'lashga pedagogik taktning mavjudligiga qaratilgan qobiliyatdir.

Pedagogik takt psixologiyasini o'rganishida psixolog I.V.Straxov benihoya katta hissa qo'shgan. Uning fikricha, bunda muhimi — o'quvchilarga ta'sir etishning eng qulay usullarini topa bilish tarbiyaviy ta'sirni qo'llashda maqsadga muvofiq pedagogik choralarga e'tibor berish, aniq pedagogik vazifalarni hisobga olgan holda, o'quvchi shaxsining psixologik xususiyatlari va imkoniyatlari hamda mazkur pedagogik holatlarini hisobga olish zarurdir.

Pedagogik xayol — bu kishining o'quvchilar shaxsini tarbiyaviy tomondan loyihalashtirganda o'z ish harakatlarining natijasini oldindan ko'ra bilishda namoyon bo'ladigan maxsus qobiliyatdir.

Diqqatni taqsimlay olish qobiliyati — bu qobiliyat bir vaqtning o'zida diqqatni bir qancha faoliyatga qarata olishda namoyon bo'lib, o'qituvchi ishida g'oyat muhim ahamiyatga egadir.

Yuqorida ko'rsatib o'tilgan qobiliyatlardan tashqari o'qituvchi inson shaxsining maqsad sari intilishi uddaburonlik, mehnatsevarlik, kamtarlik kabi qator insoniy xislatlarga ega bo'lishi lozimdir.

ILMIY ADABIYOTLARDA YOSHLARNING INTELLEKTUAL SIFATLARINI SHAKLLANTIRISH MUAMMOSINING O'RGANILISHI

Boboyeva F.A.,

Buxoro psixologiya va Xorijiy tillar instituti magistranti

Jaxon pedagogika va psixologiyasi fanida aql-zakovat, ya'ni intellekt muammosi aloxida ahamiyat kasb etadi, xuddi shu boisdan iste'dod, qadriyat, ma'naviyat xamda aql zakovat etnopsixologik nuqtai nazaridan millat ko'zgusi xisoblanadi. Uning qadrsizlanishi esa mazkur jamiyatning siyosiy, iqtisodiy, xo'jalik, moddiy, maishiy qoloqlik belgisi va tanazzulga yuz tutishi sanaladi. Chunki iste'dod, qobiliyat, talant, aql-zakovat insoniyat yashab turgan jamiyatning ruxiy va ma'naviy omilidir, binobarin, ma'naviyat moxiatda esa iqtisodiy, xo'jalik, ilmiy-texnik, aqliy imkoniyat mazmuni va moxiyati bevosita mujassamlashgan bo'ladi. Shu boisdan iste'dod, aql, axloq va ma'naviyatga nisbatan e'tiborning kamayishi yuz bergan ijtimoiy jamiyat xech kachon taraqqiyotning yuksak chukkisiga, fan va texnika rivojiga erisha olmaydi. Jamiyat takomillashuvining bosh omili- bu barkamol, keng kulamli teran fikrlovchi, bilimdon shaxslarning shakllanishidir.

Hozirgi davrda aqlan zukko, qobiliyatli, izlanuvchan, mustakil muloxaza yurituvchi o'g'il va qizlarga eng qulay shart-sharoitlar, imkoniyatlar yaratish, ularning xayoti xamda faoliyat ko'rsatganlar muxitni maxsus tashkil qilingan zamon talablariga javob beruvchi ta'lim – tarbiya maskanlarida o'qitish – bu davr talabidir.

Shunday ekan, biz avvalambor intellekt tarixi va iste'dod masalasining qo'yilishi haqida to'xtalib o'tishimiz lozim. Ilmiy manbalarda qayd etilishiga

ko'ra, intellekt, lotincha *intellectus* so'zidan olingan bo'lib, u odatda aql-idrok, anglash, tushunish degan ma'noni anglatadi. Intellekt individning ma'lum darajada mustaxkam, barqaror aqliy qobiliyatlari tuzilishidan iboratdir.

“Kadrlar tayyorlash sohasidagi davlat siyosati insonni intellektual va ma'naviy-axloqiy jihatdan tarbiyalash bilan uzviy bog'liq bo'lgan uzluksiz ta'lim tizimi orqali har tomonlama barkamol shaxs- fuqaroni shakllantirishni nazarda tutadi. Shu tarzda fuqaroning eng asosiy konstitutsiyaviy huquqlaridan biri bilim olish, ijodiy qobiliyatni namoyon etish, ma'naviy, intellektual jihatdan rivojlanish, kasbi bo'yicha mehnat qilish huquqi ruyobga chiqariladi.”⁴

Intellektual – so'zining lug'aviy ma'nosi aqliy jihatdan yetuklik, fahm-farosat, aql-idrok, zakovat, zukko ya'ni zakovatli inson, zukko bo'lish demakdir.

Ma'naviyat– inson axloqi va odobi, bilimlari, iste'dodi, qobiliyati, amaliy malakalari, vijdoni, iymoni, e'tiqodi, dunyoqarashi, mafkuraviy qarashlarining bir-biri bilan uzviy bog'langan, jamiyat taraqqiyotiga ijobiy ta'sir etadigan mushtarak tizimdir», -deb ta'rif beradi va ma'naviyat mohiyatini belgilovchi to'rt tarkibiy qismni: axloq-odob; bilim, ilm va amaliy malakalar, iste'dod, qobiliyat; axloqiy, ilmiy yetuklikning natijasi bo'lgan iymon, e'tiqod, vijdon, insof, ixlos; inson bilimlari, amaliy tajribasini umumlashtirishga, faoliyatiga yo'nalish berishga qaratilgan dunyoqarash va mafkuradir deb ko'rsatadi

Ma'naviyati yuksak, odob-axloqli, ma'rifatli, madaniyatli kishilargina elim, yurtim deb yashaydi, bировlarga himmat-muruvvat ko'rsatishni, yordamga muhtoj kishilarga ko'mak berish va to'g'ri yo'l ko'rsatishni o'zi uchun baxt deb biladi. Yuksak madaniyat sohibi bo'lgan insonlar boshiga mushkul ish tushgan kishining mushkulini oson qiladi, dardiga malham bo'ladi, hojatini chiqaradi, yetim-esirlarni parvarish qiladi. Ma'naviyatli, ma'rifatli kishilarda milliy g'urur, milliy iftixor tuyg'usi, oriyat kuchli bo'ladi. Ana shunday fazilatlariga ega bo'lgan kishilar o'z millati, elulusi manfaati sharafini himoya qilishni o'zi uchun shon-sharaf deb biladi. Vataniga xavf tug'ilsa, uning ximoyasi yo'lida mol-dunyasini, jonu jahonni ayamaydi, fidoiylilik va qahramonlik namunalarini ko'rsatadi.

Ma'naviy barkamol bo'lgan odamlar bировlar orqasidan ginaxonlik qilmaydi, gap tashimaydi, fisqu fasad, bo'htonga nisbatan murosasiz bo'ladi, mahalliychilikka yo'l qo'ymaydi, guruhbozlikka, millat ajratishlarga qarshi astoydil kurashadi, milliy birdamlik, milliy hamkorlik va milliy hamjihatlik, o'zaro do'stlikni qaror toptirish va mustahkamlash yo'lida tinmay harakat qiladi. Vazifasini suiiste'mol qilish, tanish-bilishchilik asosida ish yuritish, tamagirlik, poraxo'rlik, odob-axloqimiz va jamiyatimiz qabul qilgan qonun-qoidalarimizni chetlab o'tishga harakat qilish jamiyatimiz taraqqiyoti va davlat mustaqilligimiz uchun katta g'ov ekanligini anglab yetish va bunday salbiy illat va yaramas odatlarga nisbatan murosasizlik ham yetuk ma'naviyat sohibi bo'lgan insonlarga xos xislat va fazilatdir. Inson hayotida ma'naviyatga ehtiyoj sezilmaydigan soxaning o'zi yo'q. Ma'naviyat insonga milliy o'zligini anglab olishda katta

⁴ И.А.Каримов. Баркамол авлод-Ўзбекистон тараққиётининг пойдевори. Тош.: “Шарқ” нашрёти, 1997, 42-бет.

yordam beradi. Ma'naviyat insonning ulug'ligini, martabasini, qudratli aql-idrok, tafakkur, madaniyat va ma'rifat sohibi ekanligini namoyon etadigan va amalda isbotlaydigan jamiki xislatlar yig'indisidir.

Ma'naviyat yo'q joyda taraqqiyot ham, baxt-saodat ham kelajak ham bo'lmaydi. Ma'lumki, har bir jamiyatda kelajak taqdiri navqiron avlodlar qo'lida bo'lganidek, har bir xalqning ma'naviy va madaniy kamolot darajasi, eng avvalo, yoshlar tarbiyasida ko'rinadi. Istiqbolini o'ylagan har qanday kishi ma'naviyati va madaniyati qanday shakllanishi to'g'risida g'amxo'rlik qiladi.

Insonning aqliy taraqqiyotini tadqiqot qilish bugungi kundagi fan oldida turgan muxim vazifalardan biri bo'lib qolmasdan, balki bu muammo qadimgi davrlardan beri mutafakkir, ma'rifatparvar olimlarning diqqat markazida bo'lib kelgandir. Xatto mazkur masala antik dunyoda yashab, ijod etgan atoqli faylasuf olimlarning diqqatini uziga jalb qilgan. Ularning nuqtai nazariga ko'ra, «NUS» (aql) inson ruxining oliy, shuning bilan birga uziga xos aqilli tarkibi bo'lib, Platon va Aristotellar olam xamda borliqni bilishning eng maqbul yo'li ekanligini ta'kidlab o'tganlar.

O'rta asrga kelib, «Intellect» tushunchasining mazmuni va mohiyati ilm-fan maxsullariga asoslangan xolda yanada kengayadi, yangicha alomatlar bilan boyib bordi. Masalan: o'sha davrdagi keng tarqalgan mashhur faylasuf Kantning ta'limotiga binoan «Intellect» (nemizcha – verstand) – bu bizdagi mavjud barcha tushunchalar tuzilishining strukturaviy bilish qobiliyatlaridandir.

Intellectning mohiyati va taraqqiyotini tushuntirishda, uni talqin qilishda olimlar o'rtasida 2 xil qarash mavjud bo'lgan :

I. 1-gurux vakillarining qarashicha, intellektual xususiyatlar odamlarga nasliy yo'li bilan ota-onalar tomonidan beriladi.

II. 2-gurux nomoyondalari esa intellektni irodasining tezligi va tashqi qo'zgatuvchilariga nisbatan munosabati bilan bog'lab tushuntiradilar.

Jaxon fanlari sistemasida intellektni urganish utgan asrning oxirlardan e'tiboran jiddiy ravishda e'tibor bera boshlangan. Mazkur muammoni tadqiq etishda fransuz psixologi A. Bine intellektni jaxon maydoniga olib chikdi va u uz g'oyasini amaliyotda sinash uchun shogirdi T. Simon bilan yoshlar intellektining rivojlanish darajasini o'lchash uchun psixologik testlarni ishlab chikdilar. Ulardan keyin bir qator shakl va kurinishga ega bulgan testlar vujudga keldi. Turli shakl va ko'rinishdagi testlar tizimining paydo bulishi yangidan-yangi tadqiqot ishlari amalga oshirila boshlandi. SHu sababdan 20- yillarda test tadqiqotlari butun dunyoga keng tarqala bordi, oqibatda standartlashtirilgan testlar o'quvchilarni qobiliyatiga ko'ra, muayyan guruxlarda saralashda katta yordam ko'rsata boshladi.

Ma'naviy intellekt muammosi sobiq sovet psixologiyasi fanida umumiy konuniyatlar bilan ta'lim jarayonida, muamola kezida turli yeshdagi insonlar, jinslar o'rtasidagi tafovutlar nuqtai nazaridan urganilgan uzuluksiz ravishda o'tkazilgan izlanishlar natijasida bir kator pedagogik va psixologik konsepsiyalar vujudga keldikim, ular xar qaysida aql-zakovat tushunchasi uziga xos tarzda

tushuntirildi va talqin etildi :

Muammolarni yechish uslubi va strategiyasi.

Aqliy operatsiyalar tizimi (sistemi, tuzilmasi).

Vaziyatlarga aloxida yondashishning samaradorligi yoki maxsuldorligi (ma'naviy, miqdoriy va mantiqiy tomonlari ko'zda tutilmoqda).

Aloxida, yakkaxol yondashish, bilish jarayoni shaxsdan faollikni taqozo qilish xususiyati.

Kognitiv uslub va boshqalar.

20–30 yillarda intellekt bilan eng samarali shug'ullangan tadqiqotchilar to'g'risida muloxaza yuritilganda, dastavval mashhur psixolog S.L.Rubinshteynning va L.S.Vygotskiy nomi aloxida xurmat bilan tilga olinadi.

Ular ta'lim va taraqqiyot o'rtasidagi uzaro munosabat masalasiga to'xtalib, ta'lim xamma vakt taraqqiyotdan oldinda borishi to'g'risidagi xulosani ilgari surdi, shu bilan u Saxarov V. R. bilan birga o'quvchilar aqliy taraqqiyoti darajasini aniqlashning muxim metodikasini ishlab chiqdilar. Ular bu metodikani «Sun'iy tushunchalar» ni shakllantirish metodi deb atadilar.

Yirik psixologlardan biri sanalgan ye. N. Kabanova – Mellerning bu soxadagi izlanishlari uziga xosligi bilan boshqa tadqiqotchilardan keskin ajralib turadi. U taqqoslash, mavxumlashtirish va umumlashtirish kabi fikr yuritish usullarini o'quvchilarda tarkib toptirish xamda ularni faoliyat sub'ektlari tomonidan yangi vaziyatga, yangi sharoitga ko'chirish natijasida saboq oluvchilar aqliy taraqqiyotida siljish vujudga keladi, degan g'oyani ilgari surdi. Meller metodi bo'yicha o'quvchilarning ma'naviy intellekti 3 ta ulchov mezonlari bilan aniqlanadi:

Ta'lim jarayonida shakllantirilgan ko'nikma, malaka, aqliy faoliyatning usullarni yangi sharoitga ko'chish muammosining mavjudligi xar xil yo'llari, ko'rinishlari, turlari va xokazolar.

O'quvchilarda tarkib topgan ko'nikma, malaka va aqliy faoliyat usullaridan shaxslarning uz aqliy aqliy faoliyatini o'zi bevosita idora qilishga o'tishi.

Tashki ta'sir natijasida o'quvchilarning bilimga qiziqishi qay darajada ekanligini aniqlash va boshqalar.

Shunday kilib, aqliy taraqqiyot muammosi yuzasidan xilma-xil konsepsiyalar, nazariyalar, yunalishlar, karashlar, yondashishlar, turli jabxalar va jixatlar, laxzalar mavjud bulishiga qaramasdan, psixolog olimlar barcha yoshdagi o'quvchilarning aqliy taraqqiyot darajalarini aniqlash bo'yicha oqil yul-yo'riqlar va usullarni ishlab chiqish imkoniyatiga ega bo'ladilar.

F.YA.Baykov va A.L.Vengerlarning tadqiqotlarida ham yoshlar ijodkorligi, intuitsiya, diskursiv fikrlash “harakat va tafakkur” tizimida tahlil qilingan. YA.A.Ponomarev izlanishlarida ta'lim sharoitida yoshlar ijodkorligi kompleks psixologik hodisa sifatida ajratilgan. YA.A.Ponomarevning fikricha, ichki intilish, his-tuyg'u, emotsiyalarga boy kishigina ijod qila oladi. Fikrlash topshiriqli holatda paydo bo'ladi.

Psixologik tadqiqotlarda yoshning ma'naviy intellektual intellektini

shakllantirish muammosi ancha keng o'rganilgan. Bu izlanishlarning aksariyatida yoshlarning ma'naviy intellektini shakllantirish masalalari ta'limda o'quvchilarning faolligi va mustaqilligini tarbiyalash muammosi bilan aloqadorlikda o'rganilgan. Bunday tadqiqotlar sirasiga I.A.Allayorov, A.Q.G'ulomov, T.S.Krasota, N.A.Lashkarova, O.R.Roziqov, T.I.Shamova, I.P.Volko, I.V.Dorno R.I.Ibragimov, V.V.Matkin, M.I.Maxmutov va boshqa bir qator tadqiqotchilarning ishlari kiradi.

Intellekt muammosini tadqiqot qilishda amerikalik psixologlar boshqa psixik maktablardan farqli ularoq asosiy diqqat e'tiborini quyidagi masalalarga qaratadilar:

Intellektning yosh davriga bog'liqligi.

Jinsga va dunyoga kelish tartibga aloqadorligi.

Etnos, elat millatga taaluqligi.

Oilaning ijtimoiy- iqtisodiy statusiga bog'liqligi.

Ota-onalarning ma'lumotligi va boshqalar.

Shunday qilib intellekt va ma'naviy intellekt muammosi chet el va sobik sovet hamda O'zbekistonda juda keng o'rganilgan bo'lib, ular turlicha nazariyalar, konsepsiyalar, yunalishlarga asoslangan holda tadqiq kilingan.

БЎЛАЖАК ПЕДАГОГЛАРДА ИНГЛИЗ ТИЛИНИ ОСОН ЎЗЛАШТИРИШДА ХОТИРА ПСИХОЛОГИЯСИНИНГ АҲАМИЯТИ

*Султонова Ф.А.,
НавДПИ магистранти*

Бугунги кунда бутун ер юзида жадал кечаётган глобаллашув жараёни ва унинг оқибатида содир бўлаётган ўзгаришлар, шу жумладан, масофавий ҳамда халқаро алоқалар ва ҳамкорликларнинг, шу билан бирга улар орқали ўзаро янгидан-янги амалиётларни алмашилиш ҳолатларининг деярли барча соҳада илғор ўринга чиқишикузатилмоқда. Ушбу замонавий тенденциялар, албатта, бизнинг жамиятимизни ҳам четлаб ўтаётгани йўқ ва ўз навбатида жамият аъзолари олдида ўзлари учун манфаатли бўлган алоқаларни ўрната олишлари учун, энг аввало, чет тилларини билиш, ахборот технологияларидан фойдалана олиш, шунингдек, танқидий фикрлаш, жамоавий иш олиб бориш, маданиятлараро муносабатларда мослашувчанлик каби “юмшоқ кўникмалар”га (ингл. “**soft skills**”)эга бўлишдекбир қатор талабларни қўймоқда.

Албатта, ушбу жараёнда ҳукуматимиз ҳам фаол иштирок этиб, ёшларни замонавий дунёга мос етук шахс сифатида тайёрлаш учун бир қанча чора-тадбирларни олиб бормоқда. Хусусан, Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 11.08.2017-йилдаги 610-сонли “Таълим муассасаларида чет тилларини ўқитишнинг сифатини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги Қарорига биноан, тил ўрганишни хоҳловчи талабалар учун олий таълим муассасаларида мулоқот даражасида тил ўргатиш бўйича интенсив курслар фаолиятини йўлга қўйиш, мутахассисликлар бўйича атамалар луғатларини яратиш, чет тилларда турли кўрик-танловлар ўтказиш, чет эллик

етакчи мутахассисларни ўқув жараёнига жалб этиш, мутахассислик фанлари бўйича чет тилларида маърузалар ташкил этиш, Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлиги томонидан Олий ва ўрта махсус таълим вазирлиги, Халқ таълими вазирлиги билан биргаликда мутахассислик фанларидан чет тилида дарс берадиган, В2 ва ундан юқори даражадаги малака сертификатга эга бўлган таълим муассасалари педагогларининг иш ҳақларига 100 фоизгача устамалар белгилаш тартиби ишлаб чиқиши кабиларнинг амалиётга тадбиқ этилиши шулар жумласидандир[1].

Шу ўринда айтиш жоизки, чет тилларини осон ўзлаштиришда ҳамда самарали ўқитишда психология, айниқса, хотира психологияси ўзига хос аҳамиятга эга ҳисобланади. Зеро, тил ўрганувчининг руҳияти, қизиқишлари, эҳтиёж ва камчиликлари, ақлий ҳамда жисмоний имкониятларини психологик жиҳатдан тўғри таҳлил қилиш ва шунга мувофиқ равишда ўқитишга ёндашиш, турли методлардан фойдаланиш таълим жараёнига анча енгиллик беради ва уни бойитади.

Хотира психологиясининг хорижий тилни ўзлаштиришдаги ўрни хусусида сўз юритадиган бўлсак, ғарблик когнитив психологлар Баддалей, Дейнман, Мерикл ва бошқаларнинг тадқиқотларига суянган ҳолда тил ўрганиш жараёнидаги энг марказий тузилма айнан оператив хотира эканлигини айтиш мумкин[2]. Хўш хотиранинг ўзи аслида нима?

Хотира – бу инсон томонидан ўтмиш тажрибасини эсда олиб қолиш, сақлаш ва кейинчалик эслашнинг психик жараёни. Аммо унинг аҳамияти ўтмиш воқеаларини қайд этиш билангина чекланмайди. Ахир ҳозирги вақтда ҳеч бир ҳаракатни жараёнлардан ташқарида тасаввур қилиб бўлмайди; энг оддий психик актнингсодир бўлишида ҳар бир элементни кейингисига боғлаш учун эсда сақлаб қолиш катта аҳамиятга эга ҳисобланади. Бундай боғланишга лаёқатсиз бўлган инсоннинг ривожланиши мумкинэмас. Сабаби, И.М.Сеченов таъкидлаганидек, хотирасиз инсон “абдий гўдаклик ҳолатида” қолади. С.Л.Рубинштейн эса хотира ҳақида сўз юритаркан, шундай дейди: “Хотирасиз дақиқа мавжудотлари бўларэдик. Ўтмишимиз келажак учун ўлик бўларди. Ҳозирги замон кечмиши ўтмишда бадар йўқоларди”[3].

Хотиранинг турларига тўхталадиган бўлсак, улар қуйидагича таснифланади:

- фаолиятда устунлик қилувчи психик фаолиятнинг хусусиятига кўра, ҳаракат, эмоционал, образли ва сўз-мантикий хотираларга бўлинади;
- фаолият мақсадига кўра – ихтиёрсиз ва ихтиёрий хотирага бўлинади;
- материалнинг мустаҳкамланиши ва сақланиб қолиши давомийлигига кўра – қисқа муддатли, оператив ва узоқ муддатли хотирага бўлинади.

Биз буларданпсихоллингвистлар томонидан тилга оид билимларни самарали ўзлаштиришда муҳимдеб ҳисобладиган сўз-мантикий (семантик) ва оператив хотира турларини қуйида алоҳида кўриб чиқамиз.

Сўз-мантикий хотира фикрлар, тушунчаларни эсда олиб қолиш, сақлаш ва эслашда ифодаланади. Сўз-мантикий хотира ёрдамида инсон ақлий қобилиятиахборот базаси ҳосил бўлади, кўпчилик фикрлаш операциялари (ўқиш, ҳисоб ва ҳ.к.) амалга оширилади. Сўз-мантикий хотирада муҳим ўринни иккинчи хабар тизими эгаллайди. Сўз-мантикий хотира ўзининг содда шаклларида ҳайвонларга ҳам хос бўлганмоторли, эмоционал ва образли хотиралардан фарқли

равишда фақат инсонга хос бўлганмахсус хотира ҳисобланади. Хотиранинг бу тури мактаб ва олий ўқув юртларидаги ўқув жараёнидабилимларни ўзлаштиришда этакчи ўринни эгаллайди.

Мак Намаранинг фикрига кўра эса, сўз-мантикий хотира узоқ муддатли хотиранинг бир қисми бўлиб, сўзларни, белгиларни сақлаш ва уларнинг тегишли маъноларини изоҳлашдафаол иштирок этади ва бу ўз навбатида унинг тилни ўзлаштириш жараёнидаги аҳамиятини янада оширади[3].

Оператив хотирага келадиган бўлсак, унга психологияда шундай таъриф берилади:

Оператив хотира – маълум фаолиятни бажаришда намоён бўладиган, шу фаолиятга қисқа муддатли ва узоқ муддатли хотирадан келаётган ахборотни сақлашга биноан хизматкўрсатувчи жорий фаолиятни бажариш учун зарур бўлган хотира тури. Бу хотира туриахборотни сақлаш давомийлиги ҳамда ўз хоссаларига кўра қисқа ва узоқ муддатли хотираларўртасидаги оралиқ ҳолатни эгаллайди. Оператив хотирада материалнинг сақланиш вақтиоперациянинг бажарилиш давомийлиги билан аниқланади.

Тилни ўзлаштириш нуктаи назаридан, оператив хотира янги луғатни ўзлаштиришда ва ўзлаштиришнинг глобал кўрсаткичларида муҳим рол ўйнаши аниқланган. Дейнман ва Грин хотиранинг ушбу тури тил ўрганувчиларининг контекстдан сўз маъноларини осон ажратиб олишларида муҳим рол ўйнашини 1986-йилда ўтказган тадқиқотлари орқали кўрсатиб берганлар. Улар ўрганувчилар қисман таниш бўлган сўзларни тўлиқ тушуниб етишлари учун контекстдан унумли фойдаланишларикераклигини таъкидларкан, оператив хотиранинг тил ўрганувчи сўз бойлигиниўстиришда бекиёс аҳамиятга эга эканлигини ҳам айтиб ўтадилар[2].

Хулоса қилиб айтганда, ёшларга, айниқса, талаба ёшларга чет тилларни ўқитишда хотира психологиясига мурожаат қилиш ушбу таълим жараёни учун янги эшикларни очишга ва уни муваффақиятли олиб боришга имкон беради десак, муболаға бўлмайди.

Фойдаланилган манбалар

1. <https://lex.uz>
2. <https://www.tuj.ac.jp/grad-ed/publications/working-papers/vol-14/churchill>
3. <https://www.researchgate.net>

YOSHLARDA BADIY – ESTETIK DIDNI SHAKLLANTIRISHNING IJTIMOIY PSIXOLOGIK VOSITA VA SHAKLLARI

*Yesenova N.,
NavDPI magistranti*

Annotatsiya. Ushbu maqolada yoshlarning estetik madaniyatini rivojlantirishning samarali shakl, metod va vositalari haqida soʻz yuritilgan. Shuningdek, yoshlarning estetik madaniyatini rivojlantirishga doir taklif va tavsiyalar berilgan.

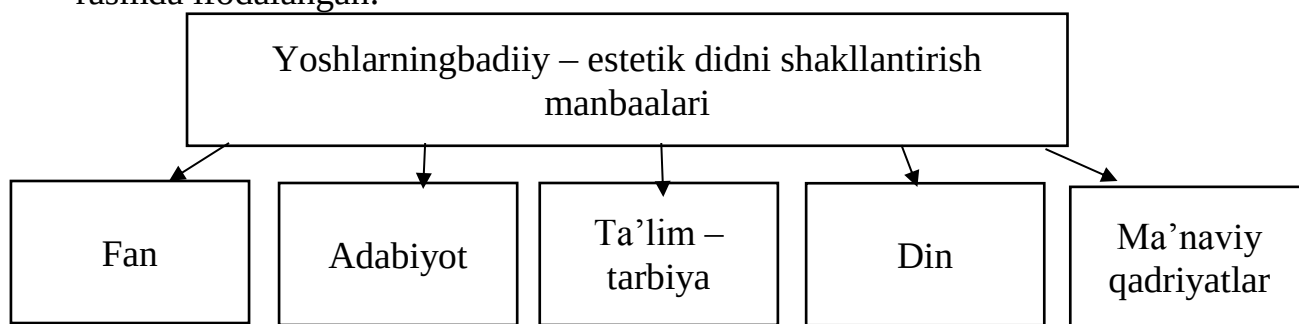
Kalit soʻzlar: estetika, estetik tarbiya, estetik madaniyat

Yoshlarningestetik madaniyatini rivojlantirishda tarbiyaning ahamiyati muhim rol oʻynaydi. Estetik madaniyatni oshirish uchun tarbiya jarayonining

mohiyati shu jarayon uchun xarakterli bo'lgan va muayyan qonuniyatlarda namoyon bo'ladigan ichki aloqa va munosabatlarni aks ettiradi. Yoshlarning estetik madaniyatini rivojlantirish jarayonida talabalarda jamiyatga naf keltiradigan, shaxsga qo'yiladigan axloqiy talablariga muvofiq keladigan hulqiy malaka va ko'nikma hosil qilinadi. Bunga erishish uchun o'quvchining ongiga, dunyoqarashi va irodasiga tizimli, muntazam ta'sir etib boriladi.

Yoshlarning estetik madaniyatini rivojlantirish jarayonida yoshlarda jamiyatga naf keltiradigan, shaxsga qo'yiladigan axloqiy talablariga muvofiq keladigan xulqiy malaka va ko'nikma hosil qilinadi. Bunga erishish uchun o'quvchining ongiga, dunyoqarashi va irodasiga tizimli, muntazam ta'sir etib boriladi. Estetik madaniyatni rivojlantirish jarayonida bulardan birortasi e'tibordan chetda qolsa, ko'zlangan maqsadga erishish qiyinlashadi. Mana shu psixologik jihatlarni e'tiborga olingandagina talabalarning estetik madaniyatini shakllantirib uni rivojlantirishga imkon yaratiladi.

Yoshlarning estetik madaniyatini rivojlantirish manbalarini quyidagi 1.1-rasmda ifodalangan:

Ma'lumki, oila nafaqat tarbiyaning dastlabki o'chog'i, balki go'zallikning dastlabki maktabi hamdir. Bunda oila a'zolarining o'zaro munosabatlaridagi go'zal va mazmunli muloqot, uy jihozlarining tartibli, mazmuni chiroyli qilib joylashtirilishi, oiladagi saranjom-sarishtalik va uyning barcha narsalarining estetik did bilan joylashtirilishi estetik tarbiyalashga asosiy vositalari hamdir. Bunday vositalar o'quvchining maktabdagi va keyingi boshqa o'quv muassasalaridagi estetik tarbiyalanishida asosiy poydevordir. Bu jarayon ta'lim muassasalarida sinf xonalari, dahlizlar, fan kabinetlari, to'garak xonalarini jihozlashda yana davom ettirilib, ular asosida yodgorlik va a'lochilar burchaklarini tashkil etish davomida yanada rivojlantiriladi. Bularning barchasi talaba-yoshlarning estetik didini yuksaltirishga ijobiy ta'sir etadi. Bular yana oliy o'quv yurtlarida davom ettiriladi. Bu borada turmush tarzimizdagi estetika ham muhimdir.

Quyida talabalarning estetik madaniyatini rivojlantirish usullaridan foydalanish haqida namunalar keltiramiz:

1. Quvnoqlar va zukkolar tanlovlarini o'tkazish: bu tanlov orqali talabalarning san'at, teatr va rassomchilikka bo'lgan qiziqishi orttiriladi va zukkolik mahorati baholanadi.

2. Ustoz-shogird ishlarini takomillashtirish: bu usulni amalga oshirish uchun eng yaxshi ish olib borayotgan shogirdlari undan juda mamnun va minnatdor bo'lgan pedagog-ustozning ishlarini ommalashtiriladi.

Yoshlarning estetik madaniyatini rivojlantirishning samarali shakllaridanyana biri – oliy ta'lim muassasalarida badiiy to'garaklar faoliyatini izchil tashkil etishdan iborat. To'garakning maqsadi: — Yosh ijodkorlar badiiy to'garagi talabalarda estetik madaniyatni rivojlantirishga, shuningdek

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti tomonidan ilgari surilgan 5 ta muhim tashabbusning ijrosini ta'minlash bilan uyg'unlashgan. Badiiy to'garak talabalarda estetik madaniyatni rivojlantirish asosida ularni g'oyaviy, estetik faoliyatni yo'lga qo'yishga xizmat qiladi. To'garakning vazifalari:

- talabalarining amaliy sa'natning turlari bilan yaqindan tanishtirish;
- talabalarda estetik faoliyatga nisbatan faol moyillikni qaror toptirish;
- talabalarda ommaviy madaniyatga qarshi kurashuvchanlik ko'nikmasini shakllantirish;
- talabalarda tabiatni har tomonlama asrash tuyg'ularini shakllantirish;
- talabalarni sharq san'ati asarlariga bo'lgan qiziqishini orttirish va badiiy asarlarni estetik jihatdan tahlil qilishga o'rgatish.

Ta'lim-tarbiya berish jarayonida ta'limning ma'lum bir maqsadga qaratilishi muhim ahamiyatga ega. Ta'lim jarayoni talabalarning estetik madaniyatini shakllantirmasdan turib ularni estetik rivojlantirib bo'lmaydi. Talabalarning estetik madaniyatini rivojlantiruvchi har qanday maqsadga qaratilgan tarbiya jarayonining mohiyati va vazifalari tarbiyachi tomonidan rejalashtiriladi va ketma-ket bajariladigan usullar belgilab olinadi:

1. Yoshlarning estetik madaniyatini shakllantiruvchi hislatlarini uyg'otish va rivojlantirish rejalashtiriladi;

2. Mana shu hislatlarni rivojlantirishni amalga oshiruvchi usullarni yaratishyoki estetik madaniyatni oshirib borishga xizmat qiluvchi manbalar izlab topiladi.

3. Belgilangan maqsad uchun xizmat qiladigan nazariy va amaliy manbalarniqaysisini va qaerda ishlatish rejalashtiriladi.

Mana shunday rejaga solinib olib boriladigan ishlarni amalga oshirish ta'lim-tarbiya tizimi jarayonida ham talabalarning estetik madaniyatini rivojlantirib boradi, jamiyat va insonlarning estetik va jismoniy faoliyatini oshirib boradi.

Yoshlarning estetik madaniyatini rivojlantirishda quyidagilar asosiy vositalar hisoblanadi: muzeylar, teatrlar, kutubxonalar, klublar, kinoteatrlar, galereyalar, tarixiy me'morchilik yodgorliklari, san'at asarlari va tarixiy madaniy joylar va hayot tarzimidagi borlig'imiz hamda ulardagi go'zalliklar talabayoshlarimizni estetik ruhda tarbiyalashga asos bo'ladi.

Estetik madaniyatni rivojlantirish vositalari - yoshlarni estetik tarbiyalash maqsadida tevarak-atrofdagi tanlab olingan turmush, tabiat, san'at estetikasi va yoshlarning badiiy ijodi namunalari hamda yuqorida qayd etilgan vositalar majmuasidan iboratdir. Bunda san'at asarlari va turlari, xususan, musiqa

faoliyatiga doir ijrochilik, qo'shiq, boshqa musiqaviy harakatlar, tasviriy san'at asarlari, musiqa va rasm darslarida pedagogika o'qituvchilarda mustaqil izlanish, ijod qilishga doir ko'nikmalari muhim ahamiyat kasb etadi.

Xulosa o'rniida aytadigan bo'lsam, yuqorida ta'kidlaganimdek, estetik tarbiya ham oiladan boshlangani ma'qul bo'ladi. Bunda oiladagi tartiblilik, intizomlilik, tozalik, ozodalik, narsalarni joy-joyiga qo'ya bilishlik, bezash ishlarini olib borishda estetik didni ishga solish kabi estetik tarbiya kategoriyalari muhim ahamiyat kasb etadi. Pirovard natijada talaba-yoshlar o'z o'quv xonalaridagi tozalikni saqlanishi, jonli burchaklarning tashkil etilishi, talaba-yoshlarning ijodiy ishlari ko'rgazmasining tashkil qilinishi, a'lochilar doskasini tayyorlash va shu kabi badiiy-estetik sa'y-harakatlarni muvaffaqiyatli bajaradilar.

Bulardan tashqari san'at va san'at asarlari ham asosiy estetik tarbiya vositalaridan hisoblanadi. Bunda san'atning turli yo'nalishlari va janrlari yordamida talaba-yoshlarning badiiy-ijodiy qobiliyatlari rivojlantirilib borilishiga erishiladi. Auditoriyadagi ta'lim-tarbiya jarayonida turli fanlarni o'rganishda va auditoriyadan tashqari mashg'ulotlarda (kechalar, suhbatlar, ko'rgazmalar, muzey va teatrlarga ommaviy ravishda borish, rasmlar galereyasiga borish, san'at yodgorliklari, rassom va me'morlar hamda haykaltaroshlar ustaxonalariga sayohat uyushtirish, amaliy san'at to'garaklariga qatnashish, tanlovlar o'tkazishni tashkil etish va shu kabilar talaba-yoshlarning estetik tarbiyasida asosiy vositalar bo'lishi bilan birga muhim yo'nalishlar hamdir. Shuning bilan birga yoshlarga estetik tarbiya berishda ashula, musiqa, badiiy chiqishlar, ommaviy-tarbiyaviy tadbirlar uyushtirish ham ijobiy-pedagogik samaralarni beradi va ularning estetik didi va madaniyatini o'stiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Karimova, M., & Tuychieva, R. (2019). THE PEDAGOGICAL BASICS OF TRAINING STUDENTS FOR PROFESSIONAL, MORAL AND EDUCATIONAL FUNCTION. Scientific Bulletin of Namangan State University, 1(10), 311-317.
2. Maksudov, U. K. (2020). ISSUES OF NATIONAL VALUES AND SOCIAL ACTIVITY OF STUDENTS IN THE DEVELOPMENT OF POSITIVE PSYCHOLOGY. In Психологическое здоровье населения как важный фактор обеспечения процветания общества (pp. 394-396).
3. Urinova, N. M., & Abdullaeva, N. (2021). Opportunities to use project-based teaching technology in the development of students' research competence. ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal, 11(3), 2344-2348.
4. Ахмедов, Б. А. (2020). Сиддиков Бахтиёр Саидкулович, Джалалов Бахромжон Бегмурзаевич МОДЕРНИЗАЦИЯ ОБРАЗОВАНИЯ ОСНОВНОЙ ФАКТОР В ФОРМИРОВАНИИ ИННОВАЦИОННОЙ КОМПЕТЕНЦИИ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ. Academy, 9, 60

O'Z-O'ZINI ANGLASH VA UNING SHAXS KAMOLOTIDAGI O'RNI

*Xamidova S.N.,
CHDPU magistranti*

Annotasiya: Maqolada kichik maktab yoshidagi bolalarda o'z-o'zini anglash tushunchasini ilmiy nazariy o'rganishni ayrim masalalari yoritilgan, bu pedagogik yondashuvga oid muhim uslubiy tavsiyalar berilgan.

Kalit so'zlari: o'z-o'zini anglash, ta'lim, o'zini o'zi boshqarish, o'z-o'zini takomillashtirish, o'z-o'zini bilish, o'z-o'zini kuzatish, «Men» obrazi.

O'z-o'zini anglashni inson psixikasining eng yuqori cho'qqisi deb hisoblash an'anaviy bo'lib, u bir-biri bilan chambarchas bog'liq bo'lgan uchta komponentdan iborat:

- ❖ o'z-o'zini bilish,
- ❖ o'zini o'zi boshqarish (yoki o'zini o'zi boshqarish),
- ❖ o'z-o'zini takomillashtirish.

O'z-o'zini bilish, o'z navbatida, o'z-o'zini kuzatish va o'z-o'zini baholash orqali shakllanadi. Bundan tashqari, eng muhim shaxsiy shakllanishlardan biri sifatida o'z-o'zini hurmat qilishda o'z-o'zini anglash rivojlanishining vaqtinchalik dinamikasi eng yaxshi tarzda kuzatiladi. Buning sababi shundaki, o'z-o'zini anglashni shakllantirish jarayonida insonning o'ziga nisbatan hissiy va qadriyatli munosabati maksimal intensivlik va chuqurlikka etadi. Turli xil hayotiy vaziyatlarda inson tomonidan turli vaqtlarda boshdan kechirilgan his-tuyg'ular va hissiy holatlarning xilma-xilligi nafaqat o'z-o'zini anglashning maxsus hissiy "fondini" tashkil qiladi, balki o'z-o'zini hurmat qilish uchun asos yaratadi, uni o'zgartiradi. Shu bilan birga, o'z-o'zini hurmat qilish o'zini o'zi boshqarishning butun jarayonini boshqaradi va oldindan belgilaydi, uning natijasi o'z-o'zini hurmat qilishning barqarorligi va dinamikasi bilan bog'liqdir. O'z-o'zini anglashning muhim tarkibiy qismi - bu erkak yoki ayol jinsiga mansubligini, ya'ni jinsi o'ziga xosligini anglash. Bu haqdagi birlamchi bilimlar odatda bir yarim yilda vomida rivojlanadi. Ikki yoshida, chaqaloq o'z jinsini bilsa ham, unga tegishli ekanligini oqalay olmaydi. Uch yoki to'rt yoshga kelib, bolalar atrofdagilarning jinsini aniq ajratib turadilar va ularning jinsini bilishadi, lekin ko'pincha uni nafaqat ma'lum somatik va xulq-atvor xususiyatlari bilan, balki tasodifiy narsalar bilan ham bog'lashadi. Tashqi belgilar, masalan, soch turmagi, kiyim-kechak va jinsni o'zgartirish imkoniyatini beradi. Butunmaktabyoshdajinsiysotsializatsiyavajinsiyfarqlashjarayonlariqizg'inkechadi.

Ular o'z jinsiqadriyatlarigayo'nalishlarniassimilyatsiyaqilish, ijtimoiyintilishlar, munosabatlardavaxatti-harakatlarningstereotiplarinio'zlashtirishdaniborat.

O'z-o'zini anglash bizda o'zimizning o'ziga xosligimiz, o'ziga xosligimiz va o'ziga xosligimiz tuyg'usini yaratadi. Bu tuyg'uni o'tmishimiz xotirasi, bugun kechinmalarimiz, kelajakka umidlarimiz doimo qo'llab-quvvatlaydi.

Shaxsning o'z-o'zini anglashi yosh va jinsiy o'ziga xoslikka ega. Masalan, o'ziga nisbatan o'ta qiziquvchanlik, kim ekanligini bilish va anglashga intilish ayniqsa, o'smirlik davrida rivojlanadi. Bu davrda paydo bo'ladigan «kattalik» hissiyqizlarda ham, o'smir yigitlarda ham nafaqat o'ziga munosabatni, balki o'zgalar bilan bo'ladigan munosabatlarini ham belgilaydi. Qizlardagi «Men» obrazining yaxshi va ijobiy bo'lishi ko'proq bu obrazning ayollik sifatlarini o'zida mujassam eta olishi, ayollik xislatlarining o'zida ayni paytda mavjud ekanligiga bog'liq bo'lsa, yigitlardagi obraz ko'proq

jismonan barkamollik mezonlari bilan nechog'li uyg'un ekanligiga bog'liq bo'ladi. Shuning uchun ham o'smirlikda o'g'il bolalardagi bo'yning pastligi, muskullarning zaifligi va shu asosda qurilgan «Men» obrazi qator salbiy taassurotlarni keltirib chiqaradi. Qizlarda esa tashqi tarafdin go'zallikka, kelishganlik, odob va ayollarga xos qator boshqa sifatlarining bor-yo'qligiga bog'liq holda «Men» obrazi mazmunan idrok qilinadi. Qizlarda ham ortiqcha vazn yoki terisida paydo bo'lgan ayrim toshmalar yoki shunga o'xshash fiziologik nuqsonlar kuchli salbi yemotsiyalarga sabab bo'lsada, baribir chiroyli kiyimlar, taqinchoqlar yoki sochlarning o'ziga xos turmagi bu nuqsonlarni bosib ketadigan omillar sifatida qaraladi. Lekin shuni alohida aytish joizki, «Men» obrazining ijobiy yoki salbiyligida yana o'sha shaxsni o'rabturgan tashqi muhit, o'zgalar va ularning munosabati katta rol o'ynaydi. Odam o'zgalarga qarab, go'yoki oynada o'zini ko'rganday tasavvur qiladi. Bu jarayon psixologiyada refleksiya deb ataladi. Uning mohiyati - aynan o'ziga o'xshash odamlar obrazi orqali o'zi to'g'risidagi obrazni shakllantirishdir. Refleksiya «Men» obrazi egasining ongiga taalluqli jarayondir. «Men» obraziga doir bir qancha nuqtayi azarlar mavjud bo'lib, bularda nengko'fptarqalgani quyidagiuch komponent bo'lib, bular:

1. Bilishkomponenti (o'zinibilish).
2. Emotsionalkomponent (o'z-o'zinibaholash).
3. Axloqiykomponent (o'zigamunosabat).

Insonning o'z-o'zini anglashi borasida ko'pgina olimlar ilmiy psixologik tadqiqot olib borganlar. Masalan, D. Mill «Men» konsepsiyasini xotira bilan bog'lagan bo'lsa, V. Vundt «Men» ni insonnisha xsiyhissiyotlaribilanbogclagan. I.S.Kono'zining «Men»ningyaratilishi» nomli asarida bu fikrlarni tahlil qilib, «inson avvalo kishining diqqat-e'tiborini o'ziga qaratadigan sifatlarini anglaydi» deydi. D. Midning fikricha, o'z-o'zini anglash bu — birgalikdagi faoliyati tufayli birlashgan odamlarning ko'zi bilan o'ziga boqishdir. A.N.Leontev o'z-o'zini anglashda ijtimoiy faoliyatning roli haqida fikrlab, shunday deydi: «Individual «Men» o'zining tarkibiga ko'ra, ijtimoiy malakalar natijasida yuzaga keladigan ijtimoiy tarkibdir». Insonning o'z-o'zini anglash iborasida yana bir qator mulohazalar bo'lib, uni o'rganishda asosiy fakt shundaki, u oddiy tavsiflar kabi yuzaga kelmaydi, lekin u shaxs tarbiyasining va tarbiyalanganligining muhim omillaridan hisoblanadi. Shu nuqtayi nazardan olib qaraganda, tarbiya shaxsning o'zi va o'z sifatleri to'g'risidagi tasawurlarning shakllanishi jarayonidir, deb ta'rif berish mumkin. Demak, har bir inson o'zini, o'zligini qanchalik aniq bilsa, tasavvur qila olsa, uning jamiyat me'yorlariga qarshi harakat qilish ehtimoli ham shunchalik kamayadi, shunda u tarbiyalangan bo'lib hisoblanadi.

TA'LIM JARAYONIDA INNOVATSION TEXNOLOGIYALAR

Ochilova M.,

Andijon Davlat Pedagogika Instituti talabasi

Pedagogik innovatsiya – pedagogik faoliyatdagi yangilik, o'qitish va tarbiya mazmuni va texnologiyasini o'zgartirish, ularning samaradorligini oshirishdir. Shunday qilib, innovatsion jarayon yangining mazmuni va tashkil etilishini shakllantirish va rivojlantirishdan iborat. Umuman olganda, innovatsion jarayon deganda innovatsiyalarni yaratish (tug'ilishi, rivojlanishi), ishlab chiqish, foy- dalanish va tarqatish bo'yicha kompleks faoliyat tushuniladi. Innovatsiyalar qaysi mezon bo'yicha bo'linishiga qarab

turli xil turlari mavjud. Ta'lim tizimini ri-vojlantirishda innovatsion jarayonlar quyidagi yo'nalishlarda amalga oshiriladi: yangi ta'lim mazmunini shakllantirish, yangi pedagogik texnologiyalarni ishlab chiqish va joriy etish, yangi turdagi ta'lim muassasalarini yaratish. Bundan tashqari, bir qator ta'lim muassasalarining professor-o'qituvchilari pedagogik fikr tarixiga aylangan yangiliklarni amaliyotga joriy etish bilan shug'ullanmoqda. Masalan, XX asr boshidagi muqobil ta'lim tizimlari M. Montessori, R. Shtayner va boshqalar.

Hozirgi vaqtda maktab ta'limida turli xil pedagogik innovatsiyalardan foydalanilmoqda. Bu, birinchi navbatda, muassasaning an'analari va maqomiga bog'liq. Shunga qaramay, eng xarakterli innovatsion texnologiyalar quyidagilardir. Fanlarni o'qitishda axborot-kommunikatsiya texnologiyalari. O'quv jarayoni mazmuniga AKTni joriy etish turli fan yo'nalishlarini informatika bilan integratsiyalashni nazarda tutadi, bu esa o'quvchilar ongini axborotlashtirishga va ularning zamonaviy jamiyatdagi axborotlashtirish jarayonlarini (uning kasbiy jihatdan) tushunishiga olib keladi.

Maktabni axborotlashtirish jarayonida paydo bo'layotgan tendentsiyadan xabardor bo'lish juda muhim: maktab o'quvchilari tomonidan informatika bo'yicha asosiy ma'lumotlarni ishlab chiqishdan tortib, umumta'lim fanlarini o'rganishda kompyuter dasturlarini qo'llashgacha, so'ngra tuzilmani to'ldirish va to'ldirishgacha. Texnologiyalarning mazmuni. Natijada maktab metodik tizimida yangi axborot texnologiyalari paydo bo'lib, maktab bitiruvchilari kelgusidagi mehnat faoliyatida yangi axborot texnologiyalarini o'zlashtirishga tayyorlanmoqda. Bu yo'nalish o'quv rejasiga informatika va AKTni o'rganishga qaratilgan yangi fanlarni kiritish orqali amalga oshiriladi. Maktablarda AKTdan foydalanish tajribasi shuni ko'rsatdiki:

1) ochiq maktabning axborot muhiti, shu jumladan masofaviy ta'limning turli shakllari, o'quvchilarning fanlarini o'rganishga, ayniqsa loyiha usulidan foydalanishga bo'lgan qiziqishini sezilarli darajada oshiradi;

2) o'qitishni axborotlashtirish o'quvchi uchun jozibador, chunki maktab muloqotidagi psixologik stress "o'qituvchi-talaba" sub'ektiv munosabatlaridan "talaba-kompyuter-o'qituvchi" eng ob'ektiv munosabatlariga o'tish orqali olib tashlanadi, o'quvchilar mehnatining samaradorligi ortadi, ijodiy mehnat ulushi ortadi, maktab devoridagi fan bo'yicha qo'shimcha ta'lim olish imkoniyati va kelajakda oila o'quv yurti, nufuzli kasbni maqsadli tanlash amalga oshiriladi;

3) o'qitishni axborotlashtirish o'qituvchi uchun uning mehnat unumdorligini oshirish imkonini berishi, o'qituvchining umumiy axborot madaniyatini oshirishi bilan jozibador.

Fanni o'qitishda shaxsga yo'naltirilgan texnologiyalar shaxsga yo'naltirilgan texnologiyalar bolaning shaxsini butun maktab ta'lim tizimi markaziga qo'yadi, uning rivojlanishi uchun qulay, ziddiyatli va xavfsiz sharoitlarni ta'minlaydi, uning tabiiy imkoniyatlarini amalga oshiradi. Ushbu texnologiyada bolaning shaxsiyati nafaqat mavzu, balki ustuvor mavzudir; bu ta'lim tizimining maqsadi bo'lib, har qanday mavhum maqsadga erishish vositasi emas.

Bu o'quvchilarning imkoniyatlari va ehtiyojlariga mos ravishda individual ta'lim dasturlarini ishlab chiqishda namoyon bo'ladi.

Ta'lim jarayonini axborot-tahliliy ta'minlash va maktab o'quvchilari ta'lim sifatini boshqarish. Ta'lim sifatini boshqarishning axborot-tahliliy metodologiyasi sifatida bunday innovatsion texnologiyadan foydalanish har bir bolaning individual, sinf,

parallel, umuman maktabda rivojlanishini ob'ektiv, xolisona kuza- tish imkonini beradi. Ba'zi o'zgartirishlar bilan u sinfni umumlashtiruvchi nazoratni tayyorlashda, o'quv rejasining istalgan fanini o'qitish holatini o'rganishda, individual o'qituvchining ish tizimini o'rganishda ajralmas vositaga aylanishi mumkin.

Intellectual rivojlanish monitoring.

Har bir talabaning ta'lim sifatini tahlil qilish va diagnostika qilish, rivojlanish dinamikasini sinovdan o'tkazish va grafikasini yaratish.

Ta'lim texnologiyalari zamonaviy talabani shakllantirishning yetakchi mexanizmi sifatida. Bu zamonaviy ta'lim muhitining ajralmas omilidir. U o'quvchilarni shaxsni rivojlantirishning qo'shimcha shakllariga jalb qilish shaklida amalga oshiriladi: milliy an'analar, teatr, bolalar ijodiyoti markazlari va boshqalarga muvofiq madaniy tadbirlarda ishtirok etish.

Maktab ta'lim jarayoniga innovatsion texnologiyalarni joriy etishni psixologik-pedagogik ta'minlash. Ayrim innovatsiyalardan foydalanishni ilmiy-pedagogik asoslash nazarda tutilgan. Ularning uslubiy kengashlarda tahlili, seminarlar, sohaning yetakchi mutaxassislari bilan maslahatlashuvlar. Shunday qilib, zamonaviy maktab tajribasi pedagogik innovatsiyalarni o'quv jarayonida qo'llashning eng keng arsenaliga ega. Ularni qo'llash samaradorligi ta'lim muassasasida o'rnatilgan an'analarga, professor-o'qituvchilarning ushbu yangiliklarni idrok eta olishiga, muassasaning moddiy-texnik bazasiga bog'liq. Bugungi kunda ko'plab o'qituvchilar maktabda ta'lim samaradorligiga erishish uchun zamonaviy texnologiyalar va innovatsion o'qitish usullaridan foydalanmoqda. Bu usullar o'qitishda qo'llaniladigan faol va interaktiv shakllarni o'z ichiga oladi. Faol talabaning o'qituvchiga va u bilan birga ta'lim oladiganlarga nisbatan faol pozitsiyasini ta'minlaydi. Dars davomida ular darslik, daftar, kompyuter, ya'ni o'qitish uchun foydalaniladigan individual vositalardan foydalanadilar. Inter faol usullar tufayli boshqa talabalar bilan hamkorlikda bilimlarni samarali o'zlashtirish mavjud. Bu usullar o'qitishning jamoaviy shakllariga tegishli bo'lib, ular davomida o'quvchilar guruhi o'rganilayotgan material ustida ish olib boradi va ularning har biri bajarilgan ish uchun javobgardir.

Interfaol usullar yangi materialni yuqori sifatli o'zlashtirishga yordam beradi. Bularga quyidagilar kiradi:

- ijodiy xarakterdagi mashqlar;
- guruh topshiriqlari;
- tarbiyaviy, rolli, ishbilarmonlik o'yinlari, taqlid qilish;
- darslar, ekskursiyalar;
- ijodkorlar va mutaxassislar bilan dars-uchrashuvlar;
- ijodiy rivojlanishga yo'naltirilgan mashg'ulotlar
- ijro darslari, filmlar suratga olish, gazetalarni nashr etish;
- video materiallardan foydalanish, Internet, ko'rinish;
- "qaror daraxti", "aqliy hujum" usullaridan foydalangan holda murakkab savol va

masalalarni yechish. Shuning uchun maktabda o'qitishning innovatsion usullari bolalarda kognitiv qiziqishni rivojlantirishga yordam beradi, o'rganilayotgan materialni tizimlashtirish va umumlashtirishga, muhokama qilish va bahslashishga o'rgatadi.

O'zlashtirilgan bilimlarni idrok etish va qayta ishlash orqali o'quvchilar ularni amaliyotda qo'llash ko'nikmalariga ega bo'ladilar, muloqot tajribasiga ega bo'ladilar. Shubhasiz, innovatsion o'qitish usullari an'anaviy usullardan afzal-liklarga ega, chunki

ular bolaning rivojlanishiga hissa qo'shadi, uni bilish va qaror qabul qilishda mustaqillikka o'rgatadi.

VOYAGA YETMAGANLAR TOMONIDAN SODIR BO'LAYOTGAN HUQUQBUZARLIKLARNING KELIB CHIQISH SABABLARI VA ULARNI PROFILAKTIKA QILISH MASALALARI

Ibodullayeva D.S.,

Navoiy shahar yuridik texnikumi talabasi

Davlatimiz yoshlar masalasini davlat siyosati darajasiga ko'tarib, bugungi kunda aholining yoshlar qatlamiga oid islohotlarni to'la-to'kis amalga oshirib kelmoqda. Yoshlarni har tomonlama qo'llab-quvvatlash, ularning huquq va erkinliklarini ta'minlash, yoshlarga oid qonun hujjatlarini takomillashtirish kabi vazifalar bilan bir qatorda voyaga yetmaganlar huquqbuzarligining oldini olish masalasi ham dolzarb vazifalar qatoridan joy oldi. Huquqbuzarliklarning oqibati bilan emas, balki uning kelib chiqishi sabablarini aniqlash profilaktika ishlarini olib borishning samaradorligini oshirishga asos bo'ladi.

Ta'lim tizimi huquqbuzarliklar profilaktikasi borasida ishlarni olib borishda voyaga yetmaganlarni kuzatish, xulqiy o'gishlarni payqash, axloqiy o'zgarishlarni nazorat qilishda ustunliklarga ega. Jumladan:

- O'quvchilarning kundalik davomatini o'rganish orqali sababsiz dars qoldiradigan va darsga qatnashga befarq bola va buning nazoratini to'g'ri tashkil etmagan oila haqida ma'lumotlar olish;

- Darslarni o'zlashtirishda qiynaladigan bolani payqash;

- Maktabga bolaning turli jismoniy jarohatlar (masalan, ko'karish, kuyish, holsizlik va boshqalar) bilan kelishi zo'ravonlikka duchor bo'lganligi ehtimoli yuzasidan o'rga nishlar olib borish;

- Bolaning maktabdagi referent guruhi bilan munosabatini kuzatib borish;

- Darslarga doimiy kechikib kelishiga sabab bo'lgan sharoitlarni aniqlash;

- Qiyin hayotiy vaziyatga tushib qolganda yoki ota-onasi ajrashganda yoxud ota-onasidan biri vafot etganida boladagi hissiy va turmush o'zgarishlarining avval va hozirgi holatini tahlil qilish;

- Bolaning shaxsiy fazilatlarini, dunyoqarashi, qiziqishlarini aniqlash kabi vazifalar- dir.

Umumta'lim maktablarida profilaktika ishining vazifalari quyidagilardir:

- Bolaning hayoti va sog'ligini muhofaza qilish;

- Voyaga yetmaganlarning qarovsizligini oldini olish;

- Sog'lom turmush tarzini targ'ib qilish va singdirish;

- Ijtimoiy, psixologik va shaxsiy xarakterdagi muammolar va qiyinchiliklarni hal qilishda o'quvchilarga yordam ko'rsatish.

Umumta'lim maktablarida huquqbuzarlik profilaktikasi tadbirlari ikki shaklda amalga oshiriladi:

umumiy (jamoaviy) profilaktika,

yakka tartibdagi profilaktika.

Umumiy (jamoaviy) profilaktika - bu o'quvchilarning umumiy jamoasiga qaratilgan, huquqbuzarliklarning sabab va sharoitlarini bartaraf etish, o'quvchilarning huquqiy ongini o'stirib, qonunlarga rioya etish ruhida tarbiyalashga qaratilgan chora tadbirlar majmuidir.

Yakka tartibdagi profilaktika ishi - ijtimoiy jihatdan xavfli ahvolda bo'lgan voyaga yetmaganlar va oilalarni o'z vaqtida aniqlash, shuningdek ularni ijtimoiy-pedagogik reabilitatsiya qilish hamda voyaga yetmaganlarning huquqbuzarliklar yoki boshqa g'ayriijtimoiy hatti-harakatlar sodir etishining oldini olishga doir faoliyatdir.

Huquqbuzarlik sodir etgan yoki xulqiy og'ishlari ijtimoiy xavf ehtimolini yuzaga keltiradigan voyaga yetmaganlar umumta'lim maktablarining ichki nazoratiga olinishi belgilangan. Bunday o'quvchilar qatoriga ta'lim muassasalaridagi mashg'ulotlarga uzrli sabablarsiz kelmayotgan va muntazam ravishda qatnashma yotgan o'quvchilar, ma'muriy huquqbuzarlik sodir etganlar, notinch oila farzandlari, tarbiyasi og'ir bolalar, ta'lim muassasalariga o'tkir tig'li ta'qiqlangan buyumlarni olib kelgan yoki olib kirishga uringan o'quvchilar va ijtimoiy havfli hatti-harakatlarni sodir etgan voyaga yetmaganlar kiradi. Umumta'lim maktablarida yakka tartibda ishlashda huquqbuzarlik sodir etish ehtimoli bo'lgan yoki qayta sodir etish ehtimoli bo'lgan bola barcha profilaktik tadbirlarning markazida bo'ladi. O'quvchilar bilan yakka tartibda profilaktik tadbirlarni olib boruvchi mas'ul xodim sifati - tida sinf rahbari, yoshlar yetakchisi, maktab psixologi, tajribali o'qituvchilardan bir nafari (zarur hollarda bir necha nafar) bo'lishi mumkin. O'quvchilar maktab ichki nazoratiga uch, olti, to'qqiz oy va bir yil muddatga olinadi, ushbu muddat o'quvchining xulqida ijobiy o'zgarishlar sodir bo'lgunga qadar uzaytirilishi mumkin.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, voyaga yetmaganlar huquqbuzarligi profilaktikasi bo'yicha umumta'lim maktablarida quyidagi ishlarni amalga oshirish maqsadga muvofiq bo'lardi:

- Umumta'lim maktablarida o'tiladigan huquq darslarida muammoli vaziyatlar-kazuslar ishlash amaliyotini kengaytirish. Bunda o'quvchilar nazariy bilimlar bilan birga amaliy tajribani uyg'unlashtirish imkoniga ega bo'lishadi.

- Maktab yoshlar yetakchisi bilan birgalikda maktab ichki nazoratiga olingan o'quvchilarning qobiliyati va qiziqishlarini aniqlash hamda ularni to'garaklarga, seminarlarga jalb qilish amaliyotini takomillashtirish.

- O'quvchilarning genogramma va ekoxaritasini tuzishni yo'lga qo'yish. Bunda o'quvchilarning oila a'zolari va oila bilan aloqada bo'lgan tashkilotlar haqida yetarlicha ma'lumot olish imkoni yaratiladi.

4-SHO'BA: MAKTABLARDA INKLYUZIV TA'LIMNI RIVOJLANTIRISH

ИНКЛЮЗИВ ТАЪЛИМ МУҲИТИДА ЎҚУВЧИЛАРНИ ХАВФСИЗ ҲАЁТГА УНДАШ МОТИВИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ

Қодирова Ф.У.,

Чирчиқ давлат кафедра мудири п.ф.д. (DSc).,

Кобилова Ш.Х.,

Чирчиқ давлат педагогика университети ўқитувчиси

Аннотация: Ушбу мақолада инклюзив таълимни ташкил этишда педагогик таълим инновацион кластерининг ўрни ва аҳамияти, имконияти чекланган болаларни умумий таълим муассасасида оддий тенгдошлари қаторида тахсил олиши учун зарурий шарт-шароитни юзага чиқариши, таълим маконини барқарорлаштириш, мавжуд дискриминацион муаммоларни бартараф этиши, келажакда истиқболли имкониятларини юзага чиқарувчи омил эканлиги илмий нуқтайи назардан таҳлил этилган.

Калит сўзлар: таълим, инклюзив, имконияти чекланган ўқувчи, модел, кластер, фаолият, сифат, самарадорлик, истиқбол, педагогик жараён.

Имконияти чекланган бола (ўқувчи)ни ўқитиш ва тарбиялаш, ҳамда инклюзив амалиётни амалга оширишни учун зарур шарт-бу таълим муассасасида психологик-педагогик ёрдам бўйича мутахассисларнинг мавжудлиги. Ўқитувчи ва ёрдамчи мутахассисларнинг ўзаро ҳамкорлиги жамоавий бўлиши керак, аммо бу дархол содир бўлмайди, чунки мутахассисларни ҳар бири ўзининг юқори ихтисослашган функционал вазифаларини ҳал қилади. Аммо инклюзив таълимни амалга оширувчи таълим муассасалари тажрибаси шуни кўрсатадики, умумий тил топмасдан, “махсус” болани таълим жараёнига киритиш бўйича умумий мураккаб вазифаларни қўймасдан, мактабнинг бу йўналишдаги фаолиятини муваффақиятли амалга ошириб бўлмайди.

Мутахассислар ўзларининг касбий тайёргарлиги ва мажбуриятларига мувофиқ қуйидаги фаолият турларини амалга оширадилар: маслаҳат, тарбиявий, коррекцион ва ривожлантирувчи, диагностика ва таҳлилий, профилактика, тарбиявий ва бошқа зарурий эҳтиёжлар. Шу билан бирга, таълим муассасасида ишлайдиган барча мутахассисларнинг фаолияти, инклюзив амалиётни амалга оширувчи муассаса хусусиятга мувофиқлашган ва йўналган бўлишини тақозо этади.

Психолог, ўқитувчи-дефектолог, логопед, ижтимоий педагог ўзларининг тор касбий вазифаларини ҳал қилишдан ташқари, умумий таълим мактабида алоҳида таълимга муҳтож болаларни мослаштириш, ўқитиш ва ижтимоийлаштириш учун шароит яратишда фаол иштирок этадилар. Тадқиқотчи Е.В.Самсонова таъкидлаганидек, инклюзив таълимда психологик-педагогик ёрдам - барча мутахассислар таълим стандарти, индивидуал таълим режаси, талабларига мувофиқ асосий ва умумий таълим дастурининг бир қисми сифатида имконияти чекланган бола (ўқувчи)ни коррекция ишларини амалга ошириш билан боғлиқ.

Психологик нуқтаи назарда айтишимиз мумкинки, имконияти чекланган бола (ўқувчи)лар катталар (ўқитувчи ва ота-она)дан алоҳида эътибор ва ғамхўрликни талаб қилади. Шуни алоҳида таъкидлашимиз керакки, фан ўқитувчиси дарс ва

синфдан ташқари машғулотлар давомида ҳар бир ўқувчига етарлича эътибор бера олмайди (имконияти чекланган бола (ўқувчи)га ҳам соғлом ўқувчига ҳам). Инклюзив таълимда ўқитувчи имконияти чекланган бола (ўқувчи)ларга кўп эътибор қаратиши ва улар билан синфда дарс давомида кўпроқ мулоқот қилиш, ҳамда алоҳида эътибор қаратиши синф ички муҳитини бузилишига олиб келиб, дискриминацион омил устуворлиги болалар руҳиятида доминант бўлиб қолиши мумкин. Бунинг акси бўлганда ҳам, яъни соғлом болалар билан ўқитувчи алоҳида ишласа ёки уларга кўпроқ эътибор қаратса.

Бу вазиятни мувофиқлаштириш учун таълим муассасани ўзида фанлар кесимида репетиторлик фаолиятини йўлга қўйиш ва мувофиқлаштирилган ҳолда ўқитувчининг шахсий мотивациясини ҳам белгилаб қўйиш зарур. Репетитор инклюзив мактабда (синфда-фронтал ва индивидуал дастурлар асосида), танаффус пайтида, дарсдан ташқари ҳолатларда бевосита ишлаши учун зарурий шарт-шароитларга эга бўлиши керак.

Тадқиқотчи Е.В.Самсонова репетитор ўқитувчининг асосий вазифаси хусусида фикр юритиб, қуйидагиларни белгилаб кўрсатади:

- инклюзив мактаб таълим жараёнида боланинг ўзига ўзи ёрдам беришини таъминловчи дастурларни ишлаб чиқиш;
- ўқитувчи ва бошқа мутахассислар билан мунтазам алоқада бўлиш;
- тенгдошлари орасида имконияти чекланган бола (ўқувчи)ларнинг психологик-педагогик мослашуви ва ижтимоийлашуви учун шароит яратиш;
- имконияти чекланган бола (ўқувчи)ларни индивидуал таълим траекториясини ишлаб чиқиш;
- имконияти чекланган бола (ўқувчи)ларни ўқув кўникмалари ва адекват хулқ-атвор кўникмаларини шакллантириш.

Таъкидлаш лозимки, инклюзив мактабда жорий этилган фанлар кесимида репетитор ёрдами ота-оналар учун - ўз фарзандини тушунишда муҳим аҳамият касб этади. Шунингдек, уларни барча камчиликлари билан қабул қилишда, ҳамда хатти-ҳаракатларни (шахсий ва касбий қизиқишлари доирасида) мувофиқлаштиришда амалий ёрдам беради.

Инклюзив мактабларда имконияти чекланган бола (ўқувчи)лар учун репетиторлик фаолиятини жорий этиш хусусидаги ностандарт ёндашувимиз ўқитувчи ва репетитор ўқитувчи ўртасидаги ўзаро ҳамкорлик уч йўналишда амалга оширилишини тақозо этади:

- *Биринчидан:*

- имконияти чекланган бола (ўқувчи)ларни ўқитиш жараёнида ўзаро ҳамкорлик дастури асосида мувофиқлашган фаолиятни йўлга қўйилганлиги;
- репетитор имконияти чекланган бола (ўқувчи)ларни дарсдан ташқари ва танаффус вақтида тушунчаларини индивидуал ўзлаштиришга йўналтириши;
- имконияти чекланган бола (ўқувчи)га ўтилган мавзу ва дарснинг вазифаси, ҳамда мақсадларини тушунишга қўшимча (ногиронлик даражасидан ва хусусиятидан келиб чиқиб образли ва визуал, ҳамда кучайтирилган эшитиш аппаратлари орқали, ва бошқа) амалий лойиҳалар билан кўмаклашиши;

– имконияти чекланган бола (ўқувчи)ларни ўз фаолиятини назорат қилишга ва уни баҳолашга педагогик-психологик мотивацион дастурлар билан рағбатлантириб бориши.

- *Иккинчидан:*

– имконияти чекланган бола (ўқувчи)нинг социализацияси жараёнида зарурий педагогик-психологик ёрдамни кўрсатиш;

– имконияти чекланган бола (ўқувчи)га ўқув жараёнида синфдош ва фан ўқитувчилар, ҳамда таълим тизимида фаолият олиб бораётган бошқа шахслар билан алоқаларни ўрнатишида коммуникацион механизм дастурларини ногиронлик даражасидан ва хусусиятидан келиб чиқиб) уларга сингдириши;

– имконияти чекланган бола (ўқувчи)нинг индивидуал имкониятини юзага чиқариш ва қобилиятларини ривожлантириш.

- *Учинчидан:*

– имконияти чекланган бола (ўқувчи)ларнинг ота-оналари билан ишлаш жараёнида ўзаро муносабатлар йўналишларини белгилаб олиш;

– имконияти чекланган бола (ўқувчи)га таълим дастурини ўзлаштириш ва ижтимоийлаштиришга ёрдам бериш жараёнида ўқитувчи ва ота-оналарнинг ҳаракатларини мувофиқлаштириш;

– инклюзив синфга дарс машғулотларини олиб борадиган малакаси ва тажрибаси кам ўқитувчиларга ўқув материални тақдим этиш усулини тушунтириш;

– имконияти чекланган бола (ўқувчи)лар уйга берилган дарс топшириқлари ва мустақил таълим билан боғлиқ машғулотларни ота-оналар билан биргаликдаги ишлаш юзасидан кўрсатмалар ишлаб чиқиш.

Шундай қилиб, инклюзив маконнинг хавфсизлиги умумий таълим мактабида зарур меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатлар, услубий база, психологик-педагогик ёрдам бўйича мутахассисларни мавжудлиги, шунингдек, мутахассисларнинг ота-оналар билан ўзаро муносабатларига асосланади.

Бунинг натижасида имконияти чекланган бола (ўқувчи) жамоада ўзини қулай ҳис қилади ва ижтимоийлашув муваффақиятли бўлади.

Инклюзив таълим шароитида бола (ўқувчи)нинг психологик хавфсизлиги ҳозирги вақтда муҳим аҳамият касб этиб, психологик-педагогик фанлар назарияси ва амалиёти учун ташқи шароитларни руҳий ривожланишига таъсири муаммоси кенг ўрганилмоқда.

Бугунги кунда имконияти чекланган бола (ўқувчи)нинг ижобий ривожланишини таъминламасдан ва уни руҳий саломатлигини маълум даражада сақламасдан туриб ҳаётий позициясини таъминлаш мумкин эмас.

Психологик хавфсизлик таълим муҳитининг ривожланиш хусусиятини белгилайдиган етакчи хусусиятдир. У таълим ва тарбиянинг психологик-педагогик шароитларини лойиҳалаш ва моделлаштириш учун асос бўлиб хизмат қилиши мумкин, шу билан бирга таълим жараёнининг барча иштирокчиларини психологик саломатлигини мустаҳкамлаш ва ривожлантиришга ёрдам беради.

Фойдалангилган адабиётлар

1. Малофеев Н.Н. Почему интеграция в образовании закономерна и неизбежна // Альманах ИКП РАО - 2007. - № 11.

2. Обеспечение психологической безопасности в образовательном учреждении: практическое руководство / под ред. И.А. Басовой. – СПб.: Речь, 2006. – 288с.
3. Кобилова, Ш. Х., Сафарова, Ф. А., & Ахророва, Г. У. (2022). Перспективные возможности внедрения инклюзивного образования в жизнь сообщества. *Ta'lim va rivojlanish tahlili onlayn ilmiy jurnali*, 2(10), 441-443.
4. Кобилова, Ш. Х., Икромов, Н. Ф., & Болиева, Н. Т. (2022). Инклюзивное образование и его эффективность в социально-педагогической. *Ta'lim va rivojlanish tahlili onlayn ilmiy jurnali*, 2(10), 438-440.
5. Усаров, Ж. Э., Кобилова, Ш. Х. (2022). Инклюзив таълим ва унинг ижтимоий педагогик омиллари. *Халқаро тажрибалар ва ривожланиш истиқболлари*, 1(3), 275- 277.
6. Кобилова, Ш. Х., Абдурахимова, Д. (2022). Инклюзив таълимни ташкил этишдаги имкониятлар ва мавжуд муаммолар. *Халқаро тажрибалар ва ривожланиш истиқболлари*, 1(3), 267-268.
7. Кобилова, Ш. Х., Бобохонова, М. (2022). Кўриш нуқсонига эга шахслар нутқи ва мулоқотининг нутқий бўлмаган воситаларини ривожлантириш усуллари. *Образование и наука в XXI веке*, 5(24), 579-581.
8. Қодинова, Ф. У., Кобилова, Ш. Х. (2021). Таълим кластери асосида инклюзив таълимга жалб этилган ўқувчилар ҳаёт хавфсизлигини таъминлаш шарт-шароитлари. *Муаммо ва уларнинг ечимлари*, 2(2), 85-86.
9. Bahodirovna, M. I. (2022). The image of human and animals in the stories of normurad norkobilov. *ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal*, 12(2), 243-245.
10. Ahmadaliyeva, M. S. (2022). Text and interpretation in discourse analysis. *Trends in Education Foreign Languages and International Economics*, 1(1), 382-386.
11. Усаров, Ж. Э., Эшнаев, Н. Ж., Кобилова, Ш. Х. (2021). Педагогик инновацион таълим кластер лойиҳасини амалиётда қўллаш самарадорлиги ва истиқболлари. *Педагогик таълим кластери муаммо ва ечимлар*, 1(2), 305-313.
12. Қодинова, Ф. У., Кобилова, Ш. Х. (2021). Повышение качества инклюзивного образования в условиях педагогического инновационного кластера. *Педагогик таълим кластери*, 1(1), 109-115.
13. Усаров, Ж. Э., Кобилова, Ш. Х. (2021). Инклюзив таълимнинг назарий ва концептуал масалалари. *Фан таълим ва амалиёт интеграцияси*, 3(2), 37-45.
14. Усаров, Ж. Э., Кобилова, Ш. Х. (2021). Обеспечение безопасности жизни учеников с ограниченными возможностями в процессе инклюзивного образования и его фактори. *Журнал научных и прикладных исследований*, 2(11), 19-21

ZAMONAVIY TA'LIM TIZIMIDA NEYROLOGOPEDIK YONDOSHUVLARNING O'RNI

Qodirova F.U.,
CHDPU Maxsus pedagogika kafedrasi mudiri, pedagogika fanlari doktori,
Dehqonova M.G'.,
CHDPU Maxsus pedagogika kafedrasi o'qituvchisi

Neyrologo pediya – bu nutq mavjud bo'lmagan yoki to'liq rivojlanmagan nutq kamchiliklarida, jumladan alaliya (bachadonda, tug'ruq paytida, ertab olalik davrida

miya shikastlanishi natijasida yuzaga keladigan nutq buzilishi), dizartriya, duduqlanish, nutqning umumiy rivojlanmaganligi, nutqning fonemik-fonemik rivojlanmaganligi, autizimli bolalarga yordam berishning juda samarali usuli hisoblanadi.

Neyrologopediya – logopediyaning ixtisoslashgan turi bo'lib, u bolalar va kattalardagi markaziy asab tizimining shikastlanishi bilan bog'liq kasalliklar- ning turli shakllarini tashxislash va davolash (oldini olish) bilan shug'ullanadi.

Neyrologoped birinchi nav- batda, gapirmaydigan bolalar va kattalar uchun nutq terapiyasi, shuningdek, yutish (ovqatlanish) kasalliklari bo'lgan odamlar uchun ovqatlanish terapiyasi bilan shug'ullanadi. Bu neyrolo- gopediyaning maqsadi desak ham bo'ladi.

Bolaning nevrologopedik tashxisida quyidagilar inobatga olinadi va baholanadi:

- nutq apparatining tuzilishi va faoliyati;
- og'zaki refleksreaksiyalari, ularning rivojlanishi va yetukligi;
- nafas olish;
- og'iz apparatining mushak tonusi;
- ovqatlanish funksiyalari - yutish, chaynash va chaynash qobiliyati;
- nutqqa o'rgatish uchun zarur bo'lgan nutqdan oldingi ko'nikmalar;
- passiv va faol nutq;
- lingvistik va madaniy-ijtimoiy kompetensiya, kognitiv funksiyalar

Neyrologopediya tibbiyotdan pedagogikaga ko'prikdir. Odatda nutq terapevti faqat nutq buzilishlarining tashqi ko'rinishlarini yo'q qiladi.

Agar nutqning buzilishi jiddiy nevrologik muammolar tufayli yuzaga

kelmasa, bu usullar so'zsiz samarali bo'ladi.

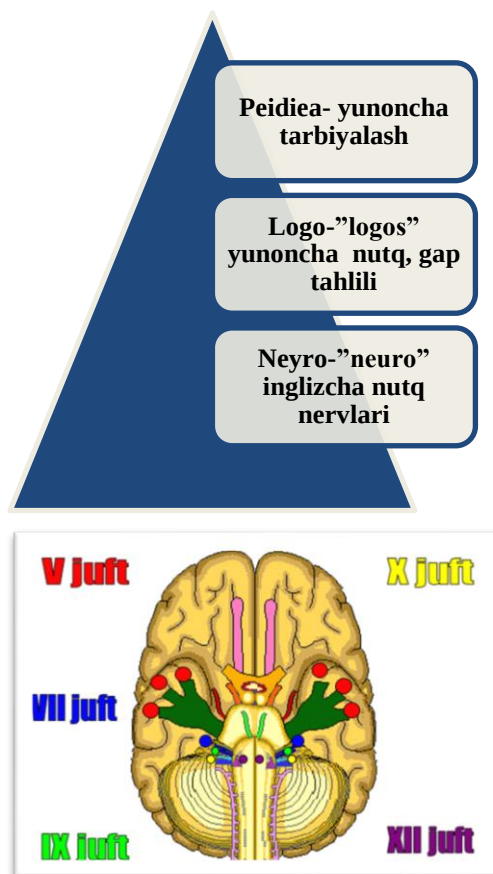
Neyrologopediya tibbiyotdan pedagogikaga ko'prikdir. Odatda nutq terapevti faqat nutq buzilishlarining tashqi ko'rinishlarini yo'q qiladi. Agar nutqning buzilishi jiddiy nevrologik muammolar tufayli yuzaga kelmasa, bu usullar so'zsiz samarali bo'ladi.

Ushbu usullarning samaradorligi AQSH va Yevropaning yetakchi institutlari va klinikalari tomonidan ilmiy jihatdan isbotlangan. Neyrologopedik tekshiruvlar shuni ko'rsatadiki, neyrologoped usullari bolaning nutq muammolarini bartaraf etish jarayonini kamida 35% ga tezlashtirishga imkon beradi.

Ammo bu hammasi emas: nevrologopedik tuzatishning "yon ta'siri" bola- ning intellektual va psixologik rivojlanishidagi yutuqdir; xotira, e'tibor, o'rganish va chaqaloqning hatti-harakatlarini yaxshilash hayot uchun eng muhim tamoyil bo'lib xizmat qiladi va bir umr saqlanadi!

Neyrologopediya fanining quyidagi vazifalarini ajratib ko'rsatish mumkin:

1. Nutq buzilishining turli shakllarida nutq faoliyatining ontogenezi o'rganish.
2. Nutq buzilishlarining keng tarqalganligi, alomatlari va darajalarini aniqlash.

3. Nutqiy faoliyati buzilgan bolalarning o'z-o'zidan va biror maqsadga qaratilgan rivojlanish dinamikasini, Shuningdek, nutqiy zaiflikni ularning shaxs sifatida yetishuviga, ruhiy rivojlanishiga, turli ko'rinishdagi faoliyatlarini namoyon qilishga, o'zlarini tutishlariga ta'sirini aniqlash.

4. Rivojlanishida turli xil farqlar bo'lgan bolalarda (eshitish, ko'rish, fikrlash qobiliyatining hamda tayanch harakat apparatining buzilishi hollarida) nutqning shakllanishi va nutq buzilishlari xususiyatini o'rganish.

5. Nutq buzilishining kelib chiqish sabablari, mexanizmlari, tuzilishi va aloqmatlarini aniqlash.

6. Nutq buzilishlarining pedagogik tashxisi, metodlarini ishlab chiqish.

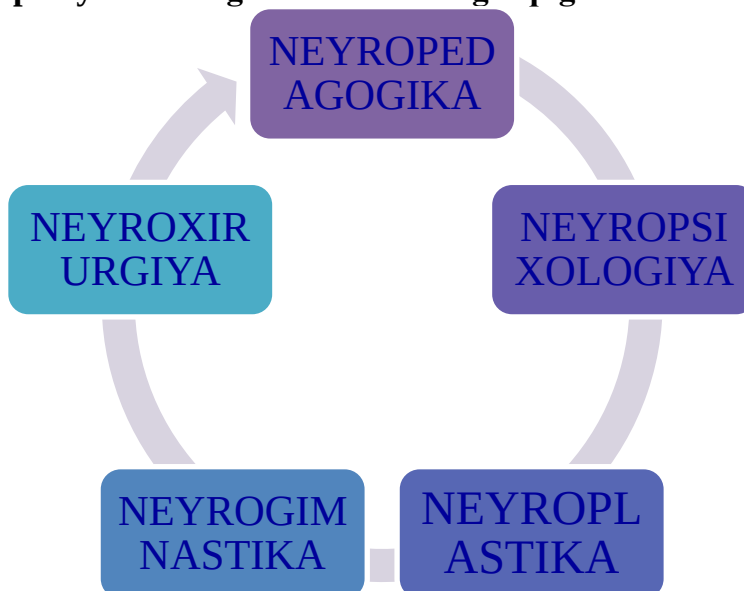
7. Nutq buzilishlarini tartibga solish.

8. Nutq buzilishini bartaraf etish tamoyillari, differensiyalashgan metodlari va vositalarini ishlab chiqish.

9. Nutq buzilishining oldini olish metodlarini takomillashtirish.

10. Logopedik yordamni tashkil etish masalalarini ishlab chiqish.

Neyrologopediya fanining fanlar bilan bog'liqligi:

Neyrologopediya fanlar bilan aloqasi:

Pedagogik fanlar bilan

Maxsus pedagogika

-surdopedagogika

-tiflopedagogika

-oligofrenopedagogika

-logopediya

-ta'lim va tarbiya

-texnologiya

-boshlang'ich ta'lim

-ritmika

Tibbiyot fanlar bilan:

-otorinolaringologiya

-nevropotologiya

-psixopatologiya

-oligofreniya klinikasi

-pediatriya

-rivojlanishida nuqsoni bo'lgan
bolalar diagnostikasi

-anatomiya

-xirurgiya

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Dehqonova, M. (2023). THE FIRST STAGES OF ENSURING CONTINUITY IN THE ELIMINATION OF SPEECH DEFECTS OF SPEECH-IMPAIRED CHILDREN. Scienceandinnovation, 2(B2), 55-58.
2. Ghiyosiddinovna, D. M. (2023). Specific Characteristics of Logopedic Work with Blind Children. Central asian journal of social sciences and history, 4(1), 101-105.
3. G'iyosiddinovna, D. M. (2022). 4+ 2 Ta'lim tizimidagi o'rni. Ta'lim va rivojlanish tahlili onlayn ilmiy jurnali, 2(10), 389-393.
4. Achilova S.J., Qodirova F.U., DEhqonova M.G'., "Logopedik texnologiya" o'quv qo'llanma, 2023. Zebo-print.
5. Muborak, D., & Lobar, S. (2022). Maktabgacha tarbiya yoshidagi bolalarda nutqning kech rivojlanishi. Ta'lim va rivojlanish tahlili onlayn ilmiy jurnali, 2(10), 345-349.

UMUMTA'LIM MAKTABLARIDA INKLYUZIV TA'LIM

Mo'minov S.,

Maktabgacha va maktab ta'limi vazirligi huzuridagi O'quvchilarni kasb-hunarga yo'naltirish va psixologik-pedagogik respublika tashxis markazi metodisti,

Alimova G.,

Maktabgacha va maktab ta'limi vazirligi huzuridagi O'quvchilarni kasb-hunarga yo'naltirish va psixologik-pedagogik respublika tashxis markazi metodisti

Kalit so'zlar. Inklyuziv ta'lim, alohida ta'lim ehtiyoji bo'lgan bolalar, inklyuziv ta'lim sinfi, boshlang'ich tayanch korreksion sinfi, maxsus pedagog, tyutor.

Inklyuziv ta'limni tashkil etish insonparvarlik, umuminsoniy qadriyatlar, bag'rikenglik, oshkoralik tamoyillariga asosan amalga oshiriladi. Davlatimiz tomonidan

bugungi kunda nogironligi bo'lgan shaxslar va alohida ta'lim ehtiyojli bolalarni ijtimoiy hayotga yo'naltirish, ular uchun shart-sharoitlar yaratish hamda ta'lim tarbiyasiga alohida e'tibor kuchaytirilgan. Buning natijalarini davlatimiz rahbarining qo'llab-quvvatlanishi hamda qabul qilinayotgan farmon hamda qarorlaridan ko'rishimiz mumkin.

Hozirgi kunda jamiyatimizda har bir sohaga berilayotgan e'tibor sezilarli darajada ortib bormoqda. Ayniqsa ta'lim tizimida sezilarli o'zgarishlarni bo'lmoqda. Diqqatga sazovor tomoni esa alohida ta'limga ehtiyoji bo'lgan bolalar inklyuziv ta'limidir. Alohida ta'lim ehtiyoji bo'lgan bolalarni o'z sog'lom tengdoshlari bilan birgalikda umumta'lim maktablarida bilim olishi, do'stona muhitni, teng huquqligining kafolatlanishi, turli xil zo'ravonlik hamda kamsitishlikka yo'l qo'ymaslik, shu bilan birga bir sinfda bir xil sharoitda ta'lim-tarbiya olishi ko'zda tutilgan.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarga ta'lim-tarbiya berish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida" 2020-yil 13-oktabrdagi PQ-4860-sonli qarori hamda O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining "Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarga ta'lim berishga oid normativ-huquqiy hujjatlarni tasdiqlash to'g'risida" 2021-yil 12-oktabrdagi 638-sonli qarorlarni qabul qilinishidir.

Inklyuziv so'zi-(inklyuziya – inglizcha [inclusion]-uyg'unlashish) degan ma'noni bildiradi. Hamkorlikdagi ta'lim tizimi bo'lib, butun dunyo hamjamiyati tomonidan eng insonparvar va eng samarali ta'lim sifatida tan olingan.

Inklyuziv ta'limning maqsadi: Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan o'quvchilar uchun maktabda maxsus vosita hamda metodlarni qo'llash orqali maxsus pedagoglarni jalb etgan holda to'siqsiz moslashtirilgan ta'lim muhitini yaratish, ularning jamiyatga samarali moslashuvini ta'minlash, bola jamiyatga to'laqonli uyg'unlashuviga xizmat qiladi. Undan tashqari:

- o'quvchilarning ta'limdagi tenglik huquqini kafolatlaydi;
- ta'lim muassasasida alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalar va o'smirlarning ta'lim olishlari uchun zaruriy psixologik-pedagogik, korreksion sharoitlarni yaratib beradi;
- ularning imkoniyatiga yo'naltirilgan umumta'lim dasturlari va korreksion ishlarni amalga oshirish orqali ruhiy rivojlanishi, ijtimoiy moslashtirishni amalga oshiriladi;
- o'quvchilarning ta'limdagi tenglik huquqini kafolatlaydi;
- jamiyatning va oilaning faol ishtirokida alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan va sog'lom bolalarning ehtiyojlarini qondiradi;
- ijtimoiy hayotga erta moslashtirish uchun xizmat qiladi;
- alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalar va o'smirlarni oilalardan ajralmagan holda yashash huquqini ro'yobga chiqaradi;
- jamiyatda alohida ta'limga ehtiyoji bo'lgan o'quvchi va o'smirlarga nisbatan do'stona va mehr-muhabbatli munosabatni shakllantirish kabilarni ta'minlaydi.

O'quvchi qanday imkoniyatga ega bo'lishidan qat'iy nazar har doim kattalar yordamiga muhtoj bo'ladi. Uni alohidalash yoki alohida nom bilan "Anomal bolalar", (ko'r bolalar), (kar bolalar) va hakoza tushunchalar bilan ajratib ko'rsatish insonparvarlik nuqtai nazariga to'g'ri kelmaydi. Ushbu tushunchalar alohida ta'limga ehtiyoji bo'lgan bolalar va o'smirlarning huquqlarini kamsitish bilan bir qatorda ota-onalarga ham salbiy ta'sir etadi.

Ushbu jarayonda inklyuziv ta'limning vazifalari esa quyidagilardan iborat:

- rivojlanishning turli imkoniyatlariga ega bo'lgan o'quvchilar uchun har qanday kamsitilishni istisno qiladigan, barcha bolalarga teng munosabatda bo'lishni ta'minlaydigan yagona moslashtirilgan ijtimoiy muhitni yaratish;
- jamoatchilik hamda ta'lim jarayonining barcha ishtirokchilarida alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan o'quvchilar muammolariga nisbatan bag'rikenglik munosabatini shakllantirish;
- ta'lim jarayonida sog'lom bolalar bilan bir qatorda alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarning aqliy va ijtimoiy salohiyatlarini rivojlantirish;
- barcha o'quvchilar uchun davlat ta'lim standartlariga muvofiq umumiy o'rta ta'lim dasturlarini o'zlashtirish uchun imkoniyat yaratish;
- o'quvchilarning har tomonlama rivojlanishi, emotsional-irodaviy sohasi, bilish faoliyatini faollashtirish, ijtimoiy ko'nikma va salohiyatini shakllantirish uchun shart-sharoitlar yaratish;
- alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarni tarbiyalayotgan oilalarga maslahat yordami berish hamda ota-onalarni farzandlariga ta'lim-tarbiya berish, pedagogik texnologiyalar, ta'lim-tarbiya metod va vositalarini qo'llash sohasida xabardorlik darajasini oshirish, ularni psixologik-pedagogik jihatdan qo'llab-quvvatlash.

Inklyuziv ta'lim-alohida ta'lim ehtiyojlari va individual imkoniyatlarning xilma-xilligini hisobga olgan holda umumta'lim muassasalarida barcha uchun teng imkoniyatlarni ta'minlagan holda beriladigan ta'lim tizimidir. Inklyuziv ta'lim umumta'lim maktablarida sinf sifatida tashkil etiladi, sog'lom o'quvchilar bilan bir qatorda alohida ta'limga ehtiyoji bo'lgan o'quvchilar birga bir sinfda ta'lim-tarbiya oladilar va **"Inklyuziv ta'lim sinfi"** deb ataladi va umumiy 30 nafar o'quvchi bo'lib, shundan 3 nafarigacha alohida ta'lim ehtiyoji bo'lgan bola bo'lishi mumkin.

Umumta'lim maktabida alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bir xil nuqsonli 8-12 nafar o'quvchi alohida bir sinfda ta'lim-tarbiya oladi va ushbu sinf **"Boshlang'ich tayanch korreksion sinfi"** deyiladi.

Inklyuziv ta'lim sog'lom bolalar hayotiga qanday ta'sir ko'rsatadi?

- o'zlariga o'xshamagan tengdoshlari va ularning hayoti, ehtiyojlarini his qiladilar;
- tengdolariga g'amxo'rlik hissi uyg'onadi;
- ularni qo'llab-quvvatlash, yordam berishga intilish–insonparvarlik hissi tarbiyalanadi;
- o'quvchilarda atrofdagi insonlarga, imkoniyati cheklanganlarga pozitiv munosabat, o'zaro hurmat tarbiyalanadi;
- yoramga muhtoj insonlarga e'tibosizlik qilmaydigan shaxsga aylanadilar.

Xo'sh savol tug'iladi. Inklyuziv ta'lim alohida ta'limga ehtiyoji bo'lgan bolalarga nima beradi?

- o'z imkoniyatini o'zi uchun kashf etish imkonini beradi;
- mustaqil harakatlanish birgalikda, hamkorlikda ishlash imkoniyati orqali yuzaga keladi;
- dunyoqarashi kengayadi, hayotiy tajribasi oshadi;
- o'qishga bo'lgan ehtiyoji va qiziqishlari ortadi;
- o'zini barcha bilan bir xil his qila boshlaydi;
- ilgari sezilmagan imkoniyatlari ochiladi;
- yotsirash, yakkalanish kabi xususiyatlari yo'qoladi.

Umumta'lim maktablarida inklyuziv ta'lim va boshlang'ich tayanch korreksion sinflar hududdagi aholi ehtiyoji va ota-onalar yoki ularning o'rnini bosuvchi shaxslar taklifi bilan Qoraqalpog'iston Respublikasi Xalq ta'limi vazirligi, viloyatlar xalq ta'limi boshqarmalari, Toshkent shahar xalq ta'limi bosh boshqarmasi buyrug'iga ko'ra tashkil etiladi. Nodavlat ta'lim tashkilotlariga ham barcha zarur sharoitlar mavjud bo'lgan taqdirda inklyuziv ta'lim va boshlang'ich tayanch korreksion sinflarni tashkil etishlari mumkin, faqat nodavlat ta'lim tashkilotlarida inklyuziv ta'lim va boshlang'ich tayanch korreksion sinflarni tashkil etish tegishlicha hududiy xalq ta'limi boshqarmasi bilan kelishilgan holda amalga oshiriladi.

Maktabning inklyuziv ta'lim sinflari va boshlang'ich tayanch korreksion sinflarning birinchi sinfiga o'quvchilar ular yetti yoshga to'ladigan yilda qabul qilinadi. Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarning ta'lim olish huquqini ta'minlash maqsadida umumta'lim maktablari uchun belgilangan yosh me'yorida ikki yilga oshgan bolalarni qabul qilishga ruxsat etilishi belgilangan. O'quvchilarni inklyuziv ta'lim sinflari va boshlang'ich tayanch korreksion sinflarga qabul qilish hamda chiqarish hududiy xalq ta'limi boshqarmasi huzurida tashkil etilgan Psixologik-tibbiy-pedagogik komissiya xulosasiga ko'ra, ota-onalar yoki ularning o'rnini bosuvchi shaxslar roziligi bilan amalga oshiriladi. Psixologik-tibbiy-pedagogik komissiya yo'llanmasi o'quvchilarni inklyuziv ta'lim sinflari va boshlang'ich tayanch korreksion sinflarga qabul qilinishiga asos hisoblanadi. O'quvchilarni inklyuziv ta'lim sinflariga va boshlang'ich tayanch korreksion sinflarga qabul qilish o'quv yili boshlanguncha hamda o'quv yili davomida amalga oshiriladi va maktab direktorining buyrug'i bilan rasmiylashtiriladi.

Inklyuziv ta'lim sinflari va boshlang'ich tayanch korreksion sinflarga quyidagi toifadagi bolalar qabul qilinadi:

- eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalar (eshitish qobiliyatining yo'qotilishi 60 Db gacha bo'lgan rivojlanishida qo'shimcha buzilishlar bo'lmagan bolalar);
- ko'rishda nuqsoni bo'lgan bolalar (ko'rish qobiliyatining buzilishi 0,1 gacha bo'lgan rivojlanishida qo'shimcha buzilishlar bo'lmagan bolalar);
- somatik kasalliklar (psixofizik va nutqning rivojlanish darajasi yoshiga mos kelmaydigan bolalar);
- nutqida og'ir nuqsonlar bo'lgan bolalar (alaliya, dislaliya, afaziya, rinolaliya, dizartriya, psixik-nutqiy rivojidagi sustlik, duduqlanish);
- tayanch-harakat apparatida nuqsoni bo'lgan bolalar (bolalar tserebral falaji, skolioz, poliomiyelit, miopatiya, osteomiyelit, amputatsiya, bo'y o'sishining yetishmovchiligi-pakanalik);
- aqliy rivojlanishi saqlangan holda tayanch-xarakat tizimidagi buzilishi bo'lgan bolalar;
- aqliy rivojlanishi saqlangan yoki ruhiy rivojlanishda orqada qolgan bolalar (o'zi harakat qila oladigan yoki qo'shimcha moslamalar va nogironlik aravachasida harakatlana oladigan bolalar tserebral falaji);
- intellektual rivojlanishning potensial buzilmagan imkoniyatlari bilan ruhiy rivojlanishda orqada qolgan bolalar;
- hulq-atvor va ruhiyatning qo'pol buzilishlarisiz autistik spektri buzilgan bolalar;
- intellektual rivojlanishi saqlanib qolgan, tutqanoq holatida bo'lgan bolalar (agar bola antikonvulsant dorisini qabul qilganda, tutqanoq 1 oyda 1-martadan oshmagan

paytda).

Inklyuziv ta'lim sinflarida jami o'quvchilar soni 30 nafardan oshmasligi kerak. Ushbu sinflarda umumiy o'rta ta'lim dasturlari bo'yicha ommaviy tarzda o'qiyotgan o'quvchilar bilan birga maxsus (korreksion) dasturlar asosida o'qiyotgan alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan o'quvchilar soni 3 nafardan oshmasligi lozim.

Inklyuziv ta'lim sinflari va boshlang'ich tayanch korreksion sinflarga faqat bir xil tibbiy tashxisdagi o'quvchilar qabul qilinadi. Maktablarda inklyuziv ta'lim sinflari va boshlang'ich tayanch korreksion sinflar soni bir parallel sinflarda 2 tadan ortiq tashkil etilmaydi. Boshlang'ich tayanch korreksion sinflarda o'quvchilar soni amaldagi alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalar (shaxslar) uchun davlat ixtisoslashtirilgan ta'lim muassasalari (maktablar, maktab-internatlar) sinflaridagi o'quvchilar soni me'yorlariga muvofiq ravishda belgilanadi. Inklyuziv ta'lim sinflari va boshlang'ich tayanch korreksion sinflarda o'qitish va tarbiyalash jarayoni o'quvchilarning alohida xususiyatlarini hisobga olgan holda tashkil etiladi.

O'quvchilarning bilimlari ulardagi nuqsonlarning o'ziga xosligini hisobga olgan holda davlat ta'lim standartlariga muvofiq baholanadi. Ta'lim-tarbiya jarayoni davlat ta'lim standartlariga muvofiq o'quv rejasi va dastur asosida maxsus korreksion tuzatish usullaridan foydalanilgan holda olib boriladi. Inklyuziv ta'lim sinflari va boshlang'ich tayanch korreksion sinflardagi o'quvchilarga individual ta'lim dasturlarini o'zlashtirishga yordam ko'rsatish maxsus pedagoglar va tyutorlar (yordamchi pedagog xodimlar) tomonidan amalga oshiriladi. Har bir inklyuziv ta'lim sinflari va boshlang'ich tayanch korreksion sinflar ochilgan maktab uchun alohida maxsus pedagog shtat birliklari ajratiladi. O'quvchilar bilan individual ta'lim dasturlarini o'zlashtirish, maxsus pedagoglar tomonidan ta'lim jarayonidagi barcha darslarda, sinfdan tashqari va boshqa tadbirlarda amalga oshiriladi.

Sinflarda dars mashg'ulotlarining o'z vaqtida olib borilishi, o'quv dasturlarining bajarilishi yuzasidan nazoratni maktab direktori va uning o'quv-tarbiya ishlari bo'yicha o'rinbosari amalga oshiradi. O'quvchilarning majmuaviy tekshirilishini, psixologik-tibbiy-pedagogik konsilium faoliyatini tashkil etish va o'tkazish uchun maktab direktori buyrug'i asosida quyidagi tarkibdan iborat bo'lgan Kengash tuziladi:

- o'quv ishlari bo'yicha direktor o'rinbosari (Kengash raisi);
- ma'naviy-ma'rifiy ishlar bo'yicha direktor o'rinbosari (Kengash raisi o'rinbosari);
- inklyuziv ta'lim sinfi va boshlang'ich tayanch korreksion sinf o'qituvchilari;
- psixolog;
- maxsus pedagog;
- tyutor;
- vrach-pediatr, (psixonevrolog), tibbiyot hamshirasi.

Kengash yig'ilishlariga o'quvchilarning ota-onalari yoki ularning o'rnini bosuvchi shaxslar jalb qilinishi mumkin. Maktabda mavjud bo'lmagan mutaxassislar shartnoma asosida Kengash ishiga jalb qilinishi mumkin. O'quvchilarning ota-onalari yoki ularning o'rnini bosuvchi shaxslar Kengash yig'ilishlarida ishtirok etishlari mumkin. Kengash o'quvchilarning o'zlashtirishi, o'quv dasturlarini bajarishi, sog'lig'i hamda psixologik holati bo'yicha o'quv yilining har choragida kamida bir marotaba yig'ilish o'tkazadi. Kengash o'quvchilarning o'zlashtirishi, o'quv dasturlarini bajarishi, sog'lig'i hamda psixologik holatidan kelib chiqib o'quvchini inklyuziv ta'lim sinfi yoki boshlang'ich

korreksion sinfning o'quvchilar safidan chiqarish yuzasidan psixologik-tibbiy-pedagogik komissiyaga taklif kiritadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarga ta'lim-tarbiya berish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida" gi 2020-yil 13-oktabrdagi PQ-4860-son qarori.
2. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2021-yil 12-oktabr "Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarga ta'lim berishga oid normativ-huquqiy hujjatlarni tasdiqlash to'g'risida"gi №-638-sonli qarori.
3. "Inclusive teaching and learning for children with visual impairments" Teachers guide - Guy Le Fanu 2018.
4. "Inklyuziv ta'limning dolzarb masalalari: muammo va ularning echimlari" mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya materiallari to'plami. "Lesson-Press" nashriyoti, Toshkent-2022.

ЖАЛПЫ ОРТА БІЛІМ БЕРУНМЕКТЕПТЕРІНДЕ ИНКЛЮЗИВТІ БІЛІМ БЕРУДІ ҰЙЫМДАСТЫРУ

*Джураева П.С.,
"Мектепке дейінгі, бастауыш және арнайы білім беру методикасы"
кафедрасы доценті м/а*

«Бала бойындағы кемістігін толықтырудың екі түрлі ерекшелігі бар, оның бірі – бала психикасының даму шамасына орай тәрбие талаптары, Екіншісі – кемістігін қалпына келтірудегі өз бойындағы ерекшеліктері мен мүмкіндіктері»

Лев Семёнович Выготский

Аннотация: мүгедек баланы әлеуметтік тұрғыдан қолдау, мүмкіндігі шектеулі балаларды әлеуметтік ортаға енгізуде инклюзивті білім берудің маңыздылығы, оның аспектітері мен құндылықтар үйлесімділігі.

Кілт сөздер: ерекше бала, инклюзивті білім, мамандандырылған тәлім мекемесі, әлеуметтік қолдау, білім алу құқығы, қол жетімді орта.

Мемлекетіміздің басты мақсаттарының бірі – ерекше білім беру қажеттіліктері бар балалардың білім алу жағдайын жақсарту. Мүгедек бала еркіндікті, әлеуметтік интеграцияны қамтамасыз ететін ортада толыққанды және лайықты өмір сүруіне көмектесетін ерекше күтім, білім және қажетті дайындық алуға құқылы. Мүмкіндігі шектеулі балаларды әлеуметтік ортаға енгізудің негізгі бір факторы, ортаны мүмкіндігі шектеулі баланы қабылдауға дайындау. Мүмкіндігі шектеулі баланы әлеуметтік ортаға енгізудің екі жолы бар. Бірінші жолы, мүмкіндігі шектеулі баланы қоршаған ортаға бейімдеу. Бұл жолдың кемшілігі біржақтылығы. Бұл жолмен керекті нәтижеге жету мүмкін емес, әлеуметтену үдерісі екі жақтылы болуы керек. Бұл дайындық үдерісінде интеграцияның объектісі ғана емес, сонымен қатар, белсенді субъектісі болу керек. Екінші жолы мүмкіндігі шектеулі баланы әлеуметтік ортаға енгізу дайындығымен бірге, әлеуметтік ортаны мүмкіндігі шектеулі баланы қабылдауға дайындау. Мемлекет даму мүмкіндігі шектеулі азаматтардың білім алуына, дамуында ауытқуды түзетуіне және әлеуметтік бейімделуіне жағдай жасауды

қамтамасыз етеді. Заң құжаттарында айтылғандай, мүгедектер, оның ішінде мүгедек балалар және бала жасынан мүгедектер медициналық әлеуметтік көмек алуға, оңалтылуға (реабилитация), дәрі-дәрмектермен, протездермен, протезді-ортопедиялық бұйымдармен, жеңілдік жағдайларда қозғалыс құралдарымен қамтамасыз етілуге, сондай-ақ кәсіби даярлану мен қайта даярлануға құқықтары бар.

Өзбекстан Республикасы Конституциялық заңы жобасының 50-статьясына сәйкес Білім беру ұйымдары ерекше білім беру қажеттіліктері бар балаларды инклюзивті оқыту мен оқытуды қамтамасыз етеді. Бұл бағыт біздің Басты Заңымыз деңгейінде нығайып жатқаны соның айқын мысалы⁵.

Бүгінгі таңда Мектепке дейінгі және мектеп тәлімі министрлігінде ерекше білім беру қажеттілігі бар балаларға арналған 90 мамандандырылған мектеп пен мектеп-интернат жұмыс істейді. Оның 19-ы саңырау және нашар еститіндерге, 17-сі зағиптар мен нашар көретіндерге, 50-і ақыл-ойы кем, 3-еуі тірек мүшесі мүгедек балаларға және 1-еуі сөйлеу қабілеті бұзылған балаларға арналған мамандандырылған білім беру мекемелері. Бүгінде оларда ерекше білім беруді қажет ететін 42 000-ға жуық бала білім алуда, 14 500-ден астам педагог оларға білім мен тәрбие беруде.⁶

Инклюзивті білім беруді жүзеге асырудың маңызды аспектітері: инклюзивті саясат, инклюзивті тәжірибе мен мәдениет.

Инклюзивті білім беруге негіз болатын құндылықтар: Индивидуалдық - әрбір бала индивид. Білім беру - әркім үйренуі мүмкін – үйретіп болмайтын балалар болмайды. Қажеттіліктер - әркім баланың өзіне ғана тән ерекшеліктері, қызығулары, қабілеттері мен қажеттіліктері бар. Дискриминация - әрқандай формада дискриминацияға тыйым салу, яғни балаларды ажыратпау тиіс. Құқық - әрбір адамның қоғам мен өмірде жасау, қатынас жасау құқығы. Төзімділік - бір-біріне деген төзімділік, сабырлылық.

Инклюзивті білім беру мектебін құру моделі: Инклюзивті білім беруді дамытуды жүзеге асыру үшін білім беру мекемелерін таңдау. Ұжымдар ортасында өзара бірлестік. Инклюзивті білім беруді дамыту бағдарламасын істеп шығу. Халыққа білім беру басқармасы құзырында “Инклюзивті білім беру бойынша кеңес”ті ұйымдастыру. Мектептерде инклюзивті білім беру бойынша координаторларды бекіту. Жалпы орта білім беру мектептері оқытушыларын дайындау және де арнайы педагогика мен психологияның ерекшеліктерімен таныстыру. Инклюзивті мектептерді комплекттеу бойынша іс-әрекетін ұйымдастыру. Инклюзивті сыныптардағы оқушылардың ата-аналарымен істесу. Инклюзивті білім беруде қатысушы оқытушыларды қолдап-қуаттау мен марапаттау. Инклюзивті білім беруді қолдап-қуаттау мақсатында түрлі шараларды өткізу. (төзімділік сабақтары, оқытушылар мен ата-аналар үшін тренинглер, мектепте қолай орта жаратуда бірлестікті жолға қою).

Моделдің абзалдықтары: Инклюзивті білім беруді марапаттау үшін әкімшілік қолдау көрсету; Бағдарламаны істеп шығу үшін ұйымдастыру мен қаржылық ресурстардан пайдалану мүмкіндіктері; Ұжымдардың өзара бірлестігін және тәжірибе алмасуды жолға қою; Аумақтық басқармалар ресурсынан

⁵ O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. –T.: «O'zbekiston», 2023 y. Loyiha.

⁶ <https://t.me/avloniyuz>

пайдаланган түрде мектептерде (архитектура) қолай орта туғызу мүмкіндігі. Сондай-ақ, инклюзивті білім беруді үгіттеуде ұнамсыз көзқарастардың ықпалдары; инклюзивті білім берудің басқыштарында күшті ата-аналар ұжымының жоқтығы; ұжымдар бірлестігін ұйымдастырудағы қиыншылықтар, ұжымдар ортасындағы міндеттерді түрліше түсіну мен оның мәнін тән алмау; жалпы орта білім беру мектептерінің педагогик ұжымында арнайы тәлімге мұқтаж балалармен қатынастарында тәжірибенің жоқтығы. Професионал стереотиптердің күшті ықпалы жайлы мәліметтерге ие болуымыз қажет.

Барша үшін қол жетімді білім беруді ұйымдастыру салдары: Ескерту - Инклюзивті білім беруге барлық балаларды жұмылдыру үшін баланы өзгертіп оны үдеріске бейімдетуіміз керек емес, бәлкім жүйені өзгертіп балаларға сәйкес тәлімді ұйымдастыру қажет есептелінеді. Барша үшін қол жетімді білім беруді ұйымдастыру салдары: Мұғалімдердің оң көзқарасы; Балаға бағытталған оқу бағдарламалары; Оқытудың икемді әдстері; Сыныпта қалған және айдалған оқушылардың болмауы; Оқытушыларды үнемі марапаттау; Ата-аналар мен қоғамды жетілдіру; Сәйкес оқулықтар мен жиһаздарды тәміндеу; Оқыту формаларының қарама-қарсы әдістері.

Жалпы орта білім беру мектептерінде барерлерсіз (қол жетімді) ортасын ұйымдастыру: Жалпы орта білім беру мектептерінде барерлер салдарынан білім алуда шектеулері болған балалардың категориялары – СӘЕБ: Саңырау және әлсіз есітуші балалар; ЗНҚБ: Зағип және нашар көретін балалар; ҚҚТАББ: Қозғалыс кезінде тірек ақаулары болған балалар.

Саңырау және әлсіз есітуші балалар үшін қол жетімді орта: бірінші парталарға отырғызу; оқытушының анық және еркін сөйлеу мәнеріне ие болуы; ауызекі міндеттерді жазбаша міндеттерге ауыстыру.

Зағип және нашар көретін балалар үшін қол жетімді орта үлгілері: 1. Қыс маусымында аумақты қардан тазарту, тайғақ жерлерді құрғақ сақтау. 2. Мектеп бойлап брайль жазуымен көрсеткішті табличкаларды іліп қою. 3. Коридорда ұстап жүру үшін құрылғылармен тәміндеу. 4. Брайль жазуындағы оқулықтармен тәміндеу. Зағип және нашар көретін балалар үшін қол жетімді орта үлгілері:

Қозғалысты қолдау ақаулары бар балалар үшін қол жетімді орта: кіре берістегі пандустың талап деңгейіне жауап беруі; сынып бөлмелеріне кіре берістегі жазықтықтар; балалар үшін автобулар қойылады; сабақтардың 1-этажда өткізілуі немесе лифт/баспалдақтарға шығарып қоюшы

құрылғыларды орнату.

ӨТЕ МАҢЫЗДЫ: Инклюзив білімді тиімді қолдану білім берудің сапасын жетілдіру үшін кейбір ережелерге сүйенген түрде бейімделу мұхиттын жарату ең маңызды себеп-салдардан есептелінеді. Дәл осы ережелер сапалы білім берудің кепілі болып табылады.

Пайдаланған әдебиеттер

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. –Т.: «O'zbekiston», 2023 y. Loyiha.
2. O'zbekiston Respublikasining “Ta’lim to’g’risida”gi Qonuni / O’RQ-637-son

23.09.2020 y.

3. O'zbekiston Respublikasining Qonuni/"Nogironligi bo'lgan shaxslarning huquqlari to'g'risida"gi O'RQ-641-son 15.10.2020 y.

4. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining «O'zbekiston Respublikasi xalq ta'limi tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida»gi Farmoni. Toshkent sh., 2019 yil 29 aprel, PF-5712-son.

5. Zarubejnyy i otechestvennyy opyt vklyucheniya detey s osobymi nujdami v obsheobrazovatelnyy protsess. Problemy i puti resheniya. – Almaty: KAPrint, 2001. – 208 s.

6. Problemy vklyucheniya detey so spetsialnymi obrazovatelnyimi potrebnostyami v obsheobrazovatelnyy protsess. – Almaty: Raritet, 2002. – 130 s.

7. Shomaxmudova R. «Maxsus va inklyuziv ta'lim» /Toshkent «Chashmaprint» 2011.

8. <https://t.me/avlonyuz>

INKLYUZIV TA'LIMDA NOGIRON BOLALARNI O'QITISH

Qurbonova X.T.,

Navoiy viloyati PYMO'MM katta o'qituvchisi

Imkoniyati cheklangan bolalarni tarbiyalash masalasi bugungi kunda eng dolzarb masalalardan biriga aylanib bormoqda. Hozirgi kunda Respublikamizda alohida yordamga muhtoj bolalarning rivojlanish darajasi, imkoniyatlari, xususiyatlari va qobiliyatlariga ko'ra maxsus yoki umumiy ta'lim tizimida ta'limni amalga oshirish maqsadida inklyuziv ta'lim tizimi amalga oshirilmoqda. Inklyuziv ta'lim madaniyati! Salamanka deklaratsiyasiga muvofiq har bir o'quvchi xususiyatlarini isloh qilishni qo'llab-quvvatlovchi va ma'qullovchi dalil sifatida qaraladi. Uning maqsadlari jinsi, irqi, madaniyati, ijtimoiy millati, dini, individual imkoniyati va qobiliyati farqlar sabab ijtimoiy segregatsiya oldini olish uchun emas. Dunyo tajribasiga ko'ra, maktablarda kiritish ko'pincha tengdoshlari bilan birga o'rta maktablarda nogironlar ta'lim sifatida qaraladi (Judi Kugel'mas) biroq, inklyuziv ta'lim mohiyati bilim va bilim hali jamiyatda yetarli emas. "Inklyuziv "va" integrallashgan " terminlari ko'pincha bir xil ma'noda ishlatiladi.

Sharqning mashhur allomalari Ibn Sino, Imom Buxoriy, Abu Nasr Farobiy, Alisher Navoiy, Abdulla Avloniylarning tarbiyaning maqsadlari har bir bola shaxsining rivojlanishiga ta'limning ta'siri to'g'risidagi qarashlari inklyuziv talim rivojlanishining metodologik bazasi hisoblanadi.

Davlatimizning ustivor siyosati yosh avlodni aqlan teran, jismonan sog'lom, ma'naviy yetuk har tomonlama rivojlangan komil inson qilib voyaga yetkazishdan iborat. Jamiyatimizning bir bo'lagi bo'lgan maxsus yordamga muhtoj bolalar va o'smirlarni ijtimoiy qo'llab - quvvatlash, ta'lim- tarbiya berish, kasb – hunarga yo'l- lash, sog'lom bolalar qatori o'rin olib, o'z qobiliyati va imkoniyatlaridan foydalana oladigan inson qilib voyaga yetkazish davlatimiz siyosatining bir bo'lagi bo'lib hisoblanadi. Inklyuziv ta'lim vazifasi bolalarning qobiliyatlari va holatidan qat'iy nazar, ularning barchasiga sifatli ta'lim - tarbiya berishdan iborat. Shu bilan birga, inklyuzivlik tamoyili imkoniyatlari cheklangan bolalar ijobiy ruhiy va ijtimoiy rivojlanishga ega bo'lishlari uchun oilada yashashlari va o'z tengdoshlari bilan birga oddiy maktabda bilim olishlari lozimligini nazarda tutadi. Inklyuziv ta'lim tizimi nogironlar aravachasidagi bola yaqin

atrofda joylashgan har qanday maktabda ta'lim olishi, o'zlashtirishda qiynalayotgan bo'lsa, o'qish va yozishga o'rganish uchun maxsus yordamga ega bo'lishi, darslarga qatnamay qo'ygan bolaga esa maktabga qaytish uchun tegishli yordam ko'rsatilishini kafolatlaydi. **Inklyuziv ta'limning asosiy maqsadi** - yordamga muhtoj bo'lgan bolalarga samarali bilim olish uchun sharoit yaratishdir. Ushbu sharoitda yordamga muhtoj bolalarni integrasiyalash va reabilitasiya qilish, har bir bolaning rivojlanish darajasini hisobga olgan holda ularga mos samarali inklyuziv talim turini tanlash lozim. Ta'lim sohasida yordamga muhtoj bolalarning tahsil olishlari hamisha jamiyatning diqqat markazida turgan dolzarb masala hisoblanadi. Shunday ekan, ularga ta'lim beruvchi pedagoglar va mutaxassislar malakasini oshirish, zarur zamonaviy qo'llanmalar, jihozlar bilan ta'minlash ham bu masalani hal qilish uchun qo'yilgan qadamlardan biri hisoblanadi.

Ta'lim tizimini joriy etish har doim ma'lum bir qonun qoidalariga, tamo- yillarga asoslanishni talab etadi. Inklyuziv ta'lim tizimini joriy qilishda esa quyidagi tamoyillarga asoslaniladi:

- 1) Inklyuziv ta'limning e'tirof etilishi.
- 2) Inklyuziv ta'limning barcha uchun ochiq bo'lishi tamoyili.
- 3) Bog'lanishning mavjud bo'lishi tamoyili.
- 4) Markazlashtirilmagan bo'lishi tamoyili.
- 5) Inklyuziv ta'limda kompleks yondashishi tamoyili.
- 6) Inklyuziv ta'limda moslashuvchanlik tamoyili.
- 7) Malakaviylik tamoyili.

Inklyuziv ta'limning e'tirof etilishi bu tamoyilning mazmuni shunda- ki, 1990 – yildan buyon maxsus ehtiyojli bolalarni umumta'lim muassasalari tizimida o'qitish borasida bir qancha jahon miqyosida deklorasiyalar va qarorlar qabul qilindi. Ularni jahonning ko'plab davlatlari e'tirof etdilar. Ammo bugungi kunga qadar ularni hayotga joriy qilish borasida ko'plab muammolar mavjud. Ba'zi davlatlarda esa umumiy ta'lim borasida qonun yoki qarorlar qabul qilinganda nogiron bolalarning ta'lim masalasi unga kiritilmaydi. Ammo inklyuziv ta'limni tan olish faqatgina qonun chiqarish bilangina bog'liq bo'lmaydi. Davlat rahbarining 2020–2025 yillarda respublikada inklyuziv ta'limni rivojlantirish, boshlang'ich tayanch korreksion sinflarni ochish va maktab-internatlarni optimallashtirishga oid qarori qabul qilindi.

Prezident 2020- yil 13 oktyabr kuni “Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarga ta'lim-tarbiya berish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida”gi qarorga imzo chekdi. Mazkur qaror bilan 2020–2025 yillarda xalq ta'limi tizimida inklyuziv ta'limni rivojlantirish konsepsiyasi, ushbu konsepsiyani 2020–2021 yillarda amalga oshirish bo'yicha “yo'l xaritasi” hamda Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalar ta'limini 2025 yilgacha rivojlantirishning maqsadli parametrlari tasdiqlandi.

Konsepsiya erishilgan natijalar, maqsadli ko'rsatkich va tegishli davrga mo'ljallangan asosiy yo'nalishlardan kelib chiqib, 2020- yildan boshlab har yili tasdiqlanadigan alohida “yo'l xaritasi” asosida bosqichma-bosqich amalga oshiriladi. Inklyuziv ta'lim tizimini qo'llab-quvvatlashda siyosat asosiy rol o'ynaydi. Siyosat tomonidan inklyuziv ta'limning qo'llab quvvatlanishi bu ta'lim tizimining samarasini va rivojlanishini ta'minlaydi.

Inklyuziv ta'limni amaliyotga joriy etish ustida olib borilgan tajribalardan shu narsa o'z isbotini topdiki, har qanday imkoniyati cheklangan bolalarni nuqsonini ilk yoshdan o'z vaqtida aniqlab mutaxassislariga murojaat qilinsa va maktabga tayyorgarlik ishi o'z vaqtida olib borilsa, albatta ko'zlangan maqsadga erishish mumkin. Ya'ni inklyuziv ta'limning samarasi yuqori darajada bo'ladi.

ALOHIDA EHTIYOJLI BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARINING OG'ZAKI NUTQINI RIVOJLANTIRISHDA YANGI METODIKALAR VA ULARDAN FOYDALANISHNING AMALIY ASOSLARI

*Ishmatova O.S.,
CHDPU o'qituvchisi,
Xusnuddinova Z.,
CHDPU o'qituvchisi*

Annotatsiya: Ushbu maqolada alohida ta'lim ehtiyojiga ega bo'lgan bolalar toifasiga kiruvchi eshituv nuqsoniga ega bo'lgan boshlang'ich sinf o'qituvchilari og'zaki nutqini rivojlantuvchi fonetik ritmika texnologiyasi yoritib berilgan.

Аннотация: В данной статье освещена фонетико-ритмическая технология, развивающая устную речь учителей начальных классов с нарушением слуха, относящихся к категории детей с особыми образовательными потребностями.

Annotation: This article highlights the phonetic-rhythmic technology that develops the oral speech of primary school teachers with hearing impairment, belonging to the category of children with special educational needs.

Tayanch so'zlar: konstitutsiyaning 50-moddasi, maxsus pedagogika, alohida ehtiyoj bor, inklyuziv ta'lim, ko'xlear implant, korreksion mashg'ulot, eshitishda muammolari bo'lgan, og'zaki nurq, fonetik ritmika, Pay, Власова, Пфафенрод, qiyosiy jadval.

Ключевые слова: 50-статья конституции, специальная педагогика, с особыми потребностями, инклюзивное образование, кохлеарный имплант, коррекционное обучение, проблемы со слухом, оральный свет, фонетическая ритмичность, Pay, Власова, Пфафенрод, сравнительная таблица...

Keywords: Article 50 of the constitution Special pedagogy, with special needs, inclusive education, cochlear implant, remedial education, hearing problems, oral light, phonetic rhythm, Rau, Vlasova, Pfaffenrod, comparison table...

Yangi tahrirdagi konstitutsiyaning 50-moddasi 6-bandida "Ta'lim tashkilotlarida alohida ta'lim ehtiyojiga ega bo'lgan o'quvchilar uchun inklyuziv ta'lim va tarbiya ta'minlanadi"⁷, deb belgilanayotganii. Undan tashqari bugungi kunga qadar nogironligi bo'lgan, alohida ehtiyojli aholi qatlamini har tomonlama muhofaza qilish borasida davlatimiz rahbarining qator farmon va farmoishlari imzolangani bugungi kunda ulrning amaliy jihatdan bajarilishini ta'minlash yuzasidan katta islohotlar amalga oshirilayotgan davrda yashamoqdamiz. Biz bugun taklif etayotgan texnologiya shu masalalarni bajarish uchun xizmat qiladi. Bu texnologiya yordamida eshitishda nuqsoni bor ixtisoslashtirilgan maktab-internatlari hamda inklyuziv ta'limga jalb etilgan boshlang'ich sinf o'quvchilrning nutqini rivojlantirishga qaratilgan ishlar samarali tashkil etiladi. Quyida texnologiyamiz haqida ma'lumot beramiz.

Ma'lumki, eshitish qobiliyati past bo'lgan ko'plab bolalarning og'zaki nutqi bir qator nutq tovushlarini takrorlashdagi nuqsonlar va uning ritmik - intonatsion tomonining buzilishi bilan tavsiflanadi.

Fonetik ritmika talaffuzni shakllantirish ishlariga organik ravishda kirishadi va eshitish qobiliyati zaif kichik yoshdagi bolalar nutqini tuzatishda ham, ularning harakatlari tabiiyligini rivojltrishda ham muhim rol o'ynaydi.

Fonetik ritmika - bu turli harakatlar (tana, bosh, qo'llar, oyoqlar) muayyan nutq materialining (iboralar, so'zlar, bo'g'inlar, tovushlar) talaffuzi bilan uyg'unlashtirilgan harakatli mashqlar tizimidir.⁸

Ilmiy adabiyotlarda harakatlarning rivojlanishi va talaffuzning shakllanishi o'rtasidagi filogenetik bog'liqlik isbotlangan. Tananing va nutq organlari harakatlarining uyg'unigi, eshitish qobiliyati zaif bolalarga xos bo'lgan nutqning keskinligi va monotonligini bartaraf etishga yordam beradi. Tana bilan ritmik harakatlarini bajarishda bolalar tomonidan erishiladigan erkinlik va qulaylik nutq organlarining harakatlanishiga ham ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Ushbu qo'llanmada Fonetik ritmika usuli eshitish qobiliyati zaif bolalar nutqining talaffuz tomonini shakllantirish va tuzatish bo'yicha ish uslubi sifatida keltirilgan. (Fonetik ritmika, albatta, surdopedagogikasida qabul qilingan talaffuz ustida ishlashning boshqa texnikasi va usullarini rad qilmaydi.)

Fonetik ritmika mashg'ulotlarida asosiy yo'nalishlarni belgilovchi maqsadlar quyidagilarni nazarda tutadi:

- nutq-harakat analizatorlari hamda eshitish analizatorlarni rivojlantirish umumiy motorikani rivojlantirish bilan uyg'unlashtirish;
- zaif eshituvchi bolalarda umumiy motorikani nutq-harakatga aylantirish jarayoni orqali aniq intonatsiyali va ritmik tabiiy nutqni shakllantirishga ko'maklashish;
- o'quvchilarning eshitish idrokini rivojlantirish va shu orqali talaffuz ko'nikmalarini shakllantirish hamda tuzatish jarayonida foydalanish.

Mashg'ulotlar mazmunini belgilashda, eshitish qobiliyati zaif shaxslarning talaffuziga bo'lgan talablardan tashqari, ushbu bolalarda harakatlarni rivojlantirishga oid tavsiyalar ham hisobga olinadi. Yugoslaviyalik defektologlarining fonetik ritmika bo'yicha mashg'ulotlar o'tkazishdagi tajribasi mualliflarga katta yordam berdi.

Fonetik ritmika mashg'ulotlaridagi harakatlar va og'zaki nutqni o'z ichiga olgan barcha mashqlar quyidagilarga qaratilgan:

- nutqiy nafasni normallashtirishga va u bilan bog'liq bo'lgan nutqning uzviyligiga;
- me'yordan qo'pol og'ishlarsiz normal tembrni saqlab, ovozning kuchi va balandligini o'zgartirish ko'nikmalarini shakllantirishga;
- tovushlarni va ularning birikmalarini alohida, bo'g'in va so'z turkumlarida, so'zlarda, iboralarda to'g'ri ifodalashga;
- nutqiy materialni ma'lum bir sur'atda ifodalashga;
- turli ritmlarni idrok etish, farqlash va ifodalashga;

⁸ O. S. Ishmatova, va G.S. Abdullayeva. Korreksion mashg'ulotlarda eshitishda nuqsoni bor bolalarning og'zaki nutqini fonetik ritmika orqali rivojlantirish// - Chirchiq, 2022. ISBN: 978-93-90655-55-8.
B.70 <https://doi.org/10.5281/zenodo.7353441>

- o'z his-tuyg'ularini turli intonatsion vositalar orqali ifodalash ko'nikmasini shakllantirishga.

Fonetik ritmika o'z ichiga tovushlar va ularning birikmalari ustida ishlash, ritm va temp, nutqiy nafas va nutq uzviyligi, ovoz va intonatsiya ustida ishlashni o'z ichiga oladi.

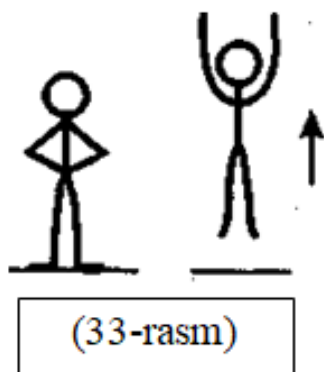
Nutq ustida ishlashda barcha bo'limlar bir xil darajada ahamiyatga ega va ularning barchasi bir-biri bilan chambarchas bog'liq. So'zdagi bo'g'inlarning va gap yoki sintagmadagi so'zlarning uzluksiz talaffuzi nutq shakllanishining juda muhim va murakkab qismidir. Uzviylik ustida ishlash nutqiy nafasni normallashtirish va ovozni boshqarish qobiliyati bilan chambarchas bog'liq. Nutqiy nafasni rivojlantirish mashqlari to'g'ri diafragmal nafasni, nafas chiqarish davomiyligini, uning kuchini va bosqichma-bosqichligini rivojlantirishga yordam beradi. Ovoz ustida ishlash uzoq nafas chiqarishda unli va undoshlarning talaffuzi bilan boshlanadi. Shu bilan bir vaqtda, tovushlarning sof talaffuzi uchun zarur shart bo'lgan so'zlarning elementlari bilan ishlash amalga oshiriladi. Quyida fonetik ritmikaning ish turlaridan biri bo'lgan unli tovushlarni harakat bilan mustahkamlovchi mashqlarni havola etamiz. Biz tomondan bu mavzu ustida 3 yil davomida tadqiqot ishi olib borilmoqda, hamda havola etilayotgan namunaviy mashqlar ilmiy ishimizdan olingan ekanini e'tirof etib, mashqlarni eshitishda nuqsoni bor bolalar bilan ishlovchi defektologlarga, surdopedagoglarga, ritmika o'qituvchilariga o'z amaliyotlarida foydalanishlarini tavsiya etamiz.

UNLI TOVUSHLARNI HARAKAT BILAN MUSTAHKAMLOVCHI MASHQLAR

1. Bolalar aylana shaklida turadilar, qo'llar belda:

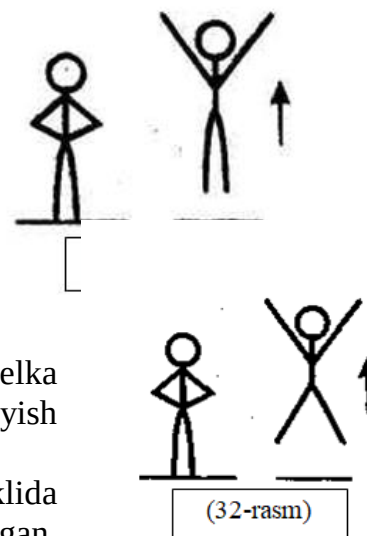
Eslatma.

Bundan keyi bajariladigan barcha nutqiy va motor harakatlar o'quvchilar tomonidan o'qituvchi bilan *sinxron* ravishda amalga oshiriladi.

a) qo'llarni yuqori yon tomonlarga yoyib, sakrash va pa deyish (31-rasm);

b) bir vaqtning o'zida qo'llarni yuqori yon tomonlarga, oyoqlarni yelka kengligida yoyib sakrash va pa deyish (32-rasm).

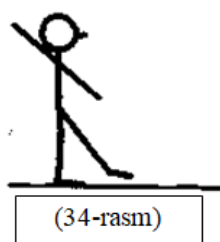
2. Bolalar aylana shaklida turadilar. Qollar pastga tushirilgan, oyoqlar yelka kengligida:

a) qo'llarni yon tomonlarga ko'tarib, pa deyish

b) tananni keskin pastga egib, qo'llar pastga tushirib (o'tin yorish kabi), pu deyish;

c) tanani bir oz o'ngga (chapga) egib, qo'lni og'ziga ikki yon tomonlardan olib boring, o___ o___ deyish.

3. Bolalar aylana bo'ylab turib oladilar, qo'llar belda. So'ng yuqoriga keskin ravishda sakrab, bir vaqtning o'zida

(36-rasm)

qo'llar yuqoriga cho'ziladi, pi deyiladi (33-rasm).

4. Bolalar aylana shaklida turadilar, qo'llar pastga tushirilgan:

a) chap oyoq bilan oldinga qadam qo'yiladi, qo'llar yon tomonlarga yoyiladi, pa deyiladi (34-rasm);

b) chap oyoqda turilib (a punktini tugatgandan so'ng) o'ng oyoq oldinga ko'tariladi va qo'llar ham o'ng oyoq tomonga cho'ziladi va pu deyiladi (35-rasm);

(37-rasm)

c) Boshlang'ich pozitsiyaga qayting. Har bir yelkani galmalgaldan ko'tarilib, har bir yelka ko'tarilishida pi, pi, pi

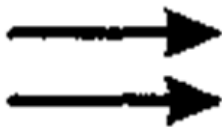
bo'g'inini talaffuz qiling.

5. Bolalar aylana markazida turishadi, qo'llar ko'krak qafasi sathida bukiladi:

a) orqaga bir qadam tashlab, musht qilingan qo'llarni zarb bilan, yon tomonlarga silkitib, ta deyiladi (36-rasm).

b) yana bir qadam orqaga qaytib, qo'llarni mush holatida ushlab, yon tomonlarga keskinlik bilan urish va to deyish (37-rasm);

c) yana bir qadam orqaga, keskinlik bilan qadam tashlab, mushtlarini oldinga, urish va tu deyish (38-rasm).

(38-rasm)

a, b, c - mashqlar ketma-ketligi almashtirilib bajariladi.

6.

shaklida

qollar

a)

keyin

buring, har

po, po deng

b) bir

holda ikki

(39-rasm)

Bolalar aylana

turadilar,

belda:

tanani o'ngga,

chapga

bir burilishda

(39-rasm);

joyda turgan

oyoq bilan

o'ngga

va op deyish,;

sakrash va op deyish; ikki oyoq bilan

sakrash va op deyish; chapga sakrash

7. Bolalar aylana shaklida turadilar, qollar belda, oyoqlar yelka kengligida:

a) a — u

a — u

a — u

o — o — o

A-u ni talaffuz qilganda, navbatma-navbat uch marta a tovushiga harakatlarni bajaring, keyin 3 marotaba u uchun harakatlarni takrorlang, so'ngra tanani o'ng-chap-o'ng tonomlarga bir oz egib: o - o - o deng.

b) i — e

i — e

i — e

pe — pe — pe

Qo'llar yuqoriga keskin cho'ziladi (qo'llar bir-biridan shunday kenglikda yoyilgan bo'lishi kerakki, deyarli boshga tegib turishi kerak), oyoq uchiga turib olob, i deyiladi, keskin ravishda oldinga bir oz egilib, qo'llar oldinga cho'ziladi, so'ng yon tomonlarga yoyiladi va e deyiladi (mashq uch marta takrorlanadi), so'ngra mushtlar oldinga va yon tomonlarga uriladi, navbatma-navbat o'ngga-chapga, har bir zarbada pe deb aytiladi.

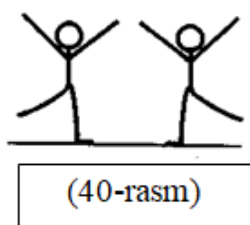
8. Bolalar aylana bo'ylab turib oladilar, qo'llar pastga tushgan. Harakatlar uzviylikda bajariladi, biri boshqasiga o'tadi (40-rasm):

a) chap oyoq bilan oldinga qadam tashlash. Chap oyog'ingizda turing, o'ng oyog'ingizni yon tomonga oling, shu bilan birga qo'llaringizni yon yuqori tomonlarga tashlang, *pa deng*.

Boshlang'ich holatga qayting, va yuqoridagi holatni takrorlang (40-rasm);

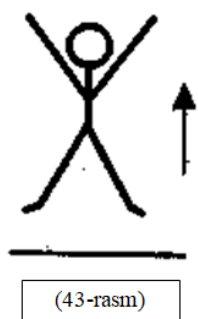
b) so'ng darhol cho'kkalang, g'o'janaklaning, tizzalaringizni qo'llaringiz bilan quchoqlab, *pu deng* (41-rasm);

c) keyin keskin ravishda qo'llaringizni ko'tarib cho'zilib, *pi deng* (42-rasm).

9. Bolalar aylana bo'ylab turishadi, qo'llar belda:

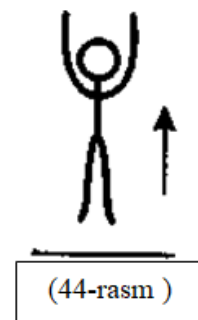
a) qo'l va oyoqlarni ikki yon

tomonlariga yoyish bilan bir vaqtning o'zida yuqoriga sakrab, *pa* deyish (43-rasm);

b) boshlang'ich holatga qaytish va darhol qo'llarni yuqoriga cho'zgan holda keskin yuqoriga sakrab turib, *pi* deb aytish (44-rasm);

c) boshlang'ich holatga qaytish. O'ng oyoqni o'ngga, chap oyoqni chapga tashlash, bunda o'ng va chap qo'lni galma-galdan og'ziga (yarim karnay shakli bilan) olib borib, *po, po* deyish (45-rasm);

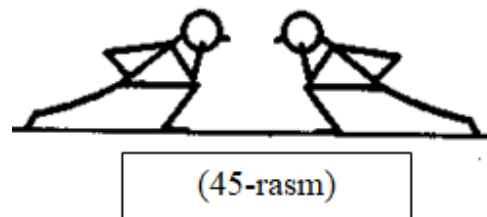
d) boshlang'ich holatga qaytish..Qo'llarni yuqori yon tomonlarga yoyib sakrash va shu holatda a deyish. Keyin, ushbu holatdan, darhol cho'kkalab, tizzalarini qo'llar bilan quchoqlab, u deyish.

Mashqni takrorlashda, a___u___ deb birlashtirib aytish.

10. Bolalar aylana bo'ylab turadilar, qo'llar pastga tushirilgan:

a) chap oyog'ingiz bilan oldinga qadam qo'ying, qo'llaringizni yon tomonlarga yoying, *pa deng*. Chap

oyog'ingizda turing, o'ng oyog'ingizni oldinga to'rtaring va, qo'llaringizni o'ng oyoqlar

tomon cho 'zib, , pu deng (46-rasm).

Mashqlarni doira markaziga qarab harakatlanib bajaring. Doira ichida o'tiring, oyoqlarini uzating;

b) tanani oyoqlar tomonga oldinga egib, qo'llaringiz bilan oyoq barmoqlariga tekkizing va u ____deng. Keyin tanani keskin to'g'rilang, qo'llarni yuqori yon tomonga yoyib, pa deng (47-rasm).

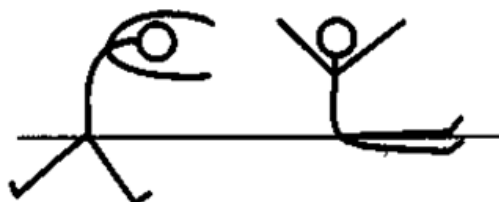
46-rasm

47-rasm

Mashqni u ____pa dengan holda takroran bajaring ;

v) o'ngga egilib, qo'llarni ham yon tomonlardan o'ngga egib, o ____ deng. Keyin tanani keskin to'g'rilang, qo'llarni yuqori yon tomonlarga yoyib, pa deng. Mashqni chap tomolama ham takrorlang (48-rasm).⁹

(48 - rasm)

Mashqni o ____pa dengan holda takroran bajaring ;

11. Bolalar aylana bo'ylab o'tiradilar. Bo'g'inlarni talaffuz qilishda har bir bo'g'in uchun barmoq bilan o'zidan o'ngga va chapga ko'rsatkich harakatini bajaradilar :

pa—po	ta—to	ma—mo	la—lo	sha—sho	sa—so
pa—pu	ta—tu	ma—mu	la—lu	sha—shu	sa—su
pa—pi	ta—ti	ma—mi	la—li		sa—si
pa—pe	ta—te				

12. Bolalar aylana bo'ylab turib oladilar:

a) _____ qo'llarni yon tomonlarga yoyib, pa ____ deyiladi, qo'llarni belga qo'ygan holda , ap deb sakraladi .

b) _____ qo'llarni yon tomonlarga yoyib, po ____ deyiladi, qo'llarni belga qo'ygan holda , op deb sakraladi .

v) _____ qo'llarni yon tomonlarga yoyib, pu ____ deyiladi, qo'llarni belga qo'ygan holda , up deb sakraladi .

g) _____ qo'llarni yon tomonlarga yoyib, pi ____ deyiladi, qo'llarni belga qo'ygan holda , ip deb sakraladi .

d) _____ qo'llarni yon tomonlarga yoyib, pe ____ deyiladi, qo'llarni belga qo'ygan holda , ep deb sakraladi .

13. Bolalar qo'llarini belda tutga holda aylana bo'ylab turib oladilar.

ta ta tatata tata!

⁹ Ishmatova O.S. "Fonetik ritmika" o'quv qo'llanma cChirchiq 2023 yil.

to to tototo tato?
tu tu tututu tutu...

Eslatma.

Hozir va bundan keyin ham doimo bo'g'inlarning urg'u bilan belgilanishi ularning balandroq va cho'zibroq talaffuziga ishora bo'ladi....

a) Bir joyda ikki marta o'rtacha sakrab: *ta ta*, bir joyda uch marotaba tez- tez sakrashga o'tilibi: *tatata*, keyin qo'llarni yon yuqori tomonlarga cho'zib, birinchi bo'g'inni urg'u bilan ta'kidlab, xushkayfiyat bilan *tata!* deb qichqirish:

b) o'ngga ikki marta o'rtacha sakrab: *to to*, o'sha tomonga uch marta *tototo* deb tez-tez sakrashga o'tiladi: so'ngra qo'llar ko'krak qafasi sathiida egiladi, qo'l panjalari aylana harakatlarni bajarib (yuqoridan pastga, yon tomonlarga, yarim doirani tasvirlab), savol intonatsiyasi bilan: *toto?*

v) ikki marta *tu tu* deb oldinga o'rtacha sakrash: *tututu* deb *old* tomonga uch marta tez-tez sakrashga o'tadi, keyin qo'llar yon tomonlarga yoyiladi, yuzda hayrat ifodasi bilan *tutu...* deyiladi.

Keyingi sonlarda fonetik ritmikaning bo'g'in va so'zlar ustda ishlash bo'yicha topshiriqlarni havola qilishni rejalashtirmoqdamiz.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. F.U.Qodirovaning "Kar va zaif eshituvchi bolalar og'zaki nutqini shakllantirish" Toshkent - 2012 yil
2. Ishmatova, O. S. (2022). Fonetik ritmika texnologiyasini qo'llashda AKT ning roli. Eurasian Journal of Academic Research, 2(12), 781-786.
3. Ishmatova, O. S., & Bahodirova, N. R. (2023). Faol harakatning talim tarbiyaga tasiri. Barqarorlik va yetakchi tadqiqotlar onlayn ilmiy jurnali, 3(3), 296-300.
4. Ishmatova, O. S. (2023). Phonetic rhythmic exercises in working on speech sounds. *Academicia: An International Multidisciplinary Research Journal*, 13(1), 79-85.
5. Ishmatova, O. S., & Abduljalil o'g'li, H. A. (2022). Mavzu: imkoniyati cheklanganlar faoliyatida akt ning roli. Barqarorlik va yetakchi tadqiqotlar onlayn ilmiy jurnali, 2(11), 24-28.
6. Ishmatova, O., & Xolmirzayeva, Z. (2023, January). Eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalarning rivojlanishida oilaning ro'li. In *Международная конференция академических наук* (Vol. 2, No. 1, pp. 21-25).
7. Ishmatova, O. S. (2022). Boshlangich talim sifatini yangilashda umumtalim maktablarda logopedik shaxobchalar faoliyatining orni. Barqarorlik va yetakchi tadqiqotlar onlayn ilmiy jurnali, 2(10), 388-391.
8. Pulatova, D. A. (2022). The use of ict in classes on the development of audio perception and formation of pronunciation in children with hearing impairments. *Ijodkor o'qituvchi*, 2(19), 441-445.
9. Pulatova, D. A. Eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalarning o'quv faoliyatiga motivatsiyasini oshirishda axborot-kommunikatsiya texnologiyalari imkoniyatlaridan foydalanish. *Экономика*, 514-517.
10. Usmanovna, Q. F., Azamkulovna, P. D., & Maxkamovna, M. D. (2022). Inklyuziv ta'limda kadrlar masalasi. O'zbekistonda fanlararo innovatsiyalar va ilmiy tadqiqotlar jurnali, 2(14), 834-842.
11. Azamkulovna, P. D. (2022). Bo'lajak o'qituvchi-defektologlarga ilmiy-tadqiqot faoliyatini olib borishni o'rgatish kasbiy faoliyatga tayyorgarlik ko'rish omili sifatida. *Scientific Impulse*, 1(5), 413-418.

ИНКЛЮЗИВТИ БІЛІМ БЕРУ МӘСЕЛЕЛЕРІ ЖӘНЕ ОНЫ ШЕШУ ЖОЛДАРЫ

*Джурсаева П.С.,
“Мектепке дейінгі, бастауыш және арнайы білім беру методикасы”
кафедрасы доценті м/а*

Аннотация: халық білім беру жүйесі, нормативтік құқықтық құжаттарды бекіту туралы, инклюзивті білім беру сыныптары мен бастауыш түзету сыныптарында оқу процесін ұйымдастыру.

Кілт сөздер: ерекше бала, инклюзивті білім, қосымша құрылғылар, дефектология, соматикалық аурулар, негізгі принциптері.

Инклюзивті білім берудің құқықтық негіздері: Өзбекстан Республикасы Президентінің арнайы білім беруге қажеттілікті балаларға арналған білім беру жүйесін бұдан әрі жетілдіре түсу жөніндегі шаралар туралы шешімі. Өзбекстан Республикасы Президентінің 2019 жылғы 29 сәуірдегі «Өзбекстан Республикасының халық білім беру жүйесін 2030 жылға дейін дамыту тұжырымдамасын бекіту туралы» №ПФ-5712 Жарлығына сәйкес Өзбекстанда инклюзивті білім беруді дамыту, ерекше білім беру қажеттіліктері бар балаларды оқыту мен тәрбиелеу жүйесін жетілдіру және оларға көрсетілетін білім беру қызметтерінің сапасын арттыру мақсатында «Ерекше білім беру қажеттіліктері бар балаларға білім беру жүйесін одан әрі жетілдіру жөніндегі шаралар туралы» 13 қазан, 2020 жыл ПҚ – 4860; 2020-2025 жылдарға көзделген 4 бап, 7 бөлімнен тұратын Концепция; «Ерекше білім беруді қажет ететін балаларды оқыту жөніндегі нормативтік құқықтық құжаттарды бекіту туралы» 12 қазан, 2021 жыл № 638 Министрлер Кабинетінің қаулысы; Оқушыларды кәсіпке баулу республикалық психологиялық-педагогикалық орталығында инклюзивті білім беру зертханасы бөлімі құрылды және ХББМнің 9 сәуір, 2021 жыл № 113 бұйрығы қабылданған.

Министрлер Кабинетінің 2021 жылғы 12 қазандағы No 638 қаулысына 1-ҚОСЫМША Жалпы орта білім беру ұйымдарында инклюзивті білім беруді ұйымдастыру тәртібі туралы Ереже 9-тарау, 58 тармақ. 4-тарау. Инклюзивті білім беру сыныптары мен бастауыш түзету сыныптарына оқушыларды қабылдау тәртібі. 17. Инклюзивті білім беру сыныптарына және бастауыш түзету сыныптарына келесі санаттағы балалар қабылданады: есту қабілеті бұзылған балалар (қосымша даму бұзылыстары жоқ 60 дБ дейін есту қабілеті нашар балалар); көру қабілеті бұзылған балалар (дамудың қосымша бұзылыстары жоқ 0,1-ге дейінгі көру қабілеті бұзылған балалар); соматикалық аурулар (психофизикалық және сөйлеу дамуының деңгейі олардың жасына сәйкес келмейтін балалар); ауыр сөйлеу кемістігі бар балалар (алалия, дислалия, афазия, ринолалия, дизартрия, психо-сөйлеу дамуының баяулауы, кекештену); тірек-қозғалыс аппараты бұзылған балалар (ДЦП, сколиоз, полиомиелит, миопатия, остеомиелит, ампутация, бойдың өспеуі – бойдың өспей қалуы бар балалар); психикалық дамуы сақталған тірек-қимыл аппараты бұзылған балалар; психикалық дамуы сақталған немесе психикалық дамуы тежелген балалар (өздігінен қозғала алатын немесе қосымша құрылғылар мен мүгедектер арбаларымен қозғала алатын церебральды сал ауруы бар балалар); зияткерлік

дамуы үшін потенциалды мүмкіндіктері бар ақыл-ойы кем балалар; ауыр мінез-құлық және психикалық бұзылыстары жоқ аутистік спектрі бұзылған балалар; зияткерлік дамуы сақталған, құрысу күйіндегі балалар (егер бала құрысуға қарсы препараттарды қабылдаса, ұстамалар 1 айда 1 реттен аспайды).

18. Мектептің осы Қағидалардың 17-тармағында көрсетілген санаттағы балаларды қабылдаудан бас тартуға құқығы жоқ. 19. Балалардың мынадай санаттары қабылданбайды: ақыл-ойы кем балалар (имбециль, идиотизм деңгейіндегі олигофрения); мінез-құлықтың ауыр бұзылыстары, эмоционалдық-еріктік (органикалық) кемістігі бар балалар; өз бетінше қозғала алмайтын және өзіне-өзі қызмет көрсете алмайтын тірек-қимыл аппараты бұзылған балалар; соқыр-саңырау-мылқау балалар; жиі қайталанатын эпилепсиялық ұстамалармен ауыратын балалар (эпилепсиялық деменция, күндізгі және түнгі жиі ұстамалар); орталық жүйке жүйесінің зақымдануынан несеп пен нәжісті ұстай алмайтын балалар.

5-тарау. Инклюзивті білім беру сыныптары мен бастауыш түзету сыныптарында оқу процесін ұйымдастыру. 20. Инклюзивті білім беретін сыныптардағы оқушылардың жалпы саны 30-дан аспауы тиіс. Бұл сыныптарда жалпы орта білім беру бағдарламалары бойынша оқитын оқушылармен қатар арнайы (түзету) бағдарламалар негізінде оқитын ерекше білім беру қажеттілігі бар оқушылардың саны 3 адамнан аспауы тиіс. Инклюзивті білім беру сыныптары мен бастауыш түзету сыныптарына бірдей медициналық диагнозы бар оқушылар ғана қабылданады.

Сонымен қатар, инклюзивті білім беру туралы 2020 жыл 23 сентябрьдегі «Білім туралы» Заңының II тарауы, 20-бабы: Инклюзив туралы: Инклюзивті білім беру жеке білім беру қажеттіліктері мен мүмкіндіктерінің алуан түрлілігін ескере отырып, барлық білім алушыларға білім беру ұйымдарында білім алудың тең мүмкіндіктерін қамтамасыз етуге бағытталған. Инклюзивті білім беру дене, психикалық, сенсорлық немесе ақыл-ой кемістігі бар балаларға (жеке тұлғаларға) білім беру ұйымдарында ұйымдастырылады. Инклюзивті білім беруді ұйымдастыру тәртібін Өзбекстан Республикасының Министрлер Кабинети белгілейді делінеді.

Дефектология (лат. defectus -кемшілік және ...ология) дене және психикалық кемістігі бар балалардың дамуының психофизикалық ерекшеліктерін зерттейтін, оларға арнайы білім беретін, олардың жойылу заңдылықтарын зерттейтін ғылым. Көзі көрмейтін және нашар көретін, саңырау және нашар еститін, ақыл-ойы кем, тірек-қозғалыс аппаратында ақауы бар, сөйлеу қабілеті бұзылған балалар. Ол 4 жеке салаға бөлінеді: сурдопедагогика (саңырау және нашар еститін балаларды оқыту және тәрбиелеу әдістемесін зерттейтін), тифлопедагогика (соқыр және нашар көретін балаларды оқыту мен тәрбиелеу мәселелерін зерттейді), олигофренопедагогика (оқыту заңдылықтарын әзірлейді және ақыл-ойы кем балаларды тәрбиелеу), логопедиялық (сөйлеу мүмкіндігі шектеулі балаларды оқыту мен тәрбиелеудің теориясы мен тәжірибесін қарастырады).

Инклюзивті - әдетте күтілетін немесе талап етілетін барлық қызметтерді, қондырғыларды немесе нысандарды қамтиды немесе қамтиды.

- I-VIII типті саралап оқытудың арнайы (түзету) мекемелеріндегі дене және психикалық дамуында кемістігі бар балалар;

- кіріктірілген білім беру ұйымдарындағы арнайы сыныптардағы (топтардағы) балалар;

- ерекше білім беру қажеттіліктері бар балалар қалыпты балалармен бірге сыныпта оқытылатын инклюзивті білім беру.

Біріктірілген білім беру - процесс барысында баланың қажеттіліктеріне және психологиялық-медициналық-педагогикалық комиссияның қорытындысына сәйкес мүгедек балаларды оқыту мен оқытуды қамтамасыз ету үшін ерекше жағдайлар жасалуы мүмкін. Мүгедек оқушылардың психофизиологиялық ерекшеліктерін ескере отырып, нақты тұлғаға арналған оқу кестесін, оқу жүктемесін, оның оқу бағдарламаларын меңгеру мерзімін және оны сертификаттауды қамтитын жеке оқыту бағдарламалары әзірленеді.

Мүмкіндігі шектеулі балаларға мыналар жатады: мүмкіндігі шектеулі балалар; психикалық дамуы тежелген балалар; есту, көру, сөйлеу қабілеті дамымаған балалар; аутизмі бар балалар; дамуында ақауы бар балалар.

Инклюзивті - (француз, латын сөзінен шыққан - қорытындылаймын, қамтиды, - әдетте күтілетін немесе талап етілетін барлық қызметтерді, құралдарды немесе нысандарды қамтиды немесе қамтиды. Немесе инклюзивті білім беру - ерекше қажеттіліктері бар балаларға жалпы білім беру, оқытуды сипаттау үшін қолданылатын термин (мемлекеттік) мектептердегі процесс.

Инклюзивті білім беру – бұл барлық балалар физикалық, психикалық, интеллектуалдық және басқа да ерекшеліктеріне қарамастан жалпы білім беру жүйесіне енгізілген білім беру мен тәрбиелеу процесі. Олар ерекше білім беру қажеттіліктерін ескере отырып, мүгедек емес құрдастарымен қоғамдастықтың негізгі мектептеріне барады.

Көбінесе біз үшін, педагогикада осы уақытқа дейін қолданылған әдеттен тыс термин. Инклюзив – ерекше қажеттіліктері бар балалар мен қарапайым балаларды қамтитын білім беру стратегиясы. Бұл тәсіл әлеуметтік жағдайына, ақыл-ой қабілеттеріне және физикалық мүмкіндіктеріне қарамастан барлығына бірге оқуға мүмкіндік береді. Инклюзивті деген нені білдіреді? Біріншіден, әр балаға жеке жасалған бағдарлама арқылы барлық балаларды оқу үдерісіне қосу. Екіншіден, оқуға жағдай жасау және жеке тұлғаның жеке қажеттіліктерін қанағаттандыру.

Бұдан тыс, оларға ерекше қолдау көрсетіледі. Инклюзивті білім берудің негізі – балаларға қатысты кез келген кемсітушілікті жоққа шығаратын идеология – барлық адамдарға тең қатынас қамтамасыз етіледі, бірақ ерекше білім беру қажеттіліктері бар балалар үшін ерекше жағдайлар жасалады. Инклюзивті білім беру моделі мынадай әлеуметтік көзқарасқа негізделген – қоғамды және оның мүгедектерге емес, мүгедектерге деген көзқарасын өзгерту қажет. Инклюзивті мүмкіндігі шектеулі балалардың ғана емес, дені сау оқушылардың да неғұрлым дамыған, ізгілікті және тиімді жүйесі ретінде танылады. Ол мектеп жүйесінің критерийлеріне қаншалықты сәйкес келетініне қарамастан, әрбір адамға білім алуға құқық береді. Тұлға олардың әрқайсысының даралығын құрметтеп, қабылдау арқылы қалыптасады. Сонымен бірге балалар ұжымда болып, тәрбиелік міндеттерді шығармашылықпен шешу үшін мұғаліммен бірге бір-бірімен қарым-қатынас пен қарым-қатынас орнатуға үйренеді.

Инклюзивті білім беру қажеттілігі және білім берудің бұл түрінің артықшылықтары: ерекше қажеттіліктері бар балаларды оқыту мен тәрбиелеу

мәселелерін қоғамдық өмірге бейімдеуге көмектесу, осы міндеттерді тиімді жүзеге асыру, арнайы сала қызметкерлері мен мүгедек балалар оның ішінде ата-аналарға практикалық көмек көрсету сияқты жауапты жұмыстар бар. Ерекше қажеттіліктері бар балалардың негізгі мәселелерін оларды қоршаған ортадан және отбасынан алшақ тәрбиелеу арқылы шешу мүмкін емес. Қоғам өз мүшелеріне жауапкершілікпен қарамаса, шектелген құқықтар мен мүмкіндіктер қайтарылмаса, әлеуметтік интеграцияға жету қиын.

Ерекше қажеттіліктері бар балаларды жалпы білім беру ұйымдарына тартудың екі негізгі факторы бар: бірішіден, Ерекше қажеттіліктері бар балалар сау балалармен қарым-қатынас жасай алады. Инклюзивті білім беруді дұрыс ұйымдастырса, ерекше қажеттіліктері бар балалар әлеуметтік жағынан қорғалады, ал дені сау балалар мүмкіндігі шектеулі балаларға мейірім мен ілтипатпен қарау үшін әлеуметтік әділеттілік пен теңдікті мойындаудың ұлылығын сезінеді. Екіншіден, мүгедек балалар да дені сау құрбыларымен қатар оқуға және білім алуға құқылы.

Ерекше қажеттіліктері бар балалар дені сау құрбыларымен бірге жұмыс істей алады, оқи алады, мамандық игереді және өз қабілеттері деңгейінде дами алады. Инклюзивті білім беру мәселесі 90-шы жылдары басты назарда болды. Оңтүстік Африка мен Оңтүстік-Шығыс Азиядағы интеграцияланған білім беру бағдарламалары негізінде қорытынды жұмыс құжаттары зерттелді.

Нәтижесінде барлық елдердің білім министрлігі арнайы мектептер жанындағы арнайы кафедраларға балама ретінде инклюзивті жұмыс әдістерін қабылдады. Инклюзивті білім беруде шешілетін мақсаттар мен міндеттер: білім беру ұйымында мүмкіндіктері шектеулі балалар мен жасөспірімдерді оқыту үшін қажетті психологиялық-педагогикалық және түзету жағдайларын жасауға, олардың қабілетіне бағытталған жалпы білім беру бағдарламалары мен түзету жұмыстарын іске асыруға, психикалық дамуы мен әлеуметтік бейімделуін жүзеге асыруға; білім алушылардың білім алудағы теңдік құқығына кепілдік беру; қоғам мен отбасының белсенді қатысуымен мүгедек және дені сау балалардың қажеттіліктерін қанағаттандыру, әлеуметтік өмірге ерте бейімделу; мүмкіндігі шектеулі балалар мен жасөспірімдерді отбасынан бөлмей өмір сүру құқығын жүзеге асыру; қоғамда мүмкіндігі шектеулі балалар мен жасөспірімдерге достық, сүйіспеншілікпен қарауды қалыптастыру болып табылады.

Инклюзивті білім беруге енгізудің негізгі принциптері және олардың мазмұны: Инклюзивті білім беруге енгізудің негізгі принциптері және олардың мазмұны. Инклюзивті білім берудің принциптері: тану, барлығына ашықтық, қосылуының қолжетімділігі, орталықсыздандыру, кешенді тәсіл, икемділік.

Инклюзивті білім беруді қолдау жолдары: қоғамда оң көзқарасты дамыту; Қоғамда мүмкіндігі шектеулі балалар туралы білімнің аздығынан ерекше қажеттіліктері бар балалар оқудан шеттетіледі. Сонымен қатар, егер мүгедек баланың қабілеті, құқықтары мен қажеттіліктері жүйелі түрде бағаланбаса, балаларда өзіне және оның қабілетіне теріс көзқарас қалыптасады; Инклюзивті білім берудің негізгі бөлігі балалардың оқуы мен білім алуына қолайлы жағдай жасау болып табылады; Инклюзивті білім беру ортасын дамыту.

Пайдаланған әдебиеттер

1. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida" 2020-yil 23-sentabrdagi O'RQ-

637-son Qonuni

2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "O'zbekiston Respublikasi xalq ta'limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida" 2019-yil 29-apreldagi PF-5712-son Farmoni.

3. «Ерекше білім беру қажеттіліктері бар балаларға білім беру жүйесін одан әрі жетілдіру жөніндегі шаралар туралы» 13 қазан, 2020 жыл ПҚ – 4860;

4. 2020-2025 жылдарға көзделген 4 бап, 7 бөлімнен тұратын Концепция;

5. «Ерекше білім беруді қажет ететін балаларды оқыту жөніндегі нормативтік құқықтық құжаттарды бекіту туралы» 12 қазан, 2021 жыл № 638 Министрлер Кабинетінің қаулысы;

6. Оқушыларды кәсіпке баулу республикалық психологиялық-педагогикалық орталығында инклюзивті білім беру зертханасы бөлімі құрылды және ХББМнің 9 сәуір, 2021 жыл № 113 бұйрығы.

7. <https://www.uzedu.uz/>

8. <https://www.bimm.uz/r>

BO'LAJAK PEDAGOGLARDA INKLYUZIV KOMPETENTLIKNI RIVOJLANTIRISHNING KONSEPTUAL ASOSLARI

*Usmonova D.T.,
NavDPI katta o'qituvchisi*

XXI asr intellektual salohiyat, tafakkur va ma'naviyat asri sifatida insoniyat oldida yangi-yangi ufqlar ochish bilan, biz ilgari ko'rmagan, duch kelmagan keskin muammolarni ham keltirib chiqarmoqda. Pedagoglardan, bugungi murakkab zamonda yoshlarga zamon ruhida ta'lim berish bilan bir qatorda, bo'lajak pedagoglarda inklyuziv kompetentlikni rivojlantirishishlarni ham amalga oshirishi talab etiladi. Ta'lim-tarbiya jarayonlarida yangi pedtexnologiyalarni qo'llash zamon talabiga aylandi. Bu ta'lim jarayonini hozirgi fan-texnika yutuqlaridan orqada qolmasligi uchun uning talabiga javob beradigan mutaxassis kadrlarni tarbiyalashni taqozo etadi. Bu o'qituvchilar oldida ham yangi talablarni qo'yadi. Zamonaviy o'qituvchi kelajak bunyodkori, yangi pedagogik texnologiyalar, nazariyalar, konsepsiyalarning muallifi, ishlab chiqaruvchisi, tadqiqotchisi, foydalanuvchisi va targ'ibotchisi ekanligini chuqur his etishi lozim. Bu undan mustaqil tafakkurga va zamonaviy dunyoqarashga ega bo'lishni taqozo etadi.

Aytish o'rinliki, har qanday mutaxassis va tadqiqotchi o'z ilmiy yondashuviga ega bo'lsada, uni psixik taraqqiyotning manbalari va qonuniyatlari bilan bog'liq muammolar qiziqtirgan. Psixolog va pedagoglarning ushbu muammolarni o'rganish sohasida qo'lga kiritgan yangiliklari bolalar ongi va iqtidorining rivojlanishi, shu jumladan, inklyuziv ta'limning taraqqiyotiga xizmat qiladi.

Bo'lajak pedagoglarda inklyuziv kompetentlikni rivojlantirishdan asosiy maqsad – o'qituvchi, tarbiyachi va talabalarga inklyuziv ta'limga nisbatan ijobiy munosabatni rivojlantirish, inklyuziv maktab yoki bolalar bog'chasida qanday bilim yoki malakalar zarurligini anglash, inklyuziv ta'lim amaliyoti haqida tushunchaga ega bo'lgan holda amaliyotni qanday tashkil etish zarurligini bilishlariga yordam berishdan iborat. Pedagogik adabiyotlar tahlilidan bilamizki inklyuziya – bu kishilar jamiyat hayotida ishtirok etish jarayonidagi shart-sharoitni yaxshilash va ayni paytda natijaga erishish demakdir. Bu kattalar va bolalar ham hayotiga tegishli qaror chiqarishlarida o'z

fikrlariga ega bo'lishlarini, jamiyatning barcha jabhalarida ishtirok etishlari mumkinligini kafolatlaydi. Ta'lim haqida so'z yuritganimizda, inklyuziya imkoniyati cheklangan bolalarning barcha bolalar kabi maktabga borishlarini, shu bilan birga o'quvchi sifatida yaxshi natijalarga erishishlari uchun zarur bo'lgan maxsus ishlab chiqilgan ta'lim va madad olishlarini tushunamiz.

Mavzu mohiyatidan kelib chiqib "inklyuziv" va "kompetentlik" tushunchalarining mohiyatiga to'xtalib o'tsak. Ilmiy adabiyotlarda "kompetensiya" hamda "kompetentlik" tushunchalari qo'llaniladi. Pedagog olimlar I.V.Lyoxina hamda F.N.Petrovalar "Kompetensiya" tushunchasi lotin tilidan olingan bo'lib, kompetentsia – "tegishli", "bilgili bir sohani biluvchi", "to'liq huquqga ega", "muayyan bir shaxs yoki korxonaning to'liq huquqga egaligi", "shaxsning bilimlari va tajribalari atrofidagi masalalar"- degan ma'nolarni bildirsa, kompetentlik tushunchasi o'z bilimlari va huquqlariga suyanan holda muayyan bir masalalarni hal etish va yecha olishga loyiqligi, fikr yurita olish malakasiga ega ekanligini bildiradi.

Psixolog olim B.D.Elkonin esa kompetentlikni mutaxassisning bilimlilik, kasbiga mos bo'lish, malakasi, boy tajribaga ega bo'lish, javobgarlikni, pedagogik faoliyatga singdirib borish, o'z sohasining ustasi bo'lish va uning sirlarini chuqur bilish bilan bog'liq ekanligi haqida fikrlarini bayon etgan.

Xo'sh bo'lajak pedagoglarda inklyuziv kompetentlikni rivojlantirishning konseptual asoslarini nimalar tashkil etadi. Inklyuziv ta'lim nima? Inklyuziv ta'lim bu barcha o'quvchilar, shu jumladan imkoniyati cheklanganlar ham o'z tumanlaridagi umumta'lim maktablarida oddiy sinflarda, yoshlariga muvofiq bilim olish uchun kerak bo'lgan yordamni olganlari va maktab hayotidagi barcha jabhalarda ishtirok etishlari hamda o'z hissalarini qo'shishlarini anglatadi. Inklyuziv ta'lim barcha o'quvchilarga – ta'limda asosiy ehtiyojga muhtoj bo'lgan va bo'lmaganlarga ham ijobiy tarzda tarbiyaviy va ijtimoiy ta'sir qiladi. Inklyuziv ta'lim, shuningdek, bolalar bog'chasi, maktab dasturi barcha bolalar maktab va maktabgacha ta'lim muassasalaridagi tadbirlarda ishtirok etishlarini ta'minlaydigan tarzda ishlab chiqilganligi hamda loyihalashtirilganligini anglatadi.

Inklyuziv ta'lim tenglik, ijtimoiy haqqoniylik, demokratiya va ishtirok etishlik bilan bog'liq. Maktabdagi o'zlashtirmaslikning pasayishi hamda nohaqlikning kamayishi nafaqat iqtisodiy o'sish va raqobatbardoshlikda, balki kambag'allikning kamayishi hamda sotsial integratsiyani kuchayishida ham hal etuvchi mazmunga ega.

Demak, bo'lajak pedagoglarda inklyuziv kompetentlikni rivojlantirishda muayyan bir soha mutaxassisining kasbiy tayyorligi, salohiyatliligi va kasbiy yetukligini baholovchi norma hisoblanadi.

Inklyuziya ta'lim jarayonida va jamiyatda imkoniyati cheklangan bolalarning to'siqlarga duch kelmasliklari uchun choralar qabul qilishni anglatadi. Inklyuziya diskriminatsiyani bartaraf etishni va tenglikni rivojlantirishni o'z ichiga oladi. YUNESKO inklyuziyani "barcha o'quvchilarning o'qishga nisbatan ortayotgan ishtiroklariga, turli ehtiyojlariga e'tibor berish va aloqaga kirishish, madaniy aloqa va muloqot jarayonidagi "o'ziga xoslik" jihatlari kamaytirishga qaratilgan jarayon" deb belgilaydi. Buning ichiga bolalarni yosh toifasiga ko'ra qamrab olgan va mavjud tizim barcha bolalarni ta'lim olishlari uchun mas'uldir degan g'oyani ilgari surgan; mazmunning, munosabatning, tuzilmaning, umuman olganda strategiyaning o'zgarishi va o'zgartirilishi kiradi.

Bo'lajak pedagoglarda inklyuziv kompetentlikni rivojlantirishda pedagogik kommunikativlik alohida o'rin egallaydi. Kommunikativ, ya'ni pedagogik faoliyatni olib borish vositalaridan foydalanish malakasiga ega bo'lish. O'qituvchining bilimlar bagaji, madaniyati, o'qitishning individual stillari pedagogik faoliyatning vositalari sifatida tushuniladi va h.k.

Shu bilan bir qatorda pedagoglardan:

- o'quv fanini yaxshi bilishi, o'zida bilish faolligini oshirib borish;
- erkin, chuqur va tanqidiy fikrlash qobiliyatiga ega bo'lishni ;
- tashkilotchilik, konstruktivlik qobiliyatlarga hamda gumanistik qarashlarga ega bo'lish;
- o'z ishiga javobgarlik bilan qarash, fidoiylilik va tashabbuskorlik ko'rsatishni ham talab etadi.

Bu kabi vaziflarni bajarishda:

- birinchidan pedagoglarda o'z kasbiga bo'lgan faol motivatsiyaning shakllanganligi;
- ikkinchidan esa o'zlarining kasbiy faoliyatini doimo rivojlantirib borish talab etiladi.

Bo'lajak pedagoglarda inklyuziv kompetentlikni rivojlantirishda nimalarga e'tibor berish kerak degan haqli savol tug'iladi. Buni biz inklyuziv maktab o'qituvchisi va inklyuziv bog'chada tarbiyachisi qanday sifatlarga ega bo'lishi kerak? Savoliga javob izlash orqali ko'rib chiqamiz. Inklyuziv ta'limda o'qituvchining kasbiy mahorati bosh omil hisoblanadi. O'qituvchi inklyuziv tafakkurga ega bo'lishi va ta'lim sifati mas'uliyatini o'z zimmasiga olishi shart. Inklyuziv ta'lim berish hamda o'rgatish bo'yicha barcha o'qituvchilar ishining sifati to'rt asosiy mezonda belgilangan:

O'quvchilarning turli toifada ekanligiga qaramay bir xil hurmat – o'quvchilar turli toifada bo'lishlariga qaramay, ularga ta'lim berish imtiyozi va imkoniyati sifatida qaraladi. Bu o'zi boshqalardan tashqari inklyuziyaga nisbatan ijobiy munosabatni, o'zgacha talabni tushunishni, barcha bolalarning huquqini himoya va hurmat qilishni, o'quvchilarning turli ehtiyojlariga nisbatan hurmat hamda hamdardlikni, ta'lim tizimining ushbu sohasiga qiziqqanlar va hamma o'quvchilar bilan til topisha olishni o'z ichiga oladi.

Barcha o'quvchilarni qo'llab-quvvatlash – o'qituvchilar barcha o'quvchilar muvafaqqiyatga erishishlari uchun ulkan umidlarni singdirishadi. Bu geterogen sinflardagi o'quvchilarga akademik, ijtimoiy, hissiy ta'lim berishda o'qitishning samarali yo'llarini topishni o'z ichiga oladi. Kommunikativ malakalar muhim ahamiyatga ega: o'qituvchi ta'lim berishda asosiy ta'lim ehtiyojlariga ega o'quvchilarni dalda berish uchun qo'llab-quvvatlovchi va muqobil uslublardan, muloqotning turli usul hamda shakllaridan, o'quv uslubiyati, materiallaridan foydalanadi. Boshqalar bilan hamkorlikda ishlash – barcha o'qituvchilar uchun hamkorlik va o'zaro fikr almashinish muhimdir. U o'z ichiga ota-onalar va oilalar, shuningdek, bir qator ta'lim, ijtimoiy, tibbiy xodimlar bilan hamkorlikni o'z ichiga oladi.

Kasbiy faoliyatini doimiy takomillashtirish. Bunga o'qituvchi o'z faoliyatini tizimli baholab borishi, muntazam malakasini oshirishi, alohida ta'lim ehtiyojlari bor bolalarning intizomli va muassasalararo guruhlari bilan samarali ishlash uchun liderlik hamda boshqaruv malakalarini qo'llash, muammolarni birgalikda hal qilish, keng qamrovli maktab hamkorligini yo'lga qo'yishga erishishda yordam berish kiradi.

Xulosa qilib aytganda bo'lajak pedagoglarda inklyuziv kompetentlikni rivojlantirish, yordamga muhtoj bolalar umumta'lim sharoitida o'qitishda o'quv tarbiya jarayonini moslashtirish, inklyuziv ta'lim tizimida o'quv tarbiya jarayonining tashkil etishiga individual yondashish, ya'ni: ko'rishda nuqsoni bo'lgan bolalar inklyuziv ta'limida dars jarayonini moslashtirish, eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalar inklyuziv ta'limida dars jarayonini moslashtirish, tayanch harakat a'zolarida muammolari bo'lgan bolalar inklyuziv ta'limida dars jarayonini moslashtirish, yengil darajadagi aqliy rivojlanishida muammosi bo'lgan bolalar inklyuziv ta'limida dars jarayonini moslashtirish muhim pedagogik ahamiyat kasb etadi.

Tadqiqotlarimiz jarayonida ta'lim mazmunini bolalar ehtiyojlari va imkoniyatlariga moslashtirishda, ta'lim sifat va samaradorligini oshirishda bo'lajak pedagoglarda inklyuziv kompetentlikni rivojlantirish orqali ko'zlangan pedagogik maqsadga erishish va inklyuziv ta'lim usuli barcha bolalarning ruhiy-jismoniy holatidan qat'iy nazar ta'lim jarayonida to'laqonli ishtirok etishni ta'minlashga qulay imkoniyat yaratishligi aniqlandi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Kratkislovarinostrannixslov. (PodredaksiyeyI.V.Lyxinaiprof. F.N.Petrova. 5-pererabotannoyeidopolnennoyeizdaniye. Gosudarstvennoyeizdatelstvoinostrannixnatsionalnixslovarey. –M.: 1950g. -456s. str.174).
2. Ture Yonsson. Inklyuziv ta'lim (O'qituvchilar uchun metodik qo'llanma). YUNESKO xalqaro tashkiloti «Opereyshen Mersi» Xalqaro Tashkiloti, Respublika ta'lim markazi. Toshkent, 2003.
3. DevidBayn. Rivojlanayotgan mamlakatlarda nogironbolalarni baholash. Dastur va ko'rsatmalar. Kanada. Albert universitetining pedagogika fakulteti, 1991.
4. KristinMaylz. Kanada. Jamiyatdagi nogiron odamlarni o'qitish. Maktab o'qituvchilariga qo'llanma, 1991.
5. LeontevA.N. Deyatelnost. Soznaniye. Lichnost. – M.: «Politicheskayaliteratura», 1975. –S. 235-302.
6. ВыготскийL.S. Defektisverxkompensatsiya. // «Problema defektologii». Moskva, 1996.

INKLYUZIV TA'LIM SOHASIDA IMKONIYATI CHEKLANGAN BOLALARNI TARBIYALASH

***Qurbonova X.T.,
Navoiy viloyati PYMO'MM katta o'qituvchisi***

Mamlakatimiz mustaqillikka erishgan kundan boshlab, ta'lim sohasiga jahon standartlari talablarini joriy etish bo'yicha tizimli ishlar amalga oshirilib kelinmoqda. Imkoniyati cheklangan bolalarning sog'lom tengdoshlari orasida bir xil sharoitda ta'lim olishini ta'minlash tendensiyasi ham shular jumlasidandir. Ta'limda tenglik bo'lishi, barcha bolalar birgalikda ta'lim olishi Inklyuziv ta'lim deb nomlanadi va bugungi kunda davlat siyosati darajasiga ko'tarilgan. O'zbekistonda alohida ta'limga muhtoj bo'lgan bolalar uchun inklyuziv ta'limni rivojlantirishga qaratilgan hujjatlarni tasdiqladi. Jumladan, umumta'lim maktablarida alohida ta'limga muhtoj bo'lgan bolalar uchun boshlang'ich tayanch korreksion sinflarni ochish tartiblari belgilandi. O'zbekiston

Respublikasi "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuning 20 moddasida "Inklyuziv ta'lim alohida ta'lim ehtiyojlari va individual imkoniyatlarning xilma-xilligini hisobga olgan holda barcha ta'lim oluvchilar uchun ta'lim tashkilotlarida ta'lim olishga bo'lgan teng imkoniyatlarni ta'minlashga qaratilgan. Jismoniy, aqliy, sensor (sezgi) yoki ruhiy nuqsonlari bo'lgan bolalar (shaxslar) uchun ta'lim tashkilotlarida inklyuziv ta'lim tashkil etiladi. Inklyuziv ta'limni tashkil etish tartibi O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi tomonidan belgilanadi" deb takidlangan. Inklyuziv ta'lim vazifasi bolalarning qobiliyatlari va holatidan qat'iy nazar, ularning barchasiga sifatli ta'lim taqdim etishdan iborat. Shu bilan birga, inklyuzivlik tamoyili imkoniyatlari cheklangan bolalar ijobiy ruhiy va ijtimoiy rivojlanishga ega bo'lishlari uchun oilada yashashlari va o'z tengdoshlari bilan birga oddiy maktabda bilim olishlari lozimligini nazarda tutadi. Inklyuziv ta'lim tizimi nogironlar aravachasidagi bola yaqin atrofdan joylashgan har qanday maktabda ta'lim olishi, o'zlashtirishda qiynalayotgan bo'lsa, o'qish va yozishga o'rganish uchun maxsus yordamga ega bo'lishi, darslarga qatnamay qo'ygan bolaga esa maktabga qaytish uchun tegishli yordam ko'rsatilishini kafolatlaydi.

Ta'lim sohasida yordamga muhtoj bolalarning tahsil olishlari hamisha jamiyatning diqqat markazida turgan dolzarb masala hisoblanadi. Shunday ekan, ularga ta'lim beruvchi pedagoglar va mutaxassislar malakasini oshirish, zarur zamonaviy qo'llanmalar, jihozlar bilan ta'minlash ham bu masalani hal qilish uchun qo'yilgan qadamlardan biri hisoblanadi.

Inklyuziv ta'limda maktab o'quvchilarining ma'naviy - axloqiy tarbiyalashning yuqori ijtimoiy ahamiyati hisobga olinadi. Inklyuziv ta'limning axloqiy salohiyati kichik yoshdagi o'quvchilarning axloqiy munosabatlarini muvaffaqiyatli tarbiyalashni belgilaydigan omillar majmui sifatida, shu jumladan kichik yoshdagi o'quvchilarning nogiron tengdoshlari bilan o'zaro munosabatlarini va muloqotini tashkil etish imkonini beradigan umumiy ta'lim muassasasi. jamoaviy ta'lim va [darsdan tashqari mashg'ulotlar](#); uzoq muddatli shaxslararo aloqalar, kichik yoshdagi o'quvchilarning muloqoti, inklyuziv ta'lim sub'ektlari bo'yicha o'zaro bilim va tushunishni ta'minlash; kichik yoshdagi o'quvchilar tomonidan axloqiy munosabatlarning hayotiy (hayotiy) tajribasini o'zlashtirishga yordam beradigan tabiiy vaziyatlar, Inklyuziv ta'limda kichik yoshdagi o'quvchilarning axloqiy munosabatlari mezonlari, bu jarayonning natijalarini baholashga imkon beradi: motivatsion-ehtiyoj komponenti - bu munosabatlarning axloqiy yo'nalishi, tengdoshlariga yordam berish istagi, axloqiy ehtiyojlar, ularning namoyon bo'lishi. sevgi va g'amxo'rlik, do'stlik istagi, muloqot, "maxsus" tengdoshlar bilan o'zaro munosabat; hissiy-sensual komponent - hamdardlik, hamdardlik, muammolarga, haqoratlarga, tengdoshlarning jismoniy og'rig'iga hissiy munosabatda bo'lish vositalarini ishlab chiqish, his-tuyg'u va his-tuyg'ularni ifodalash madaniyati, o'z his-tuyg'ularini nazorat qilish qobiliyati; qadriyat-semantik komponent - axloqiy me'yorlar va qoidalarni tushunish va bilishning chuqurligi, tengdoshlar bilan munosabatlar haqidagi axloqiy g'oyalarning to'liqligi va hajmi; axloqiy tanlov holatlaridan maqbul yo'llarni topish qobiliyati, nogironlarning hayoti va muammolaridan xabardorlik, ularga yordam berish zarurati; xulq-atvor-irodaviy komponent - tengdoshlar bilan munosabatlarda namoyon bo'ladigan axloqiy qobiliyat, ko'nikma va xulq-atvor odatlarining shakllanish darajasi; ijtimoiy va axloqiy faollik va tashabbus, axloqiy o'zini o'zi anglash, qiyin axloqiy vaziyatlarda xatti-harakatlar, nogiron tengdoshlar bilan munosabatlarda axloqiy xulq-atvorning barqarorligi hisobga olinishi lozim. Imkoniyati cheklangan bolalar musiqa,

rassomchilik, tasviriy san'at, kulol- chilik, jismoniy tarbiya va sport, kompyuter, tikuvchilik hamda boshqa maktabdan tashqari to'garaklar bilan qamrab olinadi.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, imkoniyati cheklangan bolalar maktablarida amalga oshirilayotgan ushbu amaliy qadamlar va kerakli zaruriy chora-tadbirlar natijasida ushbu tizimdagi mavjud muammolar o'z yechimini topishi hamda jami- yatda imkoniyati cheklangan bolalarning ruhiy-psixologik holatlariga ham ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

IMKONIYATI CHEKLANGAN SHAXSLAR UCHUN YARATILGAN IMTIYOZLAR

*Ibadullayeva Sh.N.,
ChDPU o'qituvchisi,
Bo'ronboyeva Sh.Q.,
ChDPU talabasi*

Dunyojamiatidaimkoniyaticheklanganbo'lishiga qaramay turli sohalarda ulkan cho'qqilarni zabt etgan insonlar kam emas. Bularning barchasi ichki olamning - qalb va ruhning salomatligidadir. Har yili 3-dekabr "Xalqaro nogironlar kuni" bayram sifatida nishonlab kelinadi. 3-dekabr kuni homiyar tomonidan tashkil etilgan bayramlar bo'lib o'tadi. Bayramdan so'ng ular tomonidan tashkil etilgan sovg'alar topshiriladi. Bundan tashqari yurtimizda ham mana shunday insonlar uchun qulay shart-sharoitlar, bepul va sifatli ta'lim olish uchun imtiyozlar yaratilgan. Imkoniyati cheklangan shaxslar ham ta'lim olish, o'z huquqlarini himoya qilish, biror bir kasbning egasi bo'lish huquqiga ega. Prezidentimiz Sh.M.Mirziyoyev imkoniyati cheklangan shaxslar uchun bir qanchaqonunlarqabulqilgan.

Shunday qonunlardan biri Prezidentimizning "Nogironligi bo'lgan shaxslarni davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida" 2017-yil 1-dekabrda PF-5270-son Farmoniga muvofiq kirish imtihonlarida ishtirok etgan nogironligi bo'lgan shaxslarni oliy ta'lim muassasalariga abituriyentlarni qabul qilishning umumiy sonidan qo'shimcha ravishda ikki foizli davlat granti asosidagi kvota ajratish tartibini joriy etish belgilangan. Bu qonun I va II guruh nogironligi bo'lgan shaxslar uchun qabul qilingan.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Oliy ta'lim muassasalariga test sinovlari orqali qabul qilish tizimini takomillashtirish bo'yicha qo'shimcha chora tadbirlar to'g'risida" 2019-yil 14-maydagi PQ-4319-son qarorida oliy ta'lim muassasasiga qabul bo'yicha test sinovlari tashkil etilayotgan o'quv yilidan avvalgi yillarda ta'lim muassasalarini tugatgan abituriyentlardan bazaviy hisoblash miqdorining yarim baravari miqdorida to'lov to'lashi belgilangan. Nogironligi bo'lgan shaxslar mazkur to'lovdan ozod etilgan. Bu ham ularga yaratilgan imtiyozlardan biridir.

BMT ning Nogironlar huquqlari to'g'risidagi konvensiyasi nogironligi bo'lgan shaxslarning huquqlari tengligi, ayniqsa, ayollar va bolalarning ta'lim olishi, salomatligini saqlashi, mehnat qilishi, o'zi va oilasi uchun yetarlicha turmush sharoitiga ega bo'lishining huquqiy kafolatlarini belgilovchi xalqaro huquqiy hujjatdir. Mazkur Konvensiya BMT Bosh Assambleyasi tomonidan 2006-yil 13-dekabrda qabul qilingan va 2008-yil 3-mayda kuchga kirgan. BMT ning Nogironlar huquqlari to'g'risidagi konvensiyasi XXI asrda qabul qilingan inson huquqlari to'g'risidagi birinchi

shartnomadir. 2021-yil fevral holatiga ko'ra, BMT ning 192 a'zo davlatidan 182 tasi ushbu xalqaro hujjatni ratifikatsiya qilgan. Konvensiya 50 ta moddadan iborat bo'lib, dunyodagi nogironligi bo'lgan shaxslar holatini tahlil qilishasosida qabul qilingan.

Qonunlar haqidasi o'zyurtilar ekan, eng avvalo, har bir insonni huquqlari to'g'risida gap ketadi. Qonunchilik palatasi tomonidan 2020-yil 22-iyulda qabul qilingan va Senat tomonidan 2020-yil 11-sentabrda ma'qullangan "Nogironligi bo'lgan shaxslarning huquqlari to'g'risida"gi qonun qabul qilindi. Ushbu qonunning tub tubida quyidagi asosiy masalalar haqida yoziladi:

- nogironligi bo'lgan shaxslarning huquqlarini ta'minlash sohasini tartibga solish;
- nogironligi bo'lgan shaxslarning davlat va jamiyat hayotida to'la huquqli tarzda ishtirok etishi uchun qulay shart-sharoitlar yaratish;
- fuqaroni nogironligi bo'lgan shaxs deb e'tirof etish, nogironligi bo'lgan shaxslarni reabilitatsiya va abilitatsiya qilish;
- nogironligi bo'lgan shaxslarning sog'lig'ini saqlash va ularga ijtimoiy yordam ko'rsatish;
- nogironligi bo'lgan shaxslarning ta'lim olishi, ushbu shaxslarni kasbga tayyorlash, qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish;
- nogironligi bo'lgan shaxslarning mehnat qilishi va bandligini ta'minlash.

Yuqorida keltirilgan qonunning qisqacha mazmuni shundan iboratki, imkoniyati cheklangan shaxslar ham sog'lom insonlar singari haq-huquqlari davlat tomonidan muhofaza qilinadi. 2020-yil 28-iyulda Toshkentda O'zbekiston Respublikasi uchun BMTning "Nogironlar huquqlari to'g'risida" gi konvensiyasining kuchga kirishiga bag'ishlangan marosim bo'lib o'tdi. Bu anjuman O'zbekiston Respublikasi Prezidenti tomonidan 2021-yil 22-fevral kuni BMT "Inson huquqlari" bo'yicha kengashning 46-sessiyasidagi nutqida ilgari surgan yana bir tashabbus amalga oshirilgani munosabati bilan tashkil etildi. Bu o'rinda gap 2021-yilda "Nogironlar huquqlari to'g'risidagi konvensiyani (Nyu-York, 2006-yil 13-dekabr) ratifikatsiya qilish haqida"gi O'zbekiston Respublikasi Qonuni qabul qilingani haqidabormoqda.

Bundan tashqari yana 2021-yil 30-31-mart kunlari Islom Hamkorlik Tashkiloti (IHT) komissiyasining 17-sessiyasi imkoniyati cheklangan shaxslar huquqlariga bag'ishlandi. Ushbu yig'ilish "Imkoniyati cheklangan shaxslar huquqlarini himoya qilish va rag'batlantirish" mavzusida bo'lib o'tdi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining farmon va qarorlari hamda Hukumat qarorlarida nogironligi bo'lgan shaxslarga davlat oliy ta'lim muassasalariga o'qishga qabul qilish bo'yicha bir qator imtiyozlar va qulayliklari yaratilgan.

Nogironligi bo'lgan shaxslar uchun bundan tashqari yana bir qancha imtiyozlar yaratilgan. Davlatimiz rahbari ham nogironligi bo'lgan shaxslar uchun yana bir qancha qonun va qarorlar qabul qilingan. Ular o'zlari uchun yaratilgan imkoniyatlardan samarali foydalanadilar. O'zlariga berilayotgan bilimlarni o'zlashtirishi biroz qiyin bo'lsa-da, o'zlari tanlagan biror bir sohani ustasi bo'lishga intiladi. Ular uchun yaratilgan oliy ta'limga qabul qilinishi ularning intilishlariga, o'z orzu-umidlarini ro'yobga chiqarishga harakat qilishadi. Hayotda hech qachon qoqilmaslikka, o'zlarini sevimli ishlari, sohalari bo'yicha yangidan yangi kashfiyotlar qilishga o'z bilimlarini sarflaydilar. Imkoniyati cheklangan insonlarni ko'rsangiz ularni imkoniyati cheklangan deb o'ylamaysiz. Ularni bir ko'rishdayoq mehringiz tushib qoladi. Mana shundan insonlarga bilim berish biroz mushkul hisoblanadi. Ammo bu insonlar ham kimningdir

yordamiga muhtoj. Ularga bilim berish savobli ish hisoblanadi. Men ham mana shunday insonlarga yordam berish uchun maxsus pedagogikaning surdopedagogika yo'nalishida tahsil olmoqdaman. Imkoniyati cheklangan bolalarga yana bir muhim yangiliklardan biri bu inklyuziv ta'limning joriy etilganidir. Inklyuziv ta'limda ular sog'lom bolalar singari oddiy maktabda o'qishadilar. Bu ham ularga yaratilgan imtiyozlardan biridir. Shunday ekan biz ham imkoniyati cheklangan insonlarga o'z qo'limizdan kelgancha yordam berishga harakat qilamiz. Barcha O'zbekiston Yoshlari bir kuchmiz va oldimizga qo'yilgan maqsadlarni birgalikda amalga oshirishga harakat qilamiz.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Sh.N.Ibadullayeva. Inklyuziv ta'lim - imkoniyati cheklangan bolalarni ijtimoiy hayotga tayyorlash //European Journal of Interdisciplinary Research and Development Volume-09 Nov. - 2022 Website: www.ejird.journalspark.org ISSN (E): 2720-5746 81-84.
2. Sh.N.Ibadullayeva. Zaif eshituvchi bolalarni nutqiy jihatdan tayyorlash oliyatining ahamiyati Uzbek Scholar Journal Volume- 10, Nov., 2022 www.uzbekscholar.com 205-208
3. Sh.N.Ibadullayeva. Yorqulova Risolat Otabek qizi Eshboboyeva Iroda A'zamjon qizi Logopediya yo'nalishi talabasi Chirchiq Davlat Pedagogika Universiteti Otaxonova Sumbula Xudayor qizi Boshlang'ich ta'lim yo'nalishi talabasi Eshitishida Nuqsoni Bo'lgan Shaxslarning Muloqoti Uchun Qilinayotgan Ishlar Amalda. PERIODICA. Journal of modern Philosophy, Social Sciences and Humanities. ISSN NO:2720-4030 Volume 12, November, 2022 227-229.
4. Sh.N.Ibadullayeva. Yorqulova Risolat Otabek qizi Eshboboyeva Iroda A'zamjon qizi Logopediya yo'nalishi talabasi Chirchiq Davlat Pedagogika Universiteti Otaxonova Sumbula Xudayor qizi Boshlang'ich ta'lim yo'nalishi talabasi Alohida yordamga muhtoj bolalar otaxonovalarini psixologik va pedagogik jihatdan qo'llab quvvatlash. GALAXY INTERNATIONAL INTERDISCIPLINARY RESEARCH JOURNAL (GIIRJ) ISSN (E): 2347-6915 Vol. 10, Issue 11, Nov. (2022) 739-742.
5. Sh.N.Ibadullayeva Pedagogika desantura-ta'lim klasteri asosida inklyuziv ta'lim samaradorligini oshirishning innavotsiyon mexanizmi sifatida Муғаллим ҳам узлуксиз билимлендириш илмий-методикалик журнал № 6/3. Nukus 2022y. 47,51.
6. Sh.N.Ibadullayeva Sh.F.Xabibullayeva R.S.Otajonova "O'zbekistonda inkluyziv ta'lim" *Международный современный научно-практический журнал "Научный импульс"* № 5 (100) Декабрь 2022г. Часть 1 154,157.
- Sh.N.Ibadullayeva O'.Y.Axmadaliyeva "PEDAGOGIK DESANTURA" *Международный современный научно-практический журнал "Научный импульс"* № 5 (100) Декабрь 2022г. Часть 1 151,153.
7. Sh.N.Ibadullayeva M.O'.Nuriddinova Inklyuziv ta'limning mohiyati *Международный современный научно-практический журнал "Научный импульс"* № 5 (100) Декабрь 2022г. Часть 1 161,164.
8. Sh.N.Ibadullayeva S.E.Boqiyeva "Har kim o'z tili bilan tirik" *Международный современный научно-практический журнал "Научный импульс"* № 5 (100) Декабрь 2022г. Часть 1 190,192.

9. Sh.N.Ibadullayeva, B.J.Bekchanova Bag'rikenglik, tenglik, integratsiya –“oq qamish” chellenchida *Международный современный научно-практический журнал “Научный импульс”* № 5 (100) Декабрь 2022г. Часть 2 618,621.
10. Sh.N.Ibadullayeva, S.J.Muvassarova Mendan keyingi 1000 qadam seniki *Международный современный научно-практический журнал “Научный импульс”* № 5 (100) Декабрь 2022г. Часть 2 621,624.
11. Monografiya.Sh.N.Ibadullayeva.“Ta’lim klasteri asosida inklyuziv ta’lim samaradorligini oshirish”,
<https://novateurpublication.com/index.php/np/catalog/book/158>
- 12 .Pulatova, D. A. (2022). The use of ict in classes on the development of audio perception and formation of pronunciation in children with hearing impairments. *Ijodkor o'qituvchi*, 2(19), 441-445.
- 13.Pulatova, D. A. Eshitishda nuqsoni bo 'lgan bolalarning o'quv faoliyatiga motivatsiyasini oshirishda axborot-kommunikatsiya texnologiyalari imkoniyatlaridan foydalanish. *Экономика*, 514-517.
- 14.Usmanovna, Q. F., Azamkulovna, P. D., &Maxkamovna, M. D. (2022). Inklyuziv ta'limda kadrlar masalasi. O'zbekistonda fanlararo innovatsiyalar va ilmiy tadqiqotlar jurnali, 2(14), 834-842.
- 15.Azamkulovna, P.D. (2022). Bo'lajak o'qituvchi-defektologlarga ilmiy-tadqiqot faoliyatini olib borishni o'rgatish kasbiy faoliyatga tayyorgarlik ko'rish omili sifatida. *Scientific impulse*, 1(5), 413-418.

УМУМТАЪЛИМ МАКТАБЛАРИДА ИНКЛЮЗИВ ТАЪЛИМНИ РИВОЖЛАНТИРИШ МАСАЛАЛАРИ

Кўзиева С.А,

*Навоий Вилояти мактабгача ва мактаб таълими бошқармаси
Ўқувчиларни касб-хунарга йўналтириш ва психологик хизмат шўъба мудири.*

Ҳамроева З.,

Кармана туман мактабгача ва мактаб таълими бўлими методисти

Бугунги кунда мамлакатимизда катор ижтимоий ислохотлар олиб борилаётган пайтда умумтаълим мактабларимизда алоҳида таълим эҳтиёжи бўлган болалар соғлом ўқувчилар билан биргаликда таълим олиш имконияти яратилган. Ушбу ташаббус Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.Мирзиёев томонидан БМТнинг Инсон ҳуқуқлари бўйича кенгаши 46-сессиясидаги нутқида яъни Ногиронлик ҳуқуқлари тўғрисидаги Конвенцияни ратификация қилиш масаласига алоҳида эътибор қаратганлиги катта аҳамиятга эга. Шунингдек, Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Алоҳида таълим эҳтиёжлари бўлган болаларга таълим-тарбия бериш тизимини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари” тўғрисидаги ПҚ-4860-сон қарори, Вазирлар Маҳкамасининг 2021 йил 12 октябрдаги 638-сон қарорлари билан умумтаълим мактабларида **инклюзив таълим** тушунчаси кириб келди. Инклюзив таълимнинг мақсади-алоҳида таълим эҳтиёжлари бўлган ўқувчиларга умумтаълим мактабларида махсус восита ва методлар орқали мослаштирилган таълим муҳитини яратиш ҳамда касбга йўналтиришда ҳар томонлама методик ёрдам кўрсатишдан иборат.

2022-2023 ўқув йилида Кармана туман мактабгача ва мактаб таълими бўлими

тасарруфидаги умумтаълим мактабларида 2 та инклюзив мактаб ташкил этилган бўлиб, жами 6 нафар ўқувчилар тахсил олмоқда.

Умумтаълим мактабларида Кармана тумани миқёсида бугунги кунда алоҳида таълим эҳтиёжлари бўлган болаларга уйда якка тартибда таълим олувчи ўқувчилар 112 нафарни ташкил этади, мазкур ўқувчиларнинг 10 %и соғлиги тўғри келган вақтда умумтаълим мактабларига қатнаб, синфдошларлари билан биргаликда умумий синфда ўқиб келаётганлари ҳам мавжудлигини эътироф этиш лозим. Инклюзив синфларнинг ташкил этилиши аввалги йилларда иш тажрибамизда учраб турадиган кўпгина муаммоларнинг ечими бўлди десак, муболаға бўлмайди. Жумладан, 1-синфга қамраб олинган нутқий ривожланишдан орқада қолиш, кўришида ёки эшитишида нуқсон бор, руҳий ривожланишдан орқада қолган ўқувчилар ўқув йили бошидан оқ бошланғич синф ўқитувчиларига, мактаб психологларига, фан ўқитувчиларига, дарс жараёнларига бир қатор қийинчиликлар туғдириши ҳолатлари учраб турганлиги ҳеч кимга сир эмас. Бундай ўқувчиларни “Ўқувчилар ҳаракати”дан ҳеч бир сабабсиз чиқариб бўлмаслигини ёки тиббий ҳулоса асосида уй таълимига жалб қилиб, келгуси ўқув йилида ҳам бу ҳолат қайта такрорланиб, муаммо ечимсиз қолиб кетган ҳолатлар ҳам кузатилган. Инклюзив таълимнинг таълим тизимида жорий этилиши юқоридаги ҳолатларга ечим бўлди деб айта оламиз. Чунки, махсус педагогнинг дарс жараёнларида ўқувчи билан биргаликда дарс машғулотларини ўзлаштиришига кўмаклашиши, коррекцион машғулотлар олиб борилиши натижасида бундай ўқувчилар мактабдаги дарсларга, синфдошларига мослашуви, ўқув дастурларини ўзлаштиришига кўмакчи бўлаётганлигини эътироф этиш лозим.

Умумтаълим мактабларида ташкил этилган инклюзив синфларда тахсил олаётган инклюзив болалар билан махсус педагоглар дарс машғулотлари пайтида ҳамда дарсдан ташқари бўш вақтларида коррекцион машғулотлар ўтказилиши белгиланган. Ушбу коррекцион машғулотлар ўқувчининг ўқув дастурларини ўзлаштиришга кўмак бериши билан биргаликда, дарс машғулотларига мослашувчанликни ҳам оширади. Аммо, коррекцион машғулотларни дарс жараёнида ёки дарсдан ташқари вақтда ўтказилиши юзасидан маълум бир тизим ишлаб чиқилмаганки, бу янги иш бошлаган махсус педагогларни ўйлантирувчи савол бўлиб қолмоқда. Тажрибадан шуни айтиш мумкинки, коррекцион машғулотларни режа асосида иш режа тарикасида тузиб олиш бу масаланинг ечими бўлади. Намуна тарикасида махсус педагогнинг коррекцион режа жадвалини қуйидаги тартибда тузиш мақсадга мувофиқ бўлади:

Т/р	Ўқувчининг ФИШ	Синфи	Коррекцион машғулот номи	Ўтиладиган фан ва мавзу номи
1		1-Б	Қадамлар машқи	Математика, ўнг ва чапни фарқлаш
2		2-Г	Мозаика машқи	Тасвирий санъат,
3		2-Г	Қирқоёқ	Инглиз тили,

			машқи	ранглари ўрганиш
4				

Хулоса ўрнида айтиш жоизки, бугунги ахборот технологиялар ривожланган асрда турли хил методикалар, янгича педагогик технологиялар кўп бўлиб, янги иш бошлаган педагог ва махсус педагогларга ушбу методикаларни тизимлаштириш ва машғулотнинг мақсадига кўра дарс вақтида ҳамда коррекцион машғулотлар вақтида фойдаланишнинг тизимли йўналишда ишлаб чиқилса, инклюзив синфга қамраб олинган инклюзив болаларнинг мактабга мослашуви ва ўқув дастурларини ўзлаштиришда амалий ёрдам бўлади. Ҳамда муайян ташкилотнинг масъул ходими сифатида инклюзив болаларни мактаб дастуридан ажралмаган ҳолда сифатли таълим олишларига кўмаклашган бўламиз. Зеро, Янгиланаётган Конституциямизнинг 50-моддасида инклюзив таълим бўйича алоҳида банд киритилаётганлиги, шунингдек, Республика ташхис марказида Инклюзив таълим лабораториясининг ташкил этилишида ҳам бу янги йўналишнинг сиёсат даражасида муҳимлигини, инсонпарварлик тамойилларига асосланганлигини кўришимиз мумкин.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.Мирзиёевнинг БМТнинг Инсон ҳуқуқлари бўйича кенгаши 46-сессиясидаги нутқи
2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 13 октябрдаги “Алоҳида таълим эҳтиёжлари бўлган болаларга таълим-тарбия бериш тизимини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ-4860-сонли қарори
3. Янгиланаётган Конституция лойиҳаси
4. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2021 йил 12 октябрдаги “Алоҳида таълим эҳтиёжлари бўлган болаларга таълим беришга оид норматив-ҳуқуқий ҳужжатларни тасдиқлаш тўғрисида”ги 638-сонли қарори

ЎЗБЕКСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ МЕКТЕПКЕ ДЕЙІНГІ ЖӘНЕ БАСТАУЫШ БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІНЕ ИНКЛЮЗИВТІ БІЛІМ БЕРУДІҢ ЖАҢА ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫН ЕНГІЗУ ЖӘНЕ ИНТЕГРАЦИЯЛАУ

Бегманова Г.,
НДПИ оқытушысы

«Бала адаммен араласпайынша өмір сүре алмайды, өзінің бар жүрек жылуын басқа адамға беруді ұзданы талап етеді. Балаға ой еңбегінің шаттығын, табыс қуанышын беріңіздер».

(В. А. Сухомлинский)

Қазіргі таңда барлық әлем жұртшылығының назарын аударып отырған мәселе балалардың жеке сұраныстары мен ерекшеліктеріне ортаның, отбасының қатысуымен білім беру үрдісіне толық қосуды қарастыратын инклюзивті білім беру.

Қазіргі уақытта инклюзивті білім беру мәселесі барлық білім беру құрылымдарының білім беру үдерісі жүйесінде ең өзекті мәселелердің бірі болып табылады. Мүмкіндігі шектеулі балаларды оқыту мен тәрбиелеу – өзіндік

ерекшеліктері, өзіндік мақсаттары, міндеттері бар, шешімі күрделі процесс болып табылатын күрделі процесс. Инклюзивті білім беру мәселелерін шешуге мемлекет үлкен атсалысуда.

Білім беру жүйесіндегі қазіргі жағдай оның барлық құрылымдық құрамдас бөліктеріндегі жаңғырту процестерімен сипатталады, оның ішінде білім туралы заң, білім беру стандарттары, білім беру бағдарламалары, білім беру процесіне қатысушылардың өзара әрекеттесу принциптері, білім беру ортасын ұйымдастыру принциптері және т.б. Білім беру жүйесін жаңғырту бағыттарының бірі балалардың білім беру қажеттіліктерінің алуан түрлілігін, олардың ерекшеліктерін, мүмкіндіктерін, қызығушылықтарын есепке алуды көздейтін инклюзивті білім беру принциптерін жүзеге асыру болып табылады. Осыған байланысты жұмыстың әдістерін, формалары мен технологияларын өзгерту қажеттілігі туындады.

Өзбекстан Республикасында білім беру жүйесінде үлкен өзгерістер болып жатыр. 2030 жылға дейінгі білім беру жүйесін реформалау тұжырымдамасы мақұлданды, республикадағы мектепке дейінгі білім беру тұжырымдамасы бөлек бекітілді, Өзбекстан Республикасының «Мектепке дейінгі тәрбие мен тәрбие туралы» заңы қабылданып, бекітілді. Мемлекет басшысы Ш.Мирзиёевтің «Мектепке дейінгі білім беру жүйесін түбегейлі реформалау жөніндегі шаралар туралы» қаулылары білім беруді басқаруға ғана емес, сонымен қатар оқу-тәрбие процесін жетілдіруге, заманауи тетіктерді енгізуге бағытталған шаралар кешенін жүзеге асыруды көздейді, республикадағы мектепке дейінгі білім беру жүйесі үшін жоғары білікті педагогикалық кадрларды даярлау.

Мектепке дейінгі тәрбие – үздіксіз білім беру жүйесінің бастапқы буыны және оның міндеттері баланың дені сау, дамыған жеке тұлғасын қалыптастыруды қамтамасыз ету, оқуға құштарлығын ояту, балаларды мектепке дайындау болып табылады. Мүмкіндігі шектеулі балалар мәселесін шешуге, олардың ерте бейімделуіне, осы санаттағы балаларды әлеуметтік қолдауға мемлекеттің маңыздылығы мен мүдделілігін көрсететін инклюзивті білім беру мәселелеріне үлкен көңіл бөлінуде.

Инклюзивті білім беру – балабақша мен мектептің барлық балаларға білім беру мүмкіндігі. Ол білім беруді адамның негізгі құқығы ретінде түсінуге негізделген. Балалар балабақшаның және оның қоғамының оқу-тәрбие процесіне сәтті қосылуы үшін оларға қажетінше қолдау көрсету қажет. Бұл балалардың не істей алмайтынын емес, не істей алатынын көруді және түсінуді талап етеді. Тәрбиешілер, көмекшілер және барлық көмекші персонал, егер балалар әдеттегі топтарда бірге оқыса, олардың білім беру мақсаттары бірдей болуы талап етілмейтінін түсінуі және қабылдауы керек. Мұның бәрі топтағы қалыпты жұмыстың құрылымын өзгертеді. Тәрбиешілерге үлкен жауапкершілік жүктейді. Тәрбиешілер бұл балалар және олардың психологиясы туралы белгілі бір білімге ие болуы керек және мұның барлығын балалармен қателіксіз біріктіре білуі керек. Мүмкіндігі шектеулі балаларды мүмкіндігі шектеулі балаларды барлығымызбен бірдей деп түсінуге және қабылдауға үйрету. Мүмкіндігі шектеулі балаларды барлығымызбен бірдей деп түсінуге және қабылдауға үйрету. Балалармен, ата-аналармен, ұжыммен үлкен тәрбие жұмысы жүргізілуде, сонымен қатар дефектологтар, психологтар да жұмыс алып баруда. Барлық құрылым басшылары

тарапынан да қолдап- қуаттау қажет. Педагогтар өз рөліне жаңаша көзқараспен қарап, «инклюзивті мұғалім» болуды үйренуі керек.

Инклюзивті білім беру жағдайындағы мектеп мұғаліміне қойылатын тағы бір **маңызды талап** – медициналық, психологиялық және дефектологиялық саладағы мамандармен бірге әрекет етуге дайындығы мен қабілеті. Бұндай әрекеттестіктің басты мақсаты - даму мүмкіндігі шектеулі балаларды дамыту, оқыту, тәрбиелеу және әлеуметтендіру екендігін түсіну қажет. Сонымен қатар, қазіргі таңда педагогтардың барлығы өздерінің белгілі бір салада «білмейтіндіктерін» мойындап, әріптесінің көмегін қабылдай алмайды. Инклюзивті білім берудің «алтын ережесі» - топта жұмыс жасау, осыған педагогтарды даярлауда ерекше мән беру керек. Арнайы педагогика саласында өзінің кемшіліктерін мойындау, әріптестері мен мамандардың көмегін қабылдау, мамандармен тұрақты байланысуға дайын болу қабілеті – топтағы жұмыстың негізі болып табылады.

Мүмкіндігі шектеулі балаларды енгізу жағдайындағы білім беру үдерісінің сапасын арттыру мақсатында, оның барлық субъектілеріне, яғни әкімшілік, педагогтар, мамандар, балалар мен ата-аналарға келесі ережелерді сақтау ұсынылады:

- әрдайым бір-бірімен өзара әрекеттестікте жұмыс істеу;
- өзін мамандар тобының мүшесі ретінде мойындау;
- бір-біріне сыйластықпен қарау;
- көмек беруге және алуға, кеңестер беруге, сыни ескертулер жасауға және оны тыңдауға дайын болу;
- топтың ортақ мақсатын мойындау және сол мақсатқа жету үшін еңбектенуге тырысу.

Мұғалім өз жұмысында басым рөлден жаңа түсінікке ауысуы, яғни арнайы педагогика саласындағы білім жеткіліксіздігін, даму мүмкіндігі шектеулі балалардың дене және психологиялық ерекшеліктерін түсінуі, мамандардан көмек сұрай және қабылдай алу маңызды. Мұғалім өзінің «кәсіби Мен» дегенді басқа мамандардың білімдеріне «бағындыра алу» қабілеті - мұғалімнің барлық әрекеті мүмкіндігі шектеулі баланы жалпы білім беру жүйесіне нәтижелі қосуға бағытталған «инклюзивті білім берудің алтын ережесіне» жатады.

Инклюзивті білім беру жағдайында жұмыс істейтін мектеп мұғаліміне кейбір кездері жалпы білім беру үдерісіне баланы нәтижелі енгізу үшін қосымша кеңес пен қолдау керек болуы мүмкін. Кеңесті әр түрлі дереккөздерден алуға болады:

- *Консультативті-әдістемелік орталықтар, педагогтарды қолдау орталықтары немесе ресурстық орталықтарда* балаға бағдарланған нәтижелі, инклюзивті білімберу әдістері, материалдар мен сабақтағы әрекеттер бойынша кеңестер алуға болады.

- *Әлеуметтік педагог немесе бала психологы* психологиялық жарақат алған немесе оқудағы қиындықтар туындаған жағдайда, баланың әлеуметтік немесе мінез-құлық проблемалары оның отбасымен немесе/және құрдастарымен байланысты үзуге әкелген жағдайларда көмек көрсете алады.

- *Арнайы (түзету) білім беру ұйымдарының педагогтары мен логопедтер* нақты әрбір балада негізгі дағдыларының (күнделікті өмір, ойын, араласу, оқыту) даму ерекшеліктерін практикалық түсінуді қалыптастыруға, бұл балалармен жұмыс жоспарын жасау мен бағалауда көмектесе алады.

- Медициналық қызметкерлер, әр түрлі маманданған дәрігерлер, диетологтар әр түрлі органикалық немесе қызметтік себептерден болған бой өсуінің тежелуі, көруі немесе естуі нашарлаған, оқуы мен мінез-құлқында проблемалар туындаған жағдайда елеулі көмек көрсете алады.

Жалпы білім беретін мектептердегі инклюзивті үдерісті сүйемелдеу дегеніміз инклюзивті тәжірибені жүзеге асыратын әр түрлі ұйымдардың пәнаралық өзара әрекеттестігінің көпдеңгейлі бір-біріне бағынышты жүйе болып табылады. Білім беру ұйымдарындағы психологиялық -педагогикалық жұмысты кең мағынада қарастыру керек, себебі, міндетті түрде оның адресаты тек балалар ғана емес, педагогтар, ата-аналар және олармен байланысатын басқа да ересектер болады. Сәйкесінше, білім беру ұйымы дамуының спецификалық міндеттеріне байланысты педагогтар мен мамандар жұмысының ортақ мақсаты жасының, білім алу және басқа қажеттіліктерін қанағаттандыру үшін балалар мен білім беру үдерісінің басқа қатысушыларын психологиялық-педагогикалық сүйемелдеу жүйесін жасау болып табылады.

Инклюзивті мектептерде психологиялық-педагогикалық сүйемелдеуді ұйымдастыру – бұл, ең алдымен, даму мүмкіндігі шектеулі балалардың актуалды жағдайы және жақын даму перспективалары тұрғысынан баланың психологиялық-педагогикалық статусын жүйелі түрде қадағалау, балаларды нәтижелі оқыту мен дамыту, нақты бір баланың оқыту, сөйлесу психикалық күйінің проблемаларын шешу үшін әлеуметтік-педагогикалық жағдай жасау. Сонымен қатар, жалпы білім беретін үдерісте даму мүмкіндігі шектеулі балаларды нәтижелі педагогикалық қолдау, оларды қоғамда әлеуметтендіру білім беру үдерісіне қатысушылардың, ең алдымен, мектеп мұғалімдерінің даму мүмкіндігі шектеулі баламен жұмыс істеуге қажетті білім мен құзыреттілік болған жағдайда ғана жүзеге асады.

Жалпы білім беретін үдерісте даму мүмкіндігі шектеулі баланы оқыту мен тәрбиелеу барысында әр түрлі мамандар мен мектеп мұғалімдерінің өзара әрекеттестігінің спецификасы болып білім беру үдерісіне барлық қатысушылардың мұғалім-дефектологтың жетекшілігімен өзара тығыз әрекеттесуі және білім беру, тәрбиелеу мен түзету міндеттерін бірігіп шешу болып табылады.

HOZIRGI KUNDA RIVOJLANIB BORAYOTGAN SURDO PEDAGOGIKA

*Ibadullayeva Sh.N.,
CHDPU o'qituvchisi
Bo'riyeva D.A.,
CHDPU talabasi*

Annotatsiya: Ushbu maqolada siz surdo pedagogikaning rivojlanib borishi, eshitishda nuqsoni bo'lgan shaxslarning ta'lim tarbiyasi, psixologiyasi, ular haqida qabul qilingan yangi qonunlar, bolalarni mehnatga tayyorlash to'g'risida ma'lumotlarga ega bo'lasiz.

Kalit so'zlar: defektologiya, surdo pedagogika, kar, zaif eshituvchi, daktilologiya, brayl, otolaringologiya, akustika, tilshunoslik, logopediya, maxsus pedagogika, psixologiya, fiziologiya.

Surdo pedagogika so'zi lotin tilidan olingan bo'lib "surdus" kar va pedagogika degan ma'noni anglatadi. Demak, surdo pedagogika-defektologiyaning tarmoqlaridan

biri. Kar va zaif eshituvchi bolalarning ta'lim-tarbiyasi, psixologiyasi bilan ishlaydigan soha hisoblanadi. Eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalarning rivojlanish xususiyatlarini o'rganib, maxsus o'quv tarbiya jarayonlarini tuzish tartibini ishlab chiqadi. Bularga o'quv fanlarni o'qitish, talaffuzni o'rgatish, "lab bilan o'qish" mehnatga o'rgatish kabilar kiradi. Fan asoslarini o'rganish bilan zaif eshituvchi bolalarda og'zaki nutq shakllanib boradi. Zaif eshituvchi bolalarga og'zaki nutqni o'rgatishda so'zlar talaffuz qilinadi va nutq organlari harakati kuzatiladi. Shu harakatga qarab zaif eshituvchilar tovush va so'zlarni farqlashga ya'ni "labga qarab o'qishga" o'rganadi. Nutq harakatini takrorlashni o'rgangan zaif eshituvchi gapirish imkoniyatiga ega bo'ladi. Bundan tashqari karlar maxsus o'quv alifbosi-daktilologiyadan foydalanib gapirishlari mumkin. Surdo pedagogika otolarigologiya, akustika, logopediya, maxsus pedagogika, tilshunoslik, psixologiya, fiziologiya kabi sohalar bilan uzviy bog'liq. Surdo pedagogika taraqqiyoti davomida eshitishda nuqsoni bo'lgan shaxslar uchun ta'lim-tarbiya muassasalari tizmi shakllandi. Sobiq ittifoq jumladan, O'zbekiston hududida dastlab karlarning boshlang'ich ta'limni ta'minlovchi muassasalar tashkil topdi, keyinroq – bolalarni maktabgacha tarbiya muassasalari barpo bo'ldi.

50-60-yillarda kar va zaif eshituvchi bolalarga to'liqsiz o'rta va o'rta ma'lumot beruvchi maxsus maktablar tashkil topa boshladi. 80-90-yillardan boshlab surdo pedagogika sohasida har bir o'quvchining qobiliyatlarini rivojlantirishi uchun qulay shart- sharoitlar yaratuvchi differensiyalashgan maxsus muassasalarni tuzishi imkoniyatlari o'rganildi.

Maxsus muassasalarga, hozirgi zamon konsepsiyasida nogiron, jumladan eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalar ta'lim tizimiga ma'lumot o'zgarishlar kiritilgan va ularni amalga oshirish ishlari olib borilmoqda. Zamonaviy maxsus ta'lim standartlariga asosan fanlar bo'yicha o'quv dasturlar tuzilib chop etilmoqda. Ularga mos ravishda darslik va o'quv qo'llanmalar tayyorlash ishlari jadal suratlarda olib borilmoqda.

Maktabgacha tarbiya– eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalar ijtimoiy tarbiyasi ilk yoshlardan boshlanadi. Maktabgacha tarbiya tizimi davlat, ijtimoiy tusga ega bo'lib, muhim ijtimoiy masalalarni hal qiladi; eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalarni har tomonlama kamol topshirish; kar va zaif eshituvchi bolalar nuqsoni rivojlanishining oldini olish, korreksiyalash, ularning sog'lig'ini himoyalash va mustahkamlash.

O'rta ta'lim– kar, zaif eshituvchi va kech kar bo'lgan bolalar uchun maxsus umumta'lim maktab- internatlari o'quvchilarning ta'lim tarbiyasini, maktab ta'limini, shuningdek ularning nuqsonli rivojlanishi korreksiyasini amalga oshiradi. Maxsus umumta'lim maktablarida ta'lim tasdiqlangan o'quv rejalari va dasturlari asosida amalga oshiriladi. Sinf va tarbiya guruhlar 10-12 nafardan, murakkab nuqsonli bolalar uchun 5-7 nafardan iborat bo'ladi.

Kasb ta'limi- maxsus o'rta umumta'lim va kasb maktabi kechki maxsus umumta'lim maktabi XIII-XV-sinflarini qamrab oladi; kasb-hunar maktablaridagi maxsus guruhlar. Ushbu muassasalar tizimi eshitishda nuqsoni bo'lganlar uchun o'rta ma'lumot va kasb tayyorgarligini ta'minlaydi.

Oliy ta'lim- eshitishda nuqsoni bo'lgan shaxslar O'zbekiston Respublikasi barcha fuqarolari singari oily o'quv yurtlariga kirish huquqiga egadir. Kar va zaif eshituvchilar barcha kasblarni tanlash huquqiga ega, eshitib nazorat qilish talab etiladigan kasblar bundan mustasno. Oliy o'quv yurtlarida eshitishda nuqsoni bo'lgan shaxslar uchun maxsus guruhlar tashkil etiladi.

Prezidentimizning “O‘zbek imo-ishora tili va Brayan alifbosini rivojlantirish bo‘yicha qo‘shimcha chora–tadbirlar to‘g‘risida” gi qaror qabul qilindi. Bu qonunda 2023-yil 1-yanvardan boshlab, talablardan kelib chiqqan holda, umumiy o‘rta ta’lim muassasalarida hamda “ishga marhamat” mono markazlarida o‘zbek imo-ishora tili va brayanl alifbosini o‘rgatish bo‘yicha maxsus o‘quv kurslari tashkil etiladi;

- maxsus o‘quv kurslarida ko‘rish, eshitish va nutqida nuqsoni bo‘lgan shaxslar hamda ushbu toifadagi voyaga yetmagan bolalarning ota-onalari yoki ularning o‘rnini bosuvchi shaxslar – bepul, qolgan shaxslar – pullik asosda o‘qitiladi

- 2023- yil 1- yanvardan boshlab:

- davlat telekanallarida haftalik efir vaqtining kamida besh foiz hajmdagi ko‘rsatuvlar surdo tarjima, yashirin suhbatlar yoki “yuguruvchi satrlar” bilan nomoyish etiladi;

- davlat OTM larining magistratura mutaxassisliklariga hamda oily ta’limdan keyingi ta’lim ixtisosliklariga o‘qishga qabul qilishda ko‘rish, eshitish va nutqida nuqsoni bo‘lgan shaxslar tomonidan xorijiy yilni bilish bo‘yicha milliy yoki unga tenglashtirilgan xalqaro sertifikatni taqdim etish talab etilmaydi;

- OTM ga kirish imtihonlarida qatnashayotgan eshitish va nutqida nuqsoni bo‘lgan abituriyentlar majburiy tartibda surdo tarjimon xizmatlari bilan ta’minlanadi;

- 2024/2025- o‘quv yilidan boshlab kar va zaif eshituvchi bolalar uchun ixtisoslashtirilgan ta’lim muassasalarining o‘qituvchi lavozimiga faqat dars qo‘yiladigan imo-ishora tilini biladigan pedagog kadrlar ishga qabul qilinadi;

Surdo pedagogikani rivojlantirish maqsadida 2022/2023- o‘quv yillarida Chirchiq davlat Pedagogika universitetida ilk marotaba Surdo pedagogika yo‘nalishi ochildi. Bu yo‘nalish bo‘yicha 50 ta kvota ta’sis etilib shulardan 20 o‘rin davlat granti uchun ajratildi. Shuning o‘zi ham mamlakatimizda surdo pedagogika sohasining rivojlanishiga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Sh.N.Ibadullayeva. Zaif eshituvchi bolalarni nutqiy jihatdan tayyorlash oliyatining ahamiyati Uzbek Scholar Journal Volume- 10, Nov., 2022 www.uzbekscholar.com 205-208

2. Sh.N.Ibadullayeva.Yorqulova Risolat Otabek qizi Eshboboyeva Iroda A’zamjon qizi Logopediya yo‘nalishi talabasi Chirchiq Davlat Pedagogika Universiteti Otaxonova Sumbula Xudayor qizi Boshlang’ich ta’lim yo‘nalishi talabasi Eshitishida Nuqsoni Bo‘lgan Shaxslarning Muloqoti Uchun Qilinayotgan Ishlar Amalda.PERIODICA. Journal of modern Philosophy, Social Sciences and Humanitiess.ISSN NO:2720-4030 Volume 12, November, 2022 227-229.

3. Sh.N.Ibadullayeva. . Yorqulova Risolat Otabek qizi Eshboboyeva Iroda A'zamjon qizi Logopediya yo'nalishi talabasi Chirchiq Davlat Pedagogika Universiteti Otaxonova Sumbula Xudayor qizi Boshlang'ich ta'lim yo'nalishi talabasi Alohida yordamga muhtoj bolalar ota-onalarini psixologik va pedagogik jihatdan qo'llab quvvatlash. Galaxy international interdisciplinary research journal (giirj) issn (e): 2347-6915 Vol. 10, Issue 11, Nov. (2022)739-742.
4. Sh.N.Ibadullayeva Pedagogika desantura-ta'lim klasteri asosida inklyuziv ta'lim samaradorligini oshirishning innavotsiyon mexanizmi sifatida Муғаллим ҳам узлуксиз билимлендирий илмий-методикалик журнал № 6/3. Nukus 2022y.47,51.
5. Sh.N.Ibadullayeva Sh.F.Xabibullayeva R.S.Otajonova "O'zbekistonda inkluyziv ta'lim" *Международный современный научно-практический журнал "Научный импульс"* № 5 (100) Декабрь 2022г. Часть 1 154,157.
- Sh.N.Ibadullayeva O'.Y.Axmadaliyeva "PEDAGOGIK DESANTURA" *Международный современный научно-практический журнал "Научный импульс"* № 5 (100) Декабрь 2022г. Часть 1 151,153.
6. Sh.N.Ibadullayeva M.O'.Nuriddinova inklyuziv ta'limning mohiyati *Международный современный научно-практический журнал "Научный импульс"* № 5 (100) Декабрь 2022г. Часть 1 161,164.
7. Sh.N.Ibadullayeva S.E.Boqiyeva "Har kim o'z tili bilan tirik" *Международный современный научно-практический журнал "Научный импульс"* № 5 (100) Декабрь 2022г. Часть 1 190,192.
8. Sh.N.Ibadullayeva, B.J.Bekchanova Bag'rikenglik, tenglik, integratsiya –"oq qamish" chellenchida *Международный современный научно-практический журнал "Научный импульс"* № 5 (100) Декабрь 2022г. Часть 2 618,621.
10. Sh.N.Ibadullayeva S.J.Muvassarova MENDAN KEYINGI 1000 QADAM SENIKI *Международный современный научно-практический журнал "Научный импульс"* № 5 (100) Декабрь 2022г. Часть 2 621,624.
11. Monografiya. Sh.N.Ibadullayeva. "Ta'lim klasteri asosida inklyuziv ta'lim samaradorligini oshirish", <https://novateurpublication.com/index.php/np/catalog/book/158>
12. Pulatova, D. A. (2022). THE USE OF ICT IN CLASSES ON THE DEVELOPMENT OF AUDIO PERCEPTION AND FORMATION OF PRONUNCIATION IN CHILDREN WITH HEARING IMPAIRMENTS. IJODKOR O'QITUVCHI, 2(19), 441-445.
13. Pulatova, D. A. ESHITISHDA NUQSONI BO'LGAN BOLALARNING O'QUV FAOLIYATIGA MOTIVATSIYASINI OSHIRISHDA AXBOROT-KOMMUNIKATSIYA TEXNOLOGIYALARI IMKONIYATLARIDAN FOYDALANISH. ЭКОНОМИКА, 514-517.
14. Usmanovna, Q. F., Azamkulovna, P. D., & Maxkamovna, M. D. (2022). INKLYUZIV TA'LIMDA KADRLAR MASALASI. O'ZBEKISTONDA FANLARARO INNOVATSIYALAR VA ILMIY TADQIQOTLAR JURNALI, 2(14), 834-842.
15. Azamkulovna, P. D. (2022). BO'LAJAK O'QITUVCHI-DEFEKTOLOGLARGA ILMIY-TADQIQOT FAOLIYATINI OLIB BORISHNI O'RGATISH KASBIY FAOLIYATGA TAYYORGARLIK KO'RISH OMILI SIFATIDA. ScientificImpulse, 1(5), 413-418.

ИНКЛЮЗИВ ТАЪЛИМ МУҲИТИДА ЎҚУВЧИЛАРНИ ХАВФСИЗ ҲАЁТГА УНДАШ МОТИВИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ

*Кобилова Ш.Х.,
ЧДПУ ўқитувчиси*

Аннотация: Ушбу мақолада инклюзив таълимни ташкил этишда педагогик таълим инновацион кластерининг ўрни ва аҳамияти, имконияти чекланган болаларни умумий таълим муассасасида оддий тенгдошлари қаторида таҳсил олиши учун зарурий шарт-шароитни юзага чиқариши, таълим маконини барқарорлаштириш, мавжуд дискриминацион муаммоларни бартараф этиши, келажакда истиқболли имкониятларини юзага чиқарувчи омил эканлиги илмий нуқтайи назардан таҳлил этилган.

Калит сўзлар: таълим, инклюзив, имконияти чекланган ўқувчи, модел, кластер, фаолият, сифат, самарадорлик, истиқбол, педагогик жараён.

Имконияти чекланган бола (ўқувчи)ни ўқитиш ва тарбиялаш, ҳамда инклюзив амалиётни амалга оширишни учун зарур шарт-бу таълим муассасасида психологик-педагогик ёрдам бўйича мутахассисларнинг мавжудлиги. Ўқитувчи ва ёрдамчи мутахассисларнинг ўзаро ҳамкорлиги жамоавий бўлиши керак, аммо бу дарҳол содир бўлмайди, чунки мутахассисларни ҳар бири ўзининг юқори ихтисослашган функционал вазифаларини ҳал қилади. Аммо инклюзив таълимни амалга оширувчи таълим муассасалари тажрибаси шуни кўрсатадики, умумий тил топмасдан, “махсус” болани таълим жараёнига киритиш бўйича умумий мураккаб вазифаларни қўймасдан, мактабнинг бу йўналишдаги фаолиятини муваффақиятли амалга ошириб бўлмайди.

Мутахассислар ўзларининг касбий тайёргарлиги ва мажбуриятларига мувофиқ қуйидаги фаолият турларини амалга оширадилар: маслаҳат, тарбиявий, коррекцион ва ривожлантирувчи, диагностика ва таҳлилий, профилактика, тарбиявий ва бошқа зарурий эҳтиёжлар. Шу билан бирга, таълим муассасасида ишлайдиган барча мутахассисларнинг фаолияти, инклюзив амалиётни амалга оширувчи муассаса хусусиятга мувофиқлашган ва йўналган бўлишини тақозо этади.

Психолог, ўқитувчи-дефектолог, логопед, ижтимоий педагог ўзларининг тор касбий вазифаларини ҳал қилишдан ташқари, умумий таълим мактабида алоҳида таълимга муҳтож болаларни мослаштириш, ўқитиш ва ижтимоийлаштириш учун шароит яратишда фаол иштирок этадилар. Тадқиқотчи Е.В.Самсонова таъкидлаганидек, инклюзив таълимда психологик-педагогик ёрдам - барча мутахассислар таълим стандарти, индивидуал таълим режаси, талабларига мувофиқ асосий ва умумий таълим дастурининг бир қисми сифатида имконияти чекланган бола (ўқувчи)ни коррекция ишларини амалга ошириш билан боғлиқ.

Психологик нуқтаи назарда айтишимиз мумкинки, имконияти чекланган бола (ўқувчи)лар катталар (ўқитувчи ва ота-она)дан алоҳида эътибор ва ғамхўрликни талаб қилади. Шуни алоҳида таъкидлашимиз керакки, фан ўқитувчиси дарс ва синфдан ташқари машғулотлар давомида ҳар бир ўқувчига етарлича эътибор бера олмайди (имконияти чекланган бола (ўқувчи)га ҳам соғлом ўқувчига ҳам). Инклюзив таълимда ўқитувчи имконияти чекланган бола (ўқувчи)ларга кўп эътибор қаратиши ва улар билан синфда дарс давомида кўпроқ мулоқот қилиш,

хамда алоҳида эътибор қаратиши синф ички муҳитини бузилишига олиб келиб, дискриминацион омил устуворлиги болалар руҳиятида доминант бўлиб қолиши мумкин. Бунинг акси бўлганда ҳам, яъни соғлом болалар билан ўқитувчи алоҳида ишласа ёки уларга кўпроқ эътибор қаратса.

Бу вазиятни мувофиқлаштириш учун таълим муассасани ўзида фанлар кесимида репетиторлик фаолиятини йўлга қўйиш ва мувофиқлаштирилган ҳолда ўқитувчининг шахсий мотивациясини ҳам белгилаб қўйиш зарур. Репетитор инклюзив мактабда (синфда-фронтал ва индивидуал дастурлар асосида), танаффус пайтида, дарсдан ташқари ҳолатларда бевосита ишлаши учун зарурий шарт-шароитларга эга бўлиши керак.

Тадқиқотчи Е.В.Самсонова репетитор ўқитувчининг асосий вазифаси хусусида фикр юритиб, қуйидагиларни белгилаб кўрсатади:

- инклюзив мактаб таълим жараёнида боланинг ўзига ўзи ёрдам беришини таъминловчи дастурларни ишлаб чиқиш;
- ўқитувчи ва бошқа мутахассислар билан мунтазам алоқада бўлиш;
- тенгдошлари орасида имконияти чекланган бола (ўқувчи)ларнинг психологик-педагогик мослашуви ва ижтимоийлашуви учун шароит яратиш;
- имконияти чекланган бола (ўқувчи)ларни индивидуал таълим траекториясини ишлаб чиқиш;
- имконияти чекланган бола (ўқувчи)ларни ўқув кўникмалари ва адекват хулқ-атвор кўникмаларини шакллантириш.

Таъкидлаш лозимки, инклюзив мактабда жорий этилган фанлар кесимида репетитор ёрдами ота-оналар учун - ўз фарзандини тушунишда муҳим аҳамият касб этади. Шунингдек, уларни барча камчиликлари билан қабул қилишда, ҳамда хатти-ҳаракатларни (шахсий ва касбий қизиқишлари доирасида) мувофиқлаштиришда амалий ёрдам беради.

Инклюзив мактабларда имконияти чекланган бола (ўқувчи)лар учун репетиторлик фаолиятини жорий этиш хусусидаги ностандарт ёндашувимиз ўқитувчи ва репетитор ўқитувчи ўртасидаги ўзаро ҳамкорлик уч йўналишда амалга оширилишини тақозо этади:

-Биринчидан:

- имконияти чекланган бола (ўқувчи)ларни ўқитиш жараёнида ўзаро ҳамкорлик дастури асосида мувофиқлашган фаолиятни йўлга қўйилганлиги;
- репетитор имконияти чекланган бола (ўқувчи)ларни дарсдан ташқари ва танаффус вақтида тушунчаларини индивидуал ўзлаштиришга йўналтириши;
- имконияти чекланган бола (ўқувчи)га ўтилган мавзу ва дарснинг вазифаси, ҳамда мақсадларини тушунишга қўшимча (ногиронлик даражасидан ва хусусиятидан келиб чиқиб образли ва визуал, ҳамда кучайтирилган эшитиш аппаратлари орқали, ва бошқа) амалий лойиҳалар билан кўмаклашиши;
- имконияти чекланган бола (ўқувчи)ларни ўз фаолиятини назорат қилишга ва уни баҳолашга педагогик-психологик мотивацион дастурлар билан рағбатлантириб бориши.

- Иккинчидан:

- имконияти чекланган бола (ўқувчи)нинг социализацияси жараёнида зарурий педагогик-психологик ёрдамни кўрсатиш;

– имконияти чекланган бола (ўқувчи)га ўқув жараёнида синфдош ва фан ўқитувчилар, ҳамда таълим тизимида фаолият олиб бораётган бошқа шахслар билан алоқаларни ўрнатишида коммуникацион механизм дастурларини ногиронлик даражасидан ва хусусиятидан келиб чиқиб) уларга сингдириши;

– имконияти чекланган бола (ўқувчи)нинг индивидуал имкониятини юзага чиқариш ва қобилиятларини ривожлантириш.

-Учинчидан:

– имконияти чекланган бола (ўқувчи)ларнинг ота-оналари билан ишлаш жараёнида ўзаро муносабатлар йўналишларини белгилаб олиш;

– имконияти чекланган бола (ўқувчи)га таълим дастурини ўзлаштириш ва ижтимоийлаштиришга ёрдам бериш жараёнида ўқитувчи ва ота-оналарнинг ҳаракатларини мувофиқлаштириш;

– инклюзив синфга дарс машғулотларини олиб борадиган малакаси ва тажрибаси кам ўқитувчиларга ўқув материални тақдим этиш усулини тушунтириш;

– имконияти чекланган бола (ўқувчи)лар уйга берилган дарс топшириқлари ва мустақил таълим билан боғлиқ машғулотларни ота-оналар билан биргаликдаги ишлаш юзасидан кўрсатмалар ишлаб чиқиш.

Шундай қилиб, инклюзив маконнинг хавфсизлиги умумий таълим мактабида зарур меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатлар, услубий база, психологик-педагогик ёрдам бўйича мутахассисларни мавжудлиги, шунингдек, мутахассисларнинг ота-оналар билан ўзаро муносабатларига асосланади.

Бунинг натижасида имконияти чекланган бола (ўқувчи) жамоада ўзини қулай ҳис қилади ва ижтимоийлашув муваффақиятли бўлади.

Инклюзив таълим шароитида бола (ўқувчи)нинг психологик хавфсизлиги ҳозирги вақтда муҳим аҳамият касб этиб, психологик-педагогик фанлар назарияси ва амалиёти учун ташқи шароитларни руҳий ривожланишига таъсири муаммоси кенг ўрганилмоқда.

Бугунги кунда имконияти чекланган бола (ўқувчи)нинг ижобий ривожланишини таъминламасдан ва уни руҳий саломатлигини маълум даражада сақламасдан туриб ҳаётини позициясини таъминлаш мумкин эмас.

Психологик хавфсизлик таълим муҳитининг ривожланиш хусусиятини белгилайдиган етакчи хусусиятдир. У таълим ва тарбиянинг психологик-педагогик шароитларини лойиҳалаш ва моделлаштириш учун асос бўлиб хизмат қилиши мумкин, шу билан бирга таълим жараёнининг барча иштирокчиларини психологик саломатлигини мустаҳкамлаш ва ривожлантиришга ёрдам беради.

Фойдалангилган адабиётлар

1. Малофеев Н.Н. Почему интеграция в образовании закономерна и неизбежна // Альманах ИКП РАО - 2007. - № 11.
2. Обеспечение психологической безопасности в образовательном учреждении: практическое руководство / под ред. И.А. Баевой. – СПб.: Речь, 2006. – 288с.
3. Кобилова, Ш. Х., Сафарова, Ф. А., &Ахророва, Г. У. (2022). Перспективные возможности внедрения инклюзивного образования в жизнь сообщества. Ta'lim va rivojlanish tahlili onlayn ilmiy jurnali, 2(10), 441-443.
4. Кобилова, Ш. Х., Икромов, Н. Ф., &Болиева, Н. Т. (2022). Инклюзивное образование и его эффективность в социально-педагогической. Ta'lim va

rivojlanish tahlili onlayn ilmiy jurnali, 2(10), 438-440.

5. Усаров, Ж. Э., Кобилова, Ш. Х. (2022). Инклюзив таълимваунингжтимоийпедагогикомиллари.

Халқаротажрибаларваривожлаништиқболлари, 1(3), 275- 277.

6. Кобилова, Ш. Х., Абдурахимова, Д. (2022). Инклюзив таълимни ташкил этишдаги имконийатлар ва мавжуд муаммолар. Халқаро тажрибалар ва ривожланиш истиқболлари, 1(3), 267-268.

7. Кобилова, Ш. Х., Бобохонова, М. (2022). Кўриш нуқсонига эга шахслар нутқи ва мулоқотининг нутқий бўлмаган воситаларини ривожлантириш усуллари. Образование и наука в XXI веке, 5(24), 579-581.

8. Қодирова, Ф. У., Кобилова, Ш. Х. (2021). Таълим кластери асосида инклюзив таълимга жалб этилган ўқувчилар ҳаёт хавфсизлигини таъминлаш шарт-шароитлари. Муаммова уларнингечимлари, 2(2), 85-86.

9. Bahodirovna, M. I. (2022). The image of human and animals in the stories of normuradnorkobilov. ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal, 12(2), 243-245.

10. Ahmadaliyeva, M. S. (2022). Text and interpretation in discourse analysis. Trends in Education Foreign Languages and International Economics, 1(1), 382-386.

11. Усаров, Ж. Э., Эшнаэв, Н. Ж., Кобилова, Ш. Х. (2021). Педагогик инновацион таълим кластер лойиҳасини амалиётда қўллаш самарадорлиги ва истиқболлари. Педагогик таълим кластери муаммо ва ечимлар, 1(2), 305-313.

12. Қодирова, Ф. У., Кобилова, Ш. Х. (2021). Повышение качества инклюзивного образования в условиях педагогического инновационного кластера. Педагогик таълимкластери, 1(1), 109-115. 13. Усаров, Ж. Э., Кобилова, Ш. Х. (2021). Инклюзив таълимнингназарийваконсептуалмасалари. Фан таълимваамалиётинтеграцияси, 3(2), 37-45.

14. Усаров, Ж. Э., Кобилова, Ш. Х. (2021). Обеспечениебезопасности жизни учеников с ограниченными возможностями в процессе инклюзивного образования и его фактори. Журнал научных и прикладных исследований, 2(11), 19-21

ESHITISHDA KAMCHILIGI BOR BOLALARNI INKLYUZIV TA'LIMGA JALB ETISH

*Abdullayeva Yu.M.,
NavDPI o'qituvchisi*

Annotatsiya: Mazkur maqolada inklyuziv ta'lim haqida ma'lumot, bu ta'limning imkoniyati cheklangan bolalar uchun nimalarni bera olishi mumkin ekanligi va eshitishda kamchiligi bo'lgan bolani inklyuziv ta'limga jalb qilinganda qanday ishlar olib borish lozimligi aytib o'tilgan.

Аннотация: В этой статье содержится информация об инклюзивном образовании, о том, что это образование может дать детям с ограниченными возможностями, и что делать, когда ребенок с нарушением слуха участвует в инклюзивном образовании.

Annotation: This article provides information on inclusive education, what this education can provide for children with disabilities, and what to do when a child with a hearing impairment is involved in inclusive education.

Bolalarning qobiliyatlari va holatidan qat'i nazar, ularning barchasiga sifatli ta'lim taqdim etilishi kerak.
(UNICEF)

Bilamizki bizga yod ham bo'lishga ulgurgan imkoniyati cheklangan bolalar maxsus maktab yoki maktabgacha ta'limda o'qiydi ta'lim olib internatlarda yashaydi deb hisoblaymiz. To'g'ri imkoniyati cheklangan o'z nomi bilan biron kimni ko'magiga muhtoj bo'lgan bola. Lekin biz bunda hamma bola ham bir xil emasligini unutib qo'ymoqdamiz. Ularning orasida ham yengil darajada bo'lib yordamga kam ehtiyojli, sog'lom bolalar kabi ta'lim olish bilim egallashga haqqilari bor bolalar ham mavjud. Maxsus ta'lim va tarbiyaning korreksion-pedagogik ish sifati yuqori darajada bo'lsada, biroq aynan alohida ehtiyojli bolalarning sog'lom muhitda ta'lim-tarbiya olmayotganliklari sababli ijtimoiy hayotimizga moslashishlarida ayrim muammolar paydo bo'ladi. Shu bois imkoniyati cheklangan bolalar va o'smirlarning yoshi-segregatsion ta'lim tizimida o'qitilishi ko'plab salbiy oqibatlarni yuzaga keltirishi jahon hamjamiyati tomonidan ham tan olinib, inklyuziv ta'lim siyosati qo'llab-quvvatlanmoqda. Bu o'rinda L.S.Vigotskiyning fikricha: «Maxsus maktablarimiz afzallik jihatlari bilan bir qatorda ayrim kamchiliklari bilan ham ajralib turadi, u o'z tarbiyachisini tor doiradagi maktab jamoasi bilan chegaralab: kar, ko'r yoki aqli zaif bolaning asosiy e'tiborini o'zida mavjud bo'lgan kamchiligiga qaratib, barcha sharoitni shu nuqsoniga moslashtirib qo'yadi. Bo'larning barchasi bolaning haqiqiy hayotga kirib kelishiga to'sqinlik qiladi. Maxsus maktab bolani chegaralangan dunyodan chiqarish o'rniga odatda shunday ko'nikmalarni rivojlantiradiki, oqibatda uning separatizmligi kuchayib, bola o'z dunyosiga yanada chuqurroq sho'ng'ib ketadi». Shuningdek xalqaro miqyosda ta'lim islohotini demokratlashtirish va diskriminatsiyaga qarshi kurashish natijasida jamiyatning dunyoharashi o'zgarib, har xil toifadagi kishilar orasida yangicha yondashuv, o'zaro hurmat, ijobiy munosabat shakllandi. Maxsus ta'lim sohasining rivojlanishini qayta ko'rib chiqish siyosati amalga oshirila boshlandi. Ko'plab mamlakatlar «Segregatsiya» ta'limidan voz kechib, imkoniyati cheklangan bolalarga integratsion ta'limni tadbiq qilishni lozim topdi. Bizning mamlakatimizda asosiy e'tibor imkoniyati cheklangan bolalarni tabaqalashtirilgan maxsus ta'lim muassasalarida o'qitishga qaratilgan bo'lib, ushbu ta'lim tizimi rivojlangan. Keyingi 10-15 yil davomida O'zbekistonda imkoniyati cheklangan bolalarni umumta'lim tizimiga kiritish integratsiya na inklyuziv usulida o'qitish, tarbiyalash masalasi ham amalga oshirib kelinmoqda. Integratsiya va inklyuziv ta'lim strategiyasi ilimga jalb qilinmagan bolalarni umumta'lim muassasalari ga to'laqonli maxsus yoki inklyuziv ta'lim tizimiga integratsiya qilish, korreksion ta'lim muassasasi bolalarning turar joyidan uzoqligi sababli o'zi yashab turgan hududlaridagi ta'lim muassasalariga kiritib o'qitishdan iborat.

Unicef inklyuziv ta'lim O'zbekiston ta'lim tizimiga kiritish masalasi bilan shug'ullanadi. Inklyuziv ta'lim vazifasi bolalarning qobiliyatlari va holatidan qat'i nazar, ularning barchasiga sifatli ta'lim taqdim etishdan iborat. Shu bilan birga, inklyuzivlik tamoyili imkoniyatlari cheklangan bolalar ijobiy ruhiy va ijtimoiy rivojlanishga ega bo'lishlari uchun oilada yashashlari va o'z tegdoshlari bilan birga oddiy maktabda bilim olishlari lozimligini nazarda tutadi. Inklyuziv ta'lim tizimi nogironlar aravachasidagi bola yoki imkoniyati cheklangan bola yaqin atrofda joylashgan har qanday maktabda ta'lim olishi, o'zlashtirishda qiynalayotgan bo'lsa, o'qish va yozishga o'rganish uchun maxsus yordamga ega bo'lishi, darslarga qatnamay

qo'ygan bolaga esa maktabga qaytish uchun tegishli yordam ko'rsatilishini kafolatlaydi.

UNICEF yutuqlari: - UNICEF Xalq ta'limi vazirligining defektolog va psixologlarning inklyuziv ta'limdagi roli to'g'risidagi nizomlar loyihalarini ishlab chiqishga ko'maklashdi;

-UNICEFning ko'magi inklyuziv ta'lim bo'yicha 5 yillik ish rejasi ta'lim sohasining umumiy rejasiga kiritilishini ta'minladi.

Istiqboldagi rejalari: - tanlab olingan mintaqalarda inklyuziv ta'lim uslublarini tajriba sifatida joriy etish uchun Xalq ta'limi vazirligiga texnik yordam ko'rsatish;

- Maktabga qatnamaydigan yoki shunday xatarga uchrayotgan bolalarga alohida e'tibor qaratadigan viloyat bolalar rivojlanish markazlarida tegishli o'quv dasturlarini joriy etish ;

- O'qituvchilar, ota – onalar va o'quvchilar uchun mo'ljallangan va imkoniyatlari cheklangan bolalar oddiy maktablarda bilim olishlari mumkin bo'lishiga qaratilgan alohida dasturlarni "Speshial Olimpiks" ko'magida O'zbekistonda tajriba sifatida joriy etish.

Davlatimizda bu ta'limga alohida e'tibor so'ngi yillarda ayniqsa samarali natija bermoqda. Buning yaqqol misoli sifatida " Ta'lim to'g'risidagi qonun" da belgilangan bir qancha qonunlarni aytish mumkin. "Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarga ta'lim-tarbiya berish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi Prezident qarori qabul qilindi (PQ-4860, 13.10.2020 y).

Qaror bilan 2020-2025 yillarda xalq ta'limi tizimida inklyuziv ta'limni rivojlantirish konsepsiyasi va uni 2020-2021 yillarda amalga oshirish bo'yicha "yo'l xaritasi" tasdiqlandi.

Qarorga muvofiq, 2021/2022 o'quv yilida tajriba-sinov tariqasida:

- shaharlarda va Toshkent shahrining tumanlarida joylashgan bittadan maktablarda inklyuziv ta'lim joriy qilinadi;

- Qoraqalpog'iston Respublikasi, viloyatlar va Toshkent shahrida joylashgan bittadan maktabda alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalar uchun boshlang'ich tayanch korreksion sinflar ochiladi;

- Qashqadaryo, Farg'ona va Xorazm viloyatlarida joylashgan bittadan kasb-hunar maktabida ixtisoslashtirilgan ta'lim muassasalarining 9-sinf bitiruvchilari hamda alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalar uchun ixtisoslashtirilgan guruhlar tashkil etiladi.

Shuningdek, 2021/2022 o'quv yilidan:

- ixtisoslashtirilgan ta'lim muassasalarida majburiy o'rta ta'lim 11 yillik (intellektual rivojlanishida nuqsonlari bo'lgan bolalar uchun (yordamchi) maktablar, maktab-internatlarda 9 yillik) muddatda amalga oshiriladi;

- ixtisoslashtirilgan ta'lim muassasalarining 10-11 sinf (intellektual rivojlanishida nuqsonlari bo'lgan bolalar uchun (yordamchi) maktablar, maktab-internatlarda 8-9 sinf) o'quvchilari uchun kasbga o'qitish kurslari tashkil etiladi va bitiruvchilarga sertifikat beriladi.

2021 yil 1 yanvardan ixtisoslashtirilgan ta'lim muassasalarining rahbar xodimlariga mehnatning alohida sharoitlari uchun har oyda to'lanadigan ustama haqi bazaviy tarif stavkasining 100 foizi miqdorida to'lanadi. O'quvchilarni kasb-hunarga yo'naltirish va psixologik-pedagogik respublika tashxis markazi qoshida uning belgilangan shtat birliklari doirasida "Inklyuziv ta'lim laboratoriyasi" tashkil etiladi. Mazkur laboratoriyaning asosiy vazifalaridan biri maktablarda inklyuziv ta'lim uchun

shart-sharoitlar yaratish, inklyuziv ta'lim berishning sifati va samaradorligini aniqlash mezonlarini ishlab chiqish hamda ularning bajarilishini nazorat qilish hisoblanadi.

Yuqoridagi qonun qarorlarning barchasi imkoniyati cheklangan bolalarni jamiyatga qo'shish ularni tengqurlari qatori bilim olishlarini ta'minlash, nuqsonlariga qaramay yuksak marralarga erisha olishlariga ishonch uyg'otishdan iborat. Atrofimizda ko'p uchratamiz imkoniyati cheklangan, alohida yordam muhtoj bo'lgan bo'lgan bolalar hattoki kattalarning ham o'znini nuqsonidan uyalib tortinib yurishlarini uni yashirishga urinish holatlarini guvohi bo'lamiz. Aynan inklyuziv ta'lim shunday holatlarni oldini olish, ularni ham qo'lidan ish kelishini ko'rsatish, tengqurlari kabi muomilada bo'lish uchun ham qaysidir ma'noda xizmat qiladi deya olaman.

Demakki, eshitishda kamchiligi bor bolalarni inklyuziv ta'limga qo'shish jalb etish ham shu kabi muammolarni oldini olish uchundir. Eshitishda nuqsoni bor bolalarni aynan eshitish analizatori zararlanganligi sababli uning boshqa analizatori ishlash mexanizmini yaxshilanishiga sabab bo'ladi. Ko'rish, hid bilish yoki teri sezgilari bunga misol bo'la oladi. Ular sog'lom tengdoshlari kabi rivojlanishi, fikrlashi ham farq qilmas ammo aynan ulardagi eshitishni buzilishi nutqning ham shakllanishiga ta'sir ko'rsatadi. Aynan shu sababli ham ularni inklyuziv ta'limga jalb etish biroz mehnat, qiyinchilik olib kelishi mumkin. Ularni ikki guruhga bo'lib o'rganamiz: kar va zaif eshituvchilarga. Zaif eshituvchi bolalar bilan kichikligidan logoped-pedagoglar to'liq va samarali shug'ullansa inklyuziv ta'limli maktablar bemalol borishlari mumkin. Chunki ular qisman bo'lsa ham eshitadi bu esa uning nutq egallashini osonlashtiradi. Lekin kar bolalar toifalari bilan yillab shug'ullanishni ta'lab qilishi mumkin. Hozirgi kunda karlikni ham ma'lum bir jarroh yo'llari bilan davosi topilmoqda. Koxlear implantatsiya bunga misoldir. Koxlear implant bo'lgan bola bilan shug'ullanib uning sog'ligi imkoniyati ko'tarsa uni ham bemalol inklyuziv ta'lim maktablarda o'qitish mumkin.

Bu ta'limi olidida turgan muammolarga inklyuziv ta'lim to'g'risida ota – onalarning yetarli ma'lumotga ega emasligi, sog'lom bolalarni bunga ko'niktirish, imkoniyati cheklangan bolaga alohida e'tibor berish uchun o'qituvchining vaqti yetmay qolishligi mumkinligi va shu kabilarni aytish mumkin. Biz xoxlaymizmi yo'qmi biz o'zbek xalqiga mehribonchilik qilish achinish hissi singib ketgan. Oldimizda ta'lim olayotgan eshitishdagi kamchiligi bor bolaga unga achinganimizdan yoki yordam bermoqchi bo'lganimizdan oson vazifa berishimiz yoki biron xato qilsa ko'z yumib e'tibor bermasdan baholashimiz mumkin. Aynan mana shu holatlar ba'zida sog'lom tengdoshlariga yoqmasligi uni kamsitish, masxara qilib yerga urishiga ham sabab bo'lib qolishi mumkin deb hisoblayman. Bu ta'limda faqatgina imkoniyati cheklangan bolalarga e'tibor bermasdan balki sog'lom bolalar ruhiyati bilan ham hisoblashish kerak. Eshitishda kamchiligi bor bola nuqsonini yashirish uchun o'zida bo'lmagan xislatlarni tengdoshlariga ko'rsatmoqchi bo'lishi mumkin yoki ulardan o'zini tortib iloji boricha ko'rinmay yurishga harakat qilishi mumkin. Bularning bari bo'lishi mumkin bo'lgan holatlar sanaladi. Aynan shuning uchun inklyuziv ta'limga jalb etishdan oldin bola psixologiyasini o'rganish oilaviy muhitini o'rganish yaninkeyinchalik bola ta'limga moslashguncha ko'mak beradigan insoni bo'lishi uning kasallik darajasiga ham alohida e'tibor berish lozim deb hisoblayman.

Eshitishda kamchiligi bolalarni ta'limga jalb etishdan oldin uning o'zidan va ota onasidan ta'lim to'g'risida tushunchalarni bilish, qisqa savol javobli anketa olish lozim. Ta'limga chiqqan zaif eshituvchu bolani esa kuzatish metodi orqali boholash lozim.

Bolaning sinfga, o'quvchilarga moslashishda sinf rahbarining ham o'rni muhim sanaladi. Inklyuziv ta'limli sinfda albatta pedagog – defektolog bo'lishi ham muhim sanaladi. Chunki sinf rahbarida xoxlaymizmi yo'qmi sinfdagi 30-35ta bolaga alohida e'tibor qaratish uchun vaqt yetarli bo'lmaydi. Imkoniyati cheklangan bola baribir orqada qolishi, vazifalarni tushunmay qolishi mumkin. Bundan vaziyatlarda defektolog yordam beradi. Inklyuziv ta'lim psixolog, o'qituvchi va defektologni hamkorligini talab qiladi.

Tajriba shuni ko'rsatdiki, mamlakatimizda inklyuziv ta'limni joriy qilishning o'ziga xos xususiyatlari mavjud. Respublikamizni ijtimoiy, iqtisodiy rivojlanishini, milliy qadriyatlarimizni e'tiborga olgan holda hamda tarixiy shakllangan maxsus ta'lim tizimidan voz kechmasdan, qisqartirmasdan, aksincha umumta'lim bilan uzviy bog'lanib hamkorlikda inklyuziv integratsiya ta'limiga bosqichma-bosqich o'tib borishning milliy modulini yaratish maqsadga muvofiqdir. Kelajakda maxsus ta'lim muassasalari umumta'lim muassasalari uchun korreksion fanlar uslublari bo'yicha maslahat beruvchi markaz vazifasini bajarishi lozim. Maxsus ta'lim pedagoglari va defektologlari umumta'lim muassasalarida ta'lim oluvchi imkoniyati cheklangan bolalarni o'qitish bo'yicha umumta'lim fan o'qituvchisiga zaruriyat tug'ilganda korreksion ta'lim metodikasidan maslahat beruvchi resurs pedagog vazifasini o'taydi. Bunday yordamlar maxsus ta'lim muassasalarining tibbiyot xodimlari, psixologlari tomonidan ham ko'rsatiladi.

Eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalar inklyuziv ta'limida sinflarni dars jarayonini moslashtirish

1. Eshitishda nuqsoni bo'lgan bolani o'qituvchi va doskaga yaqinroq (3 metrdan oshmasligi), sinfdagilarning barchasini ko'ra oladigan joyga o'tkazish;

2. O'qituvchi dars jarayonida faqat sinfga o'quvchilarga qarab dars o'tishi, eshitmaydigan o'quvchilarni o'ziga qaratib dars boshlashi; O'qituvchi mavzuni tushuntirayotgan paytda kitob yoki boshqa buyumlar bilan yuzini berkitmasligi, doskadagi ma'lumotlar haqida tushuncha berayotganda esa orqa tomoni bilan turib qolmasligi shart. Chunki eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalarning ko'pchiligi o'quv materialini, tushuntirish, murojaat va boshqa jarayonlarni labdan o'qish asosida qabul qila oladilar;

3. Inklyuziv sinf xonasi yaxshi yoritilgan bo'lishi kerak. Chunki eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalarning o'qituvchi va o'quvchilarning yuzini, qo'llarini yoki labini yaxshi ko'rishi kerak;

4. Eshitishda nuqsoni bo'lgan bolani boshqa bolalarning labini ko'ra olishi uchun partalarni shunga muvofik tarzda joylashtirish lozim;

5. Doimiy ravishda sinfda shovqin ko'tarmasligi talab etiladi. Inklyuziv sinf xonasi maktabning tinch va sokin tarafida bo'lishi talab etiladi;

6. O'qituvchi aniq talaffuz va baland ovozda lekin baqirmasdan gapirishi tavsiya etiladi.

Xulosa sifatida shuni aytishim mumkinki, kar va zaif eshituvchi o'quvchilarni inklyuziv ta'limga jalb etish u uchun ijobiy va salbiy tomonlarini o'ylagan holda amalga oshirilsa samarali natijaga erishish mumkin. Imkoniyati cheklangan bola inklyuziv ta'limga moslashish uchun ota – ona, psixolog, o'qituvchi va pedagog – defektolog hamkorlikda ish olib borishlari lozim. Tengdoshlari bilan bo'ladigan nizolar kelib chiqishini oldini olish ham o'qituvchini zimmasida bo'ladi. Buni unutmaslik lozim

sanaladi. Har qanday holda ham inklyuziv ta'lim imkoniyati cheklangan bola uchun foydali va samarali bo'lishi lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. X.Muzaffarova. "Inklyuziv ta'lim" o'quv darslik Jizzax - 2018
2. ҚодироваФ.У. "Рақамлипедагогика"-истикболбугунданбoshланади: имкониятлар, стереотиплар, келгусирежалар". <https://lib.cspi.uz/maqolalar/2064-raamli-pedagogika-istibol-bugundan-boshlanadi-imkonijatlar-sterotiplar-kelgusi-rezhalar.html>
3. Қодирова Ф.У."Кар ва заиф эшитувчи болалар мактаб-интернатлари таълим мазмунида оптималлашув масалалари". <https://lib.cspi.uz/maqolalar/2063-kar-va-zaif-jeshituvchi-bolalar-maktab-internatlarida-talim-mazmunida-optimallasuv-masalalari.html>.
4. М. У. Хамидова "Maxsus pedagogika" Toshkent - 2018
5. Unicef .uz

INKLYUZIV TA'LIM: MUAMMO VA YECHIMLARI

*Ibadullayeva Sh.N.,
CHDPU o'qituvchisi,
Maxkamova N.B.,
CHDPU yo'nalishi talabasi*

Inklyuziv ta'lim bu – davlat siyosati bo'lib ,nogiron va sog'lom bolalar o'rtasidagi tosiqlarni bartaraf etish, maxsus ta'limga muhtoj bolalarni rivojlanishidagi nuqsonlarni yoki iqtisodiy qiyinchiliklardan qat'iy nazar ijtimoiy hayotga moslashtirishga yo'naltirilgan umumta'lim jarayoniga qo'shishni ifodalovchi ta'lim tizimidir.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 29-apreldagi "O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi PF-5712-son Farmoniga muvofiq O'zbekistonda inklyuziv ta'limni rivojlantirish, alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarga ta'lim tarbiya berish tizimini takomillashtirish hamda ularga ko'rsatiladigan ta'lim xizmatlari sifatini yaxshilash maqsadida joriy etildi.

Imkoniyati cheklangan bolalarni tarbiyalash masalasi bugungi kunda eng dolzarb masalalardan biriga aylanib kelmoqda. Ijtimoiy, siyosiy, iqtisodiy, madaniy hayotga oid chuqur o'zgarishlar kundalik turmushimizga shiddat bilan kirib kelmoqda.Shu bilan birga, jamiyatimizda yuz berayotgan ijtimoiy, iqtisodiy o'zgarish jismoniy va ruhiy nuqsonga ega bo'lgan bolalarning ko'payishiga ham sabab bo'ladi.Bu sayyoramizning birdan o'n foizini tashkil etadi. Umumjahon sog'liqni ekologik saqlash tashkiloti ma'lumotlari dunyoda bunday kishilar soni 13%i ga yaqinligidan dalolatberadi.Shundan 3%i intellektidakamchiligibo'lganbolalar, 10%i turli ruhiy va jismoniy nuqsonga ega bolalardir. O'zbekistonda nogironlar bolalikdan ijtimoiy himoya qilib kelinmoqda.

Inklyuziv ta'lim vazifalari:

1) Ta'lim muassasalarida ta'limda alohida ehtiyoji bo'lgan imkoniyati cheklangan bolalar va o'smirlarning ta'lim olishlari uchun zarur psixolog – padagogik, korreksion sharoitlar yaratish, ularning imkoniyatiga yo'naltirilgan umumta'lim dasturlari va korreksion ishlarni amalga oshirish orqali ruhiy rivojlanishini, ijtimoiy moslashtirish amalga oshirish;

2) Maxsus ta'lim muassasasi o'quvchilarini umumta'lim maktablari bilan uyg'unlashtirilgan holda faoliyat olib borish yo'li bilan o'quvchilarning ta'limdagi tenglik huquqini kafolatlash;

3) Jamiyat va oilaning faol ishtirokida imkoniyati cheklangan va sog'lom bolalar o'rtasida to'siqlarni bartaraf etish, bolaning ehtiyojlarini qondirish, ijtimoiy hayotga erta moslashtirish;

4) Imkoniyati cheklangan bolalar va o'smirlarni oilalardan ajralmagan holda yashash huquqini ro'yobga chiqarish;

5) Jamiyatda imkoniyati cheklangan bolalar va o'smirlarga muqobil munosabatni shakllantirish.

Inklyuziv ta'limning muammolari:

1. Imkoniyati cheklangan bolalarga nisbattan salbiy munosabat;
2. Imkoniyati cheklangan bolalarni boshqa sog'lom bolalar bilan bir qatorda ommaviy maktablarda ta'lim olmasligi;
3. Ta'lim muassalarini moslashtirish;
4. Sinfda o'quvchilar sonining ko'pligi;
5. Moddiy mablag' muammolari;
6. Kadrlar masalalari muammosi;
7. Imkoniyati cheklangan bolalar (shaxslar)ning boshqalarga qaramligi;

Bularning barchasi inklyuziv ta'limning eng asosiy muammolar sirasiga kiradi. Bu ta'lim tizimidagi muammolarni hal etish oson kechmaydi. Biroq, bu ta'limning nafli joyi juda ko'p bulardan bir nechtasini misol tariqasida ko'rishimiz mumkin:

- ✓ Inklyuziv ta'lim barcha bolalar (shaxslar)ning eng huquqliligini ta'minlaydi;
- ✓ Inklyuziv ta'lim barcha uchun ta'lim sifatini yaxshilaydi;
- ✓ Inklyuziv ta'lim salbiy fikrlardan qutulishga yordam beradi;
- ✓ Inklyuziv ta'lim fikrlarni erkin bayon etishga ko'maklashadi;
- ✓ Inklyuziv ta'lim fikrlarning qashshoqlashuvidan saqlaydi;
- ✓ Inklyuziv ta'lim boshqalarga qaramlikni yo'qotadi.

Bolalarning tarbiya va o'quv faoliyatida orqada qolishi psixik funksiyalarni o'zlashtirmaganligi natijasidir. Inklyuziv ta'lim tizimida jahon miqyosida amaliyotga joriy qilish borasida bugungi kunga qadar juda ko'p muammo va to'siqlar mavjud. Bunga sabab imkoniyati cheklangan bolalarga nisbatan insonlarda noto'g'ri fikr, ular to'g'risida ma'lumotlarning yetishmasligi, imkoniyati cheklangan bolalarning chegaralangan muhitda o'sganligi va boshqalardir. Ularning haqida hech qanday ma'lumot bo'lmasligi ta'lim-tarbiya muassasalariga qatnashmasliklariga olib keladi.

Endi inklyuziv ta'limning muammosining yechimiga nazar tashlasak; Respublikamizning barcha viloyatlarida zamon talablariga muvofiq alohida yordamga muhtoj bolalarning differensial va integratsiyalashgan, inklyuziv ta'limi barcha yo'nalishlar bo'yicha jadal sura'tlar bilan rivojlanmoqda.

Butun jahon bolalariga xos bo'lgan bolalar huquqi haqidagi Konvensiya, O'zbekiston Respublikasi "Ta'lim to'g'risida"gi qonuni kabi va boshqa me'yoriy hujjatlarda ko'rsatilishicha, barchabolalar, shujumladan, jismoniy va ruhiy rivojlanishida nuqsoni bor alohida yordamga muhtoj bolalar ham mehnat qilish, ta'lim olish, hayotda o'z o'rnini topib ketish huquqlariga egadirlar.

"Maktablar jismoniy, aqliy, ijtimoiy, emotsional, tilidagi yoki boshqa nuqsonlaridan qat'iy nazar hamma bolalarni qabul qilishi kerak. Ularga ruhiy va

jismoniy nuqsoni bolalar, boshpanasiz bolalar, ko'chmanchi xalqlarga tegishli bo'lgan bolalar, etnik yoki madaniy kamchilikni tashkil etgano ilalarning bolalari kiradi" (Harakat Rejasiga kirish 3chi band).

Inklyuziv ta'limga kiritishning asosiy tamoyillari:

- Inklyuziv ta'limning e'tirof etilishi;
- Inklyuziv ta'limning barcha uchun ochiq bo'lishi tamoyili;
- Bog'lanishning mavjud bo'lish tamoyili;
- Markazlashtirilmagan bo'lish tamoyili;
- Inklyuziv ta'limda kompleks yondashish tamoyili;
- Inklyuziv ta'limda moslashuvchanlik tamoyili;
- Malakaviylik tamoyili.

Inklyuziv ta'limni amaliyotga joriy etish ustida olib borilgan tajribalar shuni isbotladiki, har qanday imkoniyati cheklangan bolalarni nuqsonini ilk davrlardan o'z vaqtida aniqlab mutaxasislarga murojaat qilinsa, maktabga tayyorgarlik ishi o'z vaqtida olib borilsa, albatta ko'zlangan maqsadga erishish mumkin. Ya'ni inklyuziv ta'limning samarasi yuqori darajada bo'ladi.

Inklyuziv ta'limni yuqori natijalarga erishishi va qo'llab- quvvatlanishi uchun oila, jamiyat, o'z sohasining usta pedagogi bir yoqadan bosh chiqarib harakat qilishi lozim. Zero imkoniyati cheklangan bola (shaxs) mana shu birgalikdagi amalga oshirilgan vazifasi orqali boshqa bolalardan orqada qolmasdan, ijtimoiy hayotga to'la qonli tayyor bo'lib voyaga yetadi. O'z tengdoshlari bilan bir qatorda o'qiydi-o'rganadi malakasi oshadi. Eng asosiysi o'zini jamiyatga kerakli odamman deb yanada hayotga bo'lgan qiziqishi ortib kelajakka dadil qadam qo'yadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Sh.N.Ibadullayeva. Inklyuziv ta'lim - imkoniyati cheklangan bolalarni ijtimoiy hayotga tayyorlash //European Journal of Interdisciplinary Research and Development Volume-09 Nov. - 2022 Website: www.ejird.journalspark.org ISSN (E): 2720-5746 81-84.
2. Sh.N.Ibadullayeva.ZAIF ESHITUVCHI BOLALARNI NUTQIY JIHATDAN TAYYORLASH OLIYATINING AHAMIYATI Uzbek Scholar Journal Volume- 10, Nov., 2022 www.uzbekscholar.com 205-208
3. Sh.N.Ibadullayeva.Yorqulova Risolat Otabek qizi Eshboboyeva Iroda A'zamjon qizi Logopediya yo'nalishi talabasi Chirchiq Davlat Pedagogika Universiteti Otaxonova Sumbula Xudayor qizi Boshlang'ich ta'lim yo'nalishi talabasi EshitishidaNuqsoniBo'lganShaxslarningMuloqotiUchunQilinayotganIshlarAmalda.PERIODICA. Journal of modern Philosophy, Social Sciences and Humanitiess.ISSN NO:2720-4030 Volume 12, November, 2022 227-229.
4. Sh.N.Ibadullayeva. . Yorqulova Risolat Otabek qizi Eshboboyeva Iroda A'zamjon qizi Logopediya yo'nalishi talabasi Chirchiq Davlat Pedagogika Universiteti Otaxonova Sumbula Xudayor qizi Boshlang'ich ta'lim yo'nalishi talabasiAlohidayordamgamuhtojbolalarotatonalarinipsixologikvapedagogicjihatdanqo'llab quvvatlash.GALAXY INTERNATIONAL INTERDISCIPLINARY RESEARCH JOURNAL (GIIRJ) ISSN (E): 2347-6915 Vol. 10, Issue 11, Nov. (2022)739-742.

5. Sh.N.Ibadullayeva Pedagogika desantura-ta'lim klasteri asosida inklyuziv ta'lim samaradorligini oshirishning innavotsiyon mexanizmi sifatida *Муғаллим ҳам узлуксиз билимлендириш илмий-методикалик журнал* № 6/3. Nukus 2022y.47,51.
6. Sh.N.Ibadullayeva Sh.F.Xabibullayeva R.S.Otajonova "O'ZBEKISTONDA INKLUYZIV TA'LIM" *Международный современный научно-практический журнал "Научный импульс"* № 5 (100) Декабрь 2022г. Часть 1 154,157.
7. Sh.N.Ibadullayeva O.Y.Axmadaliyeva "PEDAGOGIK DESANTURA" *Международный современный научно-практический журнал "Научный импульс"* № 5 (100) Декабрь 2022г. Часть 1151,153.
8. Sh.N.Ibadullayeva M.O'.Nuriddinova INKLUYZIV TA'LIMNING MOHIYATI *Международный современный научно-практический журнал "Научный импульс"* № 5 (100) Декабрь 2022г. Часть 1161,164.
9. Sh.N.Ibadullayeva S.E.Boqiyeva "HAR KIM O'Z TILI BILAN TIRIK" *Международный современный научно-практический журнал "Научный импульс"* № 5 (100) Декабрь 2022г. Часть 1190,192.
10. Sh.N.Ibadullayeva, B.J.Bekchanova, Bag'rikenglik, tenglik, integratsiya –"oq qamish" chellenchida *Международный современный научно-практический журнал "Научный импульс"* № 5 (100) Декабрь 2022г. Часть 2 618,621.
11. Monografiya. Sh.N.Ibadullayeva. "Ta'lim klasteri asosida inklyuziv ta'lim samaradorligini oshirish", <https://novateurpublication.com/index.php/np/catalog/book/158>
12. Pulatova, D. A. (2022). THE USE OF ICT IN CLASSES ON THE DEVELOPMENT OF AUDIO PERCEPTION AND FORMATION OF PRONUNCIATION IN CHILDREN WITH HEARING IMPAIRMENTS. *IJODKOR O'QITUVCHI*, 2(19), 441-445.
13. Pulatova, D. A. ESHITISHDA NUQSONI BO'LGAN BOLALARNING O'QUV FAOLIYATIGA MOTIVATSIYASINI OSHIRISHDA AXBOROT-KOMMUNIKATSIYA TEXNOLOGIYALARI IMKONIYATLARIDAN FOYDALANISH. *ЭКОНОМИКА*, 514-517.
14. Usmanovna, Q. F., Azamkulovna, P. D., &Maxkamovna, M. D. (2022). INKLUYZIV TA'LIMDA KADRLAR MASALASI. O'ZBEKISTONDA FANLARARO INNOVATSIYALAR VA ILMIY TADQIQOTLAR JURNALI, 2(14), 834-842.
15. Azamkulovna, P. D. (2022). BO'LAJAK O'QITUVCHI-DEFEKTOLOGLARGA ILMIY-TADQIQOT FAOLIYATINI OLIB BORISHNI O'RGATISH KASBIY FAOLIYATGA TAYYORGARLIK KO'RISH OMILI SIFATIDA. *Scientific Impulse*, 1(5), 413-418.

TA'LIMDA IMKONIYATI CHEKLANGAN BOLALARNI O'QITISH, TARBIYALASH

***Qurbonova N.T.,
Karmana tuman 25-ixtisoslashtirilgan maktab-internat tarbiyachisi***

Inklyuziv ta'limning ahamiyati shundaki, imkoniyati cheklangan bolalarni ilk yoshlaridanoq sog'lom bolalar qatoriga qo'shib sifatli ta'lim olishini ta'minlagan holda bolada ruhiy va jismoniy hissiyotlarini va harakatlarini rivojlantirishdir.

Juda uzoq vaqt davomida maxsus yordamga muhtoj bolalarni umumta'lim muassasalariga nisbatan maxsus segregatsion ta'lim muassasalarida ta'lim- tarbiya berish samarali deb hisoblanib kelindi. 1970-1980 yillarga kelib jahon miqyosida insonparvarlik va kamsitishlarga yo'l qo'ymaslik g'oyasining ilgari surilishi maxsus ehtiyojli bolalarga e'tiborning yanada yaxshilanishiga olib keldi.

Inklyuziv ta'lim tizimida quyidagi maqsad va vazifalarning hal etilishi talab etiladi:

- ta'lim muassasasida imkoniyati cheklangan bolalar va o'smirlarning ta'lim olishlari uchun zaruriy psixologik-pedagogik, korreksion sharoitlarni yaratish, ularning imkoniyatiga yo'naltirilgan umumta'lim dasturlari va korreksion ishlarni amalga oshirish orqali ruhiy rivojlanishi, ijtimoiy moslashtirishni amalga oshirish;

- o'quvchilarning ta'limdagi tenglik huquqini kafolatlash;

- jamiyatning va oilaning faol ishtirokida nogiron va sog'lom bolalarning ehtiyojlarini qondirish, ijtimoiy hayotga erta moslashtirish;

- imkoniyati cheklangan bolalar va o'smirlarni oilalardan ajramagan holda yashash huquqini ro'yobga chiqarish;

- jamiyatda imkoniyatti cheklangan bolalar va o'smirlarga nisbatan do'stona va mehr-muhabbatli munosabatini shakllantirishdir.

Inklyuziv ta'limning muammolari. Ko'plab davlatlarda inklyuziv ta'limni joriy etish bo'yicha davlat normativ hujjatlarida qayd qilinmaganligi; Nogiron bolalarga nisbatan salbiy munosabat; Imkoniyati cheklangan bolalarning hamjamiyatda ko'rinmaslik muammosi; Moddiy mablag' muammolari; Ta'lim muassasalarini moslashtirish; Sinfda o'quvchilar sonining ko'pligi; Kambag'allik; Jinsiy tafovutlarga qarab kamsitish; Imkoniyati cheklangan bolalarning boshqalarga qaramligi; Favqulodda vaziyatlar, mojarolar, qochoqlar; Kadrlar masalasidagi muammolardir.

Inklyuziv ta'limning prinsiplari:

1. Insonning qadr qimmat, uning qobiliyati va yutuq'iga bog'liq emas.
2. Har bir inson o'ylash va his qilish qobiliyatiga ega.
3. Har bir kishi eshitish va muloqot qilish qobiliyatiga ega.
4. Har bir kishi bir-biriga muhtoj.
5. Shaxsning to'liq va haqiqiy ta'lim olishi faqat real hamkorlikda amalga oshadi.
6. Hamma kishilar o'z tengdoshlarini qo'llab -quvvatlashga muhtoj.
7. Hamma ta'lim oluvchilarni yutuqga erishishiga ularning nimadir qila olmasligi emas, balki nimanidir qila olishidir.
8. Hamkorlik qilish kishi hayotini har tomonlama kuchaytiradi.

Inklyuziv ta'lim tizimi quyidagi ta'lim muassasalarni o'z ichiga oladi; maktabgacha umuta'lim, umuy o'rta ta'lim, o'rta maxsus kasb-hunar va oliy ta'lim. Bu ta'lim muassasalarning maqsadi bolalarning ta'lim olishi va kasb-hunarga tayyorlashda ularning o'rtasidagi to'siqlikni bartaraf etib ochiq ta'lim muhitini yaratishdan iborat. Umumta'lim maktablarda alohida dastur va darsliklardan foydalanish imkoniyati bo'lmaydi. Inklyuziv ta'lim tizimi integratsiyalashgan ta'lim tizimidan uzinig mazmun - mohiyati, maqsadi, vazifalari va xarakter dasturi bilan farqlanadi.

Bolaning tarbiya va o'quv faoliyatida orqada qolishi psixik funksiyalarni o'zlashtirmaganligi natijasidir. Masalan, bolaning kiyim kiyishida ketma-ketlikning buzilishi uning xotirasi zaifligidan emas, balki ushbu jarayonni amalga oshirish uchun zarur bo'lgan malakalarni egallamaganligi tufayli ro'y beradi. Bunday psixik

muammoni psixoreksiyalash usullari bilan birga bolaga kiyimlarni to'g'ri ketma-ketlikda kiyish tasvirlangan rasmlar taqdim etilishi mumkin. L.S.Vigotskiy ijtimoiy muhit sog'ligi imkoniyatlari cheklangan bolalar uchun birinchi darajali ahamiyatga egadir, degan g'oyani ilgari suradi. Xuddi shuningdek, u imkoniyati cheklangan bolalarning rivojlanishini ildizi yomon o'simlikka o'xshatadi. «Uning ingichkagina ildizlari oziqlantiruvchi tuproqning qatlamlari va shakliga mos kelmaydi. Ular o'z-o'zicha tuproqning oziqa beruvchi qatlamlariga yetib borolmay, quruq va zaharli qatlamga kirib qoladi. Bunday o'simlik muvofiq sharoitlarda gullashi mumkin edi, biroq odatdagi sharoitda taraqqiyotning cho'qqisiga yetmasdan, bujmayib so'lib qoldi», deydi.

Binobarin, ta'lim-tarbiya tizimini har bir millat va elatning o'ziga xos tomonlari, milliy an'analari, urf-odatlar, davlatning maqsad-vazifalari hamda tarbiyalanuvchilarning ruhiy va jismoniy rivojlanishidagi xususiyatlarini hisobga olgan holda ishlab chiqish maqsadga muvofiqdir. Imkoniyati cheklangan bolalarda kattalar bolaning rayiga, mustaqil bo'lishiga qarshi turmasdan, mumkin qadar istagi, intilishiga yordam bersalar, uning shaxsini shakllantirish jarayonidagi qiyinchiliklar o'z-o'zidan barham topadi. Imkoniyati cheklangan bolada o'jarlik, qaysarlik, itoatsizlik xususiyatlari paydo bo'lishi bu kattalarning haddan tashqari paypaslaganliklari oqibatida vujudga keladi. Psixolog olimi L.M.Krijanovskaya imkoniyati cheklangan bolalarning inklyuziv ta'lim tizimida ta'lim-tarbiya berishda psixologik korreksiyalash metodlari orqali tarbiyalash yo'llarini keng yoritib bergan. Uning fikricha, inklyuziv ta'lim tizimida ta'lim-tarbiya ishlarining samarali bo'lishi, yaxshi yutuqlarga erishishda maktab psixologi, pedagog, tarbiyachi va ota-onalar hamkorligi uzviy bog'langan bo'lishi lozim.

Inklyuziv ta'lim tizimida jahon miqyosida amaliyotga joriy qilish borasida bugungi kunga qadar ham juda ko'plab muammolar va to'siqlar mavjud. Ular jumlasiga quyidagilar kiradi: Salbiy munosabat; Hamjamiyatda ko'rinmaslik; Moddiy mablag' muammolari; Jismoniy moslashtirish; Sinfdagi o'quvchilar soni; Qaramlik; Jinsiy belgilarga qarab kamsitish; Favqulodda vaziyatlar, mojarolar va qochoqlar. Salbiy munosabat-maxsus ehtiyojli bolalarning umumta'lim muassasalari tizimida ta'lim tarbiya olaishlari uchun eng katta to'siq bo'lsa kerak. Salbiy munosabat muammosining mazmuni shundaki, ota-onalar, hamjamiyat a'zolari, o'qituvchilar, umumta'lim muassasalari hodimlari, boshqaruv organlaridagi hatto maxsus ehtiyojli bolalarning o'zlaridagi umumta'lim muassasalarida ta'lim tarbiya olishlariga nisbatan qashiliklari va buni istamasliklaridir. Bunga sabab nogironlarga nisbatan insonlardagi noto'g'ri fikr, ular to'g'risida ma'lumotlarning yetishmasligi, nogiron bolalarning chegaralangan muhitda o'sganligi va boshqalardir. Hamjamiyatda ko'rinmaslik muammosining mazmuni shundaki, ko'pincha ko'plab maxsus ehtiyojli bolalar ota-onalar tomonidan qattiq bekitiladi. Ularni uyga qamab hech kimga ko'rsatmaydilar, ro'yxatga olish jarayonida nogiron bolasi to'g'risida hech bir ma'lumot berilmaydi. Natijada ko'plab nogiron bolalar hamjamiyatda ishtirok etishdan mahrum bo'ladilar. Ular to'g'risida hech bir ma'lumotni bo'lmashligi ta'lim-tarbiya muassasalariga qatnamasliklariga olib keladi.

Xulosa qiladigan bo'lsak, inklyuziv ta'limni amaliyotga joriy etish ustida olib borilgan tajribalardan shu narsa o'z isbotini topdiki, har qanday imkoniyati cheklangan bolalarni nuqsonini ilk yoshdan o'z vaqtida aniqlab mutaxassislarga murojaat qilinsa va maktabga tayyorgarlik ishi o'z vaqtida olib borilsa albatta, ko'zlangan maqsadga erishish mumkin. Ya'ni inklyuziv ta'limning samarasi yuqori darajada bo'ladi.

TA'LIM TIZIMIGA INKLYUZIV TA'LIM SHAKLINI JORIY ETISH

Axmadova G.O.,

Karmana tuman 2-IATIDUM o'qituvchi, defektologi

Annotasiya: Ushbu maqolada mamlakatimizda joriy qilinayotgan yangi ta'lim tizimi — inklyuziv ta'lim va uning bosqichlari, ushbu ta'lim turining yosh avlod ruhiyatida tutgan o'rni, kelajak istiqbollari xususida fikrlar yuritilgan.

Kalit so'zlar: Inklyuziv ta'lim, g'arb tajribasi, Yaponiya ta'lim tizimi, bosqichma-bosqich o'tish.

Xalqimizda azaldan mehr-muruvvat va insoniylik tuyg'ulari qadrlanadi. Xususan, yosh avlod tarbiyasida do'stonalik va birdamlikka alohida e'tibor berilgan. Hammamiz ham yoshligimizdan kattalarga hurmat kichiklarga izzatda bo'lishga o'rgatilganmiz. Bu an'ananing ifodasi o'laroq bugungi kun ta'lim tizimida ham bir qator islohotlar amalga oshirilmoqda. Ular orasida eng ko'p bahslarga sabab bo'lgan tizim inklyuziv ta'limdir. Sharqning mental qarashlari va g'arb psixologiyasining uyg'unligi asosida tartiblashgan bu ta'lim shakli imkoniyati cheklangan bolalarni o'z uylarida alohida ta'lim shaklida o'qitishdan voz kechib odatiy bolalar qatoriga qo'shadi. Yuqorida "bahsli" jumlasini ishlaganimiz ham aynan shundan. Chunki kimdir bu ta'lim shaklini yoqlasa boshqa kimdir esa nogironligi mavjud bo'lgan bola boshqa bolalar psixikasiga salbiy ta'sir qilishi mumkin yoki o'zining ham ruhiy holati yanada yomonlashishi mumkin deb hisoblaydi. Demakki, savollar tug'iladi.

1. Inklyuziv ta'lim shakli bolalar ruhiy holatiga qay darajada ta'sir ko'rsatadi?
2. Yangi ta'lim shakli o'zini oqlaydimi?
3. Sifat bosqichiga ko'tarila oladimi?

Shu vaqtgacha O'zbekiston ta'lim tizimida jismoniy va ruhiy nogironligi bo'lgan bolalar uchun alohida — uyda ta'lim shakli amal qilinib kelgan. Xo'sh, necha yillik talim shaklidan voz kechishiga (qisman) nima sabab bo'ldi deb o'ylaysiz? Jahonning rivojlangan mamlakatlari allaqachon alohida ta'limdan voz kechib bo'lishgan va inklyuziv ta'limga o'tishgan. G'arb tajribasidan ma'lum bo'ladiki tanasining qaysidir qismi nogiron bo'lgan bola umumiy guruh bilan ishlaganda o'zidagi nuqsonni qisman unutadi. Oyog'i ishlamasligi mumkin, biroq qo'li bilan o'qituvchi bergan vazifani hammadan a'lo bajarishi, nimalarnidir qolgan o'rtoqlaridan ko'ra chiroyliroq yasashi, qaysidir sinfdoshiga tushunmagan masalasini ishlashga yordam berishi mumkin. Avvalo bola ongida "jamiyatga keraksizman" degan tushkun fikr yo'qoladi. U endi o'zini zaif, ortiqcha yuk emas kimgadir kerakli shaxs deb o'ylash ehtimoli ancha o'sadi. Yaponiya tajribasidan ma'lum bo'ladiki, inklyuziv ta'limda o'qigan bola uyda ta'limda o'qigan vaqtiga nisbatan ancha hayotsevar, unda endi xudbinlik, tashqi dunyoga nafrat kabi tushunchalar anchayin kamaygan. Fanlarni o'zlashtirishi esa uyda ta'lim olgan davriga solishtirganda sezilarli darajada ortgan. Albatta, bunda faqat bolaning o'zi rol tutmaydi. Asosiy vazifa ustozlarda qoladi, tashqi ta'sir kuchi qandayligi ham muhim ahamiyat kasb etadi (sinfdoshlarining muomalasi, maktabga kelib ketish uchun yaratilgan muhit va h.k.).

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 29-apreldagi "O'zbekiston Respublikasi xalq ta'limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida" gi farmoniga muvofiq inklyuziv ta'lim shakli uchun 2020-2025-yillarga mo'ljallangan konsepsiya ishlab chiqilgan edi. Farmonga ko'ra konsepsiya ikki

bosqichda amalga oshiriladi.

1. 2020-2022- o'quv yili davomida:
 - inklyuziv ta'lim tizimi sohasida normativ baza shakllantirish;
 - inklyuziv ta'lim tizimi uchun malakali pedagog kadrlarni tayyorlash;
 - inklyuziv ta'lim joriy etgan maktablarning moddiy texnik bazasi mustahkamlanishi, ularga maxsus moslamalar, zaruriy adabiyotlar, metodik qo'llanmalar zaruriy jihozlar bilan ta'minlanishi;
 - inklyuziv ta'lim sohasiga zamonaviy axborot kommunikatsiya texnologiyalari va innovatsion loyihalar joriy etish;
 - alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarning bilim olish huquqi inklyuziv o'qitishning mazmun-mohiyatini tushuntirish orqali aholi o'rtasida ijodiy ijtimoiy muhitni shakllantirish;
 - alohida ta'limga ehtiyojlari bo'lgan bolalarni kamsitish, ularga salbiy muomalada bo'lishning oldini olishga qaratilgan chora tadbirlarni amalga oshirish;
 - inklyuziv ta'lim tizimi tajriba- sinov tariqasida aholida ta'lim muassasalarining faoliyatiga joriy qilish.
 - 2023-2025-yillar davomida:
 - inklyuziv ta'lim tizimini bosqichma-bosqich boshqa umumiy o'rta ta'lim muassasalarida joriy qilish;
 - alohida ta'limga ehtiyojlari bo'lgan har bir bolaning inklyuziv ta'lim olish huquqini ta'minlashga qaratilgan chora-tadbirlarni amalga oshirish;
 - inklyuziv ta'limda o'qitish usullari takomillashtiriladi hamda ta'lim jarayoniga individuallashtirish tamoyillarini bosqichma-bosqich joriy etish;
 - inklyuziv ta'lim jarayonida o'quvchilarni ma'naviy axloqiy tarbiyalashga, ularning jismonan sog'lom va baquvvat shakllanishiga qaratilgan choralarni ko'rish;
 - o'quvchilarning jismoniy va aqliy ehtiyojidan hamda ta'lim muassasalarining geografik joylashuvidan kelib chiqib alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalar uchun ixtisoslashtirilgan davlat ta'lim muassasalari sonini optimallashtirish belgilab qo'yildi.
- Inklyuziv ta'limda eng katta mas'uliyat fan o'qituvchisiga tushadi. Endilikda u shunchaki mavzuni o'tib ketaveradigan pedagog emas, qaysidir jihatdan nuqsoni bo'lgan bolaning sinfdagi bolalar bilan kelishib ketishi, o'zini zaif deb his qilmasligi uchun u bajarishi mumkin bo'lgan metodlardan foydalanishi, mashg'ulot davomida boshqa qobiliyatlarini anglab ularni yuzaga chiqara olishi, bolalar o'rtasida do'stonalikni tarbiyalashi, bir so'z bilan aytganda har tomonlama yetuk mahorat egasi bo'lmog'i lozim

Qolaversa yurishida nuqson yoki boshqa turdagi nogironligi bo'lgan bolalarni maktabga kelib ketish uchun aravachalar bilan ta'minlash, doimiy maxsus qarovchi shaxs nazoratini tekshirib borish ham muhim. Ko'pchilik holatlarda ota-onalar fan biri qarovchi sifatida nafaqa oladi, biroq o'zlari boshqa bir ishda ham ishlashadi. Bunda bolani maktabga olib kelib ketish uchun vaqt ajratilganligini nazorat qilish kerak bo'ladi. Jumladan, 1-sinfqa qamrab olingan nutqiy rivojlanishdan orqada qolish, ko'rishida yoki eshitishida nuqsoni bor, ruhiy rivojlanishdan orqada qolgan o'quvchilar o'quv yili boshidanoq boshlang'ich sinf o'qituvchilariga, maktab psixologlariga, fan o'qituvchilariga, dars jarayonlariga bir qator qiyinchiliklar tug'dirish holatlariga duch kelganimiz ham hech kimga sir emas. 2022-2023 o'quv yilida Karmana tuman maktabgacha va maktab ta'limi bo'limi tasarrufidagi umumta'lim maktablarida 2 ta

inklyuziv maktab tashkil etilgan bo'lib, jami 6 nafar o'quvchilar tahsil olmoqda. Shunday maktablardan biri 2-IATIDUMda 4 nafar o'quvchiga yilboshidan buyon maxsus yordamchi ustozlar ko'magida inklyuziv ta'lim berilmoqda. Bunday o'quvchilarni o'quvchilar ro'yxatidan hech bir sababsiz chiqarib bo'lmashligini shu sababdan tibbiy xulosa asosida uy ta'limiga jalb qilib, kelgusi o'quv yilida ham bu holat qayta takrorlanib, muammo yechimsiz qolib ketgan holatlar ham kuzatilgan. Inklyuziv ta'limning ta'lim tizimiga joriy etilishi yuqoridagi holatlarga yechim bo'ldi deb ayta olamiz. Chunki, maxsus pedagogning dars jarayonlarida o'quvchi bilan birgalikda dars mashg'ulotlarini o'zlashtirishiga ko'maklashishi, korreksion mashg'ulotlar olib borilishi natijasida bunday o'quvchilar maktabdagi darslarga, sinfdoshlariga moslashuvi, o'quv dasturlarini o'zlashtirishiga ko'makchi bo'layotganligini e'tirof etish lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Mirziyoyev Sh.M. "Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarga ta'lim-tarbiya berish tizimini yana-da takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi Prezident qarori (PQ–4860, 13.10.2020 y).

ИНКЛЮЗИВТИ ТӘЛИМ ҮДЕРІСІНДЕ МҮГЕДІКТІГІ БОЛҒАН БАЛАЛАРҒА ПСИХОЛОГИК ҚЫЗМЕТТІ ҰЙЫМДАСТЫРУ

Азимкулова Ю.А.,

*Балаларды әлеуметтік психологик қолдап-қуаттау және инклюзивті
білім беру шұғыбасы, оқушыларды кәсіпке бағыттау бойынша методисті*

Аннотация: инклюзивті білім беру процесінде психологиялық қызметті ұйымдастыру, мүмкіндігі шектеулі балалардың қоғамға сәтті бейімделуі.

Тірек сөздер: ерекше балалар, тәлім, ата-аналар, даму, ақау.

Annotatsiya: inklyuziv ta'lim jarayonida psixologik faoliyatni tashkil etish, nogiron bolalarni jamiyatga muvaffaqiyatli moslashtirish.

Tayanch so'zlar: alohida boallar, ta'lim, ota-onalar, rivojlanish, korreksiya.

Инклюзивті білім берудегі психологтың негізгі міндеті – әрбір оқушының жеке дамуын психологиялық қамтамасыз ету жүйесін құру, инклюзивті білім берудің барлық қатысушыларының әлеуметтік-психологиялық салауаттылығын қамтамасыз ету, яғни қолайлы жағдай жасау. Неліктен инклюзивті білім беру процесінде психологиялық қызметті ұйымдастыру қажет? мектеп ортасын баламалы деңгейге жеткізу; мүмкіндігі шектеулі балалардың қоғамға сәтті бейімделуі; оңалтуды қалыптастыру үшін жағдай жасау; «ерекше» балаларды тәрбиелеп отырған отбасыларды әлеуметтік-психологиялық қолдауды ұйымдастыру. Сондай-ақ, психолог баланың мектепте өз орнын тауып, өз мәселелерін өз бетінше шешуі үшін психологиялық қолдауды ұйымдастыруы қажет. Психологиялық көмектің екі түрі бар: тез шешімді қажет ететін әртүрлі мәселелерді шешуді көздейтін өзекті бағыт; әр баланың жеке тұлғасын дамыту үшін әртүрлі мәселелерді шешуді көздейтін перспективалық бағыт (болашаққа мақсат).

Инклюзивті білім беретін мектептегі психолог жұмысында 4 негізгі жұмыс бағыты анықталған: дамуында ақауы бар балалармен жұмыс; педагогтармен жұмыс; оқу орнының басшылығымен жұмыс; мүмкіндігі шектеулі балаларды тәрбиелеп отырған ата-аналармен жұмыс. Дегенмен, қажет болса, қосымша

маңызды сала бар: қалыпты балалардың ата-аналарымен жұмыс. Оларға қалыпты (шартты түрде дені сау) балалармен қатар білім беру ортасына «ерекше» балаларды қосу олар үшін «ерекше» балалардан кем түспейтінін және бірлескен оқытудың негізгі оң факторы болып табылатынын хабарлау маңызды. Бұл жұмыс негізінен толеранттылықты дамыту арқылы жүзеге асырылады. Толеранттылықты кешенді түрде қалыптастыру (мұғалімдер мен ата-аналар тарапынан) балалар арасында табысты қарым-қатынастар жасайды. Дамуында ақауы бар балалармен жұмыстың негізгі бағыттары: психодиагностика; дамытушылық және психокоррекциялық жұмыс; профилактикалық қызмет.

Мүмкіндігі шектеулі балалармен жұмыс істеудің негізгі ережелері: баланың мүдделерін құрметтеу. Мәселені баланың мүддесіне сай шешу; жүйелі көзқарас. Диагностика, түзету және дамыту бойынша әртүрлі сарапшылардың әрекеттерінің үйлесімділігі; Үздіксіздік. инклюзивті білім берудің барлық қатысушыларына үздіксіз қолдау көрсету кепілдігі; Гуманитарлық. Субъективті-позитивті көзқарас. Өзгергіштік. Балалардың білім алуына белгілі вариативті жағдайлар жасау; Интеграция. Оның ішінде мүмкіндігі шектеулі балаларды жалпы білім беру ортасына, бірлескен жобаларға, іс-шараларға және т.б.; Табысты жағдай жасау. Балалардың жеке қабілеттерін ашуға жағдай жасау; Бірыңғай тәсіл.

Психологтың мүмкіндігі шектеулі балалармен жұмысының мәні: психикалық шиеленісті жоғалту; өзін-өзі бағалауды түзету; психикалық функцияларды (зейін, есте сақтау, ойлау және т.б.) дамыту; пассивтілікті жеңу; агрессивтілікті жеңу; жауапкершілікті, дербестікті қалыптастыру; жағымды эмоцияларды қалыптастыру; белсенді өмірлік ұстанымды қалыптастыру; коммуникативті дағдыларды қалыптастыру және т.,

Мүмкіндігі шектеулі балалармен психолог жұмысының әдістері мен формалары: Ертегі терапиясы. Жан-жақты әсер ету арқылы тұлғаны дамыту; Ойын терапиясы. Психикалық процестердің еркіндігін қалыптастыруға ықпал ету. Демалыс. Эмоционалды және бұлшықет кернеуін жеңілдету; Психогимнастика. Стрессті жеңілдету, эмоционалды және жеке саланы дамыту; Арт-терапия. Өзін-өзі көрсету және өзін-өзі тануды дамыту; Құм терапиясы. Қолдың ұсақ моторикасын дамыту, ми жарты шарларын дамыту.

Мүмкіндігі шектеулі балалардың ата-аналарына психологиялық қолдау көрсету де маңызды, себебі олар балаларының психологиясын анықтайды. Мүмкіндігі шектеулі балалардың ата-аналарымен инклюзивті білім беру психологының негізгі қызметі: психологиялық кеңес беру; психологиялық зерттеу; әлеуметтік бақылауды қолдау.

Бұл іс-шаралар әңгімелесу, лекция, сауалнама түрінде өткізіліп, ата-аналардың педагогикалық шеберлігін арттыруға бағытталған. Психолог тәрбиеші көмекшісімен және оқу орнының басқа мамандарымен бірлесе отырып, ата-аналарға семинарлар өткізеді, бұл семинарларда ата-аналар дидактикалық әдебиеттермен, ойындармен танысып, алған ақпаратты іс жүзінде қолдана білуге үйретеді. Педагогтармен психологиялық жұмыс психологиялық құзіреттілікті арттыруға бағытталған әңгімелесу, дәрістер және шеберлік сабақтарының көмегімен психологиялық танысу түрінде жүзеге асырылады. Осылайша, мүмкіндігі шектеулі балалармен жұмысты келесі бағыттарға бөлуге болады: диагностикалық; аналитикалық; түзету; консультативтік-ағарту; ұйымдастыру-

әдістемелік.

Психологтың инклюзивті білім беру үдерісіндегі қызметі туралы барлық ақпаратты өңдегеннен кейін оның қажетті еңбек әрекеттерін анықтаймыз: әр түрлі білім беру қажеттіліктері бар балалармен бірлесіп және жеке іс-шараларды ұйымдастыру; мүмкіндігі шектеулі балалардың дамуы мен ауру тарихы туралы ақпаратты жинау және өңдеу; диагностикалық және түзету-дамыту іс-шараларын орындау; мүмкіндігі шектеулі балалармен және олардың ата-аналарымен жұмыс істеу кезінде олардың эмоцияларын бақылау; мүмкіндігі шектеулі балаларды тәрбиелеп отырған педагогтар мен ата-аналардың психологиялық білімін жетілдіру; мүмкіндігі шектеулі балаларды қарапайым қоғамға әлеуметтендіруге және қоғамның мүгедек балаларға деген толерантты көзқарасына бағытталған қоғамдық іс-шараларды өткізу; инклюзивті білім берудің барлық мұғалімдерімен тиімді ынтымақтастық; мүмкіндігі шектеулі оқушылар үшін бейімделген білім беру ортасын жобалау; оқушылардың жеке білім беру бағдарламаларын, оқу жоспарларын, жобаларын әзірлеу және жүзеге асырудың әдістемелік құралдарын әзірлеу және таңдау; дамудың оңтайлы траекториясын анықтау (баланың дамуының жеке бағыты); медициналық-педагогикалық-психологиялық комиссияға (ТППК) құжаттарды дайындау.

Психологиялық қолдаудың мазмұны мен құрылымы көбінесе баланың диагнозына, мүгедектігіне, өтемдік мүмкіндіктеріне, оның «жақын даму аймағына» және тұлғаға бағытталған көзқарасқа байланысты. Мамандар балаларды жеке тексереді, оларды сабақ барысында, күнделікті өмірде – серуендеу кезінде, еркін әрекетте бақылайды. Оқушылардың әрбір санаты үшін шартты түрде бөлек шарттар қойылады. Мүмкіндігі шектеулі баланы сүйемелдеудің ең қолайлы әдісін таңдау үшін осы кезеңде баланың мүмкіндіктерін жан-жақты зерттеу қажет. Психолог жүргізетін жұмыс құжаттары және оның жеке қасиеттері: Білім беру жүйесінде жұмыс істейтін психолог толерантты, мейірімді, бауырмал, жанашыр, тапқыр, әріптестерінің пікірін тыңдай алатын, сонымен қатар қарапайым білім мен әртүрлі әдістерді білуі керек. Кез келген маман сияқты психологтың да кәсіби құжаттары бар. Бұған мыналар кіреді: оқушыларды психологиялық тексеру картасы; психологтың оқу жылына арналған жұмыс жоспары; жүргізілген психодиагностикалық сараптаманың нәтижелері бойынша қорытынды; психолог кеңесі журналы; түзету-дамытушы оқыту бағдарламасы; оқу жылының жұмысы туралы аналитикалық есеп; мамандар арасындағы істер бойынша байланыс кітапшасы; директордың тәрбие ісі жөніндегі орынбасары бекіткен түзету жаттығуларының кестесі; жеке оқытуға ұсынылатын балалардың тізімі; мүмкіндігі шектеулі балалар тобымен жұмыс істеудің перспективалық жоспары; баламен жеке жұмыстың перспективалық жоспары; тренингке қатысу үшін қатысу журналы; кеңес журналы; психологтың жылдық есебі; ТППК хаттамасы. Жоғарыда айтылғандардың барлығынан инклюзивті білім беру үдерісіндегі психологтың қызметі өте жауапты екенін көруге болады, сондықтан психологтың күйзеліске төзімділігі, жоғары кәсібилігі және басқаларға деген төзімділігі болуы керек. Бірақ әртүрлі психофизикалық дертке шалдыққан «қиын» балалар көбейіп кеткендіктен, психологқа үлкен шыдамдылық керек. Тыңдау мен есту, бақылау және көру, ынталандыру керек. Инклюзивті білім беру үдерісінде жұмыс істейтін психолог туралы жинақталған

ақпаратты талдай отырып, біз инклюзивті білім беру саласындағы психологтың негізгі жеке қасиеттерін көрсеттік: эмоционалды тұрақты (сабырлы, байсалды); ойлаудың дивергенциясы (шығармашылық ойлау тәсілі, әртүрлі бағытта ойлау қабілеті); мінез-құлықтағы икемділік (стратегияны жылдам өзгерту); әлеуметтік белсенділік (алға қойған мақсаттарға жету үшін әлеуметтік маңызды өзгерістерге қабілеттілік және дайындық); эмпатия (эмпатия білу, әрқашан көмектесуге дайын); - көпшіл; - қайырымды; - пациент; - сенімді; - қамқорлық; - сыпайылық (біреуді ұятқа қалдырмау немесе қорламау үшін диагностикалық және психологиялық-педагогикалық шараларды құрастыра білу).

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Shomaxmudova R. «Maxsus va inklyuziv ta'lim» /Toshkent «Chashmaprint» 2011.
2. Оказание услуг психолого-педагогического сопровождения детей с ограниченными возможностями здоровья: методические рекомендации / сост. Л. М. Беткер, В. С. Городецкая ; автономное учреждение дополнительного профессионального образования Ханты-Мансийского автономного округа – Югры «Институт развития образования». – Ханты-Мансийск : АУ «Институт развития образования», 2019 – 43 с.

ИНКЛЮЗИВТІ ТӘЛІМДЕ ҚОЛДАНЫЛАТЫН ИННОВАЦИОН ӘДІСТЕРДІ ТАҢДАУ

Құдайбердиева Б.,

Кенимех ауданы 22-санды жалпы орта білім беру мектебі оқытушысы

Оқыту тәжірибесінде интерактивті әдісті қолданудың маңызы Психологиядағы конструктивистік бағыт өкілдерінің бірі Пол Вацлавик былай деп жазды: "Басқа адам қатысатын кез келген мінез-құлық қарым-қатынас болып табылады. Қарым-қатынас (мінез-құлық) бірлігі хабарлама немесе қарапайым коммуникация деп аталады. Хабарлама алмасу "өзара әрекет" деп аталады. Бұл тәсілді оқу тәжірибесінде қолданудың маңыздылығы адам мен адам арасындағы нақты уақыттағы жылдам қарым-қатынастың болуына байланысты. Интерактивті білім беру – оқу процесіне барлық балаларды қатыстыратын, олардың әрқайсысы өз үлесін қосатын, біліммен, идеялармен, іс-әрекет әдістерімен алмасуды жүзеге асыратын танымдық іс-әрекетті ұйымдастырудың бірегей түрі.

ИНТЕРАКТИВТІ ОҚУ ӘДІСТЕРІНІҢ ПАЙДАСЫ:

- кез келген көлемдегі білім беру ақпаратын қысқа және ықшам түрде ұсынуға болады;
- оқушылардың танымдық іс-әрекеті белсендіріледі, олар теориялық білім мен практикалық дағдыларды меңгереді.
- оқыту әр оқушының жеке басын, қызығушылықтары мен қажеттіліктерін ескере отырып, дараланады;
- көрнекі қабылдау бірнеше есе жақсарады, оқу материалын меңгеру процесі айтарлықтай жеңілдетілді;

Интерактивті оқыту әдістері:

- Мағынаны құруды ұйымдастыру әдісі (оқу процесінің жаңа мазмұнын жасауға көмектеседі, соның негізінде оқушылар оқытылатын оқиғалар мен процестердің жеке мағыналарын жасайды;

- Эрекет алмасуды ұйымдастыру әдісі
- Рефлексиялық іс-әрекеттерді ұйымдастыру әдісі (баланың интроспекциясын және өзін-өзі бағалауын дамытуға бағытталған)
- Ыңғайлы жағдай жасау, қарым-қатынасты ұйымдастыру тәсілі
- Ақыл-ой әрекетін ұйымдастыру әдісі (оқушылардың шығармашылық қабілеттерін жұмылдыруға, оқуға жағымды мотивацияны қалыптастыруға және белсенді психикалық әрекетті дамытуға көмектеседі.
- Интегративті әдіс (оқушыларды жан-жақты дамыту мақсатында интерактивті әдістердің барлық жетекші функцияларын біріктіру үшін қолданылады)

2. Интерактивті оқытудың әдістері мен формалары

Интерактивті білім беру құралдары (интерактивті тақта, планшет, мультимедиа және т.б.).

Интерактивті білім беру құралдарын қолдану деңгейі:

- Оқыту (бар білімге, оқушылардың жеке мүмкіндіктеріне және қызығушылықтарына негізделген оқуды бағыттайтын білім беру ақпараты);
- Диагностикалық (оқушының дайындық деңгейі мен қабілетін анықтау);
- Аспаптық (бағдарламалық құралдарды жобалау, оқу-әдістемелік материалдарды дайындау немесе құру, сервистік қосымшаны құру үшін);
- Пәнге бағытталған (мысалы, имитациялық модельдеу және тарихи процесті математикалық модельдеу үшін);
- Менеджерлер (нақты тапсырманы орындауда тыңдаушылардың әрекеттерін басқару үшін);

Әкімшілік (офисті автоматтандыру үшін, оқытуды ұйымдастырудың автоматтандырылған процесі үшін);

- Ойын (әртүрлі ойын түрлерін және оқу және ойын әрекеттерін қамтамасыз ету).

3. Интерактивті оқыту әдістерінің түрлері

Интерактивті тәсіл негізінде білім беру процесін жүзеге асырудың нақты әдістері

- «Мифа шабуыл». Мақсат - мүмкіндігінше көп идеяларды жинау. Негізгі міндет – оқушыларды инерциялық ойлаудан арылтып, шығармашылық ойлауын белсендіру.

- Дидактикалық ойын. Мақсаты: оқушылардың өмірде кездесетін әрекеттерге ұқсас әрекеттерді орындауы. Негізгі міндет – білім, білік, дағдыдағы ақпаратты жинау, жаңарту және өзгерту

Симуляциялық жаттығулар. Мақсаты – техникалық құралдар мен құрылғылардың барлық түрлерімен жұмыс істеудің белгілі бір дағдылары мен дағдыларын қалыптастыру. Негізгі міндет - белгілі бір жағдайға еліктеу

- Эвристикалық әңгіме. Мақсаты – шебер дамыған көшбасшы арқылы оқушыларды дұрыс жауапты табуға ынталандыру үшін сұрақтар мен мысалдар қою. Негізгі міндет – ұжымдық ізденіс жағдайын жасау, онда пікір алмасу, болжам жасау.

- «Жоба әдісі». Мақсат - мәселені егжей-тегжейлі әзірлеу, ол өте шынайы, нақты практикалық нәтижелермен аяқталуы керек. Негізгі міндет – студенттерге өз бетінше білім алуға, практикалық есептерді немесе теориялық есептерді шығаруға мүмкіндік беру.

- «Дөңгелек би». Бұл әдістің бір бөлігі ретінде мұғалім оқушыларды тақырыптың көмегімен балаларды үзбеуге үйрету үшін тапсырманы кезекпен орындауға үйретеді.

«Тізбек» әрбір қатысушының бір тапсырманы дәйекті шешуін білдіреді. «Карусель». «Карусель» жұптық жұмысты ұйымдастыру үшін қолданылады. Әдіс ынтымақтастық пен өзара көмек дағдыларын қалыптастыруға көмектеседі. «Білім ағашы». Бұл әдіс аясында мұғалім ағашқа суреттері, тапсырмалары мен схемалары бар парақтарды іліп қояды. Балалар топқа бөлініп, тапсырмаларды орындайды, содан кейін бір бала топ жұмысының нәтижесін көрсетеді, қалғандары талдап, бағалайды.

«Үлкен шеңбер». Мақсат – әр баланы сөйлеуге үйрету, байланыстырып сөйлеу дағдыларын дамыту, қорытынды жасау

Интерактивті оқыту әдістерін енгізу деңгейі:

Пассивті

сабақта мұғалім басты, балалар шығармашылық белсенділік танытпайды, бір-бірімен араласпайды, тек тыңдаушы рөлін ойнайды;

Белсенді

мұғалімнің рөлі екінші жоспарға өткендей, ол балаларды бір-бірімен қарым-қатынасқа түсуге, тапсырманы бірге орындауға шақырады. Бұл әдіске ие балалар орындалатын әрекеттің субъектісі болып табылады;

Интерактивті

процеске барлық қатысушылардың белсенді қатысуын білдіреді. Мұғалім балалардың білімді меңгеру процесін ұйымдастырады. Бұл үдерісте балалар бір-бірімен қарым-қатынас жасайды, өз тәжірибесін жасайды және қолданады. Оқытудың интерактивті әдістерін енгізу деңгейі туралы мәселе мұғалім мен оқушылардың сабақтағы іс-әрекетін ұйымдастырумен байланысты болды. ПАССИВТІ: мұғалім білімді жеткізеді, балалар енжар;

БЕЛСЕНДІ: мұғалім артқа шегінгендей - балалар белсенді;

ИНТЕРАКТИВТІ:

интерактивті қатысу білім беру процесіне барлық қатысушылардың белсенді қатысуын білдіреді. Интерактивті технологияларды енгізу деңгейі: жалпы педагогика (облыстағы, университеттегі, жеке білім беру ұйымындағы интеграцияланған педагогикалық процесс. Арнайы әдістеме (белгілі бір мұғалімнің педагогикалық технологиясы, белгілі бір білім беру ұйымының пәнді меңгеруге арналған педагогикалық технологиясы. Жергілікті (оқу процесінің жеке буынының технологиясы: семинар, жаңа материалды зерделеу немесе білімді бақылау және бағалау және т.б.). Интерактивті сабақта бағалау әдістері: тест; жетілдірілген сұраныс; өзін-өзі бағалау; бақылау; экспресс сұрау; сұрақ-жауап әдісі; дельта-плюс; әдістеме (ең алдымен сабақтың жағымды жақтары туралы сұрақтар қойылады, содан кейін өзгертуге болатын идеялар талқыланады).

Пайдаланған әдебиеттер

1. Shomaxmudova R. «Maxsus va inkluziv ta'lim» /Toshkent «Chashmaprint» 2011.
2. Психолого-педагогические основы инклюзивного образования: коллективная монография / Отв. ред. С. В. Алехина. М.: МГППУ, ООО «Буки Веди», 2013. 334 с.
http://srsc44cr.ucoz.ru/roditelyam/psikhologo-pedagogicheskie_osnovy_inkluzivnogo_ob.pdf

3. <https://www.prodlenka.org/metodicheskie-razrabotki/122837-programma-kruzhka-razvivajka-dlja-detej-s-ovz>

ИНКЛЮЗИВТИ ТӘЛИМ ҮДЕРІСІНДЕ МҮГЕДЕК БАЛАЛАРДЫ ҮЙІРМЕЛЕРГЕ ЖҰМЫЛДЫРУ

Абдуллаева К.,

Нұрата ауданы 35-санды жалпы орта білім беру мектебі оқытушысы

Аннотация: балаларға арналған әртүрлі бағыттағы үйірмелер, оқушылардың білім алуына қосымша жағдай жасау, қуыршақ театрының кейіпкерлерін жасау.

Тірек сөздер: үйірме, білік, ақыл кемістігі, мүгедектік, емделу, әлеуметтік психология, даму.

Annotatsiya: bolalarga maxsus turki xil yo'nalishdagi to'garaklar, o'quvchilarning bilim olishiga qo'shimcha sharoit yaratish, qo'g'irchoq teatrlarini tashkil etish.

Tayanch so'zlar: to'garak, malaka, aqliy nogironlik, davolanish, ijtimoiy psixologiya, rivojlanish.

Үйірме жұмысы – балаларға арналған әртүрлі бағыттағы үйірмелер, секциялар мен үйірмелер ұйымдастырудан тұратын қосымша білім беру нысандарының бірі. Үйірме жұмыстары оқу орындарында (мектеп, гимназия, колледж және т.б.), сондай-ақ қосымша білім беру мекемелерінде (шығармашылық үйлер, мәдениет үйлері, клубтар және т.б.) мектептен тыс жұмыстар барысында жүргізіледі. Шеңберлердің әртүрлі түрлері бар: ғылым шеңберінде (білім беру бағдарламаларына сәйкес оқу пәндері бойынша) көркемдік-эстетикалық (бейнелеу өнері, музыка, хореография, хор және т.б.)

техникалық (оқушылардың техникалық шығармашылығының түрлері бойынша) натуралистік қысқа. «юннат» (жаратылыстану және жаратылыстану негіздерін меңгеру туралы); Туризм және өлкетану (саяхаттарды жоспарлау және маршрут әзірлеуде біліммен және практикалық дағдылармен қарулану); дене шынықтыру және спорт (әртүрлі спорт түрлері)

әуесқой (қызығушылық бойынша); Үйірме жұмыстарында қолданылатын оқыту формалары балаларға қосымша білім беру әдісіне сәйкес келеді.

Үйірме қызметінің мақсаты – студенттердің ғылыми және шығармашылық өзін-өзі жүзеге асыруына жағдай жасау, олардың ғылыми қызметіне құнды көзқарасын қалыптастыру, дарынды оқушыларды қолдау, олардың интеллектуалдық әлеуетін дамыту. То'garak ishlarining vazifalari:

Үйірме жұмысының тапсырмалары: мектеп оқушыларының білімдерін тереңдету, қабілеттерін дамыту; шығармашылық қызығушылықтары мен бейімділіктерін қанағаттандыру; қоғамдық пайдалы еңбекпен айналысу; сабақтан тыс демалыс пен бос уақытты ұйымдастыру. Үйірме жұмыстарына қатысатын студенттердің жетістігі үйірме жетекшісінің шеберлігі мен біліктілігіне байланысты.

Өзбекстан Республикасы Халық білім беру министрінің 2020 жылғы 21 желтоқсандағы «Жалпы білім беру ұйымдарында рухани-ағарту жұмыстарын және оқушылардың бос уақытын мазмұнды ұйымдастыру туралы» бұйрығына сәйкес жалпы орта мәдени-ағартушылық іс-шаралар мен түрлі үйірмелер, секциялар мен үйірмелер жұмыс істейді. Оқушылардың білім алуына қосымша

жағдай жасау, олардың сабақтан бос уақытын мазмұнды ұйымдастыру мақсатында ғылым үйірмесі, сондай-ақ, 5 маңызды бастамашыл клубтар толыққанды жұмысын бастады. Сонымен қатар, оқушылардың оқуға деген ынтасын арттыру мақсатында «Жыл оқушысы», «Сынып жетекшісі», «Кәсіпкер оқушы» акциялары мен байқауларын ұйымдастыру жоспарлануда. Мектепте түстен кейін үйірмелер жұмыс істейді. Мектептің жағдайына байланысты - ғимараттардың болуы, жұмыс тәртібі мен кестесі - ұйымдастыру формалары әртүрлі болуы мүмкін. Бірақ келесі шарттар орындалуы керек:

- сабақтарды оқу аяқталғаннан кейін 2-3 сағаттан кейін өткізу керек;
- сабақ үй тапсырмасын дайындап болғаннан кейін өткізілсе, мұнда да ең алдымен демалысқа уақыт бөлінуі керек;
- топтық іс-шараларды кешкі уақытта (кешкі астан кейін) өткізу дұрыс емес. Балалар қарапайым қолөнермен айналысатын және бұл жұмыс қосымша ақыл-ой белсенділігін және жаңа білімдер мен әдістерді меңгеруді қажет етпейтін сабақтар ерекшелік болуы мүмкін; 1 үйірмелік тренинг 1 сағаттан аспауы керек.

Шығармашылық – жаңа нәрселерді жасау әрекеті. Шығармашылық – адамның ең жоғарғы қабілеттерін көрсету тәсілі. Кез келген үйірменің белсенді қызметі оқушылардың эстетикалық мәдениеті мен еңбексүйгіштігін тәрбиелеуге, олардың политехникалық дүниетанымын кеңейтуге, әсемдікті қабылдау және сезіну қабілеттерін дамытуға қызмет етеді. Үйірмеге қатысу арқылы балалар өздерін қызықтыратын сала бойынша білімдері мен дағдыларын тереңдетіп, мектепте және үйде қоғамдық пайдалы еңбекке пайдалана алады. Инклюзивті білім беру мектептеріндегі топтар өте әртүрлі болуы керек. Дегенмен, ең алдымен ерекше қажеттіліктері бар оқушыларды дербес өмірге дайындауға көмектесетін осындай үйірмелер мен сыныптарды құру туралы ойлану керек. Бұған еңбек дағдыларын, жан-жақты дене және эстетикалық тәрбие дағдыларын тереңдету және жетілдіру міндеті жүктелген үйірмелер жатады.

Жұмыс тәжірибесі көрсеткендей, мектепшілік үйірме жұмысын ұтымды ұйымдастыру оқушылардың тереңірек және жан-жақты дамуына ықпал етеді, әртүрлі даму ақауларын түзету және жою мәселелерін оңды шешуге көмектеседі. Ең тиімді топтық жұмыс 5-8 сынып оқушылары үшін болуы мүмкін, өйткені оларда белгілі бір дәрежеде топтық жұмыстың қажетті дағдылары бар. Бұл жаста оқушылардың қызығушылықтары мен бейімділіктері нақтырақ айқындалады. Бұл ретте 3-4-сынып оқушылары үшін жеке үйірмелер ұйымдастырылуы керек. Шеңберлер өте әртүрлі болуы мүмкін. Мақсаты еңбек дағдылары мен біліктілігін, жан-жақты дене және эстетикалық тәрбиені тереңдету және жетілдіру болып табылатын үйірмелер бар. Мектепте оқушыларға кесте тігу, қағаз өңдеу, моншақ тоқу, т.б үйірмелер ұйымдастыруға болады. Іс-әрекеттің бұл түрі балалар үшін өте пайдалы, өйткені ол жұмыста табандылыққа, ұқыптылыққа, ұқыптылыққа тәрбиелеуге көмектеседі. Жұмсақ ойыншықтарды, қуыршақ театрының кейіпкерлерін жасау бойынша үйірмелер ұйымдастырылды. Жоғары сынып оқушылары үшін еңбек сабағында алған кәсіби дағдылар мен білімдерге негізделген үйірмелер ұйымдастырылады. Бұл көркем ағаш ою, компьютерлік сауаттылық клубы болуы мүмкін.

Жұмыс кезінде бүкіл топ немесе жекелеген оқушылар үшін қысқа үзіліс ұйымдастырылуы керек. Бір үйірмедегі (хордан басқа) оқушылар саны оннан

аспауы керек. Дегенмен, инклюзивті білім беретін мектепте 3-5 адамнан тұратын топтар болуы мүмкін. Мұндай шағын шеңберлер негізінен психикалық дамуы тежелген балалардың көпшілігі үшін күрделірек шеңберлер болып табылады. Бұл, мысалы, көркем ағаш өңдеу үйірмелері, сондай-ақ басқа да бірқатар іс-шаралармен танысуға арналған үйірмелер болуы мүмкін. Балаларды үйірмелерге тарту бойынша ұйымдастыру жұмыстарының маңызы зор. Ол студенттердің қабілеттері мен бейімділіктерін терең талдауды және мұғалімдердің шыдамды жұмысын қамтиды, бұл студентке оның қабілеті толық көрінетін және бейімділігі көрінетін шеңберді немесе шеңберді таңдауға көмектеседі.

Жұмыс кезінде бүкіл топ немесе жекелеген оқушылар үшін қысқа үзіліс ұйымдастырылуы керек. Ерекше қажеттіліктері бар балаларды үйірмелерге тартуда оқушының бойында қанағаттанбау сезімін тудырмай, ұстаздардың шәкіртке берген кеңесін өз қалауындай қабылдауы үшін ешқандай қысымсыз жүргізіледі. Жұмыстың алғашқы күндерінен бастап үйірмелер студенттердің толық тұрақты құрамымен қамтамасыз етілмейді. Жаттығу кезінде балалар бір шеңберден екінші шеңберге ауыса алады. Балалардың тиісті тілектерін ескеру қажет және бала шынайы қызығушылық танытса немесе басқа ортаға ауыстыруға кеңес берілсе, әрқашан ескерілуі керек. Сыныптан тыс тәрбие жұмысының жалпы жүйесінде мектептің барлық оқушыларына үйірме жұмыстары туралы жүйелі ақпарат беру үшін белгілі бір орын мен уақыт бөлінуі керек. Бұл белгілі бір клуб мүшелері ұйымдастыратын және өткізетін әртүрлі тақырыптық іс-шаралар, клуб мүшелерінің өз жұмыстары туралы кешкі есептері және клуб мүшелерінің қолөнер бұйымдарының көрмелері. Мұндай шаралар үгіт-насихаттың тиімді түрі болып табылады және әлі үйірме жұмыстарына тартылмаған балаларды үйірме жұмыстарына тартуға көмектеседі. Сонымен қатар, мұндай жариялылық үйірмеге тартылған балалардың үйірмеге қатысуға деген ынтасын арттыруға оң әсерін тигізеді және осы іс-шараларды өткізу кезіндегі кез келген ынталандыру үйірмеге қатысуға деген ынтасын арттырады. тұрақтандырады және ықпал етеді. оның қалыптасуына.

Үйірме жұмыстарының басында балаларға немен айналысатыны, нені үйренетіні және барлығына пайдалы болатын нәрсені қалай жасауға болатыны туралы жалпы мағлұмат беру керек. Мектеп үшін пайдалы жұмыстардың бірі – көрнекі құралдарды шығару немесе оларды жасауға көмектесу. Мектеп басшылары мен мұғалімдері балалардың практикалық іс-әрекетін ортақ пайда мен тиімді тәрбиелік ықпал етудің үлкен көзі ретінде қарастыруы керек. Жұмыста балаларда ұжымшылдық, басқалар үшін жұмыс істей білу және осы жұмыстың қуанышын сезіну дамиды. Осыған байланысты шығармаға қоғамдық пайдалы сипат беру, мектепте мұндай жұмысқа жағымды эмоционалды көңіл-күй туғызу өте маңызды. Балалардың қалалық, облыстық іс-шараларға қатысуы, түрлі экскурсиялар ұйымдастыруы құптарлық. Көркем өнерпаздар үйірмелерінің түзетушілік, тәрбиелік мәні зор. Мұнда жұмыс барысында бала шектеу сезімін, өзіне деген сенімсіздікті жеңеді.

Балалардың жеке тұлғалық жағымды қасиеттерін тәрбиелеу үшін мектепте үйірме жұмыстарын жүргізу барысында басқа да іс-әрекет түрлерін қолдану қажет. Көркемөнерпаздар үйірмелері оқушыларды дамыту мен тәрбиелеу жұмыстарын тек мектеп оқушыларының алдында ғана емес, мектептен тыс басқа

аудиторияларда да өнер көрсете алатындай етіп ұйымдастыруы керек. Үйірме жұмысын ұйымдастырған кезде олардың тәрбие жүйесінің құрамдас бөлігі болып табылатын эстетикалық тәрбие мәселелерін шешетінін ұмытпаған жөн. Мүмкіндігі шектеулі балаларды қоғамдық жұмыстарға тарту неліктен маңызды? Мүмкіндігі шектеулі балаларды үйірме жұмыстарына тартудың маңыздылығы:

1. Үйірме жұмыстары балаларды қоғамдық өмірге бағыттауға көмектеседі.
2. Үйірме жұмыстарының белсенділігі балалардың ақыл-ой әрекетінің дамуына себепші болады
3. Қол еңбегін дамытатын үйірме жұмыстарында балалардың ми жарты шарлары мен ұсақ қол моторикалары дамиды, бұл өз кезегінде мидың дамуына әсер етеді.
4. Үйірме жұмыстары балалар арасында достық қарым-қатынас орнатуға көмектеседі.
5. Үйірме жұмыстары балалардың бос уақытын тиімді пайдалануға мүмкіндік береді.

Пайдаланған әдебиеттер

1. Shomaxmudova R. «Maxsus va inkluziv ta'lim» /Toshkent «Chashmaprint» 2011.
2. Психолого-педагогические основы инклюзивного образования: коллективная монография / Отв. ред. С. В. Алехина. М.: МГППУ, ООО «Буки Веди», 2013. 334 с.
http://srsr44cr.ucoz.ru/roditelyam/psikhologo-pedagogicheskie_osnovy_inkluzivnogo_ob.pdf

Internet resurslari

1. <https://infourok.ru/kruzhkovaya-rabota-i-ee-znachenie-v-vospitanii-uchaschihsya-s-ovz-2733664.html>

ИНКЛЮЗИВТІ БІЛІМ БЕРУДІ ОҚЫТУ МЕТОДИКАСЫН ҮЙРЕНУ

Нұржанова П.,

Тамды ауданы 5-санды жалпы орта білім беру мектебі оқытушысы

Аннотация: арнайы қолдауды қажет ететін балаларды оқуға және жазуға үйрету, оқытудағы тең құқықтар мәселесін шешу, мүгедек балалардың дені сау құрбыларымен қатар оқу құқығы.

Тірек сөздер: инклюзивті, арнайы қолдауды қажет ететін, ғылыми-әдістемелік, мүгедектер, мүгедектер, түзету, мектеп-интернат, катализатор.

Инклюзивті білім беру қажеттілігі және осы оқыту формасының артықшылықтары: арнайы қолдауды қажет ететін балаларды оқуға және жазуға үйрету мәселелерін қоғамдық өмірге бейімдеуге көмектесу, осы міндеттерді тиімді жүзеге асыру, арнайы сала қызметкерлері мен мүгедек балалардың ата-аналарына практикалық көмек көрсету. жауапты жұмыстар.

Ерекше қолдауды қажет ететін балалардың негізгі мәселелерін олар өмір сүріп жатқан ортадан алшақтатып оқыту арқылы шешу мүмкін емес, мүмкіндіктер қайтарылмайынша, әлеуметтік интеграцияға қол жеткізу қиын.

Ерекше қажеттіліктері бар балаларды оқытудағы тең құқықтар мәселесін шешу бүгінгі күннің өзекті мәселелерінің бірі болып табылады. Бірақ бүгінгі күні де көптеген балалар түрлі себептермен оқудан тыс қалып жатыр. Инклюзивті білім беруге тартудың ұйымдастырушылық, ғылыми-әдістемелік шараларын

қарастыру, яғни мамандарды даярлау мен олардың біліктілігін арттыруға байланысты іс-шараларды дамыту қажет.

Ерекше қажеттіліктері бар балаларды жалпы білім беру ұйымдарына тартудың екі негізгі факторы бар: біріншіден, ерекше қажеттіліктері бар балалар дені сау балалармен қарым-қатынас жасай алады. Егер инклюзивті білім беру дұрыс ұйымдастырылса, ерекше қажеттіліктері бар балалар қоғамда қорғалады, ал дені сау балалар әлеуметтік әділеттілікпен қорғалады және олар теңдікті мойындаудың неғұрлым мейірімді және мейірімді болуы үшін маңыздылығын сезінеді. мүмкіндігі шектеулі балаларға қамқорлық. Екіншіден, мүгедек балалардың дені сау құрбыларымен қатар оқуға және білім алуға құқығы бар. Бұл күш-жігердің табыстылығы әр елдің заңнамасында көрініс табуы керек. Өйткені заңдар оларды қажетті материалдық және рухани ресурстармен қамтамасыз етуді жүзеге асыруға кепілдік береді.

Мүмкіндігі шектеулі оқушыларды оқытуда ата-ана, аудан, педагог, мамандардың бірігіп жұмыс жасауы қажет және міндетті. Білім алып, мамандық игеріп, дами алады. Инклюзивті оқыту дұрыс жолға қойылса, балалар ерекше қолдауды қажет етеді. Әлеуметтік жағынан қорғалады, олар қоғамдық өмірде тең құқықты екендігін сезінеді, өз қатарластарымен бірге үйрене алады. Ерекше қажеттіліктері бар балаларға арналған оқшауланған-арнайы, жабық мекемелерде балалардағы бар кемшіліктер жоғары дәрежеде түзетілгенімен, балалардың мектеп қауымдастығында тар шеңберге түсуінің нәтижесінде олардың әлеуметтік қоғамға бейімделуінде үлкен қиындықтар туындайды. және болашақта қалыпты дамуы бар балалар ретінде қызмет етеді. Арнайы мектептерде бұл аспектілерде көптеген кемшіліктер бар. Сонымен қатар, ерекше қажеттіліктері бар балалардың жалпы қоғамнан бөлек өмір сүруі демократиялық көзқарасқа сәйкес келмейді. Өйткені, ерекше қажеттіліктері бар балалардың да құқықтары бар.

Ерекше қажеттіліктері бар балаларды жалпы білім беру ұйымдарына тарту қажеттілігі тұрғылықты жерінің тым алыстығынан немесе арнайы мекемелерге баруға қаражаттың жоқтығынан көрінеді. Ата-ананың баласының барғанын қаламағандықтан қиналған ата-аналарға көмектесу. ерекше қажеттіліктері бар балаларды әлеуметтік қоғамға ерте және толық бейімдейтін, тең құқықтар мәселесін шешетін, кемсітушілікке жол бермейтін арнайы мекеме.

90-шы жылдары инклюзивті білім беру мәселесі басты назарда болды. Оңтүстік Африка мен Оңтүстік-Шығыс Азиядағы интеграцияланған білім беру бағдарламалары негізінде қорытынды жұмыс құжаттары зерттелді. Инклюзивті жұмыс әдістері қабылданды. Инклюзивті білім беру қажеттілігі қоғам мен ерекше қажеттіліктері бар балалар үшін келесі пайдалы аспектілерден туындайды:

- Инклюзивті білім беру ерекше қажеттіліктері бар балаларға әрқашан өз отбасы мен туыстарының жанында болуға мүмкіндік береді.

- Балаларды интернатқа отбасынан алшақ орналастыру олардың қоғам өміріне араласу құқығына кедергі келтіреді. Білім берудің басты орталығы.

- Инклюзивті білім беру барлығына арналған білім сапасын арттырады.

- Инклюзивті білім беру білім сапасын арттырудың катализаторы бола алады. Ерекше қажеттіліктері бар балаларды жалпы білім беру ұйымдарына қабылдау көбірек балаға бағытталған және оқушыларды көбірек қамтитын оқытудың жаңа

әдістерінің дамуына әкеледі. Шығуға ынталандырады. Ал мұның аңғалдығы әр балаға тиеді.

-Инклюзивті білім беру кемсітушіліктің алдын алуға көмектеседі. Қоғамда мүмкіндігі шектеулі жандарға деген көзқарас пен көзқарас жоғары. Оның себебі олар туралы ақпараттың жоқтығы және жастайынан арнайы мекемелерде жабық білім алуы болуы мүмкін. Бұл көзқарасты жоғалту немесе азайту өте қиын мәселе. Бірақ тәжірибеден ересектерге қарағанда балалар айырмашылықтар мен ұқсастықтарды тезірек түсінетіні белгілі. Егер ерекше қажеттіліктері бар балалар қалыпты дамыған балалармен бірге білім алса, бұл олардың барлық мүмкіндігі шектеулі балалардың өздері сияқты бала екенін және кемсітуге жол бермейтінін түсінуге көмектеседі.

Инклюзивті білім беруде шешілетін мақсаттар мен міндеттер: инклюзивті білім беру жүйесінде келесі мақсаттар мен міндеттерді шешу қажет:

- білім беру мекемесінде мүмкіндігі шектеулі балалар мен жасөспірімдерді оқыту үшін қажетті психологиялық-педагогикалық және түзету жағдайларын жасауға, олардың қабілеттеріне бағытталған жалпы білім беру бағдарламалары мен түзету жұмыстарын жүзеге асыруға, психикалық дамуы мен әлеуметтік бейімделуін жүзеге асыруға;

- білім алушылардың білім алудағы теңдік құқығына кепілдік беру;

- қоғам мен отбасының белсенді қатысуымен мүгедек және дені сау балалардың қажеттіліктерін қанағаттандыру, әлеуметтік өмірге ерте бейімделу;

- мүмкіндігі шектеулі балалар мен жасөспірімдерді отбасынан бөлмей өмір сүру құқығын жүзеге асыру;

- қоғамда мүмкіндігі шектеулі балалар мен жасөспірімдерге достық және сүйіспеншілікпен қарауды қалыптастыру.

Пайдаланған әдебиеттер

1. Innovasiya ta'lim texnologiyalari/ Muslimov N.A., Usmonboyeva M.H., Sayfurov D.M. To'rayev A.B.-T.: "Sano standart" nashriyoti, 2015.-150.
2. Azizxodjayeva N.N. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat -T., 2006.
3. Tolipov O'., Usmonboyeva M. Pedagogik texnologiyalarning tadbqiqiy asoslari – T.: 2006.-260 b.
4. J.G' Yo'ldoshev "Pedagogik texnologiya asoslari", T.: "Pedagog", 2004- yil.
5. Bolalarni maktabga tayyorlashda noan'anaviy o'yinlardan foydalanish. T., RTM. 2004 y.
6. Saidaxmedov N.S. Yangi pedagogic texnologiyalar –T: Moliya nashr., 2003

ӨРТҮРЛІ ПӘНДЕРДІ ОҚЫТУДА МҮМКІНДІГІ ШЕКТЕУЛІ БАЛАЛАРДЫҢ ӨЗІНДІК ЕРЕКШЕЛІКТЕРІН ЕСКЕРУ

Ешова И.,

Нұрата ауданы 35-санды жалпы орта білім беру мектебі оқытушысы

Аннотация: мүмкіндігі шектеулі балалардың ерекшеліктері мен абстрактілі ойлауы туралы түсінік, зағип және нашар көретін балаларға арналған мектепте оқу материалы.

Тірек сөздер: құқық, заңдылық, ақыл кемістігі, мүгедектік, емделу, әлеуметтік

психология, даму.

Annotatsiya: Nogiron bolalarning xususiyatlari va mavhum tafakkurini tushunish, ko'zi ojiz va zaif bolalar uchun maktab materiallari.

Tayanch so'zlar: huquq, qonuniylik, aqliy nogironlik, davolanish, ijtimoiy psixologiya, rivojlanish.

Мүмкіндігі шектеулі балалардың ерекшеліктері мен абстрактілі ойлауы туралы түсінік: қарастырылатын кемшіліктер: көру ақаулары; есту қабілетінің бұзылуы; тірек-қимыл мүшелерінің ақаулары; сөйлеу ақаулары.

Мұндай кемістігі бар балаларды негізінен түзету пәндері бойынша оқытуда айырмашылықтар бар. Дегенмен, басқа пәндерде де айырмашылықтар бар. Мысалы, нашар көретін балаларға арналған «Практикалық ғылымдар» және есту қабілеті нашар балаларға арналған «Филология ғылымдары» пәндерін оқытуда балалардың ерекшеліктерін ескеруіміз керек. Сондай-ақ, ескеру қажет ерекшеліктер абстрактілі ойлауға қатысты. Көру қабілеті нашар балалар мен есту қабілеті нашар балалар арасындағы ұқсастық балалардың екі санатында да абстрактілі ойлаудың дамымауында.

Абстрактілі ойлау – физикалық әлемде жоқ нәрселер, принциптер және идеялар туралы ойлау. Абстрактілі ойлауда объектілер символдармен, метафоралармен және аналогтармен ауыстырылады. Көру қабілеті нашар балаларға арналған қолданбалы ғылым. Соқыр және нашар көретін балаларға арналған мектептер мен мектеп-интернаттардағы практикалық пәндер: музыкалық мәдениет; тифология (бейнелеу өнері және сызу); технология; дене шынықтыру.

Музыкалық мәдениет – оқуда ақауы бар балаларда музыкалық есте сақтау қабілеті жоғары дамыған. Сондықтан олар музыка мәдениеті ғылымында көп қиындық көрмейді. Олар тіпті кәсіби деңгейде музыкамен айналысуы мүмкін.

Тифлография (бейнелеу өнері және сызу) – зағип балаларға арналған мектептегі рельефті суретті, бедерлі суретті және басқа да оқу пәндерін оқытуда оқу және көрнекі құралдар ретінде қолданылатын рельефті суреттер мен сызбалардың құрылысы. Зағип жандарға арналған мектептерде рельефтік суреттің үш түрі қолданылады. Контурлық сызбалар объектінің тек сыртқы контурын береді. Оны қабылдай отырып, соқырлар суретте бейнеленген заттың бейнесін қайта жасайды. Контурлық сызбаларды оқуды үйрену кезінде оқушылар контурлау принципін меңгеру үшін ұзынынан кесілген затты жиі көрсетеді немесе құйып береді. Қолданбалы сызбалар контурды ғана емес, сонымен қатар объект бетінің толықтығын береді, бұл тактильді қабылдау үшін маңызды көрнекі белгі болып табылады. Суреттің бұл түрі әдетте қалың қағаздан қиылған, қағаз парағына немесе планшетке желімделген силуэт түрінде жасалады.

Барельефті суреттер мүсіннің көмегімен бейнеленген заттың пішінін береді. Олар гипстен, металдан жасалған, содан кейін перфораторлы қағазға немесе пластмассаға, сондай-ақ химиялық рельефке пресс әсер етеді. Рельефтік сызбалар тактильді қабылдау талаптарына жауап беретін ортогональды проекциялар әдісі бойынша орындалады: затты әр жағынан қолмен қарап, соған сәйкес сызбада қайталайды. Жазық рельефті сызбамен салыстырғанда ол көптеген көмекші сызықтарды түсіреді, қолданылатын сызық түрлерінің санын азайтады және кейбір жаңа белгілерді енгізеді. Кейде рельефтік сызбалар аксонометриялық проекцияларда салынады. Көбінесе бірте-бірте өсіп келе жатқан жүктемелермен

дәйекті рельефтік сызбалар қолданылады. Көзі көрмейтін балалардың рельефтік суреттері мен суреттерін өз бетінше орындауы Н.А.Семевский әзірлеген тифлографиялық құрылғыда жүзеге асырылады. Құрылғы қағазға бедерлі нүктелі сызықтарды, сондай-ақ арнайы жабынмен қапталған планшетте бедерлі кескіндерді алуға мүмкіндік береді. Қолдану жағынан планшет кәдімгі шиферге ұқсайды. Целлофанмен бедерлеу әдістері де қолданылады. Кейде сызбалар арнайы бекітілген инеге бауды тарту арқылы жасалады.

Технология – көру қабілеті бұзылған балалар көптеген еңбек әрекеттерімен айналыса алмайды. Технологиялық ғылымдарда жабдықтың қауіпсіздігін қатаң сақтау өте қажет.

Дене шынықтыру – ең бастысы зағип және нашар көретін балаларға арналған мектепте оқу материалын есту арқылы қабылдауға арналған арнайы көрнекі құралдар мен жабдықтарды пайдалана отырып, БДШ (бейімделген дене шынықтыру) бағдарламасын жүзеге асыру, сондай-ақ арнайы әдіс-тәсілдерді қолдануды көздейді. спецификалық ерекшеліктерді ескере отырып, БДШ оқытуды ұйымдастыру формалары: БДШ сыныптары мектеп оқушыларының физикалық дамуына негіз жасайды. Балаларда бейімделген дене тәрбиесі дамиды:

- қимыл-қозғалыстарды түзету, себебі көру қабілеті бұзылған баланың қозғалысы шектелген және үйлестірілмеген;

- көруді түзету;

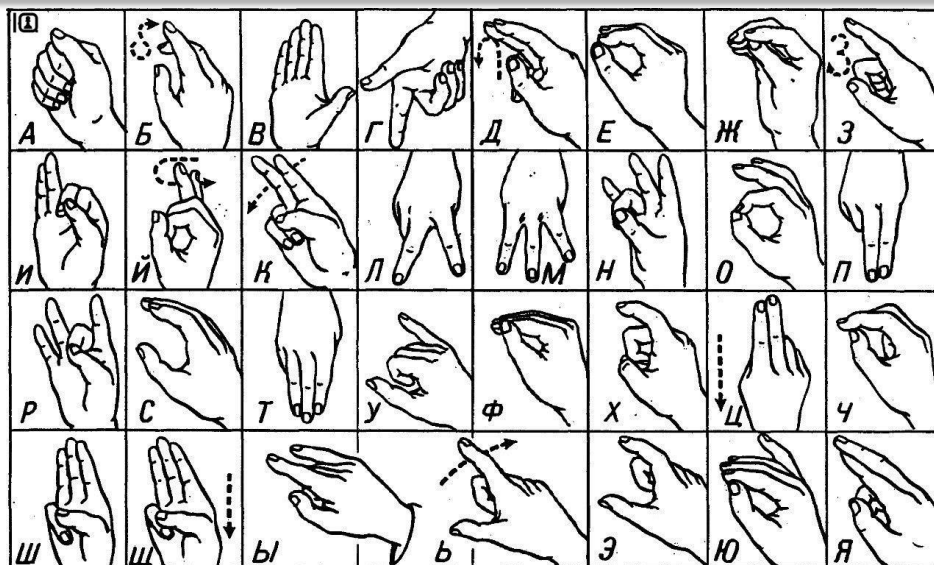
- белді тік ұстау және жалпақ табандарды түзету;

- дене қасиеттерін дамыту;

- уақытты, күшті, кеңістікті, қозғалыстың дәлдігін және т.б.

Бұл жұмыс бағдарламасы қозғалыс бұзылыстарын түзетуге көмектеседі. БДШның барлық сабақтары санитарлық-гигиеналық талаптарды сақтай отырып, спорт залында немесе ашық ауада өткізіледі. Есту қабілеті бұзылған балаларға филология пәндері оқытылады. Саңырау және нашар еститін балаларға арналған мектеп-интернаттардағы филология пәндері: ана тілі мен әдебиеті; өзбек тілі \ орыс тілі.

Есту қабілеті бұзылған балаларға оқытылатын филология пәндерінің ішінде ағылшын тілі пәні жоқ. Өйткені саңырау және нашар еститін балалар айтылған сөздер мен сөз тіркестерін жақсы түсінбейді, бұл өз кезегінде тілді меңгеруде қиындықтар туғызады. Сол себепті саңырау және нашар еститін балаларға арналған мектептерде шет тілдері оқытылмайды. Есту қабілеті бұзылған балаларға «Ана тілі мен әдебиеті» және «Өзбек тілі» немесе «Орыс тілі» пәндері оқытылады. Дегенмен, бұл пәндерді оқытуда абстракция да бар. Өйткені «Ана тілі мен әдебиеті» пәнін оқытуда балаларға рубай, ғазал сияқты ұғымдарды түсіндіру өте қиын. Саңырау және нашар еститін балалар қарым-қатынас жасау үшін Dactylema және Signed Speech пайдаланады. Дактил алфавитінің элементтері жазба тілдегі әріптерге ұқсас. Дактильмалар (дактил алфавитінің әріптері) - саусақтардың әртүрлі позициялары функционалдық жағынан алфавитке ұқсас таңбаларды қайталайды, ал контуры бойынша олардың көпшілігі баспа әріптеріне анық емес ұқсайды. (сондай-ақ, “o”, “m”, “g”, “sh”).

Сурет. Дактил алфавиті.

Ым тілі – ым-ишарадан тұратын дербес тіл, олардың әрқайсысы мимикамен, ауыз бен еріннің пішінімен немесе қозғалысымен, сондай-ақ дене қалпымен бірге қолмен орындалады. Бұл сөйлеу негізінен саңырау және нашар еститін адамдармен сөйлесу үшін қолданылады. Есту қабілетін жоғалтпайтын адамдардың ымдау тілін қолдануы екінші дәрежелі, бірақ өте жиі кездеседі. Көп жағдайда есту қабілеті нашар адамдармен сөйлесуде ымдау тілін қолдану қажеттілігі туындайды. Ым тіліне қатысты негізгі қате түсініктердің бірі оның ауызекі (аудио және жазба) тілдерімен қандай да бір түрде байланысты немесе олардан алынған, бұл оларды сөйлеуді тыңдаушылар ойлап тапқан деген пікірге әкеледі, бірақ бұл олай емес, олай емес. Шындығында, ымдау тілі ауызекі сөйлеу тілдерінен толықтай дерлік тәуелсіз және олар дами береді: жаңа ым-ишара пайда болады, ескілері өледі - және көбінесе бұл сөйлеу тілдерінің дамуына ешқандай қатысы жоқ. Елдегі ымдау тілдерінің саны сөйлеу тілдерінің санына байланысты емес. Тіпті бірнеше сөйлейтін тілдері бар бір елде ортақ бір ымдау тілі болуы мүмкін, ал кейбір елдерде, тіпті бір ауызекі сөйлеу тілінде де бірнеше ымдау тілі қатар өмір сүруі мүмкін. Мысалы, біздің Республикамызда ымдау сөйлеу барлық аймақтарда әр түрлі және оны диалектпен салыстыруға болады. Әр аймақтардың өз диалектілері болатыны сияқты, мұндай аймақтарда ымдау тілі де өзіндік ерекшеліктерімен ерекшеленеді. Дауыс байланысы мүмкін емес немесе белгілі бір қиындықтар тудыратын көптеген жағдайларда дауыстық байланыстың орнына қимылдарды пайдалану жақсырақ болуы мүмкін. Бірақ мұндай ымдау жүйелерін өздерінің қарабайырлығына байланысты қалыптасқан ымдау тілі деп атауға болмайды. Сөйлеу тілін қолдана алмаған адам инстинктивті түрде ым-ишараны қолдана бастайды.

Сондықтан мүмкіндігі шектеулі балаларды оқытуда жоғарыда аталған ерекшеліктерді ескеру өте маңызды. Осы ерекшеліктерді ескеру инклюзивті білім беру үдерісінің табысты болуының кепілі болуы мүмкін.

Пайдаланған әдебиеттер

1. Shomaxmudova R. «Maxsus va inklyuziv ta'lim» /Toshkent «Chashmaprint» 2011.
2. Опыт работы школы в режиме районной экспериментальной площадки по теме: «Инклюзивное образование в общеобразовательной школе» (сборник статей и

методических материалов) / ГБОУ СОШ № 619 Калининского района СПб.; под научной редакцией Н. Л. Коноваловой; сост.: А. В. Скоробогатов, С. В. Полежаева; предисл. и отв. за вып. И. Г. Байкова. СПб., 2016, 87 с.

3. <https://www.gazeta.uz/ru/2020/05/09/education/>

МУМКИНДИГИ ШЕКТЕУЛИ БАЛАРДЫ ӘЛЕУМЕТТИК БЕЙІМДЕУ МЕН ҚОҒАМҒА ТАРТУ ШАРАЛАРЫ

Туқтамуратова А.,

Үшқұдық ауданы 9-санды жалпы білім беру мектебі оқытушысы

Аннотация: адамгершілік тұрғылық қарым-қатынасқа құқылы, мүмкіндіктері шектеулі балаларды жалпы білім үрдісіне толық енгізу, психикасы дамуы тежелген (ПДТ) балалардың оқу үлгерімі.

Тірек сөздер: инклюзивті білім беру, коррекцион сынып, даму, есту, көру, психик ауру, әлеуметтік мұқтаж.

Annotatsiya: Axloqiy va ijtimoiy munosabatlarga, aqliy zaif bolalarning ta'lim taraqqiyotiga ega bo'lgan nogiron bolalarni umumiy ta'lim jarayoniga to'liq jalb qilish.

Tayanch so'zlar: inklyuziv ta'lim, tuzatish sinfi, rivojlanish, eshitish, ko'rish, ruhiy kasalliklar, ijtimoiy muhtoj.

Әр адам қайталанбас тұлға болып есептеледі, сондықтан адам, адамгершілік тұрғылық қарым-қатынасқа құқылы. Мүмкіндігі шектеулі баланы қоғамға енгізудің қиындығы, бір жағынан бала дамуындағы дене және психологиялық ауытқулары болса, екінші жағынан әлеуметтік жүйенің дұрыс қалыптаспағандығы, мүмкіндігі шектеулі баланың қалыпты өмір сүруіне кедергі келтіреді. Әлеуметтенудің мәні адамның қоғамға бейімденіп, жекеленуі болып табылады. Тұлғаны әлеуметтендіруде тек қана қоғам емес, ең бірінші әрбір адам белсенді рөл атқаруы тиіс. Бала бойындағы кемістікті әлеуметтік жолмен толықтыруға болады деді, ол үшін кемтар балаларға үнемі қамқорлық көрсетіп, оқыту мен тәрбиелеу істерін жүйелі түрде жүргізіп отыру керектігіне ерекше мән берген.

Жүргізілетін жұмыстар: Мүмкіндігі шектеулі балалармен әлеуметтік жұмыс; Мүмкіндігі шектеулі балалармен жұмыс; Мүмкіндігі шектеулі балалардың дамуы; Мүмкіндігі шектеулі балаларды оқыту; Адамзат даму тарихындағы мүмкіндігі шектеулі мүгедек балалардың әлеуметтік мәдени статусы; Мүмкіндігі шектеулі тұлғаларды медициналық оңалту; Мүмкіндігі шектеулі балалардың тұрмысқа бейімделуін қамтамасыз ету; Мүмкіндігі шектеулі оқушыларды әсемдікке тәрбиелеу. Қазіргі таңда барлық әлем жұртшылығының назарын аударып отырған мәселе балалардың жеке сұраныстары мен ерекшеліктеріне ортаның, отбасының қатысуымен білім беру үрдісіне толық қосуды қарастыратын инклюзивті білім беру.

Мүмкіндіктері шектеулі балаларды жалпы білім үрдісіне толық енгізу және әлеуметтік бейімдеуге, жынысына, шығу тегіне, дініне, жағдайына қарамай, балаларды айыратын кедергілерді жоюға, ата-аналарын белсенділікке шақыруға, баланың түзеу-педагогикалық және әлеуметтік мұқтаждықтарына арнайы қолдау, яғни, жалпы білім беру сапасы сақталған тиімді оқытуға бағытталған мемлекеттік саясат.

Инклюзивті оқыту – ерекше мұқтаждықтары бар балалардың жалпы білім беретін мектептердегі оқыту үрдісін сипаттауда қолданылады. Инклюзивті оқытудың негізгі принциптері:

1.Адам құндылығы оның мүмкіндігіне қарай қабілеттілігімен, жеткен жетістіктерімен анықталады. 2.Әрбір адам сезуге және ойлауға қабілетті.

3.Әрбір адам қарым - қатынасқа құқылы.

4.Барлық адам бір - біріне қажет.

5.Білім шынайы қарым - қатынас шеңберінде жүзеге асады.

6.Барлық адамдар құрбы-құрдастарының қолдауы мен достығын қажет етеді.

7.Әрбір оқушы үшін жетістікке жету- өзінің мүмкіндігіне қарай орындай алатын әрекетін жүзеге асыру.

8.Жан-жақтылық адам өмірінің даму аясын кеңейтеді.

Инклюзивті оқыту – барлық балалардың мұқтаждықтарын ескеретін, ерекше қажеттіліктері бар балалардың білім алуын қамтамасыз ететін жалпы білім үрдісінің дамуы.

Инклюзивті оқыту балалардың оқу үрдісіндегі қажеттіліктерін қанағаттандырып, оқыту мен сабақ берудің жаңа бағытын өңдеуге талпынады. Егер инклюзивті оқытудың оқыту мен сабақ беруге енгізілген өзгерістері тиімді болса, онда ерекше қажеттіліктері бар балалардың жағдайлары да өзгереді. Инклюзивті оқытуды ашқан мектептерде оқыған балалар адам құқығы туралы білім алуға мүмкіншілік алады, өйткені олар бір-бірімен қарым-қатынас жасауға, танып білуге, қабылдауға үйренеді.

Инклюзивтік білім беру – барлық балаларды жалпы білім үрдісіне толық енгізу және әлеуметтік бейімдеуге, жынысына, шығу тегіне, дініне, жағдайына қарамай, балаларды айыратын кедергілерді жоюға, ата-аналарын белсенділікке шақыруға, баланың түзеу – педагогикалық және әлеуметтік қажеттіліктерін арнайы қолдау, қоршаған ортаның балаларды жас ерекшеліктеріне және білімдік қажеттіліктеріне бейімделуіне жағдай қалыптастыру, яғни, жалпы білім беру сапасы сақталған тиімді оқытуға бағытталған мемлекеттік саясат.Психикалық дамуының негізгі бұзылыстары

22 интеллектуалды даму деңгейі, яғни, зейіні, есте сақтауы, ойлауы, кеңістікті бағдарлауы төмен болып келеді. Осы себептерге байланысты психикасы дамуы тежелген (ПДТ) балалардың оқу үлгерімі төмен болады. Бұл балалардың оқуға үлгермеушілігі жеті-сегіз жастан анық байқалады. Ата-аналары көмекші не арнайы мектептер мен мектеп-интернаттарға, психологиялық-педагогикалық түзеу кабинеттері мен коррекциялық-түзету сыныптарына кемтар балаларын бергісі келмеген жағдайда жалпы білім алатын мектептерде ПМПК-ның ұсынысы бойынша жеңілдетілген бағдарламамен оқытуына толық құқылары бар.

Инклюзивті оқытуға жалпы мектептерде арнайы психологы, әлеуметтік мұғалімі, олигофрено мұғалімі, логопед мамандары жұмыс жасайды. Егер бала көмекші бағдарламаны толық игерген болса, оған арнайы куәлік беріледі, ал игермесе, анықтама ғана алады. Егер ата-анасы баласын арнайы мектеп-интернатқа жібергісі келмесе, жергілікті жалпы мектепте мүмкіндігі шектеулі баланың мүмкіндігіне қарай, жеңілдетілген бағдарлама бойынша, инклюзивті оқытуға міндетті.

Инклюзивті оқыту – ерекше мұқтаждықтары бар балалардың жалпы білім

беретін мектептердегі оқыту үрдісін сипаттауда қолданылады. Инклюзивті оқыту негізінде балалардың қандай да бір дискриминациясын жоққа шығару, барлық адамдарға деген теңдік қатынасты қамтамасыз ету, сонымен бірге оқытудың ерекше қажеттілігі бар балаларға арнайы жағдай қалыптастыру идеологиясы жатыр. Тәжірибе көрсеткеніндей, қатаң білім беру жүйесінен балалардың бір бөлігі шығып қалады, өйткені қалыптасқан жүйе мұндай балалардың даралық қажеттілігін қанағаттандыра алмайды. Инклюзивті бағыт мұндай балаларды оқуда жетістікке жетуге ықпал етіп, жақсы өмір сүру мүмкіншілігін қалыптастырады. Инклюзивті оқыту – барлық балаларға мектепке дейінгі оқу орындарында, мектепте және мектеп өміріне белсене қатысуға мүмкіндік береді, оқушылардың тең құқығын анықтайды және ұжым іс-әрекетіне қатысуға мүмкіндік береді, адамдармен қарым-қатынасына қажетті қабілеттілікті дамытуға мүмкіндік береді. Сонымен, инклюзивті білім беру жағдайында жұмыс жүргізетін мектептерде білім мазмұнын үш түрлі бағдарлама бойынша реттеген абзал. Осылайша, мемлекетіміз мүмкіндігі шектеулі жандарды әлеуметтік қорғау, олардың қоғамға етене араласуына, оларды оңалту, жұмысқа орналастыру және жаңа жұмыс орындарын құру болып табылады.

«Не жоғын ата» ойыны мақсаты: ерікті зейінді, саусақ моторикасын дамыту. Мұғаліммен бірге үстелдің үстінде жатқан заттарды көреді, атайды. Содан кейін оқушы көзін жұмады, ал мұғалім бір затты сандықтың ішіне салып қояды. Оқушы сандықтың ішін сипау арқылы, не жоғын атын дұрыс айту керек.

«Моншақтарды тізбектеу» ойыны мақсаты: зейіннің көлемін, қолдың ұсақ саусақ моторикасын дамыту. Нұсқау: Суреттегі моншаққа қара. Мен саған моншақ пен жіп беремін. Суретте қалай көрінеді, дәл сондай етіп жіпке тізіп шығуың керек. Кейін, ірі моншақтарды қолдана отырып, ойынды күрделендіруге болады. Бұл балалардың саусақ ұштарының жұмысын жасаудағы ептілігін дамытады.

«Бүлдірген жинаймыз» ойыны: «Көңілді күн» сергіту жаттығуы мақсаты: балалардың эмоциялық көңіл-күйлерін қалыптастыру. Балалар жүрген музыкаға қарап қимыл-қозғалыс жаттығуларын жасайды.

«Көбелек» жаттығуы мақсаты: балалардың сөйлеу тілін, есте сақтауын, тыныс алу, ұсақ моторикасын дамыту. Балалар қолдарына ине жіп арқылы көбелектерді тізбектеп ауыз бен үрлеп ұшыру. Мақсаты: зейінін, қиялын, ұсақ моторикасын дамыту. Сол қолының ұшы (саусақтары төмен түсірілген) бұтақта тұрған бүлдіргенді келтіреді. Оң қолымыздың саусақтарымен бұтақта тұрған бүлдіргенді түсіріп аламыз.

«Геометриялық фигуралар» ойыны мақсаты: есте сақтау мен ойлау қабілеттері және түстерді ажырату. Балаларға түрлі геометриялық фигураларға қарап, олардың қалай орналасқанын есте сақтап қалулары ұсынылады. 10 секундтан кейін таза ақ параққа есте қалған фигураларды салып түстермен бояу.

«Жемістерді бояу» ойыны мақсаты: есте сақтау мен ойлау қабілеттері және түстерді ажырату. Балалар түрлі жемістерді қарап, олардың қалай орналасқанын есте сақтап қалулары ұсынылады. 10 секундтан кейін таза ақ параққа есте қалған жемістерді салып түстермен бояу.

Иппотерапия– тірек-қимыл аппаратының бұзылуында, атеросклероз, бас сүйек жарақатында, ақыл-ой жетіспеушілігінде ұсынылады. 1950 жылдардын

соңында мұны психикалық және неврологиялық ауруларға қолдана бастады. Қазір 52 елде иппотерапия орталықтары бар.

Құм терапиясы (Sand play) Құм терапиясы–адамға өзінің жан дүниесіндегі өз «Менін», өзін танытуға,өзіне өте маңызды, жан тебіренерлік және құпиясының ашылуына көмектеседі. ТЕРАПИЯ туралы түсінік: Психотерапияның маңызды салаларының бірі қазіргі таңда арт-терапия болып табылады. Арт-терапия даму үстіндегі психотерапиялық әдістердің жаңа түрі болып табылады. Аталған терапияның түрі қазіргі таңда үлкен жетістіктерге ие.Алғашқы арттерапия түсінігі енгізілген кезде оны тек сырқат, ауру, немесе демалыс үйіндегі емделушілерге ғана қолданған болса, қазіргі кезде оның қолданыс аясы, шеңбері кеңеюде. Яғни, бұл терапия адамның шығармашылық жағдайын дамытып қана қоймай, адамның бойындағы қасиеттердің мүмкіндігін түсініп ашуға да жағдай жасайды.

«Алма» - балалар бояуға қолын малып қағаз бетіне із қалдыруды жақсы көреді. Бала бояу түрін өзінің жай күйіне байланысты таңдайды. Бояудың түстері сезімнің жағдайына тең келеді.

Саусақ живописі – ешқандай құралдың көмегінсіз тек саусақпен бейнелеу. Ол үшін баланың әрбір саусағын әр түске матыру арқылы парақ бетіне әртүрлі сызықтар, нүктелер, саусақ ұшы таңбасының, алақанның көмегімен бейнелеу. Бұл әдіс артпедагогика мен арттерапияда белсенді қолданылады. Себебі, баланың қателік жасаудың алдында, сәтсіздікке ұшырау алдындағы қорқынышты жеңу үшін қолданылады.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Djaylavov A. Ta'lim sohasida interaktiv davlat xizmatlaridan foydalanish texnologiyalari (malaka oshirish kurslari tinglovchilari uchun uslubiy qo'llanma). - A.Avloniy nomidagi XTXQTMOMI, 2016.
2. Ishmuhamedov R.J, Yuldashev M.A, "Ta'lim va tarbiyada innovatsion pedagogik texnologiyalar". T.: "Nihol", 2013.
3. Rustamova N. Mediata'lim va mediamadaniyat: nazariya va amaliyot. –T.: "Muharrir", 2015.
4. Saidov U. Nutq madaniyati va notiqlik san'ati. –T.: "Akademiya", 2007.
5. Tolipova J.O. Pedagogik texnologiyalar – do'stona muhit yaratish omili. -T.: YUNISEF, 2005.

Elektron ta'lim resurslari

1. <https://onlinedu.uz/>
2. <https://avloniy.uz/uz>
3. <http://ziyonet.uz/ru>

ИНКЛЮЗИВТІ БІЛІМ БЕРУГЕ ЕНГІЗУДІҢ НЕГІЗГІ ПРИНЦИПТЕРІ МЕН ҚОЛДАП-ҚУАТТАУ САЛДАРЫ

Файзуллаева Н.

Үшқұдық ауданы 9-санды жалпы білім беру мектебі оқыту

Аннотация: заң ережелері мен принциптерін қолдану, ата-аналарға балаларын оқытудың маңыздылығын түсіндіру, инклюзивті білім беруді насихаттау.

Тірек сөздер: инклюзивті, арнайы қолдауды қажет ететін, мүгедектер, мүгедектер, түзету, мектеп-интернат.

Annotatsiya: huquqiy norma va tamoyillarni qo'llash, ota-onalarga o'z farzandlariga ta'lim berish muhimligini tushuntirish, inklyuziv ta'limni rivojlantirish.

Tayanch so'zlar: inklyuziv, maxsus yordamga muhtoj, nogironlar, nogironlar, tuzatish, internat maktabi.

Білім беру жүйесін енгізу әрқашан белгілі бір заң ережелері мен принциптерін негізге алуды талап етеді. Инклюзивті білім беру жүйесін енгізу, бұл ретте келесі принциптерге негізделеді:

- 1) Инклюзивті білім беруді мойындау.
- 2) Инклюзивті білім берудің барлығына ашық болу принципі.
- 3) Байланыстың бар болу принципі.
- 4) Орталықсыздандыру принципі.
- 5) Инклюзивті білім беруге кешенді көзқарас принципі.
- 6) Инклюзивті білім берудегі икемділік принципі.
- 7) Біліктілік принципі.

1. Инклюзивті білім беруді тану принципі: Бұл қағиданың мәні мынада: 1990 жылдан бастап ерекше қажеттіліктері бар балаларды жалпы білім беру мекемелері жүйесінде оқытуға қатысты әлемдік деңгейде бірнеше декларациялар мен шешімдер қабылданды. Оларды әлемнің көптеген елдері мойындады. көптеген мәселелер. Кейбір елдерде жалпы білім беру туралы заңдар немесе шешімдер қабылданған кезде оған мүгедек балаларды оқыту мәселесі енгізілмейді. Бірақ инклюзивті білім беруді тану тек заңнамаға байланысты емес. Ең бастысы күресу керек. қате ойлауға қарсы. Яғни инклюзивті білім беруді мойындай отырып, халық арасында үгіт-насихат жұмыстарын жүргізу бірінші мәселе.

2. Инклюзивті білім берудің барлығына ашық болу принципі: Соңғы жиырма жылда жалпы білім беру мекемелері жүйесінде ерекше қажеттіліктері бар балаларды оқыту бойынша айтарлықтай жұмыстар атқарылды. Бірақ инклюзивті білім беру жүйесін енгізу негізінен қалалар ауқымында, ал ауылдық жерлерде балалар ерекше қажеттіліктері бар балалар әлі де оқудан шеттетілген немесе ауылдардағы ата-аналар мүмкіндігі шектеулі балаларының қалалардағы арнайы мекемелерге баруын қамтамасыз етуде қиындықтарға кезігеді. Сондықтан ерекше қажеттіліктері бар балаларды барлық аймақтарда инклюзивті біліммен қамтуды қамтамасыз ету қажет.

3. Қосылымның қолжетімділік принципі: «Қолжетімділік» деген сөздің негізінде мемлекеттік нысандардың сапасы, яғни мектептерге, әсіресе мүмкіндігі шектеулі балаларға қолжетімділіктің жеңілдігі жатыр. Бұдан тыс қалмау керек. Мұндай нысандарды құру көп қаражатты қажет етпейді. Жаңа мектеп. ғимарат мүмкіндігі шектеулі балалардың қажеттіліктерін ескере отырып, жоспарлау сәтінен бастап салынуы керек. Физикалық байланыстарды құру инклюзивті білім берудің негізгі мәселелерін шешуге қызмет етеді.

4. Орталықсыздандыру принципі: Бұл принциптің мазмұны келесі екі фактордың көмегімен көрсетіледі:

А) Инклюзивті білім беру қызметі жалпы білім беру жүйесінің біріктірілген бөлігі болуы керек.

В) Инклюзивті білім беру жүйесіндегі міндеттер жауапкершілік пен басқаруды жергілікті білім беру мекемелеріне жүктейтін орталықсыздандырылып, мүмкіндіктер жергілікті жағдайларға бейімделуі керек. Оңтайлы интеграцияға қол

жеткізу үшін орталықсыздандыру маңызды. Бұл әсіресе, ауылдық жерлерде байқалады. Мектепте білім алуға мүмкіндік береді. Бұл олардың жеке қасиеттерін қалыптастыруда маңызды. Мүмкіндігі шектеулі баланың қалыпты дамуына кедергі келтіруі мүмкін.

5. Инклюзивті білім беруге кешенді көзқарас принципі: Мүмкіндігі шектеулі балаларға тек олардың мүгедектігі тұрғысынан қарау керек емес, бұл балаларға жан-жақты қарау керек. Бұл ерекше қажеттіліктері бар балаларға білім беру мәселесін олардың бүкіл өмірінде туындауы мүмкін қажеттіліктерді ескере отырып жоспарлауды талап етеді. Сонымен қатар, инклюзивті білім беруде мүмкіндігі шектеулі баланың бар кемістіктерін жою, түзету, орнын толтыру, сонымен қатар білім мен дағдыны меңгеру, кәсіпке оқытуды қатар жүргізу қажет. Тәсіл. Балаларды тәрбиелеу. ерекше қажеттіліктері бар балалар бастауыш және орта арнаулы білім берумен аяқталмауы керек. Мүмкіндігі шектеулі балаларға кәсіптік білім беру және отбасылық білім беру де жүзеге асырылуы керек. Себебі, инклюзивті білім беру лим жүйесінің міндеттерінің бірі ерекше қажеттіліктері бар балаларды жан-жақты дамыту және олардың барлық құқықтарын қамтамасыз ету болып табылады.

6. Инклюзивті білім берудегі икемділік принципі: Бұл принциптің мазмұны оқу жоспары, бағдарламалары және оқулықтар ерекше қажеттіліктері бар балалардың мүмкіндіктеріне икемді болуы керек. Баланың арнайы білімге деген қажеттіліктері кез келген интеграциялық іс-әрекеттің негізін құруы керек. Жеке адамның қажеттіліктерінің деңгейлері мен түрлері әртүрлі. мұндай әрекеттер икемді және өзгермелі болуы керек.

7. Біліктілік принципі: Ерекше қажеттіліктері бар балалар инклюзивті түрде оқытылатын сыныптарда жоғары білікті мұғалімдер қажет. Сонымен қатар, инклюзивті сынып мұғалімінің дефектология саласындағы біліктілігі де жоғары болуы керек.

Инклюзивті білім беруді қолдау жолдары:

Инклюзивті білім беруге тарту – жаһандық мәселелердің бірі. Инклюзивті білім берудің негізгі бөлігі – балалардың достық қарым-қатынаста білім алуына және оқуына жағдай жасау. Егер көңіл бөлсе, әлдеқайда жоғары нәтижелерге қол жеткізуге болады. мүмкіндігі шектеулі балалардың білім беру қажеттіліктерін қанағаттандыруға қолайлы саясат инклюзивті білім беруді қолдаудың негізі болып табылады.

Инклюзивті білім беруді қолдау үшін келесі мәселелерді шешу қажет:

- Қоғамдағы жағымды көзқарасты дамыту;

-Қоғамда мүгедек балалар туралы білімнің жеткіліксіздігінен ерекше қажеттіліктері бар балалар оқудан шеттетіледі. Сонымен қатар, мүгедек баланың дағдылары, құқықтары мен қажеттіліктері жүйелі түрде бағаланбаса, балаларда өзіне деген теріс көзқарас қалыптасады және олардың қабілеттері.

- инклюзивті білім беру ортасын дамыту.

– Инклюзивті білім берудің негізгі бөлігі – балалардың оқуы мен оқуы үшін қолайлы жағдай жасау.

Балалардың мектепке еш қиындықсыз қауіпсіз жетуіне мүмкіндік болуы керек. Сонымен қатар баланы қазіргі жалпы білім беру әдісіне бейімдеудің орнына сабақ кестесін, жағдайын, құрал-жабдықтарын, оқу құралдарын өзгерту

қажет. Осындай өзгерістер ерекше қажеттіліктері бар балалардың ғана емес, сонымен қатар қалыпты дамуы бар балалардың білім сапасын арттырады.

- Ерте араласу.
- Бір сөзбен айтқанда, бала өміріне ерте көңіл бөлінсе, нәтиже баланың одан әрі дамуына тиімді әсер етеді.
- Позитивті үлгі бола алатын адамдардың бейнесін жасау.
- Баланың өзіне деген сенімділігін, өзін-өзі бағалауын дамытуда үлкендердің бейнесі өте маңызды. Бірақ ерекше қажеттіліктері бар көптеген балалар өсіп, өздеріне ұқсас ерекше қажеттіліктері бар ересектерді кездестірмейді, ал бұл жерде үлкен олар оның қандай екенін елестете де алмайды.

Сондықтан ерекше қажеттіліктері бар ересектер ерекше қажеттіліктері бар балаларды оқытуға үнемі қатысуы керек. Өйткені, ерекше қажеттіліктері бар қарт адамдар ата-аналарға балаларын оқытудың маңыздылығын түсіндіре алады. Ол үшін ерекше қажеттіліктері бар ересектерді мектепке шақыру қажет. Содан кейін олар өздерінің өмірдегі жетістіктері туралы айтады. Нәтижесінде инклюзивті білім беруді насихаттауға үлкен мүмкіндік туады.

- Тиісті саясатты әзірлеуге ықпал ету;
 - Инклюзивті білім беру жүйесін қолдауда саясат басты рөл атқарады.
- Инклюзивті білім беруді саяси қолдау осы білім беру жүйесінің тиімділігі мен дамуын қамтамасыз етеді.

Пайдаланған әдебиеттер

1. Innovasiya ta'lim texnologiyalari/ Muslimov N.A., Usmonboyeva M.H., Sayfurov D.M. To'rayev A.B.-T.: "Sano standart" nashriyoti, 2015.-150.
2. Azizxodjayeva N.N. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat -T., 2006.
3. Tolipov O'., Usmonboyeva M. Pedagogik texnologiyalarning tadbqiqiy asoslari – T.: 2006.-260 b.
4. J.G' Yo'ldoshev "Pedagogik texnologiya asoslari", T: "Pedagog", 2004- yil.
5. Bolalarni maktabga tayyorlashda noan'anaviy o'yinlardan foydalanish. T., RTM. 2004y.
6. Saidaxmedov N.S. Yangi pedagogik texnologiyalar –T: Moliya nashr., 2003

ЖАЛПЫ БІЛІМ БЕРЕТІН МЕКТЕП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ МҮМКІНДІГІ ШЕКТЕУЛІ БАЛАЛАРҒА ДЕГЕН КӨЗҚАРАСЫН ӨЗГЕРТУ

Пиралиева Ш.,

Кенимех ауданы 28-санды жалпы орта білім беру мектебі оқытушысы

МШБға толерантты көзқарасты қалыптастыру мәселесі:

Мектепте және жалпы қоғамда оқушылардың мүмкіндігі шектеулі адамдар туралы жеткілікті хабардар болмауынан және олар кездесетін қиындықтарға байланысты бірқатар мәселелер бар.

Мүмкіндігі шектеулі оқушылардың коммуникативті дағдыларының жоқтығы, мектеп бағдарламасында балалардың мүгедек құрбыларын түсінуге және олармен қарым-қатынас жасауды үйренуге көмектесетін сабақтардың жоқтығы бірқатар қиындықтарды тудырады.

Шетелдік зерттеуші ғалымдардың зерттеулеріне сүйене отырып, мынадай қорытынды жасауға болады:

тірек-қимыл аппараты бұзылған балалар;
есту және көру қабілеті бұзылған балалар;
ақыл-ойы кем балалар;

Ата-аналар мен мұғалімдердің сауалнамаға қатысуы. Біріншісі инклюзивті білім беруді жақтады. Бірлескен білім беру, дені сау балалар мен қозғалыс жүйесінің патологиясы бар балаларды оқытуға келгенде; Мұғалімдердің 16 пайызы, ата-аналардың 80 пайызы келіскен.

Инклюзивті білім берудің қосымша әлеуеті:

Әрбір баладағы ақаудың құрылымын ескере отырып, ерекше қажеттіліктері бар балаларды қоршаған ортаға интеграциялау келесі формалар анықталды.

- Аралас интеграция - Онда психофизикалық және сөйлеу даму деңгейі бірдей, жас нормасына сәйкес немесе жақын балалар дефектологтың көмегімен тең жағдайда 1-2 адамнан тұратын топтарда оқытылады.

- Ішінара интеграция – дамуында ақауы бар балалар әлі де дені сау құрбылары сияқты бірдей білім беру стандарттарын меңгере алмайды, МШБ 1-2 топтағы тұрақты сабақтарға күннің екінші бөлігінде ғана барады.

- Уақытша интеграция – барлық МШБ балалар ақыл-ойы мен сөйлеу деңгейіне қарамастан, әр түрлі тәрбиелік іс-шараларда, мысалы, мерекелерде, жарыстарда, кейбір сыныптарда кем дегенде айына 1-2 рет құрдастарымен бірігеді.

- Толық интеграция – балалардың толық интеграция деңгейінде тиімді психофизикалық дамуы жас нормаларына сәйкес келеді және дені сау құрбыларымен бірге іс-әрекетке психологиялық тұрғыдан дайындалады. Әрқайсысы 1-2 адамнан тұратын мұндай балалар балабақшадағы тұрақты топтарға немесе мемлекеттік мектептердегі сыныптарға кіреді. Бұл ретте олар білім беру жағдайында (мысалы, сөйлеу тілі бұзылған балаларға арналған білім беру мекемесінің сөйлеу орталығында) немесе қысқа мерзімді топта түзететін көмек алуы керек.

Мүмкіндігі шектеулі және онсыз балалардың тұлғалық және когнитивті дамуының интеграциялық жүйесінің артықшылықтары:

Балалармен жұмыс жасауда, олардың бос уақытын ұйымдастыруда, бос уақытын мәнді өткізуде біз отбасымен ынтымақтастыққа сүйенеміз. Ата-аналармен жұмыстың әртүрлі формалары топта ынтымақтастық, төзімділік және қолдау ортасын құруға көмектеседі:

- Ашық есік күні.
- Ата-аналар клубының жұмысы.
- Сарапшылармен кездесулер.

- Ата-аналардың жалпы ата-аналар жиналысына, педагогикалық-түзету кеңестерінің отырыстарына, консультацияларға, семинарлар мен тренингтерге қатысуы.

Мүмкіндігі шектеулі балалар мен мұндай кемістігі жоқ балалардың тұлғалық және когнитивті дамуы үшін интеграциялық жүйенің артықшылықтары:

Әлеуметтік төлемдер:

- қолдау арқылы барлық балалардың дербестігін дамыту;
- балалардың әлеуметтік (коммуникативтік және адамгершілік) тәжірибесін байыту;
- толеранттылық, шыдамдылық, жанашырлық пен адамгершілік қасиеттерін

дамыту;

Психологиялық артықшылықтар: артықшылық сезімін қалыптастыруды немесе кемшілік кешенінің дамуын болдырмайды;

Медициналық артықшылықтар:

- белгілі бір қоғамның мінез-құлық стандарты ретінде мінез-құлықтың «сау» түріне еліктеу;

- патологияны күшейтетін және «мүгедектіктің» дамуына әкелетін әлеуметтік оқшаулануды болдырмау;

Педагогикалық пайдасы:

- әр баланың дамуын ерекше процесс ретінде қарастыру (балаларды бір-бірімен салыстырудан бас тарту)

- әлеуметтік қарым-қатынас және еліктеу әрекеттері арқылы танымдық дамуды белсендіру.

Дамуында ауытқуы бар балалар туралы дәстүрлі идеялар соңғы жылдары айтарлықтай өзгерді. Егер бұрын мұндай бала тек жанашырлық сезімін оята алса, ол қолдау мен қызмет көрсету жүйесінің қамқорлығын қажет ететін адам ретінде көрінсе, қазір ол тең құқылы, бірақ бағыт пен қолдауды қажет етеді. Заманауи көзқарасты ескере отырып, мұғалімдердің және бүкіл қоғамның мүгедек балаға деген көзқарасын өзгерту қажет. Әрбір баланың өзіндік ашылуы, қолдап-қуаттауда болуы, дамуы үшін қажет болған мүмкіндіктер мен қабілеттері бар; Әрбір бала – бірегей тұлға;

- Қолайсыз орта балалардың ерекше қажеттіліктерін қолайсыз етеді, сондықтан бұл экологиялық проблема болып табылады;

Мүмкіндігі шектеулі балаларды қоғамға табысты бейімдеудің және интеграциялаудың ең оңтайлы әдістерін, құралдарын және әдістерін іздестіру әрбір адамның міндеті. Өйткені, тек бірлескен күш-жігер ғана «ерекше баланың» ақ-қара әлемін жарқын түстермен толтыруға көмектеседі.

Пайдаланған әдебиеттер

1. Зарубежный и отечественный опыт включения детей с особыми нуждами в общеобразовательный процесс. Проблемы и пути решения. – Алматы: КАПринт, 2001. – 208 с.
2. Проблемы включения детей со специальными образовательными потребностями в общеобразовательный процесс. – Алматы: Раритет, 2002. – 130 с.
3. Ратнер Ф.Л., Юсупова А.Ю. Интегрированное обучение детей с ограниченными возможностями в обществе здоровых детей. – М.:Владос, 2006.– 175 с.
4. Shomaxmudova R. «Maxsus va inklyuziv ta'lim» /Toshkent «Chashmaprint» 2011.
1. <https://inclusionbc.org/our-resources/what-is-inclusive-education/>

МҮМКІНДІГІ ШЕКТЕУЛІ БАЛАЛАРҒА ИНКЛЮЗИВТІ БІЛІМ БЕРУ МҮМКІНДІКТЕРІ

Сандибаева Н.,

Кенимех ауданы 34-санды жалпы орта білім беру мектебі оқытушысы

Аннотация: мүмкіндігі шектеулі балаларды жергілікті білім беру ұйымдарында оқыту, инклюзивті қоғамды тану, арнайы білім беру және баламалы білім беру бағдарламалары.

Тирек сөздер: мүмкіндігі шектеулі балалар, қоғам, ерекше білім беру, санат, бастауыш түзету сыныбы, маңызды фактор.

Annotatsiya: imkoniyati cheklangan boalarni mahalliy ta'lim muassasalarida o'qitish, inklyuziv jamiyatni shakllantirish, maxsus ta'lim va korreksion ta'lim berish dasturlari.

Tayanch so'zlar: imkoniyati cheklangan bolalar, jfmiyat, maxsus ta'lim, boshlang'ich tayanch korreksion sinf, muhim omil.

Мүмкіндігі шектеулі балаларды жергілікті білім беру ұйымдарында оқыту білім берудегі салыстырмалы түрде жаңа көзқарас болып табылады. Осыны ескере отырып, бірінші кезекте мүмкіндігі шектеулі балалардың инклюзивті білім беру қағидаттары негізінде білім алуын қарастырамыз. Инклюзивті білім беру келесі принциптерде көрінеді:

- Қоғам құндылықтарының барлығына бірдей екенін мойындау;
- Білім беру ұйымдарының мәдени өміріне барлық оқушылардың, соның ішінде ерекше білім беру қажеттіліктері бар балалардың қатысуын қамтамасыз ету;
- Мектептердің жұмыс әдістерін тиісті аумақта тұратын барлық балалардың білім алу қажеттіліктерін толық қанағаттандыратындай етіп қайта құру;
- Ерекше білім беру қажеттіліктері бар балаларға ғана емес, барлық оқушылардың білім алуына назар аудару және олардың мектеп өміріне толық қатысуына кедергілерді жою;
- Баршаға кедергісіз қолжетімді жағдайларды талдау және талдау негізінде мектептің жаңа бейнесін жасау;
- білім алушылардың тұрғылықты жері бойынша орналасқан оқу орындарында білім алу құқығын тану;
- Жалпы білім беретін мектептерде оқушылар үшін де, мұғалімдер үшін де салауатты орта құру;
- Білім беру ұйымдары мен жергілікті қауымдастықтар арасындағы қолдау мен ынтымақтастықты дамыту.

Инклюзивті білім беруді тану – инклюзивті қоғамды тану. Инклюзивті білім беру инклюзивті қоғамның ажырамас бөлігі болып табылады. Инклюзивті білім беруді ілгерілету үшін белгілі бір әрекеттер тізбегі жүзеге асырылуы керек. Олай болса, келесі кезекте инклюзивті білім беруді ілгерілету үшін атқарылуы тиіс жұмыстарды қарастырамыз:

Қоғам - бірінші орында, біз инклюзивті білім беруді қоғам жағдайында қарастыруымыз керек. Сондықтан қоғамның мүмкіндігі шектеулі жандарға деген көзқарасын оңтайлы ету қажет.

Мектеп – екінші орын, ерекше білім беруді қажет ететін балалардың мектепте білім алуы үшін мектепте барлық жағдайды жасау қажет. Олардың мектепте өркендеп, сапалы білім ала отырып, оқуын жалғастыруларына жағдай жасау маңызды фактор болып табылады. Мамандар – үшінші кезекте, барлық санаттағы балаларды оқыту үшін мамандарды дайындап, қамтамасыз ету қажет. Ол үшін инклюзивті білім беру процесінде жұмыс істей алатын мамандардың біліктілігін арттырып, даярлау қажет.

Балалар – төртінші кезекте, ерекше білім алуды қажет ететін балалар дені сау балалар арасында салауатты орта құруы керек. Бұл үдерісте мектеп басшысы, психолог және тиісті саланың маманы, яғни дефектология маманы қоршаған

ортаны жақсарту бойынша бірқатар шараларды жүзеге асыруы керек. Жоғарыда келтірілген бірқатар іс-шараларды жүзеге асыру негізінде баламалы түрде инклюзивті білім беруді ілгерілету мүмкін болады. Айта кету керек, инклюзивті білім беру міндетті білім емес, ата-ананың білімге қатысты тілектерін ескеретін білім беру түрі. Сондықтан, ата-аналар қаласа, ерекше білім беру қажеттілігі бар балаларын инклюзивті білім беру процесіне қоса алады, содан кейін қаласа, арнайы білім беру процесіне қоса алады. Ерекше білім беру қажеттіліктері бар балаларды оқу процесіне тарту: Инклюзивті білім берудің негізгі идеясы: «Оқу процесі бала оқу процесіне емес, баланың қабілетіне қарай реттеледі». Әдетте, ерекше білім беру қажеттіліктері бар балалар оқу түрін таңдауда әртүрлі шектеулерге тап болады. Дәл осы тұжырымдама арқылы ерекше білім беру қажеттіліктері бар балаларға әртүрлі шектеулер қоюға жол берілмейді, мысалы: мүмкін емес, мүмкін емес, сіз үшін емес, басқара алмайды және т.б. Осы тұжырымдама негізінде ерекше білім беру қажеттіліктері бар барлық балалар инклюзивті білім беру негізінде тең құқықты жалпы білім беретін мектептерге бара алады.

Ерекше білім беру қажеттіліктері бар балаларды мектеп арқылы әлеуметтік өмірге бағыттау керек және әлеуметтік олардың өмірге белсенді қатысуына қол жеткізуге болатынын атап өткен жөн. «Оқымайтын бала жоқ» деп бекер айтылмаса керек, тәрбие әдісі дұрыс таңдалса, кез келген тәрбиеге мұқтаж баланы оқытып, одан нәтиже алуға болады. Сонымен қатар, ерекше білім беру қажеттілігі бар балалар.

Инклюзивті білім беруде ерекше білім беруді қажет ететін балалар белгілі бір мақсатта әртүрлі қабілеттеріне қарай барлық балалармен бірге топтастырылатыны белгілі. Арнайы білім беру психикалық және физикалық келбетіне қарай жүзеге асырылса, инклюзивті білім беру баланың қабілеті мен мүмкіндігіне қарай анықталады. Арнайы білім беру арнайы және баламалы білім беру бағдарламалары арқылы оқытылатын болса, инклюзивті білім беру балаға бағытталған және бейімделген, инклюзивті оқу бағдарламасы негізінде оқытылады. Инклюзивті білім берудің маңызды аспектісі – балалар мен мұғалімдер бір-бірінен үйреніп, мәселелерді бірлесіп шешеді. Бұл тәрбие біржақты болмауы керек. Ерекше білім беру қажеттіліктері бар баланың жас кезінен бастап өзіне деген сенімділігін арттыру, дағдылар мен қабілеттерді дамыту және оқуды ынталандыру үшін отбасының қатысуы маңызды. Сондай-ақ инклюзивті білім беру үдерісінде ата-аналармен жұмыс жасаудың маңызы зор. Ерекше білім беруді қажет ететін балалардың ата-аналарына олардың балаларының қоғамның бір бөлігі болуға құқығы бар екенін түсіндіру, осы сенімді олардың санасына жеткізу қажет екенін атап өткен жөн. Еліміздің білім беру жүйесінде бұл мәселеге ерекше көңіл бөлінуде.

Мысалы, Өзбекстан Республикасы Министрлер Кабинетінің 2021 жылғы 12 қазандағы № 638 «Ерекше білім беруді қажет ететін балаларға білім беруді ұйымдастыру туралы» «Ерекше білім беру қажеттіліктері бар балаларға білім беру туралы ереже» нормативтік құқықтық актілері бекітілді. Дәл осы шешімнің негізінде инклюзивті білім беру үдерісіне балалардың қандай санаттарын қосуға болатыны жан-жақты түсіндірілді. Атап айтқанда, 4-тараудың 16-тармағына сәйкес, «Инклюзивті білім беру сыныптары мен бастауыш түзету сыныптарына

жіберілген әрбір оқушыға ата-аналары немесе олардың орнын басушы тұлғалардың жеке құжаттары жинақталады және мектеп басшылығына ұсынылады».

4-тараудың 17-тармағында көрсетілгендей, инклюзивті білім беру сыныптары мен бастауыш түзету сыныптарына келесі санаттағы балалар қабылданады: есту қабілеті бұзылған балалар (қосымша даму бұзылыстары жоқ 60 дБ дейін есту қабілеті нашар балалар); көру қабілеті бұзылған балалар (дамудың қосымша бұзылыстары жоқ 0,1-ге дейінгі көру қабілеті бұзылған балалар); соматикалық аурулар (психофизикалық және сөйлеу дамуының деңгейі олардың жасына сәйкес келмейтін балалар); ауыр сөйлеу кемістігі бар балалар (алалия, дислалия, афазия, ринолалия, дизартрия, психо-сөйлеу дамуының баяулауы, кекештену); тірек-қозғалыс аппараты бұзылған балалар (ДЦП, сколиоз, полиомиелит, миопатия, остеомиелит, ампутация, бойдың өспеуі - бойдың өсуі); психикалық дамуы сақталған тірек-қимыл аппараты бұзылған балалар; психикалық дамуы сақталған немесе психикалық дамуы тежелген балалар (өздігінен қозғала алатын немесе қосымша құрылғылар мен мүгедектер арбаларымен қозғала алатын церебральды сал ауруы бар балалар); зияткерлік дамуы үшін потенциалды мүмкіндіктері бар ақыл-ойы кем балалар; ауыр мінез-құлық және психикалық бұзылыстары жоқ аутистік спектрі бұзылған балалар; зияткерлік дамуы сақталған, құрысу күйіндегі балалар (егер бала құрысуға қарсы препараттарды қабылдаса, ұстамалар 1 айда 1 реттен аспайды). 4-тараудың 18-тармағында мектептің осы Ереженің 17-тармағында көрсетілген санаттағы балаларды қабылдаудан бас тартуға құқығы жоқ екендігі көрсетілген. Сондай-ақ, 4-тараудың 19-тармағына сәйкес балалардың келесі санаттары қабылданбайды: ақыл-ойы кем балалар (имбецил, идиотия деңгейіндегі олигофрения); мінез-құлықтың ауыр бұзылыстары, эмоционалдық-еріктік (органикалық) кемістігі бар балалар;

өз бетінше қозғала алмайтын және өзіне-өзі қызмет көрсете алмайтын тірек-қимыл аппараты бұзылған балалар; соқыр-саңырау-мылқау балалар;

жиі қайталанатын эпилепсиялық ұстамалармен ауыратын балалар (эпилепсиялық деменция, күндізгі және түнгі жиі ұстамалар); орталық жүйке жүйесінің зақымдануынан несеп пен нәжісті ұстай алмайтын балалар. Осы білім беруді ұйымдастыру кезінде ерекше білім беру қажеттіліктері бар балалар келесі мүмкіндіктерге ие болады: ерекше білім алуды қажет ететін балалар әлеуметтік өмірге бағытталады; ерекше білім беру қажеттіліктері бар балаларды әлеуметтік бейімдеу үшін жағдайлар қамтамасыз етіледі; инклюзивті білім беру саласындағы мүдделерді үйлестіру тетіктері құрылады; инклюзивті білім беру саласындағы халықаралық байланыстар нығайтылады; балаларға жан-жақты сапалы білім беріледі; балалардың барлық санаттары үшін тең құқықтар қамтамасыз етіледі.

Айта кету керек, инклюзивті білім беру процесінде ерекше білім беруді қажет ететін балалар ғана емес, дені сау балалар да мынадай мүмкіндіктерге ие болады: дені сау балалар инклюзивті білім беруде мейірімді және жомарт болуға үйренеді; дені сау балалар инклюзивті білім беруде төзімділік пен шыдамдылыққа үйренеді. Жалпы, қазір инклюзивті білім беру негізінде, дені сау балалардың ата-аналары сияқты ерекше білім беруді қажет ететін балалардың ата-аналары қаласа балаларын жалпы білім беретін мектептерге, қаласа арнайы мектептерге, қаласа

жеке мектептерге бере алады. Балалар дарынды болса, оларды мамандандырылган мемлекеттік оқу орындарына оқуға тарта алады.

Коррекциялық педагогикада мүмкіндігі шектеулі балалар 7 категорияға бөлінеді:

1. Есту қабілеті бұзылған балалар.
2. Көру қабілеті бұзылған балалар.
3. Сөйлеу кемістігі бар балалар.
4. Тірек-қимыл аппараты бұзылған балалар.
5. Ақыл-ойы бұзылған балалар.
6. Психикалық кемістігі бар балалар.
7. Күрделі кемістігі бар балалар.

Мүмкіндігі шектеулі балалардың әлеуметтік дамуы үшін қоғамның рөлі өте маңызды. Біз бәріміз қоғамның бір бөлігіміз! Ерекше білім беруді қажет ететін балаларға төзімділікпен қол ұшын созайық! Барлығы өз қолымызда!

Пайдаланған әдебиеттер

1. Shomaxmudova R. «Maxsus va inklyuziv ta'lim» /Toshkent «Chashmaprint» 2011.
2. Садова Е. М. Возможности инклюзивного образования в формировании управленческой компетентности руководителя школы-интерната // Научно-методический электронный журнал «Концепт». – 2016. – Т. 11. – С. 836–840. – URL: <http://e-koncept.ru/2016/86181.htm>.
3. Internet resurslari: <https://www.ngma.su/inklyuzivnoe-obrazovanie/>

INKYUZIV TA'LIMGA BO'LGAN OTA-ONALARNING MUNOSABATI

Achilova D.Q.,

*Karmana tumani 6-umumiy o'rta ta'lim maktabi maxsus pedagogi,
psixolog-oligofrenopedagog*

Inkyuziv ta'lim tashkil etilganligi bugungi kunda alohida ta'limga ehtiyoji bor bo'lgan bolalarning, jamiyatda o'z o'rinlarini topishlarida juda katta imkoniyat desak mubolag'a bo'lmaydi. Inkyuziv ta'lim umuminsoniy qadriyatlar, bag'rikenglik va insonparvalikka tayangan holda olib boriladi. Alohida ta'limga ehtiyoji bor o'quvchilar ham jamiyatimizning ajralmas bir bo'lagi hisoblanadi. Alohida ta'limga ehtiyoji bor o'quvchilar uchun yaratilayotgan imkoniyatlar ularning hayotiy ijtimoiylashuvida muhim ko'makchidir.

Har tomonlama ildamlab borayotgan davlatimizda, ta'lim tizimida bo'layotgan o'zgarishlar sezilarli darajada, davlatimiz tomonidan alohida ta'limga ehtiyoji bor bolalar uchun qabul qilinayotgan farmon va qaror esa buning yorqin isbotidir.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Alohida ta'limga ehtiyoji bo'lgan bolalarga ta'lim-tarbiya berish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida" 2020-yil 13-oktabrdagi PQ-4860-sonli qarori hamda O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining "Alohida ta'limga ehtiyojlari bo'lgan bolalarga ta'lim berishga oid normativ-huquqiy hujjatlarni tasdiqlash to'g'risida" 2021-yil 12-oktyabrdagi 638-qarorlarini qabul qilinishidir.

Inkyuziv so'zi –(inklyuziya-inglizcha [inclicion])-uyg'unlashish degan ma'noni bildiradi. Hamkorlikdagi ta'lim tizimi bo'lib, butun dunyo hamjamiyati tomonidan insonparvarlik tuyg'ulariga asoslangan eng samarali ta'lim tizimi sifatida tan olingan.

Joriy o'quv yilida Karmana tumani 6-umumiy o'rta ta'lim maktabida ham "Inkyuziv ta'lim" joriy etildi hamda ikki nafar o'quvchi psixologik-pedagogik tibbiy komissiyaning xulosasiga ko'ra "Inkyuziv ta'limga" jalb qilindi. Ulardan biri 2-"A" sinf o'quvchisi "Daun sindromi" tashxisi bilan Nazirjonova Charosxon Azimovna, ikkinchi o'quvchi esa "Nutqiy rivojlanishdan ortda qolganlik" tashxisi bilan Karimjonov Amirbek Askar o'g'li. Men maktabning maxsus pedagogi sifatida dastlab o'quvchilarning ota-onalari bilan yaqindan tanishdim, maktab faoliyatiga moslashtirish maqsadida, dars jarayonlarida birga qatnashdim bolada qo'zg'aluvchanlik, bezovtalik, zerikish kabi holatlar kuzatilishi bilan o'quvchilarni dars jarayonidan olib chiqib individual ishladim, turli korreksion mashg'ulotlar o'tdim. Avvalambor korreksion mashg'ulotlar jarayonida o'quvchilarning qobiliyatlari va imkoniyatlarini aniqlashga harakat qildim, o'quvchilarning qobiliyatlari va imkoniyatlaridan kelib chiqib umumiy maktab o'quvchilarining ish rejasiga nisbatan soddalashtirilgan tartibda ish reja tuzdim. Ish reja tuzishda o'quvchilarning ota-onalarini ham fikrlarini inobatga oldim. Birinchi chorak yakuniga kelib "Inkyuziv ta'lim" o'quvchilarida bir qancha ijobiy o'zgarishlar sezila boshladi. Bunda albatta maktabimizning tajribali sinf rahbarlaridan bo'lgan D.Toshova, N.Adizovalarning ham hissalari katta. "Inkyuziv ta'lim" o'quvchilarida ikkinchi chorak yakuniga kelib sinfdoshlari orasida do'stlari ko'paya boshladi. Darslari tugagunga qadar darsda o'tirish odob-axloq qoidalariga rioya qila boshlashdi. Boshqa o'quvchilarga dars jarayonida halaqit bermasdan o'tirishni o'rganishdi.

O'quvchilar o'zilarining bo'sh vaqtlaridan unumli foydalanish maqsadida 1-"G" sinf o'quvchisi Karimjonov Amirbek Askar o'g'li texnologiya fanigan to'garakka boradi, 2-"A" sinf o'quvchisi Nazirjonova Charosxon Azimovna gimnastika va suzish to'garaklariga boradi. "Inkyuziv ta'lim" da tahsil oluvchi 2-"A" sinf o'quvchisi Nazirjonova Charosxon Azimovna 2022-yilning 24-dekabrida badiiy gimnastikaning respublika miqyosidagi ochiq turnerida faxrli birinchi o'rinni egalladi.

Hozirda o'quvchilarning har ikkalasida ham sezilarli darajada ijobiy o'zgarishlar kuztilmoqda, ular darslarda anchayin erkin fikrlarini ayta olishadi. 1-"G" sinf o'quvchisi Karimjonov Amirbek Askar o'g'li sinfdoshlari o'rtasida do'stlar ortirgan, darslarda qatnasha boshladi, harfli diktantlar topshira oladi, 1 dan 20 gacha sanay oladi va shu raqamlarni yozib biladi. 2-"A" sinf o'quvchisi Nazirjonova Charosxon Azimovna esa gimnastikadan bir necha bor faxrli birinchi o'rinlarni egalladi, 1 dan 10 gacha bo'lgan raqamlarni yoza oladi, taniydi. Hamda shu raqamlarni ingliz va rus tillarida ayta oladi. O'zining oila a'zolari haqida gapirib bera oladi.

Ta'lim tizimining demokratlashuvi, alohida ta'limga ehtiyoji bor farzandni tarbiyalayotgan ota-onalarning pedagogik madaniyatini oshirish zaruriyatini yuzaga keltirmoqda. Ba'zi holatlarda ota-onalar alohida ta'limga ehtiyoji bor farzadini ijtimoiylashuvida yordam berish ularning burchi ekanligini to'liq tushunib yetishmaganini guvohi bo'lamiz. Ota-onalar huquqlari va burchlari hamda ulardan foydalanish to'g'risida to'liq ma'lumotga ega emasligi, pedagogik bilimlarining pastligi, psixologik rivojlanish haqida tushunchaga ega emasligi rivojlanayotgan davlatimizda ta'lim tizimidagi yaratilayotgan imkonoyatlardan to'laqonli foydalana olmasligiga sabab bo'lmoqda.

O'quvchilarimizning ota-onalari bilan doimiy hamkorlik yo'lga qo'yilgan. Oquvchilarimizning ota-onalari davlatimiz tomonidan yaratilayotgan imkoniyatlardan hamda farzandlaridagi o'zgarishlardan juda ham mamnun.

Alohida ta'limga ehtiyoji bor bolalarni ba'zan ularning ota-onalari maktabda "Inklyuziv ta'lim"ga berishga ikkilanishadi, istihola qilishdi. Bu ularning farzandlarini qobiliyat va imkonoyatlari haqida to'liq bilimga ega emasligining ta'siri bo'lishi mumkin. "Inkyuziv ta'lim"ga jalb qilingan o'quvchi dastlab maktabga adaptatsiya hosil qilishi uchun otasi yoki onasi ishtirokida darsda o'tirishi mumkin, maxsus o'qituvchi bola bilan tashxisidan kelib chiqqan holatda dars jarayonlarida, individual tarzda har kuni ish olib boradi, sinf rahbari ham dars jarayonlarida shu gullanadi va shu bilan bir qatorda sinfdoshlaridan ham juda ko'plab ijtimoiylashish omillarini o'rganadi. Doimiy ravishda harakatda bo'lgan rivojlanayotgan o'quvchida yangi qobiliyatlar paydo bo'ladi, imkoniyatlar yuzaga chiqadi, ertangi kuniga umid va ishonch shakllanadi. Jamiyatning bir bo'lagi ekanligini his qiladi. Jamiyatda ijtimoiylasha olsa, ma'lum bitta kasbni eggalay oladi. Alohida ta'limga ehtiyoji bor bola psixologik-pedagogik tibbiy xulosaga ko'ra "Inkyuziv ta'lim" ga jalb etilishi kerak bo'lsa-yu bola ota-onasining xohishiga umumiy maktabga jalb qilinmasa yoki uyda ta'lim olsa ijtimoiylashishi qiyinlashadi, insonlar bilan bo'lgan muloqotda bo'la olish qobiliyati sust rivojlanadi. O'ziga bo'lgan ishonchi past bo'ladi. Bola ijtimoiylashuvining eng asosiy omillari umumiy maktabga borganda shakllanadi. Bolaning tashxisidan, qobiliyatidan kelib chiqib o'qituvchilar tomonidan yondashiladi. Sinfda kamsitilish, ajralib qolish kabi sifatlar sinf rahbari tomonidan bartaraf etiladi, nazorat qilinadi.

БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІНЕ ИНКЛЮЗИВТІ БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІН ЕНГІЗУ

Тобакабулова Н.Қ.,

*Кенимех ауданы 23-санды жалпы білім беру орта мектебінің
практикалық психологы*

Аннотация: Бұл мақалада инклюзивті білім беру жүйесін енгізу мақсатында толық ақпарат берілген. Білім беру жүйесінде инклюзивті білім беру жүйесін түсінтіру, инклюзивті оқыту, инклюзивті оқытудың негізгі принциптері жайлы оқушылардың психологик дамуы жайлы мәліметтер берілген.

Кіліт сөздер: Білім беру жүйесінде инклюзивті білім беру жүйесі дегеніміз не?, инклюзивті оқыту, инклюзивті оқытудың негізгі принциптері.

Аннотация: В данной статье представлена подробная информация с целью внедрения системы инклюзивного образования. Разъяснение системы инклюзивного образования в системе образования, инклюзивное образование, информация об основных принципах инклюзивного образования и психологического развития учащихся.

Ключевые слова: Что такое инклюзивная система образования в системе образования? , инклюзивное образование, основные принципы инклюзивного образования.

Abstract: This article provides detailed information for the purpose of introducing an inclusive education system. Explanation of the inclusive education system in the educational system, inclusive education, information on the main principles of inclusive education and the psychological development of students.

Keywords: What is an inclusive education system in the education system? inclusive education, basic principles of inclusive education.

«Бала адаммен араласпайынша өмір сүре алмайды, өзінің бар жүрек

жылуын басқа адамға беруді ұжданы талап етеді. Балаға ой еңбегінің шаттығын, табыс қуанышын беріңіздер».

(В. А. Сухомлинский)

Қазіргі таңда барлық әлем жұртшылығының назарын аударып отырған мәселе балалардың жеке сұраныстары мен ерекшеліктеріне ортаның, отбасының қатысуымен білім беру үрдісіне толық қосуды қарастыратын инклюзивті білім беру.

Осы жаһандық мәселеге әлем ғалымдары мынадай анықтама береді: инклюзивтік білім беру дегеніміз - барлық балаларды, соның ішінде мүмкіндіктері шектеулі балаларды жалпы білім үрдісіне толық енгізу және әлеуметтік бейімдеуге, жынысына, шығу тегіне, дініне, жағдайына қарамай, балаларды айыратын кедергілерді жоюға, ата-аналарын белсенділікке шақыруға, баланың түзеу-педагогикалық және әлеуметтік мұқтаждықтарына арнайы қолдау, яғни, жалпы білім беру сапасы сақталған тиімді оқытуға бағытталған мемлекеттік саясат.

Инклюзивті білім беру-дамуында сәл ерекшеліктері бар балалардың дені сау балалармен бірге олардың әлеуметтендіру және интеграция процестерін жеңілдету мақсатындағы бірлескен оқыту. Инклюзивті оқыту біріктірілген оқушы дені сау балалар сыныбында, тобында оқиды және дефектолог-мұғалімнің жүйелі көмегін алады. Арнайы топтардағы балалар бірлескен серуендерді, мерекелерді, сайыстарды, жеке істерді өткізу үшін біріктіріліп жұмыс жүргізеді. Мамандардың бақылауы бойынша түзету көмегін ата-аналар көрсетеді.

Инклюзивті оқыту – ерекше мұқтаждықтары бар балалардың жалпы білім беретін мектептердегі оқыту үрдісін сипаттауда қолданылады. Демек, инклюзивті оқыту негізінде балалардың қандай да бір дискриминациясын жокқа шығару, барлық адамдарға деген теңдік қатынасты қамтамасыз ету, сонымен бірге оқытудың ерекше қажеттілігі бар балаларға арнайы жағдай қалыптастыру идеологиясы жатыр. Осы бағыт балаларды оқуда жетістікке жетуге ықпал етіп, жақсы өмір сүру жағдайын қалыптастырады. Мүмкіндігі шектеулі балалардың білім алу құқықтары «Өзбекстан Республикасының балалардың құқықтары туралы», «Білім беру туралы», «Мүмкіндігі шектеулі балалардың әлеуметтік және медициналық-педагогикалық түзетуге ықпал ету туралы», «Арнайы әлеуметтік қызмет туралы» Өзбекстан Республикасының Зандарында, Өзбекстан Республикасының Конституциясында бекітілген. Инклюзивті білім беру немесе «білім баршаға» бағдарламасы - барлық балаларға мектепке дейінгі оқу орындарында, мектепте және мектеп өміріне белсене қатысуға мүмкіндік береді.

Ерекше білімді қажет ететін оқушыларды оқыту, балалардың оқу үрдісіндегі қажеттіліктерін қанағаттандырып, оқыту мен сабақ берудің жаңа бағытын өңдеуге талпынады. Оқыту мен сабақ беруге енгізілген өзгерістері тиімді болса, онда ерекше қажеттіліктері бар балалардың жағдайлары да өзгереді.

Инклюзивті оқыту – барлық балаларға мектепке дейінгі оқу орындарында, мектепте және мектеп өміріне белсене қатысуға мүмкіндік береді; оқушылардың тең құқығын анықтайды және ұжым іс-әрекетіне қатысуға мүмкіндік береді; адамдармен қарым-қатынасына қажетті қабілеттілікті дамытуға мүмкіндік береді. Даму мүмкіндігі шектеулі балаларға білім беруді ұйымдастыру мақсатында, типтік арнайы білім бағдарламасы жасалды. Онда балалардың мұқтаждықтары

ескерилип, билим алуларын қамтамасыз ететін жалпы билим үрдістері қарастырылған. Инклюзивті оқыту балалардың оқу үрдісіндегі қажеттіліктерін қанағаттандырып, оқыту мен сабақ берудің жаңа бағытын өңдеуге талпынады. Егер инклюзивті оқытудың оқыту мен сабақ беруге енгізілген өзгерістері тиімді болса, онда ерекше қажеттіліктері бар балалардың жағдайлары да өзгереді. Инклюзивті оқытуды ашқан мектептерде оқыған балалар адам құқығы туралы билим алуға мүмкіншілік алады. Өйткені, олар бір-бірімен қарым-қатынас жасауға, танып-білуге, қабылдауға үйренеді.

Инклюзивті оқыту- негізгі принциптері: 1. Адам құндылығы оның мүмкіндігіне қарай қабілеттілігімен, жеткен жетістіктермен анықталады.

2. Әрбір адам сезуге және ойлауға қабілетті.
3. Әрбір адам қарым қатынасқа құқылы.
4. Барлық адам бір-біріне қажет.
5. Билим шынайы қарым-қатынас шеңберінде жүзеге асады.
6. барлық адамдар құрбы-құрдастарының қолдауы мен достығын қажет етеді.
7. Әрбір оқушы үшін жетістікке жету-өзінің мүмкіндігіне қарай орындай алатын әрекетін жүзеге асыру.

8. Жан-жақтылық адам өмірінің даму аясын кеңейтеді.

9. Инклюзивті бағыт кемтар балаларды оқуда жетістікке жетуге ықпал етіп, жақсы өмір сүру мүмкіншілігін қалыптастырады.

Қорытынды: Қорыта айтқанда қазіргі таңда әр оқушыға жеке тұлға ретінде қарап, саналы тәрбие сапалы билим беру, өмір талабы болып табылады. «Бәріне бірдей мүмкіндік», «Сапалы билим – барлығы үшін» деген ұстанымды қолдаймыз. Оның үшін инклюзивті тәлімі бар мектеп ұжымы арнайы логопед, дефектолог, тәрбиеші- асистент осы балаларға жылулық пен қамқорлықты сездіріп, ата-аналарымен тығыз байланыста болады. Әр оқушының билим алуда өз ерекшеліктері бар. Мәселен әр оқушының эмоционалдық және психикалық таным процестерінің дамуы деңгейі әртүрлі екенін мұғалімдер естен шығармауы тиіс.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. <https://bilimainasy.kz/>
2. https://lex.uz/assets/img/lex_uz.svg
3. Өзбекстан Республикасының Төрағасы шешімі. ПФ-57127
4. www.Team building. Психологик тренингдер жинағы.

ВНЕДРЕНИЕ ИНКЛЮЗИВНОГО ОБРАЗОВАНИЯ В СИСТЕМУ ОБРАЗОВАНИЯ

*Баимбетова А.С.,
Учитель русского языка № 9 школы Учкудукского района*

Что такое инклюзивное образование?

Инклюзивное (франц. *inclusif* – включающий в себя, от лат. *include* – заключаю, включаю) или включенное образование – термин, используемый для описания процесса обучения детей с особыми потребностями в общеобразовательных (массовых) школах. В основу инклюзивного образования положена идеология, которая исключает любую дискриминацию детей,

обеспечивает равное отношение ко всем людям, но создает особые условия для детей с ограниченными возможностями здоровья.

С каждым годом количество детей с ограниченными возможностями здоровья растет. Увеличивается число новорожденных детей с низкой массой тела (недоношенностью), что зачастую сочетается с недоразвитием органов и систем организма. Неблагоприятная экологическая обстановка, недостаточно здоровый образ жизни населения и генетические предрасположенности увеличивают риск рождения детей с врожденными пороками развития. Сравнительно меньший количественный показатель имеют приобретенные нарушения. У детей с нарушениями развития происходит отклонение от нормы психических функций вследствие врожденных или приобретенных поражений опорно-двигательного аппарата, органов речи, слуха и зрения или из-за недостаточности центральной нервной системы. Существует несколько категорий детей с такими нарушениями развития: с нарушениями зрения; с нарушениями слуха; с нарушениями речи; с нарушениями опорно-двигательного аппарата; с нарушениями поведения; с нарушениями эмоционально-волевой сферы; умственно отсталые дети; с *задержкой психического развития*.

Инклюзивное образование – процесс развития общего образования, который подразумевает его доступность для всех в части приспособления к потребностям каждого ребенка, вне зависимости от состояния его здоровья.

Инклюзивная форма обучения – это особая форма, при которой люди понимают, что нет отличий между ними и что любая ограниченность в возможностях здоровья – это лишь одна из имеющихся характеристик человека, которую не исправить и нужно принимать её такой, какая она есть.

Принципы инклюзивного образования:

1. Ценность человека не зависит от его способностей и достижений.
2. Каждый человек способен чувствовать и думать.
3. Каждый человек имеет право на общение и на то, чтобы быть услышанным.
4. Все люди нуждаются друг в друге.
5. Подлинное образование может осуществляться только в контексте реальных взаимоотношений.
6. Все люди нуждаются в поддержке и дружбе ровесников.
7. Для всех обучающихся достижение прогресса скорее может быть в том, что они могут делать, чем в том, что не могут.
8. Разнообразие усиливает все стороны жизни человека.

Сегодня процесс внедрения инклюзивного образования для детей с ограниченными возможностями здоровья охватывает весь цивилизованный мир. Поданным мировой статистики, инклюзивное образование является официально принятым направлением в области специального образования в 75% стран. Конечно, характер развития инклюзивного образования напрямую зависит от социально-экономических условий, образовательных традиций и весьма специфичен для каждой отдельно взятой страны. При этом у семьи, имеющей ребенка с ОВЗ, должен быть выбор в получении образования: либо в условиях специального образовательного учреждения, либо в условиях общеобразовательного детского сада или школы в рамках инклюзивного

образования.

Преимущества инклюзивного образования

Как и у других форм обучения, есть у инклюзивного образования достоинства и недостатки. К преимуществам такого типа обучения относятся:

1. Взаимодействие с широким кругом людей, в том числе с теми, у кого нет ограничений по состоянию здоровья, то есть обычными людьми. До появления инклюзивного образования возможность такого общения у людей с особыми потребностями практически отсутствовала. У большей части людей с различными отклонениями круг общения был ограничен ближайшими родственниками и другими посетителями центров реабилитации.

2. Возможность интеграции в общество наравне с другими детьми. Люди с особыми потребностями так же могут посещать культурные мероприятия, например, выставки, музеи, представления в театре. Однако для них должна быть оборудована так называемая доступная без барьерная среда, адаптированная к их потребностям.

3. Получение коррекционного, психологического, социального сопровождения в период обучения и дальнейшей жизни. Такое сопровождение предоставляют преподаватели, специально обученные для преподавания по инклюзивному типу.

4. Развитие навыков коммуникации и социализации. Взаимодействие с обществом происходит с помощью тьютера: посредника между человеком с особыми потребностями и людьми, не имеющих таковых. На всех этапах образования особенного ученика сопровождает тьютер.

Недостатки

Взвешивая все «за» и «против» инклюзивного обучения, необходимо учесть и недостатки такого типа образования. К минусам относятся:

1. Отсутствие квалифицированного персонала — воспитателей, учителей, психологов, дефектологов, логопедов, обученных для сопровождения детей с особыми потребностями.

2. Преподавательский персонал часто относится снисходительно к ученикам с особыми потребностями, поэтому оценка их знаний оказывается необъективной.

3. Общегосударственный учебный план часто не позволяет некоторым ученикам продолжать образование с определенного этапа.

4. Родители детей, нуждающихся в инклюзивном образовании, часто не обладают достаточным объемом информации. В результате дети получают только среднее образование и не имеют возможности продолжить обучение.

5. Не только инклюзивное, но и обычное школьное образование нуждается в повышении качества обучения.

Инклюзивная система образования на сегодняшний день является новаторским явлением. Внедрение и распространения инклюзии на территории Республики Узбекистан — процесс длительный и постепенный. Учитывая территориальную протяженность страны, её технико-экономические показатели и положение в мировой экономике, процесс внедрения инклюзивной системы образования на сегодняшний день, не может быть стремительным и динамичным. Необходимо последовательное, плавное внедрение, больше в виде апробации, без резких движений, пропаганды и принуждения. Коррекционное (специальное)

образование должно продолжать функционировать как отдельная, параллельная массовому образованию, система, специализированные учебные учреждения не должны упраздняться.

Необходимо более тщательно оценивать реальные возможности ребенка при прохождении психолого-медико-педагогической комиссии и последующем распределении в образовательные учреждения. Дети, имеющие задержку психического развития, а также дети с различными формами умственной отсталости (нарушения интеллекта), как показывает многолетний опыт работы в школе, должны обучаться в специальных (коррекционных) образовательных учреждениях или коррекционных классах.

Педагоги образовательных учреждений, практикующих инклюзивную систему, должны проходить курсы повышения квалификации и расширять свои познания в сфере специального образования. Во всех образовательных учреждениях необходимо сделать уклон по развитию духовно – нравственных качеств, формировать нравственный облик, воспитывать терпение, милосердие, сострадание, великодушие.

В Узбекистане утверждена концепция развития инклюзивного образования в системе народного образования в 2020-2025 годах. Принято постановления президента « О мерах по дальнейшему совершенствованию системы образования и воспитания детей с особыми образовательными потребностями» . Также будет создана «Лаборатория инклюзивного образования» при Республиканском центре профессиональной ориентации и психолого-педагогической диагностики учащихся. В задачи в данной лабораторий входит создание в общеобразовательных школах условий для инклюзивного образования, разработка критериев определения качества и эффективности инклюзивного образования а также осуществление контроля за их выполнением .

В республике по внедрению инклюзивного образования, проанализировать опыт других стран и предложить рекомендации. Ведется значительная работа по созданию условий жизни, получения образования для лиц с ограниченными возможностями, создана законодательная база для создания условий для дальнейшего развития лиц с инвалидностью. А также исследуется опыт зарубежных стран и стран Центральной Азии в развитии инклюзивного образования. Отдельно рассматривается ситуация с обучение лиц с инвалидностью в стране, анализируется доступ детей к получению образования, а также получение профессионального и высшего образования, изучается законодательная база в этом направлении. Отмечается, что проблема образования лиц с ограниченными возможностями здоровья является одной из центральной для республики Узбекистан.

Инклюзивное образование предполагает целый комплекс серьёзных изменений во всей школьной системе, в ценностных установках, в понимании роли учителя и родителей. У здоровых детей, проходящих через инклюзивное образование, появляется больше сочувствия, сопереживания, сострадания и понимания. Положительным фактором в данном случае является и наличие у детей-инвалидов возможности участвовать во многих школьных мероприятиях наравне со своими сверстниками из других классов. Оно позволяет детям не чувствовать себя обездоленными. Ученику не приходится большую часть времени

проводить дома, он активно вовлечен в учебный процесс, регулярно общается со сверстниками и педагогами, легко обзаводится новыми знакомствами, имеет друзей. Считаем, в инклюзивном образовании множество преимуществ: дети с ограниченными возможностями здоровья приобретают больше социальных навыков, обогащают свой жизненный опыт, учатся, как вести себя в реальном мире. У здоровых детей улучшаются учебные возможности, развивается активность и самостоятельность, желание помочь другим. В школах часто встречается формальная инклюзия – реализация права на общее образование детей с ОВЗ формально, поверхностно, на словах, когда детей с ОВЗ принимают в общеобразовательные учреждения, не подготавливая этих учреждений, участников образовательного процесса, не создавая условий для инклюзии. Как следствие – низкое качество обучения, неудовлетворительная социализация, нарушения психического и физического здоровья детей с ОВЗ, других участников образовательного процесса. Основные принципы: тактичность и терпение. Все уроки должны стать Уроками Доброты, чтобы сформировать у школьников толерантное отношение. Информационное обеспечение с обязательным предоставлением компьютерного оборудования, организацией специальных классов, специальных образовательных электронных программ и т.д.). Материально-техническое обеспечение подразумевает соблюдение санитарно-гигиенических норм, создание доступной образовательной среды и т.д. Психолого-педагогическое обеспечение связано с организацией работы на реализацию программно-методического обеспечения. Кадровое обеспечение, предполагающее наличие специалистов, необходимых для обучения и воспитания детей с ОВЗ.

Одной из оптимальных моделей организации инклюзивного образования является включение всех участников образовательного процесса в общеобразовательную среду. Инклюзивное образование предполагает обеспечение специальными учебно-методическими материалами, в которые входят не только учебные пособия особой направленности (для детей с нарушениями зрения, слуха, интеллекта, опорно-двигательного аппарата) и специальные программы, но и наборы диагностических методик, интерактивные доски, мобильные комплексы для работы каждого из специалистов, специальное оборудование. Родителям важно и интересно включаться в обучение их ребёнка. Они настроены на продуктивное и качественное образование детей. Оптимальными формами работы с родителями для подготовки к восприятию детей с особыми образовательными потребностями являются беседы, тренинги, рассказы и иные формы совместной деятельности.

Таким образом, мы приходим к выводу, что социальная инклюзия детей и взрослых с инвалидностью требует широких системных изменений и применения много секторального подхода, который устраняет институциональные и структурные препятствия, позволяя лицам с инвалидностью удовлетворять свои основные потребности, связанные со здоровьем, реабилитацией, экономической и социальной безопасностью, обучением и развитием навыков, а также проживанием в своих сообществах. В наших условиях, неблагоприятных для максимально независимой жизни инвалидов, снижение степени ответственности государства за благосостояние граждан с инвалидностью чревато высокими

социальными рисками. Переход к независимой жизни и инклюзии следует осуществлять с использованием ориентиров развития, учитывающих национальные интересы и социально-экономические контексты, акцент должен быть сделан на устранении барьеров в предоставлении молодежи с ограниченными возможностями.

МУМКИНДИГИ ШЕКТЕУЛИ БАЛАЛАРДЫ ИНКЛЮЗИВТИ БИЛИМ БЕРУГЕ БЕЙИМДЕУ УДЕРИСИ

Шаданбаева Ш.,

Ушқұдық ауданы 9-санды жалпы орта білім беру мектебі оқытушысы

Аннотация: ерекше білім беру қажеттіліктері бар балаларды оқытуға қатысты нормативтік-құқықтық құжаттарды бекіту, инклюзивті білім беру сыныптары мен бастауыш түзету сыныптарын ұйымдастыру.

Тірек сөздер: инклюзивті білім беру, коррекцион сынып, есту қабілеті, көру қабілеті, соматикалық аурулар, ауыр сөйлеу кемістігі бар, тірек-қозғалыс аппараты бұзылған балалар.

Annotatsiya: maxsus bilim berish paketi bar bolalarni o'qitishga tegishli normativ-xuquqiy hujjatlarni belgilash, inklyuziv bilim berish sinflari va boshlang'ich tuzatish sinflarini tashkil etish.

Tayanch so'zlar: inklyuziv ta'lim berish, korreksion sinf, eshitish qobiliyati, ko'rish qobiliyati, somatik kasalliklar, apparat og'irligi kemasi, tayoq-qo'zgalys apparati shikastlangan bolalar.

Ўзбекистан Республикасы Министрлер Кабинетинин 2021 жылғы 12 қазандағы «Ерекше білім беру қажеттіліктері бар балаларды оқытуға қатысты нормативтік-құқықтық құжаттарды бекіту туралы» № 638 қаулысы негізінде инклюзивті білім беруге жәрдемдесу және ұйымдастыру тәртібі анықталады. Осыны ескере отырып, осы шешімнің 3-тарауының негізінде ерекше білім беру қажеттіліктері бар балаларға арналған мектептерде сабақтың 2 түрі ұйымдастырылады: 1. Инклюзивті білім беру 2. Бастапқы түзету сыныптары

Сонымен қатар, үкіметтік емес білім беру ұйымдары барлық қажетті жағдайлар болған жағдайда инклюзивті білім беру мен бастауыш түзету сыныптарын ұйымдастыра алады, ал үкіметтік емес білім беру ұйымдары инклюзивті білім беруді және бастауыш түзету сыныптарын ұйымдастыра алады. Іске асыру тиісті облыстық білім беру органдарымен келісе отырып жүзеге асырылады. Сондай-ақ, ерекше білім беруді қажет ететін балалар мектепке қойылатын талаптар негізінде кезектілікпен қабылданады. Ең алдымен мектеп аумағына жататын балалардың мониторингі негізінде қарастырылады. Яғни, мектеп аумағына қатысты мүмкіндігі шектеулі балалар зерттеліп, сарапталып, Өзбекстан Республикасы Министрлер Кабинетінің №638-санлы қаулысы негізінде, инклюзивті білім беретін мектептерге өз деңгейлеріне сәйкес және белгіленген тәртіппен тартылуы мүмкін. ата-анасының келісімі. Ата-ананың келісімі өте маңызды, өйткені инклюзивті білім беру міндетті білім емес, ата-ананың тілегін ескеретін білім.

Ўзбекстан Республикасы Министрлер Кабинетинин 2021 жылғы 12 қазандағы № 638 «Ерекше білім беру қажеттіліктері бар балаларды оқыту

жөніндегі нормативтік құқықтық құжаттарды бекіту туралы» қаулысына сәйкес инклюзивті білім беретін мектептерге қабылданған және қабылданбаған балалардың санаттары белгіленді. 4-тараудың 17-18-19-параграфтарының негізі. Инклюзивті білім беру сыныптары мен бастауыш түзету сыныптарына келесі санаттағы балалар қабылданады:

есту қабілеті бұзылған балалар (қосымша даму бұзылыстары жоқ 60 дБ дейін есту қабілеті нашар балалар);

көру қабілеті бұзылған балалар (дамудың қосымша бұзылыстары жоқ 0,1-ге дейінгі көру қабілеті бұзылған балалар);

соматикалық аурулар (психофизикалық және сөйлеу дамуының деңгейі олардың жасына сәйкес келмейтін балалар);

ауыр сөйлеу кемістігі бар балалар (алалия, дислалия, афазия, ринолалия, дизартрия, психо-сөйлеу дамуының баяулауы, кекештену);

тірек-қозғалыс аппараты бұзылған балалар (ДЦП, сколиоз, полиомиелит, миопатия, остеомиелит, ампутация, бойдың өспеуі - бойдың өсуі);

психикалық дамуы сақталған тірек-қимыл аппараты бұзылған балалар;

психикалық дамуы сақталған немесе психикалық дамуы тежелген балалар (өздігінен қозғала алатын немесе қосымша құрылғылар мен мүгедектер арбаларымен қозғала алатын церебральды сал ауруы бар балалар);

зияткерлік дамуы үшін потенциалды мүмкіндіктері бар ақыл-ойы кем балалар;

ауыр мінез-құлық және психикалық бұзылыстары жоқ аутистік спектрі бұзылған балалар;

зияткерлік дамуы сақталған, құрысу күйіндегі балалар (егер бала құрысуға қарсы препараттарды қабылдаса, ұстамалар 1 айда 1 реттен аспайды).

Балалардың келесі санаттары қабылданбайды:

ақыл-ойы кем балалар (имбецил, идиотия деңгейіндегі олигофрения);

мінез-құлықтың ауыр бұзылыстары, эмоционалдық-еріктік (органикалық) кемістігі бар балалар;

өз бетінше қозғала алмайтын және өзіне-өзі қызмет көрсете алмайтын тірек-қимыл аппараты бұзылған балалар;

соқыр-саңырау-мылқау балалар;

жиі қайталанатын эпилепсиялық ұстамалармен ауыратын балалар (эпилепсиялық деменция, күндізгі және түнгі жиі ұстамалар);

орталық жүйке жүйесінің зақымдануынан несеп пен нәжісті ұстай алмайтын балалар. Инклюзивті білім беру жағдайында мүгедек балаларды бейімдеу мәселелері. Мүгедек балаларды жалпы білім беретін мектеп жағдайына бейімдеу процесі өте күрделі екені белгілі. Себебі балалық шақ мыналармен сипатталады:

- дамудың өте жоғары қарқыны, оның ішінде әлеуметтік даму, дененің барлық жүйелерін жетілдіру;

- баланың физикалық, психологиялық және әлеуметтік дамуы арасындағы үйлесімділікті қамтамасыз етудегі қиындықтар;

- бейімделу процесін оңтайландырудың маңызды факторы ретінде ересектердің жетекші рөлі.

Ерекше білім беру қажеттіліктері бар балаларды инклюзивті білім беру процесіне бейімдеу бойынша шаралар: Инклюзивті білім беруді ілгерілету

жоспарланатын барлық мектептердің жаңа келбеті, оның ішінде ерекше білім беру қажеттіліктері бар балалардың білім алу қажеттіліктерін қанағаттандыратын қолайлы жағдайлар жасау керек. МББС және МТ талаптарын ескере отырып, баланың санатына сәйкес келетін бағдарламаны таңдау қажет. Білім берудегі барлық жаңа тәсілдер ата-аналарға консультациялар ұйымдастыру негізінде түсіндірілуі керек. Бүкіл ұжым арасында салауатты ортаны ескере отырып, педагогикалық-психологиялық жұмыстарды жүйелі түрде жүргізу қажет. Инклюзивті білім беру сыныптары мен бастауыш түзету сыныптарында оқу-тәрбие процесін ұйымдастыру процесі мыналардан тұрады:

- Инклюзивті білім беретін сыныптардағы оқушылардың жалпы саны 30-дан аспауы керек. Бұл сыныптарда жалпы орта білім беру бағдарламалары бойынша оқитын оқушылармен қатар арнайы (түзету) бағдарламалар негізінде оқитын ерекше білім беру қажеттілігі бар оқушылардың саны 3 адамнан аспауы тиіс.

- Инклюзивті білім беру сыныптары мен бастауыш түзету сыныптарына медициналық диагнозы бірдей оқушылар ғана қабылданады.

- Мектептердегі инклюзивті білім беру сыныптары мен бастауыш түзету сыныптарының саны бір параллель сыныпта 2-ден аспайды.

- Оқушылардың білімі мемлекеттік білім стандартына сәйкес, кемшіліктерінің ерекшелігін ескере отырып бағаланады.

- Оқу үрдісі мемлекеттік білім беру стандартына сәйкес оқу жоспары мен бағдарламасына негізделген арнайы түзету-түзету әдістерін қолдану арқылы жүзеге асырылады.

- Арнайы педагогтар мен тьюторлар (көмекші педагогтар) инклюзивті білім беру сыныптары мен бастауыш түзету сыныптарындағы оқушыларға жеке білім беру бағдарламаларын меңгеруге көмектеседі.

- Инклюзивті білім беру сыныптары мен бастауыш түзету сыныптары ашылған әрбір мектепке арнайы педагогикалық штат бірлігі бөлінеді.

- Оқушылармен жеке білім беру бағдарламаларын меңгеру, ақауларды түзету (түзету) және оларға байланысты бала даму ерекшеліктерін жою арнайы педагогтармен барлық сабақтарда, оқу-тәрбие процесінде сыныптан тыс және басқа да жұмыстарда жүргізілуде.

- Инклюзивті білім беру сыныптары мен бастауыш түзету сыныптары ашылған мектептерде жеке білім беру бағдарламаларын меңгеру, олардың дамуына кедергі келтіретін факторларды анықтау, оларға психологиялық көмек көрсету мақсатында оларға арнайы көмек көрсету кабинеттері ұйымдастырылған.

- Арнайы күтім бөлмелері қажетті арнайы құрал-жабдықтармен қамтамасыз етілген.

- Инклюзивті білім беру сыныптары енгізілген мектептерде педагогикалық практика кезеңінде ерікті түрде тәлімгерлер (көмекші педагогикалық қызметкерлер) ретінде тиісті біліктілігі бар волонтерлар мен жоғары оқу орындарының педагогика саласындағы жоғары курс студенттері қабылданады.

- Инклюзивті білім беретін мектептерге оқушыларды тарту тәртібін Өзбекстан Республикасы Халық ағарту министрлігімен Жоғары және орта арнаулы білім министрлігі белгілейді.

- Инклюзивті білім беру сыныптарындағы оқушыларға жоғары білімді және қайта даярлықтан өткен мұғалімдер немесе логопед мамандар сабақ береді.

- Бастауыш түзету сыныптарында оқушыларға дефектология мамандығы бойынша жоғары білімі бар педагогтар, сондай-ақ, дефектология саласында тиісті қайта даярлаудан өткен бастауыш сынып мұғалімдері сабақ береді.

- Жалпы орта білім беру бағдарламасы және арнайы (түзету) білім беру бағдарламасы негізінде әрбір оқушыға мектеп бекіткен жылдық жоспар мен оқу кестесі жасалады.

- Оқу-тәрбие үрдісінде қолданылатын әдістер мен құралдар балалардың жан-жақты психикалық және дене дамуын қамтамасыз етуге және кемел тұлға тәрбиелеуге бағытталған. Әрине, жоғарыда аталған талаптардың барлығы бар, Өзбекстан Республикасы Министрлер Кабинетінің 2021 жылғы 12 қазандағы №638 қаулысына сәйкес «Арнайы білім беретін балаларды оқытуға қатысты нормативтік құқықтық құжаттардың бекітілгені дұрыс. шешімі негізінде қажет. Ерекше білім беру қажеттіліктері бар балаларды инклюзивті білім беру процесіне бейімдеудегі педагогтардың рөлі. Ерекше білім беру қажеттіліктері бар балаларды инклюзивті білім беру процесіне бейімдеуде педагогтардың рөлі де өте маңызды. Сондықтан бұл мәселеде педагогтардың ұстанымын қарастырамыз. Мүгедек балаларды сәтті бейімдеу үшін педагогтар, психологтар және педагог көмекшілері:

- мүмкіндігі шектеулі балалардың ерекшеліктерін білу;
- бала туралы анамнестикалық ақпаратты зерттеу (медициналық жеке даму картасы);
- ата-аналармен (заңды өкілдермен) баланың ерекшеліктері туралы әңгімелесу, оның әлеуметтік ортасын зерттеу;
- балалардың неге қабілетті екенін және олардың меңгеру деңгейін білу
- баланы бақылау нәтижелері бойынша баладағы өзгерістерді бақылау
- сыныпта атмосфера мен өзара әрекеттестіктің қалыптасуына ықпал ету

Ерекше білім беру қажеттіліктері бар балаларды жалпы білім беру процесіне тез бейімдеу үшін оларды тек оқу-тәрбие үрдісіне ғана емес, сонымен қатар сынып жұмысына, мектептегі іс-шараларға қатыстыру қажет.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Shomaxmudova R. «Maxsus va inklyuziv ta'lim» /Toshkent «Chashmaprint» 2011.
2. Адаптация лиц с ограниченными возможностями здоровья к инклюзивному образованию в вузе как условие их успешного функционирования на рынке труда//Вестник университета № 2, 2019 г.
<https://cyberleninka.ru/article/n/adaptatsiya-lits-s-ogranichennymi-vozmozhnostyami-zdorovya-k-inklyuzivnomu-obrazovaniyu-v-vuze-kak-uslovie-ih-uspeshnogo-funktsionirovaniya-na-rynke-truda>

TA'LIM TIZMIDA INKLYUZIV TA'LIM TIZMINI JORIY ETISH

Tog'ayeva A.K.,

Uchquduq tumani 7-MFCHO'IDUM psixologi

Inklyuziv ta'lim - bu jinsi, millati, dini va rivojlanish xususiyatlaridan qat'i nazar, barcha bolalarni ta'lim jarayoni va ijtimoiy moslashuvga jalb qilish jarayoni. Hozirgi kunda ko'plab rivojlangan mamlakatlarning inklyuziv ta'lim sohasida erishgan yutuqlari, hamda amaliy ishlari haqida maqolalar yoritilmoqda. Yosh bolalar rivojidagi jismoniy va ruhiy nuqsonlarning turlariga va zaifliklarning qay darajadaligini inobatga

olib turli ko'rilayotgan amaliy choralar ularning integratsiyalanish va jismoniy tiklanishi uchun muhim omil bo'lmoqda. Respublikamizda ham ushbu masala yuzasidan Davlat nuqtai nazaridan katta e'tibor berilib, YUNESKO tashkiloti hamkorligida bosqichma-bosqich tadbiriq etilayotgan inklyuziv ta'lim amaliy dasturi qo'llanilmoqda. Nogiron o'quvchilarni o'qitish va rivojlantirishga yondashuvlarni o'zgartirish zamonaviy ijtimoiy-iqtisodiy sharoitda ijtimoiy moslashuvchan xulq-atvor ko'nikmalariga ega bo'lgan shaxsni ijtimoiylashtirishga qaratilgan. Ushbu muammoni hal qilish usullaridan biri inklyuziv ta'lim bo'lib, u teng huquqlar, erkinlik, jismoniy yoki boshqa qobiliyatlaridan qat'iy nazar har qanday bola uchun mos ta'lim yo'nalishini tanlash imkoniyatini beradi. O'quv jarayoni bilan bog'liq masalalarni ta'lim muassasasi mutaxassislari, psixolog, nutq terapevti va boshqalar hal qiladi. Yechim topolmay, ular bunday o'quvchini ta'lim muhiti va bolalar jamoasidan siqib chiqarishga olib kelishi mumkin. Natijada, bunday qo'shilishning har bir ishtirokchisi o'zini jarohat olgan tomon deb atashi mumkin. Ma'lumki, bolaning shaxs sifatida rivojlanishiga, uning ijtimoiylashuviga xizmat qiladigan asosiy oila va oiladagi shaxslararo munosabatlardir. Shu bois bola tarbiyasi va ta'limi samaradorligi to'g'ridan-to'g'ri ota-onalarning ijtimoiy-psixologik moslashuvi darajasi bilan belgilanadi, bu ularning o'z farzandlari rivojlanishining o'ziga xos xususiyatlari, aqliy rivojlanish sifatining asosiy xususiyatlari va ularning yosh me'yorlariga muvofiqligi va hissiy-ijobiy ijtimoiy roli hissoblanadi. Nogiron bolaning oilada paydo bo'lishi har doim barcha oila a'zolari uchun og'ir psixologik stressdir. Ko'pincha, oilaviy munosabatlar zaiflashadi, kasal bola uchun doimiy tashvish, chalkashlik hissi, ruhiy tushkunlik oilaning buzilishiga sabab bo'ladi va faqatgina kichik foizlarda oila birlashadi. Nogiron bolaga ega bo'lish oiladagi boshqa bolalarga salbiy ta'sir qiladi. Ularga kam e'tibor qaratiladi, madaniy hordiq chiqarish imkoniyatlari kamayadi, ular yomonroq o'qishadi va ota-onalarning nazorati tufayli kasal bo'lib qolish ehtimoli ko'proq. Nogiron bolaning rivojlanishi ko'p jihatdan oilaviy farovonlikka, uning jismoniy va ma'naviy rivojlanishida ota-onalarning ishtirokiga va turli xil ta'lim ta'siriga bog'liq. Oddiy sharoitlarda bola harakatchanligi, ko'ngil ochishi va hokazolar tufayli juda ko'p sonli ogohlantiruvchi manbadir. Nogiron bola ham o'qituvchisi uchun tugallanmaydigan manba bo'lib, faqat ularning sifati birinchi holatga qaraganda butunlay boshqacha. Nogiron bola ko'proq mexanik ishni, bir xil parvarish va nazoratni talab qiladi va boladan javob, quvonchli qoniqish juda kam, bu bir tomonlama charchoqqa, hatto charchashga olib keladi. Biz oilada majburiyatlarni bo'lishishga harakat qilishimiz, natija esa bunday bolalar jamiyatda o'z o'rinlarini topishlari kerak. Bu kabi bolalar noqulay sharoitlardan bezovtalanadigan atrofdagilarning, ayniqsa, qo'shnilarning salbiy munosabatini boshdan kechirmoqda (xotirjamlik, sukunatning buzilishi, ayniqsa, aqliy zaifligi bo'lgan nogiron bola yoki uning xatti-harakatlari bolaning atrof-muhitining sog'lig'iga salbiy ta'sir ko'rsatsa). Atrofdagi odamlar ko'pincha Ёшларга ижтимоий-психологик хизмат кўрсатиш маркази 41 muloqotdan qochishadi va nogiron bolalar deyarli to'laqonli ijtimoiy aloqalar, ayniqsa, sog'lom tengdoshlari bilan etarlicha aloqa doirasiga ega emaslar. Jamiyat har doim ham bunday oilalarning muammolarini to'g'ri tushunmaydi va ularning ozgina qismi boshqalarning qo'llab-quvvatlashini his qiladi. Shu munosabat bilan, ota-onalar nogiron bolalarni teatr, kino, ko'ngilochar va hokazolarga olib bormaydilar, shu bilan ularni tug'ilishidan boshlab jamiyatdan butunlay ajralib qolishlariga yo'l qo'yadilar. Shunga o'xshash muammolarga duch kelgan ota-onalar bir-biri bilan aloqa o'rnatmoqdalar. Ota-onalar

o'z farzandlarini tarbiyalashga harakat qilishadi, uning asabiylashuvidan, egosentrizmdan, ijtimoiy va aqliy infantilizmdan qochib, unga tegishli mashg'ulotlar, keyingi ish uchun kasbga yo'naltirish berishadi. Bu ota-onalarning pedagogik, psixologik, tibbiy bilimlarining mavjudligiga bog'liq, chunki bolaning moyilligini, uning nuqsoniga munosabatini, boshqalarning munosabatiga bo'lgan munosabatini aniqlash va baholash, unga ijtimoiy moslashishda yordam berish, o'zini o'zi anglashni maksimal darajaga ko'tarish uchun maxsus bilim kerak. Nogiron bolalarni ham davlat ijtimoiy ta'minoti organlarida, ham nogironlar jamiyatida ishonchli maxsus ro'yxatdan o'tkazish mavjud emas. Bunday oilalarni tibbiyijtimoiy ta'minlash bilan bog'liq turli tashkilotlar faoliyatida muvofiqlashtirish yetarli emas. Tibbiy va ijtimoiy rehabilitatsiya bilan bog'liq maqsadlar, vazifalar, imtiyozlar, qonunchilikni targ'ib qilish, barcha ijtimoiy ishlar bolalarga yo'naltirilgan bo'lib, oilalarning o'ziga xos xususiyatlarini hisobga olib va oilaning tibbiy-ijtimoiy ishlarda ishtirok etishi ixtisoslashtirilgan davolanish bilan bir qatorda hal qiluvchi ahamiyatga ega. Nogiron bolalarni tarbiyalayotgan oilalar bilan ishlashning muhim yo'nalishi - bu nogiron bolalarning ota-onalarining jamoat birlashmalarini yaratishdir. Bunday uyushmalarning mavjudligi, birinchi navbatda, ota-onalarda ular yolg'iz emasligiga ishonchni kuchaytiradi, ikkinchidan, yordam, tushunishga, bilim, tajriba, foydali ma'lumotlar bilan o'zaro boyitish; o'xshash "baxtsizlikdagi hamkasblar" bilan muloqot doirasini kengaytiradi. Nogiron bolani tarbiyalayotgan oilaga yordam berishning eng samarali usullaridan biri bu "ota-onalarning birlashmasi" sifatida o'z oldiga quyidagi vazifalarni qo'yadi. Ota-onalarning vazifasi bolani tinchlantirish, uning tashvishlarini engillashtirish, oilada optimizm muhitini yaratishdir. Ushbu oilaga faqat ijtimoiy tomondan o'qituvchi yordam berishi mumkin. Oilalar inklyuziv maktablarni tanlaydilar, shunda ularning farzandlari odatda rivojlanayotgan tengdoshlari bilan o'zaro munosabatlarini kengaytirishi hamda boshqa ota-onalar va o'qituvchilar bilan bog'lanish imkoniyatini yaratishi mumkin. Nogiron bolani tarbiyalashda oilaning sa'y-harakatlari uchun maktab o'qituvchilari tomonidan berilgan yuqori ijobiy baho oila va maktab o'rtasidagi samarali hamkorlik mexanizmlarini ishlab chiqishga xizmat qiladi. Buning uchun, avvalo, hissiy aloqa, ishonch, hurmat va qabul, ota-onalarning ko'magi va ularning fikrlarini ko'rib chiqish kerak. Oila bilan maslahat, profilaktika va tarbiyaviy ishlar hamkorlik g'oyasiga asoslanadi, uning ta'lim qobiliyatini oshiradi, ota-ona va bola o'rtasida uyg'un munosabatlarni o'rnatadi. Ushbu ishning maqsadi - ota-onalarning ta'lim jarayonida oilaning rolga bo'lgan psixologik munosabatlarini o'zgartirish; bola bilan munosabatlar uslubini o'zgartirish; oilaning pedagogik imkoniyatlaridan kengroq foydalanish. Bundan tashqari, ijtimoiy ish talabalar va ota-onalarni ularning huquqlari va majburiyatlari, qonunchilik hujjatlari bilan tanishtirishni, shuningdek Rossiyada va chet ellarda nogironlar bilan bog'liq jamoat va davlat tashkilotlari to'g'risida ma'lumot berishni o'z ichiga oladi. Inklyuziv amaliyotni tashkil qilishning tartibga solinmagan va moliyaviy masalalari, malakali kadrlar etishmasligi bilan bir qatorda, nogiron bolalarni tarbiyalayotgan oilalarda va ularning tengdoshlari bilan rivojlanishning standart darajasiga ega bolalarni tarbiyalashning o'ziga xos xususiyatlarini hisobga olgan holda, ota-onalarni inklyuziya jarayoniga jalb qilish texnologiyalari hali ham mavjud emas. Shunday qilib, nogiron bolalarni tarbiyalayotgan oilalar manzilli professional yordamga muhtoj. Inklyuziv ta'lim sharoitida ota-onalarda bolaning rivojlanishidagi qiyinchiliklarni va u bilan muloqotni yengishda faol hayotiy pozitsiyani shakllantirish

ustida ishlash zarur. Ota-onalarning huquqiy, pedagogik vakolatlarini takomillashtirish; bolalarning sog'lig'ini yaxshilash uchun maktab va ota-onalarning birgalikdagi tadbirlarini tashkil etish; nogiron bolani tarbiyalayotgan oila va jamiyat o'rtasidagi munosabatlarni optimallashtirishga ko'maklashish. Faqatgina maktab va oila o'rtasidagi samarali o'zaro munosabatlar nogiron bolaning psixofizik va ijtimoiy holatini tiklashga, moddiy mustaqillikka va ijtimoiy moslashishga erishishga yordam beradi

INKLYUZIV TA'LIM MUAMMOLARI VA UNING YECHIMLARI

Eshonqulova X.A.,

Karmana tuman 25-ixtisoslashtirilgan maktab-internat o'qituvchisi

Maxsus ta'lim imkoniyati cheklangan bolalar uchun ta'lim tizimi sifatida rivojlangan. Maxsus ta'lim butun dunyoda maktab yoki internat shaklida, shuningdek umumta'lim maktablarining katta bo'lmagan qismlari sifatida faoliyat yuritadi. Maxsus ehtiyojli bolalarning maxsus ta'lim tizimida o'qitilishi ularning maktabni tugatgach ijtimoiy jamiyatga moslashib ketishlarini qiyinlashtiradi.

Imkoniyati cheklangan bolalarni tarbiyalash masalasi bugungi kunda eng dolzarb masalalardan biriga aylanib bormoqda. Hozirgi kunda Respublikamizda alohida yordamga muhtoj bolalarning rivojlanish darajasi, imkoniyatlari, xususi- yatlari va qobiliyatlariga ko'ra maxsus yoki umumiy ta'lim tizimida ta'limni amalga oshirish maqsadida inklyuziv ta'lim tizimi amalga oshirilmoqda

Davlatimizning ustivor siyosati yosh avlodni aqlan teran, jismonan sog'lom, ma'naviy yetuk har tomonlama rivojlangan komil inson qilib voyaga yetkazishdan iborat. Jamiyatimizning bir bo'lagi bo'lgan maxsus yordamga muhtoj bolalar va o'smirlarni ijtimoiy qo'llab - quvvatlash, ta'lim- tarbiya berish, kasb – hunarga yo'l- lash, sog'lom bolalar qatori o'rin olib, o'z qobiliyati va imkoniyatlaridan foydalana oladigan inson qilib voyaga yetkazish davlatimiz siyosatining bir bo'lagi bo'lib hisoblanadi.

O'zbekiston ta'lim tizimiga kiritish masalalari bilan shug'ullanadi. Inklyuziv ta'lim vazifasi bolalarning qobiliyatlari va holatidan qat'iy nazar, ularning barcha- siga sifatli ta'lim - tarbiya berishdan iborat. Shu bilan birga, inklyuzivlik tamoyili imkoniyatlari cheklangan bolalar ijobiy ruhiy va ijtimoiy rivojlanishga ega bo'lish- lari uchun oilada yashashlari va o'z tengdoshlari bilan birga oddiy maktabda bilim olishlari lozimligini nazarda tutadi. Inklyuziv ta'lim tizimi nogironlar aravacha- sidagi bola yaqin atrofda joylashgan har qanday maktabda ta'lim olishi, o'zlash- tirishda qiynalayotgan bo'lsa, o'qish va yozishga o'rganish uchun maxsus yor- damga ega bo'lishi, darslarga qatnamay qo'ygan bolaga esa maktabga qaytish uchun tegishli yordam ko'rsatilishini kafolatlaydi.

Inklyuziv ta'limning asosiy maqsadi - yordamga muhtoj bo'lgan bolalarga samarali bilim olish uchun sharoit yaratishdir.

Ushbu sharoitda yordamga muhtoj bolalarni integrasiyalash va reabilitasiya qilish, har bir bolaning rivojlanish darajasini hisobga olgan holda ularga mos samarali inklyuziv talim turini tanlash lozim.

Ta'lim sohasida yordamga muhtoj bolalarning tahsil olishlari hamisha jamiyatning diqqat markazida turgan dolzarb masala hisoblanadi. Shunday ekan, ularga ta'lim beruvchi pedagoglar va mutaxassislar malakasini oshirish, zarur zamonaviy

qo'llanmalar, jihozlar bilan ta'minlash ham bu masalani hal qilish uchun qo'yilgan qadamlardan biri hisoblanadi.

Ta'lim tizimini joriy etish har doim ma'lum bir qonun qoidalariga, tamoyillarga asoslanishni talab etadi. Inklyuziv ta'lim tizimini joriy qilishda esa quyidagi tamoyillarga asoslaniladi:

- 1) Inklyuziv ta'limning e'tirof etilishi.
- 2) Inklyuziv ta'limning barcha uchun ochiq bo'lishi tamoyili.
- 3) Bog'lanishning mavjud bo'lishi tamoyili.
- 4) Markazlashtirilmagan bo'lishi tamoyili.
- 5) Inklyuziv ta'limda kompleks yondashishi tamoyili.
- 6) Inklyuziv ta'limda moslashuvchanlik tamoyili.
- 7) Malakaviylik tamoyili.

Inklyuziv ta'limning e'tirof etilishi bu tamoyilning mazmuni shundaki, 1990 – yildan buyon maxsus ehtiyojli bolalarni umumta'lim muassasalari tizimida o'qitish borasida bir qancha jahon miqyosida deklorasiyalar va qarorlar qabul qilindi. Ularni jahonning ko'plab davlatlari e'tirof etdilar. Ammo bugungi kunga qadar ularni hayotga joriy qilish borasida ko'plab muammolar mavjud. Ba'zi davlatlarda esa umumiy ta'lim borasida qonun yoki qarorlar qabul qilinganda nogiron bolalarning ta'lim masalasi unga kiritilmaydi. Ammo inklyuziv ta'limni tan olish faqatgina qonun chiqarish bilangina bog'liq bo'lmaydi.

Davlat rahbarining 2020–2025 yillarda respublikada inklyuziv ta'limni rivojlantirish, boshlang'ich tayanch korreksion sinflarni ochish va maktab-internatlarni optimallashtirishga oid qarori qabul qilindi.

Prezident 2020- yil 13 oktyabr kuni “Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarga ta'lim-tarbiya berish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida”gi qarorga imzo chekdi. Mazkur qaror bilan 2020–2025 yillarda xalq ta'limi tizimida inklyuziv ta'limni rivojlantirish konsepsiyasi, ushbu konsepsiyani 2020–2021 yiilarda amalga oshirish bo'yicha “yo'l xaritasi” hamda Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalar ta'limini 2025 yilgacha rivojlantirishning maqsadli parametrlari tasdiqlandi.

Konsepsiya erishilgan natijalar, maqsadli ko'rsatkich va tegishli davrga mo'ljallangan asosiy yo'nalishlardan kelib chiqib, 2020- yildan boshlab har yili tasdiqlanadigan alohida “yo'l xaritasi” asosida bosqichma-bosqich amalga oshiriladi. Inklyuziv ta'lim tizimini qo'llab-quvvatlashda siyosat asosiy rol o'ynaydi. Siyosat tomonidan inklyuziv ta'limning qo'llab quvvatlanishi bu ta'lim tizimining samarasini va rivojlanishini ta'minlaydi.

Inklyuziv ta'limni amaliyotga joriy etish ustida olib borilgan tajribalardan shu narsa o'z isbotini topdiki, har qanday imkoniyati cheklangan bolalarni nuqsonini ilk yoshdan o'z vaqtida aniqlab mutaxassislariga murojaat qilinsa va maktabga tayyorgarlik ishi o'z vaqtida olib borilsa abatta ko'zlangan maqsadga erishish mumkin. Ya'ni inklyuziv ta'limning samarasi yuqori darajada bo'ladi.

Inklyuziv ta'limning ahamiyati shundaki, imkoniyati cheklangan bolalarni ilk yoshlaridanoq sog'lom bolalar qatoriga qo'shib sifatli ta'lim olishini ta'minlagan holda bolada ruhiy va jismoniy hissiyotlarini va haraktlarini rivojlantirishdir.

INKLYUZIV TA'LIMDA BOLALARNING IJTIMOIYLASHUVI

Nurmurodova G.O.,

Nurota tumani 22-umumiy o'rta ta'lim maktabi psixologi

Har bir insonning, har bir oilaning, jamiyatimizning muqaddas vazifasi qobiliyatli farzandlarni o'stirish, ularni jismoniy va ma'naviy tomondan yetuk qilib tarbiyalash, ota-onasiga, Vataniga sodiq insonlar qilib tarbiyalashdan iborat. Oila tarbiyasida oilaning butun turmush tarzi va ota-onalarning bolalar bilan munosabati katta rol o'ynaydi. Bundan tashqari, aqliy rivojlanish insonning butun umri mobaynida amalga oshsa, bundan farqli ravishda xarakter, iroda, hissiyot asosan bolalik va yoshlik yillarda tarkib topadi. Oila-maktab va bola o'rtasidagi munosabatni qattiqroq nazorat qilish, bolaning oiladagi tarbiyasida ota-onaning roli alohida ahamiyatga egadir.

Oilada farzand tarbiyasi ma'sullikni talab etadi. Mas'uliyatni his qilgan inson o'z ishini doimo puxta rejalashtirib, uning oqibatlarini oldindan tasavvur qiladi. Zarur natijaga erishish uchun butun kuchi va salohiyatini safarbar etishga qodir bo'ladi. Bunga erishishning eng qulay yo'li-avvalo tafakkur va ilmiy dunyoqarashni shakllantirish. Bu esa ota-onalardan farzand oldidagi, el yurt oldidagi ma'naviy burchini to'g'ri anglashni, oilaviy munosabatlar doirasida milliy urf-odat va an'analimiz, eng nodirligini turmushga singdirish orqali bolalarda insoniy munosabatlarni shakllantirish, ularni mustaqil fikrlaydigan kishilar qilib tarbiyalashni taqozo etadi.

O'zbek oilasi- ko'p avlodli oila, yani bola ongida sog'lom g'oya va bilimlar shakllanishi jarayonida oilaning kattalari bo'lmish bobolar, momolar, yaqin urug'lar ham bevosita ishtirok etadi. Azaliy udumga binoan bola tarbiyasida ota-onadan ham ko'ra bobo, buvi, qo'shni va qarindoshlarning ta'siri kuchliroq bo'ladi.

Oilada ota-onaning, shu oiladagi kattalarni yurish turishdan tortib, so'z madaniyati, kiyinishi, kishilar bilan muomalasi, hatto atrof-muhitga munosabati va shu singari oddiy bo'lib ko'ringan holatlar ham bola tarbiyasida katta ahamiyatga ega.

Yuqoridagi farzand tarbiyasi haqidagi fikrlarimiz nafaqat bolalarga balki inklyuziv tashkil etilgan bolalarga ham xosdir. Chunki ularga bunday tarbiya usullari ikki hissa kerakdir. Chunki ular ham jamiyatimizda boshqa bolalar bilan teng huquqlidir. Bunday ta'limdagi bolalar ongida ozroq kemptiklik hissi mavjud bo'ladi. Ushbu hisdan oson va yengil xalos bo'lishi uchun nafaqat kattalar balki bolalarning yordami ham bevosida zarurdir. Maktabga tashrif buyurgan bunday bolalarga barcha bolalar qatori munosabatda bo'lib, achinish hissi bilan bolaga munosabat qilmaslik lozim.

Uyda ota-onalar, bobo-buvilar, maktabda ustozlar va do'stlari inklyuziv o'quvchiga ham boshqa bolalarga qilingan mehr-muhabbat va tarbiya omillarini qo'llashi lozim. Aks holda bolalar ana shunday mehr-muhabbatga tayanib qolishib, doimo kimningdir yordamiga ehtiyoj sezib, mustaqillik, kattalik kabi tushunchalari tengdoshlaridan kech shakllanadi.

Maktabdagi mas'ul shaxslar; inklyuzif sinfda tahsil olayotgan o'quvchining sinf rahbari, maxsus pedagog, psixolog, fan o'qituvchilari ta'lim va tarbiya jarayonida tizimni barqarorlashtirib borishlari lozim.

Masalan maktab psixologi o'zi uchun inklyuzif sinf o'quvchilari bor sinfga alohida ish reja tuzib, ushbu o'quvchilar bilan individual va jamoaviy tarzda trening mashg'ulotlarini tizimli o'tkazib borish, o'quvchini sinf jamoasida yanada ruhlantirib, bolani sinfga moslashishini ta'minlaydi. Ushbu trening mashg'ulotlarni nafaqat bola

bilan, balki inklyuziv sinf o'quvchilarining ota-onalari bilan ham tez-tez o'tkazib turish, ota-onalar ongida bola tarbiyalashning ilmiy va amaliy yo'nalishlarini ochishga zamin bo'ladi.

Inklyuziv ta'limda tahsil olayotgan o'quvchilarni maktabning ma'naviy- ma'rifiy tadbirlariga jalb etish, o'quvchida o'ziga ishonchni, qo'lidan biror bir ish kelishini, ichki menidagi yuzaga chiqmayotgan ijodkorlik, tashkilotchilik, ma'suliyat, ma'naviy va madaniy tarbiyani shakllantirib o'quvchilar orasida o'zini namoyish eta oladi. Ularning hammalari a'lochi o'quvchi bo'lmasligi mumkin, lekin jamiyatga jamoaga ijtimoiylashadi, jamoa orasida o'zini qanday tutushni o'rganadi.

Ushbu ta'limda do'stlarining o'zni ham beqiyosdir. Chunki bolaga eng yoqadigani ham, bolani tez tushunadigani ham, bolaga yoqimli hissiyot ham bu do'stlari tengdoshlari davrasidir. Shunday ekan bir kun davomida 4-5 soat bolalar orasida bo'lishi bola ongining rivojlanishiga, dunyoqarashi kengayib jamiyatga moslashishida eng katta ko'mak bo'ladi. Ayniqsa bolalar ularni o'z tengqurlari qatorida ko'rib, yaxshi munosabat ko'rsatsalar bolaning yanada tez moslashib, ushbu sinfni, o'quvchilarni, maktabni, ustozlarini yaxshi ko'rib qoladi. Hayotga boshqacha dunyoqarash bilan qaraydilar. Hayot ularga juda chiroyli va go'zal ko'rinadi. Intilishi, harakati ortadi.

Davlatimiz tomonidan yaratilgan inklyuziv ta'limdagi bunday imkoniyat ota-onalarga, pedagoglarga, ayniqsa bu sinf bolalariga juda ma'qul bo'lib, ularda minnatdorchilik tuyg'ulari shakllantirdi desam mubolag'a bo'lmaydi.

Kelajak avlodni tarbiyalash birgina ota-onaning vazifasi hisoblanmaydi, balki keng jamoatchilik aralashuvini talab qiladigan jarayon hisoblanadi. Bu boradagi keng jamoatchilik harakati, davlatimizning yaratayotgan imkoniyatlariga mas'uliyat bilan yondashishimizni talab qiladi.

ИНКЛЮЗИВТИ ТӘЛІМ ҮДЕРІСІНДЕ МҮГЕДІКТІГІ БОЛҒАН БАЛАЛАРҒА ПСИХОЛОГИК ҚЫЗМЕТТИ ҰЙЫМДАСТЫРУ

*Азымқұлова Ж.,
Кенимех ауданы ХБББ психологы*

Аннотация: инклюзивті білім беру процесінде психологиялық қызметті ұйымдастыру, мүмкіндігі шектеулі балалардың қоғамға сәтті бейімделуі.

Тірек сөздер: ерекше балалар, тәлім, ата-аналар, даму, ақау.

Annotatsiya: inklyuziv ta'lim jarayonida psixologik faoliyatni tashkil etish, nogiron bolalarni jamiyatga muvaffaqiyatli moslashtirish.

Tayanch so'zlar: alohida boallar, ta'lim, ota-onalar, rivojlanish, korreksiya.

Инклюзивті білім берудегі психологтың негізгі міндеті – әрбір оқушының жеке дамуын психологиялық қамтамасыз ету жүйесін құру, инклюзивті білім берудің барлық қатысушыларының әлеуметтік-психологиялық салауаттылығын қамтамасыз ету, яғни қолайлы жағдай жасау. Неліктен инклюзивті білім беру процесінде психологиялық қызметті ұйымдастыру қажет? мектеп ортасын баламалы деңгейге жеткізу; мүмкіндігі шектеулі балалардың қоғамға сәтті бейімделуі; оңалтуды қалыптастыру үшін жағдай жасау; «ерекше» балаларды тәрбиелеп отырған отбасыларды әлеуметтік-психологиялық қолдауды ұйымдастыру. Сондай-ақ, психолог баланың мектепте өз орнын тауып, өз мәселелерін өз бетінше шешуі үшін психологиялық қолдауды ұйымдастыруы

қажет. Психологиялық көмектің екі түрі бар: тез шешімді қажет ететін әртүрлі мәселелерді шешуді көздейтін өзекті бағыт; әр баланың жеке тұлғасын дамыту үшін әртүрлі мәселелерді шешуді көздейтін перспективалық бағыт (болашаққа мақсат).

Инклюзивті білім беретін мектептегі психолог жұмысында 4 негізгі жұмыс бағыты анықталған: дамуында ақауы бар балалармен жұмыс; педагогтармен жұмыс; оқу орнының басшылығымен жұмыс; мүмкіндігі шектеулі балаларды тәрбиелеп отырған ата-аналармен жұмыс. Дегенмен, қажет болса, қосымша маңызды сала бар: қалыпты балалардың ата-аналарымен жұмыс. Оларға қалыпты (шартты түрде дені сау) балалармен қатар білім беру ортасына «ерекше» балаларды қосу олар үшін «ерекше» балалардан кем түспейтінін және бірлескен оқытудың негізгі оң факторы болып табылатынын хабарлау маңызды. Бұл жұмыс негізінен толеранттылықты дамыту арқылы жүзеге асырылады. Толеранттылықты кешенді түрде қалыптастыру (мұғалімдер мен ата-аналар тарапынан) балалар арасында табысты қарым-қатынастар жасайды. Дамуында ақауы бар балалармен жұмыстың негізгі бағыттары: психодиагностика; дамытушылық және психокоррекциялық жұмыс; профилактикалық қызмет.

Мүмкіндігі шектеулі балалармен жұмыс істеудің негізгі ережелері: баланың мүдделерін құрметтеу. Мәселені баланың мүддесіне сай шешу; жүйелі көзқарас. Диагностика, түзету және дамыту бойынша әртүрлі сарапшылардың әрекеттерінің үйлесімділігі; Үздіксіздік. инклюзивті білім берудің барлық қатысушыларына үздіксіз қолдау көрсету кепілдігі; Гуманитарлық. Субъективті-позитивті көзқарас. Өзгергіштік. Балалардың білім алуына белгілі вариативті жағдайлар жасау; Интеграция. Оның ішінде мүмкіндігі шектеулі балаларды жалпы білім беру ортасына, бірлескен жобаларға, іс-шараларға және т.б.; Табысты жағдай жасау. Балалардың жеке қабілеттерін ашуға жағдай жасау; Бірыңғай тәсіл.

Психологтың мүмкіндігі шектеулі балалармен жұмысының мәні: психикалық шиеленісті жоғалту; өзін-өзі бағалауды түзету; психикалық функцияларды (зейін, есте сақтау, ойлау және т.б.) дамыту; пассивтілікті жеңу; агрессивтілікті жеңу; жауапкершілікті, дербестікті қалыптастыру; жағымды эмоцияларды қалыптастыру; белсенді өмірлік ұстанымды қалыптастыру; коммуникативті дағдыларды қалыптастыру және т.,

Мүмкіндігі шектеулі балалармен психолог жұмысының әдістері мен формалары: Ертегі терапиясы. Жан-жақты әсер ету арқылы тұлғаны дамыту; Ойын терапиясы. Психикалық процестердің еркіндігін қалыптастыруға ықпал ету. Демалыс. Эмоционалды және бұлшықет кернеуін жеңілдету; Психогимнастика. Стрессті жеңілдету, эмоционалды және жеке саланы дамыту; Арт-терапия. Өзін-өзі көрсету және өзін-өзі тануды дамыту; Құм терапиясы. Қолдың ұсақ моторикасын дамыту, ми жарты шарларын дамыту.

Мүмкіндігі шектеулі балалардың ата-аналарына психологиялық қолдау көрсету де маңызды, себебі олар балаларының психологиясын анықтайды. Мүмкіндігі шектеулі балалардың ата-аналарымен инклюзивті білім беру психологының негізгі қызметі: психологиялық кеңес беру; психологиялық зерттеу; әлеуметтік бақылауды қолдау.

Бұл іс-шаралар әңгімелесу, лекция, сауалнама түрінде өткізіліп, ата-аналардың педагогикалық шеберлігін арттыруға бағытталған. Психолог тәрбиеші

көмекшісімен және оқу орнының басқа мамандарымен бірлесе отырып, ата-аналарға семинарлар өткізеді, бұл семинарларда ата-аналар дидактикалық әдебиеттермен, ойындармен танысып, алған ақпаратты іс жүзінде қолдана білуге үйретеді. Педагогтармен психологиялық жұмыс психологиялық күзіреттілікті арттыруға бағытталған әңгімелесу, дәрістер және шеберлік сабақтарының көмегімен психологиялық танысу түрінде жүзеге асырылады. Осылайша, мүмкіндігі шектеулі балалармен жұмысты келесі бағыттарға бөлуге болады: диагностикалық; аналитикалық; түзету; консультативтік-ағарту; ұйымдастыру-әдістемелік.

Психологтың инклюзивті білім беру үдерісіндегі қызметі туралы барлық ақпаратты өңдегеннен кейін оның қажетті еңбек әрекеттерін анықтаймыз: әр түрлі білім беру қажеттіліктері бар балалармен бірлесіп және жеке іс-шараларды ұйымдастыру; мүмкіндігі шектеулі балалардың дамуы мен ауру тарихы туралы ақпаратты жинау және өңдеу; диагностикалық және түзету-дамыту іс-шараларын орындау; мүмкіндігі шектеулі балалармен және олардың ата-аналарымен жұмыс істеу кезінде олардың эмоцияларын бақылау; мүмкіндігі шектеулі балаларды тәрбиелеп отырған педагогтар мен ата-аналардың психологиялық білімін жетілдіру; мүмкіндігі шектеулі балаларды қарапайым қоғамға әлеуметтендіруге және қоғамның мүгедек балаларға деген толерантты көзқарасына бағытталған қоғамдық іс-шараларды өткізу; инклюзивті білім берудің барлық мұғалімдерімен тиімді ынтымақтастық; мүмкіндігі шектеулі оқушылар үшін бейімделген білім беру ортасын жобалау; оқушылардың жеке білім беру бағдарламаларын, оқу жоспарларын, жобаларын әзірлеу және жүзеге асырудың әдістемелік құралдарын әзірлеу және таңдау; дамудың оңтайлы траекториясын анықтау (баланың дамуының жеке бағыты); медициналық-педагогикалық-психологиялық комиссияға (ТППК) құжаттарды дайындау.

Психологиялық қолдаудың мазмұны мен құрылымы көбінесе баланың диагнозына, мүгедектігіне, өтемдік мүмкіндіктеріне, оның «жақын даму аймағына» және тұлғаға бағытталған көзқарасқа байланысты. Мамандар балаларды жеке тексереді, оларды сабақ барысында, күнделікті өмірде – серуендеу кезінде, еркін әрекетте бақылайды. Оқушылардың әрбір санаты үшін шартты түрде бөлек шарттар қойылады. Мүмкіндігі шектеулі баланы сүйемелдеудің ең қолайлы әдісін таңдау үшін осы кезеңде баланың мүмкіндіктерін жан-жақты зерттеу қажет. Психолог жүргізетін жұмыс құжаттары және оның жеке қасиеттері: Білім беру жүйесінде жұмыс істейтін психолог толерантты, мейірімді, бауырмал, жанашыр, тапқыр, әріптестерінің пікірін тыңдай алатын, сонымен қатар қарапайым білім мен әртүрлі әдістерді білуі керек. Кез келген маман сияқты психологтың да кәсіби құжаттары бар. Бұған мыналар кіреді: оқушыларды психологиялық тексеру картасы; психологтың оқу жылына арналған жұмыс жоспары; жүргізілген психодиагностикалық сараптаманың нәтижелері бойынша қорытынды; психолог кеңесі журналы; түзету-дамытушы оқыту бағдарламасы; оқу жылының жұмысы туралы аналитикалық есеп; мамандар арасындағы істер бойынша байланыс кітапшасы; директордың тәрбие ісі жөніндегі орынбасары бекіткен түзету жаттығуларының кестесі; жеке оқытуға ұсынылатын балалардың тізімі; мүмкіндігі шектеулі балалар тобымен жұмыс істеудің перспективалық жоспары; баламен жеке жұмыстың перспективалық

жоспары; тренингке қатысу үшін қатысу журналы; кеңес журналы; психологтың жылдық есебі; ТППК хаттамасы. Жоғарыда айтылғандардың барлығынан инклюзивті білім беру үдерісіндегі психологтың қызметі өте жауапты екенін көруге болады, сондықтан психологтың күйзеліске төзімділігі, жоғары кәсібилігі және басқаларға деген төзімділігі болуы керек. Бірақ әртүрлі психофизикалық дертке шалдыққан «қиын» балалар көбейіп кеткендіктен, психологқа үлкен шыдамдылық керек. Тындау мен есту, бақылау және көру, ынталандыру керек. Инклюзивті білім беру үдерісінде жұмыс істейтін психолог туралы жинақталған ақпаратты талдай отырып, біз инклюзивті білім беру саласындағы психологтың негізгі жеке қасиеттерін көрсеттік: эмоционалды тұрақты (сабырлы, байсалды); ойлаудың дивергенциясы (шығармашылық ойлау тәсілі, әртүрлі бағытта ойлау қабілеті); мінез-құлықтағы икемділік (стратегияны жылдам өзгерту); әлеуметтік белсенділік (алға қойған мақсаттарға жету үшін әлеуметтік маңызды өзгерістерге қабілеттілік және дайындық); эмпатия (эмпатия білу, әрқашан көмектесуге дайын); - көпшіл; - қайырымды; - пациент; - сенімді; - қамқорлық; - сыпайылық (біреуді ұятқа қалдырмау немесе қорламау үшін диагностикалық және психологиялық-педагогикалық шараларды құрастыра білу).

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Shomaxmudova R. «Maxsus va inklyuziv ta'lim» /Toshkent «Chashmaprint» 2011.
2. Оказание услуг психолого-педагогического сопровождения детей с ограниченными возможностями здоровья: методические рекомендации / сост. Л. М. Беткер, В. С. Городецкая ; автономное учреждение дополнительного профессионального образования Ханты-Мансийского автономного округа – Югры «Институт развития образования». – Ханты-Мансийск : АУ «Институт развития образования», 2019 – 43 с.

ЖАНҰЯДАҒЫ МҮГЕДЕКТІК БАЛАЛАРҒА ДЕГЕН КӨЗҚАРАСТЫ ӨЗГЕРТУ ТАНЫМЫ

Хожбаева Б.,

Нұрата ауданы 35-санды жалпы орта білім беру мектебі оқытушысы

Аннотация: он сегіз жасқа толмаған балалар өздерінің құқықтары мен заңды мүдделерін, ата-аналардың жағдайын, ата-аналардың негізгі міндеттерін және балалардың ата-аналарын қорғауға мұқтаж.

Тірек сөздер: құқық, заңдылық, ақыл кемістігі, мүгедектік, емделу, әлеуметтік психология, даму.

Annotatsiya: o'n sakkiz yoshgacha bo'lgan bolalar o'z huquqlari va qonuniy manfaatlarini, ota-onalarning ahvolini, ota-onalarning va bolalarning ota-onalarining asosiy vazifalarini himoya qilishlari kerak.

Tayanch so'zlar: huquq, qonuniylik, aqliy nogironlik, davolanish, ijtimoiy psixologiya, rivojlanish.

Мүгедектілігі болған балалар (бала) —дене тұрғысынан, ақыл, сенсор (сезім) немесе есінің кемістігі болуы жағдаятынан келіп шығып, өмір сүру әрекеті шектелгендігінен олар мемлекет пен қоғам тарапынан әлеуметтік көмек көрсетілуі мен олардың да өз құқық пен заңды мүдделері қорғануға мұқтаж он сегіз жасқа

дейінгі тұлғалар есептелінеді.

Аталмыш түсінікке тән терминдер:

- Ерекше мән беруге мұқтаж; Мүгедектілігі болған тұлғалар
- Мүмкіндігі шектелген балалар; Тәлім алуда проблемасы болған балалар; Дамуында кемістігі болған балалар; Ақыл-есі дамуында артта қалған балалар

Мүгедек баласы бар жанұя кездесетін қиыншылықтар:

Отбасында дамуында кемістігі бар баланың дүниеге келуі барлық отбасы мүшелері үшін және ең алдымен баланың ата-анасы үшін үлкен күйзеліс болып табылады. Көбінесе ата-аналар мұндай «мүгедек» баланың дүниеге келуі «өміріндегі қорқынышты үкім» деп санайды, олар бұл баланы оқыту мүмкін емес және бүкіл отбасы үшін ауыртпалық болады деп санайды. Мәселе ата-ананың баланың оң болашағын көрмеуінде. Көптеген адамдар мүгедек балаларын балалар үйіне жібереді. Бірақ балаларын тастамайтын отбасылардың да күйзелістен шығуы ұзаққа созылады

Перзентіндегі мүгедектік симптомдарды есіткен ата-ананың күйі:

Ашу осындай жағдайдың орын алғанына ренжіп жатыр: Үмітсіздік, дәрменсіздік, жағдайды өзгерте алмаудың салдарынан баласына және өзіне ренжіу. Мамандардың баланың мүгедектік белгілерін айтқанына сенбеу немесе сенгісі келмеу, мүмкін қателескен шығар деп үміттену: Дәрігердің диагнозына сенбеу. Өзін кінәлі сезіну: ауруды тудырған қателіктерге өкіну, дер кезінде алдын ала алмау үшін өзін кінәлау, дәрігердің қарауынан кейін қажетті шараларды орындамау. Эмоционалды реттеу. Соңғы кезең - жағдайды өзгертудің басқа жолы жоқ екенін көре отырып, баланың ауруын қабылдау және оған үйрену.

Отбасының әлеуметтік-педагогикалық мәселелері: жанұядағы қарым-қатынастар, ерлі-зайыптылар және басқа да отбасы мүшелері мүгедек баланы барлығынан жасыруға тырысады, ұялады, басқалардың сөзінен қашады (бәрінен алшақтайтын жабық отбасы). Білім мен тәрбие (балаға қалай білім беру керектігін білмеу). Психологиялық-медициналық-педагогикалық білімнің болмауы, баланың дамуына қажетті қолдау немесе даму бойынша түзету жұмыстарын қамтамасыз ете алмау. Қай мамандарға жүгінетінін білмей. Балаға реакция (кінә, ашу, ұят, көңілсіздік және аяушылық). Қоғамның мүмкіндігі шектеулі балаға деген көзқарасы, айналасындағылардан ұялу, баланың мұң-мұқтажын ешкімге айтпау (түсінбеу немесе қараусыздық). Көбінесе ата-ананың дұрыс емес мінез-құлқы: баланың проблемалары туралы ақпаратты жасыру (тиімді жұмыс үшін құнды уақытты жоғалту), түзету жұмыстары бастала салысымен баланың мәселелерін шешу, өмірге әлеуметтік бейімделу кезеңін ертерек бастау; медициналық көмекке жүгінуді қаламау, дәрігер баланың жағдайын ескере отырып, қажетті емдеуді, сондай-ақ мидың белсенділігін немесе басқа функцияларды қамтамасыз ететін дәрілерді ұсынады (бала медициналық көмексіз әрекеттерді меңгеру қиынға соғады); пассивтілік, мұғалімдермен ынтымақтастықтан бас тарту, мұғалімнен баланың оқу көрсеткіштері туралы сұрауға қызығушылық танытпау, дамыту үшін қосымша түзету шараларын қолданбау; барлық жауапкершілікті басқаларға жүктей отырып, сарапшыларға тұтынушылық көзқарас (сіз бұған үйренгенсіз, міндеттісіз).

Баланың мүмкіндігін ескермей, ұстаздардан көп нәрсе күту; қате талаптар қою: баланы бірден сыныпқа қосу, тек оң бағаларды талап ету т.б.; баланың

денсаулығының барлық мәселелерін онымен бірге талқылау, аяушылық сезімін тудыру, баланың өзіне деген сенімін жоғалтуға (баланың өмірлік энергиясы өшіп, аурудың ішкі бейнесі қалыптасады), бірақ бала бұрын балада жоқ. ойланыңыз! Баланың әлеуметтік және күнделікті өмірге бұрынғыдан да көбірек қатысуына көмектесу, баланың орнына барлық жұмысты ата-ананың орындауы, тіпті өзіне-өзі қызмет көрсету дағдылары: киіну, тамақ ішу, өзінен кейін дастархан жинау (бала қызмет көрсетуді білмейді. өзі, әлеуметтік міндеттемелерді білмейді (отбасы бюджетін жоспарлау, әлеуметтік төлемдерді жасау және т.б. қызметтерді көрсету); өмірлік дағдылар қалыптаспаған: жолды кесіп өту, қалада жүру, басқалармен қарым-қатынас жасауды білмеу, өзін дұрыс бағалау. жағдай, болжамды әрекеттер және т.б.

Ата-аналардың баланы емдеу қалауы жоқтығы басқа себептерге байланысты болуы мүмкін: Емдеу ұзаққа созылады, ұзақтығы бірнеше жыл бойы жылына 1-2 рет қайталануы керек. Емдеу зиянды, себебі бала күшті препараттарды қабылдауы керек. Емдеу ата-ана күткен нәтижені бірден әкелмейді. Көптеген ата-аналар баланың физиологиялық жағдайы мен оның оқудағы жетістігі арасындағы байланысты түсінбейді. Кейде ата-аналар баламен ұзақ уақыт жұмыс жасаса, табысқа жетуге болады деп ойлайды. Ата-аналар баланы үйде ұзақ уақыт бойы оқытады, бұл баланы шаршатады.

Ата-ананың балаға деген көзқарасы мен оның мәселелеріне байланысты үш топты ажыратады: Ата-анасы баланың мәселесін дұрыс шешуге тырысатын отбасылар. Баласының мәселесін қалай шешуге болатынын білмей қиналған отбасылар. Балаға және оның мәселелеріне теріс көзқарастағы отбасылар; бұл мәселелерді аутсорсингке алуға тырысатын отбасылар. Туындаған мәселелерді шешу үшін отбасы келесі мамандармен бірлесіп жұмыс істеуі керек: мұғалім-дефектолог, дәрігер, педагог-психолог, логопед.

Ата-аналардың негізгі міндеттері төмендегілер: Мүмкіндігі шектеулі балалардың құқықтарына байланысты құқықтық білім негіздерін меңгеру; дамуында кемістігі бар балалардың ата-аналарының қоғамдық бірлестіктер мен ұйымдардың қызметіне қатысуы; ата-ана баланың даму ерекшеліктерін біліп, өзін-өзі бағалауды, кемістікке дұрыс көзқарасты, ерік-жігерлік қасиеттерді дамытып, ойын әрекетін бала өміріне қосуы керек; ата-аналар балалар мекемесіне барса да балаларымен жұмыс істеуді жалғастыру керек; баланың жағдайына байланысты қатаң емес режимге негізделген үйде тыныш, мейірімді орта құру; баланың тағайындаған дәрі-дәрмектерді уақытында қабылдауын қамтамасыз ету, олардың әсерін бақылау және бұл туралы дәрігерге хабарлау; баланың соматикалық және психологиялық жағдайын үздіксіз бақылау, күнделікке түсіру; арнайы педагогика мен психология негіздерін меңгеру, ерте түзету және тәрбиелеу бойынша балалармен үйде тренинг өткізу.

Балалардың ата-аналары білуі тиіс болған кеңестер:

1. Сіз жалғыз емессіз;
2. Сіз суперқаһармансыз;
3. Балаларыңызбен демалуға және ойнауға уақыт бөліңіз;
4. Өзіл мен жақсы көңіл-күй сезімі әрқашан сізбен бірге жүрсін;
5. Ең кішкентай жетістіктер мен жеңістерді тойлау;
6. Балаңыз басқаларға ұқсамайды деп ешқашан аямаңыз;

7. Балаңызға деген сүйіспеншілігіңіз бен назарыңызды аямаңыз, бірақ сіздің махаббатыңызға мұқтаж отбасы мүшелерінің де бар екенін ұмытпаңыз;

8. Баланы жауапкершіліктен және қиындықтардан қорғамаңыз. Барлық жұмысты онымен бірге жасаңыз;

9. Сыртқы келбетіңізге және мінез-құлқыңызға назар аударыңыз. Бала сізді мақтан тұтуы керек;

10. Баламен жиі сөйлесіңіз. Есіңізде болсын, теледидар да, радио да сізді алмастыра алмайды;

11. Баланы құрбыларымен қарым-қатынаста шектемеу;

12. Мұғалімдер мен психологтардан жиі кеңес алу;

13. Мүгедек балалары бар отбасылармен қарым-қатынас жасау. Тәжірибеңізді беріңіз және басқасын алыңыз;

14. Есіңізде болсын, бір күні бала есейіп, өз бетінше өмір сүруге мәжбүр болады. Оны болашақ өмірге дайындаңыз, ол туралы сөйлесіңіз.

Ата-ана мүгедек баласын жасырын қабілеті бар адам ретінде қабылдауы керек. Мамандар ата-аналарға баланың әлеуетті мүмкіндіктерін барабар түсіндіріп, олардың көзқарастарын ашуға көмектесуі керек.

Пайдаланған әдебиеттер

1. Shomaxmudova R. «Maxsus va inklyuziv ta'lim» /Toshkent «Chashmaprint» 2011.

2. Ключкова Е.В. Факторы, влияющие на включение ребенка-инвалида в жизнь общества. Аутизм и нарушения развития. № 3 (30). 2010 https://narfu.ru/upload/iblock/562/klochkova-э.в.-faktoyry_-vliyayushchie-na-vklyuchenie-v-obshchestvo-detey_invalidov.pdf
http://krizis48.ru/iblock/news/informaciya_k_svedeniju/e/vzaimootnoshenie_roditel_j_s_detmii_nvalidami/

TA'LIM TIZIMIGA INKLUZIV TA'LIM TIZIMINI JORIY ETISH: INKLUZIV TA'LIMNINING MUAMMO VA YECHIMLARI

Iydiboyeva G.N.,

Nurota tumani 33-umumiy o'rta ta'lim maktabi psixologi

Annotatsiya. Imkoniyati cheklangan bolalarni tarbiyalash masalasi bugungi kunda eng dolzarb masalalardan biriga aylanib bormoqda. Hozirgi kunda Respublikamizda alohida yordamga muhtoj bolalarning rivojlanish darajasi, imkoniyatlari, xususiyatlari va qobiliyatlariga ko'ra maxsus yoki umumiy ta'lim tizimida ta'limni amalga oshirish maqsadida inklyuziv ta'lim tizimi amalga oshirilmoqda. Inklyuziv ta'lim madaniyati Salamanka deklaratsiyasiga muvofiq har bir o'quvchi xususiyatlarini isloh qilishni qo'llab-quvvatlovchi va ma'qullovchi dalil sifatida qaraladi. Uning maqsadlari jinsi, irqi, madaniyati, ijtimoiy millati, dini, individual imkoniyati va qobiliyati farqlar sabab ijtimoiy segregatsiya oldini olish uchun emas. Biroq, kontseptsiya universal foydalanish uchun yaroqsiz bo'lib chiqdi. Dunyo tajribasiga ko'ra, maktablarda kiritish ko'pincha tengdoshlari bilan birga o'rta maktablarda nogironlar ta'lim sifatida qaraladi (Judi Kugel'mas) biroq, inklyuziv ta'lim mohiyati bilim va bilim hali jamiyatda yetarli emas. "Inklyuziv "va" integrallashgan "terminlari ko'pincha bir xil ma'noda ishlatiladi. Lekin falsafada bu tushunchalar o'rtasida katta farq bo'lishiga qaramay.

Uzoq vaqt davomida maxsus yordamga muhtoj bolalarni umumta'lim muassasalariga nisbatan maxsus segregatsion ta'lim muassasalarida ta'lim tarbiya berish samarali deb hisoblanib kelindi. 1970-1980 yillarga kelib jahon miqyosida

insonparvarlik va kamsitishlarga yo'l qo'ymaslik g'oyasining ilgari surilishi maxsus ehtiyojli bolalarga e'tiborning yanada yaxshilanishiga olib keldi.

Sharqning mashhur allomalari Ibn Sino, Imom Buxoriy, Abu Nasr Farobiy, Alisher Navoiy, Abdulla Avloniylarning tarbiyaning maqsadlari har bir bola shaxsining rivojlanishiga ta'limning ta'siri to'g'risidagi qarashlari inklyuziv ta'lim rivojlanishining metodologik bazasi hisoblanadi.

"Inklyuziv ta'lim" maxsus ehtiyojlari bo'lgan va shartli ravishda sog'lom, ya'ni sog'lig'i cheklanmagan odamlarning birgalikdagi ta'limini anglatadi. Bunday holda, ta'lim olish jarayoni bir-biriga o'xshamaydigan, intellektual, jismoniy va aqliy xususiyatlarga ega bo'lgan odamlar maxsus bilimga muhtoj bo'lmagan tengdoshlari bilan birgalikda zarur bilim va ko'nikmalarni oladigan tarzda tashkil etiladi.

Inklyuziv ta'limning ijobiy va salbiy tomonlari mavjud. O'rnatish va asboblardan maxsus bolalarga moslashtirilgan bo'lishi kerak, va boshqa talabalar va o'qituvchilar har bir bolaning shaxsiy ehtiyojlarini tushunishlari va qabul qilishlari kerak.

Maxsus ehtiyojga ega bo'lganlar toifasiga nogironlar yoki nogiron deb hisoblanmaydigan kasalliklar kiradi, lekin ularga maxsus uskunalar bilan ta'minlanmagan oddiy maktabda umumiy ma'lumot olishlariga yo'l qo'yilmaydi. Masalan, ko'rish qobiliyati past bo'lgan bolalar audio kitoblar bilan ta'minlanishi kerak.

Zamonaviy ta'limda maxsus ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarni o'qitish masalalariga tobora ko'proq e'tibor qaratilmoqda. So'nggi o'n yilliklarda jamiyatning nogiron kishiga munosabati tubdan o'zgara boshladi, uni jamiyatning teng huquqli va munosib a'zosi deb tan oldi, ammo baribir o'zining qo'shimcha muammolari bor.

Inklyuziv yondashuv ta'lim jarayonida ko'proq ishtirok etish, jamoatchilikni jalb qilish va ta'limdagi kamsitishlarni yo'q qilish orqali bolalarning turli xil ta'lim ehtiyojlarini tushunishni va ushbu ehtiyojlarga muvofiq xizmatlarni o'z ichiga oladi. Inklyuziv ta'lim deganda nogiron bolalar va ularning sog'lom tengdoshlari birgalikda ta'lim olishlari tushuniladi.

Oilada nogiron bola paydo bo'lishi bilan moddiy, maishiy, moliyaviy va uy joy muammolari ko'paymoqda. Oiladagi psixologik iqlim shaxslararo munosabatlarga, ota-onalar va qarindoshlarning axloqiy va psixologik manbalariga, shuningdek, tarbiyalash, o'qitish va tibbiy-ijtimoiy rehabilitatsiya qilish shartlarini belgilaydigan oilaning moddiy va turmush sharoitlariga bog'liq.

Ota-onalarning nogiron bolaning paydo bo'lishiga bo'lgan munosabati bo'yicha oilalarning turi mavjud:

- mavjud muammoni tushunmaslik bilan bog'liq passiv reaksiya bilan;
- giperaktiv reaksiya bilan;
- o'rtacha ratsional pozitsiya bilan.

Ta'limning boshqa shakllari singari, inklyuziv ta'lim ham afzalliklari va kamchiliklariga ega. Ushbu turdagi mashg'ulotning afzalliklari quyidagilarni o'z ichiga oladi.

1. Odamlarning keng doirasi, shu jumladan, sog'lig'icheklanmagan odamlar, ya'ni oddiy odamlar bilan o'zaro munosabatlar. Inklyuziv ta'lim paydo bo'lishidan oldin, alohida ehtiyojga ega odamlar o'rtasida bunday muloqot qilish imkoniyati deyarli mavjud emas edi. Turli xil nogiron kishilarning aksariyati uchun ijtimoiy doiralar rehabilitatsiya markazlariga yaqin qarindoshlari va boshqa tashrif buyuruvchilar bilan cheklangan.

2. Boshqa bolalar bilan teng ravishda jamiyatga qo'shilish qobiliyati. Maxsus ehtiyojga ega bo'lgan odamlar, shuningdek, ko'rgazmalar, muzeilar, teatr tomoshalari kabi madaniy tadbirlarga tashrif buyurishlari mumkin. Biroq, ular o'zlarining ehtiyojlariga moslashtirilgan, to'siqsiz muhit deb nomlangan muhit bilan jihozlangan bo'lishi kerak.

3. O'qish va undan keying davrda tuzatish, psixologik, ijtimoiy yordam olish. Bunday ko'mak inklyuziv tarzda o'qitish uchun maxsus tayyorlangan o'qituvchilar tomonidan ta'minlanadi.

4. Aloqa va sotsializatsiya qobiliyatlarini rivojlantirish. Jamiyat bilan o'zaro munosabat repetitor yordamida amalga oshiriladi:

5. Maxsus ehtiyojlarga ega bo'lgan va ularga ega bo'lmagan odamlar o'rtasida vositachi. Ta'limning barcha bosqichlarida maxsus o'quvchiga repetitor hamroh bo'ladi.

Inklyuziv ta'limning ijobiy va salbiy tomonlarini tortib, ushbu turdagi ta'limning kamchiliklarini hisobga olish kerak. Kamchiliklarga quyidagilar kiradi:

1. Maxsus ehtiyojli bolalarni kuzatib borish uchun tayyorlangan malakali kadrlar – o'qituvchilar, o'qituvchilar, psixologlar, defektologlar, logopedlar yetishmasligi.

2. O'qituvchilar tarkibi ko'pincha ehtiyojlari bo'lgan talabalarga nisbatan yumshoq munosabatda bo'lishadi, shuning uchun ularning bilimlarini baholash ob'ektiv emas.

3. Milliy o'quv dasturi ko'pincha ba'zi o'quvchilarni ma'lum bir bosqichda o'qishni davom ettirishga to'sqinlik qiladi.

4. Inklyuziv ta'limga muhtoj bolalarning ota-onalari ko'pincha ma'lumotlarga ega emaslar. Natijada, bolalar faqat o'rta ma'lumot olishadi va o'qishni davom ettira olmaydilar.

5. Ta'lim sifatini yaxshilash uchun nafaqat inklyuziv, balki umumta'lim maktablari ham zarur.

Xulosa qilib aytganda, inklyuziv ta'lim umumiy ta'limni rivojlantirish jara-yoni bo'lib, uning hamma uchun ochiqqligini nazarda tutadi. Inklyuzivlikning asosiy g'oyasi – nogiron bolalarni alohida ixtisoslashtirilgan muassasalarda emas, balki oddiy umumta'lim maktablarida o'qitish, nogiron bolalar oddiy tengdoshlari bilan birga o'qish va ta'lim muassasalariga borish imkoniyatiga ega bo'lishlari uchun. Inklyuziv ta'lim – bu nogiron bolalar uchun umumiy ta'lim muassasalarida sog'liqni saqlash, ular barcha bolalarni qamrab olishi, qabul qilishi va ta'lim olishi uchun maxsus sharoitlar yaratilgan.

Inklyuziv ta'limni amaliyotga joriy etish ustida olib borilgan tajribalardan shu narsa o'z isbotini topdiki, har qanday imkoniyati cheklangan bolalarni nuqsonini ilk yoshdan o'z vaqtida aniqlab mutaxassislarga murojaat qilinsa va maktabga tayyorgarlik ishi o'z vaqtida olib borilsa abatta ko'zlangan maqsadga erishish mumkin. Ya'ni inklyuziv ta'limning samarasi yuqori darajada bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Alekhina, S.V. Inklyuziv ta'lim S.V. Alekhina, N.Ya. Semago, A.K. Fadina. - 1-son. - M.: Maktab kitobi, 2010. - 195 b.
2. Andreev, V.N. Nogiron bolalarning masofaviy ta'limi: xorijiy tajriba B.N. Andreev. - Tula: A.I. nomidagi TDPU nashriyoti. L.N. Tolstoy, 2010. - 57 b.
3. Belenkova L.Yu. Nogiron bolalarni tarbiyalashda innovatsion yondashuvlar: integratsiyadan inklyuziyagacha / L.Yu. Belenkova // Ta'limin tegratsiyasi. - 2011. - 1-son. - S. 97-102.
4. Borisova, N.V. Inklyuziv ta'lim: asosiy tushunchalar N.V. Borisov, C.A. Prushinskiy. - M.: Vladimir: Transit X, 2009. - 254 p.

**5-SHO'BA: TA'LIM JARAYONIGA YANGI METODIKALARNI JORIY
ETISHDA AXBOROT TEXNOLOGIYALARIDAN SAMARALI
FOYDALANISH**

**МАСАЛАЛАРНИ ЕЧИШДА ЎҚУВЧИЛАРНИ ИЖОДИЙ
ИЗЛАНИШГА ЎРГАТИШ**

*Пулотов А.М.,
Навоий вилояти ПЯМЎММ доценти,
Бобоқулов Ж.Қ.,
Навоий вилояти ПЯМЎМММ ўқитувчиси*

Ўз устида доимий изланувчан ўқитувчида етарлича ностандарт масалалар ва уларнинг ўзига хос ечиш усуллари бўлишига қарамасдан, кўпчилик ҳолларда бу масалалар синфдан ташқари машғулотларга мўлжалланган ёки ўрганилаётган мавзулар билан бевосита боғлиқ бўлмаганлиги сабабли, улардан дарс жараёнларида фойдаланиш қийинчилик туғдиради. Шу билан бирга шундай масалалар борки, уларни машғулотлар жараёнида ижодий, мантиқий фикр юритган масалаларнинг чиройли ечимларини топиш мумкин. Бундан ташқари ижодий фикрлаш орқали ечилган ҳар бир масала, ўқувчиларни масалаларни ечишдаги бир хилча ёндашишга қониқмаслик ҳиссини тарбиялайди, масалаларнинг чиройли ечимларини топишга ўйлаб ёндашади, қандай бўлмасин берилган топшириқни яхшироқ бажаришга интилиш руҳини тарбиялайди.

Масалаларни ижодий фикрлаш орқали ечиш, барча синфларда ҳам фойдадан ҳоли эмас. Бу усулдан асосан, такрорлаш дарсларида ёки оғзаки машқлар бажаришда фойдаланиш мақсадга мувофиқ.

Кўпчилик ҳолларда бундай усул мактаб амалиётида, оғзаки ҳисоблашларда қўлланиб келинади.

Жумладан,

-амалларни бажариш қонунлари ва бўлиниш белгиларига доир машқларда
(масалан , $428 \cdot 75 = 107 \cdot 4 \cdot 25 \cdot 3 = 321 \cdot 100 = 32100$);

-соннинг бир неча процентини топишнинг баъзи ҳолларида

(10%, 25%, 12% ва ҳоказо);

-қисқача кўпайтириш формулаларини қўллашда

($47^2 = (50 - 3)^2 = 2500 - 300 + 9 = 2209$; $899 = 30^2 - 1^2 = 29 \cdot 31$);

-илдиз чиқаришда ($\sqrt{63 \cdot 175} = \sqrt{9 \cdot 7 \cdot 7 \cdot 25} = 105$).

Шу ўринда квадрат илдиз чиқаришнинг яна бир қадимий усули ҳақида тўхталиб ўтиш ўринлидир.

Квадрат илдиз чиқаришнинг қўшимча адабиётларда кўрсатилган усули ёддан тез кўтарилади. Аммо бусиз ҳам иш қилиш мумкин. Бу ерда мен, Ўрта осиелик олимларимиз томонидан қўлланилган бошқа бир қадимги усулни ҳам кўрсатиб ўтаман. Бу усул турли адабиётларда кўрсатилган усулдан осонроқ.

$\sqrt{13}$ ни ҳисоблаш керак бўлсин. У 3 ва 4 ўртасида, 3 ва қандайдир касрга

тенг бу касрни x билан белгилаймиз.

Шундай қилиб, $\sqrt{13} = 3 + x$ бундан, $13 = 9 + 6x + x^2$

x касрнинг квадрати жуда кичик каср бўлиб, биринчи тақрибий ҳисобда буни ҳисобга олмаса ҳам бўлади: унда қуйидагини топамиз: $13 = 9 + 6x$,
бундан $6x = 13 - 9$ ва $x = \frac{2}{3} = 0,67$.

Демак, тақрибан $\sqrt{13} = 3,67$ Агар биз бу илдизнинг яна ҳам аниқроқ қийматини топмоқчи бўлсак, $\sqrt{13} = 3\frac{2}{3} + y$ тенгламани ёзамиз, бунда y – кичкина каср ва мусбат ҳам, манфий ҳам бўлиши мумкин. $13 = \frac{121}{9} + 3\frac{22}{3}y + y^2$.

Бунда y^2 ни ташлаб, $y \approx -\frac{2}{33} = -0,06$ бўлишини топамиз.

Демак, иккинчи тақрибий ҳисобда, $\sqrt{13} = 3,67 - 0,06 = 3.61$. Бу ҳисоблашларни кетма-кет бажариб, $\sqrt{13}$ нинг керакли аниқликдаги тақрибий қийматини ҳисоблашимиз мумкин.

Бу усул билан юқори даражали илдизларни ҳам ҳисоблаш мумкин.

1. Қавслар қатнашган арифметик ифодаларни соддалаштиришда, баъзан ҳисоблашларни биринчи қавсдан бошлаб бажармаслик мақсадга мувофиқ..

Масалан,

а). $(457 \cdot 83 + 214 \cdot 79) \cdot (123 \cdot 4 - 492) = (457 \cdot 83 + 214 \cdot 79) \cdot (492 - 492) = 0$;

б). $\left(2\frac{1}{43} - \frac{10}{13}\right) \cdot \left(6\frac{3}{7} + 6\frac{4}{7}\right) = \left(2\frac{1}{43} - \frac{10}{13}\right) \cdot 13 = 26\frac{13}{43} - 10 = 16\frac{13}{43}$.

2. Оддий касрларни қўшиш ва айиришда шундай машқлар учрайдики, унда касрларни умумий махражга келтирмасдан ечиш қулайроқ.

$$\frac{11}{14} + \frac{29}{45} + \frac{23}{28} - \frac{5}{6} + \frac{16}{45} + \frac{11}{28} = \frac{22+23+11}{28} + \frac{29+16}{45} - \frac{5}{6} = 2\frac{1}{6}$$

3. $\frac{3-\sqrt{2}}{\sqrt{2}-1}$ кўринишдаги ифодаларни соддалаштиришда, одатда касрнинг

махражини унинг қўшмасига кўпайтириб ечилади. Шунга ўхшаш мисолларда қуйидаги ностандарт усулни қўллаш мумкин:

а). $\frac{2\sqrt{3}-\sqrt{6}}{\sqrt{2}-1} = \frac{\sqrt{6}(\sqrt{2}-1)}{(\sqrt{2}-1)} = \sqrt{6}$;

б). $\frac{\sqrt{6}+\sqrt{2}}{\sqrt{3}+1} + \frac{\sqrt{2}-2}{\sqrt{2}-1} = \sqrt{2} - \sqrt{2} = 0$.

$$4. \quad x + \frac{1}{x} = 4\frac{1}{2} \quad (1) \quad \text{ва} \quad x + \frac{1}{x} = 3\frac{1}{3} \quad (2) \quad \text{тенгламалар бир бирига жуда}$$

ўхшаш. Одатда уларни стандарт ҳолда квадрат тенгламага келтириб ечилади.

Квадрат тенглама кўпи билан 2 та ечимга эга эканлигидан,

$$(2) \text{ тенгламанинг ечимлари } x_1 = 3 \text{ ва } x_2 = \frac{1}{3} \text{ эканлигини ностандарт усул}$$

билан топиш мумкин. Худди шунингдек, $(1) \Rightarrow x_1 = 4, \quad x_2 = \frac{1}{4}$

Шудай мулоҳаза юритиб, кейинроқ ўқувчиларга $x + \frac{1}{x+3} = 2\frac{1}{5}$ тенгламани ечишни таклиф қилиш мумкин.

Тенгликнинг иккала томонига 3 ни қўшамиз. У ҳолда,

$$x + 3 = 5 \text{ ва } x + 3 = \frac{1}{5}, \Rightarrow x_1 = 2, \quad x_2 = -2\frac{4}{5}.$$

5. $\sqrt{3-2x} + \sqrt{x-2} = 1$ тенгламада, тенгликнинг иккала томонини квадратга кўтармасдан, уни ечимга эга ёки эга эмаслигини синаш ёрдамида осонгина топиш мумкин:

$$\sqrt{3-2x} + \sqrt{x-2} = 1.$$

$$\begin{cases} x-2 \geq 0 \\ 3-2x \geq 0 \end{cases} \Rightarrow \begin{cases} x \geq 2 \\ x \leq 1,5 \end{cases} \Rightarrow \text{тенглама ечимга эга эмас.}$$

6. Баъзи ҳолларда дарсликдаги мисолларни ечишнинг стандарт шакли, мактаб ўқув дастури доирасидан чиқиб кетади. Бундай ҳолларда масалани график усулда ечиш қулайроқ.

Мисол.

$$\int_{-1}^5 \sqrt{5+4x-x^2} dx.$$

Маълумки, аниқ интегралнинг геометрик маъноси, эгри чизиқли трапециянинг юзасини билдиради. Шунга асосан, аниқ интеграл остида қатнашаётган функцияни қуйидагича ўзгартирамиз:

$$y = \sqrt{5+4x-x^2} \Rightarrow \begin{cases} y^2 = 5+4x-x^2 \\ y \geq 0 \end{cases} \Rightarrow \begin{cases} (x-2)^2 + y^2 = 9 \\ y \geq 0 \end{cases} \text{ бўлиб,}$$

$(x-2)^2 + y^2 = 9$ тенглама, маркази $(2;0)$ нуқтада ва радиуси

$R = 3$ га тенг бўлган ярим доиранинг тенгламасидир.

У ҳолда, $S_{\text{ярим доира}} = \frac{1}{2} \pi \cdot R^2 = \frac{1}{2} \pi \cdot 3^2 = 4,5\pi$ (квадрат бирлик).

$$S_{\text{ярим доира}} = 4,5 \cdot \pi \text{ (квадрат бирлик).}$$

Бу фанни ўқитиш самарадорлигини ошириш, кўп жиҳатдан ўқитувчининг ижодкорлигига, ўқувчилар билан ишлаш жараёнида масала ва мисоллар ечишнинг кўпдан-кўп чиройли усуллари излаб топа олишига ҳам боғлиқ. Баъзан ўқитувчи ўқув машғулотида давомида масалалар ечишда, дарсликда кўрсатилган усуллар

va masala hamda misollar bilan cheklaniб қолган ҳоллари учрайди. Бундай ҳолатлар ҳам ўқувчиларнинг масала ва мисолларни ечишида бўшлиқларнинг учрашига сабабчи бўлиши мумкин. Чунки, ўқитувчининг ўзи ўтилаётган мавзу бўйича эркин фикрлай олиши, масалалар ечиш методикасини пухта ўзлаштирмоғи лозим.

TA'LIM JARAYONIDA AXBOROT TEXNOLOGIYALARINING O'RNI, MUAMMO VA YECHIMLAR

*Xasanova Sh.B.,
Navoiy viloyati PYMO'MM dotsenti*

Mamlakatimizda zamon talabiga mos yuksak intellektual salohiyatli, zamonaviy bilim va malakaga ega, yangicha dunyoqarash va mustaqil fikrli mutaxassislar tayyorlash uchun beqiyos imkoniyatlar yaratilmoqda. Bu borada axborot-kommunikatsiya texnologiyalari vositalari hisoblanmish – mediadan ya'ni- internet, televidenie, radio, kino, video, telefon va boshqa aloqa vositalaridan ta'lim jarayonida samarali foydalanish yo'lga qo'yilmoqda.

Mediata'lim resurslaridan foydalanishda o'quvchilar quyidagilarni amalga oshirishi lozim:

izlanayotgan axborot bazasidagi manbalarning nomi, mavzusi va darslik yo'nalishiga mos kelish yoki kelmasligi, bularga berilgan izoh, tavsif va qo'shimcha didaktik materiallardan foydalana olish kompetentsiyasiga ega bo'lishi;

biologiya fani bo'yicha olinayotgan material va manbalarni, darslikdagi mavzular bo'yicha tizimlashtirib foydalanishga o'rgatish; berilayotgan vizual (chizma, surat, rasm ko'rinishidagi) materiallarga ishlov berish kompetentsiyasini shakllantirish;

berilgan axborot bazasi yoki resursi materiallarini transformatsiya qilish, ya'ni berilgan materiallarning hajmi, mazmuni va shaklini darslik materialiga moslashtirish, qisqartirish yoki o'zgartirish holatlariga e'tiborli bo'lish zarur;

axborotlar bazasidan olgan materiallarini o'zining so'zi bilan aytib berish, asoslash (argumentlash) orqali kommunikativ kompetentligi shakllantiriladi.

Ta'limda elektron resurslardan foydalanish

9-sinf biologiya darslari misolida ko'rib chiqaylik. Umumta'lim maktablarining biologiya darslarida bu elektron darslikdan quyidagicha foydalanadilar.

Biologiya 9-sinf darsligidagi "Hujayraning tuzilishi va funktsiyasi" bobida "Endoplazmatik to'r, ribosoma, Golji majmuasi. Lizosoma, Mitoxondriya, hujayra markazi" mavzusi berilgan. Darslik muqovasindagi kapalakchani belgilanadi:

Quyidagi mundarija namoyish etiladi, mundarijaning "Endoplazmatik to'r, ribosoma, Golji majmuasi. Lizosoma, Mitoxondriya, hujayra markazi" mavzusini belgilansa mavzu namoyish etiladi. Mavzuda 3 ta tugmacha bo'lib, birini belgilasak mavzu matni o'qiladi. Endoplazmatik to'r, ribosoma, Golji majmuasi. Lizosoma, Mitoxondriya, hujayra markazi to'g'risida qisqacha tushuntiriladi. Qaysi organoid ko'rsatilsa o'sha organoid harakatlanadi. Bu o'quvchilarga hujayra organoidlari bilan tanishish, ularning tuzilishi tug'risida tasavvurlar hosil qilishga yordam beradi.

Ikkinchi tugmacha belgilansa o'quvchilar bajarishi lozim bo'lgan integrativ topshiriqlar ochiladi. Elektron darslikdagi ikkinchi tugmachada interaktiv o'yinli topshiriqlar bo'lib, o'quvchilarni mustaqil ishlashga, bilimlarni mustaqil egallashlariga

qaratilgan, bu o'quvchini mustaqil izlanishga fikrlashga, tadqiqotchilik faoliyati shakllanishiga undaydi.

Ta'lim tizimida o'quv jarayonini tashkil qilishning sifat ko'rsatkichlari bo'yicha jahon andozalari darajasiga ko'tarish, zamonaviy pedagogik va axborot texnologiyalarini mamlakatimizda keng joriy qilish, o'quvchilar tayanch va fanga doir xususiy kompetentsiyalarini shakllantirish maqsadida internet resurslaridan foydalanish asosidagi darslarni tashkil qilish muhimdir.

9-sinf biologiya darslarida Madaniy o'simliklarning kelib chiqishi va xilma-xillik markazlari mavzusidagi darslarni internet resurslaridan foydalanish asosida quyidagicha tashkil etish mumkin.

O'QITUVCHI O'QUVCHILARGA YANGI MAVZUNI QISQACHA TUSHUNTIRIB BERGACH, QUYIDAGI DIDAKTIK TOPSHIRIQLAR BO'YICHA KICHIK GURUHLARDA YOKI JUFTLIKLARDA ISHLASHGA YO'NALTIRILGAN TEXNALOGIK JARAYONLARNI AMALGA OSHIRADI.

1- topshiriq. Kompyuterda madaniy o'simliklarning kelib chiqish markazlari nomi berilgan. Madaniy o'simliklarning kelib chiqishi va xilma-xillik markazlari xaritasini Internetdan toping. Bu markazlar qaysi mamlakatda joylashganligini Internetdan foydalanib to'g'ri joylashtiring. (Madaniy o'simliklarning kelib chiqishi va xilma-xillik markazlari xaritasi asosida) 1. Janubiy Osiyo toropik markazi.

2. Sharqiy Osiyo markazi. 3. Janubiy-g'arbiy Osiyo markazi. 4. O'rta yer dengizi markazi. 5. Abissiya markazi. 6. Markaziy Amerika. 7. Janubiy Amerika.

2- topshiriq. Kompyuterda madaniy o'simliklarning kelib chiqish markazlaridan tarqalgan o'simliklar nomlari yozilgan. Geografiya fanidan olgan bilimlaringiz va xaritadan foydalaning. Katakchalarga markazlar nomi va shu markazdan kelib chiqqan o'simliklar nomini yozing. Madaniy o'simliklarning kelib chiqishi markazlaridan tarqalgan o'simliklar nomlari: sholi, soya, tariq, karam, qand lavlagi, sabzovot ekinlari, bug'doy, ananas, dorivor o'simliklar, banan, kakao daraxti, loviya, zig'ir, g'o'za, tamaki, shakarqamish, suli, beda, makkajo'xori, kofe daraxti, yasmiq, oshqovoq, arpa, qalampir, kartoshka, dukkaklilar, sabzi, xina, zaytun, mevalar, kokain butasi, no'xat, oziqabop ekinlar, javdar, tok, meva va sabzovotlar

1-topshiriq javobi.

1. Janubiy Osiyo toropik markazi.

Tropik Hindiston, Hindi-Xitoy, Janubiy Xitoy, Janubiy- Sharqiy Osiyo orollari

2. Sharqiy Osiyo markazi.

Markaziy va Sharqiy Xitoy, Yaponiya, Tayvan orollari, Koreya

3. Janubiy-G'arbiy Osiyo markazi.

Kichik Osiyo, O'rta Osiyo, Eron-Afg'oniston, Shimoliy-g'arbiy Hindiston.

4. O'rta yer dengizi markazi.

O'rta er dengizining ikki sohilida joylashgan mamlakatlar

5. Abissiya markazi.

Efiopiya mamlakati

6. Markaziy Amerika markazi.
Janubiy meksika

7. Janubiy Amerika markazi.
Janubiy Amerika

2-topshiriq javobi.

O'quvchilar bu topshiriqni quyidagicha bajaradilar.

1. Janubiy Osiyo toropik markazi Sholi, shakarqamish, meva, sabzavot	2. Sharqiy Osiyo markazi Soya, tariq, meva, sabzavot.	3. Janubiy-g'arbiy Osiyo markazi Bug'doy, suli, dukkaklilar, zig'ir, sabzi, javdar, donli ekinlar, tok, mevalar
4. O'rta yer dengizi markazi. Karam, qand lavlagi, beda, zaytun, yasmiq.	5. Abissiya markazi. Arpa, banan, kofe daraxti, yovvoyi no'xat, oq jo'xori	6. Markaziy Amerika markazi. Oshqovoq, loviya, makkajo'xori, qalampir, g'o'za, kakao daraxti
		7. Janubiy Amerika markazi. Kartoshka, ananas, tamaki dorivor o'simliklar, kokain butasi, xina daraxti

Biologiya darsarida tayyor virtual laboratoriyalardan ham samarali foydalanilmoqda.

Biz bugungi kunda axborot asrida yashayotgan ekanmiz, quyidagi muammolarga yichim topish dolzarb hisoblanadi. 1.O'qutuvchiga samarali darslarni tashkil etishda kompyuterning turli dasturlaridan foydalanish m, POTATO –bu dastur o'qituvchiga o'quvchilarni mustaqil ishlarini tashkil etishga turli variantdagi topshiriqlarni tayyorlashga yordam beradi. 2.Laboratoriya darslarida tirik ob'ektlardan foydalanishga e'tirozlar paydo buldi, shularni e'tiborga olib laboratoriya mashg'ulotlarini kompyuterda bajarishga ehtiyoj sezilmoqda.

3. O'qituvchilar virtual laboratoriyalar yarata olishlari va darslarda foydalana olishlari lozim. Bu muammolarning yechimlari sifatida o'qituvchilar qisqa muddatli AKT kurslariga jalb etilishlari lozim deb hisoblaymiz.

МАТЕМАТИКА ДАРСЛАРИДА ЗАМОНАВИЙ АХБОРОТ- КОММУНИКАЦИЯ ТЕХНОЛОГИЯЛАРИДАН ФОЙДАЛАНИШ

Қурбонов М.И.,

Навоий вилояти ПЯМЎММ катта ўқитувчиси

Математика ўрта мактабнинг таянч предметларидан биридир. У бошқа фанларни ўрганишни таъминлайди. Бу биринчи навбатда табиий фанлар хусусан, физика ҳамда информатика ва ҳисоблаш техникаси асосларига таалуклидир. Математика ўқувчилардан ақлий ва иродавий зўр беришни, диққатни тўплай олишни, фаоллик, изчилликни, тасаввур ривожланган бўлишини талаб эта бориб шахсининг ахлоқий сифатларини аниқ бир мақсадга интилиш, ижодий фаоллик, мустақиллик, масъулият, меҳнатсеварлик, имтизом ва танқидий фикрлаш ҳамда ўзининг қараш ва эътиқодларини далиллар асосида ҳимоя қила олиш кўникмаларини ривожлантиради.

Инсоннинг яшашдан мақсади-жамиятдаги ўрнини юксалтиришдир. Бу юксалиш инсонни комиликка етаклайди. Комил инсон эса биз ҳозирда интилаётган фуқаролик жамиятининг асосидир. Комил инсонни вояга етказиш мураккаб, маъсулиятли ва ўз навбатида давомли жараён. Бунинг учун жамиятда

ёш авлодни тарбиялашга муҳим эътибор қаратилмоғи лозим.

Ўқув машғулотларида компьютер технологияларидан кенг фойдаланиш, ўқитишнинг самарали воситаларидан бири ҳисобланади. Компьютер технологиялари ёрдамида амалий, ҳаётий масалаларни ечишга кўпроқ эътибор бериш, ўқувчилар билимини мустаҳкамлашга, ўрганилаётган қонун-қоидаларнинг ҳаётий аҳамиятини тушуниб етишга ёрдам беради. Математика фанини ўқитиш жараёнида замонавий таълим технологиялари, интернет маълумотларидан ўринли фойдаланиш ўқувчининг мустақил фикрлашга, эркин ва ижодий фаолият олиб боришида ўқувчилар билими оширишга хизмат қилади. Маълумки, ахборот технологиялари ёрдамида ўтиладиган мавзуларни амалий, кўргазмали ва жонли ва тушунарли баён қилиш имкониятлари жуда кенг.

Ҳозирда бирорта соҳани ахборот коммуникация технологияларисиз тасаввур этиш қийин. Ҳар қандай касб эгаси ахборот коммуникация технологияларининг турли туман усул ва методларидан касбий фаолияти доирасида самарали фойдаланиши зарур.

Шунингдек, биринчи навбатда, ахборот коммуникация технологиялари таълим жараёнининг сифатини, келажак мутахассисларининг назарий ва амалий салоҳиятини, компетентлилигини оширишни таъминловчи инструментал, замонавий ўқитиш технологиясининг асосий, амал дастури бўлиб хизмат қилмоқда.

Маълумки, давлат таълим стандартлари умумий ўрта таълим мактаблари битирувчиларининг билим, кўникма, малака ва компетенцияларига қўйилган мажбурий минимал талабни белгилайди.

Фан ва техниканинг ютуқларига ҳисса қўша оладиган юқори малакали мутахассисларни тайёрлаш, ўқувчиларга Давлат таълим стандартларида талаб қилинганидек таълим-тарбия бериш, уларнинг компетенцияларини шакллантиришда замонавий ахборот технологиялари имкониятларидан самарали фойдаланиш учун ўқув жараёнини ташкил этишнинг методларини янада такомиллаштиришни талаб қилади.

Ўқувчиларнинг билим, кўникма, малака ва компетенцияларини доимий назорат қилиб бориш—ўқув жараёнининг муҳим таркибий қисмидир. Бу орқали ўтилган мавзуларнинг ўқувчилар томонидан ўзлаштириш даражаси аниқланади. Лекин, мактаб амалиётида ўқувчилар билимини текшириш ва баҳолашда, бу масалага баъзи эътиборсизликлар натижасида, ўқувчи баъзан бир мавзудан қоникарсиз баҳоланиб, бошқа мавзу бўйича берган жавоби ҳисобига уни тузатилади. Натижада, математика фанидаги мавзуларнинг узвий боғлиқлиги, фаннинг мантикий тузилиши туфайли бир қанча мавзулар яхши ўзлаштирилмай қолади. Шунинг учун математика фанидан ўқувчилар билимини текшириш ва баҳолашда ҳар бир мавзунинг ўзлаштирилишига алоҳида эътибор бериш лозим.

Бунинг учун ахборот ва коммуникация технологияларидан фойдаланиб, ҳар бир ўқувчининг бўш ўзлаштирган мавзулари бўйича доимий доимий назорат олиб бориб, ўзлаштирилган мавзулар бўйича баҳоланиб, улар жадвалда қайд этиб борилади.

Жадвалдаги жорий назоратга, ўқувчининг дарс давомида олган баҳолари қайд қилиб борилади. Якуний баҳо графасига мавзулар бўйича барча турдаги синов ишларининг баҳоси қўйилади.

Агар ўқувчи қайсидир сабабга кўра мавзунини яхши ўзлаштириб олмай биринчи якуний баҳодан қониқарсиз баҳо олса, унга муддатни белгилаб, мустақил ишлаш учун топшириқлар берилади ва қайта назоратдан ўтказилади. Лозим бўлса, дарсини бўш ўзлаштирган ўқувчиларга мавзу бўйича дарс давомида ёки дарсдан ташқари консультациялар бериб борилади.

Тажрибалар шуни кўрсатдики, ўқувчиларнинг ўзлаштиришини бундай назорат қилиш ва баҳолаш, ўқувчиларда қониқарсиз баҳога нисбатан салбий психологик таъсирнинг камайишига, уларда фанни ўзлаштиришга бўлган қизиқиши ҳамда мустақил ишлашига иштиёқ уйғотди.

Шунинг учун замонавий ахборот-коммуникация технологияларидан таълим жараёнида фойдаланиш, таълим олувчиларнинг фаолиятини доимий назорат қилиб бориш зарур.

Мактабда ҳар бир фан ўқитувчиси замонавий ахборот-коммуникация технологияларидан фойдаланган ҳолда дарс ўтиб, ўқувчилар билимини доимий назорат қилишган ҳолда таълим жараёнида самарали натижалаларга эриша олади.

Масалан, фан ўқитувчиси ўтиладиган ҳар бир мавзуга оид ижодий тақдимотлар яратиши, электрон дарсликлардан фойдаланиши ёки таълим порталидан доимий фойдаланиши, фанга оид қизиқарли маълумотлар олиши ва ҳоказо.

Шундай қилиб, ўқитувчилар дарс жараёнларида замонавий ахборот-коммуникация технологияларидан самарали фойдаланиб ўқувчилар билимини, мантиқий фикрлаш ва эркин фикрлаш қобилиятини ўстиришга эришиши давр талаби ҳисобланади.

Иқтидорли, ўз соҳаси бўйича юқори даражада билимга эга бўлган ёшлар, Ўзбекистон Республикасининг ижтимоий-иқтисодий тараққиётининг интеллектуал салоҳиятини ҳамда уни жаҳон ҳамжамиятидан муносиб ўрин эгаллашини таъминловчи омил ва миллатимизнинг зийнати ҳисобланади. Чунки бозор иқтисодиёти шароитида рақобатбардош мутахассислар тайёрлашда таълимнинг ўрни бекиёс эканлигини унутмаслигимиз лозим.

Жаҳон статистикаси шуни кўрсатадики, ҳозир компьютерлар иш операцияларининг 29 фоизини бажараётган бўлса, 2025 йилга келиб, бу кўрсаткич 52 фоизга етади. Энг илғор тармоқларда 1,5-2 йилдан кейин билимларнинг ярми рақобатбардошлик жиҳатдан устунлигини йўқота бошлайди.

Бундай устуворликни яратиш учун таълим соҳасида ҳам замонавий педагогик технологиялардан фойдаланишимиз, умрбод билим олишимиз, тезкор замонавий ахборот-коммуникация технологияларини ўзлаштириб, узлуксиз малака оширишимиз зарур.

Бу эса, ўқитувчиларнинг ҳам ўз меҳнат-фаолияти давомида кутилган мақсадга эришишига ёрдам беради.

PHOTOSHOP DASTURINI O'QITISH UCHUN AMALIY MASHG'ULOT DARSLARINI TASHKILLASHTIRISH

*Xaliqova G.T.,
Navoiy viloyat PYMO'MM katta o'qituvchisi*

Bugungi kunda o'quvchilarni ma'lum qolipdagi fikrlashga emas, qo'yilgan masala, hosil bo'lgan muammoni yechishni, muammoli vaziyatlardan chiqishning yangi

yo'llarini izlab topishni o'rgatish o'qituvchi oldidagi asosiy vazifalardan biri bo'lib qolmoqda.

Informatika fanini o'rganishning dastlabki bosqichida deyarli barcha o'quvchilar uchun eng tabiiy, qulay va qiziqarlisi chizish, va tahrirlash jarayonidir. Rasm chizish orqali o'quvchi atrof olam haqidagi bilimlarini aks ettiradi va bunda o'zini tasavvur etadi. Umumiy o'rta ta'lim maktablarida "Grafik axborotlarni qayta ishlash" ga doir mavzularni o'zlashtirishda o'quvchi mavzu materialini yodlash va eslab qolishga ko'p harakat sarflamaydi. Grafik tahrirlovchi dasturlarga oid maxsus tayyorlangan amaliy topshiriqlar orqali o'qituvchilar tarbiyaviy va rivojlantiruvchi ahamiyatga ega darslarni tashkillashtirishlari mumkin, o'quvchilarda esa bilishga nisbatan qiziqish yo'qolmaydi.

Informatika va axborot texnologiyalari darslarida grafik tahrirlashga oid mavzular Paint.NET dasturini o'zlashtirish bilan boshlanib, "Kompyuter grafikasi"ga oid mavzular Photoshop dasturini o'zlashtirish bilan davom ettiriladi. Adobe photoshop dasturi bir so'z bilan aytganda foydalanuvchiga foto suratlar bilan ishlashda katta qulayliklar taklif qiluvchi, suratlarni boshqarish ular ustida amallar bajarish, ularni tahrirlash, ularga nom berish hamda ko'rimlilik darajasini oshirishda katta samarali dasturdir. Asosan Adobe photoshop dasturi jurnalistlar, reklama agentliklari uchun ko'p samarali dastur hisoblanadi. Dastur yordamida suratlarni o'zlarining maqolalari uchun ajoyib fon yaratishlari, kerakli suratlarni joylashlari hamda tekstlarni ham istalgan ko'rinish, o'lcham va dizaynda joylash imkoniyatlari mavjud

Photoshop dasturini o'zlashtirishda amaliy mashg'ulot darslarini tashkillashtirish uchun mavzularning quyidagi ketma-ketligi tavsiya etiladi:

Darslarda Photoshop dasturining vazifasi haqida gapiriladi; o'quvchilar bilan dastur interfeysi o'rganib chiqiladi; dastur uskunalaridan qanday foydalanish ko'rsatib beriladi; dasturdan foydalanish davomida foydalanish mumkin bo'lgan turli tasvir formatlari bilan tanishtiriladi; tasvirlar bilan ishlashda tasvirning nima maqsadda tayyorlanayotganligiga ahamiyat berish va shunga ko'ra rang modellarini tanlash haqidagi nazariy bilimlar beriladi; shundan so'ng rasmni tahrirlashga o'tish mumkin, bunda tasvir sohasini belgilashning turli usullari va tahrirlash imkoniyatlari ko'rsatib beriladi; zamonavish grafik tahrirlovchi dasturlar imkoniyatlaridan biri bo'lgan qatlam va qatlamlar bilan ishlash, turli grafik filtlash imkoniyatlariga oid amaliy topshiriqlar ko'rib chiqiladi; matnlar bilan ishlash uchun turli effektlardan foydalanish va Photoshop dasturining qo'shimcha imkoniyatlari tushuntiriladi.

O'quvchilar ushbu mavzularni o'zlashtirish davomida Photoshop grafik muharririda tasvirlar yaratish va qayta ishlashni biladi.

Yangi mavzuni tushuntirayotganda nostandart taqdimotdan yoki she'riy talqin usullaridan foydalanish mumkin. Kompyuterda uzoq vaqt o'tirgandan so'ng ko'zning zo'riqishini, qo'l va barmoqlarning kuchlanishini va umumiy charchoqni kamaytirish uchun mashqlar bajarish tavsiya etiladi.

O'quvchilarning bilimlarini tekshirish uchun krossvordlar, testlar ishlatiladi va chiroyli chizilgan rasmlar tanlovlarini o'tkazish mumkin.

Barcha vazifa va ishlarni ikki qismga ajratish mumkin: fanni o'zlashtirishga oid bo'lgan zaruriy topshiriqlar va topshiriqlarni tez va yaxshi bajaruvchilar uchun qo'shimcha vazifalar.

Har bir dars qiziqarli bo'lish bilan birga foydali ham bo'lishi zarur. Maqsadga erishish uchun esa maxsus kartochkalar tayyorlash mumkin. Darslarda grafik

muharririda ishlash ko'nikmalarini hosil qiluvchi vazifalar bo'lishi zarur. Ular o'rganilayotgan mavzuga mos tushishi muhim ahamiyat kasb etadi.

Masalan, agar darsda "Заливка" uskunasi o'tilayotgan bo'lsa, demak, nimanidir bo'yash kerak va xokazo. Ba'zi shunga o'xshash darslar o'quvchilarning ekologik tarbiyasini rivojlantirishga ham xizmat qiladi. Masalan, quyidagicha mashq berishimiz mumkin, "tasvirlangan rasmda tabiatni ifloslantiruvchi elementlarni olib tashlang" degan shart bersak. O'quvchilar darhol rasmdagi tasvirlarga boshqacha e'tibor bilan qarashadi.

Darslarda algoritmik ketma-ketliklar orqali o'ylangan natijaga olib kelish yo'llarini izlashlari ham ahamiyatlidir. Grafik muharrir bilan tanishish nafaqat rasm chizishni o'rgatadi, balki turli geometrik shakllarning shakli, tuzilishi, nomi, joylashuvi haqida ham ma'lumotga ega bo'lishadi. Simmetriya aylanish, burish kabi matematik tushunchalarni rivojlantiradigan mashqlarini ham berishimiz mumkin. Masalan, "Rasmni bo'yab unda nechta uchburchak borligini sana" yoki "Har bir uchburchakni har-xil rangda bo'ya" degan mashqlarimiz o'quvchilarda matematik tushunchalarni rivojlantiradi.

"Eng chiroyli va eng kerakli" narsani chizish, "Yoqtirgan faslni chizish" o'quvchilarning aqliy hamda badiiy rivojlanishiga ko'makchi vazifasini o'taydi.

Bugungi kunda maktab o'quvchilarining qiziqishlarini hisobga olgan holda mantiqiy fikrlashni rivojlantirishga ko'maklashadigan topshiriqlarni ham kiritish mumkin. Adobe Photoshop dasturida amaliy mashg'ulot bajarish bo'yicha namunalar keltiramiz.

Tanlash va chizish asboblari magnit lasso

1. **Adobe Photoshop** ilovasini oching
2. Faylni yuklab oling http://www.modern-computer.ru/media/source_pictures/eagle.zip, faylni arxivdan chiqarib oling va **Adobe Photoshop-Eagle.psd** da oching.

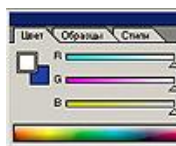

3. Tasvirni 200-300% gacha masshtablashtiring va keyin shu masshtab bilan ishlang. **Tasvir atrofida harakat qilish uchun Navigator** palitrasidan yoki **Qo'l** asbobidan foydalaning .

4. **Magnit Lasso** vositasidan foydalanib , alohida qora patlarni tanlang va burgutni turli ranglarda bo'yash uchun **To'ldirish vositasidan foydalaning.** .

Maslahat:

Rang va **Swatches** palitralarida yoki **Rang tanlash** oynasida o'zingizning to'ldirish ranglaringizni tanlang. Ushbu oynani Asboblار palitrasidagi fon va old fon rangi tugmachalarini ikki marta bosish orqali chaqirish mumkin.

Palitra ra ngi	Palitra namu nalari	Palitra rangini vositasi	tanlash

Agar to'ldirish juda ko'p yoki juda kam bo'yalgan bo'lsa, sezgirlik parametrini sozlang (qiymat 0 dan 255 gacha bo'lishi kerak).

Paint Bucket vositasi o'rniga siz **Brush** yoki **Airbrush** vositasidan foydalanishingiz mumkin .

5. Natijada burgutdan ko'ra to'tiqushga o'xshash qush paydo bo'ldi. Tayyor rasmni papkangizga saqlang.

Qiyoslash uchun: "Xayvonot bog'i" nomli mashqda o'quvchilar qafasning pastki qismida yozilgan xayvon nomiga mos rasmni qafasga joylashtirishlari mumkin.

Taqqoslash mashqi: qonuniyatni oxiriga yetkazish uchun yetishmayotgan shaklni chizish va boshqalar.

Darslarda o'quvchilarning xotirasini va fikrlashini o'stirish mashqlari bilan bir qatorda ularni mustaqil fikrga ega inson qilibham tarbiyalashga e'tibor berish zarur. Shuning uchun ularga o'qigan ertak va hikoyalari asosida mustaqil rasm chizish imkoniyatini ham berish muhim. Bunda o'quvchilar ijodiy qobiliyatlarini ishga soladilar, shu bilan birga mustaqil o'zlari har qaysi shaklga qanday rang berish ustida mustaqil fikr yuritadilar. Bu amallarni dastur imkoniyatlaridan

Foydalanib tez amalga oshirish amallarini ham rivojlantiradilar.

Ushbu mavzu bo'yicha so'nggi darslarda albatta "Engchiroyli rasm"

konkursini o'tkazish mumkin. O'quvchilar erkin mavzuda loyiha ishlarini taqdim etishlari taklif etiladi. Dars yakunida loyiha uchun tayyorlangan rasmlar tahlil qilinadi va o'quvchilarning o'zlari g'olibni aniqlashadi. Bu darslar to'g'ri tashkillashtirilsa, kelgusida ular yanada murakkab chizmalarni chizish va tahrirlashda qiynalishmaydi.

"Algoritmlar", "Modellashtirish" darslari o'tilayotganda ular o'zlaridagi bilim va ko'nikmalarini ishga soladilar bloksxemalarni va modellarni osonlik bilan hosil qila oladilar.

Rolli o'yinlardan foydalanish. Ushbu mavzuni o'rganayotganda, dasturning maqsadi, bajarilishi mumkin bo'lgan imkoniyatlar haqida aytib berish kerak. Juda muhim tomonlardan biri bu Adobe Photoshop oynasini o'rganishdir, chunki bolalarning muvaffaqiyati dastur oynasining tuzilishi haqidagi bilimlaridan mahoratli foydalanishga bog'liq. O'quvchilarda, sinfda psixologik to'siq bo'lmasligi uchun bolalarda dastur oynasini boshqarish qobiliyatini ishlab chiqish muhimdir.

Asboblari paneli, asboblari palitrasi, menyu elementlari haqida gapirishning o'zi kifoya emas, buning qanday qilinishi kerakligini ko'rsatishning o'zi etarli emas. Interfeysi bilan ishlash qobiliyatini rivojlantirish kerak. Dars davomida "ish

Maydoni”, “asboblarpaneli”, “xossalarpaneli”, “asboblarpaneli”, “holatsatri” tushunchalariga ta’rif berib, tushuntirish kerak. Dars davomida o’qituvchi xossalar paneli bilan ishlaydigan tamoyillarni (uni qanday chaqirish, yopish, kerakli parametrlarni toppish va ularni o’zgartirish) va holat satrini tushuntiradi. Vazifa oldindan chop etilishi kerak.

Harqanday grafik muharriri kabi, Adobe Photoshopning vazifasi tasvirga o’zgartirish kiritish uchun mo’ljallangan. Dastur tasvirga maxsus effektlarni joylashtirish, bir tasvirning xossalarini boshqasiga o’tkazish, matnni yaratish, ranglarning nisbatlarini o’zgartirish va hatto oq qora rangdagi tasvirlarga rang qo’shish imkonini beradi.

Photoshopquyidagiturdagitasvirlarni yaratish va tahrir qilish uchun eng yaxshi dastur hisoblanadi:

- skanerlangan fotosuratlar;
- har qanday turdagi raqamli kameralar yordamida olingan tasvirlar;
- chegaralari noaniq bo’lgan, soyalari bor logotip va emblemalar;
- Filtrlar va ranglarni to’g’rilash imkoniyatiga ega bo’lgan maxsus effektlar.

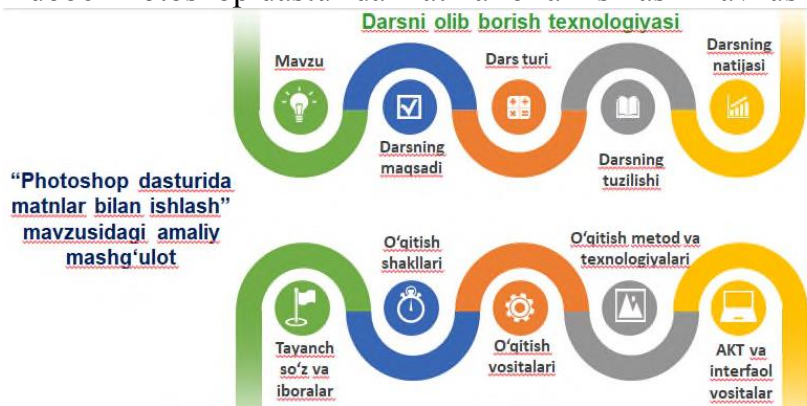
Ishchioynasi: AdobePhotoshopdasturini muvaffaqiyatli olishga tushirgandan so’ng, ekranda ishlaydigan oyna paydo bo’ladi. Kursorni “sarlavha” ga qo’yib rasm oynasini sichqoncha bilan sudrab ekran bo’ylab kerakli joyga joylashtirib olish mumkin.

Rasm oynasi: Adobe Photoshopda bir vaqtning o’zida ko’p rasmlarni ochishi mumkin. Har bir tasvir alohida oynada ochiladi.

Holatsatri: Tanlangan (faol) asbob va tasvirni ko’rsatadigan Windows masalalar paneli ustida joylashgan.

Asboblar paneli. Turli xil asboblar bilan tugmalar mavjud.

Adobe Photoshop dasturida matnlar bilan ishlash mavzusini ko’rib chiqaylik.

Photoshop dasturida matnlar bilan ishlash mavzusida amaliy mashg’ulotni olib borish texnologiyasi loyihalashtirib olinadi.

Darsning maqsadi. Bunda maqsadning qo’yilishi va unga muvaffaqiyatli erishish o’qituvchi uchun qanday ochiq, tushunarli bo’lsa, o’quvchi uchun ham shunday bo’lishi (aniq va tushunarli bayon) ta’minlanishi lozim. Maqsadni aniqlashda quyidagi yordamchi so’zlardan o’rinli foydalaniladi: “... bajara oladi”, “... bilib oladi”, “...qo’llaydi”, “...ga ega bo’ladi”, “... ifodalaydi” kabi so’z tuzilishlaridan foydalanish, masadning asosi sifatida o’zlashtiriladigan

tushunchalar, bajariladigan harakatlar va ular orasidagi aloqa va tasdiqlardan foydalanadi;

O'qitish shakli. Bizga ma'lumki, ta'lim individual, guruhli va frontal shakllarda amalga oshiriladi. O'qituvchi amaliy mashg'ulotlarda ham aynan ana shu shakllarda o'quvchilarga ta'lim mazmunini yetkazadi.

O'qitish metod va texnologiyalari. O'qitish metodlariga, o'rganilayotgan materialni egallashga qaratilgan turli didaktik vazifalarni hal etish bo'yicha o'qituvchining o'rgatuvchi ishi va o'quvchilar o'quv-bilish faoliyatini tashkil etish usullari tushuniladi. Bugungi kunda ta'lim jarayonida an'anaviy usullar bilan bir qatorda turli noan'anaviy ta'lim texnologiyalari, interfaol metodlardan foydalanilmoqda. Ta'lim metodini loyihalashda o'qituvchi qaysi mazmunni qanday an'anaviy, interfaol metoddan foydalanib, qancha vaqt davomida qanaqa tartibda yetkazib berishni loyihalaydi.

O'qitish vositalari. Dars jarayonini amalga oshirishga yordam beruvchi, o'quv materialini ko'rgazmali taqdim etish, o'rganish, shu bilan birga o'qitish samaradorligini oshirishga xizmat qiluvchi vositalar o'qitish vositalari bo'lib, o'qituvchi dars mazmunining qaysi qismini, qanaqa vositadan foydalanib, qanday yetkazib berilishini ko'rib chiqadi.

Dars mazmuni. Adobe Photoshop mavzusida matnlar bilan ishlash mavzusi mazmunini rejalashtirishda oddiydan murakkabga, osondan qiyinga tamoyilini hisobga olib, o'quvchi tushuna oladigan tilda, bajara oladigan topshiriqlar asosida yetkazishi va o'quvchi ta'lim mazmunini o'zlashtirishiga erishish nazarda tutiladi.

Informatika va axborot texnologiyalari fanidan amaliy mashg'ulotlarni olib borishda ko'rsatmalar tartibini shakllantirib olinadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. "Informatika va AT" umumiy o'rta ta'lim 11-sinf o'quvchilari uchun darslik. Taylakov N.I., Ahmedov A.B. Toshkent "Ekstremum press" – 2018- y.

Internet resurslari

1. <https://rutracker.org/forum/viewtopic.php?t=5210848>
2. <https://www.youtube.com/watch?v=Sz8XgL02zXk>
3. <https://karsu.uz/wp-content/uploads/2019/07/27.pdf>

INFORMATIKA DARSLARIDA INNOVATSION TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISHNING AHAMIYATI

Boboqulov J.Q.,

Navoiy viloyati PYMO'MM bo'limi boshlig'i

Annotatsiya: Mazkur maqolada ta'lim jarayonida innovatsion texnologiyalaridan foydalanib ta'limni yanada samarali qilish usullari, zamonaviy texnologiyalardan dars davomida qanday foydalanish usullari haqida ma'lumot berib o'tilgan.

Kalit so'zlar: Innovatsion, axborot, kommunikatsiya, intellektual, e'tibor, texnikaviy, qobiliyat, interaktiv, refleksiv, ijtimoiy psixologik, motivatsiya.

O'zbekiston Respublikasi mustaqillikka erishgandan buyon ulkan islohotlar va taraqqiyot bosqichini bosib o'tdi. Ushbu taraqqiyot va bunyodkorlik yo'lida barkamol avlodning o'rni juda katta. Mamlakatimiz rivoji, taraqqiyotining asosi ta'lim tizimining sifatli va mukammalligi bilan ham bog'liq. Shu bois «Kadrlar tayyorlash Milliy dasturi»ning maqsadi ta'lim sohasini tubdan isloh qilish, uni o'tmishdan qolgan mafkuraviy qarashlar va sarqitlardan to'la xalos etish, rivojlangan demokratik davlatlar darajasida, yuksak ma'naviy va ahloqiy talablarga javob beruvchi yuqori malakali kadrlar tayyorlash milliy tizimini yaratishdan iborat.

Har bir jamiyatning kelajagi uning ajralmas qismi va hayotiy zarurati bo'lgan ta'lim tizimining qay darajada rivojlanganligi bilan belgilanadi. Bugungi kunda mustaqil taraqqiyot yo'lidan borayotgan mamlakatimizning uzluksiz ta'lim tizimini isloh qilish va takomillashtirish, yangi sifat bosqichiga ko'tarish, unga ilg'or pedagogik va innovatsion texnologiyalarni joriy qilish hamda ta'lim samaradorligini oshirish davlat siyosati darajasiga ko'tarildi.

Ta'lim muassasalarida ta'lim jarayoni sifatini ko'rsatib beruvchi ilg'or, har tomonlama ilmiy – metodik jihatdan asoslab berilgan uslublarning – yangi pedagogik texnologiyalarning maqsadi - Respublikamizning ta'lim muassasalarida faoliyat ko'rsatayotgan yosh istiqbolli pedagog kadrlarga zamonaviy pedagogik texnologiyalarni o'rgatish, informatika va axborot texnologiyalari faniga oid bilimlarini yanada mustahkamlash va olgan bilimlarini o'quv tarbiya jarayonida qo'llay olishga o'rgatish, shuningdek, ularga pedagogik mahorat sirlarini ochib berishdan iborat. O'quv jarayonida yangi pedagogik texnologiyalarni qo'llash va ulardan unumli natija ola bilish pedagogdan katta salohiyat hamda mahorat talab etadi.

Hozirgi kunda ta'lim jarayonida interaktiv metodlar, innovatsion texnologiyalar, pedagogik va axborot texnologiyalari o'quv jarayonida qo'llashga bo'lgan qiziqish, e'tibor kundan kunga kuchayib bormoqda, bunday bo'lishining sabablaridan biri, shu vaqtgacha an'anaviy ta'limda o'quvchilarni faqat tayyor bilimlarini egallashga o'rgatilgan bo'lsa, zamonaviy texnologiyalar ularni egallayotgan bilimlarini o'zlari qidirib topishlariga, mustaqil o'rganib, tahlil qilishlariga, hatto xulosalarni ham o'zlari keltirib chiqarishlariga o'rgatadi. O'qituvchi bu jarayonda shaxsning rivojlanish, shakillanishi, bilim olishi va tarbiyalanishiga sharoit yaratadi va shu bilan bir qatorda boshqaruvchilik, yo'naltiruvchilik funksiyasini bajaradi.

Informatika va axborot texnologiyalari fanini o'qitish sifati va samaradorligini oshirish uchun innovatsion ta'lim texnologiyalari asosida darslarni tashkillash davrning asosiy talabi, hayotning zaruratiga aylanmoqda. Lug'aviy jihatdan "innovatsiya" tushunchasi ingliz tilidan tarjima qilinganda "innovation" – "yangilik kiritish" degan

ma'noni anglatadi. Mazmungan esa tushuncha negizida "innovatsiya" tushunchasi muayyan tizimning ichki tuzilishini o'zgartirishga qaratilgan faoliyatni ifodalaydi.

Innovatsion texnologiya barkamol insonni shakllantirishni kafolatlovchi jarayonni tashkil qilishning ilmiy-uslubiy asosi bo'lib xizmat qiladi. Shu nuqtai nazardan innovatsion texnologiyalari tahsil oluvchini mustaqil mutolaa qilish, bilim olish, erkin fikrlay olishga o'rgatishni kafolatlaydigan jarayondir. Yurtimizda barcha tarmoqlar kabi axborot-kommunikatsiya texnologiyalari ham jadallik bilan rivojlanib borishi pedagoglar oldiga yangidan-yangi vazifalarni yuklamogda

Bugungi kunda maktablarda interfaol o'yinlar orqali dars o'tish an'anaga aylanib bormogda. Ma'lumki, darsning turli xil o'yinlar asosida o'tilishi o'quvchilarning imkoniyatlarini namoyish etish, diqqatni jamlash, bilim va ko'nikmalarini oshirish va kuchli bo'lishlarini ta'minlaydi.

Dars jarayonida pedagogik texnologiyalarga asoslanish va innovatsiyaga intilish, o'quvchilarni faollashtirishga qaratilgan turli interfaol metodlardan foydalanish ta'lim maqsadini muvaffaqiyatli amalga oshirishga yordam beradi.

Pedagogning innovatsion faoliyatiga bo'lgan qobiliyatlarining asosiy xislatlari:

- shaxsning ijodiy motivatsiyani qo'llaganligi.
- kreateyalik, bu - xayoliy qarash;
- kasbiy faoliyatni baholash,

Har qanday fanni o'qitish shu fanning mazmunidan kelib chiqadi, demak, fanni o'qitish metodlarini shu fanning ichki imkoniyatlarini belgilaydi. Shuningdek, o'qitish metodlarini bilish metodlari va qonuniyatlari haqidagi ta'limot ya'ni fanning metodologiyasini ham belgilab beradi. Mavjud an'anaviy ta'lim metodlaridan voz kechmagan holda, yangi pedagogik texnologiya usullaridan foydalanish dars samaradorligini oshiradi.

Innovatsion salohiyatning asosiy qismi bo'lgan qabul qilish yangilikni sezish, unga tayyorgarlik, muammo bilan tanishish, uni hal etishning mavjud yo'llarini tahlil qilish, qaror qabul qilish kabilar bilan belgilanadi.

Bundan tashqari, zamonaviy axborot texnologiyalari faoliyat sifatiga va uning mahsuliga qo'shimcha talablarni qo'ymoqda.

Zamonaviy pedagogik jarayonning o'ziga xosligi shuki, pedagog markazi o'rin tutgan an'anaviy ta'limdan farqli ravishda, bu yerda asosiy diqqat bolaga uning faolligi, tanlovi, kreativligiga qaratiladi.

O'qituvchining muhim funksiyasi bolani o'z faoliyatida qo'llab-quvvatlash, uning muvaffaqiyatli ilgarilab borishiga yordam berish, yuzaga keluvchi muammolar hal etilishini osonlashtirish, turli-tuman ma'lumotni o'zlashtirishga yordam berish hisoblanadi.

Zamonaviy ta'limni tashkil etishga qo'yiladigan muhim talablardan biri ortiqcha psixologik, ruhiy va jismoniy kuch sarf etmay qisqa vaqt ichida yuksak natijalarga erishishdir. Qisqa vaqt orasida muayyan nazariy bilimlarni o'quvchilarga yetkazib berish, ularda ma'lum faoliyat yuzasidan ko'nikma va malakalarni hosil qilish, shuningdek, o'quvchilar faoliyatini nazorat qilish, ular tomonidan egallangan bilim, ko'nikma hamda malakalar darajasini baholash o'qituvchidan yuksak pedagogik mahorat hamda ta'lim jarayoniga nisbatan yangicha yondashuvni talab etadi. Informatika va axborot texnologiyalari fanini o'qitishda pedagogik innovatsion texnologiyalarni har bir o'qituvchining imkoniyati darajasida tashkil qilinishi kerak.

Ta'lim sohasidagi innovatsion texnologiyalar doimiy ravishda rivojlanib, ularning turlari kengayib bormoqda. Quyidagi asosiy texnologiyalar guruhlarini ajratish mumkin:

-Fan ta'limi sohasida axborot-kommunikatsiya texnologiyalari yoki AKT. Ushbu texnologiyalardan foydalanish axborot jamiyatining rivojlanishi va hayotning barcha sohalarida axborot vositalarini faol joriy etish bilan bog'liq. Bunday texnologiyalar talabalar ongini axborotlashtirishga qaratilgan. Ta'lim dasturlari informatika, axborot jarayonlari va AKTni o'rganishga qaratilgan yangi fanlarni o'z ichiga oladi. Professor-o'qituvchilar va o'quvchilarning axborot madaniyatini oshirishga yordam berish uchun o'quv jarayoni ham faol ravishda axborotlashtirilmogda;

-Shaxsga yo'naltirilgan texnologiyalar. Ushbu texnologiyalar shaxsni ta'lim va tarbiyada ustuvor o'ringa qo'yishga qaratilgan. Butun ta'lim jarayoni shaxsning o'ziga xosligi va rivojlanish xususiyatlarini hisobga olgan holda shaxsni rivojlantirishga qaratilgan.

-O'quv jarayonini axborot-tahliliy ta'minlash. Ushbu guruh texnologiyalaridan foydalanish har bir o'quvchi, sinf, parallel, ta'lim muassasasining rivojlanishini o'rganishga, ularni adekvat baholashga qaratilgan;

-Intellectual rivojlanish monitoringi. Texnologiyalar grafiklardan foydalanishga, test tizimiga, individual o'quvchilarning rivojlanish dinamikasini va umuman ta'lim sifatini kuzatish imkonini beruvchi yangi baholash usullariga asoslangan;

-Ta'lim texnologiyalari. O'quv jarayoni ta'limning asosidir. Shuning uchun shaxsni, uning asosiy fazilatlarini rivojlantirishning yangi usullari joriy etilmogda;

-Didaktik texnologiyalar. Ular ta'lim muassasasi rivojlanishining asosiy omili hisoblanadi. Bunday texnologiyalar an'anaviy va innovatsion texnologiyalardan foydalanishni o'z ichiga olgan texnika va vositalar majmuasiga asoslanadi: o'quv adabiyotlari bilan mustaqil ishlash, audiovizual, multimedia vositalaridan foydalanish, tabaqalashtirilgan o'qitish usullari.

Xulosa o'rnida shuni aytish mumkinki, davlatimiz tomonidan ta'lim tizimini takomillashtirishga bo'lgan e'tibor, bu ulug' xalqimiz, kelajagimiz va ertangi kunimizga bo'lgan e'tibordir. Kelajagimiz vorislari bo'lgan yosh avlodning mustahkam bilim olishlari, olgan bilimlarini kundalik faoliyatda qo'llay olishlariga, komil insonlar bo'lib voyaga yetishlariga imkoniyatlar yaratamiz, ta'lim tizimiga bo'lgan e'tiborning yaqol namunasidir. Bu esa buyuk kelajagimizga bo'lgan ishonch garovidir. Ta'limda pedagogik innovatsion texnologiyalarni har bir o'qituvchi tushunib, o'qib va o'rganib, o'zining pedagogik faoliyatiga olib kira olsa, ta'lim standartlarida ko'rsatilgan me'yoriy talablar amalga oshadi. O'qituvchi innovatsion faoliyatiga tayyor bo'lib, darsga eng so'nggi yangiliklarni olib kirib, o'quvchiga qiziqarli va uni ehtiyojiga mos ravishda tashkil etsagina, sifat va samaradorlikni kafolatlashi mumkin. Innovatsion va interfaol ta'lim texnologiyalari ta'lim sifatini yaxshilash, samaradorligini oshirish, o'qituvchi, o'quvchi, shuningdek, jamoa o'rtasida o'zaro hamkorlikni qaror toptirish, g'oyaviy va ruhiy birlikka erishish, yagona maqsad sari intilish, har bir ta'lim oluvchi (o'quvchi)ning ichki imkoniyatlarini ro'yobga chiqarish, shaxs sifatida namoyon bo'lishi uchun zarur shart-sharoit hamda muhitni yaratishda katta imkoniyatlarga ega.

Bu esa o'qituvchilardan kasbiy mahorat, malaka, bilimdonlik, sezgirlik va intuitsiyaga ega bo'lishni taqozo etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni Barkamol avlod –

O'zbekiston taraqqiyotining poydevori.- T.: "Sharq", 1998

2. Farberman. Ilg'or pedagogik texnologiyalar.-T.,2000 yil.

3. Azizxo'jaev N.N. Pedagogik texnologiya va pedagogik mahorat. O'quv qo'llanma. Toshkent. O'zbekiston yozuvchilar uyushmasi. 2006 yil.

BIOLOGIYANI O'QITISHDA INNOVATSION TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH MASALALARI

Aslanova R.T.,

Mamurova R.T.,

Navoiy shahar 6-umumiy o'rta ta'lim maktabi o'qituvchilari

Biologiya darslarini o'qitish jarayonida pedagogik texnologiya usullarini qo'llash, o'quvchilarning o'zaro muloqotga kirishishini tashkil etish va boshqarishni taqozo etadi. Bunda o'quvchilar hamkorlikda izlanib umumiy, shu bilan bir qatorda har bir o'quvchi uchun ahamiyatga molik bo'lgan muammoni hal etishga kirishib ular o'rtasida bir-birini tushunish, hamkorlikda ishlash va hamjihatlikni vujudga keltiradi.

Biologiya darslarini o'qitishda axborot vositalaridan foydalanish, o'qituvchilarga jonli hujjatli filmlarni qo'yib berish o'quvchilarni ko'rish va esda qolish qobiliyatini shakllantiradi. Bu esa biologiyaga oid bilimlarni o'quvchilar tomonidan har tomonlama mukammal egallab olinishiga imkon beradi. Talabalarda fanga, tabiatga bo'lgan qiziqishlarini orttiradi hamda hozirgi kunda muammo bo'lib turgan ekologik madaniyatni shakllantirishda ham muhim o'rin tutadi.

Xususan, ekologiya darslarini o'qitishda ham axborot vositalaridan foydalanish, jonli hujjatli filmlarni qo'yib berish talabalarni ko'rish va esda qolish qobiliyatini shakllantiradi. Ekologiya darslarida "Global ishish", "Orolning hozirgi holati", "Chiqindisiz texnologiyalardan foydalanish", "Organizmlarga radiatsiyaning ta'siri", "Suv toshqinlari" kabi mavzulardagi hujjatli filmlarni qo'yib berish talabalarda ekologiyaga oid bilimlarni har tomonlama mukammal egallab olinishiga imkon beradi va insoniyatni tabiatga bo'lgan ta'sirini chuqurroq anglab etadilar. Bu ularda fanga bo'lgan qiziqishlarini orttiradi hamda tabiatning inson hayotida naqadar ahamiyatli ekanliklarini anglab yetishlariga sabab bo'ladi. Ayniqsa, hozirgi vaqtda dunyo bo'yicha har xil ekologik muammolarning vujudga kelishi, tabiat qonunlarini yaxshi bilmaslik, yoshlarda ekologik madaniyatni yetishmasligi, atrof-muhitga insonning meyoridan ortiq ta'siri ekologiya fanini barcha ta'lim yo'nalishi talablariga binoan chuqur o'rgatishga asos bo'ladi.

Biologiya darslarini o'qitishda zamonaviy axborot vositalaridan foydalanish bugungi kundagi dolzarb bo'lgan ekologik muammolarni oldini olishga hamda talabalarda ona sayyoramiz tabiatiga ziyon etkazmasdan farovonlikni oshirishi, tabiiy boyliklardan oqilona foydalanishi va yashash muhitini toza saqlashdek muqaddas ishga munosib hissasini qo'shishda bilimlarini mukammal shallantirishda katta ahamiyarga egadir.

ATlarining multimedia vositalari o'quv jarayonida quyidagi eng muhim jihatlari bilan alohida ahamiyatga egadir:

 differensial va individual o'qitish jarayonini tashkil qilishi;

 o'qish jarayonini baholash, teskari aloqa bog'lashi;

 o'zini-o'zi nazorat qilish va tuzatib borishi;

o'rganilayotgan fanlarni namoyish etishi va ularning dinamik jarayonini ko'rsatishi;

fan mavzularida animatsiya, grafika, multiplikatsiya, ovoz kabi kompyuter va axborot texnologiyalardan foydalanishi;

o'quvchi – talabalarga fanni o'zlashtirish uchun strategik ko'nikmalar hosil qilishi va hokazo.

Shuningdek, multimedia vositalarining amaliy tomoni, ulardan o'quv jarayonida foydalanish va kelgusida ta'lim tizimida o'quv jarayoni uchun ma'lumotlar bazasini va animatsion taqdimotlar yaratishdek muhim vazifani amalga oshirishga zamin hozirlaydi. Rivojlangan mamlakatlarda o'qitishning usuli hozirgi kunda ta'lim sohasi yo'nalishlari bo'yicha tadbiq qilinmoqda. Amaliyot shuni ko'rsatmoqdaki, multimedia vositalari asosida o'quvchilarni o'qitish ikki barobar unumli bo'lishi va vaqtdan yutish mumkin.

O'qitishning innovatsion texnologiyalari ta'lim jarayonida o'qituvchi va o'quvchilarning kutilgan maqsadga erishishga qaratilgan birgalikdagi faoliyati bo'lib, ular ta'lim jarayonida yangidan yangi natijalarga erishish uchun imkoniyat yaratadi, multimediyali texnologiyalar asosida ta'lim berish esa o'qituvchidan izlanishni, pedagogik mahoratni talab qiladi. O'qitishning multimediyali texnologiyalarida maxsus texnik axborot vositalari: kompyuter, audio, kino, video va boshqa jihozlardan foydalanish tushunilib, kompyuter texnologiyalari dasturlashtirilgan o'qitish g'oyalarini rivojlantiradi, o'qitishning zamonaviy kompyuterlar va telekommunikatsiyalarning imkoniyatlari bilan bogliq bo'lgan mutloq yangi, hali tadqiq qilinmagan texnologik yo'nalishlarini ochadi.

Innovatsion ta'lim texnologiyalari va dasturlari – bu barcha ta'lim texnologiyalari, yaratuvchi va ularni rivojlantiruvchi pedagogik innovatsion faoliyatning natijasi hisoblanadi. Innovatsion ta'lim – bu shunday ta'lim texnologiyalari va dasturlariki, unda pedagog innovatsion faoliyat natijasi bo'lib, o'qitilayotganlar innovatsion g'oyalarini yaratuvchisidir. Darsliklar hamda o'quv adabiyotlarining yangi avlodini yaratish ko'p yillik ilmiy, amaliy, madaniy, estetik, ma'naviy tajribalarga tayangan holda amalga oshirilmog'i lozim. O'qituvchining pedagogik mahoratini shakllantirishda rivojlangan mamlakatlar ta'lim tizimining ilg'or tajribalariga va zamonaviy pedagogik texnologiyalarga tayanishi yaxshi natijalarga olib keladi.

Ta'lim tarbiyaga yangicha yondoshish ta'lim berish jarayonini ongli ravishda tashkil etishda muhim ahamiyatga ega bo'lib, yangicha ta'lim tarbiya berishda milliy urf-odatlar, qadriyatlarni hurmat qilish, ularni muhim tomonlarini tarbiyalash jarayoniga tadbiq etilsa, bu tadbirlar yaxshi samara beradi. Jamiyat ishonib topshirgan bu ulug' vazifani bajaruvchi fidokor kadrlar o'zlari har jihatdan barkamol bo'lmoqlari kerak.

BOSHLANG'ICH TA'LIMDA AXBOROT TEXNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISH METODIKASI

Nurmatova D.N.,

Ravshanova S.R.,

Navoiy shahar 6-umumiy o'rta ta'lim maktabi o'qituvchilari

Mamlakatimizda ta'lim tizimida maktab fanlarini o'qitishda AKTdan samarali foydalanish dolzarb masaladir. Aynan axborot texnologiyalari ta'limning universal vositasi hisoblanib, nafaqat o'quvchilarda bilim, ko'nikma va malakalarni shakllantirish

imkonini beradi, balki shaxsiy xususiyatlarini rivojlantirish, bilishga qiziqishlarini qondiradi.

Pedagogik va psixologik tadqiqotlarda shu narsa ta'kidlanmoqdaki, AKT o'quvchilarning nazariy, ijodiy va refleksiv tafakkuri rivojlanishiga katta ta'sir etadi. O'quvchining xotirasida u yoki bu hodisa, jarayonning obrazli ifodalanishi o'quv materialini boyitib, uning ilmiy jihatdan o'zlashtirilishiga yordam beradi.

Axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining ta'lim jarayoniga joriy etilishidan asosiy maqsad — aynan zamonaviy axborot muhiti uchun xarakterli bo'lgan o'quv faoliyatlarining yangi turlarini paydo bo'lishidir.

O'quvchilarning fanlarga bo'lgan qiziqishini oshirish, ularning aqliy va ijodiy tafakkurini, intellektual qobiliyatlarini rivojlantirish, fanlararo bog'liqlikni ta'minlash, bugungi pedagogikaning muhim vazifalaridan. Darslarni ilg'or pedagogik texnologiyalar asosida tashkil etish, o'quvchilarni mustaqil ravishda faoliyat ko'rsata olishga, axborot texnologiyalari imkoniyatlaridan oqilona foydalanishga o'rgatish, o'qitilayotgan fanni o'zlashtirish sifatini oshirish ustuvor vazifa hisoblanadi. Bu borada boshlang'ich ta'limni o'qitishda ham turlicha uslublar qo'llanilmoqda. Shulardan biri zamonaviy axborot texnologiyalaridan foydalanishdir.

Dars jarayonining muhim yutuqlaridan biri kompyuter texnologiyalari komponentlaridan foydalanishni ta'minlovchi dasturiy vositalarning yaratilishi bo'ldi. Ayniqsa, o'quv jarayonining tashkil qilishda bu dasturiy vositalar alohida ahamiyatga ega. Boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun yaratilgan elektron darslik, qo'llanma va taqdimotlardan o'quv jarayonida keng foydalanilmoqda.

Matematika va tabiatshunoslik fanlarini o'qitishda axborot texnologiyalari yordamida turli xil ko'rgazmali slaydlardan dars jarayonlarida foydalanish mumkin. Masalan:

- matematika fanida oddiy amallardan foydalanib, slaydlar yordamida masalalar yechish, turli xil hisob-kitobli o'yinlar tashkil qilish;
- tabiatshunoslik fanidan tabiatdagi hodisalar haqidagi sodda slaydlar yordamida tushunchalar berish mumkin.

Ushbu usullardan foydalanish yosh va bilimga chanqoq o'quvchining og'zaki nutqini rivojlanishiga, og'zaki hisoblash malakasini oshishiga, ijodkorlik, izlanish va fikrlash qobiliyatini rivojlanishiga olib keladi.

Elektron taqdimotlardan darsda namoyish etish va ko'rgazmali material sifatida foydalanish o'qituvchiga katta yordam beradi. O'quv materialining elektron taqdimotda animatsiyalar shaklida berilishi o'tilayotgan mavzuni tushunishni yengillashtiradi va ko'rgazmalilikni oshiradi. Namoyish slaydlarini o'quvchilarga tarqatma material sifatida ham berish mumkin. Elektron darslikdan mustaqil ta'lim olishda va o'quv materiallarini har tomonlama samarali o'zlashtirishda foydalanish mumkin. Elektron darslikda fanning o'quv materiallari o'quvchiga interfaol usullar bilan, psixologik va pedagogik jihatlar, zamonaviy axborot texnologiyalari, audio va video animatsiyalar imkoniyatlaridan o'rinli foydalaniladi.

Matematika darslarida «O'yinli masalalar» dasturlarini tayyorlab, foydalanish mumkin. Boshlang'ich sinfda o'rganiladigan ko'plab mavzular bo'yicha turli materiallar berilgan. Turli murakkablik darajasidagi turli xildagi topshiriqlar har bir o'quvchining idrok etish va ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishga yordam beradi.

Masalalarni yechishda kompyuterli animatsion slaydlardan foydalanish darsning

qiziqarliligini oshiradi. Ularning ustunlik tomonlari istagan paytda masalaning boshga qaytish mumkin, uning alohida qismlarida to'xtalish, o'quvchilar bilan suhbatlashish, ularning fikrlarini tinglash mumkinligidan iborat. Boshlang'ich sinflarda harakatlanishga animatsiyali masalalar bilan slayd- filmlarni qo'llash mumkin. Shunday slaydlarni yaratish uchun Internetdan olingan animatsion kartinkalardan foydalanish mumkin.

Axborot-kommunikatsiya texnologiyalari o'quvchilarni qiziqarli olamga olib kirishda o'qituvchining imkoniyatlarini kengaytiradi, bunda o'quvchilar axborotlarni mustaqil ravishda izlab topadilar, oladilar, tahlil qiladilar va boshqalarga yetkazadilar. Bolani axborot bilan ishlashga, o'qishga o'rgatish — zamonaviy boshlang'ich sinflarning muhim vazifasi hisoblanadi. Boshlang'ich sinflar ta'lim jarayonida AKTdan foydalanishning faqat asosiy yo'nalishlari shakllanadi. O'quvchilarning sinfdan tashqari ishlarini tashkil etishda AKTdan keng foydalanish birinchi navbatda-bu turli hisobotlarni tayyorlash, sinfdan tashqari tadbirlarni o'tkazish va shu kabilardan iborat bo'ladi.

Axborot – kommunikatsiya texnologiyalarining ta'lim jarayoniga joriy etilishidan asosiy maqsad – aynan zamonaviy axborot muhiti uchun xarakterli bo'lgan o'quv faoliyatlarining yangi turlarini yaratishdir.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, bugungi kun o'qituvchisiga qo'yilayotgan talab, dars jarayonida axborot texnologiyalarni qo'llay olishi, o'quvchilarni kompyuterdan erkin foydalanishga, zamonaviy bilimlarni puxta egallashga, ma'nan yetuk shaxs bo'lib yetishiga o'rgatishdan iborat. Boshlang'ich sinflarda axborot – kommunikatsiya texnologiyalaridan unumli foydalanish o'quv jarayonini modernizatsiyalash, uning samaradorligini oshirish bilan birga o'quvchilarning ijodiy qobiliyatlari va mantiqiy fikrlashlarini rivojlantiradi, ta'lim sifatini oshirishga yordam beradi.

RUS TILI DARSLARIDA O'QUVCHILAR OG'ZAKI NUTQINI O'STIRISHDA INTELLEKTUAL O'YINLARDAN FOYDALANISH

Nurnazarova L.S.,

Tulayeva G.Sh.,

Navoiy shahar 6-umumiy o'rta ta'lim maktabi o'qituvchilari

Ta'lim-tarbiya mazmuni, maqsad va vazifalari davrlar o'tishi bilan kengayib taraqqiy etib borishi natijasida uning shakl, usul va vositalari ham takomillashib bormoqda. Hozirgi inson faoliyatining asosiy yo'nalishlari shu faoliyatdan ko'zda tutilgan maqsadlarni to'liq amalga oshirish imkoniyatini beruvchi yaxlit tizimga, ya'ni texnologiyalarga aylanib bormoqda. Xuddi shu kabi ta'lim-tarbiya sohasida ham so'nggi yillarda ta'lim texnologiyalari faol tarzda amal qila boshladi.

O'qitishdan ko'zlanadigan maqsad bu davlat ta'lim standartlarida belgilangan bilim va ko'nikmalarini o'quvchiga yetkazishdan iborat. Qachonki o'quvchi tomonidan bilim qabul qilinsa va tushunib yetilsa yoki o'quvchi malaka oshirish uchun mo'ljallangan topshiriqlarni amalda namoyish etib bera olsagina o'qitish muvaffaqiyatli kechdi deb hisoblasa bo'ladi.

Ma'lumki, ta'lim olish (ma'lumot olish) jarayoni – bu ma'naviy va aqliy qobiliyatlarni tizimli rivojlantirib borish, bilim va tushunchalarni shakllantirish va olingan bilimdan foydalana olish qobiliyatini tarkib toptirishdan iborat jarayondir. Bu

jarayon ta'lim oluvchining o'zi orqali yoki boshqa birov ta'lim beruvchining ko'magida amalga oshirilishi mumkin. Ta'lim olish jarayoni esa turli xil metodlarga(usullarga) tayangan holda kechadi.

Hozirgi kunda ta'lim jarayonida interaktiv metodlar, innovatsion texnologiyalar pedagogik va axbarot texnologiyalarini o'quv jarayonida qullashga bulgan qiziqish, e'tibor kundan-kunga kuchayib bormoqda, bunday bulishining sabablaridan biri, shu vaqtgacha an'anaviy ta'limda o'quvchilar talablarini faqat tayyor bilimlarni egallashga o'rgatilgan bo'lsa, zamonaviy texnologiyalarni egallayotgan bilimlarini o'zlari qidirib topishlariga, mustakil o'rganib, taxlil qilishlariga, hatto xulosalarni zam o'zlari keltirib chiqarishlariga o'rgatadi. O'qituvchi bu jarayonda shaxsiy rivojlanishi, shakllanishi, bilim olish va tarbiyalashiga sharoit yaratadi va shu bilan bir qatorda boshqaruvchilik, yo'naltiruvchilik funksiyasini bajaradi. Zamonaviy o'qitish metodlari interaktiv metodlar, innovatsion texnologiyalarning urni va roli benixoya kattadir.

Rus tili darslarida o'zga millat vakillari uchun notanish, ayni paytda ularning diqqat e'tiborini jalb etadigan, qiziqtiradigan turli xil interaktiv o'yinlardan foydalanish g'oyat muhim ahamiyatga ega. Tajriba ana shu o'yinlar darslarni tez va oson o'zlashtirishga yordam berishi mumkinligini yaqqol ko'rsatdi. Interaktiv intellektual o'yinlar deganda, auditoriyani to'laligicha qamrab oluvchi, ya'ni undagi barcha o'quvchilar o'z imkoniyatiga qarab, birdek faol qatnashishi mumkin bo'lgan o'yin shaklidagi mashg'ulotlar nazarda tutilmoqda.

Bu o'yinlarni shartli ravishda bir necha bosqichga hamda toifalarga bo'lish mumkin. Bosqichlar ularning murakkablik darajasini belgilasa, toifalar esa ularning turlarini nazarda tutadi. Interaktiv o'yinlarning boshlang'ich bosqichida muayyan mavzuda avvaldan berilgan topshiriq asosida dastlabki tayyorgarlikdan so'ng o'tkaziladigan o'yinlardan foydalanish mumkin. Bunday o'yin toifalarini "Topqirlik musoboqasi" deb atash mumkin. Unda o'quvchilar ikki jamoaga ajratilib, ularga muayyan mavzuda so'zlar va atamalar topish topshirig'i beriladi. Masalan: taomlar, ismlar, jonivorlar, o'simliklar nomlari va hokazo. Belgilangan vaqtdan so'ng eng ko'p ochko to'plagan jamoa g'olib deb e'lon qilinadi.

Bu o'yinlarning muhim ahamiyati shundaki, o'quvchilarning ismlar, O'zbekiston hayvonot va o'simliklar dunyosi, milliy taomlar haqidagi tasavvurlarini boyitish barobarida, ularning nutqini o'stirishga, talaffuzini sayqallashga xizmat qiladi. Musoboqaviylik, raqobat va munozara esa o'quvchining darsda diqqat-e'tiborini jamlashga majbur etadi. Bu holat esa unga ma'lum so'zlar, atamalarni yodda mustahkam saqlab qolishga yordam beradi.

Albatta, o'quvchilarning bilim va tayyorgarligiga qarab, bu o'yinning eng oliy bosqichdagi "baytbarak" yoki "mushoira" deb ataluvchi shakllaridan ham foydalanish mumkin. Biroq bunda defferensial, ya'ni tabaqalashgan holda ish tutish, aniqrog'i, tilni ancha muvofiq darajada o'zlashtirgan o'quvchilarni tanlab olish asosida o'tkazish lozim. Qolgan o'quvchilar esa tomoshabin sifatida qatnashadi. Bu uslubning yana bir ibratli jihati tomoshabin sifatida qatnashayotgan o'quvchilarda mazkur interaktiv o'yinda ishtirokchi sifatida qatnashish ishtiyoqini uyg'otishdan iborat.

Interaktiv o'yinlar shaklida o'tkalayotgan mashg'ulotlar chog'ida imkoniyat darajasida turli ko'rgazmali vositalardan foydalanish maqsadida muvofiqdir. CHunonchi. O'zbekiston televideniyesi orqali namoyish etilayotgan "Zakovat", "Intelektual ring", "O'yla, izla top" o'yinlarining videotasvirlari, jug'rofiya xaritalar,

badiiy adabiyotlar, rangli bezakli jurnallar va hokazo.

Xulosa qilib aytganda, o'zbek guruhlaridagi rus tili darslari chog'ida interaktiv intellektual o'yinlardan foydalanish o'quvchilarning darslarni tez, oson o'zlashtirishida muhim ahamiyatga ega. Binobarin, ulardan foydalanish zamonaviy metodika talablari nutqi nazaridan maqsadga muvofiqdir.

RUS TILINI FANINI O'QITISHDA INNOVATSION TEXNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISH

**Xusanova K.M.,
Berdiyeva R.A.,**

Navoiy shahar 6-umumiy o'rta ta'lim maktabi o'qituvchilari

Innovatsion texnologiyalar har bir o'qituvchining erkin va mustaqil fikr yuritishiga asoslanadi va o'quvchilarda o'qituvchi yordamida mustaqil bilim olish, ishlash ko'nikma va malakalari shakllantiriladi. O'quvchilar yangi bilimlarini ilmiy izlash, tadqiq qilish asosida o'zlashtiradilar. Bu jarayonning amalga oshishi ba'zan yakka, ba'zan kichik va katta guruhlarda ishlash orqali amalga oshadi. Guruhlarda ishlash jarayonida o'qituvchi tomonidan har bir o'quvchining faoliyati kuzatib, tahlil qilib borilishi, berilayotgan bilim va malakalarning mustahkamlanishi uchun zamindir.

Innovatsion texnologiyalarni ta'lim jarayoniga tadbiiq etishdan ko'zlanadigan asosiy maqsadlarni quyidagicha tasniflash mumkin: birinchidan, "Kadrlar tayyorlash Milliy dasturi"da ko'rsatilgandek ta'lim tizimini jadallashtirish; ikkinchidan, jadal sur'atlar bilan rivojlanayotgan bugungi jamiyatda har qanday axborotlarni o'quvchilarga yetkazishda vaqtdan unumli foydalanish; uchinchidan, bilim berishni yanga sifat bosqichiga ko'tarish va o'quvchilarni ta'lim jarayonining faol ishtirokchisiga aylantirish; to'rtinchidan, mustaqillik, erkin fikr, o'zaro hamkorlik aloqalarini keng yo'lga qo'yish;

Hozirgi vaqtda nafaqat rus tiliga o'qitish bo'yicha balki barcha fanlarga o'qitishni, o'rgatishni yangi-yangi metodlarini izlab topish va uni amalda sinab ko'rish to'g'risida ko'p ishlar qilinayapti. Bu hozirgi kundagi ta'lim tarbiya jarayonini yaxshilash, uchun hal qilinishi kerak bo'lgan eng muhim muammolardan biridir.

Pedagogik texnologiyaning maqsadi o'qituvchi va o'quvchining belgilangan maqsadga hamkorlikda erishishlarini ta'minlashdir. O'qitish jarayonida maqsad bo'yicha kafolatlangan natijaga erishishi mumkin. O'quv jarayonida o'quvchilar mustaqil fikrlab, ijodiy ishlab, izlanib, tahlil etib, o'zlari xulosa qila olsa, ko'zlangan maqsad amalga oshadi. O'qituvchi o'quvchilarning faoliyati uchun imkoniyat va sharoit yarata olishi, o'qitish jarayonining asosi hisoblanadi. Har bir dars, mavzu, o'quv fanining o'ziga xos texnologiyasi bor.

"Metod" tushunchasiga doir ta'limshunoslik o'qitishni umumiy nazariyasi sifatida keng qo'llaniladigan fandir. Didaktlar "Metod" atamasini bilish, malaka, ko'nikmani egallash, o'qituvchilar dunyoqarashini shakllantirish va bilish imkoniyatlarini yaratish yo'lidagi muallim va o'qituvchining ish usuli ma'nosida izohlaydilar. Fan asoslarini o'rgatadigan, o'quv predmetlari uchun mo'ljallangan ta'limning umumiy metodlari ishlab chiqilgan. O'quv predmetining xususiyatlari hisobga olinib, metodikada xorij tilini o'qitish metodlari yaratilgan. Rus tili o'qitishda metodlarni tadbiiq etish uzoq davrlardan boshlangan.

Agar avval rus tilni o'qitish shu til sistemasini o'rganish deb qaralgan bo'lsa, keyingi yillarda o'qitishdagi muhim ko'zlangan narsa bu o'quvchilarni rus tili nutqini o'stirishdan iborat bo'ldi. Shuni aytish kerakki rus tilni o'rganishdagi bu maqsadlar, o'z-o'zidan yoki biror kimsalar, shaxs tomonidan qo'yilmaydi, balki lingvistika va psixologiya fanidagi o'zgarishlar va sotsial jamiyatning rivojlanib borishi bilan chambarchas bog'liqdir. Masalan: Audiolingvol metodni olib ko'raylik. Bu metodning yuzaga kelishiga lingvistika fanidagi o'zgarishlar, ya'ni struktural oqimni ta'siri bo'ldi.

U quyidagi prinsiplarga asoslanadi:

1. Rus tilini o'rgatish avval og'zaki nutqga o'rgatishdan boshlanmogi zarur;
2. Til o'rganish turli strukturalar, nutq na'munalari asosida amalga oshiriladi;
3. Talaffuzga katta e'tibor.

Bu metodning asosiy kamchiligi, mexanik mashqlarning ko'pligi va haqiqiy nutq mashqlarining ozligidir. Psixologlarning fikricha o'quvchilar avval og'zaki nutqda ishlatiluvchi strukturalarning gaplarning yig'indisini o'rganishi va eslab qolishlari lozim. Keyinchalik shu strukturalar asosida yangi-yangi gaplar tuzishi, ya'ni malaka va ko'nikmalar hosil qilinishi kerak.

Keyingi yillarda shaxsni ob'ekt sifatida o'rganish va uni barcha ijodiy imkoniyatlarini aniqlashda pedagogika, psixologiya, sotsial psixologiya, meditsina fanlaridagi izlanishlarni birlashtirishga katta e'tibor qaratilmoqda. Xozirgi vaqtdagi muhim masala o'quvchilarni yangicha fikrlashga, ijodiy fikrlashga va ularni hayotga tayyorlashga katta e'tibor berilmoqda. Bu esa shaxsni har tomonlama o'rganishga bo'lgan talabni kuchaytiradi. Shunday qilib o'quvchi shaxsi o'quv protsessining markaziy, asosiy figurasiga aylanib qoldi.

O'qituvchining roli, avtoriteti; o'qituvchi bilan o'quvchi o'rtasidagi munosabat; o'zaro ishonch, yuqori darajadagi motivatsiya, shaxsning ichki rezerv imkoniyatlarini shakllantiradi.

Innovatsion texnologiyalar ta'lim sifati va samaradorligini oshirib, ta'lim jarayoning markaziga o'quvchi-talabalarning o'quv-biluv faoliyatini qo'yadi, ta'lim jarayonining yaxlitligini ta'minlaydi. O'quvchi faoliyatining yuqori darajadagi ko'rsatkichi, o'quv-biluv faoliyatini o'zi tashkil etishi, iroda va faoliyatning o'quvchi ongining predmetiga aylanishidir. Bu maqsadni amalga oshirish uchun, avvalo, ta'lim beruvchi maqsadga eltuvchi usullarni tanlay bilishi, o'quv- tarbiyaviy jarayon yaxlitligini ta'minlashi lozim.

Innovatsion texnologiyalarni ta'lim jarayoniga joriy etish, ta'lim samaradorligini oshirish uchun tinimsiz izlanish bugungi kunning ehtiyojiga aylanmoqda. Yangi metodlarni ta'lim jarayoniga tadbqiq etish pedagoglar oldida turgan masalalardan hisoblanadi.

MAKTABGACHA TARBIYA YOSHIDAGI BOLALARNING IRODAVIY SIFATLARINI TARBIYALSHDA HARAKATLI O'YINLARNING AHAMIYATI

Hamroyeva A.F.,

Navoiy Innovatsiyalar Universiteti talabasi

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyayev rahbarligida 2017-yil 16-avgust kuni bo'lib o'tgan yig'ilishda maktabgacha ta'lim tizimini tarkibiy jihatdan tubdan isloh qilish, mazkur muassasalarga bolalarni to'la qamrab olish bo'yicha muhim

vazifalar qo'yildi. Bu boradagi tahlillar natijasida qisqa vaqtda uch yirik hujjat, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 9-sentabrdagi "Maktabgacha ta'lim tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlar to'g'risida" gi PQ-3261 sonli Qarori. 30-sentabrdagi " Maktabgacha ta'lim tizimi boshqaruvini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida" gi PF-5198 sonli Farmoni hamda "O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha ta'lim vazirligi-faoliyatini tashkil etish to'g'risida"gi PQ- 3305 Qarori qabul qilindi.

Yuqorida keltirilgan qaror va farmonlarni joriy qilinishdan maqsad, kelajak avlodni yetuk shaxs bo'lib yetishishi uchun unung sog'lom bo'lishiga zamin yaratishdir. Sog'lom avlod - sog'lom yurt demakdir, sog'lom avlodni tarbiyalash vazifasi esa birinchi navbatda maktabgacha tarbiya muassasalari zimmasidadir.

Hamamizga ma'lumki, avvalo bolani dunyoga keltirgan onaning o'zi ham har tomonlama sog'lom bo'lishi lozim. Bu haqda birinchi Prezidentimiz Islom Karimov "Sog'lom bola sog'lom va ahil oilaning mevasi bo'lib, faqatgina sog'lom onadan sog'lom bola tug'iladi" deb alohida ta'kidladi. Asrlar davomida o'z tasdig'ini topgan bu haqiqatni tushuntirib, izohlab o'tirishning hojati yo'q, deb o'ylayman"- degan fikrlari ayni haqiqatdir. Shunday ekan, birinchidan, ona sog'lom bolani dunyoga keltiradigan bo'lsa, ikkinchidan, u sog'lom bolani sog'ligini saqlab qolish va har tomonlama rivojlantirish muhim bo'lib bu jarayonda nafaqat ota-onalar balki, pedagog murabbiylar ham bu boradagi ishlarni amalga oshirishda mas'uldir.

Sog'lom avlodni kamolga yetkazish va tarbiyalashning turli yo'l-yo'riqlari, o'ziga xos usullari mavjud. Ayniqsa, bolani yoshligidan boshlab badan tarbiyasi va sport bilan shug'ullantirish ularni sog'lom va baquvvat bo'lishi bilan birgalikda ularning iroda sifatlarini ham tarkib toptirishga yordam beradi. Bu esa bolaning ilk yoshligidan boshlab o'yin orqali amalga oshiriladi.

O'yin bola hayotida juda muhim ahamiyat kasb etib turli o'yinlar orqali hayot haqidagi ma'lumotlarni o'rganib boradi. O'yin orqali bolaning barcha psixik jarayonlari va psixologik xususiyatlari rivojlanib takomillashib boradi.

Ayniqsa, harakatli o'yinlar bola tayanch harakat tizimining rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatish bilan bir qatorda bolaning iroda sifatlarini rivojlantirishga yordam beradi. Harakatli o'yin jarayonida bola chaqqonlik, tartiblilik, mustaqillik, qat'iyatlilik, sabr-toqat, chidamlilik kabi xususiyatlarini ko'rsatish bilan bir qatorda ularda o'yin qoialariga rioya qilish uchun mas'uliyatni his qilish, tartib-intizomli bo'lish, shuningdek, musobaqalarda orqada qolmaslik uchun shijoat, o'ziga ishonch, intiluvchanlik kabi sifatlarini namoyon etish olish xususiyatlari tarkib topib boradi. Binobarin, o'yinda ma'lum bir rollarni bajarishi bolaning his-tuyg'ulariga ham ta'sir ko'rsatadi. Chunki o'yin davomida bolada har xil xohish va istaklar tug'ila boshlaydi. Bu narsa kerakli vaqtda o'z xohishlarini jilovlashga, o'yin qoidalariga qat'iy amal qilishga o'rgatadi

Biz bilamizki, maktabgacha tarbiya yoshidagi bolalarning o'yinlarida kattalarning hatti-harakatlariga taqlid qilish kuchli bo'ladi va shu taqlid vositasida o'zini qurshab turgan olam haqida muayyan axborotga ega bo'lib boradi. Harakatli o'yinlar orqali bolalarda harakat ko'nikmalari hosil bo'ladi va xayol hamda tasavvur tobora boyib boradi. O'yinlarda bolalarning nafaqat irodaviy sifatleri, balki, ularda aqliy, manaviy va axloqiy sifatlar ham rivojlanib boradi. Bolalar jamoa bo'lib o'ynaladigan o'yinlarda birgalashib harakat qilish, bir-biriga nisbatan xayrixoxlik, bir-birini qo'llab-quvvatlash,

maqsadga erishish uchun bir-biriga maslahat berish, ko'maklashish, farosati va tadbirkorligini, qadriyatini ko'rsatishi, jamoat oldida faqat o'zining emas, balki o'rtoqlarining hatti-harakatlari uchun ham javobgarlik hissini seza olishga o'rganadilar. Bunday xususiyatlarning tarkib topa borishi bolani qiyinchiliklarni yengib o'tishiga yordam beradi.

Harakatli o'yinlarda bajariladigan turli hatti-harakatlar, yani, yurish, yugurish, sakrash, irg'itish, uloqtirish, tirmashib chiqish kabi mashqlar bola harakatlarini rivojlantirish va takomillashtirishda katta ahamiyatga ega. Harakatlarning shakllanishi bilan birga ularning jismoniy qobiliyatlari ham rivojlanib boradi.

Harakatli o'yinlar bolalarning jismoniy jihatdan unib -o'sishlariga, salomatliklari yaxshilanishiga, chiniqishlariga, organizim va umumiy ish qobiliyatlarini yanada mustahkamlanishiga yordam beradi.

Tarbiyachi – murabbiy o'yinlarni o'rgatish jarayonida o'yinning talab etilgan qoidalari asosida olib borishi va ijobiy natijalarga erishishga e'tibor qaratishi lozim. Tarbiyachi murabbiy bolalarga yangi o'yinni o'rganish jarayonida uning mazmuni, vazifalari va qoidalarini tushuntirib beradi. O'yinga ongli munosabatda bo'lish, uni to'g'ri o'rganish, harakatlarini o'rtoqlariga taqqoslab tahlil qilish (refleksiya) ko'nikmalari shakllanib boradi. Murabbiy bolalar o'yinni qiyinchiliklarini yengish bilan bog'lagan holda, uni sekin asta murakkablashtirib borishi lozim. Bu bolalarning irodasini mustahkamlaydi.

Murabbiy o'yinni o'tkazishga kirishishdan oldin uning aniq vazifalarini belgilab chiqadi, bu vazifalar bolalarning yoshiga ya'ni ularni bajarishga kuchi yetadigan bo'lishi maqsadga muvofiqdir.

O'yinni tashkil qilish va o'tkazishda imkoni boricha bolalarning tashabbuskor bo'lishiga erishish va o'yinda faol ishtirok etishlari uchun ularni rag'batlantirib turish ham qiyinchilik va to'siqlarni yengishiga yaxshi samara beradi.

Pedagog olimlardan T.S.Usmonxo'jayev, Burnashev I.I, Meliyev N.A. Qipchoqovlar o'zlarining "500 harakatli o'yinlar" metodik qo'llanmalarida bolalar bilan o'ynaladigan harakatli o'yinlar haqida kerakli ma'lumotlar va o'yin turlari bo'yicha ko'rsatma berganlar. Quyida shulardan namunalar keltiramiz:

Ayoz

Tarbiyachi sanoq bilan o'rta Ayozi boboni tayinlaydi. U markazda, qolganlar atrof bo'ylab turadilar. Tarbiyachining: "Ayozi kelayapti" degan ogohlantirishdan so'ng barcha bolalar turli tomonlarga qarab qochishadi. Ayozi esa ularni quvib yetishga va Qo'li bilantegib ularni muzlatib qo'yishga harakat qiladi. Muzlatilgan bola o'sha joyida qotib turadi.

O'in qoidalari. Faqatgina tarbiyachining gapidan so'nggina turli tomonlarga qochish mumkin. Qotib turgan bolalar o'yin yana boshidan boshlanmaguncha qaytadan o'yinga tushmaydi.

Sholg'om tortish

Bu o'yinda 20 ta bola qatnashib ular ikki guruhga bo'linadilar.

Guruhlar o'ziga "Bulbul", "Sava", deb nom qo'yib oladilar. Keyin o'rta to'g'ri chiziq chiziladi va bir tomonda "Bulbul" guruhi, ikkinchi tomonda esa "Sava" guruhi turishadi.

Sardorlar chiziqning ikki tomonida turib: "Sholg'om tortish" deb buyruq berishgandan so'ng bolalar bir-birlarining qo'llarini o'z tomoniga tortishadi. Chiziqdan

bolalari ko'proq o'tib ketgan guruh yengiladi.

Epchil quyon

Bu o'yinda 14-15 nafar bola qatnashadi. Maydonning o'rtasidan orasi 60-70sm bo'lgan ikkita chiziq chiziladi. Ikki bola bo'ri vazifasini o'taydi, qolgan bolalar quyon bo'lib shu chiziqdan o'tishi kerak. Bo'ri chiziqchada turadi. Bo'rilarga tutilmay o'tgan quyon "epchil quyon" hisoblanadi.

Tosh qo'ydi

Tosh qo'ydi o'yini asosan yoz oylarida o'ynaladi. Bolalar uchun o'rindiqlar tizilib o'tiradilar. Xoxishga qarab ikki o'yinchi saylab olinadi. Biri topuvchi, ikkinchisi toshni yashiruvchi bo'ladi. Topuvchi teskari qarab, ko'zlarini berkitib turadi. Yashiruvchi toshni o'tirganlardan biriga beradi. Shu payt hama bir xil vaziyatda: kulib yoki jiddiyroq bo'lib turadi. Tosh yashiruvchi topuvchiga qarab: "osh pishti, pasha tushti" deb aytadi. Topuvchi o'tirganlardan birini ko'rsatadi. Agar toshja topuvchi ko'rsatgan bolada bo'lsa, chiqarib beradi, agar boshqa bola qo'lida bo'lsa, u yashiruvchiga beradi.

Oq quyonim alomat

Bolalar xonanig yoki maydonchani bir tomoniga qo'yilgan stullarda yoki skameykalarda o'tiradilar. Tarbiyachi ularga "hozir hammangiz quyon bo'lasizlar", deydi va "o'tloqqa" yugurib chiqishi taklif qilinadi. Bolalar xonaning o'rtasiga chiqadilar va tarbiyachining yonida davra qurib turadilar. Keyin cho'qqayib o'tiradilar. Tarbiyachi shunday sher o'qiydi:

Oq quyonim alomat,
Otini qo'ydim salomat.
Shanpanquloq quyonim,
Juda-juda alomat.

Bolalar qo'llarini boshlariga ko'tarib quyonning qulog'iga o'xshatib, barmoqlarini qimirlatadilar. Tarbiyachi sher o'qishda davom etadi:

Quyonim qotib qopti,
Oyoq-Qo'lin isitsin.
Tap-tap-tap-tap,
Tap-tap-tap
Oyoq Qo'lin isitsin.

Bolalar "tap-tap" so'zini eshtirishlari bilan chapak chala boshlaydilar va sher tugaguncha chapak chalib turadilar.

Tarbiyachi yana sherr o'qiydi:

Bir joyda turaverib,
Endi sakrab o'ynasin,
Quyon titrar sovuq yeb.
Sakrab-sakrab quvnasin.

Bolalar "sakrab-sakrab" so'zini eshtirishlari bilan ikki oyoqlab, irg'ishlab sakray boshlaydilar. Sakrashni

tamom bo'lguncha davom ettiradilar. Tarbiyachi:

Quyonjon qochib ketdi
Kimdandir cho'chib ketdi.

Deydi va aniq polvonni ko'rsatadi, bolalar qochib borib, o'z joylariga turib oladilar.

O'yinni bolalar bilan istagancha o'tkazish mumkin. O'yin boshlanishidan oldin

albatta quyondir yashirinadigan joyni tayorlab qo'yishi kerak. O'yin boshida sherga binoan mashqni hamma bolalar barovar bajaradilar. O'yin ko'p marta takrorlaganda keyin bironta bolani quyuncha qilib tayinlash va uni doira o'rtasiga turg'izib qo'yish mumkin. Sher tomom bo'lgandan zo'ng bolalar orqasidan tez yugurmaslik, ularga o'z joylarini topib olishlari uchun imkon berish kerak. Kichkintoylardan, albatta, o'zining joyini topib olish talab qilinmaydi, ularning har biri bo'sh joyni topib olishi mumkin. O'yin muntazam o'tkazilib turganda ular o'z joylarini yaxshi eslab qoladilar. Bolalarning bu topqirligini qo'llab-quvvatlab, rag'batlantirib turish maqsadga muvofiqdir.

Paxmoq kuchuk

Bolalarning biri paxmoq kuchukni ifoda etadi. U polda boshini oldinga uzatilgan qo'llariga qo'yib yotadi. Qolgan bolalar asta uning atrofiga to'planishib sher o'qiydilar:

Qarang, xurрак otadi.

Paxmoq kuchuk yotadi,

Bilib bo'lmaydi aslo,

Uyg'oqmi u, uxlarmi yo?

Sekin kelib uyg'otmasak,

Qiziq ish bo'lsa kerak.

Bolalar kuchukni uyg'ota boshlaydilar, uning tepasiga kelib, engashib, otini aytadilar, chapak chaladilar, hurkitadilar. Kuchuk irg'ib o'rnidan turib ketadi va qattiq vovullaydi. Bolalar har tomonga qochib ketadilar. Kuchuk ularning ketidan quvlaydi, birortasini ushlab olishga harakat qiladi. Hamma bolalar har tomonga qochib, berkinib olganlaridan so'ng, kuchuk yana yerga yotadi. O'yin 3-4 marta takrorlanadi.

Agar kuchukni tarbiyachi akis ettiradigan bo'lsa, u stul yoki o'rindiqda o'tirib "uxlaydi".

Chumchuqlar ba mushuk

Bolalar maydoning bir tomoniga polga bir qator qilib qo'yilgan o'rindiqlar dayoki katta kublarda tikka turadilar. Bular tomdagi chumchiqlarni ifoda etishadi. Ulardan hariroqda mushuk uxlab yotgan bo'ladi. Chumchuqlar sakrab pastga tushadilar, qanotlarini rostlab, har tomonga uchib ketadilar. Biroq shu payt mushuk uyg'onib qoladi. U "myov-muyov" deydi-da, tutgan chumchuqlarini o'z uyiga olib ketadi. O'yin 5-6 marta takrorlanadi.

Bolalar tizzalarini bukib oyoq uchida, yengil sakrashlarini kuzatib turish kerak

Kulrang quyon yuvinayapti

Barcha o'ynayotganlar davra qurib turadilar. Quyon qilib tayinlangan bola davra o'rtasida turadi. Bolalar bunday deydlar:

Quyonjon yuzini yuvar,

Balki mehmonga borar.

Aval burnini,

Keyin og'zini

Chaydi u rossa.

Quloqlarini ham yuvib,

Artindi toza.

Quyon va ana shu so'zlarga monand harakatlar qiladi. Keyin u bolalardan birortasining oldiga ikki oyoqlab sakrab-sakrab keladi. Quyon kimning oldiga kelib to'xtagan bo'lsa, o'sha bola doiraning o'rtasiga kelib turadi. O'yin 5-6 marta

takrorlanadi.

Doirada bir vaqtning o'zida bir necha quyon – 4-5 bola turishi mumkin. Ular o'yin topshiriqlarini barovar bajaradilar. Bu bolalar faoliyatini oshiradi.

Top, lekin aytma

Bolalar maydonchaning bir yomonida yuzlarini tarbiyachi tomonga qaratib turadilar. Ular tarbiyachining ishorasi bilan ular o'g'irilib, devorga qarab turadilar. Ular tarbiyachining ishorasi bilan ular o'g'irilib, devorga qarab turadilar. Keyin bolalar ko'zlarini ochishadi-da, tarbiyaji toman burilishadi va ro'molchani qidira boshlaydilar. Ro'molchani topgan bola uni topganligini bildirmasdan sekin tarbiyachining yoniga keladi va uning qulog'iga ro'molchaning qayirda ekanligini aytadi-da, qatordagi o'z joyiga kelib turadi. Bolalarning ko'pchiligi ro'molchani topmaguncha o'yin davom etaveradi. O'yin 3-4 marta takrorlanadi.

O'yin qoidasi. Bolalarga kim ro'molchani topsa, uni turgan joyida olmaslik kerakligini va hatto uni topmaganligini hech kimga bildirmaslikka haakat qilish zarurligini tushuntirish kerak.

Ketgan kim

Bolalar davra qurib yoki yarim doira shaklida turadilar. Tarbiyachi o'yinda qatnashayotgan bolalardan biriga o'z yonida turgan 5-6ta bolani eslab qolishini, keyin xonadan chiqib turishni yoki burilib, ko'zini yumib turishni taklif qiladi. Bolalardan biri yashirinib oladi. Keyin tarbiyachi "qani, top-chi, kim yo'q", deydi. Agar bola topsa, uning o'rniga boshqa bola tayinlanadi. Agar topa olmasa, yana o'g'irilib turadi va yashiringan bola joyiga qaytib kelib turadi. Keyin topuvchi bola, uning nomini aytishi lozim. O'yin 4-5 marta takrorlanadi.

Bolalar safidan chiqib, yashiringan kim ekanligini aytib bermasliklari kerak. Hech kim yashirinmasligi ham mumkin. U holda qidirib topuvchi bola ham joy-joyida turganligini aytishi kerak.

Koptok onaboshiga

Ikkita chizziq o'tkaziladi, ular orasidagi masofa 2-3m. O'yinchilar birinchi chiziq orqasida ketma-ket turadilar. Ularga qarama-qarshi chiziqda onaboshi turadi. U qatorda birinchi bo'lib turgan bolaga koptokni otadi, u esa koptokni boshqaruvchiga qaytarib otadi va qatorning oxiriga borib turadi. Butun qator oldinga siljiydi, navbatdagi bola chiziq loldiga kelib turadi.

Hamma bolalar koptokni otishgach, yangi onaboshi tayinlanadi.

O'yinni musoboqa tarzida o'tkazish ham mumkin. Bunda bolalar bir necha qator bo'lib turadilar va har bir qatorga onaboshi tayinlanadi. O'yinchi koptokni otadi, lekin shu qatorda turganlar vaqtdan yutqazadi.

Botir bolalar

Bolalar Qo'l ushlab, davra qurib turishadi va birgalikda:

Biz botir bolalarmiz,

Biz jasur bolalarmiz.

Mana qaranglar-a sizlar-

Suvda ham ochiq ko'zlar deyishadi.

Shunday deb bolalar Qo'llarini pastga tushiradilar va hammalari ko'zlarini yummasdan baravar suvga sho'ng'iydilar. O'yin 3-4 marta takrorlanadi.

Ko'rsatmalar. Mashqning to'g'ri bajarilganligining tekshirish uchun tarbiyachi suv ichiga qanday buyim qo'yilganligini bolalardan so'rash mumkin

Balandroq irg'it

Bola Qo'lidagi koptokni mumkin qadar balandroq irg'itishga intiladi. Bunda u koptokni o'z boshi ustidan yuqoriga tikka otib bva yana mumkin qadar balandroq otishga intiladi.

Bola koptokni ham bir Qo'llab, ham ikki Qo'llab irg'itishi mumkin.

Koptokni ilib ol

Baland 1,5-2m narida katta kishi turadi. U koptokni bolaga irg'itadi, u esa orqaga qaytaradi. Bu paytda katta kishi: "Ilib ol, menga tashla, tushirib yuborma", deydi. Har bir so'zni aytganda bir martadan koptok irig'itiladi. Kichkintoy koptokni bemalol ilib olishga va uni shoshilmasdan irg'itishga ulgirishi uchun so'zlarni shoshilmasdan, chozib aytish kerak.

Koptokni ilib olib va irg'itish malakasini egallab olishga qarab bola bilan katta kishi orasidagi masofani uzaytirish mumkin. Agar ikkita bola o'ynayotgan bo'lsa, katta kishi ular koptokni yaxshiroq irg'itishlarini va ilayotganda uni ko'kraklariga bosib olmasliklarini kuzatib turadi.

O'z juftingni top

Tarbiyachi bolalarga asosiy rangdagi bayroqchalardan bittadan tarqatib chiqadi. Ishora bo'yicha childirma ovozi chiqishi bilan yoki chapak chalinishi bilan bolalar bayroqchalarini boshlaridan yuqorida ko'tarilib, hilpiratib yugirib ketadilar. Keyingi ishora bo'yicha yani childirma bir necha zarb berib urilganda yoki ketma-ket chapak chalinganda yoki "o'z juftingni top" degan so'zlar aytilishi bilan bir xil rangdagi bayroqchali bolalar juft-juft bo'lib, o'zlariga sherik topib oladilar. Har bir juft erkin holda qandaydir shakini aks ettirib turadi. O'z juftini topolmay qolgan bolaga boshqa hamma bolalar baravariga shunday deb murojat qiladilar:

Ha, bo'l Ahmat anqayma,

Sherik tanla, lalayma.

Shundan keyin bolalar maydon bo'lib yana yugirib ketadilar. O'yin 5-6 marta takrorlanadi.

O'yinda o'yinchilar soni toq bo'lishi mumkin, bunday holda tarbiyachi ham o'yida ishtirok etadi.

O'yin qoidasi: Tarbiyachining Qo'lida hamma rangdagi bayroqchalardan bo'lishi kerak, O'yin takrorlangan vaqtda u bir necha bolaning bayroqjasini almashtirib beradi. O'yinda ishtirok etayotgan bolalar ishora bo'yicha o'zlariga har xil sheriklar tanlashlari kerak.

Quyonglar bilan bo'ri

Bolalar quyonglarni, ulardan biri bo'rini aks ettiradi. Maydonchani bir tomonida quyongchalar o'z uylarini belgilashadi.

Tarbiyachi quyondagi sherni aytadi:

O'tloqda quyongchalar,

Dikir- dikir o'ynashar.

Bori uyg'otmagin deya,

Asta qarab qo'yishar.

Qatnashchilar ana shu so'zlarga muvofiq harakat qilib, uycharidan sakrab-sakrabchiqadilar. Maydoncha bo'lib yugirib, goh ikki oyoqlab sakraydilar, goh cho'qayib o'tirib, o'tni yeydilar. Tarbiyachi "Bo'ri" so'zini aytishi bilan jarlikdan sakrab chiqadi va quyonglarni quvlab ketadi. Bo'ri ularni tutishga(Qo'lini

tekizishga)harakat qiladi. Quyonglar o'z uylariga qochib ketadilar. Bu yerda endi bo'ri ularni tutishi mumkin emas. Tutilgan quyonglarni bo'ri o'zining iniga-jarlikga olib ketadi. O'yin qaytadan tiklanadi. Kelishib olinganiga muvofiq, bo'ri 2-3 quyongni tutgandan keyin uning vazifasiga boshqa o'yinchi tayinlanadi. O'yin 3-4 marta takrorlanadi.

Har bir quyong o'z inini egallaydi. Quyonglarning umumiy uyhasi ham bo'lishi mumkin. Dastlab bo'ri fazifasini tarbiyachi ifoda etishi ham mumkin.

Qopqon

O'yinchilar teng bo'lmagan ikki guruhga bo'linadilar. Kichik guruh bolalari qo'l ushlashib, doira hosil qiladilar. Ular qopqon vazifasini o'taydilar. Qolgan bolalar(sichqonlar)doiradan tashqariga bo'ladilar. Qopqon vazifasini bajarayotgan bolalar doira bo'ylab boradilar va:

Harsalarni kemirib,

Jonga tegdi sichqonlar.

Ehtiyot bo'ling makkorlar,

Sizni quvib yetamiz

Hammangizni tutamiz....

Bolalar to'xtab, darvoza hosil qilib bir-birlarining qo'llarini ushlab olgan holda yuqoriga ko'taradilar. Sichqonlar qopqon ichiga yugirib keladilar va undan yugurib chiqadilar. Tarbiyachi "Qo'lingizni tushiring" deyishi bilan doira bo'lib turgan bolalar qo'llarini tushiradilar, cho'qayib o'tirib qopqon atrofini berkitadilar. Doira(qopqon)ichidan yugirib chiqq olmagan bolalar tutilgan hisoblanadilar. Ko'pchilik bolalar tutilgach, bolalar vazifalarini almashtiradilar va o'yin qaytadan boshlanadi.

Qopqon bekilgach, sichqonlar doira bo'ylab turgan bolalarning qo'llari tqqidan chiqib ketishi yoki orani yorib chiqishi mumkin emas. Juda chaqon biror marta qopqonga tushmagan bolalarning nomlarini alohida takitlab, ularni rag'batlantirish kerak

G'ozlar

Maydonchani bir tomonida-chiziq bilan ajratilgan joyda g'ozlar yashaydi. Qarama-qarshi tomonda cho'pon turadi. Maydoning chap tomonida bo'rining uyi bo'ladi. Qolgan joy o'tloq. Bo'ri va cho'pon vazifasini bajaruvchi bolalarni tarbiyachi tayinlaydi, qolgan bolalar g'oz bo'ladilar. Cho'pon g'ozlarni o'tloqqa olib chiqadi, ular o'tloqda yurib, uchadilar

Cho'pon:-G'ozlar, g'ozlar

(G'ozlar to'xtab, javob beradilar).

G'ozlar:-g'a,-g'a-g'a!

Cho'pon:- don yeyapsizmi?

G'ozlar:-Ha,-ha,-ha!

Cho'pon:- Qani uchib kelinglar!

G'ozlar:- Ucha olmaymiz!

Tog' ostidagi bo'ri

Bizni uyga qo'yamaydi.

Cho'pon:- Qanotlaridan ajratmay,

Uyga tomon uchinglar!

G'ozlar qanotlarini yozib (Qo'llarini yon tomonga uzatib) o'tloqdan uy tomon uchdilar, bo'ri esa uyasidan chiqib, ularni tutishga(Qo'l tekizishga) harakat

qiladi. Tutilgan g'ozlar bo'ringa uyasiga kiradilar. Bir necha marta yugurib o'tgandan so'ng (o'yin tartibiga ko'ra) tutilgan g'ozlar sanab chiqiladi. So'ngra yangi bo'ri va cho'pon tayinlanadi. O'yin 3-4 marta takrorlanadi. O'yinning boshida bo'ri vazifasini tarbiyachi bajaradi.

Qiziqchilar

O'yinchilardan biri qiziqchi qilib tayinlanadi va u davra o'rtasida turadi. Qolgan bolalar qo'l ushlashib doira bo'ylab (tarbiyachi ko'rsatmasiga binoan o'nga va chapga) yuradilar va:

Doira bo'ylab,

Ketma-ket.

Boramiz qadam-baqadam,

Birgalikda hammamiz-

Mana bunday qilamiz deyishadi.

Bolalar to'xtab, Qo'llarini tushiradilar. Qiziqchi biror harakatini qilib ko'rsatadi, qolgan hamma bolalar bu harakatni takrorlashlari kerak. O'yin 2-3 marta takrorlanadi, qiziqchi o'yinchilardan birini o'z o'rniga tayinlaydi, so'ngra o'yin yana davom ettiriladi. O'yin 2-3 marta takrorlanadi.

O'yin qoidasi. Qiziqchilar bir harakatni hadeb takrorlamay, xilma-xil harakatlarini ko'rsatishi kerak.

Ovoz chiqarmay yugurib o't

Bolalardan biri maydoncha o'rtasida o'tirib, ko'zini yumadi, qolgan bolalar maydonchaning bir tomoniga turadilar; ulardan 6-8 kishi maydonchaning ikkinchi tomonida o'rtadi o'tiradigan bolalarning yonidan yugurib o'tsalar, ularni ona boshi to'xtadmaydi. Agar u qadamlar tovushini eshitsa, to'xta deydi va ko'zini ochmay ovoz eshitilgan tomonni to'g'ri ko'rsatsa, bolalar o'z joylariga qaytib boradilar. So'ngra keyingi guruh bolalari yugurib o'tadilar.

Narsani almashtirish

Maydonchaning bir chetida 5-6 bola turadi, qo'llarida o'yinchoq, ikki chetda, usdida bittadan kubik bo'lgan sutullar turadi. Tarbiyachining "Yugiring" degan ishorasi bilan bolalar stullar turgan tarfaga yugiradilar va o'yinchoqni qo'yib, kubikni olib, o'z joylariga qaytib keladilar. Birinchi kelgan bola belgilandi. So'ngra yana 5-6 bolalar o'yinni davom ettirad

Bizni tut

Bolalar doira shaklida qo'llarini ushlab turadilar. Tarbiyachi bir bolani tutuvchi qilib saylaydi va doira ichida turadi. Bolalar doira bo'ylab harakatlanib:

Biz quvnoq bolalarmiz,

Yugurishib, sakraymiz,

Qani bizni quvlab ko'r,

1,2,3- tutib ko'r.

Deb, har qayoqqa chopib ketadilar, tutuvchi ularni quvlaydi. Tutilgan bola vaqtincha o'yindan chetga chiqib turadi. Tutuvchi 2-4 bolani tutmaguncha o'yin davom etaradi.

Tarbiyachining "doira bo'lib turing" degan taklifni bilan bolalar yig'iladilar va o'yin qayta boshlanadi.

FANLARARO INTEGRATSIYADA, PSIXOLOGIYA FANLARI SOHALARI TARAQQIYOTI

*Kenjayeva N.A.,
Zarafshon shahar 13-AFCHO'IM psixologi*

XXI asrda O'zbekistonda psixologiya fanlarining istiqboli alohida ahamiyat kashf etadi. Chunki, u yoki bu fanning o'tmishini, shu fanlar mutaxassislari tomonidan yaratilgan ilmiy qarashlar tarixini o'rganadigan bo'lsak, u fanlarning integratsiyada, yurtdoshlarimiz tomonidan bajarilgan ilmiy izlanishlar, u yoki bu fan yutuqlarini hayotga joriy etilishi borasida, hozirgi zamon psixologiyasi ta'limotlariga oid mislsiz ishlarning amalga oshirilganligini ko'rishimiz mumkin.

Shuni ta'kidlash lozimki, XXI asr insonlarning ijtimoiy-iqtisodiy jihatdan rivojlanish davri hisoblanadi. Bas shunday ekan, sotsiologiya va psixologiya, matematika fanlarining o'zaro integratsiyasi asosida ijtimoiy muammo va masalalarning tezkorlik va ob'ektivlik bilan hal qilishga yordam beradigan matematik modellar turkumini yaratish davr talabidir. Bunday integratsion modellar tizimi orqali sotsial-psixologik masalalarni echishda ilmiy-amaliy imkoniyatlar yaratiladi.

«Integratsiya» atamasi mazmun va mohiyat jihatdan uzoq tarixga ega. «Integratsiya» – lotincha «integration» so'zidan olingan bo'lib, «integr» - «to'liq, yaxlit», «bir butun» degan ma'nolarni anglatadi. Bugungi kunga kelib, kishilar integratsiya jarayonining mohiyatini yaxshi anglashi, uning rivojlantiruvchi funksiyalaridan foydalana olishlari natijasidagina muhim ilmiy muammolarni hal qilishda unga ehtiyoj sezmoqdalar. Biz integratsiya bir nechta o'quv predmeti materiallarini metodikaning vazifasi va yagona maqsadiga tabiiy bo'ysundirish asosida tuzish usuli yoki predmetlararo bog'lanishning eng yuqori darajasi, umummetodologik prinsiplar asosida muammoni kompleks o'rganish yo'li deb hisobladik. Unga bir butun bilimlar «monoliti»ni yaratishga imkon beruvchi vosita, atrof-muhit haqida yaxlit tasavvurni yaratishda bilimlarni yaqinlashtiruvchi, umumiy platformani belgilovchi omil, deya ta'rif berish maqsadga muvofiqdir.

Integratsiya g'oyasi – ta'lim muassasasi taraqqiyotining hozirgi bosqichida eng istiqbolli g'oyalardan hisoblanadi. Bir tomondan, o'quv soatlarining qisqarib borishi sharoitlarida fanlararo integratsiya dars doirasida didaktik maqsadlarga erishishga imkon beradigan resurs bo'lib qolishi mumkin. Boshqa tomondan esa, fanlararo aloqalardan foydalanish talaba va o'quvchining o'ziga atrofdagi dunyoni turli-tumanlikda va yaxlitlikda bilish imkonini beradi.

“Biz o'z tariximizni xolisona va haqqoniy baholab, ma'naviy merosimizni boyitish va rivojlantirishga o'z hissamizni qo'shishimiz, shu asosda bugungi jahon ilmu fani va madaniyatining yuksak cho'qqilarini egallashdek buyuk vazifaga har tomonlama munosib va qodir bo'lishimiz darkor”. Buning uchun bizda etarli asos, buyuk o'tmishimiz, ulkan ilmiy merosimiz bor. O'tmish va kelajak haqida, shuningdek, boshqa fanlar yutuqlari haqida to'g'ri bilim va tasavvurga ega bo'lsak, fanlararo integratsiyadan psixologik ta'limotlarni rivojlantirish uchun oqilona xulosalar chiqarib, uni keng ilmiy jamoatchilik hukmiga havola etsak, bu ayni vaqtda fan taraqqiyotiga qo'shilgan munosib hissa bo'ladi.

Biz qadriyatlarimizni qadrlay olish sharoitida yashab ijod etayotgan ekanmiz, qator allomalarimizning fanlar integratsiasida ijod etganlarini unutishimiz mumkin emas,

albatta. Allomalarimizning eng kamida uch-to'rt fanlar integratsiyasida ijod etib, faqat ulug' g'oyalarni bunyod etib, jahon fani taraqqiyoti va sivilizatsiyasiga katta hissa qo'shganlar va bu borada bir-birlarini kamsitib yoki ayblagan emaslar.

Fanlararo integratsiyada, psixologiya fanlari sohalari taraqqiyoti uchun ma'naviy asos, ildiz bo'lib xizmat qilishi mumkin bo'lgan, milliy qadriyatlarimizga oid ma'lumotlar, milliy mafkura chig'irig'idan o'tkazilib, psixologik tahlil qilinib, sharhlanib, o'quvchilar e'tiboriga xavola etilsa, bu o'quvchilarda o'z o'tmishi, yurti, fanidan fahrlanish, g'urur hissini shakllantiradi. Bu esa, mutaxassislar tomonidan fanni o'rganish va uni rivojlantirish uchun kuchli ichki, shaxsiy ahamiyatli motiv bo'lib xizmat qiladi. Bunday motiv, O'zbekistonda mazkur fan rivojlanishida hal qiluvchi kuch hisoblanadi.

Yuqoridagi fikrlar shundan dalolat berayaptiki, turli xil fanlarning, shu jumladan, sotsiologiya va psixologiya fanlarining egizak bo'lishi muhim va nozik muammolarni hal etishda qo'l kelar ekan. O'z-o'zidan ravshanki, sotsiologiya va psixologiyaning bir-biri bilan chambarchas aloqasi mavjudligini ilg'or, taniqli sotsiologlar va psixologlar ta'kidlab, tasdiqlab kelishgan. Ilg'or psixologlarning fikricha, psixologik tadqiqotlar ta'lim va tarbiya ishida yangilikning keng miqyosda qidirilishini ta'minlaydigan yo'nalishda olib borilishi kerak. Psixologiya oldidagi muhim vazifalarga jumladan, kishining tarbiyasi va ruhiy jihatdan rivojlanishi o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikni ochib bergan holda talim va tarbiya jarayonida uning shaxsini shakllantirishning psixologik asoslarini ko'rsatib berish; odamlarning yoshi va individual xususiyatlari o'rtasidagi nisbatni o'rganish va shu kabilar kiradi.

Sotsiologiyada va psixologiyada odamlarning o'zaro yoqtirish tuyg'ulari asosidagi birlashuvlarini referent guruhlar atamasi orqali o'rganiladi. Hayotda insonlar ikki, uch, uzog'i bilan to'rt kishilik ko'ngilga yaqin odamlardan iborat o'zaro ahil kichik guruhlariga birlashadilar, hamda mazkur guruhlar doirasida kasbiy, maishiy va ijtimoiy masalalarni o'zaro hamkorlikda hal etib yashaydilar. Odamlarning o'zlariga mos odamlarni topib birlashishlari maktabgacha tarbiya muassasalaridan boshlanib, keksa yoshga etganlarida ham uzluksiz davom etadi. Odamlarning bunday yoqtirib birlashish xolatlari oxir – oqibatda, o'zaro do'stlik darajasiga o'sib chiqishi ko'p martalab kuzatilgan.

Fanlararo integratsiya bu albatta taraqqiyot, sivilizatsiya, samaradorlik posbonidir bunga shubha bo'lishi mumkin emas. Biroq, bir fan sohibi, boshqa fan yutuqlariga asoslanib o'z sohasini rivojlantirishga intilsa, albatta qandaydir og'ish va cheklanishlarga yo'l qo'yishi mumkin. Eng keraklisi – bu yo'lda soflik, poklik haqiqatgo'ylik, adolatga bo'ysunishi, bir fan sohasi sohibi boshqa fan sohasi sohibiga hayrihohlik, maslahat berishi, yordam qo'lini cho'zishidir. Faqat shundagina fanlararo integratsiya o'z mazmunini yo'qotmaydi, degan fikrdamiz.

O'QUVCHILARDA KIMYO FANIDAN MASALALAR YECHISH KO'NIKMALARINI HOSIL QILISH

Kenesova F.,

Navoiy shahar 2-umumiy o'rta ta'lim maktabi o'qituvchisi

O'quvchilar kimyo darslarida masalalar yechishda juda ko'p kamchiliklarga yo'l

qo'ymoqda, bularning sabablari quyidagilar:

1. O'quvchilarda 5-6 sinflarda proporsiya, tenglamalar tuzish va unga oid masala va misollarning yetarli darajada yetishmasligi;
2. Hisoblashlarning (asosan o'nli kasr ustida amallarning) yechilishiga kam etibor qaratilgani, masala va mashqlar yechishda bir yoqlamalik;
3. 6-7 sinflarda fizika fanidan masalalar yechishga kam etibor berilganligi;
4. Kimyo fani o'qituvchilarining fizika va matematika o'qituvchilari bilan o'zaro hamjihatligining kamligi;
5. Darslarda fanlararo bog'lanishga kimyo fani o'qituvchilari tomonidan kam etibor qaratilishi.

Yuqorida sanab o'tilgan kamchiliklarni bartaraf etish maqsadida hamda bilimidagi bo'shliqlarni to'ldirish uchun quyidagilarga asosiy etiborni qaratib kelmoqdaman.

7-sinfdan kimyo fanini o'rgatib borar ekanman, dastlabki darslar jarayonida kimyoda masalalar yechish qanchalik muhim ahamiyat kasb etishi va uning mohiyatini tushuntirib boraman.

Men darslarim jarayonida ko'p yillardan beri quyidagi usullarni qo'llash orqali o'quvchilarda masalalar yechish ko'nikmalarini yaratishga harakat qilib kelmoqdaman.

1. O'quvchilarda kimyoviy elementlarning nisbiy atom massalarini yodlab olishlarini osonlashtirish usullari:

Buning uchun darslar davomida qiziqarli matematikaga e'tiborini qaratdim. Yani o'quvchilarga rasional ko'rsatkichli darajalar yordamida nisbiy atom massalariga mos keladigan ifodalar tuzish topshiriqini beraman, masalan:

$$\begin{array}{ll}
 2^2 = \text{Ne} & 2^*x + 36 = 100 \\
 3^3 = \text{Al} & 2x = 100 - 36 \\
 3^4 - 1 = \text{Br} & x = \text{S} \\
 2^5 = \text{S} & \\
 2^6 = \text{Cu} & 10^2 + 2^3 - 1 = \text{Ag} \\
 2^6 - 2^3 = \text{Fe} & 2x2^5 = \text{Cu} \\
 2^4 = \text{O} & \text{oltmish to'rtning yarmi} = \text{S} \\
 8^2 = \text{Cu} & 4^3 - 2^3 = \text{Fe}
 \end{array}$$

Ushbu usul kimyoviy elementlarning nisbiy atom massalarini tez yod olishlari bilan bir qatorda darsning qiziqarli va mazmundor bo'lishida hamda matematikani tushunishlarida katta ko'mak beradi, hamda matematikani tushunmay va bilmay turib kimyo fanini o'rganish mumkin emasliklarini anglaydilar.

2. Moddalar formulasini to'g'ri yozish va molekulyar massani, modda tarkibidagi elementlar massa ulushlarini hisoblash.

Dars so'ngida o'quvchilarga uyga vazifa sifatida qog'ozga chiqarilgan quyidagi jadvalni berib yuboraman.

	OH	Cl	Br	S	SO ₃	SO ₄	CO ₃	NO ₃
	17	35,5	80	32	80	96	60	62
H	H ₂ O	HCl	HBr	H ₂ S	H ₂ SO ₃	H ₂ SO ₄	H ₂ CO ₃	HNO ₃
1	18	36,5	81	34	84	98	62	63

K 39	KOH 56	KCl 74,5	KBr 119	K ₂ S 110	K ₂ SO ₃ 158	K ₂ SO ₄ 174	K ₂ CO ₃ 138	KNO ₃ 101
Na 23	NaOH 40	NaCl 58,5	NaBr	Na ₂ S	Na ₂ SO ₃	Na ₂ SO ₄	Na ₂ CO ₃	NaNO ₃
Cu 64								
Mg 24								
Ca 40								
Fe 56								
Al 27								

Ushbu jadvalni to'ldirish orqali o'quvchilar ikki marta takrorlash natijasida formulalarni to'g'ri yozish, molekulyar massalarni to'g'ri topa olish olish malakasiga ega bo'ladi.

Moddalar massasiga ko'ra miqdorni aniqlash.

Ma'lumki bunday shartlarni bajara olish uchun o'quvchidan element atomlari, nisbiy atom massalarini, molekulyar massani hisoblashni hamda ko'p hollarda o'nli kasr ko'rinishidagi sonlarni bo'lishni bilishlari zarur. Buning uchun 6-sinfda matematika o'qituvchilari bilan hamkorlikda darslarda o'nli kasrlarni bo'lishga oid misollar yechishda ko'proq **6,02, 22,4, 35,5, 63,5, 6,4, 1,12, 0,224** singari sonlar ishtirok etgan misollar yechilishiga e'tibor berishlarini so'radim va kerakli holatlarda bu ishni nazorat ostiga olib bordim. Shu sinfga matematika darsiga iloji borisha tahlilga kirishga harakat qildim.

Shungdek, dars jarayonida moddalar miqdorini, hajmi va massalarini topishga quyidagi jadvallarni uyga vazifa sifatida berib bordim. Shu usulni davom ettirish jarayonini qiziqarliroq va tushunarliroq bo'lishi uchun jadvallarni ma'lum qismini to'ldirish natijasida biror shakl, harf, son shaklini chiqarishini so'radim, natija juda yaxshi bo'ldi.

Formul a	K ₂ SO ₄	Na ₂ SO ₄	H 2 O	N aCl	M gO	C uO	C aCO ₃
Moleku lyar massa	17 4	142	1 8	58 ,5	4 0	8 0	10 0
0,2 mol	34 ,8						
0,3 mol							
0,25 mol			4 ,5				
1,5 mol							
1,25 mol							

1,5 mol						1 20	
0,4 mol							
0,5 mol							
3,0 mol							30 0
2,5 mol				14 6,25			

Moddaning berilgan massasiga ko'ra miqdorini aniqlash.

Formul	K ₂	Na ₂	H	N	M	C	C
a	SO ₄	SO ₄	2 O	aCl	gO	uO	aCO ₃
Mol.	17	142	1	58	4	8	10
massa	4		8	,5	0	0	0
Massa	34	1,42	1				
	,8		,8				
Miqdor							
Massa	69						
	,6						
Miqdor							
Massa	1,						
	74						
Miqdor							
Massa	0,						3
	348						
Miqdor							

Avogadro soniga ko'ra miqdorini topish.

Mol yoki atomlar soni	$6,02 \cdot 10^{22}$	$3,01 \cdot 10^{23}$	$1,5 \cdot 10^{22}$	$3,01 \cdot 10^{25}$
miqdori	0,1	0,5	0,025	50

Berilgan hajmga ko'ra gazlarning massasini topish.

Nomi/ hajmi	Xlor	Azot	Hav o	Kislo rod	Met an	Is gazi
	71	28	29	32	16	28
2,24	7,1	2,8				
1,12	*		2,45			*
3,36		*		4,8	*	
4,48			*	*	3,2	
11,2			*	*		14

56		*			*	
17,92	*					*

Xulosa o'rnida shuni aytish kerakki, o'quvchilarni fanga qiziqtirish uchun ularga fanlarning bir-biriga bog'liqligini, bir fanni o'zlashtirmasdan ikkinchi fanni o'qib o'rganishda qiyinchilik tug'dirishini tushuntirish kerak.

Yuqorida sanab o'tilgan kamchiliklarni bartaraf etish maqsadida o'qituvchilarda fanlararo bog'liqlik va o'zaro dars tahlillari bo'lishi kerak. Shundagina, biz o'z fanimizni o'rgatishda, hamda bilimidagi bo'shliqlarni to'ldirishda maqsadimizga erishgan bo'lamiz.

VEBINARLARNI TASHKIL QILISHDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARNING PEDAGOGIK JIHALTLARI

*Abilova G.O.,
NavDPI katta o'qituvchisi*

Annotatsiya. Ushbu maqolada vebinarlarni tashkil etishda raqamli texnologiyalarining o'rni yoritilgan.

Annotation. This article describes the role of digital technologies in the organization of webinars.

Dunyoda ilm-fan va ishlab chiqarish jarayoniga raqamli texnologiyalarning integratsiyalashuvi turli soha vakillarining kasbiy jihatdan rivojlanishiga talab va ehtiyojni yanada kuchaytirdi. Jahonning etakchi universitetlarida IT sohasini rivojlantirish orqali tahsil oluvchilarning o'quv-biluv faoliyatini kengaytirish, maxsus maqsadlarda yo'naltirib o'qitish, mutaxassislarning kasbiy-sohaviy kompetensiyalarini rivojlantirish masalalari keng tadqiq qilina boshlandi. SHu jihatdan olganda, oliy ta'lim muassasalarida tahsil olayotgan mutaxassislarning informatika sohasidagi bilim, ko'nikma, malakalarni o'stirish, sohaga oid kompetensiyaga ega bo'lishlarini ta'minlash zarur bo'lib hisoblanadi.

Respublikamizda so'nggi yillarda vebinarlarni tashkil qilish orqali talabalarni chuqur o'qitishga katta e'tibor qaratilib, ta'lim jarayonini umumjahon ta'lim standartlariga mos ravishda tashkil etish maqsadida turli xalqaro tashkilotlar bilan aloqalar rivojlantirilmoqda. "Zarur bo'lgan mutaxassisliklar bo'yicha ta'lim olish va kadrlar malakasini oshirish ishlarini keng ko'lamda yo'lga qo'yish, yoshlarning xorijdagi tengdoshlari bilan ilm-fan, madaniyat, tadbirkorlik, sport va boshqa sohalarda faol muloqotda bo'lishlarini ta'minlash; nodir talant egalarini tarbiyalab kamolga etkazish va shu asnoda ularning o'z salohiyatini dunyo miqyosida namoyon etishlari uchun katta imkoniyat yaratilgan" [1,2]. SHuningdek, fanlarni o'qitish metodikasini rivojlantirish, uning tizimi, dasturiy ta'minoti asoslarini aniqlashtirish, reproduktiv va retseptiv malakalarni mustahkamlovchi yo'nalishlarda ilmiy tadqiqotlarni amalga oshirish ehtiyoji mavjud. Nanotexnologiyalar, texnoparklarni vujudga keltirish asrida vebinarlarni tashkil etishning didaktik asoslarini takomillashtirish zarurati mavzuimizga asosiy sabab bo'ldi.

Zamonaviy axborot texnologiyalari muxiti, o'zida axborot ob'ektlarini, ularning aloqasini, axborotlarni yaratish, tarqatish, qayta ishlash, to'plash texnologiyalari va vositalarini, shuningdek axborot jarayonlarining tashkiliy va huquqiy tarkibini

mujassamlashtirgan buladi {2.20}.

Zamonaviy axborot texnologiyalari, o'quv-tarbiya jarayonining barcha bosqichlarini jadallashtiradi. Bunda axborot texnologiyalaridan foydalanish asosida, ta'lim jarayonining sifati va samaradorligi ortishi, o'quvcnilarning bilish faoliyatini faollashuvini, fanlar aro aloqalarning chuqurlashuvini kuzatish mumkin.

Ta'limda zamonaviy axborot texnologiyalari muhitining shakllanishi fan sohalarini axborotlashtirishga, o'quv faoliyatini intellektuallashtirishga, integratsiya jarayonlarini tezlashtirishga, ta'lim tizimi infrastrukturasi va uni boshqarish mexanizmlarini takomillashtirishga olib keladi. Dunyoning yetakchi ilmiy muassasalarida ta'lim jarayoniga axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini qo'llashga doir innovatsion faoliyatga yo'naltirilgan ilmiy izlanishlar olib borilmoqda. Shu izlanishlar natijasida bugungi kunda zamonaviy axborot texnologiyalari yordamida ta'limda vebinarlarni qullash keng quloch yoymoqda.

Ushbu texnologiyalarni o'zlashtirish orqali pedagoglar interfaol o'quv mashg'ulotlarini tashkil etish imkoniyatiga ega bo'ladi. Talabalar uchun esa bu texnologiyalar vaqtni va boshqa resurslarni tejash imkoniyatini yaratadi. Chunki ushbu interfaol ta'lim jarayoni bilan qulay joyda tanishish imkoniyati mavjud. Bu esa pedagoglardan vebinar texnologiyalar asosidagi mashg'ulotlarni samarali tashkil etish uchun muayyan ko'nikmalarga ega bo'lish, bir qator shart va qoidalariga rioya etish talab etiladi{3.219}.

Vebinar mashg'ulotlarni olib borish uchun pedagoglarning oldiga veb-kamera o'rnatilib, u tomonidan tashkil etilgan mashg'ulot tarmoq orqali namoyish etiladi. Bu esa pedagoglardan axborot texnologiyalari sohasida teran bilimga ega bo'lishni taqozo qiladi.

Axborot-kommunikatsiyani ta'lim jarayoniga tatbiq qilish va o'quv mashg'ulotlarini tashkil etishda vebinarlarni tashkil qilish orqali o'qitishda talabalarning kompetentligini rivojlantirish, globallashtirish sharoitida innovatsiya jarayonining pedagogik-psixologik jihatlari, kompetentli yondashuv nuqtai nazaridan talabalarda axborot bilan ishlash ko'nikmalarining rivojlanish darajasini diagnostika qiluvchi texnologiyalarni ilmiy asoslangan holda takomillashtirish zaruriyati paydo bo'lmoqda.

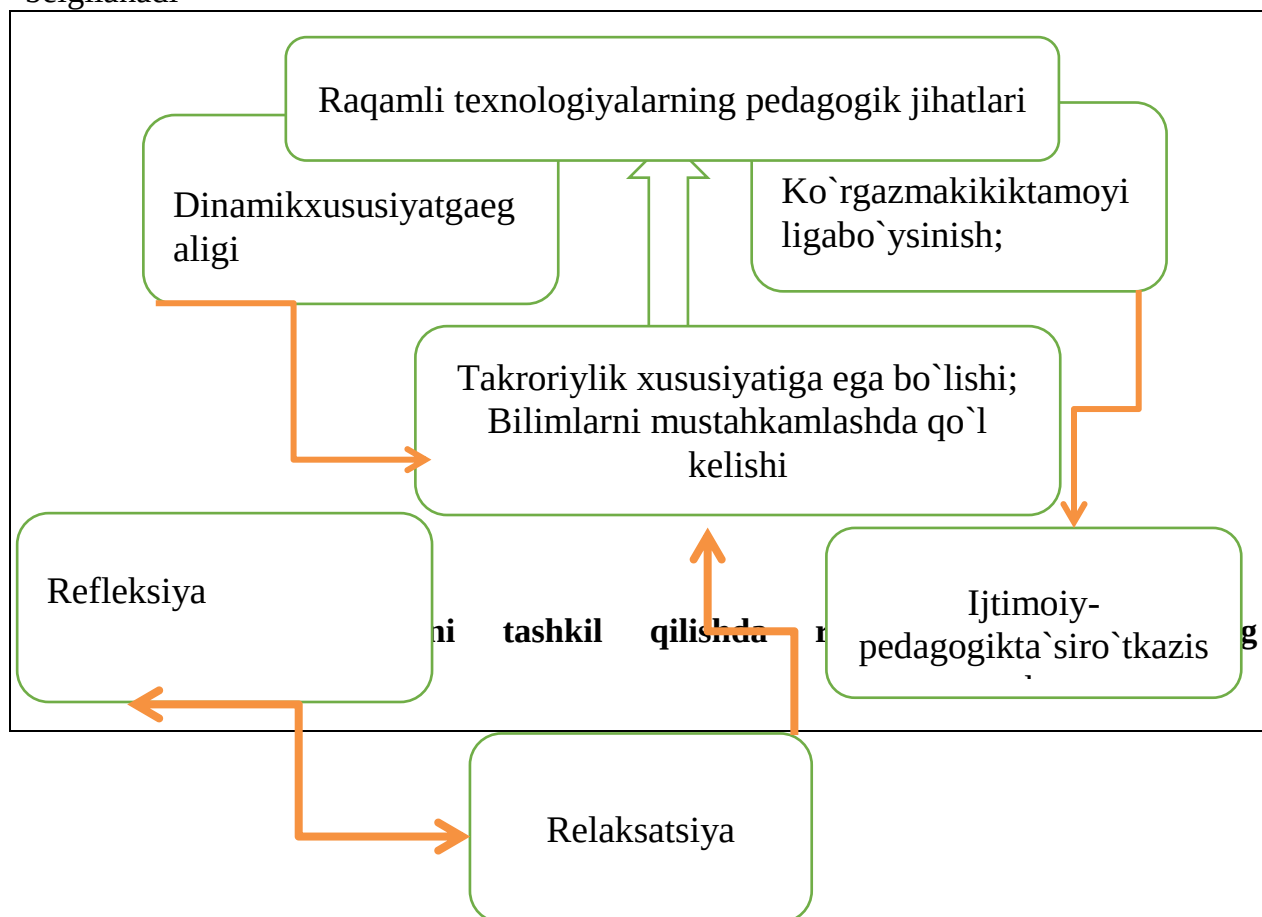
Oliy ta'lim tashkilotlarida pedagogik vebinarlarni tashkil etish o'ziga xos jihatlari bilan ajralib turadi. Bunda axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish ta'lim sifatini oshirishga, talabalarning kreativligini rivojlantirishga, fanlarga oid bilimlarni mukammal o'rganishga xizmat qiladi.

Pedagogika sohasi bo'yicha vebinarlarni tashkil etishda raqamli texnologiyalar o'zining pedagogik jihatlari bilan ahamiyatli (1.1.1-rasm):

Vebinarlarni tashkil qilishda raqamli texnologiyalarning pedagogik jihatlaridan biri bu-modellashtirishdir.

Pedagogikada modellashtirishda nisbatan yangi (1990-2000 yillar) yo'nalish bo'lib, u markazlashtirilmagan tizimlarni o'rganish uchun ishlatiladi, ularning dinamikasi global qoidalar va qonunlar bilan belgilanmaydi (boshqa modellashtirish paradigmalaridagi kabi), aksincha, ular global qoidalar va qonunlar asosida guruh a'zolarining individual faoliyati natijasidir. Bugungi kunda o'qitishda Arena, SIMSCRIPT, SIMAN, [GPSS](#) kabi dasturlardan foydalanish talabalarda motivatsiyani uyg'otishga yordam beradi.

Shunday qilib, oliy ta'lim jarayonida pedagogik vebinarlarni tashkil qilishning jihatlarini muayyan ta'lim va raqamli texnologiyalarning prinsiplariga bo'ysunadi. O'quv materialini o'zlashtirish asnosida talabalar tomonidan tayyorlangan ko'rgazmali qurollar, chizmalar, yozilgan yozma ishlar, bajarilgan mashqlar raqamli texnologiyalar zamirida ifodalanishi muqarrar. Bunda talabaning ijodkorligi, topqirligi, idroki, fikr yuritish doirasi aynan raqamli texnologiyalarni qay darajada o'zlashtirganligi va shu asnoda bilim, ko'nikma, malakalarni tezkor o'rganishga bo'lgan motivatsiyasi bilan belgilanadi

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti SH.Mirziyoevning 2017 yil 22 dekabrda Oliy majlisga murojaatnomasi // Pravdavostoka, 2017 yil 23 dekabr. – № 248 (28706). – B.2.
2. Ta'limda axborot texnologiyalari. Oliy ta'lim muassasalari uchun / R.Hamdami, U.Begimkulov, N.Tayloqov. O'zME davlat ilmiy nashriyoti. -T.: 2010
3. Z. F. Sharopova, «Ta'lim texnologiyalari» Darslik.- T.: «Navro'z» nashriyoti, 2019

BOSHLANG'ICH TA'LIMDA AXBOROT TEXNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISHNING METODOLOGIK ASOSLARI

*Hamdamova.N.X.,
Navoiy viloyati PYMO'MM katta o'qituvchisi*

Boshlang'ich ta'lim umumta'lim maktablarining bosh bo'g'ini bo'lgani sababli o'quvchi shaxsining mukammal rivojlanib borishiga ko'proq e'tibor berish lozim. Boshlang'ich sinfda ta'lim jarayonida o'quvchilarning o'qish motivini rivojlantirish

katta ahamiyatga ega. Chunki motiv o'quvchilarni ta'lim jarayoniga qiziqtiradi, darsga faol qatnashishga, bilimlarni egallashga undaydi.

Boshlang'ich ta'lim tizimida yangi pedagogik texnologiyalar, shu jumladan, axborot texnologiyalari bilim olish motivini rivojlantirishga katta yordam beradi. Axborot texnologiyalari asosida tashkil etilgan darslar tashkiliy usullari, o'tkazish metodlariga ko'ra o'quvchi ehtiyojiga mos tushishi kerak. Chunki bunday darslar bola ruhiyatiga yaqinroq bo'ladi. O'quvchilarning o'quv materiallarini o'zlashtirishga bo'lgan qiziqish, xohish va istaklarini qo'zg'atish asosida maqsadga erishishga motivasiya bo'lib, bu o'qituvchi va o'quvchilarning o'zaro ichki yaqinlashuvidir.

Boshlang'ich sinf darslarida axborot kommunikatsiya texnologiyalarini qo'llash muhim ahamiyat kasb etadi. Bu o'quv motivatsiyalarini kuchaytirish imkonini beradi va o'quvchining bilish faoliyatini ta'minlaydi. Darsni yuqori estetik va emotsional darajada o'tkazish imkonini beradi;

ko'rgazmalilikni ta'minlaydi, didaktik materiallardan samarali foydalanishga imkoniyat yaratadi.

Ta'lim jarayonini zamon talablari darajasida moslashtirishda, muammolar yechimini topishga va ta'lim mazmuni, shakli va usullarini muntazam yangilashga qaratilgan zamonaviy pedagogik texnologiyalar dars sifatini oshiradi.

Axborot – kommunikatsiya texnologiyalari – bu bilim, dalil va qonunlarni taqdim etishda barcha imkoniyatlarni o'zida jamlab olgan usul va metodlar demakdir. Har qanday texnologiya – bu axborot texnologiyalari bo'lib, uning negizini ma'lumotlarni qabul qilish va qayta ishlashni tashkil etadi.

Boshlang'ich sinf o'qituvchisi o'quv texnologiyasining bevosita yetkazuvchisi sifatida dars jarayonini qiziqarli olib borishi lozim. Dars berayotgan sinfiga taalluqli didaktik materiallarni, darsliklarni, uslubiy qo'llanmalarni va elektron o'quv vositalarini ham mukammal o'rganishi, ularni darslarda qo'llay olishi darkor.

Boshlang'ich sinf o'qituvchilari axborot texnologiyalari vositalari bilan ishlash uchun quyidagi ko'nikmalarga ega bo'lishi lozim:

- ishchi dastur va texnologik xaritalar tuzish;
- ma'ruza matnlari va amaliy mashg'ulotlar bilan bog'liq topshiriqlarni tayyorlash;
- metodik ko'rsatmalar va nazorat savollarni tuzish;
- o'zlashtirish natijalarini tahlil qilish.

Yurtimizda ta'lim tizimi insonparvar g'oyalarga asoslangan bo'lib, bola shaxsini ta'lim jarayoni markaziga qo'yib, uni jismonan va aqlan rivojlantirishni, unda insoniylik fazilatlarini shakllantirishni asosiy maqsad, deb belgilanmoqda. Ushbu maqsadga erishish uchun har bir o'qituvchi bola shaxsining rivojlanish qonuniyatlari, o'ziga xos xususiyatlarini hamda bu jarayonni to'g'ri tashkillashtirish haqidagi bilimlarga ega bo'lishi zarur.

Hozirgi kunda axborot kommunikatsion texnologiyalardan ta'lim tizimida asosan to'rt yo'nalishda:

- o'rganish ob'yekti sifatida;
- o'qitishning texnik vositalari sifatida;
- ta'limni boshqarishda;
- ilmiy-pedagogik izlanishlarda foydalanilmoqda.

Boshlang'ich ta'limda zamonaviy axborot va kommunikatsiya texnologiyalarini keng joriy etilishi:

- fan sohalarini axborotlashtirishni;
- o'quv faoliyatini intellektuallashtirishni;
- integratsiya jarayonlarini chuqurlashtirishni;
- ta'lim tizimi infratuzilmasi va uni boshqarish mexanizmlarini takomillashtirishga olib keladi.

Boshlang'ich ta'limga zamonaviy axborotlar texnologiyalarini tatbiq etish o'quv mashg'ulotlarining samaradorligini oshiribgina qolmay, ilm-fan yutuqlarini amaliyotda qo'llash orqali mustaqil va mantiqiy fikrlaydigan, har tomonlama bar-kamol yuksak ma'naviyatli shaxsni tarbiyalashda muhim ahamiyat kasb etadi.

Axborot texnologiyalarining o'qituvchi va o'quvchi uchun ahamiyatli jihatlari quyidagilar:

- o'quvchining diqqatini jamlash;
- ma'lumot to'g'risidagi tasavvurni kengaytirish;
- izlanuvchanlik, ijodkorlik va mustaqil faoliyatga kirishish;

Xulosa qilib aytganda mamlakatimiz ta'lim tizimida o'quv fanlarini o'qitishda axborot – kommunikatsiya texnologiyalaridan samarali foydalanish bugungi kundagi dolzarb masalalardan biridir. Aynan axborot texnologiyalari ta'limning universal vositasi hisoblanib, nafaqat o'quvchilarda bilim, ko'nikma va malakalarni shakllantirish imkonini beradi, balki ularning individual xususiyatlarini rivojlantiradi, bilishga qiziqishlarining oshishini ta'minlaydi.

TA'LIM –TARBIYA SAMARADORLIGINI OSHIRISHDA, ZAMONAVIY PEDAGOGIK VA AXBOROT TEXNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISH

***Karimova G.Sh.,
Buxoro viloyati PYMO'MM o'qituvchisi***

Ta'lim jarayonini innovatsion metodlardan foydalanib tashkil etish uchun, avvalo, darsning rejasi va loyihasi aniq ishlab chiqilishi zarur. Dars loyihasini tuzishda o'qituvchi o'zining ish shakllari va o'quvchilarning ko'nikmani egallash jarayonidagi ishlari doirasini aniq belgilab olishi lozim. Hozirgi kunda ta'lim jarayonida interaktiv uslublardan foydalanib, ta'limning samaradorligini ko'tarishga bo'lgan qiziqish va e'tibor kundan – kunga kuchayib bormoqda. Ma'lumki, ta'lim – tarbiya uzluksiz, muayyan maqsadga yo'naltirilgan jarayon bo'lib, unda barkamol shaxsni shakllantirishga alohida e'tibor qaratiladi. Demak, pedagogik jarayonning asoiy maqsadi barkamol inson shaxsni tarbiyalab voyaga yetkazishdan iboratdir. Yurtimizda barcha tarmoqlar kabi axborot-kommunikatsiya texnologiyalari hamda zamonaviy pedagogik texnologiyalar jadallik bilan rivojlanib borishi pedagoglar oldiga yangidan – yangi vazifalarni yuklamoqda. Ushbu tarmoqni yetuk malakali kadrlar bilan ta'minlash zamon talabi bo'lib, ta'limda axborot texnologiyalarini qo'llash pedagogdan quyidagilarni bilishni talab qiladi: axborotdan jarayon sifatida bilim olish va ijod qilish; fan-texnika va madaniyatdagi axborot va kreativ jarayonlar; axborotda jamiyatni rivojlantirish muammolari; sun'iy intellektning axborot tizimlari va bilim berish usullari; axborotlashning texnik vositalari va telekommunikatsiya vositalari; o'quv materiallari haqida axborotli ma'lumot tizimini bilish va qo'llay olish; universal va muammoli-masofali axborot texnologiyalarini amalga oshirishning dasturiy vositalari haqida tasavvurga ega texnologiyalarni; axborotni modellashtirish asoslari; o'qitish va nazorat

qilishning avtomatlashtirish tizimi; global internet kompyuter tarmog'idan foydalanish; o'quv jarayonida amaliy dastur paketlarini qo'llash; o'quv jarayonida elektron pochtdan foydalanish bo'yicha ko'nikmalarga ega bo'lish; mustaqil ishlash, o'zlashtirish va mustahkamlash uchun savollar to'plamini ishlab chiqish; bilimni sinash uchun test savollarini tuzish, sinov va imtihonlarni o'tkazish; o'quv mashqlarini bajarish, ketma-ketligini nazorat qilish va baholash shakllarini aniqlash; o'qitish natijalarini tahlil qilish va takomillashtirish bo'yicha taklif berish; nazorat ishlarini o'tkazish.

Ta'kidlash joizki, ta'lim va tarbiya elektron resurslar pedagoglar imkoniyatlarini oshiruvchi vosita bo'lib xizmat qiladi, lekin ular pedagog o'rnini bosa olmasligi tabiiy. Kompyuter va kishilarning birgalikdagi faoliyatida kishilar ehtiyoji o'z aksini topadi.

O'quvchilarning har tomonlama yetuk inson bo'lib yetishishida biz - pedagoglarning o'zni beqiyos. Bugungi kun o'qituvchisi faqatgina darslikdan foydalanib qolmasdan, ta'bir joiz bo'lsa, har bir dars uchun o'zi ham kichik kashfiyotlar yaratishi kerak. Chunki zamon ilgarilab borayotgan bugungi davr bolasini qirq besh daqiqalik dars mobaynida diqqatni faollashtirib bilim berish- murakkab jarayon. Shuning uchun bolalarga turli ko'rgazmalar va o'yinlar orqali ta'lim berish ularning nutqi rivojlanishiga va fikr doirasini kengayishiga imkon beradi. Eng asosiysi, darsda samaradorlikka erishiladi. Mavzuni idrok etish osonlashadi va hech kim zerikmaydi. Fikr olish bolalar o'yinlarida ham, o'qishda, mehnatda ham rivojlanadi. Fikr esa inson oldida, eng oddiy bo'lsa- da, biror muammo yoki vazifa turgandagina paydo bo'ladi. Bunda ko'p narsa insonning aql- zakovatiga, intellektual qobiliyatiga ham bog'liq.

Zamonaviy texnologiyalar qo'llanilganda mashg'ulotlar o'quvchilar egallayotgan bilimlarni o'zlari qidirib topishlariga, mustaqil o'rganib, tahlil qilishlariga, hatto xulosalarni ham o'zlari chiqarishlariga qaratilgan. O'qituvchi bu jarayonda shaxs va jamoaning rivojlanishi, shakllanishi, bilim olishi va tarbiyalanishiga sharoit yaratadi, shu bilan bir qatorda, boshqaruvchilik, yo'naltiruvchilik vazifasini bajaradi. Bunday o'quv jarayonida o'quvchi asosiy figuraga aylanadi.

Buning uchun birinchi navbatda, o'qituvchi ta'lim – tarbiya jarayoni oldiga qo'yilgan talablar, ta'limni tashkil etish va boshqarish prinsiplari hamda yo'llari, o'quvchining aqliy va jismoniy jihatdan rivojlantirish usullari, u bilan hamkorlik qilish, uni o'qishga o'rgatishga yo'naltirish, o'quvchi shaxsi faoliyatini to'g'ri tashkil etish, ular bilan muloqotga kirishishi, muammo va kelishmovchiliklarni bartaraf etish, sinfdan ijodiy, ishchan muhitni vujudga keltirish, o'quvchi faoliyatini aniq va to'g'ri baholash metodlari bilan qurollangan bo'lishi lozim.

Ta'limda yangi pedagogik texnologiyalarni qo'llash ta'limning butun jarayonini aniq reja asosida tashkil qilish hamda o'quv jarayonini maqsadga ko'ra individallashtirishni nazarda tutadi.

Har bir darsda o'quvchi bir-biriga o'xshamagan dunyoga kirib borishi kerak. Buning uchun dars jarayonida foydalanilgan interfaol usullar o'quvchi bilan o'qituvchi orasidagi faollikni oshirib, o'zaro harakat ta'sir ostida bilimni o'zlashtirishni kafolatlaydi. Bu borada guruhlariga bo'lib dars o'tish, bahs-munozarali darslarni tashkil etish, o'quvchi imkoniyatlaridan foydalanish uchun zamin yaratadi.

Dars jarayonida axborot texnologiyalaridan foydalanganda esa o'quvchi go'yoki bugungi o'tilayotgan mavzu ishtirokchisidek o'zini tasavvur etadi va mavzuning

mazmun – mohiyatini chuqur anglab oladi.

Zamonaviy ta'limni tashkil etishga qo'yiladigan muhim talablardan yana biri ortiqcha ruhiy va jismoniy kuch sarf etmay, qisqa vaqt ichida yuksak natijalarga erishishdir. Qisqa vaqt orasida muayyan nazariy bilimlarni tahsil oluvchilarga yetkazib berish, ularda ma'lum faoliyat yuzasidan ko'nikma va malakalarni hosil qilish, shuningdek, tahsil oluvchilar faoliyatini nazorat qilish, ular tomonidan egallangan bilim, ko'nikma hamda malakalar darajasini baholash o'qituvchidan yuksak pedagogik mahorat hamda ta'lim jarayoniga nisbatan yangicha yondashuvni talab etadi.

AXLOQIY TARBIYADA JISMONIY TARBIYANING AHAMIYATI

Yusufov U.I.,

Toshkent Davlat Jismoniy tarbiya universiteti magistranti

Annotatsiya: Mazkur maqolada axloqiy tarbiyada jismoniy tarbiyaning ahamiyati, jismoniy tarbiya va sportning hozirgi holati haqida fikr yuritilgan.

Аннотация: В данной статье рассматривается значение физического воспитания в нравственном воспитании, современное состояние физической культуры и спорта.

Annotation: This article discusses the importance of physical education in moral education, the current state of physical education and sports.

Ma'lumki inson hamma sohada biror maqsadga erishish uchun o'zi uchun ma'qul bo'lgan yo'l va vositalardan foydalanib, zarur faoliyatni amalaga oshiradi. Demak, avval maqsad paydio bo'lsa, keyin shunga muvofiq, mavjud imkoniyatlarga suyangan holdagi faoliyat shakllanadi.

Mamlakatimizda zamon talabidan kelib chiqqan holda so'lom turmush tarzini shakllantirishning aholining, ayniqsa, yosh avlodning jismoniy tarbiya va ommaviy sport bilan muntazam shug'ullanishi uchun zamon talablariga mos hart-sharoitlar yaratish, sport musobaqalari orqali yoshlarda o'z irodasi, kuchi va imkoniyatlariga bo'lgan ishonchni mustahkamlash, mardlik va vatanparvarlik, ona Vatanga sadoqat tuyg'ularini kamol toptirish, shuningdek, yoshlar orasidan iqtidorli sportchilarni saralab olish ishlarini tizimli tashkillashtirish hamda jismoniy tarbiya va ommaviy sportni yanada rivojlantirishga yo'naltirilgan keng ko'lamli ishlar amalaga oshirilmoqda.

Vatanimiz yoshlarining dunyo miqyosidan olimpiya o'yinlari, jahon chempionatlari, Osiyo o'yinlari va chempionatlari hamda xalqaro musobaqalarda yuksak natijalarga erishayotgani, respublikamiz hududlarida jahon andozalriga mos muhtasham sport inshootlari barpo etilayotgani, o'quvchi va talaba yoshlar o'rtasida turli sport o'yinlari ommalashib borayotgani ayniqsa e'tiborlidir.

Mamlakatimizning barcha hududlarida jismoniy tarbiya va ommaviy sportning inson hayotidagi muhim ahamiyati, uning jismoniy va ma'naviy sog'lomlikning asosi ekanini targ'ib-tashviq qilish, hayotga kata umid bilan kirib kelayotgan yoshlarni zararli odatlardan asrash, ularga o'z qobiliyati va iste'dodlarini ruyobga chiqarishlari uchun zarur shart-sharoitlar yaratish, ular o'arasidan iqtidorli sportchilarni saralab olish hamda maqsadli tayyorlash tizimini takomillashtirish borasidagi muhim va dolzarb vazifalar turibdi.

Jismoniy tarbiya va sportning inson hayotida va faoliyatidagi ahamiyati shundaki, ular inson jismoniy qobiliyatini rivojlantirishga shu bilan birga uning ma'naviy olami shakllanishiga jiddiy ta'sir ko'rsatadi. Jismoniy tarbiya bilan muntazam shug'ullanishi

jarayonida jismoniy tarbiyaning axloqiy, aqliy va estetik tarbiya bilan chuqur aloqasi amalga oshiriladi. Bu o'rinda sportning insonning yuksak axloqiy fazilatlarini tarbiyalashdagi ahamiyatini alohida ta'kidlash mumkin. Jismoniy mashqlar, sport bilan shug'ullanish jarayonida dadillik, ongli intizom, o'z hatti harakatlari uchun ma'suliyat seza bilish belgilangan qoidalarga ongli ravishda rioya qilish kabi sifatlar tarkib topadi. Sport bilan shug'ullanish qarashlar, axloqiy e'tiqodlar, xarakter, xususiyatlarini keng ma'noda belgilab beradi.

Jismoniy tarbiya va sport bilan shug'ullanishning tashkiliy jarayoni qiyinchiliklarni yengishga harakatga o'rgatish hamda jismoniy sifatlarni shakllantirish asosida amalga oshiriladi.

Axloqiy e'tiqod insonning kundalik amaliy faoliyatida amalga osha borib, axloqiy me'yorlarga an'ana bo'yicha, uzviy ehtiyoj bo'yicha ixtiyoriy amal qilishda shunday namoyon bo'ladiki, individning axloqiy sifat, uning xarakter xususiyati bo'lib qoldi. Jismoniy tarbiya va ayniqsa sport bilan shug'ullanishning ahamiyati yuqori axloqiy sifatlarni tarbiyalashdadir. Bu sifatlar faqat sport musobaqalari vaqtida namoyon bo'libgina qolmay, balki mashg'ulotlar jarayonida ham tarkib topadi. Sportchi g'alabaga erishishi uchun astoydil va qulay bilan mashq qilishi, kasbiy rejimga amal qilishi kata yuklamaga chidashi, ovqat, suyuqliklarni iste'mol qilishda me'yorga rioya qilish, o'zining kun tartibini qo'yilgan maqsadga bo'ysundirishi, yuksak ichki intizomga amal qilishi lozim.

Sportning tabiati doimo aniq tariziylik kasb etadi. Binobarin, sportning u yoki bu vazifasi haqida uning aniq ijtimoiy mazmunidan turib gapirib bo'lmaydi, insonning axloqiy ovz-o'zini qiyos qilmaydigan jismoniy, irodaviy va boshqa qadriyatlari sportdan jamiyatda qanday manfaatlarda foydalanishga qarab, "ezgulik"ka aylandi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Atayev A.Q. Bolalarni chaqqon va baquvvat qilib tarbiyalash. T.O'qituvchi nashriyoti 1987-yil
2. Atayev A.Q. Bolalar sportini rivojlantirish. Buxoro mintaqaviy markaz 2007-yil

ФАНЛАРНИ ЎҚИТИШ СИФАТ САМАРАДОРЛИГИНИ ОШИРИШДА АХБОРОТ ТЕХНОЛОГИЯЛАРИДАН ФОЙДАЛАНИШНИНГ УСЛУБИЙ АСОСЛАРИ

Барнаева Г.И.,

Хатирчи тумани 33-умумий ўрта таълим мактаби ўқитувчиси

Аннотация: Ушбу мақолада фанларни ўқитиш жараёни сифат ва самарадорлигини оширишда жуда катта миқдордаги ахборотларни тўплаш, ўзлаштириш, қайта ишлаш, ўз ўрнида қўллаш олиш ва узатиш ҳақида фикр юритилган.

Калит сўзлар: компьютер, дастурий воситалар, мультимедиали электрон қўлланмалар, интернет, электрон маълумотлар базаси, масофадан ўқитиш

Республикаимиз умумтаълим мактабларида компьютер, дастурий воситалар, мультимедиали электрон қўлланмалар, интернет, электрон маълумотлар базаси, масофадан ўқитиш каби янги ахборот технологиялари асосида фанларни ўқитишни ташкил этиш самарадорлигини ошириш бўйича бир қатор ишлар амалга оширилмоқда.

Таъкидлаш лозимки, замонавий ахборот технологиялари асосида фанларни ўқитиш қуйидаги талабларга жавоб бера олиши лозим:

– фаннинг илғор ютуқлари, ахборот технологиялардан фойдаланиш, дарсни ўқув-тарбиявий жараёнинг замонавий қонуниятлари асосида ташкил этиш ҳамда дарсда ахборот технологиялар ёрдамида барча дидактик тамойил ва қоидаларнинг оптимал нисбатларини таъминлаш;

– ахборот технологиялар асосида ўқувчиларнинг қизиқишлари, лаёқати ва талабларини ҳисобга олиш асосида улар томонидан билимларнинг пухта ўзлаштирилиши учун зарур шарт-шароитларни яратиш ҳамда ўқувчилар англаб етадиган фанларро боғлиқликларни ўрнатиш;

– илгари ўрганилган билим ва малакалари, шунингдек, ўқувчиларнинг ривожланиш даражасига таяниш;

– ахборот технологиялар шахснинг ҳар томонлама ривожлантиришни мотивациялаш ва фаоллаштириш;

– ахборот технологиялар асосида ўқув-тарбиявий фаолиятнинг барча босқичлари мантиқийлиги ва эмоционаллигини ошириш;

– ахборот технологиялар воситаларидан самарали фойдаланиш;

– ахборот технологиялар асосида зарур билим, кўникма ва малакалар, фикрлаш ва фаолият рационал усуллари шакллантириш, мавжуд билим-ларни доимо бойитиб бориш эҳтиёжини юзага келтириш ҳамда ҳар бир дарсни пухта лойиҳалаштириш, режалаштириш, ташхис ва тахмин қилиш.

Фанлар ўқитиш жараёнида ахборот технологияларидан фойдаланиш қуйидаги асосий йўналишларини аниқлашга имкон беради:

– таълим тизимида ўқитиладиган барча фанлар бўйича ўзлаштириш даражасини оширишни таъминлаш;

– таълим тизимида ўқувчиларнинг қобилияти, иқтидори, мустақил фикрлаш, коммуникатив малакаларни, фанлар бўйича билим эгаллашни ривожлантириш ва шакллантиришга имкон берувчи жараёнларга эътиборни кучайтириш;

– ўқувчилар билимини назорат қилиш учун автоматлаштирилган тест синовлари ўтказиш, баҳолаш ва бошқаришда кенг фойдаланиш.

Ахборот технологияларидан фойдаланиш орқали фанларни ўқитиш сифати қуйидаги икки асосий омил билан аниқланади:

– таълим тизимида татбиқ этилаётган ахборот-коммуникацион технологиялари воситаларининг сифати;

– ахборот технологиялари воситаларининг таркибий қисми ҳисобланган замонавий дастурий воситаларнинг сифати.

Фанларни ўқитиш жараёни сифат ва самарадорлигини оширишда жуда катта миқдордаги ахборотларни тўплаш, ўзлаштириш, қайта ишлаш, ўз ўрнида қўллаш олиш ва узатиш муҳим аҳамиятга эга. Шунинг учун унда анъанавий усуллар билан бирга замонавий ахборот технологиялари, жумладан компьютерлардан фойдаланиш зарурияти пайдо бўлади. Бу эса компьютердан фойдаланиб ўқитиш жараёнини қизиқарли олиб бориш, ҳар бир ўқувчига индивидуал ёндашиш имконини беради. Шу билан бирга, ўқитувчи-педагоглarning ўз меҳнати фаолиятига янгича ёндашувини, дарс бериш жараёнида замонавий ахборот технологияларидан самарали фойдаланиш

зарурлигин талаб этади. Фанларни ўқитишда янги компьютер ва ахборот технологияларнинг жорий этилиши, ўқитувчиларнинг техникавий воситаларидан фойдаланиш малака ва кўникмаларини шакллантириш билан бирга уларнинг дарс жараёнидаги ўрни, вазифалари ва ролини ўзгартиради.

Фанларни ўқитиш жараёнларида компьютерлардан фойдаланиш жуда катта аҳамиятга эга бўлиб, унда катта муваффақиятларга эришилади. Бу жараёнда ўқитувчидан жуда юқори савия ва кўникма талаб қилинади, яъни ўқитувчи нафақат аниқ бир мавзунини ўқувчиларга тушунтириш, балки компьютерлардан унумли ва тўғри фойдаланишни ҳам билиши зарур.

Фанларни ўқитиш сифати ва самарадорлигини оширишда кўرғазмали куроллар билан таъминлаш муаммосини мультимедиа технологиялари орқали маълум бир миқдорда ҳал қилиш мумкин. Мультимедиа технологиялари ўқув материалларини тўлдирувчи ва унинг қабул қилиш даражасини оширувчи, кўрғазмали воситалари алоҳида кўрғазмали жадваллар, график схемалар, расмлар ва бошқалардан иборат бўлган слайдлар, видеофильмлар ва бошқа шунга ўхшаш кўрғазмали назарий материаллар орқали тасвирланади.

Фанларни ўқитишда мультимедиа технологиялари видео-маърузалар, анимацион моделлар, компьютерли лаборатория амалиётларидан фойдаланиш ҳамда натурал объектлар ва кўрғазмали куролларнинг камчиликларини маълум бир миқдорда ёки тўлиқ қоплаш имконини беради.

Маъруза, амалий, семинар машғулотларини ахборот технологиялари орқали ташкил этишда фанга тегишли ҳар бир мавзу бўйича фан ўқитувчиси томонидан алоҳида дарс ишланмаси, яъни технологик харита ёки лойиҳаси ишлаб чиқирилиши лозим.

Технологик лойиҳа асосида ўқитувчи томонидан режадаги барча мавзуларга оид баён этилиши лозим бўлган назарий, амалий-семинар машғулотларига тегишли топшириқлар тўпламини электрон тақдимот шаклида тайёрланади. Дарс ишланмаларига тақдимот слайдлар тайёрланиб, видеопроекторлар орқали ўқувчиларга тақдим этилса дарс сифати ва самарадорлиги анча юқори бўлади. Тақдимотда кўшимча адабиётлардаги расмларни, аниқ жараёнларни акс эттирувчи тасвирлар, тармоқдаги маълумотлардан катта электрон экранда кўрсатиб тушунчалар берилса, ахборот таълим ресурс порталларидан фойдаланилса, ўқувчиларнинг билим ва малакалари янада бойитилади, шунингдек дарсга бўлган қизиқишлари янада ортади.

Фанларни ўқитиш сифат ва самарадорлигини оширишда ахборот технологиялари асосида ўқув машғулотларини воситалардан фойдаланган ҳолда ўтказиш, жумладан, Интернет тармоғи ва электрон почтадан фойдаланиш, масофадан туриб ўқитиш, компьютерлаштирилган анжуманлар ўтказиш, электрон дарсликлар яратиш, компьютер дастурлари асосида тестлар тузиш ва улардан ўқув жараёнини ташкил этишда фойдаланиш шакл-шубҳасиз ўз самарасини беради.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Юсуфалиев А., Инатов Э., Қудратов А. Мустақил таълимда ахборот технологияларнинг ўрни. // “Олий таълим тизмида мустақил таълим: бугуни ва келажак” Республика илмий-амалий анжумани материаллари. 2011 й. 20-21 май. – Гулистон, 2011. 177-178 б.

BOSHLANG'ICH TA'LIM SAMARADORLIGINI OSHIRISHDA AXBOROT – TEXNOLOGIYALARINING O'RNI

Narziyeva M.S.,

Buxoro viloyati PYMO'MM katta o'qituvchisi

Boshlang'ich ta'limning samaradorligini ta'minlashda o'qituvchining shaxsiy sifatleri va pedagogik mahorati ham muhim ahamiyat kasb etadi. Shuning uchun umumta'lim maktablarida ayniqsa, boshlang'ich sinflarda malakali kasb egalarini tayyorlash, ularni mustaqil fikrlash, ijodkorlikka o'rgatishda zamonaviy o'qitish metodlari - interaktiv metodlar, innovatsion texnologiyalarning o'rni va roli benihoya kattadir. Demak, boshlang'ich sinf o'qituvchisi pedagogik jarayonni to'g'ri boshqara bilishi uchun chuqur bilim va kasbiy kompetensiyaga ega bo'lishi lozim. O'qituvchi ko'p jihatdan o'quvchi uchun o'rnakdur. Shuning uchun u birinchi navbatda o'z ish faoliyatida pedagogik va AKT dan mustaqil, faol foydalana olib ularni o'ziga jalb eta olishi kerak.

Ta'lim jarayonini zamon talablari darajasida moslashtirishda, muammolar yechimini topishga va ta'lim mazmuni, shakli va usullarini muntazam yangilashga qaratilgan zamonaviy pedagogik texnologiyalar dars sifatini oshiradi. Axborot – kommunikatsiya texnologiyalari – bu bilim, dalil va qonunlarni taqdim etishda barcha imkoniyatlarni o'zida jamlab olgan usul va metodlar demakdir. Har qanday texnologiya – bu axborot texnologiyalari bo'lib, uning negizini ma'lumotlarni qabul qilish va qayta ishlashni tashkil etadi.

Boshlang'ich sinf o'qituvchisi o'quv texnologiyasining bevosita yetkazuvchisi sifatida dars jarayonini qiziqarli olib borishi lozim. Dars berayotgan sinfiga taalluqli didaktik materiallarni, darsliklarni, uslubiy qo'llanmalarni va elektron o'quv vositalarini ham mukammal o'rganishi, ularni darslarda qo'llay olishi darkor.

Boshlang'ich sinf o'qituvchilari axborot texnologiyalari vositalari bilan ishlash uchun quyidagi ko'nikmalarga ega bo'lishi lozim:

- ishchi dastur va texnologik xaritalar tuzish;
- ma'ruza matnlari va amaliy mashg'ulotlar bilan bog'liq topshiriqlarni tayyorlash;
- metodik ko'rsatmalar va nazorat savollarni tuzish;
- o'zlashtirish natijalarini tahlil qilish.

Yurtimizda ta'lim tizimi insonparvar g'oyalarga asoslangan bo'lib, bola shaxsini ta'lim jarayoni markaziga qo'yib, uni jismonan va aqlan rivojlantirishni, unda insoniylik fazilatlarini shakllantirishni asosiy maqsad, deb belgilanmoqda. Ushbu maqsadga erishish uchun har bir o'qituvchi bola shaxsining rivojlanish qonuniyatlari, o'ziga xos xususiyatlari hamda bu jarayonni to'g'ri tashkillashtirish haqidagi bilimlarga ega bo'lishi zarur.

Ta'lim – tarbiya sohasining insonparvarligi, bilim berish barobarida o'quvchining ma'naviy olamini, axloqiy sifatlarini shakllantirishga e'tibor berilishi ham uning o'ziga xosligini ta'minlaydi. Avvallari o'quvchiga obyekt sifatida qaralgan bo'lsa, endilikda unga ta'lim jarayonining faol ishtirokchisi bo'lgan subyekt sifatida munosabat bildirilmoqda. Natijada yoshlarda mustaqil faoliyat yuritish, fikrlash hamda o'z – o'zini rivojlantirib borish ko'nikmalari shakllanib bormoqda. O'z o'rnida ularning ushbu intilishlarini munosib rag'batlantirib borish, faolligi darajasini xolis va eng asosiysi, adolatli baholash katta ta'sir kuchiga ega.

Aynan axborot texnologiyalari ta'limning universal vositasi hisoblanib, nafaqat o'quvchilarga bilim, ko'nikma va malakalarni shakllantirish imkonini beradi, balki shaxsiy xususiyatlarini rivojlantirish, bilishga qiziqishlarini qondiradi. Zamonaviy o'qituvchilar o'z faoliyatlarida axborot kommunikatsion texnologiya vositalari, xususan, elektron darslik va multimedialardan foydalangan holda saboq berishlari dars jarayoniga yangi texnologiyalarni joriy etish bilan ta'lim samaradorligini oshirishi hamda bir qator muhim afzallik jihatlariga egaligi haqida ko'plab fikrlar paydo bo'lmoqda. Ma'lumki, boshlang'ich ta'lim – ta'lim tizimining poydevori hisoblanib, o'quvchilarni o'qitish sifati unga bog'liq bo'ladi va bu boshlang'ich maktab “ ko'nikmalar maktabi” bo'lib keladi, ya'ni o'quvchi ta'lim olish uchun o'qish, yozish, hisoblash kabi asosiy ko'nikmalarni o'zlashtirishi kerak bo'lgan ta'lim bosqichi sifatida qaralgan. Hozirgi vaqtda boshlang'ich maktab boshqacha tasavvur etiladi. Bugungi kunda u ta'lim tizimida bolaning birinchi tajribasi – ta'lim olish kuchlarini sinash joyi bo'lib qolishi kerak. Ushbu bosqichda faollikni, mustaqillikni rivojlantirish, idrok etish faolligini saqlab qolish va bola ta'lim dunyosiga shaxdam kirib borishi uchun sharoitlar yaratish, uning emotsional xususiyatlarini mustahkamlash muhim.

O'quvchilarning aynan mana shu sifatleri ta'lim jarayoniga AKT ni joriy etish bilan rivojlanayotganligining guvohi bo'lmoqdamiz.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, boshlang'ich sinflarni o'qitishda axborot – kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish o'quvchilarni kerakli axborotni tanlashni, uni saqlab qolish va taqdimotlar tuzish yoki turli xildagi loyihalarni ishlab chiqish va bajarishda keying ishlarida foydalanishni bilib oladilar. AKT dan foydalanish faqatgina, o'quvchilardagina emas, balki o'qituvchilarni ham kasbiy mahorati oshishiga, kompyuter vositasida o'qitishga hamda o'z fani bo'yicha bilim darajasini takomillashtirishga muhim ahamiyat kasb etadi.

TA'LIMDA ZAMONAVIY AXBOROT VOSITALARINING O'RNI

Saidova M.N.,

Xatirchi tumani 33-umumiy o'rta ta'lim maktabi o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada ta'limda axborot texnologiyalari barkamollik asosi ekanligi, ta'lim tizimidagi xodimlarning zimmasiga ta'lim mazmunini sifat jihatdan rivojlantirish borasidagi dolzarb vazifalar haqida fikr yuritilgan.

Kalit so'zlar: Axborot texnologiyasi, axborot xavfsizligi, ichki va tashqi xavflar, axborot xurujlari

Bugungi kun o'qituvchisiga barkamol avlodni tarbiyalash, voyaga yetkazishdek mas'uliyatli vazifa yuklangan bo'lib, ta'lim mazmunini takomillashtirishga qaratilgan vazifalarni belgilab olish, zamon bilan hamnafas bo'lib, ta'limning zamonaviy texnologiyalarini joriy etgan holda o'quvchilarda o'z faniga qiziqish uyg'otishlari, hurmat-ehtirom tuyg'ularini shakllantirib borishlari talab etiladi.

Qadimdan inson savodini chiqarishda avlodlarimiz qaysi bir jamiyatda yashashidan qat'i nazar vaqtlar o'tishi bilan ta'lim jarayonini sifat jihatdan o'zgartirishga va rivojlantirishga harakat qilganligining guvohi bo'lib kelmoqdamiz. Mamlakatimizda yil sayin rivojlanib borayotgan axborot-kommunikatsiya texnologiyalari ta'lim tizimiga ham jadallik bilan kirib borayotganligi, ta'lim jarayonini sifat va mazmun jihatdan yanada yuqori bosqichga ko'tarish uchun xizmat qilayotganligining guvohi

bo'lmoqdamiz. Ta'limda axborot texnologiyalari barkamollik asosi ekan, ta'lim tizimidagi xodimlarning zimmasiga ta'lim mazmunini sifat jihatdan rivojlantirish borasidagi dolzarb vazifalar turibdi. Bu esa, zamon shiddat bilan rivojlanayotgan davrda, o'qituvchilar bilan birga ta'lim muassasalari rahbarlari zimmasiga kechiktirilmadan bajariladigan vazifalarni yuklaydi. O'quvchilarga beriladigan bilim esa fundamental asosga ega bo'lib, har qanday axborotlarni tahlil qila oladigan, mantiqiy to'g'ri xulosa chiqaradigan kuchga ega bo'lishi lozim. O'quvchilar ana shunday intellektual bilim olishda zamonaviy texnik vositalardan oqilona foydalanish, ta'lim tizimida sifat o'zgarishiga olib kelishi shubhasiz. Ayniqsa, ta'lim jarayonini mazmunli tashkil etish uchun zamonaviy texnik vositalardan unumli foydalanish maqsadga muvofiqdir. Bu esa, ya'ni dars mashg'ulotlari jarayonida texnologiya, axborot, kompyuter, multimediya, internet va shunga o'xshash axborot-kommunikatsiya texnologiyalardan foydalanish o'zining samarasini bermogda. Shu o'rinda yuqoridagi texnik vositalar o'quvchining o'zlashtirish darajasini oshirish, berilayotgan bilimlarni tushunish darajasini, xotirada saqlash va uni qo'llashni yuksaltirish imkoniyatlarini ham bermogda.

Elektron taqdimot – darsda slaydlardan ko'rgazmali material sifatida foydalanish o'qituvchi uchun keng imkoniyat yaratadi. O'quv materialining elektron taqdimotida animatsiyalar asosida o'tilayotgan materialning berilishi mavzuni o'quvchilar tomonidan o'zlashtirilishini yengillashtiradi va ko'rgazmalilikni oshiradi. Namoyish slaydlarini o'quvchilarga tarqatma material sifatida ham berish mumkin. Axborot kommunikatsiya texnologiyalarining imkoniyatlaridan shaxsga yo'naltirilgan ta'limni rivojlantirish, o'quvchilarning ijodiy qobiliyatlarini shakllantirishda samarali foydalanish kerak.

Yuqoridagi fikrlarimizni ona tili va adabiyot fanida axborot kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish qanday ijobiy natija va samara berishi misolida dalillaymiz. Darslarda axborot kommunikatsiyalaridan foydalanish quyidagi natijalarni beradi:

- o'qituvchilarning fikri yoki darsning mohiyati bir zumda monitorda paydo bo'ladi;
- bir vaqtning o'zida hamma jarayonni ko'rish, o'qish va eshitish mumkin;
- o'z-o'zini o'qitish, baho berish, kuzatish, kichik tadqiqot o'tkazish mumkin;
- eshitib, ko'rib, his qilib olingan bilimning uzoq muddatli va samarali bo'lishini ta'minlash mumkin;
- o'qituvchining mustaqil ishlashi, yangiliklar yaratishiga, kasbiy mahoratini rivojlantirishga va vaqtni tejashga erishishi;
- ta'lim jarayonida berilayotgan ma'lumotlarni chuqurroq va mukammalroq o'zlashtirish imkoniyatining mavjudligi;
- ta'lim jarayonida bilim olish vaqtining qisqarishi natijasida vaqtni tejash imkoniyatiga erishish va shuning hisobiga ko'proq bilimga ega bo'lish;
- olingan bilimlar samaradorligini yuqori darajadagi, yoshlar xotirasida uzoq muddat saqlanishi va uni amaliyotga qo'llash imkoniyatining mavjudligi va hokazo.

Zamonaviy ta'lim tizimining xususiyatlaridan biri bilimlarni saralash, jamg'arish, tizimlashtirish va uzatish jarayonida yangi axborot texnologiyalaridan foydalanish hisoblanadi.

Insonning axborotni qayta ishlash bo'yicha imkoniyatlarini kuchaytiruvchi

zamonaviy texnologiyalar bilan qurollantirish - axborotlashtirish sanoatini jadal rivojlantirishni talab etuvchi eng muhim vazifa hisoblanadi. Ta'limda axborot texnologiyalaridan foydalanish axborotlar sifati, uning aniqligi, obyektivligi, tezkorligini va buning natijasi sifatida esa boshqaruv qarorlarini o'z vaqtida qabul qilish imkoniyati oshishini ta'minlaydi. Demak, ta'lim olayotgan talaba yoki o'quvchi uchun bir qator imkoniyatlar yaratiladi.

Ta'lim sohasiga axborot texnologiyalarini joriy etish, asosan, quyidagi yangi imkoniyatlarni beradi: zaruriy o'quv va ilmiy axborotni izlash vaqtining qisqarishi va ulardan foydalanish imkoniyati; yangi o'quv va uslubiy adabiyotlarni ishlab chiqishga o'qituvchilar vaqtining qisqarishi hisobiga yangilash jarayonining jadallashuvi; ta'lim oluvchilarda individual mustaqil ishlash uchun qo'shimcha vaqt paydo bo'lishi; ta'lim jarayonining sifatini oshirish vazifalarini hal qilish imkoniyatini beradi. Chunonchi, yangi axborot texnologiyalari ta'limning har bir bosqichida uning sifatini kuzatib borish, ta'limning sifatiga innovatsion texnologiyalar ta'sirini aniqlashga imkoniyat yaratadi.

Ta'limda axborot kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish eng dolzarb talablardan biri ekan bugungi kun o'qituvchisidan, avvalo, kompyuter savodxonligi, matbuot va internet xabarlaridan voqif bo'lishi, o'z ustida tinimsiz ishlashi va izlanishi zamon bilan hamnafas bo'lishi talab etiladi. Aks holda bugungi kunning qiziquvchan va aqlli o'quvchisi kompyuter savodxonligi bo'yicha o'qituvchi-pedagoglardan ilgarilab ketishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

- 1.Imomnazarov M. Eshmuhammedova M. Milliy ma'naviyatimiz asoslari. –Toshkent: Toshkent islom universiteti,2001.- 250 B.
- 2.O'zME. 1-12-tomlar. Toshkent, 2000-2006 .

O'QUVCHILARNING FIKRLASH QOBILIYATLARINI RIVOJLANTIRISHDA AKT DARSLARINING O'RNI

Nurova D.Sh.,

Navoiy shahar 12 sonli MFChO' ixtisoslashtirilgan maktabi o'qituvchisi

Bugungi kunda dunyo miqiyosida axborot kommunikatsiya tizimining yuksak darajada rivoj topib borayotganligi va bu boshqa sohalar qatorida ta'lim jarayoniga ham kirib kelib, uni yanada sifatli tashkil etishga o'z ta'sirini ko'rsatayotganligi barchamizga ma'lum. Bunday sharoitda inson faoliyatining nazariy va amaliy qirralari ham uzluksiz yangilanib turishi tabiiydir. Pedagogik faoliyat ham alohida va murakkab mehnat turi sifatida bundan mustasno emas. Pedagoglar o'z faoliyatlarida kafolatlangan natijalarni qo'lga kiritishga urinmoqdalar. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalari ham jadallik bilan rivojlanib borishi pedagoglar oldiga yangidan – yangi vazifalarni yuklamoqda. Ushbu tarmoqni yetuk malakali kadrlar bilan ta'minlash zamon talabi bo'lib, ta'limda axborot texnologiyalarini qo'llash pedagogdan quyidagilarni bilishni talab qiladi: axborotdan jarayon sifatida bilim olish va ijod qilish; fan-texnika va madaniyatdagi axborot va kreativ jarayonlar; axborotda jamiyatni rivojlantirish muammolari; sun'iy intellektning axborot tizimlari va bilim berish usullari; axborotlashning texnik vositalari va telekommunikatsiya vositalari; o'quv materiallari haqida axborotli ma'lumot tizimini bilish va qo'llay olish; universal va muammoli-masofali axborot texnologiyalarini

amalga oshirishning dasturiy vositalari haqida tasavvurga ega texnologiyalarni; axborotni modellashtirish asoslari; o'qitish va nazorat qilishning avtomatlashtirish tizimi; global internet kompyuter tarmog'idan foydalanish; o'quv jarayonida amaliy dastur paketlarini qo'llash; o'quv jarayonida elektron pochta dan foydalanish bo'yicha ko'nikmalarga ega bo'lish; mustaqil ishlash, o'zlashtirish va mustahkamlash uchun savollar to'plamini ishlab chiqish; bilimni sinash uchun test savollarini tuzish, sinov va imtihonlarni o'tkazish; o'quv mashqlarini bajarish, ketma-ketligini nazorat qilish va baholash shakllarini aniqlash; o'qitish natijalarini tahlil qilish va takomillashtirish bo'yicha taklif berish; nazorat ishlarini o'tkazish. Bunda ushbu jarayonning boshqaruvchisi bo'lgan pedagog ta'lim oluvchi maqsadlarini ma'lum bir asosda yo'naltirib boradi. Birgalikdagi faoliyat va muloqot ijtimoiy nazorat sharoitida ro'y beradi. Bu jarayon esa ta'lim oluvchi va kompyuter o'rtasida o'zgacha tarzda namoyon bo'ladi. Bunda o'qituvchi o'z vazifalarining bir qismini kompyuter zimmasiga yuklaydi, ammo, boshqaruvchilik rolini o'zida saqlab qoladi. "Teskari aloqa" turlarini ham belgilab boradi. Ya'ni kompyuterda natijalarning qayd qilib borilishi, nazoratlarning olib borilishi va shu asosda o'quvchilarning bilimini nazorat qilib borishi kabilar. Texnologiyalar takomillashib borgan sari o'qituvchining roli ta'lim jarayonini boshqarish bo'lib qoladi. Lekin bu holat o'qituvchining ta'limdagi o'rnini hech kamaytirmaydi va uni chetga surib chiqarmaydi. Ta'lim jarayonida axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish o'qituvchi vazifasini tubdan o'zgartiradi. An'anaviy ta'limda o'qituvchining vazifasi axborot berish (mavzuni tushuntirish, takrorlash, mustahkamlash va h.k.) bo'lsa, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari qo'llanganda bu vazifalarni kompyuter bajaradi

Axborot texnologiyasi, kompyuterlar yordamida darslarning sifat ko'rsatkichlari quyidagi asosiy faktorlar bilan aniqlanadi:

- o'quv dasturining sifatli shakllantirilganligi;
- kompyuter texnikasining sifati va uning imkoniyatlari;
- shaxsning kompyuter imkoniyatlaridan o'zlashtirib olish malakalarining shakllanishi

Ta'lim jarayonida axborot – kommunikatsion texnologiyalardan foydalanishda quyidagi bosqichlarga e'tibor qaratish kerak:

- ta'lim oluvchilarda o'quv materiallarini taqdim etish va tushuntirish bosqichi,
- kompyuter bilan o'zaro muloqot jarayonida o'quv materiallarini o'zlashtirish bosqichi;
- o'zlashtirilgan bilim, ko'nikma va malakalarni takrorlash hamda mustahkamlash bosqichi;
- erishilgan yutuq va natijalarini o'zini – o'zi tekshirish orqali nazorat qilish bosqichi;
- nazorat bosqichi;
- o'zini – o'zi, shuningdek, nazorat bosqichlari natija va xulosalariga ko'ra o'quv materiallarining taqsimlanishi, tasniflanishini, tizimga solinishini korreksiyalash, tuzatishlar kiritish bosqichi.

Ta'limda axborot-kommunikatsiya texnologiyalari vositasida tashkil etilgan darslardan foydalanishning o'ziga xos xususiyatlari mavjud. Uning o'quv-tarbiyaviy jihatlari: o'qituvchi o'quvchi bilimining hajmi va to'g'riligini emas, balki anglanganlik

darajasini hisobga oladi; hozirjavoblighi va bilimni amaliyotga tatbiq qila olish darajasini tekshirish; o'quvchi javoblariga uning ijobiy va salbiy tomonlarini ko'rsatib taqriz berish; ayrim o'quvchilarning bilimni tekshirishda butun sinfning faol ishtiroki; kompyuter vositalarini qo'llashning yana bir muhim jihati jamoaviy tadqiqot xarakteriga ega bo'lgan innovatsion metodlardan foydalanishdir. Bu metodlar o'quvchining mustaqil ijodiy faoliyatida muammolar yechimini izlash va mustaqil qaror qabul qilishga yo'naltirilgan bo'ladi. Kompyuter o'qituvchi va o'quvchi o'rtasida vositachi bo'lib xizmat qilish bilan birga, o'quv jarayonining bir qismini o'z zimmasiga oladi. Bunda ma'lumotlarni saqlash uchun uning xotirasi va qayta ishlash uchun multimedia vositalari bor. Shu bilan birga, turli ma'lumotlar bazasi bilan ishlash imkoniyati mavjud. Shu sababli o'quvchi tarmoq orqali istagan ma'lumotini olishi mumkin.

Shunday qilib, kompyuter vositalari yordamida olib boriladigan dars an'anaviy darsdan o'quv jarayonini tashkil etish va unda ishlatiladigan metodlar bilan ham farqlanadi. O'qish jarayoni o'quvchining mustaqil bilim olishiga asoslanadi. Bu tamoyil o'qitish jarayonida ishtirok etuvchi sub'ektlarning munosabatini va o'qituvchining jarayondagi rolini aniqlaydi.

O'QUVCHILARNI MA'NAVIY-AXLOQIY TARBIYALASHDA INTERFAOL METODLARDAN FOYDALANISHNING AHAMIYATI

*Sheraliyeva D.A.,
NavDPI magistranti*

Annotatsiya. Ushbu maqolada o'quvchilarni tarbiyalashda ijtimoiy-iqtisodiy, ma'naviyaxloqiy rivojlanishi ko'p jihatdan kamol toptirishga, uni yangi ijtimoiy munosabatlarga erkin kirisha oladigan, umuminsoniy qadriyatlarni e'tirof etadigan, ma'naviy-axloqiy qadriyatlarga yo'nalgan ijtimoiy faol, yuqori madaniyatli, malakali kadrlar qilib tarbiyalashda interfaol metodlardan foydalanish nazarda tutilgan.

Kalit so'zlar: tarbiya, ijtimoiy-iqtisodiy, ma'naviy-axloqiy, qadriyat, madaniyat, malakali kadr, axloq, madaniyat.

Аннотация. В данной статье предусматривается использование интерактивных методов в воспитании учащихся как социально активных, высококультурных, квалифицированных кадров, социально-экономическое, духовно-нравственное развитие которых во многом зависит от них, способных свободно вступать в новые общественные отношения, исповедовать общечеловеческие ценности, ориентированных на духовно-нравственные ценности.

Ключевые слова: воспитание, социально-экономическое, духовнонравственное, ценностное, культурное, квалифицированное кадровое, нравственное, культурное.

Abstract. This article provides for the use of interactive methods in the education of students as socially active, highly cultured, qualified personnel, whose socioeconomic, spiritual and moral development largely depends on them, who are able to freely enter into new social relations, profess universal values, oriented to spiritual and moral values.

Keywords: education, socio-economic, spiritual and moral, value, cultural, qualified personnel, moral, cultural

Kirish. Har qanday davlatning iqtisodiy rivojlanishi, unda yashovchi aholining ma'naviy-axloqiy saviyasi nechog'lik yuksakligiga bog'liq. O'quvchi-yoshlarni ma'naviy-axloqiy tarbiyalash masalasi davlatimizning ta'lim sohasini isloh qilish bo'yicha asosiy hujjatlarida «Yosh avlodni ma'naviy-axloqiy tarbiyalashda xalqning boy milliy, madaniy-tarixiy an'alariga, urf-odatlarini hamda umumbashariy qadriyatlarga asoslangan samarali tashkiliy, pedagogik shakl va vositalar ishlab chiqilib amaliyotga joriy etiladi», - deb belgilab qo'yilgan.

Bugungi ba'zi bir yoshlar ma'naviyatining qisman buzilayotganligi, ayrimlarining bizga mutlaqo yot bo'lgan urf-odat, madaniyatga berilib ketayotganligi, voyaga etmagan yoshlar o'rtasida turli bezorilik, jinoyat sodir etish hollari uchrab turishi barchamizni tashvishga solmoqda. Bunday yoshlar kelajakda Vatan ravnaqi uchun o'zlarining qanday hissalarini qo'sha oladilar, qanday kadr bo'lib etishadilar. Vaholanki, mustaqil O'zbekistonning jahondagi rivojlangan mamlakatlar darajasida ijtimoiy-iqtisodiy, ma'naviy-axloqiy rivojlanishi ko'p jihatdan yosh avlodni kamol toptirishga, uni yangi ijtimoiy munosabatlarga erkin kirisha oladigan, umuminsoniy qadriyatlarni e'tirof etadigan, ma'naviy-axloqiy qadriyatlarga yo'nalgan ijtimoiy faol, yuqori madaniyatli, malakali kadrlar bo'lib etishishiga bog'liq.

O'zga millatlarning ma'naviy qadriyatlari qanchalik ta'sir ko'rsatmasin, kattalarga, ota-onaga hurmat, kamtarlik, halollik, imon mehnatsevarlik, mehmondo'stlik singari milliy ma'naviy xislatlarimiz barqarordir. Chunki bu ma'naviy xislatlar qon-qonimizga singib ketgan. Xalqimizning axloq, andisha, sharmu-hayo, halollik va pokizalik, inson qadr-qimmatini to'g'risidagi ma'naviy qadriyatlariga zid bo'lgan evropacha an'alar yoshlar ma'naviyatiga salbiy ta'sir o'tkazmoqda. Mamlakatimizning kelajagi, mustaqil O'zbekistonning istiqboli, ta'lim sohasida olib borilayotgan islohotlarning muvaffaqiyati ko'p jihatdan tarbiyachi o'qituvchiga, uning saviyasiga, tayyorgarligiga, fidoyiligiga, yosh avlodga ta'lim berish va barkamol inson darajasida tarbiyalab, voyaga etkazishga nisbatan shijoatiga bog'liq.

Har qanday ta'lim muassasasida tarbiyaviy jarayon bevosita o'qituvchi tomonidan tashkil qilinadi va olib boriladi. Yangicha ijtimoiy sharoitda ta'lim- tarbiyadan ko'zda tutilayotgan maqsadlarga erishish, o'quvchilarning dars va darsdan tashqari xilma-xil tarbiyaviy faoliyatlarini uyushtirish, ularni bilimli, odobli, e'tiqodli, vatanparvar, mehnatsevar, barkamol inson qilib o'stirish va kasbga yo'naltirish o'qituvchi zimmasiga yuklatilganligi bilan alohida ahamiyat kasb etadi.

Shu bois o'quvchilarni ma'naviy-axloqiy tarbiyalashda ta'lim-tarbiya tizimiga innovatsion, ya'ni ilg'or pedagogik texnologiyalarni tatbiq qilish davr talabi bo'lib kelmoqda.

Muhokama va natijalar.

Axloq – ijtimoiy ong shakllaridan biri bo'lib, uning mohiyati, shaxs xatti-harakatlari, yurish-turish, turmush tarzi, hayot kechirish tamoyillari, qoidalarini, shuningdek, ijtimoiy munosabatlar mazmunini ifodalaydi. Shu boiz, axloq ijtimoiy hodisa sifatida jamiyat ma'naviy-ruhiy hayotida o'ziga xos muhim ahamiyatga ega. Axloq-odob - jamiyatda, kishilar o'rtasida kundalik turmushda zarur bulgan hatti-harakatlar, urf-odatlar normalari, qoidalaridir. Barcha norma va qoidalarini kishilar tomonidan ado etilishini nazorat etish va tartibga solish ijtimoiy, yuridik asosda ta'minlanadi.

Axloq - odob qoidalarini va normalari xar bir xalqning qadriyatlarida muhim o'rin

egalaydi. Unda o'sha xalqning turmush tarzi madaniy saviyasi, an'analari guruxi, dini ifodalanadi, aks etadi. Shuning uchun axloq-odob qoidalari va normalari o'sha xalqning bitmas tugalmas ma'naviy boyligi hisoblanadi va millat darajasida shakllanganlik darajasi deb qaraladi. Axloq-odob norma va qoidalari jamiyat taraqqiyoti bilan rivojlanib, o'zgarib boradi. Bunda qardosh xalqlar, mintaqada yashovchi xalqlar, millatlar urf-odatdari bir-biriga ta'sir ko'rsatadi. Ilg'or, qulay urf-odatlar, an'analarga, an'analarga esa qadriyatlar darajasiga ko'tariladi. Axloq shaxs taraqqiyotining yuqori bosqichi bo'lgan ma'naviy komillik asosini, poydevorini tashkil etadi. Bir so'z bilan aytganda axloq- jamiyatda qabul qilingan, jamoatchilik fikri bilan ma'qullangan xulq-odob normalari majmuidir.

Ma'naviy-axloqiy tarbiyani tashkil etish ijtimoiy tarbiyaning muvaffaqiyatini ta'minlovchi eng muhim omil sanaladi. Ma'naviy-axloqiy ta'lim-tarbiya o'zaro bog'liqlik, uzviylik, aloqadorlik hamda dialektik xarakterga ega bo'lib, shaxs ma'naviy-axloqiy kamolotini shakllantirish asosi hisoblanadi. Ma'naviy-axloqiy ta'lim o'quvchilarga ma'naviy-axloqiy munosabatlar mohiyati to'g'risida tizimlangan bilimlarni berish, ularda ma'naviy-axloqiy bilimlarni egallashga bo'lgan ehtiyojni yuzaga keltirish ma'naviy-axloqiy ongini shakllantirish jarayoni bo'lib, izchil, uzluksiz, tizimli tarzda tashkil etilishi lozim.

Mamlakatimiz ta'lim tizimida samarali qo'llanib kelinayotgan innovatsiyalar va xorijiy tajribalar sifatida interfaol metodlarni keltirishimiz mumkin. Interfaol so'zi inglizcha so'z bo'lib, «inter» - o'zaro va «act» - harakat qilmoq ma'nolarini bildirib, ularning umumiy mazmuni interfaol – ya'ni o'zaro harakat qilmoq ma'nosini anglatadi. Bunday o'zaro harakat turlariga “tinglovchi – o'qituvchi” va “tinglovchi-tinglovchi”ning maqsadli harakatlarini kiritish mumkin. Interfaol o'qitishda o'qituvchi o'quv faoliyatining faol tashkilotchisi bo'lib, talabalar bu faoliyatning sub'ekti sifatida namoyon bo'ladi. Interfaol o'qitish bu bilish faoliyatini rivojlantirishning maxsus tashkiliy shakli bo'lib, interfaol o'qitish jarayonida ta'lim oluvchi o'qitishning ob'ektidan o'zaro hamkorlikning sub'ektiga aylanishi, o'quv jarayonida faol ishtirok etishi bilan tavsiflanadi.

Mashg'ulotlarda interfaol metod (strategiya, grafik organayzer)lar bilan ishlash talabalar tomonidan o'quv axborotlarini tizimli, yaxlit holda o'zlashtirish imkoniyatini yaratadi. Qolaversa, interfaol metodlar yordamida talabalar o'quv axborotlari bilan ishlashda bilimlarni tahlil qilish, sintezlash, muhim tushunchalarni tizimlashtirish, ob'ekt, jarayon, faoliyat, voqea, hodisalarning umumiy mohiyatini aniq ifodalash kabi ko'nikma, malakalarni o'zlashtirishga muvaffaq bo'ladi. Interfaol metodlar ta'lim jarayonining asosiy ishtirokchilari – o'qituvchi, talaba va talabalar guruhi o'rtasida yuzaga keladigan hamkorlik, qizg'in bahs-munozalar, o'zaro fikr almashish imkoniyatiga egalik asosida tashkil etiladi. Bu jarayonda ularda:

- erkin fikrlash;
- shaxsiy qarashlarini ikkilanmay bayon etish;
- muammoli vaziyatlarda echimlarni birgalikda izlash;
- o'quv materiallarini o'zlashtirishda talabalarning o'zaro yaqinliklarini yuzaga keltirish;
- “o'qituvchi – talaba – talabalar guruhi”ning o'zaro bir-birlarini hurmat qilishlari;
- bir-birlarini tushunishlari;
- bir-birlarini qo'llab-quvvatlashlari;

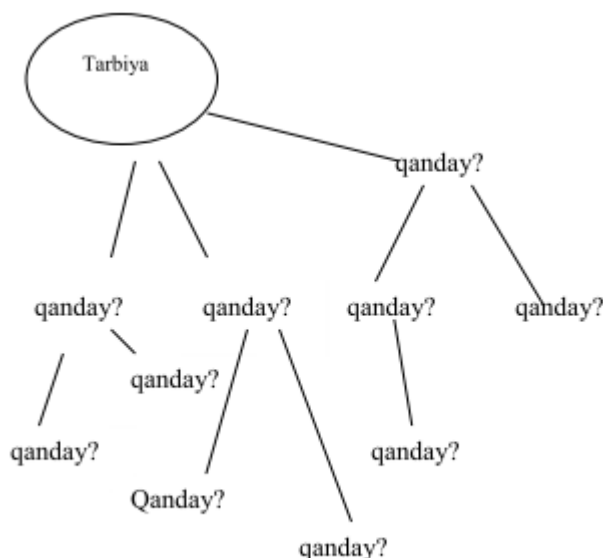
TA'LIM TIZIMIDA YANGI METODIKALAR VA ULARDAN FOYDALANISHNING AMALIY ASOSLARI

- bir-birlariga samimiy munosabatda bo‘lishlari;
- ruhiy birlikka erishishlari kabilar bilan tavsiflanadi.

1. “Ikki sahifali kundalik” metodi. Metodning maqsadi – mazkur metod nafaqat matnning mazmunini o‘rganishga, matn mazmunini o‘zining shaxsiy tajribasi bilan bog‘lashga va o‘zlashtirgan axborot, g‘oya, yoki fikrlarga nisbatan o‘z munosabatini yozma ifoda etishga imkon beruvchi oddiy va samarali usul bo‘lib, talabalardagi shaxsiy pozitsiyani shakllantirishga yordam beradi. Metodni o‘tkazish tartibi:

- ish daftari vertikal chiziq bo'yicha ikkiga bo'linadi;
- chap tomonga talabalar mavzu yuzasidan unda taassurot uyg'otgan, yoqqan yoki savol tug'dirganssitata, g'oya yoki fikrlarini yozadi (masalan, juda aqlli ta'rif, dalil yoki sabab va boshqalar);
- o'ng tomonda keltirilganssitata yoki fikrga o'zining sharhlarini yozadi, ya'ni o'z munosabatini quyidagi yo'nalishlarda bildiradi: Uni bu fikr yoki g'oyaning nimasi qiziqitirdi va yozib olishga undadi? Bu nima haqda o'ylashga majbur etdi? Bu fikr bo'yicha u qanday savollarni o'yladi? ;
- matnni o'qiyotganida talabalar kerakli qo'shimcha fikrlarni aniqlab, kundalikka yozib boradi;
- ish yakunlagandan so'ng talabalar juftliklarda ishlashlari, tahlillarini almashishlari, o'rtoqlari tahlilida ularga yoqqan fikrni muhokama etishlari va ko'rsatishlari mumkin.

2. “Qanday ?” grafik organayzeri. Muammoni hal qilishda o‘zingizga beradigan asosiy savol – bu “QANDAY?” savolidir. Ko‘pchilik holatlarda nima qilish haqida o‘ylamaysiz. Muammoning javobi deyarli hamma vaqt buni qanday qilish kerak savolida bo‘ladi. “QANDAY”? usulini ishlatgan paytimizda “Qanday?” degan bir savolga javoban yana boshqa shunday savol bo‘lishi kerak. Shu sababli ish jarayonida siz na faqat imkoniyatlarni, balki ularni amalga oshirish yo‘llarini ham o‘rganib chiqasiz.

Xulosa.

Demak, interfaol ta'lim texnologiyalari va uning muhim tarkiliy elementi bo'lgan interfaol metodlar ta'lim jarayonini tashkil etish ko'rsatkichlarining o'zgarishini ta'minlaydi. Zero, zamonaviy ta'lim doimiy ravishda fan va texnologiya rivoji bilan

bog'liqlikda ta'lim maqsadi, mazmuni, shakl, metod va vositalarining yangilanib borishini talab qiladi. Qolaversa, ta'lim muassasalari faoliyatini takomillashtirishga qo'yilayotgan talablar ham tobora ortib bormoqda. Bu esa o'z navbatida o'qitish tizimiga ilg'or, shu jumladan, interfaol ta'lim texnologiyalari va metodlarini izchil tatbiq etishni taqozo etadi.

References

1. Sh, R. G. (2021). The role of spiritual and moral education in the spiritual formation of students. Web of Scientist: International Scientific Research Journal, 2(11), 317-320.
2. Рахмонова, Г. Ш. (2021, October). Развитие духовнонравственных компетенций у студентов: DOI: 10.53885/edinres. 2021.30. 30.038 Рахмонова ГШ, научный исследователь кафедры «Дошкольное образование» БГУ, Асадова Вазира, одарённый студент факультета Дошкольного образования БГУ. In Научно-практическая конференция (pp. 96- 97).
3. Рахмонова Г. Талабаларда маънавий-ахлокий компетенцияларни ривожлантириш //Материали конференций МЦНД. – 2021.
4. Shavkatovna R. G. Methods of formation of spiritual and moral competencies in the education of future teachers //Academicia: an international 27.multidisciplinary research journal. – 2021. – Т. 11. – №. 2. – С. 976-980.
5. Rakhmonova G. S. Development of Spiritual and Moral Competencies in Students as a Pedagogical Problem //International Journal of Culture and Modernity. – 2021. – Т. 11. – С. 311-314.
6. Рахмонова Г. Ш., Тошхонова З., Тохинова М. Талабаларда маънавий-ахлокий компетенцияларни шакллантириш технологиялари //Scientific progress. – 2021. – Т. 2. – №. 7. – С. 1032-1037.

ZAMONAVIY USUL VA VOSITALARNI AMALIYOTGA JORIY ETISHDA AKT NING O'RNI

*O'roqova N.N.,
Navoiy shahar 2-umumiy o'rta ta'lim maktabi o'qituvchisi*

Pedagogik va psixologik tadqiqotlarda shu narsa ta'kidlanmoqdaki, AKT o'quvchilarning nazariy, ijodiy va refleksiv tafakkuri rivojlanishiga katta ta'sir etadi.

O'quvchining xotirasida u yoki bu hodisa, jarayonning obrazli ifodalanishi o'quv materialini boyitib, uning ilmiy jihatdan o'zlashtirilishiga yordam beradi.

Axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining ta'lim jarayoniga joriy etilishidan asosiy maqsad — aynan zamonaviy axborot muhiti uchun xarakterli bo'lgan o'quv faoliyatlarining yangi turlarini paydo bo'lishidir.

Ma'lumki, boshlang'ich ta'lim — ta'lim tizimining poydevori hisoblanib, o'quvchilarni o'qitish sifati unga bog'liq bo'ladi va bu boshlang'ich maktab o'qituvchisi zimmasiga katta mas'uliyat yuklaydi. Bugungi kunda boshlang'ich sinf o'qituvchisining kasbiy salohiyati va ma'lumot darajasi, bolalar psixologiyasi bilan birgalikda AKT ni bilishi ta'lim sifatini oshirishda muhim ahamiyatga ega. Zero, boshlang'ich ta'lim sifat-samaradorligini yangi bosqichga ko'tarish, o'qitishning zamonaviy usul va vositalarini amaliyotga joriy etishda AKT ni o'rni katta ahamiyatga ega. Boshlang'ich sinf o'qituvchisi zimmasiga ulkan mas'uliyat yuklanadi. Chunki sog'lom va barkamol insonni yetishtirish, uni tarbiyalash boshlang'ich sinf o'qituvchisini asosiy vazifasi sanaladi. AKT ni bilish o'qituvchiga anchagina qulayliklar yaratadi. O'zaro ma'lumot

almashish, ta'limdagi yangiliklardan xabardor bo'lish, o'zi yaratgan yangiliklarni oson ommalashtirish, doimiy o'z ustida ishlashiga sharoit yaratadi. Boshlang'ich sinflar o'quvchilari uchun turli didaktik materiallar to'plamidan foydalanib, ko'rgazmali-mashq, nazorat-mashqlari va test sinovlari modullari kiritilgan aralash kompyuter dasturlarini tayyorlash mumkin. Unga fanga oid qoidalarni joriy o'rganish va umumlashtirilgan takrorlash uchun uchta variantlarda berilgan grammatika-orfografik mavzular bo'yicha boy va turli-tuman materiallardan foydalanish yaxshi samara beradi.

Darslarda slaydlar yaratib, o'z o'rnida qo'llanilsa dars qiziqarli bo'lishi bilan birga samarali bo'ladi. Bolalar eshitganidan ko'ra, ko'proq ko'rib tez o'rganishi amaliyotda isbotlangan. Masalan: 1-sinf O'qish kitobida "Biz buyuklar avlodi" bo'limi berilgan. Amir Temur, Alisher Navoiy, Mirzo Ulug'bek kabi ajdodlarimizni rasmlari va qoldirgan meroslari slayd orqali ko'rsatilsa o'quvchiga esda qolarli bo'ladi.

Bugungi kunda ziyo.net, ziyo.uz, uzedu.uz, rtm.uz saytlaridan ta'limga oid ma'lumot va yangiliklarni olish mumkin. Buning uchun har bir o'qituvchi AKT ni bilishi lozim.

Ibn Sino aytadi: "Inson kamolotida uch narsa — irsiyat, muhit, tarbiya muhim rol o'ynaydi". Demak, zamonaviy va sog'lom muhitni darsda yaratish o'qituvchini pedagogik mahoratiga bog'liq. Ya'ni, mahoratli o'qituvchi dars jarayonida AKTdan foydalansa, bilim samaradorligi oshadi. Dam olish daqiqalarida audio ertaklar, hikoyalar, sinfdan tashqari o'qish darslarida yozuvchi va shoirlarni ijodini o'rgatishda katta samara beradi. Pover point dasturida ishlashni bilish matematika darslarida juda katta imkoniyatlar yaratadi. Masalani sharti, yechilishi va rasmini slayd orqali namoyish etilsa, har bir o'quvchi bu masalani qiynalmay yecha oladi. Atrofimizdagi olam, Tasviriy san'at Musiqa darslarida AKT dan keng miqiyosda foydalanish mumkin. Tabiat manzaralari, qushlar va hayvonlarni rasmlari, musiqalar qo'yib berish uchun AKT ning xizmati, imkoniyatlari beqiyosdir.

Kompyuter savodxonligi bugun deyarli hayotning barcha jabhalarida talab etilmoqda. Boshlang'ich sinf o'qituvchilarini AKTni bilishi zamon talabidir. Bugungi kunda INTERNET tarmog'idan foydalanish tobora jadallashib bormoqda. Bu o'quvchi va o'qituvchilarni imkoniyatlarini benihoya kengaytirdi.

Zamonaviy , bilimli, tafakkuri keng yoshlarni tarbiyalash biz pedagoglarni oliy maqsadimizdir.

Shunday ekan, bunday zamonaviy bilimlarga ega bo'lgan o'quvchilarga dars o'tuvchi o'qituvchidan ham AKT vositalaridan keng foydalanish, dars jarayoniga tatbiq etish uchun turli loyiha va taqdimotlar tayyorlash hamda o'quvchilar uchun darsni interaktiv va innovatsion texnologiyalar asosida yanada qiziqarli qilib, taqdim etish talab etiladi.

TA'LIM JARAYONIDA YANGI METODIKALARNI JORIY ETISHDA AXBOROT KOMMUNIKATSIYA TEXNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISHNING O'RNI

*Ismayilova D.M.,
Navbahor tumani 19-umumiy o'rta ta'lim maktabi o'qituvchisi*

Annotatsiya: Axborot kommunikatsiya orqali o'zlashtirilgan bilim, ko'nikma va malakalarni amaliyotda qo'llay olish, tayanch kompetensiyalarida ko'rsatilganidek

layoqatli qilib tarbiyalash alohida inobatga olingan. Maktab bitiruvchini amaliyotga layoqatli qilib tarbiyalashni ko'zda tutadigan kommunikativ, axborotlar bilan ishlash, o'z-o'zini rivojlantirish, ijtimoiy faol fuqorolik kompetensiyalari, milliy va umummadaniy, matematik savodxonlik, fan va texnika yangiliklaridan xabardorlik va foydalana olish kompetensiyalarini shakllantirish ko'zda tutilgan

Kalit so'zlar: Pedagogik va axborot- kommunikatsiya texnologiyalari, mantiqiy fikrlash, axborotlashuv jarayoni, multimediali ilova.

Prezidentimiz Sh.M.Mirziyoyevning tashabbuslari bilan bugungi kunda erkin, ozod, mustaqil fikrlovchi kelajak egalarini tarbiyalash davlat siyosati darajasiga ko'tarildi. Umumiy o'rta ta'lim standartlarining maqsadi mamlakatimizda amalga oshirilayotgan ijtimoiy-iqtisodiy islohatlar, rivojlangan davlatlarning ilg'or va samarador tajribalari, ilm-fan hamda zamonaviy axborot- kommunikatsiya texnologiyalariga asoslanib darslarni tashkil etish, ma'naviy barkamol va intellektual rivojlangan shaxsni tarbiyalashdir. Yangi davlat ta'lim standartida o'zlashtirilgan bilim, ko'nikma va malakalarni amaliyotda qo'llay olish, tayanch kompetensiyalarida ko'rsatilganidek layoqatli qilib tarbiyalash alohida inobatga olingan. Yangi DTSda bitiruvchini amaliyotga layoqatli qilib tarbiyalashni ko'zda tutadigan kommunikativ, axborotlar bilan ishlash, o'z-o'zini rivojlantirish, ijtimoiy faol fuqorolik kompetensiyalari, milliy va umummadaniy, matematik savodxonlik, fan va texnika yangiliklaridan xabardorlik va foydalana olish kompetensiyalarini shakllantirish ko'zda tutilgan va qoidalashtirilgan.

Bugungi kunda qo'llanilayotgan ta'limning pedagogik va axborot-kommunikatsiya texnologiyalari o'qituvchining ta'lim jarayonidagi rolini o'zgartirmoqda. O'qituvchining roli endi faqat bilim berish emas, balki o'rganishga yo'naltiruvchi va bu jarayonni boshqaruvchi sifatida namoyon bo'lmoqda. Respublikamizda turli fanlar bo'yicha elektron resurslarni dunyo andozalariga mos, muvofiqlashtirilgan va tizimli ravishda yaratishni yo'lga qo'yish hamda imkoni boricha boshqa davlatlar bilan hamkorlikda umumiy ta'lim muhitiga moslab yaratish ishlari keng ko'lamda amalga oshirilmoqda.

Ta'lim tizimini axborotlashtirish jarayoni pedagog kadrlarning axborot texnologiyalardan samarali foydalana olishga erishish masalasini muhim vazifalardan biri ekanini ko'rsatmoqda. Yangiliklarni ta'lim jarayoniga olib kirish va joriy etish bugungi boshlang'ich sinf o'qituvchisining asosiy vazifasidir. Har bir o'qituvchi izlanish, bugungi kun talablari asosida o'zini-o'zi tarbiyalashi, o'z ustida tinmay ishlashi, zamonaviy pedagogik va axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini o'zlashtirishi va ta'lim jarayonida qo'llay olishi kerak. Shundagina o'qituvchi ta'lim jarayonining ta'sirchanligini, o'quvchilarning mustaqil fikrlashini va ilm olishga qiziqishini oshiradi.

O'quvchilarning mantiqiy fikrlash va hozirjavoblik qobiliyatlarini o'stirib, ta'lim olish sifati va bilim samaradorligining oshirishga xizmat qiladigan usullardan biri bu rebuslar. Rebus-voqea, hodisa, harakat jarayon mohiyatini surat, so'zlar, teskari, chalkash ifodalar yordamida ifodalashdir. Xalq orasida ommalashgan hazil-topishmoq sanaladi.

Rebuslar odatda harf, raqam, so'z, ibora, nota, shartli belgilar yordamida hosil qilinadi. Krossvord, skanvord, anagrammalar kabi rebuslar ham intellektual o'yinlardan biri sanaladi. Rebuslar yordamida odatda maqol, matal, xalq qo'shiqlari, she'riy

misralar, hikmatli soʻzlar, ibora yoki soʻzlar kodlanadi. Oʻqituvchi ijod qilib mavzuga mos rebuslarni kompyuter vositasida ijodiy yondashuv orqali yaratishi va darsda qoʻllay olishi dars samaradorligini oshiradi. Mavzuni oʻquvchilar uzoq vaqt davomida esda saqlab qolishlariga erishadi.

Mamlakatimizning ijtimoiy-iqtisodiy sohalarida rivojlanishi jamiyatning turli jabhalarida axborot-kommunikatsion texnologiyalaridan keng foydalanishga bogʻliq boʻlib, axborotlashuv jarayonining keskin rivojlanib borishi sohalaridagi keskin rivojlanib borishi sohalaridagi ishlarning sifat, miqdor va tezkorlik jihatlarini ortishiga olib keladi. Shuningdek, boshlangʻich taʼlimni rivojlantirishda ham u oʻz ahamiyatiga ega. 2-sinf oʻquvchilari bilan “Toshkent-Oʻzbekistonning poytaxti mavzusi oʻqish darsida oʻtilar ekan, oʻquvchilar multimediali ilova orqali Amir Temur muzeyi va Toshkent shahridagi chiroyli binolar, bogʻlar, keng koʻchalar bilan tanishadilar. Axborot-kommunikatsion texnologiyadan foydalanib oʻtilgan shu dars davomida oʻquvchilar bevosita Toshkentni kezayotgandek his etadilar. Shu mavzuni oʻtish jarayonida oʻqituvchi Toshkent haqida ijro etilgan sheʼr va qoʻshiqlardan ekran orqali eshittirsa oʻquvchilar qalbida poytaxt shaharga yana bir bor mehr uygʻotgan boʻladi.

Oʻqish darslari davomida oʻtilgan mavzuga mos multfilm namoyish etish bilan mavzuni mustahkamlash mumkin. Darslar davomida ertak animatsiyali lavhalar orqali ertak qahramonlari bilan bevosita ekran orqali uchrashishga oʻquvchilar erishadilar. 2-sinf oʻquvchilari “Afrosiyob- tezyurar poyezd” matni bilan tanishganda ham simpozimlar saroyi, “Afrosiyob” poyezdi, Toshkent temir yoʻllari vakzali, Navoiy koʻchasi, “Spark” mashinalari harakatini bevosita monitordan koʻrib, tushunib boradilar.

Oʻqish darslaridagi har bir mavzu uchun koʻrgazmali rasmlar, boshqotirmalar, lugʻat ishi kompyuterdan foydalanib monitorda koʻrsatish asosida tashkil etilishi darsni qiziqarli chiqishiga asos boʻladi. Shuningdek oʻquvchilarni charchab qolishini oldini oluvchi dam olish daqiqalarini tashkillashda ham axborot texnologiyalaridan foydalanib kuylar eshittirish asosida musiqa bilan tashkillash ham dars samaradorligini oshiradi.

Oʻqituvchining boshlangʻich sinf oʻquvchilari bilan olib boradigan dars jarayoni oʻziga xos xususiyatga ega. U oʻquv jarayoni uchun ham, barcha tarbiyaviy ishlar uchun ham birdek javobgar. Darsni reja asosida qiziqarli qilib olib borish oʻqituvchidan katta tajriba, tinimsiz izlanish va yetuk bilimni talab etadi. Chunki, dars davomida yuz beradigan har qanday holatga tayyor turish, oʻquvchilarning mavzu yuzasidan beradigan savollariga hayotiy misollar orqali, qiziqarli oʻyin usullardan foydalanib javob berish oʻqituvchi mahoratini belgilaydi. Oʻqituvchi oʻquvchilarga har tomonlama taʼlim berish bilan birga, ularni ona- Vatanga muhabbat ruhida tarbiyalashi, Vatanni sevishtga, asrab-avaylashga oʻrgatishi, kelajakka ishonch, umid tuygʻularini shakllantirib borishi kerak.

Oʻquvchilarga darsni qiziqarli, mazmunli, multimedia vositalaridan, yangi pedtexnologiyalardan foydalanib oʻtkazish darsda oldinga qoʻyilgan maqsadga erishishda muhim ahamiyatga ega. Ona tili darslarida multimediali ilovalardan, animatsiya, audio, videolavhalardan foydalanish oʻquvchilarni toʻgʻri talaffuzga, til maʼnolarini toʻgʻri anglashlariga, ogʻzaki va yozma nutqlarining savodli boʻlishiga, Vatanimizning mustaqillik yillaridagi taraqqiyoti, oʻtmishi, milliy urf- odatlari, borliq va jamiyat haqidagi mavjud bilimlarini yanada boyitish imkonini beradi. Oʻquvchilarni oʻylashga, izlanishga, xulosalar chiqarishga undaydi, ona tiliga boʻlgan qiziqishlarini oshiradi. Darsni axborot-kommunikatsiya texnologiyalari asosida oʻqitish oʻqituvchi va oʻquvchi ishini ancha osonlashtiradi.

Boshlang'ich sinflarda fanlarni kompyuter vositalari asosida o'qitish quyidagi imkoniyatlarni yaratadi:

-fanga oid nazariy ma'lumotlar ko'rgazmali vositalar yordamida tushuntiriladi va natijada o'quvchilarda ilmiy bilishga ehtiyoj ortadi.

-kompyuter ekranida sodir bo'layotgan hodisalarni o'quvchi ko'rib va eshitib, fikrlash orqali bilishga intiladi

- o'quvchi sezgi organlari yordamida ekranda sodir bo'layotgan voqea-hodisalarni idrok eta boshlaydi. Chunki, ekranda ularning xossa va xususiyatlari aks ettiriladi. Matematika fanlarini boshlang'ich sinf o'quvchilari bilan tashkil etishda o'qituvchi ilg'or pedagogik va axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanib tashkil etar ekan u o'quvchilarda quyidagi ko'nikmalarni shakllantiradi va rivojlantirib boradi.

O'z oldiga maqsad qo'yish, erkin va mustaqil fikrlash, o'z fikrini o'zgalarga to'g'riligini isbotlay olish, yakka va juftlikda ishlay olish, hamkorlikda ishlash, ijodiy fikrlash, ma'lumotlarni tahlil qilish, xulosalar chiqarish, o'z iqtidorini namoyish qilish, bahs-munozaraga kirisha olish.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Umumiy o'rta va o'rta maxsus, kasb – hunar ta'limining Davlat ta'lim standartlarini tasdiqlash to'g'risidagi 2017- yil 6-apreldagi 187-sonli qarori.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 12-yanvardagi —Kitob mahsulotlarini chop etish va tarqatish tizimini rivojlantirish, kitob mutolaasi va kitobxonlik madaniyatini oshirish hamda targ'ibot qilish bo'yicha komissiya tuzish to'g'risidagi farmoyishi.
3. O'qituvchilar uchun metodik qo'llanma. Toshkent —O'zbekiston 2015-yil.
4. 2-sinf o'qituvchilari uchun ilg'or pedagogik va axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini ta'lim jarayoniga joriy etish bo'yicha metodik qo'llanma. — O'zbekiston milliy ensiklopediyasi Davlat ilmiy nashriyoti. Toshkent-2015-yil.

TA'LIM MUASSASALARIDA MUSTAQIL TA'LIMNI TASHKIL ETISHDA ZAMONAVIY TEXNOLOGIYA AKT DAN FOYDALANISHNING AHAMIYATI

Nurqulova R.N.,

Xatirchi tumani 2-umumiy o'rta ta'lim maktabi psixologi

Bugungi axborot asri davrida jahon miqyosida zamonaviy, masofaviy ta'lim tizimini shakllantirish, ta'lim tizimida sifatli kadrlar tayyorlash uchun o'qish jarayonida zamonaviy axborot kommunikatsiya tizimlariga asoslangan masofaviy ta'lim shaklini qo'llash imkoniyatlari tobora taraqqiy etib bormoqda. Ta'lim tizimi tajribalari shuni ko'rsatmokdiki, o'quv jarayonida axborot kommunikatsiya tizimini yangi bilimlarni egallash, saqlash, uzatish hamda amaliy qarorlar qabul qilish vositasiga aylantirish hisobiga kadrlarning sifat darajasini tubdan yaxshilashning imkoniyatlari tobora kengayib bormoqda.

Zamonaviy ta'limning eng muhim vazifalaridan biri—globallashuv davrida o'z-o'zini rivojlantiruvchi, mustaqil ishlash ko'nikmalariga ega bo'lgan, innovatsion faoliyatga qodir bo'lgan ijodkor mutaxassisni shakllantirishdir.

Ushbu vazifalarni hal qilish uchun texnik imkoniyatining zamonaviy darajasiga mos keladigan yangi formalar va o'qitish texnologiyasini ta'limning o'quv jarayoniga joriy etish orqali erishish mumkin. Zamonaviy jamiyatda bitta shaxsning insoniyat tomonidan ko'p yillar mobaynida yig'ilgan katta hajmdagi bilimlarni egallashining

imkoniyati yo'q. Buning tezkor va qulay usullaridan biri – ma'lumotlar bazasi, internet resurslari, faylli serverlarga kirish uchun masofaviy texnologiyalarni qo'llashdir. Bu jarayonda zamonaviy texnologiyalardan AKT ning ahamiyati juda o'rinlidir. Yangi axborot-ta'lim muhiti - ta'lim jarayonini intensivlashtirish va ta'lim oluvchining rivojlanishiga yo'naltirilgan o'qitishning zamonaviy formalari va metodlarini joriy etish uchun ulkan imkoniyatlarga ega.

L.A.Bondarning fikricha, zamonaviy o'quv jarayoni, birinchi navbatda, o'quvchilarning o'quv-bilish va o'quv-tadqiqot faoliyatini rivojlantirishga, shuningdek o'zini ijodiy namoyon etishga yo'naltirilishi kerak. Bunday jarayonni amalga oshirish imkoniyatlarini yaratish uchun o'quvchilarning mustaqil ishlarini to'g'ri tashkil etishda AKT axborot-ta'lim muhitidan foydalanish orqali erishish mumkin.

Eng asosiysi, o'quvchilarning mustaqil ravishda ta'lim olish faoliyatini tashkil etishda mustaqil ishning tashkiliy-metodik ta'minotini axborotlashgan va talabalarning intilish va qiziqishlariga e'tibor qaratish zarur.

Masofaviy o'qitishning ko'plab didaktik jihatlari (aspektlari) talabalarning mustaqil ta'lim faoliyatini tashkil etish bilan bevosita bog'liqdir. Bu tamoyillar mutaxassisni tayyorlash maqsadlari bilan universitetda o'qitish amaliyotini belgilaydigan qonuniyatlar o'rtasidagi bog'liqlikni ifodalovchi nazariy qoidalaridir.

Masofaviy ta'lim texnologiyalari asosida talabalarning mustaqil ta'lim faoliyatini tashkil etishning muhim omillaridan biri interfaollikdir.

Bizning qanchalik ko'p malumotimiz, metodikalarimiz bo'lmasin, biz uni o'quvchilarga yetkazib berishimizda albatta axborot texnologiyalaridan foydalanishimiz juda katta ahamiyat kasb etadi albatta.

Ta'lim modellari turlari dunyoga kompyuter tizimi integratsiyasi jarayoni 2018 yilda mamlakatimiz oliy o'quv yurtlarida kredit texnologiyalari bo'yicha o'qitishning joriy etilishi bilan boshlandi. Kadrlar tayyorlash tizimini takomillashtirish, shu jumladan dunyoning ilg'or davlatlari tajribasi va Yevropa mamlakatlarida taniqli olimlarning oliy ta'lim sohasidagi tadqiqotlari bilan tanishish, Boloniya deklaratsiyasi va Lissabon konvensiyasini puxta o'rganishni talab qiladi.

Ta'lim tizimida amalga oshirilayotgan keng qamrovli islohotlar, ta'lim sifati va samaradorligini oshirish maqsadida faoliyatni takomillashtirishga yo'naltirilgan davlat dasturlari, hukumat qarorlari, ta'lim-tarbiya jarayoni ishtirokchilariga qaratilayotgan e'tibor, ular uchun yaratilayotgan shart-sharoitlar, ta'lim sifatini oshirishdagi mavjud muammolarning yechimini topish, oliy ta'lim tizimini takomillashtirish bilan bir qatorda, uning sifatini ilmiy asosda boshqarishni ham taqozo etmoqda. Hozirgi kunda "XXI asr – intellektual taraqqiyot asri" sifatida e'tirof etilgan bir davrda oliy ta'limda mustaqil ta'limni samarali tashkil etishda harakatlanuvchi kuch sifatida moddiy mahsulotlar emas, balki axborotlarni ishlab chiqish va ulardan rejalashtirilgan maqsadlarda samarali foydalanish birinchi darajali ahamiyat kasb etmoqda. Axborotlashgan jamiyat nafaqat ishlab chiqarish, balki butun turmush tarzi va hattoki qadriyatlar tizimini ham o'zgartirib yubormoqda.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak Zamonaviy malakali, raqobatbardosh mutaxassis axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini (AKTni) yaxshi bilishi, doimiy kasbiy o'sishga tayyorligini namoyon etishi, olingan bilimlarini innovatsion texnologiyalarga transformatsiya qilish malakalariga ega bo'lishi va mustaqil bilim olish ko'nikmalarini shakllantirishi va rivojlantirishi kerak.

MUNDARIJA

KIRISH SO'ZI 3

1-SHO'BA: MAKTABGACHA VA BOSHLANG'ICH TA'LIMDA INNOVATSION TEXNOLOGIYALARDAN SAMARALI FOYDALANISH ASOSLARI

Tairova M.B., Qodirova N.R.	Maktabgacha ta'lim tashkiloti tarbiyachisi ish hujjatlarini raqamlashtirish	5
Salieva P.A.	Boshlang'ich talim oqituvchilarining malaka oshirish jarayonida zamonaviy yondoshuvlar	8
Таджибаев С.С.	Некоторые аспекты использования ИКТ в дошкольном образовании	10
Джуроева П.С.	Бастауыш сыныптарда бөлшек сан ұғымы мен оны оқыту әдістерін үйрету	13
Azizova Z.F.	Maktabgacha yoshdagi bolalar shaxsining shakllanishi	16
Hamdamova N.X.	Boshlang'ich ta'limda innovatsion texnologiyalardan foydalanish yo'llari	19
Narziyeva M.S.	Boshlang'ich sinf o'quvchilarining ma'naviy dunyoqarashini shakllantirishda, o'qish darslarining samarali usullari	21
Jabbarova Z.O.	Boshlang'ich ta'lim samaradorligini oshirishda innovatsion yondashuv va ilg'or pedagogik texnologiyalardan samarali foydalanish	23
Azizova Z.F.	Ilk bolalik davrida bolalar shaxsining rivojlanishi	25
Raxmonova D.M.	Maktabgacha ta'limda innovatsion texnologiyalardan foydalanish	27
Aslanova S.S.	Boshlang'ich ta'limda innovatsion texnologiyalardan foydalanishning afzalliklari	29
Ergasheva N.E.	Ta'lim jarayonida yangi metodikalar va usullardan foydalanish hamda ta'limda innovatsion texnologiyalarning o'rni	30
G'oyibnazarova N.R.	Ta'limiy topshiriqlar orqali integratsiya	33
Qodirova N.R.	Maktabgacha ta'lim tashkilotlari o'quv me'yoriy hujjatlarini yuritish tizimini raqamlashtirishga yo'naltirilgan jarayonning mazmuni	35
Hamdamova N.X.	Boshlang'ich ta'limda motivlar hosil qilishda didaktik o'yinlarning o'rni	38
Musayeva Sh.	Maktabgacha yoshdagi bolalarda ilk matematik tasavvurlarni shakllantirish	40
Djurayeva D.N.	Maktabgacha ta'lim tashkilotida bolalar bilan sayrda o'ynaladigan o'yinlarning bola rivojida tutgan o'rni	42
O'razova B.R., Ro'ziyeva G.S.	Boshlang'ich sinflardagi ta'lim jarayoniga o'qish darslari misolida pedagogik texnologiyalarni qo'llash	44

	usullari	
Sodikova G.N.	Boshlang'ich ta'limda innovatsion texnologiyalardan samarali foydalanish	47
Toshboyeva G.A.	Maktabgacha va boshlang'ich ta'limda innovatsion texnologiyalardan foydalanish usullari	50
Жураева Г.	Бастауыш тәлім математика сабақтарында үлес пен бөлшек тақырыбын инновациялық тұрғыдан ұйымдастыру әдістемесі	52
Алибаева Л.	1-2 сыныптардағы ана тілі және оқу сауаттылығы сабақтарын ұйымдастыру құрылымы	54
Пиримов З.	Математика пәнін оқытудың озық халықарылық тәжірибелері мен пәнді оқытуға қойылатын заманауи талаптар	58
Кулмаханова Н.М.	Бастауыш сыныптарда қайталау сабағында қолданылатын әдіс-тәсілдер	60
Бабахандова О.	Бастауыш білім беруде тұлғаға бағытталған инновацион технологиялардың маңызы	63
Ikromova Z.I., Islomov N.R.	Ona tili va o'qish savodxonligi darslarida ertaklarni o'rganish	66
Shamsiyeva M.	Boshlang'ich sinflarda o'zlashtirishi qiyin bo'lgan o'quvchilarda o'qish ko'nikmasini shakllantirish	69
Shodiyeva Sh.K.	Boshlang'ich ta'limda pedagogik innovatsion texnologiyalardan foydalanish	71
Abdullayeva O.	Maktabgacha talim tashkilotida bolalarda sensor tarbiyani shakllantirish	73
Норова Х.И.	Оқушылардың креативтілігін жетілдіруде эффективность обучения и взаимодействие «учитель - ученик» в системе образования	74
Umarova F.H.	Maktabgacha va boshlang'ich ta'limda innovatsion texnologiyalardan samarali foydalanish asoslari	79
Ahmedova Sh.J.	Boshlang'ich sinflarda ona tili fanini o'qitishning zamonaviy va xalqaro talablari	81
Djumayeva O'E.	Boshlang'ich sinf matematika darslarida pedagogik texnologiyalardan foydalanish	82
Kuldasheva X.N.	Ta'lim-tarbiya samaradorligini oshirishda, innovatsion metodlardan foydalanish	85
Таңатарова П.	Шығарманың рөлі мен ондағы қателіктерді жою жолдары	87
Xamidova S.N.	O'z-o'zini anglash va uning shaxs kamolotidagi o'rni	90

2-SHO'BA: TABIIY FANLARNI O'QITISHDA INNOVATSION TEKNOLOGIYALARNING O'RNI VA AHAMIYATI

Cho'liyev E.A.	Sifati va samaradorlik ta'limni asosidir mezonlaridir	93

Yunusova N., Ibodullayeva D.	Tabiiy fanlarni o'qitishda PISA topshiriqlaridan foydalanish	95
Samiyev N.T.	Tasviriy sa'nat va chizmachilikfan o'quvchilada kompetensiyalarni shakllantirishga yo'naltirilgan ta'lim texnologiyalar	97
Umrzaqova D.	Biologiya darslarida muammoli ta'lim texnologiyasidan foydalanish	99
Жураев М., Рақметова А.	Табиғи пәндерді оқыту әдістемесіне шолу	101
Rustamov A.N.	Matematika fanini o'qitishda kasbiy mazmunli masalalarning sifatli ta'limdagi ahamiyati	104
To'raqulova M.U.	Ta'lim jarayonida innovatsion usullardan foydalanishning o'rni	107
To'raqulov Sh.T.	Huquqiy ta'lim- tarbiya berishda yosh avlodni har tomonlama yetuk, barkamol inson sifatida tarbiyalash	109

3-SHO'BA: TA'LIM JARAYONIGA PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALARNI TADBIQ ETISHDA PSIXOLOGIK YONDASHUV

Ibadullayeva Sh.N., Boqiyeva S.	Mohir mutaxassis bo'lib yetishishda kasbiy amaliyotning ahamiyati	111
Pulatova D.A.	Aralash ta'lim. Aralash ta'limning afzalliklari	113
Aripov I.Yu., Nurmurodov O.	Texnologiya fanidan o'quvchilarda kompetensiyani shakllantirishga yo'naltirilgan ta'lim texnologiyalari	115
Jabbarova Z.O.	Boshlang'ich ta'lim samaradorligini oshirishda innovatsion yondashuv va ilg'or pedagogik texnologiyalardan samarali foydalanish	118
Karimova D.A.	Tarbiya fanini o'qitishda zamonaviy yondashuvlar	121
Qurbonova X.T.	Boshlang'ich sinflarda interfaol metodlardan foydalanish	123
Ikromova G.A.	Boshlang'ich sinf o'quvchilarida o'z faoliyatlarini baholash va tashxislash ko'nikmalarini shakllantirishning pedagogik imkoniyatlari	125
Raximova S.A.	Maktabgacha talimda bolalarni tasviriy faoliyat mashg'ulotlariga qiziqishlarini oshirish	128
Raxmonova D.	Maktabgacha yoshdagi bolalarni tarbiyalashda pedagogik texnologiyalarning o'rni	130
Murodova Sh.	Boshlang'ich sinflarda onatili fanini o'qitishda kreativ fikrlashni shakllantirish	131
Ikromova G.A.	Boshlang'ich sinf o'quvchilarining ijodiy tafakkurini rivojlantirish usullari	133
Radjabova H.T.	Barkamol avlod shaxsini shakllantirishda uzluksiz ta'lim tizimining o'rni	135
Faragatova M.T.	O'smir shaxsi va ota-onalarning oiladagi bolalar - o'smirlar bilan munosabatlari	137

Baqoyeva M.	Boshlang'ich ta'lim dars samaradorligini oshirishda interfaol metodlarni qo'llash	139
Hamdamova G.X.	Tarix fanini o'qitishda interfaol metodlardan foydalanish	141
Iydiboyeva G.N.	Ta'lim jarayoniga pedagogik texnologiyalarni tadbqiq etishda psixologik yondashuv	143
Bozorova Sh.	Ta'lim jarayonini innovatsion usullarda tashkil etishning ahamiyati	145
Qurbonov F.M.	Texnologiya fanini o'qitishda kompetensiyaviy yondashuvlar	148
ДЖандарбекова А.У.	Бастауыш сыныпта заманауи әдіс-тәсілдерді тиімді пайдалану	150
Muzaffarov D.A.	Men yosh bola emasman	153
Islomova S.A.	Ona tili darslarida o'quvchilar faolligini oshirish	154
Rashedova Q.T.	Ta'lim jarayoniga pedagogik texnologiyalarni tadbqiq etishda psixologik yondashuvda axloqiy fazilatlarni shakllantirish uchun axloqiy suhbatdan foydalanish	156
Норова Х.И.	Формирование ключевых компетенций обучающихся на уроках русского языка и литературы	158
Nazarova G.K.	Umuminsoniy qadriyatlar asosida kasbiy kompetensiyani shakllantirish	161
Qo'chqarova F.S.	Texnologiya fani o'qituvchisining kasbiy mahorati va kompetensiyasi	163
Axmedova U.N.	Boshlang'ich ta'limda milliy o'quv dasturini tatbiq etish	166
Usmanov Sh.V.	O'qituvchining pedagogik-psixologik qobiliyati ta'lim samaradorligini oshirishdagi muhim omil sifatida	169
Boboyeva F.A.	Ilmiy adabiyotlarda yoshlarning intellektual sifatlarini shakllantirish muammosining o'rganilishi	172
Султонова Ф.А.	Бўлажак педагогларда инглиз тилини осон ўзлаштиришда хотира психологиясининг аҳамияти	176
Yesenova N.	Yoshlarda badiiy – estetik didni shakllantirishning ijtimoiy psixologik vosita va shakllari	178
Xamidova S.N.	O'z-o'zini anglash va uning shaxs kamolotidagi o'rni	182
Ochilova M.	Ta'lim jarayonida innovatsion texnologiyalar	183
Ibodullayeva D.S.	Voyaga yetmaganlar tomonidan sodir bo'layotgan huquqbuzarliklarning kelib chiqish sabablari va ularni profilaktika qilish masalalari	186

4-SHO'BA: MAKTABLARDA INKLYUZIV TA'LIMNI RIVOJLANTIRISH

Қодирова Ф.У., Кобилова Ш.Х.	Инклюзив таълим муҳитида ўқувчиларни хавфсиз ҳаётга ундаш мотивини ривожлантириш	188

Qodirova F.U., Dehqonova M.G'.	Zamonaviy ta'lim tizimida neyrologopedik yondoshuvlarning o'rni	191
Mo'minov S., Alimova G.	Umumta'lim maktablarida inklyuziv ta'lim	194
Джураева П.С.	Жалпы орта білім берунмектептерінде инклюзивті білім беруді ұйымдастыру	199
Qurbonova X.T.	Inklyuziv ta'limda nogiron bolalarni o'qitish	202
Ishmatova O.S., Xusnuddinova Z.	Alohida ehtiyojli boshlang'ich sinf o'quvchilarining og'zaki nutqini rivojlantirishda yangi metodikalar va ulardan foydalanishning amaliy asoslari	204
Джураева П.С.	Инклюзивті білім беру мәселелері және оны шешу жолдары	211
Usmonova D.T.	Bo'lajak pedagoglarda inklyuziv kompetentlikni rivojlantirishning konseptual asoslari	215
Qurbonova X.T.	Inklyuziv ta'lim sohasida imkoniyati cheklangan bolalarni tarbiyalash	218
Ibadullayeva Sh.N., Bo'ronboyeva Sh.Q.	Imkoniyati cheklangan shaxslar uchun yaratilgan imtiyozlar	220
Қўзиева С.А, Ҳамроева З.	Умумтаълим мактабларида инклюзив таълимни ривожлантириш масалалари	223
Бегманова Г.	Өзбекстан республикасының мектепке дейінгі және бастауыш білім беру жүйесіне инклюзивті білім берудің жаңа технологияларын енгізу және интеграциялау	225
Ibadullayeva Sh.N., Bo'riyeva D.A.	Hozirgi kunda rivojlanib borayotgan surdo pedagogika	228
Кобилова Ш.Х.	Инклюзив таълим муҳитида ўқувчиларни хавфсиз ҳаётга ундаш мотивини ривожлантириш	232
Abdullayeva Yu.M.	Eshitishda kamchiligi bor bolalarni inklyuziv ta'limga jalb etish	235
Ibadullayeva Sh.N., Maxkamova N.B.	Inklyuziv ta'lim: Muammo va yechimlari	240
Qurbonova N.T.	Ta'limda imkoniyati cheklangan bolalarni o'qitish, tarbiyalash	243
Axmadova G.O.	Ta'lim tizimiga inklyuziv ta'lim shaklini joriy etish	246
Азимкулова Ю.А	Инклюзивті тәлім үдерісінде мүгедіктігі болған балаларға психологик қызметті ұйымдастыру.	248
Құдайбердиева Б.	Инклюзивті тәлімде қолданылатын инновацион әдістерді таңдау	251
Абдуллаева К.	Инклюзивті тәлім үдерісінде мүгедек балаларды үйірмелерге жұмылдыру	254
Нұржанова П.	Инклюзивті білім беруді оқыту методикасын үйрену	257
Ешова И.	Әртүрлі пәндерді оқытуда мүмкіндігі шектеулі	259

	балалардың өзіндік ерекшеліктерін ескеру	
<i>Туқтамуратова А.</i>	Мүмкіндігі шектеулі баларды әлеуметтік бейімдеу мен қоғамға тарту шаралары	263
<i>Файзуллаева Н.</i>	Инклюзивті білім беруге енгізудің негізгі принциптері мен қолдап-қуаттау салдары	266
<i>Пиралиева Ш.</i>	Жалпы білім беретін мектеп оқушыларының мүмкіндігі шектеулі балаларға деген көзқарасын өзгерту	269
<i>Сандибаева Н.</i>	Мүмкіндігі шектеулі балаларға инклюзивті білім беру мүмкіндіктері	271
<i>Achilova D.Q.</i>	Inkyuziv ta'linga bo'lgan ota-onalarning munosabati	275
<i>Тобакабулова Н.Қ.</i>	Білім беру жүйесіне инклюзивті білім беру жүйесін енгізу	277
<i>Баимбетова А.С.</i>	Внедрение инклюзивного образования в систему образования	279
<i>Шаданбаева Ш.</i>	Мүмкіндігі шектеулі балаларды инклюзивті білім беруге бейімдеу үдерісі	284
<i>Tog'ayeva A.K.</i>	Ta'lim tizimida inkluziv ta'lim tizimini joriy etish	287
<i>Eshonqulova X.A.</i>	Inklyuziv ta'lim muammolari va uning yechimlari	290
<i>Nurmurodova G.O.</i>	Inklyuziv ta'limda bolalarning ijtimoiylashuvi	292
<i>Азымқұлова Ж.</i>	Инклюзивті тәлім үдерісінде мүгедектігі болған балаларға психологик қызметті ұйымдастыру	293
<i>Хожабаетова Б.</i>	Жанұядағы мүгедектік балаларға деген көзқарасты өзгерту танымы	296
<i>Iydiboyeva G.N.</i>	Ta'lim tizimiga inkluziv ta'lim tizimini joriy etish: inkluziv ta'limning muammo va yechimlari	299

5-SHO'BA: TA'LIM JARAYONIGA YANGI METODIKALARNI JORIY ETISHDA AXBOROT TEXNOLOGIYALARIDAN SAMARALI FOYDALANISH

<i>Пулотов А.М., Бобоқулов Ж.Қ.</i>	Масалаларни ечишда ўқувчиларни ижодий изланишга ўргатиш	302
<i>Xasanova Sh.B.</i>	Ta'lim jarayonida axborot texnologiyalarining o'rni, muammo va yechimlar	305
<i>Қурбонов М.И.</i>	Математика дарсларида замонавий ахборот-коммуникация технологияларидан фойдаланиш	307
<i>Xaliqova G.T.</i>	Photoshop dasturini o'qitish uchun amaliy mashg'ulot darslarini tashkillashtirish	309
<i>Boboqulov J.Q.</i>	Informatika darslarida innovatsion texnologiyalardan foydalanishning ahamiyati	315

Aslanova R.T., Mamurova R.T.	Biologiyani o'qitishda innovatsion texnologiyalardan foydalanish masalalari	318
Nurmatova D.N., Ravshanova S.R.	Boshlang'ich ta'limda axborot texnologiyalaridan foydalanish metodikasi	319
Nurnazarova L.S., Tulayeva G.Sh.	Rus tili darslarida o'quvchilar og'zaki nutqini o'stirishda intellektual o'yinlardan foydalanish	321
Xusanova K.M., Berdiyeva R.A.	Rus tilini fanini o'qitishda innovatsion texnologiyalaridan foydalanish	323
Hamroyeva A.F.	Maktabgacha tarbiya yoshidagi bolalarning irodaviy sifatlarini tarbiyalashda harakatli o'yinlarning ahamiyati	324
Kenjayeva N.A.	Fanlararo integratsiyada, psixologiya fanlari sohalari taraqqiyoti	333
Kenesova F.	O'quvchilarda kimyo fanidan masalalar yechish ko'nikmalarini hosil qilish	334
Abilova G.O.	Vebinarlarni tashkil qilishda raqamli texnologiyalarning pedagogik jihatlari	338
Hamdamova N.X.	Boshlang'ich ta'limda axborot texnologiyalaridan foydalanishning metodologik asoslari	340
Karimova G.Sh.	Ta'lim –tarbiya samaradorligini oshirishda, zamonaviy pedagogik va axborot texnologiyalaridan foydalanish	342
Yusufov U.I.	Axloqiy tarbiyada jismoniy tarbiyaning ahamiyati	344
Барнаева Г.И.	Фанларни ўқитиш сифат самарадорлигини оширишда ахборот технологияларидан фойдаланишнинг услубий асослари	345
Narziyeva M.S.	Boshlang'ich ta'lim samaradorligini oshirishda axborot – texnologiyalarining o'rni	348
Saidova M.N.	Ta'limda zamonaviy axborot vositalarining o'rni	349
Nurova D.Sh.	O'quvchilarning fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirishda AKT darslarining o'rni	351
Sheraliyeva D.A.	O'quvchilarni ma'naviy-axloqiy tarbiyalashda interfaol metodlardan foydalanishning ahamiyati	353
O'roqova N.N.	Zamonaviy usul va vositalarni amaliyotga joriy etishda AKT ning o'rni	357
Ismayilova D.M.	Ta'lim jarayonida yangi metodikalarni joriy etishda axborot kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanishning o'rni	358
Nurqulova R.N.	Ta'lim muassasalarida mustaqil ta'limni tashkil etishda zamonaviy texnologiya AKT dan foydalanishning ahamiyati	361

**“TA'LIM TIZIMIDA YANGI METODIKALAR VA ULARDAN
FOYDALANISHNING AMALIY ASOSLARI” MAVZUSIDAGI**

**RESPUBLIKA ILMIY-AMALIY KONFERENSIYA
MATERIALLARI**

2023 yil 25 aprel.

Texnik muharrir:

JalilovD.J.

«Qo'ldovli yangi obod» x/k matbaa bo'limida chop etildi.
Adadi 100 nusxa. Buyurtma №30. hajmi 370 bet. Format A5. 2023 yil.